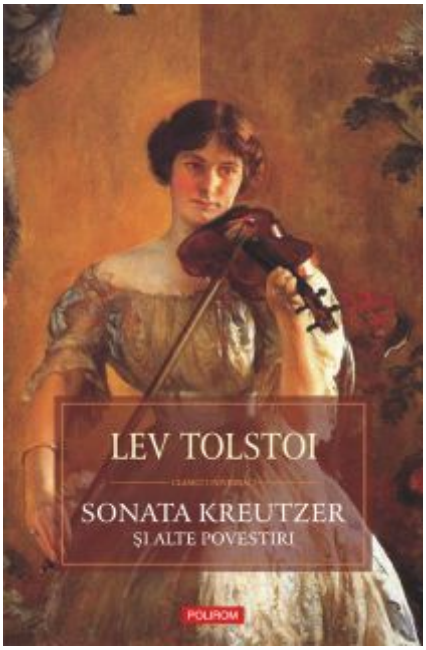
LEV TOLSTOI
SONATA KREUTZER
ŞI ALTE POVESTIRI
POLIROM

Lev Tolstoi

Sonata Kreutzer
şi alte povestiri

Traducere din limba rusă şi note de
Ana-Maria Brezuleanu, Magda Achim,
Marina Vraciu, Leonte Ivanov

Volum îngrijit de

Ana-Maria Brezuleanu şi Magda Achim

EDITURA POLIROM
2012

© 2012 by Editura POLIROM,
pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-2868-1
ISBN PDF: 978-973-46-2869-8

ISBN print: 978-973-46-2455-3

Coperta: Laurenţiu Midvichi
Pe copertă: Joseph DeCamp (1858-1923), Sonata Kreutzer, 1912-1914

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

LEV NIKOLAEVICI TOLSTOI (1828-1910) este autorul unei opere în care individualul şi naţionalul capătă dimensiuni universale. Începând cu trilogia autobiografică scrisă în perioada 1852-1857 şi alcătuită din romanele *Copilăria*, *Adolescenţa* şi *Tinereţea*, sondarea „fluidităţii” universului interior şi a temeiurilor morale ale omului a devenit principala temă a operelor sale. În nuvela *Cazacii*, eroul, un tânăr aristocrat,

redescoperă bucuria comunicării cu natura, viața firească şi integră a omului simplu. Capodopera *Război şi pace* zugrăveşte viața întregii societăți ruse în perioada războaielor napoleoniene; evenimentele istorice şi interesele personale, căile de autodefinire a personalității şi spontaneitatea vieții populare sunt prezentate drept componente echivalente ale existenței natural-istorice. La sfârşitul anilor 1870, scriitorul trece printr-o criză spirituală amplificată ulterior de ideea desăvârşirii morale şi a „simplificării" (care a dat naştere doctrinei şi mişcării „tolstoismului") şi întreprinde în operele sale o critică din ce în ce mai accentuată a instituțiilor birocratice, a statului, a bisericii (în 1901 a fost excomunicat din Biserica Ortodoxă Rusă), a civilizației şi culturii, a întregului mod de viață specific „claselor cultivate": romanul *Învierea*, nuvela *Sonata Kreutzer*, dramele *Puterea întunericului* şi *Cadavrul viu*. Din opera marelui scriitor, la Editura Polirom au mai fost publicate romanele *Anna Karenina* (2003, 2007) şi *Învierea* (2010).

Volumul *Sonata Kreutzer şi alte povestiri* reuneşte textele care dezvoltă, de-a lungul unei perioade de peste cincizeci de ani, teme tolstoiene celebre. *Sonata Kreutzer*, povestea unei gelozii care duce la crimă, interzisă la vremea publicării, face parte dintr-un ciclu de scrieri critice. Interesul autorului se îndreaptă spre temele morții, păcatului, căinței şi renaşterii morale, în jurul cărora sunt construite nuvelele *Moartea lui Ivan Ilici*, *Părintele Serghie* şi *Hagi-Murat*. Alături de acestea, colecția de față include povestirile: *Doi husari*, *Cele trei morți*, *Însemnările unui nebun*, *Trei pustnici*, *După bal*, *Cuponul fals*, *Kornei Vasiliev.*

Doi husari

Nuvelă

Contesei M.N. Tolstaia[1]

[1] Maria Nikolaevna Tolstaia (1830-1912), unica soră a scriitorului, admirată şi de I.S. Turgheniev, a fost căsătorită cu contele Valerian Petrovici Tolstoi (văr îndepărtat). După moartea fiului său Nikolai (în 1879), Maria Nikolaevna a ales drumul căutărilor religioase şi s-a călugărit în 1891, după vizita la mănăstirea Optina Pustân şi după mai multe întâlniri cu părintele Ambrozie.

... Jomini şi iar Jomini,
Despre vodcă – nicio vorbă...

D. Davâdov[2]

În jurul anului 1800, pe vremea când nu existau încă nici căi ferate şi şosele, nici lumină cu gaz şi lumânări cu stearină, nici divane joase cu arcuri, nici mobilă nelăcuită, nici tineri dezamăgiţi purtând monoclu, nici filosofi liberali, nici gingaşe dame cu camelii, care s-au înmulţit într-atât în zilele noastre, în acele vremuri idilice, când de la Moscova la Petersburg se călătorea cu o căruţă cu coviltir sau cu trăsura, încărcată cu o groază de merinde pregătite în casă, şi se mergea timp de opt zile pe un drum desfundat, plin de praf sau de noroi, când lumea credea în chiftelele Pojarski[3], în clopoţeii din Valdai[4] şi în covrigi, când în serile lungi de toamnă lumânările de seu ardeau până la capăt, luminând petreceri de familie unde se adunau douăzeci-treizeci de persoane, iar la baluri se puneau în candelabre lumânări de ceară şi din spermanţet, când mobila se aşeza simetric, când taţii noştri erau încă tineri nu numai fiindcă nu aveau riduri şi părul cărunt, ci şi pentru că, de dragul femeilor, se înfruntau în dueluri şi se aruncau din celălalt colţ al camerei să ridice o batistă scăpată din greşeală sau voit, iar mamele noastre purtau rochii cu talia înaltă şi mâneci imense şi rezolvau cu bileţele treburile de familie, când fermecătoare dame cu camelii se ascundeau de lumina zilei, în vremurile

---

[2] Denis Vasilievici Davâdov (1784-1839), poet şi husar, generallocotenent, ideolog şi conducător al mişcării de partizani în perioada campaniei lui Napoleon din Rusia. Personajul evocat de Tolstoi în cântecul ales ca moto la nuvelă este ofiţerul elveţian Antoine Henri Jomini (1779-1869), aflat în serviciul militar rus ca general de infanterie, cunoscut istoric şi teoretician militar, autorul lucrării *Consideraţii cu privire la acţiunile militare sau Descriere critică şi comparativă a expediţiilor lui Friedrich şi Napoleon*, tradusă în anii 1807-1811 şi dezbătută în Rusia.

[3] Chiftele botezate astfel după numele contelui Pojarski sau al Dariei Pojarskaia, proprietara unei cârciumi din Torjok.

[4] Clopoţei făcuţi la Novgorod, foarte preţuiţi, pe seama cărora circulă mai multe legende.

idilice ale lojilor masonice, ale martiniştilor[5], ale *Tugendbund*-ului[6], în timpul Miloradovicilor[7], a lui Davâdov, a lui Puşkin – în orăşelul de gubernie Đš. se întrunise o adunare a moşierilor şi se încheiau alegerile pentru consiliul nobilimii.

I

— Ei bine, tot una-i, fie şi în salon, spuse intrând în cel mai bun hotel din oraşul K. un tânăr ofițer într-o haină de blană şi cu chipiu de husar, abia coborât din sania de călătorie.

— E o adunare, mare-mare de tot, tătucule, Luminăția Voastră, zise feciorul care apucase să afle de la ordonanță că numele husarului era contele Turbin şi de aceea i se adresa cu „Luminăția Voastră". Moşiereasa din Afremovo împreună cu fetele ei au promis că pleacă mai pe seară. Aşa că să binevoiți să ocupați, îndată ce se eliberează, odaia numărul unsprezece, adăugă el, păşind uşor înaintea contelui pe coridor şi uitându-se mereu în urmă.

În salon, la o măsuță aşezată lângă portretul în mărime naturală al împăratului Alexandru, stăteau la o sticlă de şampanie câteva persoane – nobili din partea locului, se pare, iar undeva mai într-o parte, nişte negustori în şube albastre aflați în trecere pe acolo.

Contele intră şi-l strigă pe Blücher, un imens mastif[8] cenuşiu pe care-l luase cu el, îşi scoase mantaua cu urme de promoroacă pe guler, ceru o vodcă şi, rămas numai într-o haină pe talie din atlas albastru-închis, se

---

[5] Adepți ai unei doctrine ezoterice, inițiată de Martinez de Pasqually în 1772.

[6] Societate secretă (denumită după organizația germană cu acelaşi nume, în traducere, „uniunea virtuților", activă în Prusia în perioada ocupației napoleoniene) ce a acționat, începând cu anul 1816, în Moscova şi Petersburg şi într-o serie de oraşe de provincie. Era formată din tineri liberali instruiți, de origine nobilă, dezamăgiți de nerealizarea planurilor promise de țarul Alexandru I. A generat, alături de masoni, „revolta decembriştilor" (26 decembrie 1825), încercarea de lovitură de stat împotriva guvernării țarului Nicolae I.

[7] Familie nobilă ucraineană, de origine sârbă, care a jucat un rol important în istoria Rusiei în diverse perioade, începând cu epoca lui Petru I.

[8] Rasă englezească de câini de pază.

aşează la masă. Intră repede în vorbă cu domnii de la o masă vecină, care, cuceriți pe loc de înfățişarea plăcută şi deschisă a nou-venitului, îi oferiră o cupă de şampanie. Contele bău mai întâi un păhărel de vodcă, apoi mai ceru şi el o sticlă de şampanie pentru a face o tratație noilor cunoştințe. Intră vizitiul ca să ceară bani de o vodcă.

— Saşka, strigă contele, dă-i ceva bani!

Vizitiul ieşi împreună cu Saşka, dar se întoarse ținând banii în mână.

— Păi cum aşa, tătucule luminăție, m-am străduit ca să mă învrednicesc de mila dumitale! Ai zis că-mi dai o jumate de rublă, iar dumnealui a binevoit să-mi dea doar 25 de copeici.

— Saşka! Dă-i o rublă!

Saşka lăsă ochii în jos, uitându-se la picioarele birjarului.

— Treacă de la el, răspunse el cu voce de bas, mai multe n-am.

Contele scoase din portofel singurele două bancnote albastre[9] pe care le mai avea, îi dădu una birjarului, care îi sărută mâna şi plecă.

— Şi cu asta gata! zise contele. Astea-s ultimele cinci ruble.

— Ca la husari, conte, spuse zâmbind unul dintre nobilii de față, fără îndoială un cavalerist în rezervă, judecând după mustăți, după glas şi ținuta dezinvoltă şi energică a picioarelor. Intenționați să rămâneți mai mult timp pe aici, conte?

— Trebuie să fac rost de nişte bani; altfel n-aş rămâne. N-au nici măcar camere libere. Naiba să-i ia, cu cârciuma lor blestemată...

— Dacă-mi permiteți, conte, îl întrerupse cavaleristul, n-ați vrea să vă instalați la mine? Stau aici, la camera şapte. Dacă nu vă e cu supărare, puteți înnopta la mine. Rămâneți vreo trei zile. Astăzi este bal la mareşalul nobilimii. Ce s-ar mai bucura!

— Chiar aşa, conte, rămâneți în vizită, interveni un alt interlocutor, un tânăr chipeş. De ce să vă grăbiți? Alegerile au loc doar o dată la trei ani. Le-ați vedea şi pe domnişoarele noastre, conte!

---

[9] Bancnotele de cinci ruble erau albastre.

— Saşka! Dă-mi lenjeria, o să fac o baie deocamdată, zise contele, ridicându-se. Iar pe urmă, mai vedem, poate că chiar o să trec pe la mareşalul nobilimii.

După aceasta îl chemă pe fecior şi spuse ceva, iar feciorul, zâmbind, îi răspunse ironic că „toate de mâna omului îs făcute” şi ieşi.

— Atunci, amice, am să dau poruncă să-mi mute valiza în camera dumitale, strigă contele din uşă.

— Poftiți, îmi faceți o mare bucurie, răspunse cavaleristul venind spre uşă. Camera şapte! Să nu uitați.

După ce se stinse zgomotul paşilor, cavaleristul se întoarse la locul lui şi, aşezându-se mai aproape de funcționar şi privindu-l drept în față cu ochi surâzători, zise:

— E chiar el.

— Ce tot spui?

— Îți spun eu că e chiar husarul acela, Turbin, duelistul. M-a recunoscut, pun rămăşag că m-a recunoscut. Cum altfel, că doar am chefuit împreună trei săptămâni în şir, fără să ne trezim din beție, când am fost cu remonta la Lebedian... Atunci am făcut-o lată împreună, dar pentru el se pare că n-a fost mare lucru. Un tip de ispravă, nu-i aşa?

— Foarte. Şi ce om plăcut şi manierat! Nu se vede nimic din cele ce spui, răspunse tânărul cel chipeş. Şi ce prietenos e... N-are mai mult de vreo douăzeci şi cinci de ani, nu-i aşa?

— Aşa pare, dar are mai mult. Trebuie să ajungi să-l cunoşti. Cine crezi că a răpit-o pe Migunova? El. Pe Sablin tot el l-a ucis, el este cel care l-a aruncat pe Matniov pe fereastră, el i-a luat prințului Nesterov trei sute de mii la cărți. Un bărbat tare curajos, e lucru ştiut. O fi el cartofor, duelist, mare crai, însă are suflet de husar, de husar adevărat. Se spun multe despre noi, dar de s-ar găsi măcar unul care să ştie ce înseamnă un husar adevărat. O, vremuri apuse!

Şi cavaleristul îi povesti interlocutorului său despre cheful fabulos cu contele la Lebedian, care nu numai că nu avusese loc, dar nici n-avea cum să aibă. Nu avusese loc, în primul rând, fiindcă nu-l întâlnise pe conte până atunci, căci trecuse în rezervă cu doi ani înainte de intrarea contelui

în serviciul militar, iar în al doilea rând, fiindcă cavaleristul nu fusese niciodată în cavalerie, ci slujise timp de patru ani doar ca modest iuncher în regimentul Belevski, trecând în rezervă îndată ce primise titlul de praporcic[10]. Însă cu zece ani în urmă, după ce se alesese cu o moştenire, se dusese într-adevăr la Lebedian, unde aruncase în vânt, împreună cu ofiţerii de la remontă, şapte sute de ruble, ba chiar era cât pe ce să-şi facă un mundir cu revere portocalii, ca să intre în corpul de ulani. Dorinţa de a intra în cavalerie şi cele trei săptămâni petrecute la Lebedian cu ofiţerii de la remontă rămăseseră cea mai luminoasă şi mai fericită perioadă din viaţa lui, astfel încât dorinţa asta a transformat-o mai întâi în realitate, apoi în amintire, ajungând până şi el să creadă cu tărie în trecutul său de cavalerist, ceea ce nu-l împiedica să fie un om vrednic de toată lauda pentru cinstea şi inima lui bună.

— Da, cine n-a fost în cavalerie n-o să-i înţeleagă niciodată pe cei ca noi. Se aşează călare pe scaun şi avântându-şi înainte maxilarul inferior, începu să povestească cu voce groasă. Se întâmpla să mergi înaintea escadronului, călare nu pe cal, ci pe diavolul în persoană care face ca toţi dracii. În şa, devii şi tu un diavol. Iată că vine comandantul de escadron în inspecţie. „Locotenente, zice, fără dumneata nu ne descurcăm; defilează cu escadronul în pas de paradă.” „Da, să trăiţi!”, zici tu, îţi întorci privirea spre mustăcioşii tăi şi dai comanda. Oh, la naiba, ce vremuri erau!

Contele, roşu tot şi cu părul ud, ieşi de la baie şi intră direct în camera numărul şapte, unde cavaleristul, în halat şi cu pipa în gură, se gândea cu plăcere şi cu oarecare teamă la norocul ce picase peste el, să stea în aceeaşi cameră cu faimosul Turbin. „Ei bine, îi trecu prin minte, dacă o să se apuce să mă dezbrace şi să mă scoată gol puşcă în afara oraşului şi apoi mă lasă în zăpadă, sau... o să mă ungă cu catran, sau pur şi simplu... nu, n-o să facă una ca asta, e un bun camarad...”, se linişti el.

— Dă-i de mâncare lui Blücher, Saşka! strigă contele.

---

[10] Serviciu militar care se ocupa cu achiziţionarea cailor pentru armată.

Saşka îşi făcu apariția. Proaspăt venit de la drum, băuse un pahar de vodcă şi se cam abțiguise.

— N-ai mai putut răbda, te-ai îmbătat, canalie!... Să fie hrănit Blücher!

— N-o să crape dintr-atât, ia uitați-vă ce rotofei e! zise Saşka, mângâind câinele.

— Ei, gata cu vorba! Marş şi dă-i să mănânce.

— Vă pasă numai de câine, să fie sătul, dar dacă bea şi omul un păhărel, pe loc îl certați.

— Vezi să n-o încasezi! strigă contele atât de tare, încât geamurile zăngăniră, iar pe cavalerist îl trecu un fior de teamă.

— Mai bine ați întreba dacă azi Saşka a pus ceva în gură. Foarte bine, loviți-mă, dacă vă e mai drag câinele decât un om, rosti Saşka.

Însă primi pe dată o asemenea lovitură de pumn în față, încât căzu, lovindu-se cu capul de perete şi, cu mâna pe nas, ieşi în fugă pe uşă şi se prăbuşi pe cufărul de pe coridor.

— Mi-a spart dinții, bombănea Saşka, ştergându-şi cu o mână nasul plin de sânge, iar cu cealaltă frecându-i spatele lui Blücher, care se lingea, mi-a spart dinții, Bliuşka, da' tot îi contele meu şi intru şi-n foc pentru el – zău aşa! Pentru că-i contele meu, înțelegi, Bliuşka? Vrei să mănânci?

După ce mai zăbovi puțin, se ridică, îi dădu de mâncare câinelui şi, aproape treaz, se duse să-i servească ceaiul contelui.

— Pur şi simplu m-ați jignit, spunea timid cavaleristul, stând în picioare în fața contelui care, cu picioarele proptite în perete, stătea lungit pe patul lui. Sunt şi eu ostaş bătrân şi camarad de arme, cum s-ar zice. Decât să vă împrumutați de la altcineva, aş fi bucuros să vă fiu de folos cu vreo 200 de ruble. Acum nu le am toate, ci doar o sută, dar pot face rost chiar astăzi. Pur şi simplu, m-ați jignit, conte!

— Mulțumesc, frățioare, zise contele, ghicind pe loc ce fel de relație ar trebui stabilită între ei şi bătându-l pe umăr. Mulțumesc. Ei, dacă-i aşa, mergem şi la bal. Şi acum ce facem? Ia spune-mi, ce-i prin oraşul vostru: ce femei frumoase sunt pe-aici? Cine face zaiafeturi? Cine joacă cărți?

Cavaleristul îl lămuri că la bal vor veni multe femei frumoase, că ispravnicul Kolkov, reales de curând, este cel care dă petreceri cel mai des,

numai că acesta n-are cutezanța unui husar adevărat, ci e doar aşa, un băiat de treabă. În plus, corul de țigani al lui Iliuşka se află aici de la începutul alegerilor, Stioşka este solista, şi chiar astăzi, după balul de la mareşalul nobilimii, se adună acolo *toată lumea*.

— Şi se joacă cărți, nu glumă, adăugă cavaleristul. Luhnov, un tip în trecere pe aici, joacă pe bani, iar Ilin, un cornet de ulani, care stă la camera opt, pierde şi el mult la cărți. Acolo, la el în cameră, au şi început să joace. Se joacă în fiecare seară şi vă asigur, conte, că Ilin ăsta e un tânăr de ispravă: nu-i deloc strâns la pungă, îşi dă şi cămaşa de pe el.

— Atunci, să mergem la el. Să vedem ce fel de oameni sunt pe acolo, zise contele.

— Să mergem, să mergem! Vor fi teribil de bucuroşi.

II

Cornetul de ulani Ilin se trezise de puțin timp. Cu o seară înainte se aşezase la masa de joc la opt seara şi pierduse cincisprezece ore la rând, până la unsprezece dimineața. Pierduse destul de mult, însă cât anume nu ştia, fiindcă avusese la el vreo trei mii de ruble ale lui şi încă cincisprezece mii ale regimentului, pe care de mult timp le amestecase cu banii săi şi pe care se temea să le socotească, ca să nu constate ceea ce simțea de altfel, că lipsea ceva din ele. Adormise spre amiază şi căzuse într-un somn greu, fără vise, cum doarme numai un om foarte tânăr după o pagubă mare. Se trezise la şase seara, tocmai când contele Turbin venise la hotel, şi, văzând în jurul lui cărți de joc şi bucăți de cretă aruncate pe jos şi mesele murdare rămase în mijlocul camerei, îşi aminti îngrozit de jocul din seara precedentă şi de ultima carte – un valet care îi fusese tăiat pe cinci sute de ruble. Cum nu-i venea să creadă că aşa se întâmplaseră lucrurile în realitate, scoase de sub pernă banii şi începu să-i numere. Recunoscu câteva bilete de bancă ale căror colțuri arătau că trecuseră prin mai multe mâini şi îşi aduse aminte de mersul jocului. Cele trei mii de ruble, banii lui, nu le mai avea, iar din banii regimentului lipseau două mii cinci sute.

Ulanul jucase patru nopți la rând.

Venise de la Moscova, unde primise banii de la vistierie. În oraşul K. fusese oprit de căpitanul de poştă, sub pretextul că nu avea cai de schimb, dar în realitate acesta convenise de mai multă vreme cu proprietarul hanului să oprească cel puțin o zi pe oricine trecea pe acolo. Ulanul, un băiat tânăr şi vesel, care la Moscova tocmai primise de la părinți trei mii ca să se echipeze pentru serviciul militar în regiment, era bucuros să rămână în timpul alegerilor câteva zile în oraşul K., în speranța că aici o să se distreze pe cinste. Cunoştea un moşier din partea locului, care stătea cu familia, şi se pregătea să plece la acesta să le facă curte fetelor lui, când apăru cavaleristul cu gândul să se cunoască. În aceeaşi seară, fără niciun fel de gânduri ascunse, cavaleristul îl prezentase lui Luhnov şi altor jucători, în salonul mare. Din seara cu pricina, ulanul se aşezase la jocul de cărți şi nu numai că nu se mai dusese în vizită la cunoscutul său, moşierul, dar nici măcar nu mai ceruse cai şi patru zile nu mai ieşi din salon.

După ce se îmbrăcă şi bău ceai pe săturate, se apropie de fereastră. Vru să facă o plimbare, ca să-şi alunge amintirile legate de jocul de cărți care nu-i dădeau pace. Îşi puse mantaua şi ieşi. Soarele se ascunsese în spatele caselor albe cu acoperişuri roşii. Se însera. Era destul de cald pentru o zi de iarnă. Pe străzile murdare ningea domol, cu fulgi mari şi umezi. Deodată îl cuprinse o tristețe insuportabilă la gândul că dormise toată ziua care acum era pe sfârşite.

„Ziua care trece n-o mai poți întoarce niciodată", se gândi el.

„Mi-am distrus tinerețea", îşi zise el deodată, nicidecum pentru că s-ar fi gândit cu adevărat că îşi irosise tinerețea, nu era în firea lui, ci doar aşa, pentru că îi trecuse prin cap fraza asta.

„Ce să fac acum? se întreba el. Să împrumut de la cineva nişte bani şi să plec." O doamnă trecu pe trotuar. „Ia te uită ce proastă e, îşi zise el. N-am de la cine să împrumut. Mi-am distrus tinerețea." Se apropie de un şir de prăvălii. În uşa uneia dintre ele stătea un negustor într-o şubă de vulpe, poftind clienții. „Dacă n-aş fi tras optarul, mi-aş fi luat revanşa." O cerşetoare bătrână se văicărea ținându-se după el. „N-am de la cine să

împrumut.” Trecu un domn într-o şubă din blană de urs, un poliţist stătea în post. „Ce lucru neobişnuit aş putea să fac? Să trag în ei? Nu se poate. Ce plictiseală! Mi-am distrus tinereţea. Ia te uită, ce garnituri grozave de gâtare atârnă acolo în cui! Ah, dacă aş pleca cu o troică... Ei, căluţilor, drăguţii mei! Trebuie să mă întorc. În curând vine Luhnov şi începem să jucăm.” Se întoarse în camera de hotel şi îşi mai socoti o dată banii. Nu, nu greşise prima dată: din nou îi ieşeau lipsă 2500 de ruble din banii regimentului. „Am să mizez 25 de ruble la primul joc, la al doilea sporesc miza de şapte ori, de cincisprezece, de treizeci, de şaizeci – în total 3000 de ruble. Pe urmă cumpăr gâtarele şi plec. N-o să mă lase, ticălosul! Mi-am distrus tinereţea!” Iată ce gânduri îi umblau prin minte ulanului în timp ce Luhnov intră la el în cameră.

— Te-ai sculat de mult, Mihailo Vasilici? întrebă Luhnov, scoţându-şi încet de pe nasul uscăţiv ochelarii cu ramă de aur şi ştergându-i pe îndelete cu o batistă roşie de mătase.

— Nu, tocmai m-am trezit. Am dormit minunat.

— A venit nu ştiu ce husar, stă cu Zavalşevski... n-ai auzit?

— Nu, n-am auzit... Dar n-a apărut nimeni până acum?

— Cred că au intrat la Priahin. Or să vină repede.

Într-adevăr, la scurt timp în camera de hotel intrară un ofiţer din garnizoană, care îl însoţea întotdeauna pe Luhnov, un negustor grec, cu un nas uriaş, coroiat şi cam întunecat la culoare, cu ochii negri, adânciţi în orbite, şi un moşier gras şi puhav, proprietarul unei distilerii, care, nopţi întregi, juca doar „simple” pe câte o jumătate de rublă. Toţi voiau să înceapă jocul cât mai curând, dar principalii jucători nu făceau nicio aluzie la asta, mai ales Luhnov, care povestea cât se poate de liniştit despre o tâlhărie petrecută la Moscova.

— Închipuiţi-vă, zicea el, la Moscova, capitală istorică, în cel mai mare oraş, noaptea tâlharii umblă cu gheare, deghizaţi în draci, speriind prostimea şi tâlhărindu-i pe trecători, zău aşa. Şi poliţia ce păzeşte? E de necrezut.

Ulanul asculta atent relatarea despre tâlhari, însă spre sfârşit se ridică şi propuse timid să se împartă cărţile. Moşierul cel gras vorbi primul.

— Chiar aşa, domnilor, n-are rost să pierdem un timp atât de preţios! Dac-am venit c-o treabă, hai la treabă!

— Păi vă convine, aţi plecat ieri cu un vraf de hârtii de jumătate de rublă, zise grecul.

— Ba chiar ar fi timpul să începem, întări şi ofiţerul de garnizoană.

Ilin se uită la Luhnov. Acesta continua să povestească liniştit, privindu-l în ochi, întâmplarea cu tâlharii deghizaţi în draci cu gheare.

— Le împarţi dumneata? întrebă ulanul.

— Nu-i prea devreme?

— Belov! strigă ulanul, înroşindu-se nu se ştie de ce, adu-mi ceva de mâncare... n-am luat încă nimic în gură, domnilor... Adu o sticlă de şampanie şi cărţile.

Între timp, în camera de hotel intrară contele şi Zavalşevski. Constatară că Turbin şi Ilin erau din aceeaşi divizie. Se împrieteniră pe dată, ciocniră, băură şampanie şi peste cinci minute deja se tutuiau. Se pare că Ilin îi plăcu foarte mult contelui, care zâmbea mereu privindu-l şi glumea pe seama tinereţii lui.

— Ce mândreţe de ulan! spunea. Şi ce mustăţi, ce mustăţi!

Ilin n-avea decât un pufuşor aproape alb deasupra buzei.

— Nu cumva vă pregătiţi să jucaţi? întrebă contele. Păi atunci îţi doresc noroc, Ilin! Cred că eşti un maestru! adăugă el, zâmbind.

— Da, uite că se pregătesc, răspunse Luhnov, desfăcând un pachet de cărţi de joc. Dar dumneata, conte, n-ai vrea să joci?

— Nu, azi nu. Altfel v-aş curăţa pe toţi. Când îmi dau eu drumul, banca începe să trosnească! N-am cu ce. Am pierdut tot la staţia de poştă de la Volociok. Am dat acolo de un pedestraş cu ghiuluri, probabil un escroc, care m-a lăsat fără un sfanţ.

— Ai zăbovit atât de mult la staţia de poştă? întrebă Ilin.

— Douăzeci şi două de ore am stat. N-am să uit staţia asta, blestemata! Da' nici căpitanul de poştă n-o să mă uite prea uşor.

— Cum aşa?

— Ei bine, când am sosit, căpitanul mi-a sărit în faţă, avea o mutră de tâlhar, de mare şmecher. „Nu-s cai", zice. Eu însă, trebuie să-ţi spun, am o

regulă: dacă nu-s cai, nu-mi scot şuba şi intru direct în odaia căpitanului de poştă, nu în birou, ci în odaia lui personală, şi poruncesc să se deschidă larg toate uşile şi ferestrele, de parcă ar fi plină de fum. Ei bine, şi acolo am făcut la fel. Şi ce geruri au mai fost luna trecută, dacă mai ţii minte. Să fi fost vreo douăzeci de grade în minus. Căpitanul încerca să zică una-alta, dar eu i-am tras una în falcă. Atunci o babă, niscaiva fetişcane şi muieri s-au pornit să ţipe, au înşfăcat nişte oale şi au dat să fugă în sat... Eu însă m-am proptit în uşă, zicând: Dă-mi caii şi plec, altminteri vă ţin aici, o să îngheţaţi cu toţii!

— Grozavă regulă! zise moşierul cel puhav, râzând în hohote. Aşa trebuie să faci ca să îngheţe gândacii!

— Numai că nu i-am păzit bine, am ieşit o clipă şi căpitanul de poştă împreună cu toate muierile au şters-o. Mi-a rămas zălog doar o bătrână, care strănuta întruna pe cuptor şi se ruga la Dumnezeu. Pe urmă am început tratativele. Căpitanul se apropia şi tot încerca să mă convingă de la distanţă să-i dau drumul babei, iar eu îl asmuţeam pe Blücher împotriva lui – Blücher se pricepe de minune să-i atace pe căpitanii ăştia de poştă. Însă nemernicul tot nu mi-a dat cai de schimb până a doua zi dimineaţa. Taman atunci a venit şi pedestraşul acela. Ne-am dus într-o altă cameră şi am început să jucăm cărţi. L-aţi văzut pe Blücher?... Blücher!...

Şi contele scoase un fluierat. Blücher intră în fugă. Jucătorii, îngăduitori, îi dădură ceva atenţie câinelui, deşi era limpede că voiau să se ocupe de cu totul altceva.

— Dar de ce nu jucaţi, domnilor? Vă rog, n-aş vrea să vă deranjez. Flecăresc prea mult de felul meu, zise Turbin. Îţi place sau nu, jocul e treabă serioasă.

III

Luhnov îşi trase mai aproape două lumânări, scoase un portofel cafeniu uriaş, doldora de bancnote, şi tacticos, de parcă ar fi săvârşit un ritual

secret, îl deschise pe masă, apoi scoase din el două bancnote de o sută de ruble şi le puse sub cărți.

— Ca şi ieri, două sute în bancă, zise el, potrivindu-şi ochelarii şi desfăcând pachetul de cărți.

— Foarte bine, spuse şi Ilin, fără să-l privească, în timp ce vorbea cu Turbin.

Jocul începu. Luhnov împărțea cărțile cu precizie, ca o maşină, se oprea din când în când, notând ceva fără grabă sau uitându-se sever pe deasupra ochelarilor la ceilalți, şi rostea cu glasul stins: „Jucați!”. Moşierul cel gras vorbea cel mai tare, făcând tot felul de socoteli cu voce tare, şi-şi umezea degetele durdulii, îndoind cărțile. Ofițerul din garnizoană îşi nota cu grijă şi în tăcere mizele pe dosul câte unei cărți şi, sub masă, îndoia colțurile altor cărți. Grecul stătea lângă bancher, urmărind atent jocul cu ochii lui negri, adânciți în orbite, parcă aştepta ceva. Zavalşevski, în picioare lângă masă, începu deodată să se agite, scoțând din buzunarul de la pantaloni când o bancnotă roşie, când alta albastră, şi, acoperind-o cu câte o carte, o bătea cu palma spunând: „Salvează-mă, şeptarule!”. Îşi muşca mustățile, se muta de pe un picior pe altul, se înroşea şi se tot zbuciuma până îi ieşea cartea dorită. Ilin mânca din friptura de vițel cu castraveți, pusă alături pe canapeaua umplută cu păr de cal şi, după ce-şi ştergea grăbit mâinile de haină, punea carte după carte. Turbin, care la început stătuse pe canapea, observă imediat cum stau lucrurile. Luhnov nu se uita deloc la ulan şi nu-i spunea nimic, doar din când în când ochelarii lui se îndreptau pentru o clipă spre mâinile ulanului, dar cele mai multe din cărțile lui pierdeau.

— De-aş bate cartea asta, zise Luhnov țintind cartea moşierului cel gras, care juca pe câte o jumătate de rublă.

— Mai bine ați bate-o pe-a lui Ilin, lăsați-mă pe mine deoparte, replică moşierul. Într-adevăr, cărțile lui Ilin pierdeau mai des decât ale celorlalți. Acesta rupea nervos pe sub masă cartea care pierduse şi alegea alta, cu mâini tremurânde. Turbin se ridică de pe sofa şi îl rugă pe grec să-i cedeze locul de lângă bancher. Grecul se mută în altă parte, iar contele,

aşezându-se pe scaunul lui, începu să se uite insistent la mâinile lui Luhnov, fără să-l scape din ochi.

— Ilin! strigă el deodată cu vocea lui obişnuită, care, fără voia lui, le acoperea pe toate celelalte, de ce joci mereu aceeaşi carte? Nu ştii să joci!

— Oricum aş juca, totuna-i.

— Aşa ai să pierzi cu siguranţă. Lasă-mă să joc în locul tău.

— Iartă-mă, te rog, dar întotdeauna joc singur. Joacă pentru tine, dacă vrei.

— Am mai spus că n-am să joc, vreau să joc pentru tine. Mi-e ciudă că pierzi.

— Se pare că asta mi-e soarta!

Contele tăcu şi, sprijinindu-se în cot, începu din nou să privească insistent la mâinile bancherului.

— Oribil! exclamă el deodată, tare şi tărăgănat.

Luhnov îi aruncă o privire.

— Oribil, oribil! spuse Turbin şi mai tare, uitându-se drept în ochii lui Luhnov. Jocul continua.

— Nu-i bine! zise din nou contele chiar în clipa în care Luhnov bătuse o carte mare a lui Ilin.

— Ce nu vă convine, conte? întrebă, politicos şi indiferent, bancherul.

— Faptul că îi cedezi lui Ilin „simplele” şi baţi dublele. Iată ce e oribil.

Luhnov ridică uşor din umeri şi din sprâncene, dând a înţelege că trebuie să te supui întru totul soartei şi să joci mai departe.

— Blücher! Aici! strigă contele, ridicându-se, şo pe el! adăugă el iute.

Lovindu-se din grabă cu spatele de canapeaua de sub care ieşise şi gata-gata să-l răstoarne pe ofiţerul de garnizoană, Blücher o zbughi spre stăpânul său şi, uitându-se în jur şi dând din coadă, începu să mârâie, de parcă ar fi întrebat: „Cine spune grosolănii aici? Ia zi!”.

Luhnov puse cărţile de joc pe masă şi se feri într-o parte, cu scaun cu tot.

— Aşa nu se poate juca, zise el. Detest câinii. Ce fel de joc e ăsta, cu o haită de câini adusă aici?

— Mai ales câini de felul ăstora. Li se spune lipitori, dacă nu mă înşel, îi ţinu isonul ofiţerul de garnizoană.

— Ce facem, jucăm sau nu, Mihailo Vasilievici? spuse Luhnov gazdei.

— Nu ne deranja, conte, te rog! i se adresă Ilin lui Turbin.

— Vino puţin încoace, zise Turbin, luându-l pe Ilin de braţ şi mergând cu el în spatele unui paravan.

De acolo se auzeau perfect cuvintele contelui, care vorbea cu vocea lui obişnuită. Glasul lui însă se auzea întotdeauna şi de la trei camere distanţă.

— Ce-i cu tine, ţi-ai pierdut minţile? Nu vezi că domnul acesta cu ochelari este un trişor de prima clasă?

— Încetează! Ce vorbe sunt astea?

— Niciun „încetează". Îţi spun să renunţi. Nu că mi-ar păsa, altă dată te-aş fi jecmănit eu însumi. Acum însă îmi pare rău că te laşi jefuit. Nu cumva ai la tine şi bani de la Trezorerie?

— Nici vorbă! De unde ai scos-o şi pe asta?

— Am bătut şi eu drumul ăsta, frăţioare, aşa că ştiu bine toate şmecheriile trişorilor. Îţi spun că tipul cu ochelari e trişor. Las-o baltă, te rog. Te rog ca pe un prieten.

— Bine, mai fac un tur şi ies din joc.

— Ştiu eu ce înseamnă „doar un tur". Dar hai să vedem.

Cei doi se întoarseră la masa de joc. Toate cărţile jucate de Ilin fură bătute, astfel că în final pierdu foarte mult.

Turbin îşi puse mâinile în mijlocul mesei.

— Şi cu asta basta! Să mergem.

— Nu, încă nu pot, lasă-mă, te rog, zise cu ciudă Ilin, amestecând cărţile îndoite şi fără să se uite la Turbin.

— Atunci, naiba să te ia! N-ai decât să pierzi, dacă aşa îţi place, eu trebuie să plec. Zavalşevski! Să mergem la mareşalul nobilimii.

Cei doi ieşiră. Toată lumea tăcea, iar Luhnov începu să împartă cărţile numai după ce zgomotul paşilor celor doi şi al ghearelor lui Blücher se stinse pe coridor.

— Aprig om! zise moşierul râzând.

— De acum n-o să ne mai deranjeze, se grăbi să mormăie ofițerul de garnizoană.

Şi jocul continuă.

IV

Orchestra, alcătuită din iobagii mareşalului nobilimii, stând în picioare în cămara golită anume pentru bal, cu mânecile surtucelor suflecate, începu să cânte, la un semnal, vechea poloneză, *Aleksander, Elisaveta*. În lumina vie şi plăcută a lumânărilor de ceară, pe parchetul salonului, perechile prinseseră să alunece în paşi de dans, în diverse combinații şi permutări: erau acolo un general-guvernator din vremea Ecaterinei a II-a, cu o stea la piept, la braț cu soția uscățivă a mareşalului nobilimii, mareşalul nobilimii la braț cu soția guvernatorului şi alte persoane de vază din partea locului şi partenerele lor, când în salon intră Zavalşevski, într-un frac albastru, cu guler înalt şi mâneci bufante la umeri, purtând jambiere şi pantofi, răspândind în jur aroma parfumului de iasomie cu care îşi stropise din abundență mustățile, reverele şi batista, însoțit de un husar chipeş în pantaloni de călărie albaştri mulați pe picior şi cu o scurtă roşie aruncată peste umăr, brodată cu fir de aur, pe care atârnau crucea Sfântului Vladimir şi o medalie de la 1812. Contele nu era prea înalt, însă avea o statură bine şi armonios proporționată. Ochii de un albastru deschis şi foarte strălucitori şi părul castaniu, destul de lung şi buclat, dădeau un aer aparte frumuseții lui. Venirea contelui la bal era aşteptată: tânărul cel chipeş care îl văzuse la hotel îl înştiințase pe mareşalul nobilimii. Impresia produsă de această veste a fost diferită, dar, în mare, nu tocmai binevoitoare. „O să ne ia în râs băietanul ăsta”, erau de părere bătrânele şi bărbații. „Dacă o să mă răpească?”, se îngrijorau mai mult sau mai puțin tinerele doamne şi domnişoare.

Îndată ce se termină poloneza şi perechile îşi terminară reverențele reciproce, despărțindu-se din nou în şiruri de femei şi bărbați, Zavalşevski, fericit şi mândru, îl conduse pe conte la stăpâna casei. Pe soția

mareşalului nobilimii o trecu un fior la gândul că husarul ar putea s-o expună vreunui scandal public. Întorcându-se trufaşă şi dispreţuitoare spre el, spuse: „Foarte încântată! Sper că veţi dansa” şi îl privi cu neîncredere, cu o expresie care parcă spunea: „Dacă ai să jigneşti vreo femeie, eşti un ticălos”. Însă contele îi birui în aşa măsură temerile prin amabilitatea, politeţea, frumuseţea şi veselia sa, încât peste cinci minute expresia de pe faţa soţiei mareşalului nobilimii parcă le spunea tuturor celor din jur: „Mă pricep eu să manevrez domni de felul lui. Acum a înţeles cu cine are de-a face şi o să fie curtenitor cu mine toată seara”. Însă tocmai atunci de conte se apropie guvernatorul care îl cunoştea pe tatăl lui. Acesta îl luă deoparte cu un aer binevoitor şi începu să-i vorbească, ceea ce linişti şi mai mult înalta societate a guberniei, ridicându-l pe conte în ochii ei. Apoi Zavalşevski îl prezentă surorii sale, o văduvă tânără şi plinuţă, care-l fixa pe conte cu ochii ei negri şi mari încă de la intrarea lui în salon. Contele o invită pe văduvă la valsul pe care muzicanţii abia începuseră să-l cânte şi prin măiestria sa în ale dansului învinse complet părerile preconcepute ale tuturor.

— E un maestru la dans! zise o moşierească corpolentă, urmărind picioarele în pantaloni albaştri de călărie care apăreau fulgerător ici şi colo prin salon şi numărând în gând: un-doi-trei, un-doi-trei... – un adevărat maestru!

— Cum îşi mişcă picioarele, parcă ar trage tighele, zise o altă musafiră, în trecere prin oraş, considerată o persoană de prost gust de societatea din gubernie. Cum de nu-i atinge pe ceilalţi cu pintenii? Uluitor, câtă agilitate!

Contele îi eclipsase prin măiestria dansului său pe trei dintre cei mai buni dansatori din gubernie: pe aghiotantul guvernatorului, un ins înalt cu părul blond spălăcit, care se remarca prin rapiditatea cu care dansa şi prin cât de aproape îşi ţinea partenera, pe cavaleristul care se legăna graţios în timpul dansului şi bătea des, dar uşurel din tocuri şi pe un civil despre care toată lumea spunea că, deşi nu-l prea duce capul, este un dansator excelent şi sufletul tuturor balurilor. Într-adevăr, de la începutul balului şi până la sfârşit, civilul acesta le-a invitat pe toate doamnele la rând, după cum stăteau aşezate pe scaune şi a dansat tot timpul. Se oprea

doar când şi când ca să-şi şteargă faţa leoarcă de sudoare, dar veselă, cu o batistă fină. Contele îi eclipsă pe toţi şi dansă cu toate cele trei doamne mai importante: una trupeşă, bogată, frumoasă şi proastă, alta de statură mijlocie – uscăţivă, nu prea frumoasă, însă elegant îmbrăcată, şi una mărunţică – o doamnă urâtă, însă foarte inteligentă. Dansă şi cu altele, cu toate cele frumuşele, şi nu erau puţine. Cel mai mult însă îi plăcu văduva, sora lui Zavalşevski, cu care dansă şi cadrilul, şi ecoseza şi mazurca. În timpul cadrilului, când se plecară unul în faţa celuilalt, îi făcu o mulţime de complimente, comparând-o cu Venus şi cu Diana, cu un trandafir şi cu încă nu ştiu ce floare. Însă la toate aceste amabilităţi, micuţa văduvă nu făcea decât să-şi încline gâtul alb, să-şi plece ochii privindu-şi rochia albă de muselină sau mutându-şi evantaiul dintr-o mână într-alta. Iar când spunea: „Vai, conte, glumiţi” etc., în vocea ei uşor guturală suna atâta simplitate plină de candoare şi atâta prostie delicioasă, încât privind-o chiar îţi trecea prin minte că nu este o femeie, ci o floare, şi nu un trandafir, ci o floare necunoscută, sălbatică, alb-trandafirie, învoaltă şi fără miros, care se ivise singuratică dintr-un troian de zăpadă imaculată, undeva într-un ţinut foarte îndepărtat.

Amestecul de naivitate cu lipsa oricărui convenţionalism şi cu frumuseţea ei proaspătă îl tulburară pe conte într-un chip atât de ciudat, încât de câteva ori, în pauzele din timpul conversaţiei, când el privea tăcut în ochii ei sau îi admira liniile minunate ale mâinilor şi ale gâtului, îl năpădi o dorinţă năvalnică s-o cuprindă în braţe şi s-o acopere cu sărutări, pornire pe care şi-o stăpâni cu greu. Văduvioara observa cu plăcere impresia pe care o producea, însă ceva începea să o neliniştească şi să o sperie în purtarea contelui, deşi tânărul husar, cu amabilităţile sale servile, arăta un respect care în zilele noastre ar fi putut părea excesiv de dulceag. Acesta alergă să-i aducă lapte cu migdale, îi ridică batista, smulse scaunul din mâinile unui tânăr moşier scrofulos, care se învârtea şi el în jurul ei, ca să i-l ofere mai repede şi tot aşa.

Văzând că manierele de salon, la modă în vremea aceea, n-o impresionau prea mult pe doamnă, încercă s-o amuze povestindu-i anecdote nostime. O asigură că la porunca ei ar fi gata să stea în cap, să

cânte ca un cocoş, să sară pe fereastră sau să se arunce într-o copcă tăiată în gheaţă. Stratagema asta îi reuşi de minune: văduva se înveseli, izbucni în hohote de râs, dezvelindu-şi minunaţii dinţi albi, şi se arătă încântată de cavalerul ei. Cu fiecare clipă, contele o plăcea tot mai mult, astfel încât spre sfârşitul cadrilului ajunse sincer îndrăgostit.

Când, după cadril, de văduvă se apropie vechiul ei admirator, fiul de optsprezece ani, fără nicio ocupaţie, al celui mai bogat moşier, tânărul scrofulos din mâinile căruia Turbin smulsese scaunul, ea îl primi destul de rece, fără să-i arate nici măcar a zecea parte din sfiala care o încercase în prezenţa contelui.

— Frumos vă şade, îi spuse ea uitându-se între timp la spinarea lui Turbin şi încercând să-şi dea seama cam de câţi arşini de şnur de aur fusese nevoie pentru toată tunica lui, tare frumos: mi-aţi promis că o să treceţi pe la mine şi o să-mi aduceţi bomboane.

— Păi am trecut, Anna Feodorovna, însă eraţi plecată. V-am lăsat cele mai bune bomboane, zise tânărul care, în pofida staturii sale înalte, avea un glas piţigăiat.

— Mereu găsiţi o scuză! N-am nevoie de bomboanele dumneavoastră. Vă rog să nu vă gândiţi că...

— Văd, Anna Feodorovna, că v-aţi schimbat atitudinea faţă de mine şi ştiu şi de ce. Numai că nu e bine aşa, adăugă el, însă nu-şi termină discursul, pesemne din pricina emoţiei puternice care făcea ca buzele să-i tremure într-un chip ciudat.

Anna Feodorovna nu-l asculta, urmărindu-l cu privirea pe Turbin.

Mareşalul nobilimii, stăpânul casei, un bătrân impunător, solid şi ştirb, se apropie de conte şi, luându-l de braţ, îl invită în cabinet să fumeze şi să bea ceva. De cum ieşi Turbin, Anna Feodorovna simţi că nu mai avea niciun motiv să rămână în salon, aşa că, luându-şi de braţ prietena, o domnişoară bătrână şi uscăţivă, se duse cu ea în camera de toaletă.

— Ce părere ai? E drăguţ? întrebă domnişoara.

— Da, numai că se ţine scai de mine, răspunse Anna Feodorovna, apropiindu-se de oglindă ca să vadă cum arată.

Fața ei strălucea, ochii îi râdeau, ba chiar se îmbujorase. Deodată, imitând balerinele pe care le văzuse la ultimele alegeri, se învârti pe un picior, apoi începu să râdă cu râsul ei gutural, dar plăcut, şi execută câteva sărituri cu genunchii îndoiți.

— Ce fel de om e? Mi-a cerut un suvenir, îi spuse ea prietenei, numai că n-o să capete ni-i-mic, cântă ea ultimul cuvânt, ridicând unul din degetele mâinii în mănuşă din piele de căprioară, lungă până la cot...

În cabinetul unde mareşalul nobilimii îl adusese pe Turbin, se aflau câteva feluri de vodcă, lichioruri, gustări şi şampanie. În fumul de țigară ce plutea peste tot, nobilii discutau despre alegeri, stând jos sau plimbându-se prin odaie.

— Odată ce distinsa nobilime din județul nostru l-a onorat alegându-l, zise ispravnicul proaspăt ales care se cam cherchelise, n-ar fi trebuit să lipsească societatea de prezența lui, nicidecum n-ar fi trebuit să...

Venirea contelui întrerupse conversația. Toți se ridicară pentru prezentări, iar ispravnicul îi strânse deosebit de călduros mâna cu amândouă mâinile şi îl rugă de câteva ori să nu-l refuze şi să meargă cu toții, după bal, la o cârciumă nouă, unde el va oferi o masă şi unde vor cânta țiganii. Contele promise să vină negreşit şi bău împreună cu el câteva pahare de şampanie.

— De ce nu dansați, domnilor? întrebă el înainte de a ieşi din cameră.

— Nu suntem dansatori, răspunse ispravnicul râzând, ne atrage mai mult vinul, conte... De altfel, conte, toate domnişoarele astea au crescut sub ochii mei! Mai dansez şi eu uneori o ecoseză... încă mai pot, conte...

— Atunci să mergem să dansăm, zise Turbin, să ne distrăm înainte de a ne duce la țigani.

— De acord, să mergem, domnilor! Să-l înveselim pe stăpânul casei.

Şi vreo trei nobili cu fețele roşii, care băuseră de la începutul balului în cabinet, îşi puseră mănuşile negre sau pe cele croşetate din mătase, pregătindu-se să meargă împreună cu contele în salon. Chiar în clipa aceea fură reținuți de tânărul scrofulos, palid ca varul şi abia ținându-şi lacrimile, care se apropie de Turbin.

— Credeți că dacă sunteți conte aveți dreptul să mă împingeți aşa, ca la piață, zise el pe nerăsuflate. Nu e politicos...

Buzele care începuseră să-i tremure fără voia lui îi opriră din nou şuvoiul de vorbe.

— Ce-ai spus? strigă Turbin încruntându-se brusc. Ce-ai spus? Mucosule! urlă el apucându-l de mână şi strângându-l până când tânărului îi năvăli sângele în față, nu atât de ciudă, cât de frică. Ce, vrei să te bați în duel? Sunt la dispoziția dumitale.

Abia apucă Turbin să dea drumul mâinilor pe care le strânsese atât de tare, că doi nobili îl şi prinseră pe tânăr de subsuori, trăgându-l spre uşa din spate.

— Ce, ai înnebunit? Pesemne că te-ai îmbătat. O să te spunem lui taică-tu. Ce te-a apucat? îl bombăneau ei.

— Nu m-am îmbătat, el se împinge şi nu-şi cere scuze. E un porc! Asta e! protesta cu glas pițigăiat tânărul, care acum plângea de-a binelea.

Dar nu-l ascultă nimeni şi îl duseră acasă.

— Nu-l luați în seamă, conte! căutau să-l convingă pe Turbin şeful de poliție şi Zavalşevski. E un copil care încă o mai încasează acasă, are şaisprezece ani. Nu ştiu ce l-a apucat. Iar tatăl lui e un om atât de respectabil, e candidatul nostru.

— Ei bine, naiba să-l ia, dacă nu vrea...

Şi contele se întoarse în salon şi, ca mai devreme, dansă vesel ecoseza cu drăgălaşa văduvioară, râzând cu poftă şi urmărind paşii pe care îi executau domnii care ieşiseră cu el din cabinet. Începu să râdă în hohote, de răsună tot salonul, când ispravnicul alunecă şi se întinse cât era de lung în mijlocul dansatorilor.

V

În timp ce contele era în cabinet, Anna Feodorovna se apropie de fratele ei şi gândindu-se, nu se ştie de ce, că ar trebui să se prefacă că n-o prea interesează contele, începu să-l întrebe: „Ia spune-mi, frate, cine e husarul

care a dansat cu mine?”. Cavaleristul îi explică surorii sale cât putu mai bine ce om mare era acest husar, povestindu-i apoi că Turbin rămăsese aici doar pentru că pe drum i se furaseră banii şi că el însuşi îi dăduse cu împrumut o sută de ruble, însă suma era prea mică, aşa că ar fi bine dacă şi ea i-ar mai da vreo două sute. Zavalşevski o rugă să nu vorbească nimănui despre asta, mai ales contelui. Anna Feodorovna făgădui să-i trimită banii chiar azi şi să păstreze secretul, însă în timp ce dansa ecoseza, o copleşi dorința de a-i oferi ea însăşi contelui oricâți bani ar vrea acesta. După ce ezită un timp, se îmbujoră şi, în cele din urmă, făcându-şi curaj, trecu la subiect.

— Conte, fratele meu mi-a spus că pe drum ați avut un necaz şi că acum nu mai aveți bani. Dacă sunteți în nevoie, n-ați vrea să acceptați un împrumut de la mine? Aş fi foarte bucuroasă.

Dar rostind aceste cuvinte, Anna Feodorovna se sperie brusc şi roşi. Toată buna dispoziție pieri pe dată de pe chipul contelui.

— Fratele dumneavoastră e un prost! zise el tăios. Ştiți că dacă un bărbat e jignit de un alt bărbat, cei doi se bat în duel, dar ştiți ce face un bărbat când e jignit de o femeie?

Bietei Anna Feodorovna i se înroşiră gâtul şi urechile de ruşine. Îşi plecă ochii şi nu răspunse.

— O sărută în văzul tuturor, zise contele încetişor, aplecându-se la urechea ei. Dați-mi voie să vă sărut măcar mânuşița, adăugă el încet după o lungă tăcere, făcându-i-se milă de stingherealа doamnei sale.

— Oh, în niciun caz acum, rosti Anna Feodorovna, oftând din greu.

— Atunci când? Mâine plec devreme... Iar dumneavoastră îmi sunteți datoare.

— Se pare că e cu neputință, spuse Anna Feodorovna, zâmbind.

— E de ajuns să-mi îngăduiți să găsesc un prilej de a vă întâlni azi, ca să vă sărut mânuşița. Îl găsesc eu.

— Cum o să-l găsiți?

— Nu vă priveşte. Ca să vă pot vedea, orice e cu putință pentru mine... E bine aşa?

— E bine.

Ecoseza se termină, mai dansară o mazurcă la care contele făcu minuni, prinzând batiste, aşezându-se într-un genunchi şi lovind din pinteni într-un chip deosebit, ca la Varşovia, astfel încât toţi bătrânii care jucau boston îşi părăsiră mesele de joc şi veniră în salon să vadă dansul. Până şi cavaleristul, cel mai bun dansator, se recunoscu învins. După cină, se mai dansă *Grossvater* şi apoi oaspeţii începură să plece. În tot acest timp, contele nu-şi lua ochii de la văduvioară. Nu se prefăcuse când spusese că de dragul ei era gata să se arunce chiar şi într-o copcă. Să fi fost o toană, iubire sau încăpăţânare? Cu siguranţă însă în seara aceea toate forţele lui sufleteşti se concentraseră într-o singură dorinţă – s-o întâlnească şi s-o iubească. Îndată ce observă că Anna Feodorovna îşi ia rămas-bun de la stăpâna casei, contele o porni în fugă spre camera valeţilor, iar de acolo, fără şubă, în curte, spre locul unde aşteptau echipajele.

— Trăsura Annei Feodorovna Zaiţeva! strigă el.

O trăsură înaltă cu felinare, de patru locuri, se urni din loc şi se apropie de intrare.

— Opreşte! îi strigă el vizitiului, alergând spre trăsură prin zăpada care îi ajungea până la genunchi.

— Ce doriţi? întrebă vizitiul.

— Trebuie să intru, răspunse contele, deschizând din mers uşile trăsurii şi căznindu-se să urce din mers. Stai pe loc, drace! Nerodule!

— Vaska! Stai! strigă vizitiul surugiului călare pe calul înaintaş. Cupeul se opri. De ce intraţi într-o trăsură străină? Este trăsura doamnei Anna Feodorovna, nu a Domniei Voastre.

— Ia mai taci, imbecilule! Uite, ţine o rublă şi dă-te jos să închizi portiera, zise contele.

Însă cum vizitiul nu se urnea, contele ridică singur scăriţa şi, deschizând fereastra, închise cu greu portiera. În cupeu, ca în toate trăsurile vechi, mai ales în cele capitonate cu ceapraz galben, mirosea a mucegai şi a păr ars. Contele, care-şi înfundase picioarele până la genunchi în zăpada ce acum se topea, şi le simţea îngheţate în cizmele şi în pantalonii subţiri de călărie, iar frigul îi pătrunsese tot corpul. Vizitiul bombănea pe capră şi parcă se pregătea să coboare. Contele însă nu auzea

şi nu simţea nimic. Faţa îi ardea şi inima îi bătea cu putere. Se prinse bine de cureaua galbenă, scoase capul pe fereastra laterală şi toată viaţa lui se concentră într-o aşteptare încordată care nu dură prea mult. La intrare cineva strigă „Cupeul doamnei Zaiţeva!”, vizitiul trase de hamuri, trăsura începu să se legene pe arcurile înalte, în timp ce ferestrele luminate ale casei se porniră să alunece repede una după alta prin faţa geamurilor trăsurii.

— Ia seama că, dacă eşti canalie şi-i spui lacheului că mă aflu aici, zise contele, scoţând capul prin fereastra din faţă, spre vizitiu, te stâlcesc în bătaie, iar dacă nu-i spui, mai capeţi zece ruble.

Abia apucă să lase jos fereastra, că trăsura începu să se legene şi mai tare şi apoi se opri. Contele se ghemuise într-un colţ, ţinându-şi respiraţia, ba chiar închise ochii, într-atât se temea că, din cine ştie ce motiv, aşteptarea lui pătimaşă ar putea fi zădărnicită. Uşa trăsurii se deschise, treptele scăriţei se lăsară cu zgomot în jos, una după alta, se auzi un foşnet de rochie şi în aerul închis al trăsurii se răspândi dintr-odată mireasma parfumului de iasomie. Picioruşe sprintene urcară repede scăriţa şi Anna Feodorovna, atingând piciorul contelui cu poala mantoului desfăcut, se lăsă în tăcere, dar răsuflând greu, pe banchetă, lângă el.

Dacă l-a văzut sau nu, nu poate şti nimeni, nici măcar Anna Feodorovna. Dar când el îi luă mâna spunându-i, „ei bine, acum am să vă sărut mâna”, ea nu se arătă prea înfricoşată, nu răspunse nimic, însă îi întinse mâna pe care contele o acoperi cu sărutări mult mai sus de marginea mănuşii. Trăsura o porni din loc.

— Spune ceva. Nu te-ai supărat? o întrebă el.

Ea se lipi tăcută de colţul unde stătea, însă deodată începu să plângă şi-şi lăsă capul pe pieptul lui.

VI

Ispravnicul de curând ales împreună cu prietenii săi, cavaleristul şi alţi nobili, beau şi ascultau de mult cântecele ţiganilor, când contele, în şuba

din blană de urs acoperită cu postav albastru, care îi aparținuse răposatului soț al Annei Feodorovna, se alătură grupului lor.

— Tătucule, Luminăția Voastră, de când vă aşteptăm! exclamă un țigan negricios şi saşiu, dezvelindu-şi dinții strălucitori, întâmpinându-l chiar din uşă şi repezindu-se să-i scoată şuba. Nu ne-am mai văzut din Lebedian... Stioşka s-a uscat de dorul dumneavoastră...

Stioşka, o țigăncuşă tânără şi zveltă, cu bujori de un roşu cărămiziu pe fața-i oacheşă, cu ochi negri, strălucitori şi adânci, umbriți de gene lungi, îi ieşi şi ea în întâmpinare.

— O, conte, drăguțule! Comoara mea! Ce bucurie! rosti ea printre dinți cu un zâmbet vesel.

Iliuşka îi ieşi şi el în întâmpinare, prefăcându-se bucuros nevoie mare. Bătrânele, nevestele şi fetişcanele săriră şi ele de la locurile lor şi-l înconjurară pe oaspete. Unii se socoteau cumetrii lui, alții – frați de cruce.

Pe țigăncile tinere, Turbin le sărută pe buze, bătrânele şi bărbații îi sărutară umărul şi mâna. Şi nobilii se bucurau mult de venirea lui, mai ales că petrecerea, după ce fusese în toi, cam începuse să lâncezească. Fiecare începuse să se simtă ghiftuit. Vinul, după ce le aținuse simțurile, începea să le cadă greu la stomac. Toți îşi epuizaseră talentele şi acum se uitau plictisiți unii la alții; toate cântecele fuseseră cântate şi acum li se învălmăşeau în cap într-un soi de buimăceală zgomotoasă. Orice ispravă, oricât ar fi fost ea de ciudată şi de îndrăzneață, nu mai părea nimănui atrăgătoare sau amuzantă. Ispravnicul, lungit pe jos într-o poză jenantă, la poalele rochiei unei bătrâne, începu să dea din picioare şi să strige:

— Şampanie!... A venit contele!... Şampanie!... A sosit!... Ei, să vină şampania!... O să mă scald în şampanie, o să mă scald... Domnilor nobili! Îmi place societatea rafinată a nobililor!

Şi cavaleristul era amețit, însă o arăta în alt chip. Şedea pe o canapea într-un colț, lipit de o țigancă înaltă şi frumoasă, Liubaşa, şi, simțind că amețeala îi începtoşează vederea, clipea des din ochi, bătea din palme, dădea din cap. Repeta în şoaptă aceleaşi cuvinte şi încerca s-o înduplece pe țigancă să fugă cu el. Liubaşa îl asculta zâmbind, de parcă ceea ce-i spunea el era foarte amuzant şi cumva trist, şi arunca din când în când

câte o privire bărbatului ei, Saşka cel saşiu, care stătea dincolo de un scaun în fața ei, iar ca răspuns la declarațiile de dragoste ale cavaleristului se pleca spre urechea lui, rugându-l să-i cumpere pe ascuns, fără ştirea nimănui, parfum şi o panglică.

— Ura! strigă cavaleristul când intră contele.

Un tânăr chipeş, cu un aer preocupat, umbla cu paşi apăsați încoace şi încolo prin încăpere, fredonând motive din *Răpirea din serai*. Un bătrân tată de familie, atras să vină la țigani de rugămințile stăruitoare ale nobililor, care îi spuseseră că fără el totul n-ar avea niciun haz şi atunci nu mai mergeau nici ei, stătea lungit pe o canapea, unde se trântise îndată ce venise, uitat de toată lumea. Un funcționar, pe care-l găsiseră acolo, îşi scosese fracul, îşi pusese picioarele pe masă şi-şi ciufulea părul, arătând că chefuieşte pe cinste. Abia intră contele, că îşi descheie gulerul cămăşii şi îşi cocoță picioarele şi mai sus pe masă. Cu venirea contelui petrecerea se însufleți.

Țigăncile, care se împrăştiaseră prin încăpere, se adunară din nou în cerc. Contele o luă pe genunchi pe Stioşka, solista corului, şi porunci să se mai aducă şampanie.

Iliuşka se aşează cu chitara în fața cântăreței şi începu *pliaska*, adică o suită de cântece țigăneşti: *Tot pe drum mergând*..., *Ei, husarilor*..., *Mă auzi, mă înțelegi*... etc., în ordinea ştiută. Stioşka cânta minunat. Vocea ei de contralto, unduioasă, sonoră, care se revărsa din piept, zâmbetul ei în timp ce cânta, ochii care râdeau pătimaş şi picioruşul, care bătea de la sine tactul melodiei, chiotul ei plin de disperare înainte de intrarea corului – toate acestea făceau să vibreze o coardă sonoră, rareori atinsă. Se vedea că îşi trăia cu toată ființa ei cântecele. Iliuşka, o acompania la chitară zâmbind, îşi mlădia spatele şi-şi mişca picioarele, arătându-şi participarea cu toată făptura lui, se uita țintă în ochii ei, de parcă ar fi auzit cântecul pentru prima oară, îşi pleca şi-şi ridica atent capul, pătruns de muzică. Apoi, la ultima notă prelungă a cântecului, se îndreptă dintr-odată şi, parcă simțindu-se deasupra a tot ce e pe lume, ridică chitara cu piciorul, cu un gest hotărât şi trufaş, o răsuci, bătu din tocuri, îşi scutură pletele şi, încruntându-se, îşi îndreptă privirea spre cor. Trupul lui întreg, cu fiece

vinişoară, de la gât până-n călcâie, începu să joace... Şi în aer se revărsară douăzeci de voci energice, năvalnice, fiecare străduindu-se din răsputeri să preia melodia de la celelalte cât mai straniu şi mai neobişnuit cu putinţă. Bătrânele săltau pe scaune, fluturându-şi batistele şi dezvelindu-şi dinţii, chiuiau în tactul cântecului, una mai tare decât alta. Başii, plecându-şi capetele şi încordându-şi gâturile, zumzăiau stând în picioare în spatele scaunelor.

Când Stioşka lua notele de sus, Iliuşka îşi apropia chitara de ea, parcă vrând s-o ajute, iar tânărul cel chipeş ţipa extaziat că iată, acum, urmau bemolii.

Începură să cânte melodia unui dans şi Duniaşa făcu un tur, scuturându-şi umerii şi sânii şi învârtindu-se prin faţa contelui, apoi plecă plutind mai departe. Turbin sări din locul lui, îşi scoase tunica şi, rămas într-o cămaşă roşie, intră semeţ în joc alături de ţigancă, dansând în tact cu ea şi executând cu picioarele nişte figuri atât de uimitoare, încât ţiganii se porniră să schimbe priviri între ei, zâmbind admirativ.

Ispravnicul, aşezat turceşte, se lovea cu pumnul în piept şi striga: „Vivat!”, după care, apucându-l pe conte de picior, începu să-i povestească cum că avea două mii de ruble, dar că acum îi mai rămăseseră doar cinci sute şi că poate face tot ce-i trece prin cap, numai să-i permită contele. Bătrânul tată de familie se trezise şi voia să plece, însă nu-l lăsară. Tânărul cel chipeş o implora pe o ţigancă să danseze cu el un vals. Cavaleristul, dorind să se laude cu prietenia contelui, se ridică din colţul lui şi îl îmbrăţişă pe Turbin.

— Ah, dragul meu, zise el, de ce-ai plecat de la noi! Ia zi! Contele tăcea, cu gândul, pare-se, în altă parte. Pe unde ai umblat? Ei, conte viclean, ştiu eu unde ai fost.

Dintr-un motiv sau altul, lui Turbin nu-i plăcu această familiaritate. Se uită fără să zâmbească drept în ochii cavaleristului şi îi aruncă deodată pe şleau o înjurătură atât de urâtă şi de grosolană, încât cavaleristul se întristă şi multă vreme şovăi dacă să ia în glumă sau în serios o asemenea insultă. În cele din urmă, hotărî că fusese o glumă, zâmbi şi se întoarse la ţiganca lui, asigurând-o că se va însura neapărat cu ea după Paşte. Începu

un alt cântec, al treilea, mai dansară o dată, se mai cântă un *Mulți ani trăiască!* şi toată lumea părea că se distrează. Şampania nu se isprăvise. Contele bea în neştire. Ochii parcă i se umeziseră, dar nu se clătina, dansa mai bine, vorbea mai ferm, ba chiar o acompanie pe Stioşka, împreună cu corul, când aceasta cântă *Al iubirii dulce zbucium*. În toiul dansului, proprietarul cârciumei veni să-i roage pe oaspeți să plece pe la casele lor, căci trecuse de ora două.

Contele îl prinse pe patron de guler şi îi porunci să danseze căzăceşte. Patronul se împotrivi. Contele apucă o sticlă de şampanie şi, răsturnându-l pe negustor cu picioarele în sus, porunci să fie ținut aşa, apoi în hohotele de râs ale celorlalți, vărsă încetişor pe el toată sticla.

Se lumina de ziuă. Toți, în afară de conte, erau palizi şi morți de oboseală.

— Totuşi a venit timpul să plec la Moscova, zise el deodată, ridicându-se. Să mergem cu toții la mine, băieți. Mă conduceți... şi bem un ceai împreună.

Toți cei de față acceptară, cu excepția moşierului, care adormise şi pe care-l lăsară acolo, se înghesuiră în cele trei sănii de la intrare şi o porniră spre hotel.

VII

— Să fie înhămați caii! strigă contele intrând în salonul hotelului, împreună cu toți musafirii şi țiganii.

— Saşka! Nu Saşka țiganul, ci al meu, spune-i căpitanului de poştă că îl fac una cu pământul dacă nu-s buni caii. Şi adu-ne ceai. Zavalşevski! Ocupă-te de ceai, iar eu am să trec pe la Ilin, să văd ce face, adăugă Turbin.

Ieşi în coridor şi se îndreptă spre camera ulanului.

Ilin numai ce terminase o partidă de cărți, la care pierduse totul până la ultima copeică, şi acum zăcea cu fața în jos pe canapeaua veche umplută cu păr de cal şi smulgea fire de păr prin crăpătura pânzei, le ducea la gură,

le rupea cu dinții şi apoi le scuipa. Cele două lumânări de seu, dintre care una arsese până la hârtia fitilului, aşezate pe masa pe care rămăseseră împrăştiate cărțile de joc, se luptau fără vlagă cu lumina dimineții ce pătrundea pe fereastră. Mintea ulanului părea golită de gânduri: ceața deasă a patimii pentru joc îi întuneca toate posibilitățile spirituale. Nici măcar remuşcări nu avea. Se străduia să se gândească la ce are de făcut, cum să plece fără un sfanț, cum să plătească cele cincisprezece mii din banii de la Trezorerie, pierduți la joc, ce va spune comandantul regimentului, ce va spune mama lui, ce vor spune camarazii săi – dar îl cuprinse o spaimă şi un dezgust față de sine însuşi atât de puternice, încât, dorind să uite cumva de toate, se ridică, începu să umble prin cameră, încercând să păşească numai pe crăpăturile dintre scândurile duşumelei. Îşi aminti din nou cele mai mărunte amănunte ale jocului abia încheiat: parcă vedea în fața ochilor că îşi scoate paguba, că trage un nouar, că mizează pe regele de pică două mii de ruble, că la dreapta pică o damă, la stânga un as, la dreapta un rege de caro, şi gata, totul se duce de râpă. Dar dacă la dreapta ar fi picat un şase, la stânga – un rege de caro, atunci s-ar fi refăcut, ar fi mizat totul la chit şi ar fi câştigat vreo cincisprezece mii bani gheață, şi-ar fi cumpărat un buiestraş de la comandantul regimentului şi încă o pereche de cai, ba chiar şi un faeton şi-ar fi cumpărat. Şi după aceea? Ei da, ce grozav ar fi fost!

Se întinse din nou pe divan şi începu din nou să roadă fire de păr.

„De ce s-o cânta la numărul şapte? se gândi el. Pesemne e chef la Turbin. Ce-ar fi să merg acolo şi să beau zdravăn?”

Taman atunci intră contele.

— Cum e, frățioare? Te-a curățat de bani? Aşa-i? strigă el.

„Am să mă prefac că dorm, îşi spuse Ilin, altfel va trebui să vorbesc cu el, iar eu aş vrea să dorm.”

Turbin însă se apropie de el şi îl mângâie pe cap.

— Cum e, prietene, te-a curățat? Ai pierdut? Hai, vorbeşte.

Ilin nu răspunse.

Contele îl trase de braț.

— Am pierdut. Da' ce-ți pasă ție? mormăi Ilin cu un glas somnoros, indiferent şi nemulțumit, fără să-şi schimbe poziția.

— Chiar tot?

— Da. Nu-i nicio nenorocire. Am pierdut tot. Şi ce-ți pasă dumitale?

— Ascultă, spune-mi adevărul, ca unui prieten, zise contele, predispus la duioşii sub influența vinului şi continuând să-l mângâie pe păr. La drept vorbind, am prins drag de tine. Spune-mi adevărul: dacă ai pierdut banii regimentului, am să te scot din necaz. Altminteri, va fi prea târziu... Erau banii regimentului, nu-i aşa?

Ilin sări de pe sofa.

— Dacă vrei să vorbesc, atunci nu vorbi cu mine, pentru că... şi, te rog, nu vorbi cu mine... Un glonț în frunte – atât mi-a mai rămas! rosti el sincer disperat, luându-şi capul în mâini şi izbucnind în plâns, deşi cu o clipă înainte se gândise cât se poate de liniştit la buiestraşi.

— Ei, te porți ca o fată mare! Cui nu i s-a întâmplat aşa ceva! nu-i o nenorocire, dar o mai putem rezolva! Aşteaptă-mă puțin aici.

Contele ieşi din încăpere.

— Unde-i camera lui Luhnov, moşierul? îl întrebă el pe un slujitor la hotel.

Acesta se oferi să-l conducă pe conte. Contele, deşi lacheul îi atrase atenția că boierul abia venise şi se dezbrăca, intră în cameră. Luhnov stătea, în halat, în fața mesei numărând câteva teancuri de bancnote aflate în fața lui. Pe masă era o sticlă cu vin de Rin care îi plăcea foarte mult. După ce câştiga, îşi îngăduia asemenea plăceri. Luhnov îl privi pe conte sever şi rece, prin lentilele ochelarilor, de parcă nu l-ar fi recunoscut.

— Se pare că nu mă cunoaşteți? spuse contele, apropiindu-se de masă cu paşi hotărâți.

Luhnov îl recunoscu pe conte şi întrebă:

— Ce doriți?

— Aş vrea să joc cu dumneavoastră, zise Turbin, aşezându-se pe canapea.

— Acum?

— Da.

— Altă dată, cu plăcere, conte! Acum sunt obosit şi mă pregătesc de culcare. Nu doriți nişte vin? E un vinişor bun.

— Iar eu vreau să facem o partidă.

— Azi nu mai sunt dispus să joc. Poate alt domn ar vrea să joace, eu însă, nu, conte! Vă rog să mă scuzați.

— Deci nu jucați?

Luhnov făcu un gest din umeri care exprima regretul că e incapabil să-i facă pe plac.

— Pentru nimic în lume nu jucați?

Luhnov răspunse prin acelaşi gest.

— Dar vă rog foarte mult... Ei, poate, totuşi, jucați?...

Tăcere.

— Jucați? întrebă contele a doua oară. Aveți grijă!

Aceeaşi tăcere şi o privire fugară pe deasupra ochelarilor spre fața contelui care începea să se încrunte.

— Jucați sau nu? strigă contele cu glas puternic, lovind cu pumnul în masă atât de tare, încât sticla de vin se răsturnă şi se vărsă. N-ați câştigat cinstit, ştiți asta. Jucați? Vă întreb a treia oară.

— Am mai spus că nu. Chiar că e ciudat, conte! Şi nu-i deloc politicos să-i pui omului cuțitul la gât, remarcă Luhnov, fără să-şi ridice ochii.

Urmă o tăcere nu prea îndelungată, timp în care fața contelui devenea tot mai palidă. Deodată o lovitură cumplită în cap îl năuci pe Luhnov. Acesta căzu pe canapea încercând să apuce banii şi începu să strige cu un glas ascuțit şi disperat, pe care nu te-ai fi aşteptat să-l auzi de la o persoană întotdeauna calmă şi impunătoare. Turbin adună banii rămaşi pe masă, împinse servitorul care dădea să intre în fugă în ajutorul stăpânului şi ieşi repede din încăpere.

— Dacă doriți satisfacție, sunt la dispoziția dumneavoastră. Mai rămân în camera mea încă o jumătate de oră, adăugă contele întorcându-se la uşa lui Luhnov.

— Escrocule! Tâlharule!... se auzi de acolo. Am să te dau în judecată!

Ilin continua să zacă în camera lui pe canapea, fără să dea importanță promisiunilor contelui de a-l salva, şi plângea disperat. Sentimentul acut

al realității, care, în urma simpatiei pline de duioşie a contelui, ieşise la iveală prin încâlceala stranie de impresii, gânduri şi amintiri ce-i umpleau sufletul, nu-l părăsea. Tinerețea plină de speranțe, onoarea, respectul oamenilor, visurile de iubire şi prietenie – totul era pierdut pentru totdeauna. Izvorul lacrimilor începea să-i sece şi îl cuprindea treptat o stare de disperare, suspect de calmă, iar gândul la sinucidere nu-i mai trezea repulsie şi groază, ba chiar îl atrăgea tot mai mult. Între timp se auziră paşii apăsați ai contelui.

Fața lui Turbin mai păstra încă urme de mânie, mâinile îi tremurau uşor, însă în ochi îi străluceau o bucurie plină de bunătate şi mulțumirea de sine.

— Uite aici! Am câştigat! zise el, aruncând pe masă câteva teancuri de bancnote. Numără dacă e destul! Şi vino mai repede în salon, pentru că eu o să plec repede, adăugă el, ca şi cum n-ar fi observat emoția copleşitoare, bucuria şi recunoştința de pe fața ulanului şi, fluierând un cântec țigănesc, ieşi din cameră.

VIII

Saşka, încins cu un brâu, raportă că fuseseră înhămați caii, dar ceru voie ca mai întâi să se ducă după mantaua contelui care, spunea el, costase vreo trei sute de ruble cu guler cu tot, şi să înapoieze afurisita de şubă albastră ticălosului care o schimbase cu mantaua husarului, acasă la mareşalul nobilimii. Turbin însă îi spuse că nu-i nevoie să caute mantaua şi plecă în camera lui să se schimbe.

Cavaleristul sughița întruna, stând tăcut lângă țiganca lui. Ispravnicul, după ce mai ceru o vodcă, îi invită pe domni să vină chiar atunci la el, ca să ia micul dejun, promițându-le că soția lui va dansa neapărat cu țigăncile. Tânărul cel chipeş îi explica cu o mină plină de importanță lui Iliuşka că pianul poate scoate note mai de suflet decât alte instrumente şi că la chitară nu poți lua bemolii. Trist, funcționarul bea ceai într-un colț şi părea să se ruşineze de dezmățul său, acum, la lumina zilei. Țiganii se

ciondăneau în țigăneşte, insistând să le mai cânte o dată domnilor *Mulți ani trăiască*, dar Stioşka se împotrivea, spunând că *barorai* (în țigăneşte, conte sau prinț, ori, mai exact, boier mare) se va mânia. Îndeobşte, în fiecare se stingea ultima scânteie a chefului din timpul nopții.

— Ei, şi acum încă un cântec de rămas-bun şi pe urmă mergeți pe la casele voastre, zise contele, intrând în salon în haine de călătorie, proaspăt şi vesel, mai frumos ca niciodată.

Țiganii se aşezară din nou în cerc şi tocmai când se pregăteau să cânte, intră Ilin cu un pachet de bancnote în mână şi îl luă pe conte deoparte.

— La mine am avut doar cincisprezece mii de ruble din banii regimentului, iar tu mi-ai dat şaisprezece mii trei sute, zise el, aşa că diferența de ruble e a ta.

— Bună treabă! Dă-le încoace!

Ilin îi dădu banii, privindu-l cu sfială, parcă vrând să deschidă gura să-i spună ceva, dar numai se înroşi la față şi-l podidiră lacrimile, apoi apucă mâna contelui şi i-o strânse îndelung şi cu căldură.

— Şterge-o de aici! Iliuşka!... Ascultă... Uite, ia banii ăştia. Dar să mă conduceți cu cântece până la barieră.

Şi-i aruncă pe ghitară cele o mie trei sute de ruble pe care i le adusese Ilin. Dar contele uită să-i dea cavaleristului suta de ruble împrumutată de la acesta în ajun.

Se făcuse deja ora zece. Soarele se ridicase deasupra acoperişurilor, lumea forfotea pe străzi, negustorii îşi deschiseseră de mult prăvăliile, nobilii şi funcționarii treceau în trăsuri, doamnele colindau magazinele, când ceata de țigani, ispravnicul, cavaleristul, tânărul cel chipeş, Ilin şi contele, în şuba albastră căptuşită cu blană de urs, ieşiră în cerdacul hanului. Era o zi însorită şi zăpada se topea. Trei troici de poştă, ai căror cai cu cozile strâns legate lipăiau cu copitele prin noroi, veniră în dreptul cerdacului şi petrecăreții începură să-şi ocupe locurile. Contele, Ilin, Stioşka, Iliuşka şi ordonanța Saşka se aşezară în prima sanie. Blücher îşi ieşise din fire şi, dând din coadă, lătra la calul rotaş. În următoarele două sănii se urcară ceilalți domni, însoțiți şi ei de țigani şi țigănci. Troicile se aliniară chiar de la han, iar țiganii se porniră să cânte în cor.

Cu cântece şi în clinchet de clopoţei, împingând spre trotuar trăsurile întâlnite în cale, troicile străbătură tot oraşul până la barieră.

Nu mică le era mirarea negustorilor şi trecătorilor, necunoscuţi şi mai ales cunoscuţi, văzându-i pe nobilii domni trecând pe străzi ziua în amiaza mare, însoţiţi de ţigănci şi ţigani beţi.

După ce depăşiră bariera, troicile se opriră şi toată lumea începu să-şi ia rămas-bun de la conte.

Ilin, care băuse destul de mult la despărţire şi tot timpul mânase singur caii, se întristă deodată şi începu să-l roage pe conte să mai rămână măcar o zi, iar când se convinse că aşa ceva era cu neputinţă, se repezi să-l sărute pe noul său prieten, promiţându-i că îndată ce va sosi la regiment, va cere să fie transferat la husari, chiar în regimentul lui Turbin. Contele era deosebit de vesel, îl îmbrânci într-un troian de zăpadă pe cavalerist, care de dimineaţă îl tutuia întruna, îl asmuţi pe Blücher împotriva ispravnicului, o luă pe Stioşka în braţe, zicând c-o duce cu el la Moscova. În cele din urmă, sări în sanie, îl aşeză alături pe Blücher care tot voia cu orice preţ să stea în picioare la mijloc. După ce îl mai rugă o dată pe cavalerist să ia de la *dumnealor* mantaua contelui şi să i-o trimită, Saşka urcă şi el pe capră. Contele strigă „Dă-i drumul!”, îşi scoase chipiul, fluturându-l deasupra capului, şi îndemnă caii s-o ia din loc, fluierând ca un birjar. Troicile se despărţiră.

În depărtare, drept înainte, se vedea câmpia înzăpezită, monotonă, pe care şerpuia fâşia gălbuie şi murdară a drumului. Soarele strălucitor scânteia, parcă jucându-se, pe zăpada ce se topea sub o pojghiţă străvezie de gheaţă şi le încălzea plăcut feţele şi spinările. Caii asudaţi păreau că scot aburi. Se auzea clinchet de clopoţei. Un mujic care conducea un car pe tălpici, gata-gata să se răstoarne pe-o parte sau pe alta, trăgând din hăţurile de frânghie, se feri grăbit în lături lipăind cu opincile ude prin zloată; o ţărancă grasă, cu obraji rumeni, ţinând la piept un copilaş sub cojoaca ei din blană de oaie, şedea într-o altă căruţă şi îndemna cu vârful biciului o mârţoagă albă cu coada rară. Contele îşi aminti brusc de Anna Feodorovna.

— Întoarce! strigă dânsul.

Vizitiul nu înțelese imediat.

— Întoarce! Înapoi în oraş! Iute!

Troica trecu din nou bariera şi se apropie vertiginos de cerdacul de lemn al casei doamnei Zaițeva. Contele urcă în fugă scările, străbătu vestibulul, salonaşul şi, găsind-o pe văduvioară încă dormind, o luă în brațe, ridicând-o din pat, o sărută pe ochii adormiți şi ieşi repede. Anna Feodorovna, încă buimacă de somn, îşi linse buzele şi întrebă: „Ce s-a întâmplat?”. Contele sări în sanie, strigă la vizitiu s-o pornească la drum şi, fără să se mai oprească, uitând cu totul şi de Luhnov, şi de văduvioară, şi de Stioşka, gândindu-se doar la ceea ce-l aştepta la Moscova, plecă pentru totdeauna din oraşul K.

IX

Trecură douăzeci de ani. Multă apă a curs la vale de atunci, mulți oameni au murit, mulți s-au născut, mulți au crescut şi au îmbătrânit; încă şi mai multe idei s-au născut şi au murit; multe bune şi rele din vremuri vechi au pierit, multe lucruri noi şi frumoase au apărut pe lume, dar încă şi mai multe lucruri noi, fără noimă şi monstruoase, s-au ivit pe pământul lăsat de Dumnezeu.

Contele Feodor Turbin fusese demult ucis într-un duel cu un străin pe care-l lovise cu cravaşa pe stradă. Fiul său, care semăna cu el ca două picături de apă, era un tânăr minunat de douăzeci şi trei de ani, care slujea în cavaleria de gardă. Ca fel de a fi însă, tânărul conte Turbin nu semăna deloc cu tatăl său. Nici urmă din acele înclinații furtunoase, pătimaşe şi, la drept vorbind, desfrânate din secolul trecut. Pe lângă inteligență, instruire şi o fire înzestrată de la natură, trăsăturile lui distinctive erau dragostea pentru decență şi confort, o viziune practică asupra oamenilor şi a împrejurărilor, cumpătarea şi prudența. Făcuse o carieră excelentă, la douăzeci şi trei de ani era deja locotenent... La începutul unor operațiuni militare hotărî că ar fi mai avantajos pentru înaintarea sa în grad dacă ar trece în armata operativă, aşa că se mută

într-un regiment de husari, cu gradul de căpitan, unde în scurt timp primi comanda unui escadron.

În luna mai a anului 1848, regimentul de husari S. străbătea în marş gubernia K., iar escadronul comandat de tânărul conte Turbin trebuia să înnopteze în Morozovka, satul Annei Feodorovna. Anna Feodorovna mai trăia încă, însă avea o vârstă considerabilă, astfel încât nici ea nu se mai socotea tânără, ceea ce înseamnă mult pentru o femeie. Se îngrăşase mult, lucru care, după cum se spune, întinereşte o femeie, dar pe carnea ei albă şi grasă se vedeau zbârcituri mari şi moi. Nu mai ieşea deloc în oraş, se urca cu greu în trăsură, însă rămăsese binevoitoare şi la fel de prostuță. Acum, când nu te mai cucerea cu frumusețea ei, putem să spunem adevărul. Locuia împreună cu fiica ei, Liza – o fată de douăzeci şi trei de ani, crescută la țară, un model de frumusețe rusească – şi cu fratele ei, cavaleristul pe care-l cunoaştem, care din prea multă bunătate îşi tocase mica moşie, iar la bătrânețe se aciuase în casa Annei Feodorovna. Părul îi albise de tot, buza de sus îi cam atârna, dar mustața de deasupra ei era cănită cu grijă. Zbârciturile îi brăzdau fruntea şi obrajii, ba chiar nasul şi gâtul. Deşi spinarea i se încovoiase, picioarele lui slăbite şi curbate mai trădau deprinderile unui fost cavalerist.

Toată familia Annei Feodorovna şi cei ai casei se adunaseră în salonaşul vechiului conac, cu uşa balconului deschisă şi cu ferestrele dând spre un parc bătrân de tei, aranjat în formă de stea. Anna Feodorovna, cu părul încărunțit, îmbrăcată într-o cațaveică liliachie, şedea pe o canapea în fața unei mese rotunde de mahon şi făcea pasiențe. Bătrânul ei frate, aşezat la fereastră, îmbrăcat în pantaloni albi şi curați şi într-o redingotă bleumarin, împletea cu andrele un şnur din bumbac alb, îndeletnicire cu care îl deprinsese nepoata lui şi care îl pasiona, cu atât mai mult cu cât nu mai putea face altceva de când vederea îi slăbise prea tare ca să mai poată citi gazetele, ocupația sa preferată. Lângă el, Pimocika, fata de suflet a Annei Feodorovna, îşi repeta lecția sub îndrumarea Lizei care, în acelaşi timp, împletea cu andrele de lemn nişte ciorapi din păr de capră pentru unchiul ei. Soarele apunea şi, ca întotdeauna în această perioadă a anului, îşi arunca prin teii de pe alee ultimele raze piezişe şi

frânte pe alocuri în fereastra cea mai îndepărtată şi în etajera de lângă ea. În grădină şi în odaie era atâta linişte, încât de dincolo de fereastră răzbătea fâlfâitul aripilor unei rândunici, iar înăuntru se auzea oftatul uşor al Annei Feodorovna sau cohăitul bătrânului care muta un picior peste celălalt.

— Cum să pun cartea asta? Arată-mi, te rog, Lizanka. Uit de fiecare dată, zise Anna Feodorovna oprindu-se la mijlocul unei pasienţe.

Liza, continuând să tricoteze, se apropie de mama sa şi se uită la cărţile de joc.

— Ah, le-ai încurcat rău, mămică dragă! zise ea, mutând câteva cărţi. Uite cum trebuia să le aşezi. Totuşi, se va împlini ce ţi-ai pus în gând, adăugă ea, scoţând pe furiş o carte.

— Ei, mereu mă păcăleşti şi-mi spui că pasienţa iese.

— Nu-i adevărat, chiar o să ţi se împlinească dorinţa. Aşa a ieşit.

— Bine, bine, şţrengăriţo! Da' n-ar fi timpul să ne luăm ceaiul?

— Am dat deja poruncă să fie pus samovarul. Mă duc îndată. Să-l aduc aici?... Hai, Pimocika, termină mai repede lecţia, să mergem.

Şi Liza ieşi pe uşă.

— Lizocika! Lizanka! o strigă unchiul uitându-se ţintă la andrelele lui. Iar mi-a scăpat un ochi. Prinde-l, te rog, porumbiţo!

— Acuşi, într-o clipă! Numai să le dau să spargă nişte zahăr.

Şi într-adevăr, peste trei minute, reveni în salon, se apropie de unchiul ei şi-l luă de ureche.

— Uite aşa, ca să nu mai scapi ochiurile, zise ea, râzând. Nu s-a încheiat lecţia de tricotat pe azi.

— Bine, bine, repară tu, se vedea un noduleţ acolo.

Liza luă andrelele, scoase o agrafă din băsmăluţa ei, ce se înfoia uşurel la adierea vântului prin fereastră, prinse ochiul cu acul, mai lucră câteva şi-i înapoie unchiului împletitura.

— Ei, şi acum răsplăteşte-mă cu un sărut, zise ea, întinzându-i obrăjorul îmbujorat şi înfigându-şi agrafa în băsmăluţă. Bei ceaiul cu rom? Doar e vineri.

Şi se întoarse în odaia unde se bea ceaiul de obicei.

— Unchiule, vino să vezi: vin husarii la noi! se auzi de acolo glăsciorul ei sonor.

Ca să vadă husarii, Anna Feodorovna intră împreună cu fratele ei în sufrageria unde se servea ceaiul şi ale cărei ferestre dădeau spre sat. Din fereastră se zărea foarte puțin, doar o mulțime înaintând într-un nor de praf.

— Păcat, surioară, îi spuse unchiul Annei Feodorovna, păcat că e atât de strâmt la noi şi că atenansa a rămas neterminată. I-am fi putut invita pe ofițeri. Ofițerii de husari sunt nişte tineri tare simpatici şi veseli. Măcar m-aş fi uitat la ei.

— M-aş fi bucurat şi eu din tot sufletul, însă ştii şi tu, frate, că n-avem unde: dormitorul meu, odaia Lizei, salonul şi camera ta – asta-i tot ce avem. Unde să-i instalezi, spune şi tu. Mihailo Matveev le-a pregătit casa starostelui, spune că şi acolo e curat.

— Poate ți-am fi găsit şi un logodnic printre ei, Lizocika, un husar pe cinste! zise unchiul.

— Nu, nu vreau un husar, vreau un ulan, că şi dumneata ai fost ulan, unchiule, nu-i aşa?... Iar de husari nici nu vreau să ştiu. Se zice că sunt aprigi şi nechibzuiți.

Şi Liza se îmbujoră uşor şi izbucni din nou într-un râs cristalin.

— Uite-o pe Ustiuşka venind în goană. Trebuie s-o întrebăm ce-a văzut, mai spuse ea.

Anna Feodorovna porunci să fie chemată Ustiuşka.

— Nu-ți stă deloc mintea la treabă. Ce nevoie ai să alergi să vezi soldații? o mustră Anna Feodorovna. Ia spune, unde s-au instalat ofițerii?

— La Eriomkini, doamnă. Sunt doi, frumoşi nevoie mare. Unul cică e conte.

— Şi cum îi cheamă?

— Parcă Turbinov şi Kazarov, nu-mi aduc bine aminte, să mă iertați.

— Proastă mai eşti, nu te pricepi nici măcar să povesteşti ceva ca lumea. Măcar de-ai fi aflat cum îi cheamă.

— Păi mai dau o fugă acolo.

— Las' că ştiu eu că la asta nu te întrece nimeni. Nu, mai bine să meargă Danilo. Spune-i, frăţioare, să se ducă şi să întrebe dacă ofiţerii au nevoie de ceva. Trebuie să le arătăm respect, să le spună că doamna a poruncit să fie întrebaţi.

Bătrânii se aşezară din nou în camera unde se servea ceaiul, iar Liza se duse în odaia slujnicelor să pună zahărul sfărâmat într-o zaharniţă. Ustiuşa povestea acolo despre husari.

— Domnişoară, porumbiţa mea, contele acela e frumuşel foc, zise ea, un heruvim cu sprâncene negre, nu alta. Uite aşa un logodnic vă trebuie, aţi fi o pereche grozavă.

Celelalte servitoare din casă zâmbeau aprobator. Bătrâna doică, care împletea un ciorap la fereastră, oftă şi spuse o rugăciune pe nerăsuflate.

— Ia te uită ce mult ţi-au plăcut husarii, zise Liza. Păi, văd că eşti mare meşteră la povestit. Adu-mi, te rog, nişte cvas de fructe, Ustiuşa, să-i ospătăm pe husari cu ceva acrişor.

Şi, râzând, Liza ieşi din odaie cu zaharniţa în mână. „Mi-ar fi plăcut să văd cum arată husarul acela, se gândi ea, o fi blond sau brun? Cred că şi el ar fi fost bucuros să facem cunoştinţă. Dar o să plece şi n-o să afle că exist şi eu pe aici şi că m-am gândit la el. Şi câţi asemenea lui or mai fi trecut pe lângă mine. Nu mă vede nimeni în afară de unchiul şi Ustiuşa. Oricum mi-aş aranja părul, orice fel de mâneci aş purta, nimeni nu mă admiră, îşi spuse ea oftând şi privindu-şi braţul alb şi plinuţ. Pesemne e înalt de statură, cu ochi mari şi musai cu mustăcioară neagră. Uite că am trecut de douăzeci şi doi de ani şi nimeni nu s-a îndrăgostit de mine, în afară de Ivan Ipatâci, cel ciupit de vărsat. Acum patru ani eram mai frumoasă şi uite aşa, fără să aducă nimănui nicio bucurie, a trecut şi tinereţea mea de fată. Oh, ce nefericită sunt, o domnişoară nefericită de la ţară!"

Vocea mamei care o chema să servească ceaiul o scoase pe domnişoara de la ţară din gândurile ei de o clipă. Îşi scutură căpşorul şi intră în sufragerie.

Cele mai frumoase lucruri apar întotdeauna întâmplător, şi cu cât te străduieşti mai mult, cu atât iese mai rău. La ţară, oamenii încearcă

arareori să dea o educație copiilor şi, de aceea, de cele mai multe ori, se întâmplă să le dea una minunată. Aşa se petrecuseră lucrurile şi cu Liza. Anna Feodorovna, cu mintea ei cam limitată şi cu o fire mai nepăsătoare, nu-i dăduse Lizei niciun fel de educație: n-o învățase nici muzică, nici limba franceză, atât de utilă, ci, cum soarta făcuse să rămână de la răposatul soț cu o copiliță sănătoasă şi drăgălaşă, o dăduse pe mâinile doicii şi ale dădacei, o hrănise, o îmbrăcase în rochițe din stambă şi-i pusese în picioare ghetuțe din piele de capră, o trimisese să se plimbe şi să culeagă ciuperci şi poame de pădure, o învățase alfabetul şi aritmetica cu ajutorul unui seminarist, angajat anume pentru asta, iar peste şaisprezece ani descoperise pe neaşteptate în Liza o prietenă apropiată şi o gospodină mereu veselă, binevoitoare şi inventivă. Bună la inimă, Anna Feodorovna creştea pe lângă ea în casă fete de iobagi sau abandonate. De la zece ani, Liza începuse să se ocupe de ele: le învăța, le îmbrăca, le ducea la biserică şi le ținea în frâu când erau prea neastâmpărate. Apoi apăru şi unchiul ei cel bătrân şi blajin, căruia trebuia să-i poarte de grijă ca unui copil. În plus, la tânăra domnişoară veneau slugile de la curte şi țăranii cu jalbe şi cu suferințele lor trupeşti, pe care ea le trata cu soc, mentă şi alcool camforat. Pe urmă gospodăria trecu pe nesimțite în mâinile ei. Mai târziu se născu dorința nesatisfăcută de iubire, care-şi dădea frâu liber doar în natură şi religie. Şi, uite-aşa, din întâmplare, Liza ajunse o femeie harnică, bună, veselă, independentă, curată sufleteşte şi profund credincioasă. E drept că uneori se simțea un pic rănită în amorul propriu când le vedea lângă ea în biserică pe vecinele sale purtând pălărioare la modă aduse din oraşul K. Alteori se necăjea până la lacrimi din pricina hachițelor mamei ei bătrâne şi cicălitoare. Mai erau şi visele de iubire ce i se înfățişau în cele mai ridicole forme, câteodată chiar grosolane, însă hărnicia ei atât de folositoare, devenită o necesitate, le alunga pe toate, astfel că, la douăzeci şi doi de ani, nicio pată, niciun regret nu umbreau sufletul luminos şi liniştit al fetei care se dezvolta în deplină frumusețe fizică şi morală. Liza era de statură mijlocie, mai curând plinuță decât slabă. Avea ochi căprui, nu prea mari, uşor încercănați sub pleoapa de jos. Îşi împletea părul castaniu deschis într-o coadă lungă. Mergea cu paşi mari, legănându-se ca

o rătuşcă, cum se spune. Expresia feței sale, când era prinsă cu treburi şi n-o tulbura nimic altceva, părea să le spună celor care o priveau: „Cel care are pe cine iubi şi are conştiința curată trăieşte bine şi în bucurie”. Chiar şi în clipele de supărare, de tulburare, de îngrijorare sau tristețe, în pofida sprâncenei stângi încruntate şi a buzelor strânse, ieşea la iveală printre lacrimi, parcă fără voia ei, o inimă deschisă şi plină de bunătate, nealterată de rațiune. Ea strălucea în gropițele obrajilor, în colțurile gurii şi în ochii strălucitori, obişnuiți să zâmbească şi să se bucure de viață.

X

Deşi soarele apusese, în aer se mai simțea încă zăpuşeală, când escadronul intră în Morozovka. În fața soldaților, pe ulița prăfuită a satului, o vacă rătăcită de turmă fugea cu paşi mărunți, ba privind în urmă, ba oprindu-se uneori câteva clipe şi mugind, fără să-i treacă nicicum prin minte că ar trebui să se ferească în lături. Țărani bătrâni, femei, copii şi slugi de la curtea boierească se îngrămădeau pe ambele părți ale uliței ca să vadă mai bine husarii. În norul gros de praf, aceştia înaintau pe caii lor negri ca pana corbului, ce-şi muşcau zăbalele tropotind din copite şi fornăind când şi când. Pe latura dreaptă a escadronului, cu un aer dezinvolt, mergeau călare doi ofițeri pe nişte cai frumoşi, la fel de negri. Unul era comandantul, contele Turbin, iar celălalt era Polozov, un bărbat foarte tânăr, avansat de curând ofițer din rândul iuncherilor.

Un husar într-o tunică albă ieşi din izba cea mai bună a satului şi, scoțându-şi chipiul, se apropie de cei doi ofițeri.

— Noi unde am fost cartiruiți? îl întrebă contele.

— Pentru Luminăția Voastră? răspunse temător ofițerul însărcinat cu încartiruirea. Aici, la staroste. S-a făcut curat în toată casa. Am cerut găzduire la conac, dar ni s-a zis că nu e loc. Moşiereasa e o femeie rea.

— Bine, spuse contele, coborând şi dezmorțindu-şi picioarele în fața casei starostelui. Trăsura mea a ajuns?

— A ajuns, Luminăția Voastră! răspunse ofițerul, arătând cu chipiul spre acoperitoarea de piele a trăsurii care se vedea intrând pe poartă, şi se repezi în tinda izbei unde se adunase toată familia gazdei ca să-i vadă pe ofițeri.

În graba lui să deschidă cât mai iute uşa izbei proaspăt curățate şi ferindu-se din calea contelui, ofițerul cu încartiruirea chiar îmbrânci şi dădu jos o bătrânică.

Izba era destul de mare şi de spațioasă, însă nu prea curată. Feciorul, un neamț îmbrăcat ca un domn, era înăuntru. Instalase şi aşternuse un pat de fier, iar acum scotea rufăria dintr-o valiză şi o sorta.

— Pfu, ce locuință mizerabilă! exclamă contele cu ciudă. Deadenko! Oare nu s-ar fi putut găsi ceva mai bun pe la vreun moşier?

— Dacă Luminăția Voastră dați poruncă, am să-i dau afară pe toți de la conac, răspunse Deadenko, numai că şi conacul e cam prăpădit..., n-arată mai bine decât izba asta.

— Acum lasă. Du-te.

Şi contele se întinse pe pat, aşezându-şi mâinile sub cap.

— Johann! strigă el feciorului, iar ai făcut o ridicătură în mijloc! Nu te pricepi deloc să aranjezi ca lumea un pat.

Johann vru să potrivească mai bine aşternutul.

— Nu, acum nu mai e cazul... Da' halatul unde-i? continuă el cu o voce nemulțumită.

Servitorul îi oferi halatul. Înainte de a-l îmbrăca, contele îi cercetă poalele.

— Eram sigur: n-ai scos pata. Nu cred să existe un servitor mai prost ca tine! adăugă el, smulgându-i halatul din mână şi îmbrăcându-se. Ia spune, o faci dinadins?... Ceaiul e gata?...

— N-am pridiđit cu treburile, răspunse Johann.

— Eşti un imbecil!

Apoi contele luă un roman franțuzesc pregătit dinainte şi citi destul de multă vreme în tăcere. Johann ieşi în tindă să întețească focul la samovar. Contele, după cum se vedea, era prost dispus, poate din pricina oboselii, a prafului ce-i acoperea fața, a hainelor strâmte şi a stomacului gol.

— Johann! strigă el din nou, dă-mi nota aceea de zece ruble. Ce-ai cumpărat în oraş?

Contele se uită la nota adusă de fecior şi se arătă nemulţumit în legătură cu preţul prea mare al cumpărăturilor.

— Să serveşti rom la ceai.

— N-am cumpărat rom, zise Johann.

— Excelent! De câte ori ţi-am spus că trebuie să avem rom?

— Nu mi-au ajuns banii.

— De ce n-a cumpărat Polozov? Ai fi putut lua de la ordonanţa lui.

— Cornetul Polozov? Nu ştiu. Dumnealui a cumpărat ceai şi zahăr.

— Dobitocule!... Du-te de-aici!... Nimeni nu mă scoate din răbdări ca tine... Doar ştii că în timpul campaniei beau întotdeauna ceai cu rom.

— Au venit două scrisori pentru dumneavoastră la Statulmajor, zise feciorul.

Lungit în pat, contele desfăcu scrisorile şi începu să le citească. Cornetul, care încartiruise escadronul, intră în odaie cu o faţă veselă.

— Ei, cum e, Turbin? Îmi pare că nu-i rău aici. Da' tare am mai obosit, recunosc. A fost o căldură...

— Cât se poate de bine! O izbă afurisită şi împuţită, iar mulţumită ţie nici măcar rom nu avem: prostovanul tău n-a cumpărat, iar al meu nici atât. Ai fi putut să-i spui să cumpere.

Şi continuă să citească. Terminând de citit una dintre scrisori, o mototoli şi o aruncă jos.

Între timp, în tindă, cornetul îşi lua la rost ordonanţa, cu voce scăzută:

— De ce n-ai cumpărat rom, că doar aveai bani?

— Da' ce, numai noi să cumpărăm de toate? Păi eu ţin toată cheltuiala, iar neamţu' dumnealui nu face decât să tragă din pipă. Asta e.

A doua scrisoare era, pare-se, pe placul contelui, pentru că acesta zâmbea citind-o.

— De la cine-i? întrebă Polozov, revenind în cameră şi făcându-şi culcuş pe nişte scânduri lângă sobă.

— De la Mina, răspunse contele vesel, întinzându-i scrisoarea. Vrei s-o citeşti? Ce minune de femeie!... Zău aşa, mult mai bună decât

domnişoarele noastre... Uite aici, cât sentiment şi câtă minte în această scrisoare!... Un singur lucru e supărător: cere bani.

— Mda, chiar că-i supărător, observă cornetul.

— Ce-i drept, i-am promis, da' cu toată campania asta şi... De altfel, dacă mai comand încă vreo trei luni escadronul, am să-i trimit. Pe cuvânt, nu-mi pare rău. E şarmantă... Nu-i aşa? zise el zâmbind, urmărind din privire expresia chipului lui Polozov, care citea scrisoarea.

— E agramată rău, însă câtă drăgălăşenie şi se pare că chiar te iubeşte, răspunse cornetul.

— Hm! Cum să nu! Numai femeile astea iubesc cu adevărat, când iubesc.

— Dar scrisoarea cealaltă de la cine e? întrebă cornetul, dându-i-o înapoi pe cea pe care o citise.

— Ei, da... E de la un ins, un mizerabil, căruia îi sunt dator de la cărți, şi acum îmi aminteşte a treia oară... N-am cum să-i plătesc acum... O scrisoare stupidă! răspunse contele, vizibil indispus de această amintire.

Cei doi ofițeri tăcură apoi destul de mult timp. Cornetul, care era vădit sub influența contelui, îşi bea ceaiul în tăcere, aruncând uneori câte o privire la fața frumoasă înnegurată a lui Turbin, care privea țintă spre fereastră, şovăind dacă să reia sau nu conversația.

— Dar ştii, s-ar putea să iasă excelent, spuse contele, întorcându-se deodată spre Polozov şi scuturând vesel din cap, dacă anul acesta la noi, pe front, o să fie avansări în grad şi ne nimerim şi noi pe acolo, s-ar putea să-i întrec pe căpitanii mei din gardă.

Conversația continuă pe aceeaşi temă şi la al doilea pahar de ceai, când intră bătrânul Danilo care le transmise porunca Annei Feodorovna.

— Şi mi-a mai poruncit să vă întreb dacă nu cumva sunteți fiul contelui Feodor Ivanâci Turbin, adăugă Danilo, care recunoscuse numele ofițerului şi îşi mai amintea de venirea răposatului conte în oraşul K. Stăpâna noastră, Anna Feodorovna, l-a cunoscut foarte bine.

— Da, era tatăl meu. Şi să-i mai spui stăpânei tale că îi sunt foarte recunoscător, nu-mi trebuie nimic, doar să-mi dea, dacă se poate, o cămăruță ceva mai curată în conac sau în altă parte.

— De ce ai făcut asta? îl întrebă Polozov, după ce Danilo ieşi din încăpere. Oare nu-i totuna să petrecem o singură noapte aici sau acolo? În plus, o să se simtă stingheriți.

— Asta mai lipsea acum! Cred c-am trecut prin destule izbe afumate!... Se vede că nu eşti un om practic... De ce să nu profităm, dacă ne putem caza ca lumea, fie şi doar pentru o noapte? Iar dumnealor, dimpotrivă, vor fi foarte încântați. Un singur lucru îmi displace: ca această doamnă să-l fi cunoscut într-adevăr pe tata, continuă contele, dezvelindu-şi într-un zâmbet dinții albi şi strălucitori. Mi-e întotdeauna ruşine când mi se aminteşte de răposatul meu tată: e mereu vorba de o istorie scandaloasă sau de vreo datorie. De aceea detest să-i întâlnesc pe aceşti cunoscuți ai tatei. De altfel, aşa erau vremurile acelea, adăugă dânsul, de astă dată serios.

— Nu ți-am povestit, zise Polozov, că l-am întâlnit odată pe comandantul brigăzii de ulani, Ilin. Voia foarte mult să te vadă şi ținea mult la tatăl tău.

— Se pare că Ilin ăsta e o mare canalie. Şi, ce e mai important, toți aceşti domni, care mă asigură că l-au cunoscut pe tata ca să mi se bage pe sub piele, îmi povestesc, ca pe nişte chestii amuzante, tot felul de isprăvi de-ale lui de care mi se face ruşine ascultându-le. E drept că nu mă las influențat şi privesc lucrurile cu detaşare: tata a fost un bărbat pătimaş şi uneori făcea nişte trăsnăi nu tocmai lăudabile. De altfel, toate țin de timpul acela. În vremurile noastre, poate că din el ar fi ieşit un om de nădejde, pentru că era un bărbat energic şi foarte capabil – trebuie să recunosc.

Peste un sfert de oră se întoarse servitorul, care transmise ofițerilor că moşiereasa îi invită să petreacă noaptea în casa ei.

XI

Aflând că ofițerul de husari era fiul contelui Feodor Turbin, Anna Feodorovna începu să se agite.

— Oh, Dumnezeule! Dragul de el!... Danilo! Dă fuga mai repede şi spune-i că-l invită doamna, zise ea, sărind din loc şi îndreptându-se cu paşi repezi spre odaia fetelor. – Lizanka! Ustiuşka! Trebuie să pregătim camera ta, Liza. Tu treci în camera unchiului. Iar tu, frăţioare... ai să dormi în salon. O noapte nu-i mare lucru.

— Nu-i nimic, surioară, am să mă culc pe jos.

— Cred că e o mândreţe de bărbat, dacă seamănă cu tatăl lui. Măcar să-l văd, drăguţul de el... Ai să vezi, Liza! Tatăl lui a fost tare frumos... Unde duci masa? Las-o aici, se frământa Anna Feodorovna. Să aduci două paturi, unul să-l iei de la vechil. Ia de pe etajeră sfeşnicul de cristal pe care mi l-a dăruit frăţiorul de ziua mea şi pune o lumânare în el.

În cele din urmă, totul era gata. Liza, cu toate intervenţiile mamei sale, aranjase în felul ei odaia pentru cei doi ofiţeri. Scosese un aşternut de pat curat, cu parfum de rezedă şi făcuse paturile. Dăduse poruncă să se pună pe măsuţă o carafă cu apă şi lumânări, să se ardă hârtie aromată în odaia slujnicelor şi-şi mutase aşternutul în camera unchiului ei. Anna Feodorovna se mai linişti şi se aşeză la locul său, chiar luă cărţile de pasienţe în mână, însă nu le mai întinse, ci, se sprijini în cotul ei plinuţ şi căzu pe gânduri. „Cum mai zboară timpul, cât de repede! murmură ea. Parc-a fost ieri? Îl văd şi acum în faţa ochilor. Ah, ce şirag era! Şi ochii i se umeziră de lacrimi. Acum Lizanka... Ea însă nu-i cum eram eu la anii ei... E o fată drăguţă, dar nu chiar la fel...”

— Lizanka, ar fi bine să-ţi pui rochiţa de muselină diseară.

— Dar o să-i chemi la noi, mămico? Mai bine nu, răspunse Liza, simţind o emoţie copleşitoare la gândul că-i va vedea pe ofiţeri. Mai bine nu, mămico!

De fapt, nu era vorba de dorinţa de a-i vedea, ci de teama în faţa unei fericiri năvalnice care i se părea că o aşteaptă.

— Poate că vor dori ei înşişi să ne cunoască, Lizocika! spuse Anna Feodorovna, mângâind-o pe păr şi gândindu-se în acelaşi timp: „Nu, nu e părul pe care îl aveam eu la anii ei... Nu, Lizocika, cât de mult ţi-aş dori...”. Şi într-adevăr îşi dorea mult ceva anume pentru fiica ei, dar nu putea visa la o căsătorie cu contele, iar o relaţie cum avusese ea cu tatăl lui nu era de

dorit, însă tot îi dorea fetei ceva cu totul deosebit. Voia, poate, să mai trăiască o dată în sufletul fiicei sale acele ore petrecute cu răposatul conte.

Şi bătrânul cavalerist era întru câtva tulburat de venirea contelui. Intră în camera lui şi se încuie acolo, iar după un sfert de oră ieşi îmbrăcat într-o tunică de husar şi în nişte pantaloni albaştri. Pe chip avea acea expresie sfioasă şi mulţumită a fetei care-şi pune pentru prima oară o rochie de bal, şi se îndreptă spre camera pregătită pentru oaspeţi.

— O să văd cum arată husarii în ziua de azi, surioară! Răposatul conte a fost, cu siguranţă, un husar adevărat. Da, o să-i văd neapărat.

Ofiţerii intraseră deja prin uşa din spate în odaia ce le fusese destinată.

— Ei, ce părere ai? zise contele, întinzându-se aşa cum era, cu cizmele prăfuite, pe patul proaspăt aşternut. Nu-i mai bine aici decât într-o izbă cu gândaci?

— E mai bine, nici vorbă, dar rămânem îndatoraţi faţă de gazde...

— Prostii! Trebuie să fii practic în toate. Iar ei pesemne că sunt tare bucuroşi... Băiete! strigă el. Roagă să se pună ceva la fereastra asta, că o să ne tragă la noapte.

Între timp, intră bătrânelul ca să facă cunoştinţă cu ofiţerii. Deşi se cam înroşise la faţă de emoţie, nu rată, fireşte, prilejul să spună că fusese camaradul răposatului conte, că se bucurase de bunăvoinţa acestuia, ba chiar mărturisi că nu o dată răposatul îi făcuse mult bine. Nu se ştie ce anume înţelegea el prin binele făcut: poate cele o sută de ruble pe care nu i le mai înapoiase, sau gestul de a-l îmbrânci într-un troian de zăpadă, sau faptul că-l înjurase? Bătrânul nu pomeni nimic din toate acestea.

Contele se purtă destul de politicos cu bătrânul cavalerist şi îi mulţumi pentru găzduire.

— Să ne iertaţi că nu e prea mult lux, conte (era cât pe ce să-i spună „Luminăţia Voastră”, într-atât se dezobişnuise să se adreseze persoanelor importante), casa surorii mele este mică. Iar fereastra o s-o acoperim îndată cu ceva şi o să fie bine, adăugă bătrânelul şi, sub pretextul perdelei, dar mai ales ca să-i povestească cât mai repede surorii sale despre ofiţeri, ieşi din odaie târşâindu-şi picioarele.

Ustiuşa, o fată frumuşică, intră să pună la fereastră şalul stăpânei casei. Pe deasupra, stăpâna îi mai poruncise să întrebe dacă domnii n-ar dori un ceai.

Începerea frumoasă avu, pare-se, o influență binefăcătoare asupra stării de spirit a contelui: zâmbind vesel, glumi cu Ustiuşa, aşa că în final fata îi spuse că e un ştrengar. O întrebă dacă domnişoara e drăguță, iar la întrebarea ei dacă nu pofteşte ceai, răspunse că poate să-i aducă, dar cel mai bine ar fi, dacă cina nu era încă gata, să li se dea o vodcă, ceva de îmbucat şi vin de Xeres, dacă au în casă.

Unchiul era extaziat de politețea contelui şi înălța laude tinerei generații de ofițeri, spunând că oamenii de acum sunt cu mult mai rafinați decât cei de odinioară.

Anna Feodorovna nu era de acord – nimeni nu era mai bun decât contele Feodor Ivanovici – şi în cele din urmă se supără foarte tare, remarcând pe un ton sec: „Pentru tine, frățioare, ultima persoană care te flatează e cea mai bună. Se ştie, fireşte, că acum oamenii sunt mai inteligenți, totuşi contele Feodor Ivanâci dansa aşa de bine ecoseza şi era atât de amabil, încât pe atunci toate femeile erau nebune după el, cum s-ar zice. Numai că el nu se ocupa decât de mine. Aşa că şi pe vremea aceea erau oameni buni”.

În timpul acesta veni şi vestea că ofițerii doreau vodcă, ceva gustări şi vin de Xeres.

— Uite cum eşti, frate! Niciodată nu faci ce trebuie. Ar fi trebuit să ceri să se pregătească cina, îl dojeni Anna Feodorovna. Liza, draga mea, ocupă-te tu de asta! Liza dădu fuga în cămară după nişte ciuperci şi unt proaspăt şi îi ceru bucătarului să facă pârjoale în aluat.

— Dar Xeres ți-a mai rămas, frățioare?

— Nicidecum, surioară! Nici n-am avut.

— Cum adică n-ai? Da’ ce bei la ceai?

— Rom, Anna Feodorovna.

— Păi nu-i totuna? Dă-le rom, e acelaşi lucru. Poate ar fi mai bine să-i invităm aici, ce zici, frățioare? Tu le ştii pe toate. Nu cred că se vor supăra.

Cavaleristul îi răspunse că n-are nici umbră de îndoială că, în bunătatea lui, contele nu va refuza şi că îi va aduce negreşit pe amândoi. Anna Feodorovna plecă să-şi pună, nu se ştie de ce aşa, rochia de mătase şi o bonetă nouă, iar Liza era aşa de ocupată, încât nu avu timp să-şi scoată de pe ea rochia roz de pânză cu mâneci largi. În plus, era îngrozitor de tulburată: i se părea că o aşteaptă ceva uluitor, ca şi cum un nor negru i-ar fi apăsat sufletul. Pe husarul acela chipeş, pe conte, îl vedea ca pe o ființă absolut nouă pentru ea, de neînțeles, dar minunată. Firea lui, deprinderile, felul de a vorbi – totul trebuia să fie cât se poate de neobişnuit, ceva ce nu mai întâlnise niciodată. Tot ceea ce gândea şi spunea el trebuia să fie inteligent şi adevărat; tot ceea ce făcea trebuia să fie cinstit; întreaga lui înfățişare trebuia să fie minunată. Nu se îndoia de asta. Dacă el ar fi cerut nu doar o gustare şi vin de Xeres, ci o baie cu salvie parfumată, ea nu s-ar fi mirat, nu l-ar fi condamnat şi ar fi fost ferm convinsă că aşa trebuie, aşa se cuvine.

Contele acceptă pe loc invitația cavaleristului din partea surorii sale, se pieptănă, îşi puse mantaua şi îşi luă tabachera.

— Să mergem, i se adresă el lui Polozov.

— Drept să-ți spun, mai bine n-am merge, răspunse cornetul, *ils feront des frais pour nous recevoir*[11].

— Prostii! asta le va face fericite. De altfel, am cules şi informații: acolo e şi o fiică tare drăguță... Să mergem, zise contele în franțuzeşte.

— *Je vous en prie, messieurs*![12] spuse cavaleristul numai ca să arate că ştia limba franceză şi că înțelesese ce vorbiseră între ei.

XII

Când ofițerii intrară în cameră, Liza se înroşi şi-şi plecă ochii, dând impresia că e ocupată să adauge apă în ceainic, numai să nu-i privească.

---

[11] Vor face cheltuieli pentru primirea noastră (în fr., în orig.).

[12] Vă rog, domnilor! (în fr., în orig.).

Anna Feodorovna, dimpotrivă, se ridică în grabă de pe locul ei, se înclină şi, fără să-şi ia ochii de la chipul contelui, începu să-i vorbească, ba remarcând o asemănare izbitoare cu tatăl lui, ba recomandându-i-o pe fiica sa, ba oferindu-le ceai, dulceață sau peltea preparată după o rețetă locală. Pe cornet, cu înfățişarea lui modestă, nu-l lua nimeni în seamă, lucru de care era foarte bucuros, pentru că putea, pe cât îi îngăduia buna-cuviință, să privească şi să cerceteze amănunțit frumusețea Lizei care, după cum se vedea, îl luase prin surprindere. Unchiul, ascultând conversația dintre soră şi conte şi având pe buze un discurs pregătit dinainte, aştepta un prilej să-şi povestească amintirile de cavalerist. La ceai, contele, care îşi aprinsese o țigară de foi atât de tare, încât Liza abia îşi stăpânea tusea, a fost foarte vorbăreț şi amabil. La început, îşi strecura poveştile în scurtele pauze ale turuielii Annei Feodorovna, dar pe urmă acapară toată conversația. Un singur lucru le părea cumva ciudat şi îi uimea pe ascultătorii săi: în povestirile sale, el folosea adesea cuvinte care, chiar dacă nu erau socotite drept necuviincioase în societatea lui, aici erau oarecum îndrăznețe. Anna Feodorovna se cam speriase, iar Liza roşise până în vârful urechilor. Contele însă nu observa nimic şi se purta la fel de firesc şi de amabil ca mai înainte. Liza turna în tăcere ceai în pahare, pe care nu le oferea direct musafirilor, ci le punea cât mai aproape de ei şi, fără să-şi fi revenit încă din emoție, asculta cu aviditate cuvintele contelui. Povestirile lui destul de banale şi poticnirile în conversație o mai liniştiră un pic. Nu-l auzea spunând acele lucruri extrem de inteligente la care se aştepta, nu vedea acea eleganță în toate pe care sperase vag să o găsească la el. Chiar de la al treilea pahar de ceai, după ce privirea ei sfioasă o întâlnise pe-a lui pentru prima oară, el nu-şi plecă ochii, ci continuă să se uite la ea, parcă prea liniştit, cu un zâmbet abia vizibil. Liza simți chiar o oarecare ostilitate împotriva lui, dându-şi seama că el nu se deosebea cu nimic de bărbații pe care îi văzuse până atunci şi că n-avea rost să se teamă. Contele avea unghii lungi şi îngrijite, dar nu se remarca nici măcar printr-o frumusețe aparte. Şi Liza se linişti dintr-odată, despărțindu-se de visul ei, nu fără o oarecare tristețe lăuntrică, şi sesiză că o tulbură doar

privirea cornetului tăcut, pe care o simțea ațintită asupra ei. „Poate că nu e contele, ci dânsul!”, îşi spuse ea.

XIII

După ceai, Anna Feodorovna îi invită pe musafiri în camera alăturată, unde se aşează pe locul ei obişnuit.

— Nu vreți să vă odihniți puțin, conte? întrebă dânsa. Cum să vă distrăm, dragii noştri oaspeți? continuă ea după răspunsul lui negativ.

— Jucați cărți, conte? Te-ai putea ocupa de asta, frățioare, să jucați o partidă de...

— Păi şi tu joci preferans, răspunse cavaleristul, aşa că haide să jucăm împreună. Jucați, conte? Şi dumneata?

Ofițerii declarară că sunt gata să facă orice ar fi pe placul amabilelor lor gazde.

Liza aduse din camera ei nişte cărți de joc vechi, în care ea ghicea cât mai durează abcesul de la măseaua Annei Feodorovna, dacă unchiul se întoarce curând de la oraş, dacă astăzi vine vecina şi altele. Aceste cărți de joc pe care le folosea de două luni erau mai curate decât cele în care ghicea Anna Feodorovna.

— Poate că dumneavoastră nu jucați pe mize mici, zise unchiul. Anna Feodorovna şi cu mine jucăm pe o jumătate de copeică... Şi întotdeauna ne bate pe toți.

— Ah, jucăm pe cât doriți, cu multă plăcere, răspunse contele.

— Bine, atunci pe o copeică de hârtie! În onoarea unor oaspeți dragi. Nu-i nimic dacă o să câştigați pe seama mea, pe seama unei bătrâne, spuse Anna Feodorovna, aşezându-se comod în fotoliul ei şi potrivindu-şi şalul de dantelă.

„Poate câştig de la ei o rublă”, se gândi Anna Feodorovna, pe care la bătrânțe începuse s-o pasioneze jocul de cărți.

— Doriți să vă învăț cum se joacă cu tabele şi *misère*[13], întrebă contele! E foarte distractiv.

Toți fură încântați de noua manieră petersburgheză de joc. Unchiul chiar îi asigura că o ştia dinainte, că semăna cu bostonul, doar c-o mai uitase cu timpul. Anna Feodorovna însă nu înțelegea nimic şi se chinui atât de multă vreme să înțeleagă, încât se văzu nevoită să declare la un moment dat, zâmbind şi dând aprobator din cap, că a priceput şi totul i pare limpede. S-a râs însă cu poftă, când, în toiul partidei, Anna Feodorovna a anunțat *misère* cu un as şi un singur rege, rămânând cu un şesar. Derutată şi cu un zâmbet timid pe buze, se grăbi să spună că încă nu se obişnuise prea bine cu noul stil de joc. Totuşi se nota tot ce pierdea, şi pierdea mult, cu atât mai mult cu cât contele, deprins să joace atent şi pe bani mulți, calcula cu precizie şi nu pricepea deloc nici semnele pe care cornetul i le făcea cu piciorul pe sub masă, nici greşelile grosolane ale acestuia din timpul jocului.

Liza mai aduse peltea de casă, trei feluri de dulceață şi nişte mere Oport murate într-un fel aparte, şi rămase în spatele mamei sale, urmărind atentă jocul şi aruncând din când în când câte o privire ofițerilor şi, mai ales, spre mâinile albe ale contelui, cu unghii fine şi trandafirii, tăiate cu grijă, care aruncau cărțile şi ridicau levatele cu atâta îndemânare, încredere şi eleganță.

Anna Feodorovna, lăsându-se pradă pasiunii pentru joc, se grăbi înaintea celorlați să liciteze şapte mâini, dar făcu doar patru şi, la cererea fratelui său să noteze pierderea, mâzgăli o cifră, se zăpăci şi se pierdu de tot cu firea.

— Nu-i nimic, mămică, mai ai timp să-ți ei revanşa!... – zâmbi Liza, dorind să o scoată pe mamă din încurcătură. Forțează-l pe unchiul să piardă o levată şi o să-i piară cheful de râs.

— Măcar tu să mă ajuți, Lizocika! spuse Anna Feodorovna, uitându-se speriată la fiica ei. – Nu ştiu cum să joc...

---

[13] Modalitate de a licita la jocul de cărți.

— Nici eu nu ştiu să joc aşa, răspunse Liza, socotind în minte câte levate îi lipsesc mamei sale. Aşa o să pierzi mult, mămică! Şi nu-i mai rămâne Pimocikăi de-o rochiță.

— Da, aşa se pot pierde uşor vreo zece ruble, zise cornetul, cu ochii la Liza şi dorind să intre în vorbă cu ea.

— Da' nu jucăm pe bancnote? întrebă Anna Feodorovna, privindu-i pe toți.

— Nu ştiu cum jucăm, numai că eu nu ştiu să fac socotelile în bancnote, spuse contele. Cum vine asta? Cum adică în bancnote?

— Dar acum nu mai socoteşte nimeni în bancnote, prinse vorba din zbor unchiul, care jucase cu mare precauție şi câştigase.

Anna Feodorovna ceru să se servească vin spumos, bău şi ea două pahare, se înroşi şi păru că se resemnează. Nu-şi potrivi nici măcar o şuviță căruntă de păr care îi ieşise de sub bonetă. I se părea, cu siguranță, că pierduse milioane şi că era ruinată cu totul. Cornetul îl înghiontea tot mai des pe conte cu piciorul pe sub masă. Contele nota punctele pierdute de bătrână. În sfârşit, partida se încheie. Oricât de mult se străduia Anna Feodorovna, trişând, să mai adauge la ce notase şi să dea impresia că se încurca la socoteli, fără să le dea de capăt, oricât se arăta îngrozită de mărimea pagubei, în final se stabili că pierduse nouă sute douăzeci de puncte. „În bancnote, înseamnă nouă ruble?", întrebă de câteva ori Anna Feodorovna care nu se lămuri cât pierduse până în clipa când fratele său îi explică, spre groaza ei, că e datoare treizeci şi două de ruble şi cincizeci de copeici în bancnote, sumă care trebuia plătită imediat. Contele nici nu binevoi să-şi socotească banii câştigați şi îndată după terminarea partidei se sculă şi se apropie de fereastra lângă care Liza aşeza gustările pentru cină, punând pe o farfurie ciupercuțe dintr-un borcan. Liniştit şi firesc, făcu ceea ce cornetul îşi dorise atât de mult şi nu reuşise toate seara – începu cu ea o conversație despre vreme.

Între timp, cornetul se afla într-o situație penibilă. Odată cu plecarea contelui şi mai ales a Lizei, care îl menținea într-o bună stare de spririt, Anna Feodorovna se supără de-a binelea.

— Îmi pare extrem de rău că v-am făcut să pierdeți, rosti Polozov, ca să spună ceva. Este tare urât din partea noastră.

— Ba pe deasupra ați mai şi inventat nu ştiu ce tabele şi *misère*! Nu ştiu să joc aşa. Până la urmă cât am pierdut în bancnote? întrebă dânsa.

— Treizeci şi două de ruble, treizeci şi două de ruble şi cincizeci de copeici, repetă cavaleristul care, bucuros de câştig, avea chef de glume. Scoate bănişorii, surioară... Plăteşte pe loc.

— O să-mi plătesc toată datoria, dar nu mă mai prindeți, cu niciun chip! Nici într-o viață întreagă n-o să-mi scot paguba.

Şi Anna Feodorovna plecă cu paşi repezi în camera ea, legănându-se, şi se întoarse curând cu nouă ruble în bancnote. Numai la insistențele bătrânului ei frate plătise tot ce datora.

Polozov se temea ca nu cumva Anna Feodorovna să-l certe dacă va intra în vorbă cu ea. De aceea se îndepărtă încetişor de stăpâna casei şi se apropie de conte şi de Liza, care discutau lângă fereastra deschisă.

În cameră, pe masa aşezată pentru cină, fuseseră puse două lumânări de seu. Flacăra lor pâlpâia din când în când în adierea caldă a nopții de mai. Era lumină şi în fereastra deschisă spre grădină, dar o cu totul alta decât în cameră. Luna aproape plină, ce îşi pierdea nuanțele aurii, aluneca peste vârfurile teilor înalți şi lumina tot mai mult norişorii albi şi delicați care o acopereau din când în când. Dinspre iazul a cărui întindere argintată de razele lunii se întrezărea printre alei, răzbătea orăcăit zglobiu de broaşte. Chiar sub fereastră, într-o tufă de liliac înmiresmat ce-şi legăna agale în răstimpuri florile umede, săreau şi se zbenguiau nişte păsărele.

— Ce vreme minunată! zise contele, apropiindu-se de Liza şi aşezându-se pe pervazul jos al ferestrei. Pesemne că vă plimbați mult.

— Aşa este, răspunse Liza, care de-acum nu mai simțea nici cea mai mică sfială în conversația cu contele. Dimineața, pe la şapte, mai umblu cu treburi de-ale casei şi astfel mă plimb puțin şi cu Pimocika, fetița de suflet a mamei.

— Ce plăcere să trăieşti la țară! zise contele, potrivindu-şi monoclul şi privind când la grădină, când la Liza. Dar nopțile, nu vă plimbați la lumina lunii?

— Nu. Însă acum trei ani mă plimbam cu unchiul în fiecare noapte când era lună pe cer. Suferea de o boală ciudată, de insomnii. Cum era lună plină, nu mai putea să adoarmă. Odăița lui, aceea de colo, e cu fața la grădină, iar fereastra e joasă, aşa că luna bătea drept la el în cameră.

— Ciudat, observă contele. Credeam că este camera dumneavoastră.

— Nu, numai astăzi o să dorm acolo. În odaia mea stați dumneavoastră.

— Cum aşa?... Of, Doamne!... N-o să-mi iert niciodată că v-am deranjat, zise contele care, ca să-i arate cât este de sincer, lăsă să-i cadă monoclul. Dacă aş fi ştiut că vă deranjez...

— Nu e niciun deranj! Dimpotrivă, sunt foarte bucuroasă: odăița unchiului este atât de frumoasă, de veselă, fereastra micuță este joasă. Am să stau în dreptul ei până mă prinde somnul sau am să fac o plimbare prin grădină înainte de culcare.

„Ia te uită ce fată drăguță!", se gândi contele, punându-şi din nou monoclul. Cu ochii la ea, se prefăcu că se aşază mai bine pe pervazul ferestrei, încercând să-i atingă piciorul. „Şi cu câtă şiretenie mi-a dat să înțeleg că, dacă vreau, pot s-o văd în grădină la fereastră." În ochii lui, Liza îşi pierdu o mare parte din farmec, atât de uşor i se părea de cucerit.

— Trebuie să fie o încântare, spuse el, privind îngândurat aleile întunecate, să petreci o asemenea noapte cu ființa pe care o iubeşti.

Pe Liza o stânjeniră cumva aceste cuvinte, ca şi atingerea repetată, ca din întâmplare, cu piciorul. Spuse ceva la nimereală ca să-şi ascundă tulburarea: „Da, e minunat să te plimbi în nopțile cu lună". Nu se mai simțea în apele ei. Legă la loc borcanul din care scosese ciupercile şi se pregătea să plece de lângă fereastră, când cornetul se apropie de cei doi. Liza era curioasă să vadă ce fel de om este.

— Ce noapte minunată, zise cornetul.

„Amândoi vorbesc doar despre vreme", se gândi Liza.

— Ce privelişte minunată! continuă cornetul. Cred însă că dumneavoastră v-ați plictisit de ea, adăugă el în virtutea unui vechi şi

ciudat obicei de a spune lucruri cam neplăcute persoanelor care-i plăceau foarte mult.

— De ce credeți asta? Te pot plictisi acelaşi fel de mâncare, aceeaşi rochie, dar o grădină frumoasă nu te plictiseşte când îți place să te plimbi, mai ales când luna se înalță pe cer. Din camera unchiului meu se vede tot iazul. Am să-l admir şi în noaptea asta.

— Am impresia că n-aveți privighetori pe aici, spuse contele, destul de nemulțumit de apariția lui Polozov care îl împiedica să afle detalii în privința întâlnirii.

— Ba da, am avut mereu. Numai că anul trecut vânătorii au prins una, iar mai deunăzi încerca să cânte o privighetoare, dar a venit să ne vadă polițaiul care a speriat-o cu zurgălăii lui. Acum doi ani, unchiul şi cu mine ne aşezam pe alee, sub tei şi rămâneam acolo şi câte două ore să le ascultăm.

— Ce vă tot spune vorbăreața noastră? întrebă unchiul, apropiindu-se de grupul lor. Nu doriți să luați o gustare?

După cină, în timpul căreia contele, cu pofta sa de mâncare şi laudele aduse bucatelor, reuşise să împrăştie întru câtva proasta dispoziție a gazdei, ofițerii îşi luară rămas-bun şi plecară în camera lor. Contele îi strânse mâna unchiului, îi strânse mâna şi Annei Feodorovna, dar fără să i-o sărute, spre marea ei uimire. Strânse chiar şi mâna Lizei, privind-o direct în ochi şi zâmbindu-i curtenitor. Această privire o fâstâci din nou pe fată.

„O fi el tare chipeş, se gândi ea, dar prea e preocupat de propria-i persoană."

XIV

— Ei bine, cum de nu ți-e ruşine? izbucni Polozov când ofițerii reveniră în camera lor. M-am străduit să pierd cu bună ştiință, ți-am făcut semne pe sub masă. Cum de nu ți-e ruşine? Bătrânica s-a necăjit rău de tot.

Contele începu să râdă în hohote.

— Ce doamnă caraghioasă! Cum s-a mai supărat!

Şi hohoti din nou cu atâta poftă, încât până şi Johann, care stătea în faţa lui, îşi plecă privirea şi zâmbi pe ascuns.

— Ce-a mai nimerit-o cu fiul unui prieten de familie!... Ha-ha-ha, continua să râdă contele.

— Zău că nu-i frumos. Chiar mi s-a făcut milă de ea, ripostă cornetul.

— Prostii! Ce tânăr eşti! Ai fi vrut să pierd? Da' de ce să pierd? Am pierdut şi eu când n-am ştiut să joc. Zece ruble, frate, au să-mi prindă bine. Trebuie să dai dovadă de spirit practic în viaţă. Altminteri, rămâi mereu cu buza umflată.

Polozov tăcu. Îşi dorea să se gândească numai la Liza, care i se părea o făptură încântătoare şi plină de candoare. Se dezbrăcă şi se întinse în patul moale şi curat care îi fusese pregătit.

„Onoruri şi glorie militară, ce prostie! se gândea el privind la fereastra acoperită cu un şal, prin care se strecurau razele palide ale lunii noi. Să trăieşti într-un colţ liniştit de lume cu o soţie dragă, deşteaptă şi simplă, asta-i fericirea! Aşa arată fericirea trainică, autentică!"

Însă, nu se ştie de ce, el nu-i împărtăşi prietenului său nimic din gândurile acestea şi nici nu pomeni de fata de la ţară, chiar dacă era convins că şi Turbin se gândea la ea.

— De ce nu te dezbraci? îl întrebă el pe conte, care umbla prin cameră.

— Nu prea am chef să mă culc. Dacă vrei, stinge lumânarea, o să mă culc pe întuneric.

Şi continuă să se plimbe prin odaie.

— "Nu prea am chef să mă culc", îl îngână Polozov, simţindu-se după seara asta mai nemulţumit ca niciodată de influenţa contelui asupra lui şi dispus să se revolte împotriva acestuia.

„Îmi închipui, i se adresa el în gând lui Turbin, ce fel de gânduri umblă acum prin capul tău cel pieptănat cu grijă! Am văzut cât de mult ţi-a plăcut fata. Însă tu nu eşti în stare să înţelegi această făptură simplă şi cinstită, ţie îţi trebuie una ca Mina şi epoleţi de colonel. Chiar aşa, am să-l întreb dacă i-a plăcut."

Şi Polozov dădu să se întoarcă spre conte, dar se răzgândi. Simțea nu numai că era incapabil să se certe cu el – în caz că părerea contelui despre Liza era aceea pe care o bănuia –, dar nici măcar nu avea puterea să-l contrazică, într-atât se obişnuise să se supună influenței lui care, pe zi ce trecea, devenea tot mai apăsătoare şi mai nedreaptă.

— Încotro? întrebă el când contele îşi puse chipiul şi se apropie de uşă.

— Mă duc până la grajd, să văd dacă totul e în ordine.

„Ciudat!", se gândi cornetul, dar stinse lumânarea şi, încercând să-şi alunge gândurile ce i se furişau în minte, în fond, nişte gânduri ridicole, pline de gelozie şi ostilitate față de cel care-i fusese prieten, se întoarse pe partea cealaltă.

Între timp, Anna Feodorovna, după ce-i binecuvântase, făcând semnul crucii, pe frate, pe fiică şi pe fetița luată de suflet şi-i sărutase, ca de obicei, cu tandrețe, se retrăsese şi ea în camera ei. De mult nu mai încercase într-o singură zi impresii atât de puternice, aşa că acum nu putea nici măcar să se roage în tihnă. Nu-i ieşeau din minte nici amintirea vie şi tristă a răposatului conte, nici imaginea tânărului filfizon care o bătuse la cărți într-un chip neruşinat. Însă, după ce se dezbrăcă şi bău, ca de obicei, o jumătate de pahar de cvas, pregătit pe o măsuță lângă patul ei, se culcă. Pisica ei preferată se strecură încetişor în cameră. Anna Feodorovna o chemă şi începu să o mângâie, ascultând atentă cum toarce, dar tot nu adormi.

„Pisica mă împiedică să adorm", îşi zise dânsa şi o goni. Pisica căzu moale pe podea, dând leneş din coada înfoiată, şi sări pe recamier. Însă tocmai atunci fata în casă, care dormea de obicei pe jos, în odaie, îşi aduse bucata de pâslă drept aşternut, stinse lumânarea şi aprinse candela. În cele din urmă, fata adormi şi începu să sforăie. Dar somnul tot nu se lipea de genele Annei Feodorovna, potolindu-i astfel imaginația tulburată. Dacă închidea ochii, îi apărea fața husarului, iar dacă îi deschidea i se părea că se mişcă prin cameră căpătând tot felul de forme ciudate când ea se uita, în lumina slabă a candelei, la comodă, la măsuță sau la rochia albă atârnată în cui. Ba i se părea că o frige salteaua de puf, ba o enerva ticăitul ceasului de pe măsuță şi sforăitul insuportabil al fetei. O trezi şi îi

porunci să nu mai sforăie. În cap i se învălmăşeau iarăşi în chip straniu gânduri legate de fiica ei, de bătrânul conte şi de cel tânăr, de jocul de cărți. Se vedea valsând cu răposatul conte, îşi zărea umerii rotunzi şi albi, simțind pe ei sărutări, apoi îşi vedea fiica în brațele tânărului conte. Ustiuşa începu să sforăie din nou...

„Nu, acum nu mai e ca altădată, oamenii s-au schimbat. Celălalt ar fi mers şi-n foc pentru mine. Avea şi de ce. Dar ăstălalt pesemne că doarme ca prostul, bucuros că a câştigat la cărți. Nici gând să curteze puțin o femeie. Celălalt ar fi căzut în genunchi, spunând: «Ce vrei să fac acum? Să mă omor pe loc? Ce ți-ai dori?». Şi s-ar fi omorât, dacă i-aş fi spus s-o facă."

Deodată, pe coridor se auzi lipăitul unor picioare goale şi Liza, doar cu un şal pe umeri, palidă şi tremurând toată, intră în cameră, aproape prăbuşindu-se pe patul mamei...

După ce-i spusese noapte bună mamei sale, Liza se dusese singură în camera unchiului. După ce-şi pusese o bluză albă şi-şi ascunsese sub o basma coada lungă şi groasă, ea stinsese lumânarea şi se aşezase pe pervaz cu picioarele sprijinite pe scaun, ațintindu-şi ochii îngândurați spre iazul ce strălucea într-o lumină argintie.

Toate treburile şi preocupările ei obişnuite îi apărură deodată într-o lumină cu totul nouă: o mamă bătrână şi mofturoasă, căreia îi dăruia o parte din sufletul ei într-o iubire curată, un unchi binevoitor, dar cam ramolit, slugile din gospodărie şi țăranii care o adorau pe domnişoara, vacile şi juncile, toată această natură, mereu aceeaşi, care murise şi renăscuse de atâtea ori, în sânul căreia crescuse, iubindu-i pe ceilalți şi iubită de ei, tot ceea ce-i dăruia acea tihnă sufletească, molcomă şi plăcută, – toate acestea i se părură altfel de cum ar fi trebuit să fie, i se părură brusc plictisitoare şi inutile. Cineva parcă-i spunea: „Prostuțo, prostuțo! Douăzeci de ani i-ai pierdut cu nimicuri, ai slugărit pe alții, nici tu nu ştii de ce, şi n-ai aflat ce înseamnă viața şi fericirea!". La asta se gândea intens, mult mai intens decât o făcuse vreodată, privind țintă în adâncul grădinii luminoase şi încremenite. Ce anume îi trezise asemenea gânduri? Nicidecum o iubire subită pentru conte, cum s-ar putea presupune.

Dimpotrivă, el nu-i plăcuse. Mai curând o interesa cornetul, dar acesta era urât, sărac şi cam tăcut. Uită de el, fără să vrea, şi în minte îi reveni imaginea contelui, spre ciuda şi indignarea ei. „Nu, nu este el”, îşi spuse. Cel visat de ea era atât de încântător! Pe acela l-ar fi putut iubi în această noapte, în mijlocul acestei naturi, fără a-i distruge frumusețea, un ideal niciodată ciuntit pentru a putea fi contopit cu o realitate grosolană.

La început, singurătatea şi absența oamenilor care ar fi putut să-i atragă atenția au făcut ca toată forța iubirii, pe care Pronia divină a sădit-o egal în fiecare din sufletele noastre, să fie încă întreagă şi netulburată în inima ei. Ea trăia de prea mult timp fericirea tristă de a simți înlăuntrul ei acel ceva şi, deschizând arareori acel potir tainic al inimii, de a se desfăta contemplând comorile lui, pentru ca acum să reverse cu nechibzuință asupra cuiva tot ceea ce se afla acolo. Să dea Domnul ca ea să se înfrupte până la moarte din această fericire săracă. Cine ştie dacă fericirea asta nu este cea mai bună şi cea mai trainică? Şi dacă nu cumva este singura adevărată şi posibilă?

„Doamne, Dumnezeule!, se gândea ea, oare mi-am irosit fără rost fericirea şi tinerețea şi niciodată... niciodată nu le voi mai regăsi? Să fie oare adevărat?” Şi privi țintă cerul înalt şi luminos din jurul lunii şi norii albi şi văluriți care, acoperind stelele micuțe, se apropiau de lună. „Dacă norişorul acela alburiu va atinge luna, înseamnă că-i adevărat”, se gândi ea. O fâşie înceţoşată ca de fum trecu repede peste jumătatea de jos a lunii şi se văzu cum pe iarbă, pe vârfurile teilor, pe iaz lumina ei începe treptat să pălească. Umbrele negre ale copacilor deveniră mai puțin vizibile. Şi, îngânând parcă umbra întunecată care învăluia natura, o adiere uşoară trecu printre frunze, aducând până în dreptul ferestrei mireasma frunzelor înrourate, a pământului reavăn şi a liliacului înflorit.

„Nu, nu-i adevărat, se consolă ea. Dar dacă privighetoarea va cânta în noaptea asta, înseamnă că tot ce gândesc eu acum e o prostie şi nu trebuie să mă las pradă disperării”, îşi mai spuse ea. Şi rămase aşa încă multă vreme, parcă aşteptând pe cineva, deşi totul se luminase şi prinsese viață din nou, iar norişorii mai trecură de câteva ori prin dreptul lunii, întunecând întreaga fire. Aproape că ațipise stând la fereastră, când,

deodată, o privighetoare o trezi cu trilurile ei care răzbăteau de jos, dinspre heleşteu.

Domnişoara de la țară deschise ochii. Cuprins de o nouă încântare, sufletul ei renăscu în această contopire tainică cu natura, care se aşternea în fața ei atât de liniştită şi luminoasă. Liza îşi sprijini coatele pe pervaz. Un sentiment de tristețe, chinuitor de dulce, îi apăsa sufletul, şi lacrimile iubirii curate, atotcuprinzătoare şi însetate de împlinire, lacrimi binefăcătoare şi alinătoare îi umplură ochii. Îşi puse mâinile pe pervaz şi îşi aşează capul pe ele. Rugăciunea preferată veni de la sine în sufletul ei şi fata adormi, cu ochii umezi.

O trezi o atingere de mână. Se deşteptă. Atingerea era uşoară şi plăcută. Mâna străină îi strânse mai tare brațul. Deodată Liza îşi aminti cum stăteau lucrurile în realitate, scoase un strigăt, sări în sus şi, încercând să se convingă singură că bărbatul care stătea sub fereastră nu era contele, scăldat în lumina lunii, ieşi în fugă din odaie...

XV

Într-adevăr, era contele. Auzind strigătul fetei şi tusea paznicului din spatele gardului, ce se grăbea să vină la strigătul fetei, contele, simțindu-se ca un hoț prins asupra faptului, o luă la fugă prin iarba umedă de rouă, spre adâncul grădinii. „Ah, prost mai sunt!”, tot repeta el fără să vrea. „Am speriat-o. Trebuia s-o trezesc mai cu binişorul, trebuia să-i vorbesc. Ce dobitoc neîndemânatic sunt!” Se opri, ciulindu-şi urechile: paznicul intră pe portiță în grădină, târându-şi bâta prin nisipul de pe potecă. Contele îşi dădu seama că trebuia să se ascundă. Coborî spre iaz. De pe lângă picioarele sale, făcându-l să tresară, broaştele săreau grăbite în apă pleoscăind. Cu toate că avea picioarele ude, Turbin se aşeză pe vine şi începu să-şi depene în minte ce făcuse: cum sărise gardul, căutând fereastra ei, şi cum, până la urmă, văzuse o umbră albă; cum se apropiase şi se îndepărtase de fereastră de câteva ori, atent la cel mai mic zgomot; cum ba i se părea că ea îl aştepta supărată cu siguranță pe încetineala lui,

ba i se părea că era cu neputință ca ea să fi acceptat atât de ușor o întâlnire; cum, în fine, presupunând că ea, jenată ca orice fată de la țară, doar se preface că doarme, el se apropiase hotărât și o văzuse bine cum adormise la fereastră. Brusc însă, nu se știe de ce, o luase la fugă înapoi și, doar fiindcă i se făcuse ruşine de laşitatea lui, se apropiase de ea plin de curaj și îi atinsese mâna. Paznicul tuși din nou, poarta scârțâi și el ieși din grădină. Fereastra de la camera fetei se închise cu zgomot și dinăuntru fu coborât oblonul. Contele urmări totul grozav de înciudat. Ce n-ar fi dat s-o fi putut lua de la capăt. De data asta n-ar mai fi procedat atât de prosteşte... „Ah, ce fată minunată! Câtă prospețime! E fermecătoare de-a binelea! Iar eu am lăsat-o să-mi scape! Sunt un dobitoc!” Pe deasupra, îi trecuse somnul, aşa că o porni la întâmplare pe sub bolta aleii de tei, păşind ferm ca omul supărat.

Acolo, noaptea aceea îi aduse și lui darurile sale pline de pace, o tristețe alinătoare și nevoia de iubire. Razele palide și piezişe ale lunii, răzbătând prin frunzişul des al teilor, desena cercuri de lumină pe poteca argiloasă, unde pe alocuri ieşea iarba sau se zărea vreo crenguță uscată. Câte o creangă încovoiată era luminată dintr-o parte, părând acoperită de un muşchi alb. Frunzele, parcă argintate, şopteau când și când. Luminile din casă fuseseră stinse, nu se mai auzea niciun zgomot. Doar privighetoarea părea să umple cu trilurile ei spațiul necuprins, tăcut și luminos. „Doamne, ce noapte! Ce noapte minunată!”, se gândi contele, trăgând în piept răcoarea înmiresmată a grădinii. „Totuși mă încearcă o părere de rău, de parcă aș fi nemulțumit și de mine, și de ceilalți, de toată viața asta. Dar ce fată drăguță și simpatică. Poate că chiar s-a necăjit...” Aici gândurile i se învălmăşiră: se văzu aici, în grădină, cu fata de la țară în tot felul de atitudini, care de care mai ciudată. Apoi în locul Lizei apăru iubita lui, Mina. „Prost mai sunt! Nu trebuia decât s-o iau de mijloc și s-o sărut.” Și, cu acest regret, contele se întoarse în cameră.

Cornetul nu adormise încă. Se răsuci îndată în pat, cu fața spre conte.

— Nu dormi? îl întrebă contele.

— Nu.

— Să-ți povestesc ce s-a întâmplat?

— Ce-a fost?

— Nu, mai bine nu-ți povestesc... sau să-ți povestesc. Mută-ți mai încolo picioarele.

Desprins deja în mintea lui de intriga amoroasă ratată, contele se aşează zâmbind vesel pe patul camaradului său.

— Imaginează-ți că această domnişoară mi-a fixat un *rendez-vous*!

— Ce vorbeşti? izbucni Polozov, sărind din pat.

— Ei bine, ascultă.

— Dar cum aşa? Când ? Nu se poate!

— Ba se poate. În timp ce voi făceați socotelile la preferans, mi-a spus că noaptea va sta la fereastră şi că de afară se poate intra pe acolo în odaie. Iată ce înseamnă să fii un om practic! În timp ce voi făceați socoteli cu bătrâna, eu am pus la cale toată tărăşenia. Doar ai auzit şi tu, a spus şi în prezența ta că o să stea la fereastră să admire iazul.

— A zis şi ea aşa...

— Vezi, asta nu ştiu: dacă a spus-o întâmplător sau nu. Poate că n-a avut nicio intenție, dar se putea înțelege şi aşa ceva. Până la urmă a ieşit o treabă ciudată. M-am purtat ca un prost! adăugă el, cu un zâmbet disprețuitor față de propria-i persoană.

— Păi cum aşa? Unde ai fost?

Trecând peste şovăielile repetate din timpul escapadei, contele povesti cele întâmplate.

— Am stricat singur totul, trebuia să fiu mai curajos. Ea a scos un strigăt şi a fugit de la fereastră.

— Deci aşa, a strigat şi a fugit, comentă cornetul cu un zâmbet încurcat, ca răspuns la zâmbetul contelui, care de atâta vreme avea o puternică influență asupra lui.

— Da, aşa a fost. Şi acum e timpul să dormim.

Cornetul se întoarse din nou cu spatele la uşă şi rămase tăcut vreo zece minute. Dumnezeu ştie ce se petrecea în sufletul lui. Dar când se întoarse din nou spre conte, pe fața lui se putea citi suferința şi hotărârea.

— Conte Turbin! rosti el cu voce întretăiată.

— Ce-i cu tine, delirezi? răspunse calm contele. Ce e, cornet Polozov?

— Conte Turbin! Sunteți un nemernic! strigă Polozov sărind din pat.

XVI

A doua zi escadronul plecă. Ofițerii nu se mai întâlniră cu gazdele şi nu-şi luară rămas-bun de la ele. Nici măcar nu-şi vorbeau. La prima oprire de-o zi urma să aibă loc duelul. Însă rotmistrul Schultz, un foarte bun camarad şi un excelent călăreț, iubit de toată lumea din regiment şi ales de conte să-l secondeze, izbuti să aranjeze aşa de bine lucrurile, încât nu numai că duelul n-a mai avut loc, dar nimeni din regiment n-a aflat despre toată povestea asta. Mai mult chiar, deşi nu mai erau prieteni ca altădată, Turbin şi Polozov au continuat să se tutuiască şi să se întâlnească pe la mese şi jocuri de cărți.

1856

Cele trei morți

Povestire

I

Era toamnă. Pe drumul larg mergeau repede, la trap, două echipaje. În careta din față se aflau două femei. Cea slabă şi palidă era stăpâna, cealaltă – servitoarea, grăsună şi rumenă la față. De sub pălărioara decolorată îi tot ieşeau şuvițe scurte de păr aspru pe care mâna ei înroşită, într-o mănuşă jerpelită, le îndrepta în grabă. Pieptul înalt, acoperit cu o broboadă simplă, plesnea de sănătate, ochii ei negri şi vioi ba urmăreau pe fereastră câmpurile ce păreau că aleargă, ba se uitau timid la stăpână, ba cercetau neliniştiți cu privirea colțurile caretei. În fața nasului cameristei se legăna pălărioara cucoanei, agățată de plasă, pe genunchi i se tolănea un cățeluş, iar picioarele şi le ținea ridicate pe cutiile aşezate pe jos, pe

care le loveau uşurel la hurducături, când arcurile săltau şi geamurile zăngăneau.

Cu mâinile pe genunchi şi cu ochii închişi, stăpâna se legăna domol, sprijinită pe pernele aranjate la spate şi, încruntându-se abia vizibil, tuşea înfundat. Pe cap purta o bonetă albă de noapte, iar în jurul gâtului firav şi gălbejit avea petrecut un batic azuriu. O cărare dreaptă, ce dispărea sub bonetă, îi despărţea în două părul castaniu deschis, deosebit de neted şi pomădat. Se simţea ceva uscat şi lipsit de viaţă în albeaţa pielii ce se întrezărea pe dunga lată a cărării. Pielea ofilită, un pic gălbuie, ce nu mai stătea bine întinsă pe faţa fină şi frumos conturată, se înroşea pe obraji şi pomeţi. Buzele îi erau uscate şi tremurânde, genele – rare şi nearcuite, iar pelerina de voiaj, lucrată din postav, făcea cute drepte pe sânii căzuţi. Deşi îşi ţinea ochii închişi, chipul ei trăda oboseala, iritarea şi o suferinţă îndelungată.

Rezemat într-un cot, lacheul moţăia pe capră, în timp ce surugiul gonea cei patru cai mari şi asudaţi cu strigăte voiniceşti, aruncând din când în când câte o privire celuilalt surugiu, care striga şi el de pe capra trăsurii din spate. Dâre paralele şi late se aşterneau cu repeziciune în glodul albicios. Cerul era cenuşiu şi rece, o negură umedă se cernea pe câmpuri şi pe drum. În trăsură aerul era înăbuşitor şi mirosea a apă de colonie şi a praf. Bolnava îşi lăsă capul pe spate şi îşi deschise încet ochii, nişte ochi mari, strălucitori, de o superbă culoare întunecată.

— Iarăşi! spuse ea, împingând iritată cu mâna-i frumoasă şi uscăţivă poala paltonului servitoarei care-i atinsese puţin piciorul.

Gura i se strâmbă dureros.

Matrioşa îşi strânse cu amândouă mâinile paltonul pe lângă trup, se ridică pe picioarele zdravene şi se aşeză ceva mai departe. Faţa ei proaspătă se făcu roşie ca focul. Minunaţii ochi întunecaţi ai bolnavei urmăreau lacomi mişcările servitoarei. Proptindu-se cu amândouă mâinile de bancheta trăsurii, vru şi ea să se ridice un pic ca să se aşeze mai bine, dar n-avu putere. Buzele i se crispară şi chipul întreg i se schimonosi într-o expresie de ironie rea şi neputincioasă.

— Măcar tu de m-ai ajuta!... Ah! Nu e nevoie! Pot şi singură, însă fii bună şi nu-mi mai îngrămădi în spate sacii ăia ai tăi!... Mai bine lasă-mă în pace, dacă nu te pricepi!

Stăpâna închise ochii, apoi, ridicându-şi repede genele, îi aruncă din nou o privire servitoarei. Uitându-se la stăpână, Matrioşa îşi muşcă buza inferioară roşie. Din pieptul bolnavei ieşi un oftat greu care, până să ajungă la capăt, se transformă în tuse. Femeia se întoarse, se chirci şi se apucă de piept cu mâinile. După ce se potoli, închise iarăşi ochii şi continuă să stea nemişcată. Careta şi trăsura intrară într-un sat. Matrioşa îşi scoase o mână durdulie de sub broboadă şi-şi făcu cruce.

— Ce-i asta? întrebă stăpâna.

— Staţia de poştă, doamnă.

— Eu te întreb: de ce îţi faci cruce?

— E o biserică aici, doamnă.

Bolnava se întoarse cu faţa spre fereastră şi începu să se închine domol, uitându-se cu ochii larg deschişi la biserica mare de ţară pe care careta tocmai o ocolea.

Cele două echipaje se opriră în acelaşi timp la staţia de poştă. Soţul femeii bolnave şi doctorul coborâră din trăsură şi amândoi se îndreptară spre caretă.

— Cum vă simţiţi? o întrebă doctorul, luându-i pulsul.

— Cum îţi mai este, draga mea? N-ai obosit? se interesă şi soţul ei în franceză. Ai vrea să cobori?

Aranjându-şi bocceluţele, Matrioşa se ghemui în colţul ei, ca să nu-i deranjeze în conversaţia lor.

— Aşa şi aşa, la fel ca înainte, răspunse bolnava. Nu, nu cobor.

După ce mai întârzie puţin lângă ea, soţul intră în clădirea staţiei de poştă. Matrioşa sări din caretă şi fugi prin noroi în vârful picioarelor spre intrare.

— Nu e un motiv să nu vă luaţi micul dejun, dacă eu nu mă simt bine, i se adresă bolnava cu un zâmbet uşor doctorului care rămăsese lângă geam.

„Nimănui nu-i pasă de mine, adăugă în sinea ei, îndată ce doctorul, după ce se îndepărtă încet, sui cu paşi repezi treptele clădirii. Lor le e bine, aşa că restul nu contează. Oh, Doamne, Dumnezeule!”

— Ei, Eduard Ivanovici, spuse soţul, întâmpinându-l pe doctor şi frecându-şi mâinile cu un zâmbet vesel, am poruncit să fie adusă lădiţa cu băuturi. Ce părere aveţi de asta?

— Merge.

— Dar cu ea cum stau lucrurile? întrebă soţul cu un oftat, coborând glasul şi ridicând sprâncenele.

— V-am spus că n-are cum să reziste până în Italia. Dea Domnul să ajungă măcar la Moscova, mai ales pe o asemenea vreme.

— Şi ce să fac acum? Ah, Doamne, Dumnezeule! Bărbatul îşi acoperi faţa cu mâna. Pune-o aici, i se adresă el omului care aducea lădiţa.

— Ar fi trebuit să rămână acasă, răspunse doctorul ridicând din umeri.

— Spuneţi-mi şi mie ce-aş fi putut să fac? ripostă soţul. Am făcut tot ce mi-a fost cu putinţă ca s-o reţin: i-am vorbit şi de bani, şi de copiii pe care trebuia să-i lăsăm singuri, şi de treburile mele. N-a vrut să audă de nimic. Îşi face planuri pentru viaţa în străinătate, ca şi cum ar fi sănătoasă. Iar dacă i-aş fi vorbit de starea ei, aş fi distrus-o.

— E distrusă oricum, trebuie să fiţi conştient de asta, Vasili Dmitrici. Omul nu poate trăi dacă nu are plămâni, iar plămânii nu pot să crească din nou. E trist, e greu de îndurat, dar ce să-i faci? Datoria mea şi a dumneavoastră e să facem orice ca sfârşitul ei să fie cât mai liniştit cu putinţă. Aici e nevoie de un duhovnic.

— Ah, Dumnezeule! Vă rog să înţelegeţi în ce situaţie m-aş pune dacă i-aş aminti de ultimele dorinţe! Fie ce-o fi, dar n-am să-i vorbesc despre aşa ceva. Doar ştiţi cât e de bună...

— Încercaţi totuşi s-o convingeţi să aştepte până s-o face drum de sanie, spuse doctorul clătinând semnificativ din cap, altfel se poate prăpădi pe drumul ăsta.

— Aksiuşa, hei Aksiuşa! strigă ascuţit fata căpitanului de poştă, acoperindu-şi capul cu o scurteică şi tropăind pe pridvorul murdar din spatele casei. Hai s-o vedem pe cucoana lui Şirkin, cică ar fi bolnavă de

piept şi o duc în străinătate. N-am mai văzut până acum cum arată cineva bolnav de oftică.

Aksiuşa apăru în prag şi amândouă, ţinându-se de mână, ieşiră în fugă pe poartă. Încetinindu-şi paşii, trecură pe lângă caretă şi aruncară o privire pe geamul lăsat în jos. Bolnava îşi întoarse capul spre ele, dar, observându-le curiozitatea, se încruntă şi se uită în altă parte.

— Măiculi-i-ţă! izbucni fata căpitanului, întorcându-şi repede capul. Cât de frumoasă era şi uite ce-a ajuns! Te apucă groaza! Ai văzut, ai văzut, Aksiuşa?

— Da, ce slabă e! îi ţinu isonul Aksiuşa. Hai s-o mai vedem o dată. Ne prefacem că mergem la fântână. Uite, s-a întors cu spatele, dar tot am apucat s-o văd. Păcat de ea, Maşa.

— Şi ce noroi e! răspunse Maşa şi amândouă fugiră spre poartă.

„Precum se vede, am devenit înfricoşătoare, îşi spuse bolnava. De-aş ajunge mai repede peste graniţă, acolo am să mă pun repede pe picioare."

— Ei, cum te simţi, draga mea? întrebă soţul şi se apropie de caretă încă mestecând un dumicat.

„Mereu aceeaşi întrebare, gândi bolnava, dar el mestecă întruna."

— Aşa şi aşa, strecură ea printre dinţi.

— Ştii, draga mea, mă tem că drumul pe o asemenea vreme o să-ţi facă mai rău. Şi Eduard Ivanâci mi-a spus acelaşi lucru. N-ar fi mai bine să ne întoarcem?

Ea tăcea îmbufnată.

— Poate că se îndreaptă vremea, drumul o să fie mai bun, iar tu o să te simţi mai bine. Şi atunci am putea să plecăm cu toţii.

— Iartă-mă că-ţi spun, dar dacă nu te-aş fi ascultat cu mult timp în urmă, acum m-aş fi aflat în Berlin şi aş fi fost sănătoasă tun.

— Ce să-i faci, înger scump, n-a fost posibil, ştii bine. Iar acum, dacă ai rămâne acasă o lună, te-ai înzdrăveni, eu mi-aş termina treburile şi am putea lua copiii cu noi...

— Copiii sunt sănătoşi, eu nu.

— Da' înţelege, draga mea, că pe vremea asta, dacă ţi se face rău pe drum... Iar dacă ne întoarcem, în cel mai rău caz, o să fii acasă.

— Adică ce o să fie acasă? Să mor acasă? izbucni cu furie bolnava.

Cuvântul *să mor* o sperie, pare-se, pentru că îşi privi soţul întrebător, parcă implorându-l. El plecă ochii şi amuţi. Gura bolnavei se arcui brusc copilăreşte şi din ochi prinseră a-i curge lacrimi. Bărbatul îşi acoperi faţa cu batista şi se îndepărtă tăcut de cupeu.

— Nu, o să plec, rosti bolnava. Îşi ridică ochii spre cer, îşi încrucişă braţele şi începu să şoptească cuvinte fără şir. – O, Doamne! De ce toate astea? spunea ea în timp ce lacrimile îi şiroiau pe obraji.

Femeia se rugă fierbinte şi îndelung, dar în piept stăruia acea durere apăsătoare. Cerul, câmpurile şi drumul erau la fel de cenuşii şi mohorâte, iar negura de toamnă, mereu aceeaşi, nici mai deasă, nici mai rară, se cernea pe noroiul drumului, pe acoperişuri, pe caretă şi pe cojoacele surugiilor care, vorbind între ei cu glasuri vesele şi puternice, ungeau roţile caretei şi înhămau caii...

II

Caii erau înhămaţi, dar vizitiul întârzia. Intrase în izba de lângă staţia de poştă. Acolo era întuneric şi cald, aerul părea înăbuşitor, mirosea a casă de om, a pâine scoasă din cuptor, a varză şi a blană de oaie. În odaie se aflau câţiva vizitii, bucătăreasa trebăluia pe lângă cuptorul pe care zăcea un bărbat bolnav învelit în blănuri de oaie.

— Moş Hveodor[14]! Ei, moş Hveodor! i se adresă un flăcău care intrase în încăpere, îmbrăcat în cojoc şi cu biciul la cingătoare.

— Ce treabă ai cu Fedka, palavragiule? îi răspunse unul dintre vizitii. Vezi că eşti aşteptat la cupeu.

— Vreau să-i cer cizmele, că ale mele îs ferfeniţă, răspunse flăcăul, scuturându-şi pletele şi aranjându-şi mănuşile în cingătoare. Sau doarme cumva? Ei, moş Hveodor! repetă el, apropiindu-se de cuptor.

---

[14] Formă populară a numelui Feodor.

— Ce e? se auzi o voce pierită şi o faţă roşiatică şi scofâlcită se înclină spre el de pe cuptor. O mână lată, uscăţivă şi gălbejită, acoperită de păr, trăgea un suman peste umărul ascuţit ce se ţea dintr-o cămaşă murdară. Dă-mi nişte apă. Ce-ţi trebuie?

Flăcăul îi întinse o cană cu apă.

— Uite ce e, Fedea, zise el sprijinindu-se când pe un picior, când pe celălalt, se vede treaba că acum n-ai nevoie de cizme noi; dă-mi-le mie, că tu pesemne n-o să mai mergi.

Bolnavul sorbea încet, dar lacom, cu capul aplecat peste cana smălţuită şi muindu-şi mustăţile rare şi pleoştite în apa întunecată. Barba încâlcită îi era murdară. Ochii lui înceţoşaţi, adânciţi în orbite, se înălţară cu greutate spre faţa tânărului. După ce termină de băut, încercă să-şi ridice mâna ca să-şi şteargă buzele ude, dar nu izbuti şi îşi şterse gura de mâneca sumanului. Răsuflând greu pe nas, el se uită în tăcere drept în ochii flăcăului, adunându-şi puterile.

— Poate că le-ai promis altuia, spuse tânărul, şi atunci nu mai are rost. Afară e umezeală mare, iar eu trebuie să plec la lucru, aşa că mi-am zis: „Să-i cer lui Fedka cizmele, poate că nu-i sunt cu trebuinţă". Da' poate că-ţi trebuie, n-ai decât să-mi spui...

În pieptul bolnavului ceva începu să bolborosească şi să hârâie, omul se încovoie şi începu să se sufoce, apăsat de o tuse din gât, parcă fără sfârşit.

— Unde să-i mai trebuiască, răsună deodată în toată izba glasul supărat al bucătăresei, e a doua lună de când nu mai coboară de pe cuptor. Ia te uită cum se zbuciumă, mă dor toate cele şi pe mine, numai ce-l aud. La ce să-i mai trebuiască cizmele? Păi n-o să-l îngroape în cizme noi. I-a venit de mult vremea, păcatele mele! Iartă-mă, Doamne! Uite ce se mai zbuciumă! Poate ar trebui să-l mut în altă izbă sau în alt loc? Cică în oraş ar fi nişte spitale bune pentru aşa ceva... Încolo, ce să zic? A ocupat tot colţul ăla şi cu asta basta! Nu mai ai loc de el. Şi, pe deasupra, ţi se cere şi să-l ţii curat.

— Ei, Serioga! du-te la treaba ta, te aşteaptă boierii, strigă din uşă căpitanul de poştă.

Serioga dădu să iasă fără să mai aştepte vreun răspuns, însă bolnavul, tuşind, îi făcu semn din ochi că vrea să-i spună ceva.

— Ia cizmele, Serioga, rosti el stăpânindu-şi tusea şi trăgându-şi puțin sufletul. Da' ascultă aici, să-mi cumperi piatră îndată ce mor, adăugă el cu glas răguşit.

— Mulțam, moşule, păi o să le iau şi, n-ai grijă, îți cumpăr piatră.

— Ați auzit, băieți, mai putu să articuleze bolnavul, apoi se încovoie din nou şi începu să se sufoce.

— Bine, bine, am auzit, spuse unul dintre surugii. Du-te, Serioga, că, uite, căpitanul iar aleargă încoace. Ia aminte că e bolnavă cucoana lui Şirkin.

Serioga îşi scoase la iuțeală cizmele hărtănite şi peste măsură de mari şi le azvârli sub laviță. Cizmele cele noi ale lui moş Feodor i se potriveau de minune şi, fără să-şi ia ochii de la ele, Serioga se îndreptă spre cupeu.

— Ei, ce cizme grozave! Dă-le încoa să ți le ung, zise un surugiu cu un şomoiog în mână, în timp ce Serioga îşi potrivea hățurile sus pe capră. Ți le-a dat de pomană?

— Nu cumva eşti invidios, răspunse Serioga, ridicându-se puțin ca să-şi potrivească poalele sumanului pe lângă picioare. La drum! Dii, drăguților! strigă el cailor fluturând biciuşca.

Careta şi trăsura, cu pasagerii lor, încărcate cu geamantane şi cufere, o porniră repede pe drumul ud şi dispărură în ceața cenuşie de toamnă.

Vizitiul bolnav rămase pe cuptor în căsuța cu aer înăbuşitor. Stăpânindu-şi tusea, se întoarse cu mare greutate pe partea cealaltă şi se linişti.

Până spre seară, în izbă s-au perindat unii şi alții: veneau, plecau, luau masa, însă dinspre bolnav nu se auzea niciun zgomot. Când se lăsă noaptea, bucătăreasa se urcă pe cuptor şi, aplecându-se, luă un cojoc de lângă picioarele lui.

— Nu te supăra pe mine, Nastasia, rosti bolnavul, în curând îți las liber locul.

— Bine, bine, nu-i cu supărare, bâigui Nastasia. Da' ce te doare, moşule? Hai, spune-mi.

— Mă chinuie totul pe dinăuntru. Dumnezeu ştie ce-o fi.

— Te doare şi gâtlejul când tuşeşti?

— Mă doare peste tot. Mi-a sosit ceasul, asta e. Oh, oh, oh! gemu bolnavul.

— Acoperă-ți picioarele. Uite-aşa, zise Nastasia şi, coborând de pe sobă, îl înveli cu sumanul.

Peste noapte, izba era luminată slab de un opaiț. Nastasia şi încă vreo zece surugii au dormit pe jos şi pe lavițe, sforăind zgomotos. Numai bolnavul gemea uşurel, tuşea şi se întorcea de pe o parte pe alta pe cuptor. Spre dimineață, amuți de tot.

— Tocmai am visat ceva ciudat, spuse bucătăreasa în dimineața următoare, întinzându-şi oasele în penumbra odăii. Se făcea că moş Hveodor coborâse de pe cuptor şi o pornise să taie lemne. Hai, Nastasia, zice, să-ți dau o mână de ajutor, iar eu îi zic: „Cum să mai tai tu lemne?”, dar el numa’ ce apucă toporul şi se apucă să le spargă atât de repede că săreau aşchiile cât colo. „Cum se poate, îi zic, doar erai bolnav!” „Nu, zice, sunt sănătos.” Şi ridică toporul cu atâta forță, că mă cuprinde spaima. Când dau să scot un țipăt, mă trezesc. Oare n-o fi murit? Moş Hveodor! Ei, moşule!

Feodor nu răspundea.

— Chiar aşa, n-o fi murit? Ia să vedem, spuse unul dintre surugiii care se treziseră.

Mâna uscățivă, ce atârna de pe cuptor, acoperită de păr roşcat, era rece şi gălbejită.

— Trebuie să mergem să-i spunem căpitanului de poştă, se pare că a murit, spuse surugiul.

Feodor n-avea rude, venise de departe. A doua zi l-au îngropat în cimitirul cel nou, dincolo de pădurice, iar Nastasia le-a povestit tuturor, câteva zile la rând, ce vis avusese şi cum fusese ea prima care băgase de seamă că moş Feodor murise.

III

Veni primăvara. Pe străzile ude ale oraşului, printre sloiuri de gheaţă amestecate cu bălegar, susurau pâraie repezi. Culorile hainelor şi vocile oamenilor care umblau încolo şi încoace erau aprinse şi vioaie. În grădinile micuţe, în spatele gardurilor, se umflau mugurii pomilor, iar crengile lor se legănau fremătând uşurel în bătaia vântului proaspăt de primăvară. Pretutindeni curgeau şi picurau stropi străvezii. Vrăbiile ciripeau piţigăiat şi haotic, sărind de colo-colo şi înfoindu-şi aripile micuţe. Pe partea însorită a străzii, pe garduri, pe case şi pe pomi, totul strălucea şi părea în mişcare. Bucurie şi tinereţe erau şi pe cer, şi pe pământ şi în inima omului.

Pe strada principală, în faţa unei case mari, boiereşti, fuseseră aşternute paie proaspete. În casă locuia acea bolnavă muribundă care se grăbea să plece în străinătate.

Lângă uşa închisă a camerei stăteau în picioare soţul bolnavei şi o femeie în vârstă. Pe divan şedea un preot cu ochii plecaţi, care ţinea în mână un obiect înfăşurat în patrafir. Într-un colţ, într-un fotoliu Voltaire, şedea o bătrânică – mama bolnavei – care plângea amarnic. Lângă ea, o fată în casă ţinea în mână o batistă curată aşteptând să i-o ceară bătrânica; alta îi freca tâmplele cu o soluţie şi îi sufla pe sub bonetă în părul cărunt.

— Hristos să fie cu tine, draga mea, îi spuse bărbatul femeii în vârstă de lângă el. Ea are mare încredere în dumneata, te pricepi atât de bine să-i vorbeşti. Convinge-o cum ştii mai bine, scumpa mea, şi acum intră la ea.

Vru să-i deschidă uşa, însă verişoara îl opri, îşi duse de câteva ori batista la ochi şi scutură din cap.

— Sper că acum nu se mai vede că am plâns, zise ea şi, deschizând singură uşa, trecu pragul.

Soţul era peste măsură de tulburat şi părea pierdut cu totul. O porni spre bătrânică, dar când ajunse la câţiva paşi de ea, se întoarse, traversă încăperea şi se apropie de preot. Acesta se uită la el, îşi înălţă sprâncenele spre cer şi oftă. I se ridică şi bărbuţa deasă cu fire cărunte, apoi se lăsă în jos.

— Doamne! Doamne, Dumnezeule! rosti soțul.

— Ce să-i faci? suspină preotul şi din nou sprâncenele şi bărbuța se înălțară şi se lăsară în jos.

— Şi mai e şi mama ei aici! spuse soțul aproape cu disperare. N-o să poată îndura toate astea, căci s-o iubească cineva atât de mult, atât de mult, cum o iubeşte ea... zău, nu mai ştiu... Dacă ai încerca dumneata, părinte, s-o liniştești şi s-o convingi să plece...

Preotul se ridică şi se îndreptă spre bătrână.

— Aşa-i, nimeni nu poate prețui îndeajuns o inimă de mamă, zise el, totuşi Dumnezeu e milostiv.

Fața bătrânei începu brusc să tresară nervos. O apucă un sughiț isteric.

— Dumnezeu e milostiv, continuă preotul când ea se mai linişti puțin. Vă pot spune că în parohia mea era un bolnav într-o stare mult mai gravă decât cea a Mariei Dmitrievna şi, ei bine, un neguțător oarecare l-a lecuit în scurtă vreme cu ierburi. Şi neguțătorul ăsta e acum la Moscova. I-am spus lui Vasili Dmitrievici că poate ar trebui să încerce. La urma urmelor, ar fi o mângâiere pentru bolnavă. Lui Dumnezeu totul îi stă în putere.

— Nu, nu mai are zile, zise bătrânica. În loc să mă ia pe mine, Dumnezeu o ia pe ea.

Şi începu să sughită atât de tare, încât îşi pierdu cunoştința.

Soțul bolnavei îşi acoperi fața cu mâinile şi fugi din cameră.

În coridor dădu cu ochii de chipul băiețelului său de şase ani ce alerga din răsputeri s-o ajungă pe sora lui mai mică.

— Ce să fac cu copiii? Nu porunciți să-i duc la mămica lor? întrebă dădaca.

— Nu, nu vrea să-i vadă. Ar răscoli-o prea tare.

Băiatul se opri o clipă, uitându-se țintă la tatăl lui, apoi bătu brusc din picior şi o zbughi mai departe cu un țipăt vesel.

— Cică ea este o iapă murgă, tăticule! strigă băiețelul arătând spre sora lui.

Între timp, în cealaltă cameră, verişoara stătea lângă bolnavă şi printr-o discuție iscusit condusă se străduia s-o împace cu gândul morții. Doctorul stătea la fereastră, amestecând o licoare.

Îmbrăcată într-un capot alb, bolnava stătea în pat, sprijinită în perne, uitându-se în tăcere la verişoara ei.

— Ah, draga mea, o întrerupse ea pe neaşteptate, nu mă mai dădăci atât. Nu mă trata ca pe un copil. Sunt creştină. Ştiu totul. Ştiu că nu mai am mult de trăit, ştiu că dacă soţul meu m-ar fi ascultat mai demult, acum eram în Italia şi, poate, ba chiar cu siguranţă, aş fi fost sănătoasă. I-a spus-o toată lumea. Dar ce să-i faci, se vede că asta a fost voia Domnului. Ştiu prea bine că toţi avem multe păcate, dar îmi pun nădejdea în mila lui Dumnezeu. O să-i ierte pe toţi, pesemne o să-i ierte pe toţi. Mă străduiesc să înţeleg ce e în sufletul meu. Şi eu am multe păcate, draga mea, dar cât am suferit!... M-am silit să-mi îndur cu răbdare suferinţele...

— Atunci să-l chem pe părinte, draga mea? Are să-ţi fie mai uşor dacă te împărtăşeşti, spuse verişoara.

Bolnava dădu din cap a încuviinţare.

— Doamne, iartă-mă pe mine, păcătoasa, şopti ea.

Verişoara ieşi şi îi făcu preotului semn din ochi.

— E un înger! se adresă ea înlăcrimată soţului.

Pe acesta îl podidi plânsul, preotul dispăru în spatele uşii, bătrânica zăcea leşinată în continuare şi în toată camera din faţă se lăsă o linişte mormântală. Peste cinci minute, preotul veni înapoi şi, după ce-şi scoase patrafirul, îşi aranjă părul.

— Slavă Domnului, e mai liniştită acum, spuse el. Vrea să vă vadă.

Verişoara şi soţul intrară. Bolnava plângea încetişor cu privirea îndreptară spre icoană.

— Să-ţi fie de bine, draga mea, îi spuse soţul.

— Mulţumesc! Ce bine mă simt acum! Mă încearcă o stare ciudată de încântare, rosti bolnava cu un zâmbet uşor ce-i juca pe buzele subţiri. Cât de milostiv e Dumnezeu! Nu-i aşa că e milostiv şi atotputernic?

Şi îşi îndreptă din nou spre icoană ochii înlăcrimaţi, rugându-se fierbinte.

Apoi parcă îşi aminti brusc de ceva. Îi făcu semn soţului să se apropie.

— Niciodată nu vrei să faci ce te rog eu, rosti ea cu un glas slab şi nemulţumit.

Întinzând gâtul spre ea, bărbatul o asculta supus.

— Despre ce este vorba, draga mea?

— De câte ori ți-am spus că doctorii ăştia nu ştiu nimic? Există tămăduitori simpli, ei vindecă... Uite, părintele zicea... un neguțător... Trimite după el.

— După cine, draga mea?

— Doamne! Nimic nu vrei să pricepi!

Bolnava îşi încreți fruntea şi închise ochii.

Doctorul se apropie de ea şi-i apucă încheietura mâinii. Pulsul era vădit tot mai slab. Îi făcu semn din ochi soțului. Bolnava observă gestul şi se uită speriată în jur. Verişoara se întoarse într-o parte şi începu să plângă.

— Nu plânge, nu te mai chinui şi nu mă chinui nici pe mine, spuse bolnava. Asta îmi ia şi ultimul strop de linişte.

— Eşti un înger! izbucni verişoara sărutându-i mâna.

— Nu, sărută-mă pe obraz! Numai morților li se sărută mâna. Doamne, Dumnezeule!

În aceeaşi seară bolnava era doar un cadavru aşezat într-un sicriu în salonul casei boiereşti. În camera spațioasă cu uşile închise se afla numai un țârcovnic care citea monoton şi fonfăit din psalmii lui David. Lumina clară a lumânărilor de ceară din sfeşnicele înalte de argint cădea pe fruntea palidă a răposatei, pe mâinile ei grele şi galbene şi pe cutele încremenite ale giulgiului ce se ridica înfricoşător pe genunchi şi pe degetele de la picioare. Țârcovnicul citea monoton, fără să pătrundă sensul cuvintelor care răsunau straniu şi se stingeau în tăcerea încăperii. Când şi când răzbăteau glasuri şi tropăit de copii dintr-o odaie îndepărtată.

„Dar întorcându-ți Tu fața Ta, se vor tulbura, glăsuia *Psaltirea*; lua-vei duhul lor şi se vor sfârşi şi în țărână se vor întoarce. Trimite-vei duhul Tău şi se vor zidi şi vei înnoi fața pământului. Fie slava Domnului în veac!”[15]

Fața răposatei era severă, liniştită şi maiestuoasă. Nu se clintea nimic nici pe fruntea curată şi rece, nici pe buzele încleştate. Părea că ascultă cu

---

[15] Psalmul 103, versetele 30-32. Traducerea citatelor este preluată din *Biblia*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1975.

atenție cele ce se citeau. Dar înțelegea ea oare măcar acum măreția acestor cuvinte?

IV

Peste o lună pe mormântul răposatei se înălța o capelă de piatră. Pe mormântul surugiului nu era încă pusă piatra, răsărea doar iarba de un verde crud pe movilița de pământ, singurul semn al existenței trecute a unui om.

— Pe tine o să cadă păcatul, Serioga, îi spuse într-o zi bucătăreasa în stația de poştă, dacă nu-i cumperi piatră lui Hveodor. Atunci ai spus că-i iarnă, da' acum de ce nu te ții de cuvânt? Doar am fost de față. El a venit deja o dată să te roage să i-o cumperi, o să mai vină o dată şi o să te strângă de gât.

— Păi, ce, am zis eu că nu-i pun? răspunse Serioga. O să-i cumpăr piatra, aşa cum am zis, o să i-o cumpăr cu o rublă jumate. N-am uitat, numai că trebuie s-o aduc aici. Cum se iveşte o ocazie să ajung în oraş, o şi cumpăr.

— Măcar să-i fi pus la cap o cruce, îşi dădu cu părerea un surugiu bătrân, că aşa se cuvine. Doar îi porți cizmele...

— De unde să iau crucea asta? S-o cioplesc dintr-un lemn de foc?

— Ce tot spui? N-ai cum să i-o ciopleşti dintr-un lemn de foc, ia toporul şi du-te în zorii zilei în crâng şi uite că ai s-o ciopleşti. Poate tai un frasin mic şi-ți iese o cruce acoperită. Altminteri te pomeneşti că mai trebuie şi să-l cinsteşti pe pădurar cu o vodcă. N-ai de unde să dai de băut pentru orice fleac. Uite, deunăzi mi s-a rupt osia de la căruță, am meşterit alta nouă, una grozavă, şi nimeni nu mi-a zis vreo vorbă.

Dimineața devreme, când abia se crăpa de ziuă, Serioga luă toporul şi se duse în pădure.

Roua, încă neatinsă de razele soarelui, se mai lăsa peste crâng, acoperind totul ca un văl mat şi rece. Înspre răsărit, cerul se însenina răsfrângându-şi lumina slabă pe bolta cu nori subțiri ca o pojghiță. Nu se

clătina niciun firicel de iarbă jos pe pământ, nicio frunză nu se clintea pe crengile de sus ale copacilor. Doar câte un fâlfâit de aripi în hățişul ramurilor sau câte un fâşâit pe pământ tulbura când şi când liniştea pădurii. Deodată, un sunet străin de firea naturii răsună şi apoi se stinse la marginea crângului. Dar sunetul se auzi din nou şi începu să se repete ritmic lângă partea de jos a trunchiului unuia dintre copacii încremeniți. Vârful copacului se porni să freamăte într-un chip neobişnuit, frunzele pline de sevă prinseră să spună ceva în şoaptă, iar un măcăleandru, care stătea pe o ramură, îşi schimbă locul de două ori, cu un fluierat speriat, apoi îşi luă zborul şi se aşeză pe alt copac.

Jos, toporul suna tot mai înfundat, aşchii albe şi umede de sevă zburau pe iarba înrourată. Pe urmă, odată cu loviturile de topor, se auzi un trosnet uşor. Copacul tresări de sus până jos, se aplecă puțin şi se îndreptă repede, clătinându-se speriat pe rădăcini. Pentru o clipă se înstăpâni liniştea, însă copacul se aplecă iarăşi, se auzi un nou trosnet în trunchiul lui, apoi se prăbuşi cu vârful pe pământul jilav, aplecându-şi ramurile şi frângându-şi crenguțele uscate. Loviturile de topor şi zgomotul paşilor conteniră. Măcăleandrul scoase un fluierat şi zbură mai sus în copac. Creanga atinsă de aripile lui se legănă un timp, apoi încremeni ca toate celelalte, încărcate de frunze. Copacii din jurul locului rămas gol îşi etalau parcă mai bucuroşi coroanele neclintite în toată frumusețea lor.

Străpungând un nor străveziu, primele raze de soare străluciră în văzduh şi se întinseră pe pământ şi pe cer. Ceața se revărsa în valuri peste vâlcele, roua începea să scânteieze în iarbă, norişori alburii se împrăştiau în grabă pe bolta albastră. Păsările se zbenguiau în desiş şi, parcă năuce, ciripeau cu încântare. Frunzele pline de sevă şopoteau bucuroase şi netulburate între ele, iar ramurile copacilor vii începură să freamăte lin şi maiestuos peste copacul mort, prăbuşit pe pământ.

1858

Cazacii

Poveste caucaziană din 1852

I

Totul a amuțit la Moscova. Când şi când se mai aude scrâşnet de roți pe strada în iarnă. Luminile din ferestre s-au stins, au pălit şi felinarele. Dinspre biserici răzbate zvon de clopote care, fremătând asupra oraşului adormit, vestesc dimineața. Pe străzi, nici țipenie. Arar câte-un birjar nocturn frământă cu tălpicile înguste ale saniei nisipul amestecat cu zăpadă şi, mutându-se în alt colț, aținpeşte în aşteptare de muşterii. Trece câte-o bătrână la biserică unde lumânările de ceară, aşezate la întâmplare şi oglindindu-se în ferecăturile de aur, ard ici şi colo cu flăcărui roşietice. Muncitorii se ridică după noaptea lungă de iarnă şi pornesc la lucru.

Pentru domni însă e încă seară.

La una din ferestrele de la Chevalier, de sub oblonul tras, se răsfrânge, împotriva interdicțiilor, lumina. La intrare, aşteaptă o caretă, o sanie şi câteva birje înghesuite una într-alta. Troica poştei se află şi ea aici. Portarul, înfofolit şi chircindu-se de frig, se adăposteşte după colțul casei.

„Oare ce-o tot întind ca gaia mațul? se întreabă lacheul tras la față, stând în antreu. Şi toate în timpul serviciului meu!" Din cămăruța luminată de alături se aud glasurile a trei tineri care iau cina. Stau aşezați lângă masa pe care se află resturi de mâncare şi vin. Unul dintre ei, mic de statură, curățel, uscățiv şi cam prostuț stă şi priveşte, cu ochi calzi şi obosiți, la cel care urmează să plece. Un altul, un bărbat înalt, stă tolănit lângă masa garnisită cu sticle goale şi se joacă cu cheița ceasului. Cel de-al treilea, într-un cojoc scurt, nou, umblă prin cameră şi, oprindu-se din când în când, sfărâmă o migdală între degetele destul de groase şi de puternice, însă cu unghiile curate, şi-şi tot aduce aminte, zâmbind, de ceva. Ochii şi fața îi ard. Vorbeşte cu patos, gesticulând, dar se vede că nu-şi găseşte cuvintele şi că toate vorbele care-i vin în minte nu-i ajung să exprime tot ce are pe suflet. Zâmbeşte fără-ncetare.

— Acum poate fi spus totul! exclamă cel ce urmează să plece. Şi nu pentru c-aş vrea să mă justific, dar mi-aş fi dorit ca tu, cel puțin, să mă înțelegi aşa cum mă înțeleg eu, şi nu în felul în care vede prostimea această chestiune. Spui că sunt vinovat față de ea, se adresă el tânărului care-l privea cu ochi calzi.

— Da, eşti vinovat, îi răspunde insul cel mărunțel şi prostuț, şi se părea că şi mai multă bunătate şi oboseală i se citesc în privire.

— Ştiu de ce spui toate astea, continuă cel care urma să plece. Să fii iubit, după tine, e o fericire la fel de mare ca atunci când iubeşti şi, dacă ai cunoscut acest sentiment, îți ajunge pentru întreaga viață.

— Da, e foarte de-ajuns, dragul meu! Mai mult decât e nevoie, repetă cel mărunțel şi prostuț, închizând şi deschizând ochii.

— Dar pentru ce să nu iubesc eu însumi? spuse viitorul drumeț, căzând pe gânduri şi privindu-şi prietenul oarecum cu părere de rău. De ce să nu iubesc? Fiindcă nu-mi dă ghes inima. Nu, să fii iubit e o nenorocire, o nenorocire mai ales când te simți vinovat că nu oferi acelaşi lucru şi nu-l poți oferi. Ah, Doamne! exclamă el dând din mână. Vezi tu, dacă toate acestea s-ar face cu cap, şi nu taman pe dos... Dar aşa, lucrurile se întâmplă nu cum dorim noi, ci în felul lor. Mă simt de parc-aş fi furat acest sentiment. Or, şi tu gândeşti la fel, nu nega, trebuie să gândeşti astfel. Mă crezi, dintre toate prostiile şi ticăloşiile pe care le-am săvârşit în viață – şi sunt multe – aceasta e singura pentru care nu mă căiesc şi nu mă pot căi. Nici la început, nici mai apoi n-am mințit nici față de mine, nici față de ea. Am avut impresia că, iată, în cele din urmă m-am îndrăgostit, numai că, după aceea, mi-am dat seama că nu era decât o minciună involuntară, că a iubi în felul acesta e cu neputință, şi n-am mers mai departe. Pe când ea a mers. Să fiu oare vinovat de faptul că n-am putut continua? Ce era să fac?

— Ei, dar acum s-a sfârşit! îi spuse prietenul, aprinzându-şi o țigară ca să-şi alunge somnul. Doar un singur lucru vreau să-ți spun: tu încă n-ai iubit şi nu ştii ce înseamnă să iubeşti.

Cel îmbrăcat cu scurta de blană vru să mai spună ceva şi se prinse cu mâinile de cap. Nu reuşea să exprime ceea ce şi-ar fi dorit.

— N-am iubit! Da, e adevărat, n-am iubit. Numai că există în mine o dorință de a iubi, cum nu poate fi o alta mai puternică! Şi revin: există oare o asemenea iubire? Mereu rămâne ceva neterminat. Dar ce să mai vorbesc! Am scrântit-o, am scrântit-o rău. Acum însă, totul s-a sfârşit, ai dreptate. Şi eu simt că începe o nouă viață.

— În care ai s-o scrânteşti din nou, spuse tânărul de pe divan, cel ce se juca cu cheița de la ceas.

Dar viitorul drumeț nu-l auzi.

— Sunt şi trist, şi bucuros că plec, continuă el. De ce sunt trist? Habar n-am.

Cel ce trebuia să plece începu să vorbească despre sine, fără să-şi dea seama că, pentru ceilalți, subiectul nu era la fel de interesant. Omul nu se dovedeşte niciodată mai egoist ca în clipele de triumf sufletesc. Are impresia că, în acel moment, nu există nimic pe lume mai frumos şi mai plin de interes decât propriul eu.

— Dmitri Andreici, vizitiul nu mai vrea s-aştepte! spuse intrând tânărul servitor al boierului, îmbrăcat în şubă şi cu un fular la gât. Caii aşteaptă de la douăsprezece, iar acum e patru.

Dmitri Andreici se uită la Vaniuşa al său. În fularul petrecut în jurul gâtului, în cizmele lui de pâslă şi în fața lui somnoroasă răsuna glasul unei alte vieți care-l chema, o viață de muncă, de privațiuni, covârşită de treburi.

— La o adică, rămâneți cu bine! spuse el, căutând cârligul unei copci descheiate.

Fără să țină seamă de sfaturile celorlalți de a-l cinsti cu încă o vodcă pe vizitiu, îşi trase căciula pe cap şi se opri în mijlocul camerei. Se pupară o dată, de două ori, se opriră, după care se pupară şi a treia oară. Cel îmbrăcat în cojoc se apropie de masă, bău cupa aflată pe ea, îl luă de mână pe cel mărunțel şi prostuț şi roşi.

— Nu, totuşi o să spun... Trebuie şi pot să-ți vorbesc deschis pentru că țin la tine... Tu o iubeşti, nu-i aşa? Dintotdeauna am crezut asta...

— Da, îi răspunse prietenul, zâmbind cu şi mai multă blândețe.

— Şi poate că...

— Rogu-vă, mi s-a dat poruncă să sting lumânările, spuse lacheul somnoros, ascultând ultima discuție şi încercând să priceapă de ce domnii vorbesc mereu despre unul şi acelaşi lucru. Pe numele cui să trec socoteala? Pe al dumneavoastră? adăugă el, adresându-se celui înalt, ştiind de dinainte pe cine să întrebe.

— Pe al meu, răspunse cel înalt. Cât ar fi?

— Douăzeci şi şase de ruble.

Cel înalt căzu o clipă pe gânduri, dar nu mai spuse nimic şi băgă hârtia cu cheltuiala în buzunar.

Ceilalți doi continuau să discute despre ale lor.

— Rămâi cu bine, eşti un tip pe cinste! spuse domnul mărunțel şi prostuț, cu privire blajină.

În ochii amândurora se iviră lacrimi. Ieşiră în cerdac.

— Ah, da! spuse cel ce urma să plece, roşind şi adresându-se celui înalt. Nota de plată de la Chevalier ia-o tu şi apoi scrie-mi.

— Bine, bine, zise cel înalt, trăgându-şi mănuşile. Cât de mult te invidiez! adăugă el cu totul pe neaşteptate, când ieşiră în cerdac.

Călătorul se urcă în sanie, se înfofoli în şubă şi spuse:

— Ei, gata, să mergem! Şi chiar se dădu mai încolo spre a-i face loc celui care spusese că-l invidiază. Glasul îi tremura.

Cel care-l petrecea zise: „Cu bine, Mitea, să-ți dea Dumnezeu...”. Nu-i dorea nimic, numai să plece mai repede, de aceea nici nu putu să termine ceea ce voia să spună.

Tăcură o clipă. Se mai auzi încă o dată glasul cuiva spunând: „Cu bine!”. Cineva zise: „Dă-i drumul!”. Şi vizitiul porni.

— Elizar, trage! strigă unul dintre cei rămaşi.

Birjarii şi surugiul se însuflețiră şi începură să-şi îndemne caii plescăind din buze şi smucind de hățuri. Careta înghețată scârțâi pe zăpadă.

— Om de ispravă Olenin ăsta, spuse unul dintre ei. Dar ce i-o fi venit să plece în Caucaz, şi încă iuncher? N-aş fi făcut asta pentru nimic în lume. Iei mâine prânzul la club?

— Da.

Domnii care-l conduseseră plecară fiecare în drumul său.

Călătorului îi era cald, se sufoca din pricina şubei. Se trase pe fundul saniei şi-şi desfăcu şuba la piept. Sania poştei, trasă de trei cai cu coama zburlită, o porni alene de pe o stradă întunecoasă pe alta, pe lângă case pe care Olenin nu le mai văzuse. I se părea că doar cei ce pleacă la drum merg pe asemenea străzi. În jur era întuneric, tăcere deplină, tristeţe, iar sufletul îi era plin de amintiri, de iubire, de regrete şi de lacrimi dragi, abia ostoite...

II

„Iubesc! Iubesc nespus! De ispravă! Ce bine!", repeta el şi-i venea să plângă. Dar de ce-i venea oare să plângă? Cine erau cei de ispravă? Pe cine iubea nespus? Nu ştia prea bine. Uneori, se uita la câte o casă şi se minuna de ce a fost construită într-un chip atât de ciudat; alteori, se mira de ce vizitiul şi Vaniuşa, care îi erau atât de străini îi sunt acum atât de aproape şi, împreună cu el, se zdruncină şi se clatină în avântul cailor lăturaşi care întind hamurile îngheţate. Spuse din nou: „De ispravă oameni, dragi!", iar la un moment dat chiar rosti: „Gata, de-ajuns! Minunat!". Se miră el însuşi de ce rostise asemenea vorbe şi se întrebă: „Nu m-oi fi îmbătat oare?". E drept, băuse vreo două sticle de vin, partea lui, însă nu doar băutura avea acest efect asupra tânărului. Îi veneau în minte toate cuvintele de prietenie, atât de dragi sufletului, ce-i fuseseră adresate – după cum i se păruse lui – cu reţinere, parcă involuntar, înaintea plecării. Îi veneau în minte strângerile de mână, privirile, clipele de tăcere, timbrul vocii care rostise: *„Cu bine, Mitea!"*, pe când se afla deja în sanie. Îi venea în minte şi sinceritatea lui fermă. Toate acestea îl înduioşau. Înaintea plecării, nu doar prietenii, rudele, nu doar cei indiferenţi, ci şi persoanele antipatice, răuvoitoare, toţi laolaltă păreau că s-ar fi înţeles să-l iubească cu şi mai mare căldură, să-l ierte, ca înaintea spovedaniei sau a morţii. „Cine ştie, poate că nu mi-o fi dat să mă-ntorc din Caucaz", gândea el. Şi i se părea că-şi iubeşte prietenii şi că mai

iubeşte pe cineva. Şi i se făcu milă de propria-i persoană. Dar nu dragostea faţă de prieteni i-a muiat şi, în acelaşi timp, i-a înălţat în aşa măsură sufletul, de nu mai putea să-şi înăbuşe cuvintele fără sens, care se rosteau parcă fără voia lui, şi nici dragostea pentru o femeie (nu iubise încă niciodată) nu l-au adus în această stare. Iubirea faţă de sine, o iubire fierbinte, plină de speranţe, o dragoste tânără faţă de tot ce-a fost bun în sufletul său (or, lui i se părea acum că sunt doar lucruri bune în el), l-au făcut să plângă şi să îngaime vorbe de neînţeles.

Olenin era un tânăr ce nu isprăvise nicăieri vreo şcoală, nu slujise nicăieri (figura doar în scriptele nu ştiu cărei instituţii de stat), îşi irosise jumătate din avere şi, până la douăzeci şi patru de ani, nu-şi alesese nicio carieră şi nu făcuse niciodată nimic. Era ceea ce se cheamă un „tânăr" din societatea moscovită.

La optsprezece ani, Olenin se simţea atât de liber, cum numai tinerii ruşi cu stare din anii '40, rămaşi fără părinţi la o vârstă fragedă, puteau să fie. Pentru el nu existau niciun fel de constrângeri, nici fizice, nici morale; putea să facă orice, nu avea nevoie de nimic, nu era legat de nimic. Nu avea nici familie, nici patrie, nici credinţă, nici nevoie de ceva. Nu credea în nimic şi nu recunoştea nimic. Dar, chiar dacă nu recunoştea nimic, nu era un tip mohorât, plictisit şi cuminte, ci, din contră, ştia să se distreze. Hotărâse că dragoste nu există şi, de fiecare dată, prezenţa unei femei tinere şi frumoase îi adormea simţurile. Ştia de multă vreme că onorurile şi rangul sunt lucruri deşarte, dar fără voia lui se simţea încântat când, la bal, se apropia de el prinţul Serghei şi-i adresa cuvinte cordiale. Numai că se lăsa în voia plăcerilor doar în măsura în care acestea nu-l legau. De îndată ce, lăsându-se în voia vreunei năzuinţe, începea să adulmece efortul şi lupta, lupta meschină cu viaţa, se şi grăbea, din instinct, să se detaşeze de sentimentul sau lucrul în cauză şi să-şi recâştige libertatea. În acest fel şi-a început el viaţa în societate, serviciul, gospodăria, muzica (arta căreia a vrut, la un moment dat, să i se dedice), ba chiar şi iubirea faţă de femeie, în care nu credea. Cugeta adesea în slujba cui să pună toată această forţă a tinereţii, de care omul dispune o singură dată în viaţă: în slujba artei, a ştiinţei, în slujba dragostei pentru o femeie ori în cea a

activității practice, şi nu era vorba de forța minții, a inimii, a educației, ci de acel impuls irepetabil, de acea putere dată omului o singură dată, de a face orice doreşte şi cum doreşte, de a alege din lumea întreagă ce-i pofteşte inima. E drept, există oameni lipsiți de acest impuls, oameni care, intrând brusc în viață, se înhamă la primul jug şi trag cinstit la el până la capătul zilelor. Olenin însă simțea prea intens în sine prezența acestui zeu atotputernic al tinereții, această capacitate de a se transforma într-o dorință, într-o idee, capacitatea de a vrea şi a face, capacitatea de a se arunca cu capul în jos în prăpastie, fără să ştie pentru ce, fără să ştie de ce. Purta în sine această percepție, era mândru de ea şi, fără să ştie, datorită ei era fericit. Până atunci, nu se iubise decât pe sine şi nu putea să nu se iubească, deoarece aştepta de la propria-i persoană doar lucruri bune şi încă n-apucase să fie dezamăgit de el însuşi. Părăsind Moscova, Olenin se afla în acea dispoziție fericită, tinerească, când, conştientizându-şi greşelile de dinainte, tânărul îşi spune deodată că toate acestea nu contează, că toate cele petrecute au fost întâmplătoare şi lipsite de importanță, că până atunci nu dorise să trăiască *binişor*, dar că acum, odată cu plecarea din Moscova, începe o nouă viață, în care nu vor mai fi nici greşelile de dinainte, nici păreri de rău, ci, cu siguranță, doar fericire.

Cum se întâmplă întotdeauna pe parcursul călătoriilor lungi, până ce treci de primele două-trei stații, închipuirea îți rămâne în locul din care-ai plecat, însă apoi, brusc, odată cu prima dimineață întâmpinată pe drum, se mută spre țelului călătoriei şi acolo va clădi ea cetățile viitorului. Aşa se petrecu şi cu Olenin.

Lăsând oraşul în urmă şi privind câmpurile acoperite de zăpadă, se bucură de faptul că e singur în mijlocul acestor ogoare, se înfofoli în şubă, se lăsă pe fundul saniei, se linişti şi începu să moțăie. Despărțirea de prieteni îl tulburase; începu să i se depene în amintire ultima iarnă petrecută la Moscova, iar chipuri din acest trecut, întrerupte de gânduri şi reproşuri neclare, prinseră a-i răsări nechemate în închipuire.

Îşi aminti de prietenul care-l condusese şi de atitudinea lui față de fata despre care fusese vorba. Fata era bogată. „Cum de-a putut s-o iubească, fără să țină seama că ea mă iubea pe mine?”, cugeta el şi bănuieli

neplăcute îi veniră în minte. „E multă necinste în oameni, dacă stai şi te gândeşti. Dar, până la urmă, de ce n-am iubit până acum? îi răsări întrebarea în minte. Toţi îmi spun că n-am iubit. Nu cumva sunt un monstru moral?" Şi începu să-şi amintească pasiunile din trecut. Îi veniră în minte prima perioadă a vieţii lui în societate şi sora unuia dintre prieteni, cu care îşi petrecea serile la masă, la lumina lămpii ce cădea pe degetele subţiri ale fetei, prinse cu lucrul de mână, şi pe partea de jos a feţei, alungite, frumoase, îşi aminti şi discuţiile de atunci, care se prelungeau ca basmul cu „a fost odată", şi stânjeneala ambilor, şi timiditatea, şi sentimentul permanent de răzvrătire împotriva acelei încordări nefireşti. Un glas parcă îi tot şoptea: „*Nu e aceea, nu e aceea!*". Şi, într-adevăr, se terminase prin a nu fi aceea. Îşi aminti apoi de un bal şi de mazurca pe care o dansase cu frumoasa D. „Cât de îndrăgostit am fost în noaptea aceea, cât de fericit! Şi cât m-a durut şi ce ciudă mi-era în dimineaţa zilei următoare, când m-am trezit şi am simţit că sunt liber! Oare de ce ea, iubirea, nu mă cuprinde, nu mă leagă de mâini şi de picioare? se întreba tânărul. Nu, nu există iubire! Vecina din neam de boieri, care ne spunea acelaşi lucru şi mie, şi lui Dubrovin, şi mareşalului nobilimii, cum că-i sunt dragi stelele, n-a fost nici ea *aceea*". Şi iată că-şi aminti de munca de la moşie şi din nou n-avu la ce se opri cu bucurie în aceste amintiri. „Oare ei vor vorbi multă vreme despre plecarea mea?", îi trecu deodată prin cap. Dar cine erau ei nu ştia şi, imediat după aceasta, îi veni în minte un gând care îl făcu să se încrunte şi să scoată câteva sunete nedesluşite: gândul la *monsieur* Capel şi la cele şase sute şaptezeci şi opt de ruble cu care i-a rămas dator croitorului. Îşi aduse aminte cuvintele cu care îl implorase să-l mai aştepte un an şi expresia de nedumerire şi de resemnare de pe faţa acestuia. „Ah, Doamne, Dumnezeule! Dumnezeule mare!", repetă el, încruntându-se şi încercând să alunge gândul insuportabil. „Şi, cu toate acestea, m-a iubit", îşi aminti Olenin de fata despre care vorbiseră atunci, la despărţire. „Da, dacă m-aş fi însurat cu ea, n-aş mai fi avut datorii, aşa însă i-am rămas dator lui Vasiliev." Şi îi apăru în minte ultima seară de joc cu domnul Vasiliev la club – unde ajunsese direct de la ea. Îşi aminti de rugăminţile sale umilitoare de a continua jocul

şi de refuzurile lui reci. „Un an de economii şi toate acestea vor fi achitate, naiba să le ia...” Dar, neținând seama de această convingere, începu din nou să calculeze restul de datorii, scadențele şi termenele probabile de plată. „Şi apoi, în afară de Chevalier, i-am rămas dator şi lui Morel”, îşi aduse el aminte şi i se înfățişă întreaga noapte în care se îndatorase atât. Fusese acel chiolhan cu țiganii, pus la cale de cei veniți din Petersburg: aghiotantul Saşka B***, prințul D*** şi acel bătrân important... „Şi oare de ce aceşti domni sunt atât de plini de sine, se întrebă el. Pe ce temei formează ei un cerc aparte, la care, după părerea lor, pentru alții e din cale-afară de măgulitor să pătrundă. Nu cumva doar pentru că sunt aghiotanți? Dar e cumplit cât de proşti şi de ticăloşi îi consideră pe ceilalți! Le-am demonstrat, dimpotrivă, că nu doresc nicidecum să mă împrietenesc cu ei. Cu toate acestea, cred că Andrei, intendentul, ar fi fost extrem de derutat de faptul că sunt la *per tu* cu un asemenea domn, precum Saşka B***, colonel şi aghiotant... Şi apoi, nimeni n-a băut mai mult ca mine în seara aceea! I-am învățat pe țigani un cântec nou şi l-au ascultat cu toții. Chiar dacă am făcut şi multe prostii, sunt totuşi un tânăr de toată isprava”, îşi zise el.

Dimineața îl prinse pe Olenin la cea de-a treia stație. Bău un ceai, mută singur cu Vaniuşa boccelele şi geamantanele, îşi făcu repede loc printre ele cu chibzuială şi cu grijă, ştiind exact unde şi ce are asupra sa, unde îi sunt banii şi câți anume, unde şi-a pus actele şi foaia de drum, la fel şi permisul de deplasare, iar toate acestea i se păreau atât de practic puse la punct, încât se înveseli, iar drumul pe mai departe îi păru doar o plimbare prelungă.

În timpul dimineții şi al amiezii se cufundă cu totul în calcule aritmetice: câte verste a parcurs, câte mai rămân până la următoarea stație, până la primul oraş, până la masa de prânz, până la ceai, până la Stavropol şi cât anume din întregul drum însemna distanța străbătută. În acelaşi timp socotea: câți bani are, cu câți va rămâne, ce sumă i-ar trebui pentru plata datoriilor şi cu a câta parte din venitul său va trebui să trăiască lunar. Spre seară, după ce-şi bău ceaiul, mai calculă că până la Stavropol au mai rămas şapte unsprezecimi din drum, că datoriile presupun şapte luni de

economii şi reprezintă o optime din întreaga avere, apoi, liniştindu-se, se înfăşură în şubă şi se cuibări mai bine în sanie şi aţipi din nou. De data aceasta, imaginaţia îl purtă în viitor, în Caucaz. Toate visele sale despre ce va fi se uneau cu chipurile unor Amalat-Bek[16], al tinerelor cercheze, al munţilor şi genunilor, al unor torente cumplite şi al primejdiilor. Toate îi apăreau de-a valma, nedesluşite, însă gloria captivantă şi ameninţarea morţii constituiau partea de interes a acestui viitor. Ba, cu o neasemuită vitejie şi cu o putere care-i uimeşte pe toţi, ucide şi supune o mulţime însemnată de munteni; ba se vede el însuşi muntean şi, alături de ai săi, îşi apără, împotriva ruşilor, independenţa. De îndată ce-şi imaginează amănuntele, în ele apar vechi chipuri moscovite. Saşka B*** e aici, alături de ruşi sau de munteni, luptă împotriva lui Olenin. Ba chiar, nu se ştie cum, croitorul, *monsieur* Capel, ia parte la triumful învingătorului. Iar dacă, în timpul acesta, îi vin în minte vechile umilinţe, momentele de slăbiciune, greşelile, amintirea lor e plăcută. E limpede că acolo, printre munţi, puhoaie, tinere cercheze şi primejdii, asemenea greşeli nu se pot repeta. Doar şi le-a mărturisit sieşi o dată, e de-ajuns. Mai există un vis, cel mai scump dintre toate, care se amestecă cu fiecare din reprezentările tânărului cu privire la viitor: visul despre femeie. Ea e acolo, în munţi, îi apare în chip de tânără roabă cercheză, zveltă, cu părul împletit în coadă lungă, cu ochi adânci şi supuşi. Îşi închipuie un cătun izolat în munţi, iar în prag, *ea*, aşteptându-l, în vreme ce el, istovit, acoperit de praf, de sânge şi de glorie, se întoarce acasă şi i se par ciudate sărutările, umerii, glasul dulce, supunerea ei. E minunată, doar că îi lipseşte educaţia, e sălbatică, fără maniere. În serile lungi de iarnă, se ocupă de instruirea ei. E deşteaptă, perspicace, înzestrată şi îşi însuşeşte în scurt timp toate cunoştinţele necesare. Şi de ce nu? Deprinde foarte uşor limbile străine, poate citi operele scriitorilor francezi, le înţelege. *Notre Dame de Paris*, spre exemplu, trebuie să-i placă. Ştie să şi vorbească franţuzeşte. Într-un salon, poate să aibă mai multe însuşiri înnăscute decât o doamnă din cea mai

[16] Erou al nuvelei omonime a scriitorului romantic A. BestujevMarlinski (1797-1837).

înaltă societate. Ştie să cânte simplu, puternic, cu patimă. „Ah, ce prostii!”, îşi spune el în gând. Ajunseseră în nu ştiu care staţie, trebuie să se mute dintr-o sanie într-alta, să dea de-o vodcă. Iar el caută din nou imaginea acelor fleacuri pe care le-a abandonat, şi din nou îi apar chipuri de tinere cercheze, gloria, întoarcerea în Rusia, cinul de aghiotant, o soţie încântătoare. „Că doar dragoste nu există, îşi spune el. Respectul e o prostie. Dar cele şase sute şaptezeci şi opt de ruble?... Dar ţinutul cucerit care mi-a dat mai multă bogăţie decât mi-ar trebui pentru întreaga viaţă? La o adică, n-ar fi frumos să mă bucur singur de această bogăţie. Ar trebui împărţită. Dar cu cine? Şase sute şaptezeci şi opt de ruble lui *monsieur* Capel, după care vom vedea...” Şi închipuiri tot mai tulburi îi acoperă gândul şi numai glasul lui Vaniuşa şi oprirea bruscă a saniei pun capăt somnului sănătos, tineresc. Se mută, fără să ţină minte cum, într-o altă sanie, într-o nouă staţie, şi pleacă mai departe.

În dimineaţa următoare, acelaşi lucru, aceleaşi staţii, acelaşi ceai, aceleaşi crupe ale cailor în mişcare, aceleaşi scurte discuţii cu Vaniuşa, aceleaşi vise tulburi şi moţăieli din timpul serilor, şi somnul greu, sănătos, tineresc, din timpul nopţii.

III

Cu cât Olenin se depărta mai mult de centrul Rusiei, cu atât mai depărtate i se păreau toate aceste amintiri şi, cu cât se apropia mai tare de Caucaz, cu atât mai multă bucurie simţea în suflet. „Să plec cu totul şi să nu mă mai întorc niciodată, să nu mai apar niciodată în societate, îi trecea uneori prin minte. Iar aceşti oameni pe care-i văd aici *nu sunt oameni*, nimeni nu mă cunoaşte şi niciunul dintre ei nu va putea să se afle vreodată la Moscova în acea societate pe care am frecventat-o eu şi să-mi afle trecutul. Şi nimeni din acea societate nu va şti ce am făcut trăind printre aceşti oameni.” Un sentiment cu totul nou pentru el, de libertate faţă de toate cele din trecut, îl cuprindea printre aceste fiinţe grosolane pe care le întâlnea în drumul său şi pe care nu le socotea comparabile cu

cunoştinţele sale moscovite. Cu cât mai grosolan era poporul, cu cât dovedea mai puţine semne de civilizaţie, cu atât mai liber se simţea Olenin. Stavropolul, prin care a trebuit să treacă, l-a mâhnit. Firmele, chiar cele franţuzeşti, doamnele în trăsuri, birjele aşteptând în piaţă, bulevardul şi domnul în manta şi cu pălărie, care trecea pe bulevard şi-l privea pe călător, l-au impresionat mai mult. „Se prea poate ca oamenii de aici s-o ştie pe vreuna din cunoştinţele mele!" Şi din nou îi veniră în minte clubul, croitorul, cărţile de joc, lumea mondenă... De la Stavropol încolo, totul a mers satisfăcător: sălbăticie şi, pe deasupra, frumuseţe şi impetuozitate. Olenin devenea tot mai vesel. Cazacii, surugiii, căpitanii de poştă i se păreau fiinţe obişnuite, cu care putea să glumească şi să discute sincer, fără să mai ţină cont cărei clase aparţin. Aparţineau cu toţii neamului omenesc, care, inconştient, îi era drag lui Olenin, şi toţi se purtau cu prietenie faţă de el.

Încă de pe Pământul Armatei Donului au schimbat sania pe căruţă; iar dincolo de Stavropol se făcu atât de cald, încât Olenin călători fără şubă. Venise deja primăvara, o primăvară veselă, neaşteptată pentru Olenin. Noaptea nu erau lăsaţi să plece din staniţe, iar pe timp de seară li se spunea că e periculos. Lui Vaniuşa începu să-i fie frică, iar puşca încărcată stătea la îndemână în căruţă. Olenin era din ce în ce mai binedispus. La una din staţii, căpitanul povesti despre o crimă cumplită, petrecută pe drum, cu puţin timp în urmă. Începură să întâlnească oameni înarmaţi. „Iată aşadar unde începe!", îşi spuse Olenin şi tot aştepta ivirea munţilor înzăpeziţi, despre care i se tot vorbise. Într-una din zile, către seară, surugiul nogai îi arătă cu biciuşca munţii ce se ţeau de după nori. Olenin privi cu nesaţ într-acolo, însă era înnorat şi norii acopereau munţii până la jumătate. Întrezări ceva gri, alb, încreţit şi, oricât îşi dădu silinţa, nu putu să găsească nimic frumos în aspectul munţilor, despre care citise şi auzise atâtea. Se gândi că munţii şi norii au o înfăţişare absolut identică şi că frumuseţea aparte a crestelor acoperite de zăpadă, despre care i se tot vorbise, este şi ea o născocire, precum muzica lui Bach şi *dragostea* pentru femeie, în care el nu credea, aşa încât încetă să-şi mai dorească vederea lor. A doua zi însă, foarte devreme, se trezi în căruţa sa

din pricina aerului proaspăt şi privi cu indiferenţă în dreapta. Era o dimineaţă pe deplin senină. Văzu deodată, la vreo douăzeci de paşi de el, după cum i se păru în prima clipă, nişte coloşi de un alb imaculat, cu contururi fine, şi linia aeriană fantastică a vârfurilor, conturându-se clar pe cerul îndepărtat. Iar când înţelese cât de mare e distanţa care-l desparte de munţi şi de cer, când simţi imensitatea acestora şi întreaga nemărginire a acestei frumuseţi, se sperie şi avu impresia că are în faţă o fantasmă, că visează. Se scutură să-şi vină în fire. Munţii erau tot acolo.

— Ce-i asta? Ce poate fi asta? îl întrebă pe surugiu.

— Păi, munţii, răspunse cu indiferenţă nogaiul.

— Şi eu mă uit de multă vreme la ei, zise Vaniuşa. Da, frumos, n-am ce zice. Acasă n-o să mă creadă.

În alunecarea rapidă a troicii pe drumul drept, munţii păreau că aleargă la orizont, lucind cu vârfurile lor roz în soarele ce dădea să răsară. La început, munţii doar îl uimiră pe Olenin, apoi îl bucurară; mai târziu însă, contemplând tot mai mult şirul de stânci înzăpezite, ce nu se înălţau din altele întunecate, ci direct din stepă, începu să pătrundă încetul cu încetul această frumuseţe şi *simţi* munţii. Din clipa aceea, tot ceea ce vedea, tot ce gândea ori simţea căpăta pentru el caracterul nou, de o măreţie aparte, al munţilor. Toate amintirile moscovite, ruşinea şi căinţa, toate visele banale despre Caucaz dispărură şi nu mai reveniră. „Acum a început” – parcă i-ar fi şoptit un glas solemn. Şi drumul, şi linia Terekului ce se zărea în depărtare, şi staniţele, şi oamenii – toate acestea nu i se mai păreau o glumă. Se uita la cer – şi-şi aducea aminte de munţi. Se uita la sine, la Vaniuşa – şi din nou munţii. Iată, trec călare doi cazaci, iar puştile în învelitori, purtate la spate, se clatină ritmic; caii lor îşi amestecă picioarele murge şi sure; în vreme ce munţii... Dincolo de Terek, se zăreşte fum în aul; în vreme ce munţii... Soarele răsare şi străluceşte în Terekul ce se întrevede de după stuf; în vreme ce munţii... Din staniţă vine o căruţă, trec femei frumoase, femei tinere; în vreme ce munţii... *Abrecii* cutreieră stepa, merg şi eu, nu mi-e frică de ei, am cu mine puşca, puterea, tinereţea; în vreme ce munţii...

IV

Întreaga parte a liniei Terekului, de-a lungul căreia se înşiră staniţele din Grebeni, întinse pe vreo optzeci de verste, poartă acelaşi caracter şi în privinţa particularităţilor locului şi a populaţiei. Terekul, care îi desparte pe cazaci de munteni, curge tulbure şi iute, însă deja în voia lui, liniştit, depunând cu regularitate nisipul cenuşiu pe malul drept, mai coborât şi năpădit de stuf, şi spălându-l pe cel stâng, râpos, chiar dacă nu prea înalt, împânzit de rădăcinile stejarilor seculari, ale platanilor putrezi şi ale arborilor tineri. Pe malul drept se află răsfirate aule paşnice, dar încă agitate; de-a lungul malului stâng, la o jumătate de verstă de apă, se înşiră staniţele, la şapte-opt verste una de alta. Demult, demult, cea mai mare parte din ele se afla chiar pe mal, însă Terekul, abătându-se an de an la nord de şirul muntos, le-a tot spălat, astfel încât acum nu se mai zăresc decât vechile aşezări năpădite de vegetaţie, livezile, perii, corcoduşii şi plopii, pe care s-au căţărat rugi de mure şi coarde de viţă sălbatică. Nu mai trăieşte nimeni acolo, se mai văd pe nisip doar urme de cerbi, lupi, iepuri şi fazani, pripăşiţi prin aceste locuri. De la o staniţă la alta, duce un drum tăiat prin pădure, cam la o bătaie de tun. De-a lungul drumului, sunt dispuse cordoane de cazaci; între cordoane, în foişoare, se zăresc santinele. Doar o fâşie îngustă de pământ roditor, de vreo trei sute de stânjeni, reprezintă domeniul cazacilor. La nord de ei, începe stepa nisipoasă Nogai sau Mozdok, stepă ce se întinde departe către miazănoapte şi se uneşte, Dumnezeu ştie unde, cu stepa Truhmenă, stepa Astrahanului şi Kirghiz-Kaisaţk. La sud, dincolo de Terek, se află Cecenia Mare, lanţul munţilor Kocikalâk, Munţii Negri, nu ştiu ce alt lanţ muntos şi, în sfârşit, munţii acoperiţi de zăpadă, care doar se văd, dar în care n-a pătruns încă nimeni, niciodată. Pe această fâşie roditoare, bogată în păduri şi vegetaţie, trăieşte din timpuri imemoriale o populaţie războinică, frumoasă şi bogată de ruşi staroveri[17], cea a cazacilor din Grebeni.

---

[17] Ortodocşi ruşi de rit vechi care n-au acceptat reformele impuse la jumătatea secolului al XVII-lea de către patriarhul Nikon, păstrându-şi vechea credinţă. Împotriva lor a început o

Cu mult, foarte mult timp în urmă, strămoşii lor, ortodocşii de rit vechi, au fugit din Rusia şi s-au aşezat dincolo de Terek, printre ceceni, în Grebeni, primul lanț de munți împăduriți ai Ceceniei Mari. Trăind printre ceceni, cazacii s-au încuscrit cu aceştia şi şi-au însuşit obiceiurile, modul de trai şi apucăturile muntenilor; dar şi-au păstrat şi acolo, în întreaga ei puritate de odinioară, limba rusă şi vechea credință. O legendă, vie până în ziua de azi în rândul cazacilor, spune că țarul Ivan cel Groaznic[18] a venit pe malul Terekului, a poruncit să i se înfățişeze bătrânii din Grebeni, le-a dăruit pământul pe întreaga parte a râului, lăsându-le vorbă să trăiască în pace şi făcându-le promisiunea că nu-i va asupri nici cu dările, nici cu schimbarea credinței. Chiar şi astăzi neamurile de cazaci se consideră înrudite cu cecenii, iar dragostea pentru libertate, trândăvie, hoție şi război sunt principalele trăsături ale caracterului lor. Influența Rusiei îşi găseşte expresia doar în privința dezavantajelor: constrângeri la alegeri, scoaterea clopotelor din biserici şi trupele care rămân sau trec pe acolo. Cazacul este înclinat să-l urască mai puțin pe *djighitul*[19] muntean care i-a ucis fratele decât pe soldatul care e încartiruit la el pentru a-i apăra stanița, dar care i-a fumat în casă. Îl respectă pe duşmanul muntean, dar îl disprețuieşte pe soldatul care îi este străin şi-l asupreşte. La drept vorbind, pentru cazac, mujicul rus e o ființă străină, sălbatică şi demnă de dispreț; o mostră a acestuia a avut prilejul s-o cunoască în persoana micilor negustori în trecere pe acolo şi a coloniştilor maloruşi, pe care cazacii îi numesc disprețuitor *şapovali*[20]. Eleganța în îmbrăcăminte constă în imitarea portului cerchezilor. Cele mai bune arme se procură de la munteni, cei mai buni cai se cumpără sau se fură tot de la ei. Cazacul isteț se făleşte cu cunoaşterea limbii tătare şi, atunci când e cu chef, vorbeşte chiar şi cu

---

prigoană cumplită, iar o bună parte din ei s-au refugiat la marginea imperiului sau dincolo de granițele acestuia. Astfel se explică prezența lor pe malurile Terekului. Sunt strămoşii cazacilor nekrasovişti din Dobrogea, cunoscuți astăzi sub numele de lipoveni.

[18] În realitate, schisma religioasă s-a produs ceva mai târziu, la jumătatea veacului al XVII-lea, în timpul țarului Aleksei Mihailovici (1629-1676).

[19] Călăreț din Caucaz, vestit prin iscusința sa de a călări şi de a mânui armele.

[20] În rusă, *şapoval* – pălărier, meşter care confecționează căciuli, pălării, pâslari.

fratele său în tătară. Şi totuşi, acest neam de creştini, aruncat la un capăt de lume, înconjurat de seminții mahomedane pe jumătate sălbatice şi de soldați, se consideră pe o treaptă înaltă de dezvoltare şi-i recunoaşte drept oameni doar pe cazaci, pe toți ceilalți privindu-i cu dispreț. Cea mai mare parte a timpului, cazacul şi-o petrece la cordoane, în incursiuni, la vânătoare sau la pescuit. Acasă nu lucrează aproape deloc. Prezența lui în staniță este o abatere de la regulă, o sărbătoare, şi atunci *chefuieşte*. Fiecare cazac îşi are vinul propriu, iar beția nu e atât o înclinație comună tuturor, cât un ritual, a cărui încălcare ar fi socotită o apostazie. Femeia e considerată de cazac un instrument al bunăstării sale; doar fetei i se îngăduie să petreacă; pe femeie o pune, de tânără şi până la adânci bătrâneți, să lucreze pentru el şi o priveşte cu exigența tipic orientală a supunerii şi a muncii. Ca urmare a acestui mod de a fi privită, femeia se dezvoltă puternic atât trupeşte, cât şi sufleteşte şi, chiar dacă, în aparență, arată supunere, ea dobândeşte în viața de familie – cum se întâmplă în general în Orient – o influență şi o greutate incomparabil mai mari decât în Apus. Îndepărtarea ei de viața obştească şi deprinderea cu munca grea de bărbat îi conferă o şi mai mare prestanță şi înrâurire în viața familială. Cazacul care, în prezența altora, socoteşte că e nepotrivit să vorbească tandru ori fără noimă cu nevasta sa, îi simte involuntar superioritatea de îndată ce rămân între patru ochi. Întreaga casă, întreaga avere, întreaga gospodărie au fost câştigate de ea şi durează numai datorită muncii şi grijii ei. Chiar dacă bărbatul trăieşte cu ferma convingere că munca, pentru cazac, este ruşinoasă şi că e demnă doar de argatul nogai şi de femeie, simte vag că toate cele de care se foloseşte şi pe care le consideră ale sale constituie rezultatul acestei munci şi că stă în puterea femeii, mamă ori soție, pe care el o consideră sluga sa, să-l lipsească de toate lucrurile ce-i sunt utile. În plus, truda permanentă, de bărbat, şi grijile lăsate în seama ei au conferit femeii din Grebeni un caracter independent, bărbătesc, şi i-au dezvoltat uimitor forța fizică, judecata sănătoasă, fermitatea şi dârzenia caracterului. Femeile sunt de cele mai multe ori mai puternice, mai înțelepte, mai bine făcute şi mai frumoase decât cazacii. Frumusețea femeii din Grebeni uimeşte îndeosebi prin îmbinarea chipului cerchez, în forma

lui cea mai pură, cu constituția robustă şi generoasă a femeii nordice. Femeile cazace poartă straie cercheze: cămaşă tătărească, *beşmet*[21] şi *ciuveaci*[22]; baticurile însă şi le leagă ruseşte. Eleganța, curățenia şi bunul gust în îmbrăcăminte şi în decorarea locuinței reprezintă o deprindere şi o necesitate a vieții lor. În raporturile cu bărbații, femeile şi, îndeosebi, fetele se bucură de libertate deplină. Stanița Novomlinskaia era considerată rădăcina căzăcimii din Grebeni. Aici, mai mult decât oriunde, s-au păstrat obiceiurile vechilor locuitori din Grebeni, iar femeile din staniță, prin frumusețea lor, erau din vechime vestite în întreg Caucazul. Sursele de trai ale cazacilor erau asigurate de culturile de viță-de-vie şi de livezile cu fructe, de parcelele cu pepeni şi bostani, de pescuit, vânătoare, de semănăturile de porumb şi mei, precum şi de prăzile de război.

Novomlinskaia se află la trei verste de Terek, de care e despărțită printr-o pădure deasă. De o parte a drumului ce traversează satul se află râul, de cealaltă înverzesc culturile de viță-de-vie, livezile de fructe şi se întrezăresc dunele de nisip ale stepei Nogai. Stanița e înconjurată de un val de pământ şi de tufişuri țepoase de porumbari. Se intră şi se iese printr-o poartă înaltă, pe stâlpi, cu un acoperiş nu prea mare, din stuf; lângă poartă, pe un afet din lemn se află un tun urât, cu care nu s-a mai tras de o sută de ani, capturat cândva de cazaci. Lângă santinelă la poartă, în uniformă, cu căciulă şi cu puşcă, uneori stă, alteori nu stă un cazac, uneori îl salută, alteori nu pe ofițerul care trece. Sub acoperişul porții, pe o scândură albă, e scris cu vopsea neagră: 266 case, bărbați 897 suflete, femei 1012 suflete. Casele cazacilor, acoperite îngrijit cu stuf, cu coame înalte, sunt aşezate pe stâlpi lungi de un arşin şi mai bine. Chiar dacă nu-s toate noi, stau drepte, curate, cu cerdacuri înalte de diferite tipuri, şi nu sunt lipite una de alta, ci spațioase şi pitoresc despărțite de ulițe largi şi de ulicioare. În fața ferestrelor mari şi luminoase ale multor case, dincolo de grădini, se înalță mai sus de acoperişuri, plopi de un verde-ntunecat, salcâmi mlădioşi, cu

---

[21] Haină scurtă, vătuită.

[22] Încălțăminte moale din piele, fără tocuri.

frunze verzi lucitoare şi flori albe, parfumate, şi tot aici, obraznice, cu galbenul lor strălucitor, pălării de floarea-soarelui şi mlădiţe foşnitoare de garofiţe sau de vie. În piaţa largă se zăresc trei prăvălii cu marfă de soi, seminţe, roşcove şi turtă dulce; de după un şir de plopi bătrâni, se întrevede, mai lungă şi mai înaltă decât toate celelalte, casa comandantului de regiment, cu ferestrele în două canaturi. În zilele de lucru, mai ales vara, puţină lume se zăreşte pe uliţele staniţei. Cazacii sunt la slujbă: la cordoane sau în campanii; bătrânii sunt la vânătoare, la pescuit sau, alături de femei, la lucru prin livezi şi grădini. Rămân acasă doar cei foarte bătrâni, copiii mici şi bolnavii.

V

Era una din acele seri deosebite, cum doar în Caucaz poţi vedea. Soarele coborâse în spatele munţilor, dar lumina încă mai persista. Crepusculul cuprinsese o treime din cer şi, în lumina lui, se profilau clar munţii înalţi de un alb mat. Aerul era rarefiat, nemişcat şi sonor. Întinsă pe o lungime de câteva verste, umbra se aşternea din munţi şi până-n stepă. Dincolo de râu, în stepă, drumurile erau pustii. Dacă se întâmplă să apară arareori vreun călăreţ, cazacii din cordon şi cecenii din aul îl urmăresc cu uimire şi interes, încercând să ghicească cine ar putea fi acel om neprietenos. Cum vine seara, de frică, oamenii se strâng pe acasă, şi numai păsările şi animalele sălbatice, fără să se teamă de prezenţa omului, mai bântuie prin această pustietate. De prin grădini, femeile cazace care au legat via grăbesc spre casă cu glasuri vesele, până să apună soarele. Iar grădinile devin pustii, ca pretutindeni în jur; staniţa însă, la vremea aceasta, se însufleţeşte vizibil. De peste tot, pe jos, călare sau în căruţe scârţâinde, sătenii se îndreaptă către staniţă. Fetele, cu cămăşile sumese, cu jordii în mână, aleargă, sporovăind vesel, la porţi, în întâmpinarea vitelor ce se bulucesc într-un nor de praf şi de ţânţari, ademenit din stepă. Vacile şi bivoliţele grase se răzleţesc pe uliţe, iar femei cu *beşmeturi* viu colorate mişună printre ele, vocea lor aspră, râsul vesel şi ţipetele

amestecându-se cu mugetul dobitoacelor. Aici, un cazac înarmat, învoit de la cordon, se apropie de casă şi, aplecându-se spre fereastră, bate uşor în geam, după care se iveşte chipul frumos al unei tinere cazace şi se aud cuvinte de alint. Dincoace, un argat nogai, cu pomeții obrajilor ieşiți în afară, zdrențăros, sosit cu un transport de stuf din stepă, întoarce căruța cu osii neunse în curtea largă şi curată a unui *esaul*[23], dejugă boii care tot dau din cap, şi schimbă o vorbă, în tătară, cu stăpânul. Pe lângă smârcul ce ocupă aproape întreaga uliță şi pe lângă care, de atâția ani, trec oamenii, răzbate cu greu, agățându-se de zăplazuri, o cazacă desculță, cu o legătură de lemne în spate, cu poala cămăşii sumeasă deasupra picioarelor albe, în timp ce un cazac întors de la vânătoare îi strigă în glumă: „Ridic-o mai sus, destrăbălato!" şi o ținteşte cu puşca, în timp ce femeia îşi coboară poala şi lasă să-i cadă lemnele. Un bătrân, cu pantalonii suflecați şi cu pieptul cu păr cărunt dezgolit, vine de la baltă purtând pe umăr o *sapetkă*[24] în care încă se mai zbat ciortanii argintii, şi, ca să scurteze drumul, trece peste zăplazul căzut al vecinului şi-şi desprinde zăbunul agățat într-un cui. Dincolo, o bătrână târâie o creangă uscată şi de după colț se aud lovituri de topor. Răsună țipetele copiilor de cazaci, care învârt sfârleze oriunde găsesc un loc drept. Peste garduri joase, ca să nu ocolească, sar babele. Din hornuri, se înalță fumul cu mireasmă de tizic. Din fiecare curte se aude zumzetul unei activități îndârjite, ce precedă linişstea nopții.

Mătuşa Ulitka, nevasta *horungiului*[25] şi a învățătorului la şcoală, a ieşit şi ea, precum celelalte, la poartă, în aşteptarea vitelor pe care le mână pe uliță fata ei, Marianka. Nici n-apucă să dea la o parte împrejmuirea de nuiele, când o bivoliță masivă, petrecută de un roi de țânțari, năvăleşte pe poartă mugind; o urmează, mergând agale, vacile sătule, recunoscându-şi, cu ochii lor mari, stăpâna, şi lovindu-se ritmic cu coada peste coaste. Frumoasă, zveltă, Marianka intră în urma lor pe poartă şi, lepădând jordia,

---

[23] Căpitan de cazaci.

[24] Traistă din pânză (n.a.).

[25] Primul cin ofițeresc din armata cazacilor, echivalent cu gradul de sublocotenent sau de cornet.

ridică la loc împrejmuirea de nuiele şi se repede, cât o ţin picioarele ei agere, să despartă şi să mâne vitele la locul lor.

— Descalță-te, drăcoaico! îi strigă mama. Ți-ai călcat de tot *ciuveacii*.

Marianka nu se supără câtuşi de puțin c-a fost făcută drăcoaică, ia vorbele drept alint şi-şi vede veselă mai departe de treabă. Fața îi e acoperită de un batic, poartă o cămaşă roz şi un *beşmet* verde. Dispare sub şopronul din curte în urma bivoliței mari şi grase şi, dinăuntru, se aude doar glasul ei, îndemnând-o cu blândețe: „Haide, stai! Ei, şi tu! Dar, hai, şezi, măicuță!...” Peste puțin timp, fata şi bătrâna ies din şopron şi trec în *izbuşkă*[26], purtând amândouă două oale mari cu lapte, rodul mulsului din acea zi. Din hornul lipit cu lut al *izbuşkăi* se ridică fum de tizic, laptele se preface în caimac. Fata aţâță focul, iar bătrâna iese la poartă. Umbrele înserării au cuprins deja staniţa. În aer se revarsă miros de legume, de vite şi fum înmiresmat de tizic. La porți şi pe ulițe, aleargă încoace şi încolo femei cazace, purtând în mână cârpe aprinse. În curte, se aude răsuflarea grea şi rumegatul tihnit al dobitoacelor mulse, şi doar glasurile femeilor şi ale copiilor strigându-se mai răsună prin curți şi pe ulițe. În zilele de lucru, rar când se aude glasul vreunui cazac beat.

Una din femeile cazace, o bătrână înaltă, cu o statură bărbătească, se apropie din curtea de peste drum de mătuşa Ulitka; în mână ține o cârpă.

— Cum e, bătrânico, ai isprăvit treburile?

— Fata face focul. Da’ ce, ai nevoie de foc? o întreabă mătuşa Ulitka, mândră că poate fi de folos.

Amândouă femeile intră în casă. Mâinile butucănoase, nedeprinse cu obiectele mici, scot cu stângăcie capacul unei prețioase cutii de chibrituri, o raritate în Caucaz. Femeia cu statură de bărbat, venită după foc, se aşază pe trepte, cu intenția vădită de a mai sporovăi.

— Da’ a tău, maică, unde-i? La şcoală? întreabă vecina.

— D-apoi, tot cu copiii, maică. Îi învață carte. Mi-a scris că vine de sărbători, îi răspunde soția *horungiului.*

---

[26] La cazaci, *izbuşka* e o construcție mică din bârne, joasă şi rece, în care se fierbe şi se păstrează rezerva de lapte (n.a.).

— Om învățat, fără doar şi poate; de folos.

— Vezi bine, de folos.

— Lukaşa al meu e la cordon, nu-i dau drumul acasă, spune femeia, neținând seama că nevasta sublocotenentului ştia asta prea bine.

Simțea nevoia să vorbească despre Lukaşa al ei, pe care doar ce-l dăduse în slujbă la cazaci şi pe care l-ar vrea însurat cu Mariana, fata *horungiului.*

— Şi stă la cordon?

— Stă, măicuță. N-a mai dat pe acasă de la sărbători. Deunăzi, i-am trimis cămăşi cu Fomuşkin. Zice că-i bine, că şefii îl apreciază. La ei, acolo, cică, iar s-au pornit să-i caute pe *abreci*[27]. Lukaşa, îmi spune, e vesel, să n-am grijă.

— Ei, slavă Domnului, răspunde nevasta sublocotenentului. *Urvan* – ce mai încoace şi încolo.

Lukaşa era poreclit *Urvan*[28] pentru curaj: scosese din apă un copil de cazac, *îl scăpase*, cum s-ar zice. Iar mătuşa Ulitka pomeni de lucrul ăsta ca să-i spună şi ea ceva plăcut mamei lui Lukaşa.

— Mulțumesc lui Dumnezeu, maică, am un fiu bun, de ispravă, toți îl apreciază, zise mama lui Lukaşa, doar să-l văd însurat şi pot muri liniştită.

— Da' ce, nu-s destule fete în staniță? răspunde cu viclenie nevasta sublocotenentului, trăgând cu degetele cioturoase capacul pe cutia de chibrituri.

— Sunt, maică, destule, spuse mama lui Lukaşka, clătinând din cap. Dar cum îi fata ta, Marianuşka, aşa ceva nu găseşti într-un regiment întreg.

Nevasta *horungiului* ştie intenția mamei lui Lukaşa şi, chiar dacă feciorul ei i se pare un cazac de ispravă, nu vrea să vorbească despre asta, în primul rând, pentru că e nevastă de *horungiu* şi bogată, iar Lukaşka e

---

[27] *Abreci* erau numiți cecenii dușmani, care, pentru a fura sau a tâlhări, treceau pe malul rusesc al Terekului (n.a.).

[28] Derivat de la verbul *urvat'*, care se traduce prin „a scăpa, a salva".

fiul unui cazac simplu, sărac. Apoi, pentru că nu vrea să se despartă atât de curând de fata ei. Dar, mai ales, pentru că aşa cere buna-cuviinţă.

— Ei, Marianuşka să mai crească şi apoi va fi de măritat, spune ea cu reţinere şi modestie.

— O să trimit peţitori, neapărat, numai să strângem de prin grădini. Om veni să ne închinăm bunăvoinţei dumitale, zice mama lui Lukaşa. Om veni să ne închinăm lui Ilia Vasilievici.

— Ce-are a face Ilia! răbufneşte mândră soţia *horungiului.* Cu mine trebuie să vorbiţi! Toate la vremea lor.

După faţa severă a vecinei sale, mama lui Lukaşka vede că ar fi nepotrivit să mai continue discuţia, aprinde cârpa cu băţul de chibrit şi, ridicându-se, spune:

— Să nu uiţi, maică, ce-am vorbit. Mă duc, trebuie să fac focul, adaugă ea.

Trecând drumul şi agitând în mână cârpa aprinsă, se întâlneşte cu Marianka. Fata îi face o plecăciune.

„O mândreţe de fată, şi muncitoare, gândi ea privind-o. Unde să mai crească! E vremea să se mărite într-o casă bună! Să meargă după Lukaşka."

Mătuşa Ulitka îşi are grijile ei. Rămâne pe pragul casei, cugetând adânc la ceva, până când o strigă fiică-sa.

VI

Populaţia bărbătească din staniţă trăieşte în campanii şi la cordoane sau la posturi, cum le spun cazacii. Acel Lukaşka *Urvan*, despre care discutau bătrânele, stătea în amurg în foişorul postului Nijne-Protoţk. Postul pomenit se află chiar pe malul Terekului. Sprijinindu-se de balustrada foişorului, privea, mijindu-şi ochii, când în depărtare, dincolo de Terek, când în jos, la tovarăşii săi cazaci, cu care mai schimba, din când în când, o vorbă. Soarele se apropia de culmile înzăpezite ale lanţului de munţi, culmi ce străluceau alb pe fondul norilor învolburaţi. Norii de la

poale, fremătând, căpătau culori din ce în ce mai întunecate. Aerul era străveziu, aşa cum e de obicei la lăsarea serii. Din pădurea sălbatică, năpădită de vegetaţie, venea umezeală, însă în jurul postului era încă arşiţă. Vocile cazacilor puşi pe sporovăială răsunau parcă mai tare şi persistau în văzduh. Terekul iute, cafeniu, îşi separa şi mai ferm de malurile inerte întreaga masă de ape umblătoare. Apele începeau să scadă şi doar pe alocuri, pe maluri şi pe bancuri, nisipul umed devenea de culoare brună. În dreptul cordonului, pe celălalt mal, nici ţipenie; doar tulpinile joase, fără de număr, ale stufului de stepă se întindeau până hăt, către munţi. Ceva mai într-o parte, pe ţărmul jos, se zăreau casele de lut, acoperişurile plate şi hornurile în formă de pâlnie din aulul cecen. Ochii ageri ai cazacului din foişor urmăreau, în fumul de seară al paşnicei aşezări, siluetele în mişcare ale femeilor cecene, ce se zăreau de departe, în veşminte albastre şi roşii.

Deşi cazacii se aşteptau în fiecare ceas la treceri peste râu ale *abrecilor* şi la atacuri prin surprindere dinspre partea tătară, îndeosebi în luna mai, când pădurea de pe malul apei e atât de deasă, încât pe jos e greu să răzbaţi prin ea, iar apa atât de scăzută, că, pe alocuri, o poţi traversa prin vad, în cordon o prea mare vigilenţă nu se păstra. Aceasta deşi, cu vreo două zile în urmă, un cazac trăsese o fugă călare de la comandantul de regiment, cu o *ţidulă*[29] în care se spunea că, pe baza informaţiilor primite de la iscoade, un grup de opt oameni are de gând să treacă Terekul, şi, de aceea, se ordonă o deosebită vigilenţă. Cazacii, ca acasă, cu caii neînşeuaţi, îşi petreceau timpul care cu pescuitul, care cu băutura, care cu vânătoarea. Doar calul cazacului de serviciu umbla împiedicat, cu şaua pusă, prin mărăcinii de lângă pădure, şi numai soldatul de santinelă purta *cerkezăă*, puşcă şi sabie. Uriadnicul, un cazac înalt şi uscăţiv, cu o spinare deşirată şi cu mâini şi picioare mici, într-un *beşmet* descheiat, stătea pe prispa izbei, pe faţă cu expresia de lene şi plictiseală pe care o afişează şefii, şi, închizând ochii, îşi muta capul dintr-o palmă în alta. Un cazac în vârstă,

---

[29] *Ţidulă*, circulară distribuită prin posturile de pază (n.a.).

cu o barbă căruntă şi lată, într-o cămaşă încinsă cu o curea neagră, stătea tolănit chiar pe marginea apei şi privea alene la Terekul ce clocotea şi unduia monoton. Alții, chinuiți şi ei de arşiță, erau pe jumătate dezbrăcați; unul îşi clătea albiturile în Terek, altul împletea un căpăstru, un al treilea stătea întins pe nisipul fierbinte de pe mal şi îngâna un cântec. Un cazac, cu fața suptă şi arsă bine de soare, pesemne beat mort, zăcea trântit pe spate lângă unul din pereții izbei, care, cu vreo două ceasuri în urmă, fusese în umbră, dar pe care acum cădeau, fierbinți şi piezişe, razele de soare.

Lukaşka, cel de strajă în foişor, era un flăcău de vreo douăzeci de ani, înalt şi frumos, ce semăna mult cu maică-sa. Chipul şi constituția acestuia – deşi colțuroase, ca la orice tânăr – exprimau o deosebită forță fizică şi morală. Chiar dacă *fusese luat* de puțină vreme la oaste, expresia cutezătoare a feței şi atitudinea calmă, plină de încredere în sine, arătau că reuşise să-şi însuşească acea ținută războinică şi oarecum trufaşă, proprie cazacilor şi, în genere, oamenilor ce poartă mereu arme, că e şi el cazac şi că-şi cunoaşte valoarea, o valoare autentică. *Cerkeza* largă îi era ruptă pe alocuri, căciula o purta pe ceafă, precum cecenii, iar jambierele de piele erau lăsate mai jos de genunchi. Straiele nu-i erau bogate, dar i se aşezau pe trup cu acea eleganță căzăcească aparte, ce consta în imitarea *djighiților* ceceni. La un *djighit* adevărat hainele-i sunt întotdeauna largi, rupte, neglijente; doar armele îi sunt bogate. Doar că aceste haine rupte şi armele se poartă, se încing şi se potrivesc într-un mod anume, pe care nu-l ştie oricine şi care dintr-odată sare în ochii unui cecen sau ai unui muntean. Lukaşka avea această înfățişare de *djighit.* Cu mâinile împreunate pe sabie şi mijindu-şi ochii, se tot uita înspre aulul din depărtare. Luate separat, trăsăturile feței sale nu erau frumoase, dar oricine îi vedea statura zveltă şi chipul inteligent, cu sprâncene negre, ar fi spus fără să vrea: „Straşnic flăcău!”.

— Ce se tot agită femeile colo-n aul? spuse el cu voce aspră, descoperindu-şi dinții albi, strălucitori, fără să se adreseze cuiva anume.

Tolănit undeva dedesubt, Nazarka îşi ridică grăbit capul şi observă:

— Se duc, pesemne, la apă.

— Ia să le sperii niţel cu puşca, spuse Lukaşka, râzând. Una-două iese tărăboi!

— Nu bate ea până acolo.

— Nu zău! A mea bate şi mai departe. Uite, dă-mi răgaz şi când o să fie sărbătoare la ei, mă duc la Ghirei Han în ospeţie să beau *buza*[30], spuse Lukaşka, apărându-se mânios de ţânţarii care se ţineau lipcă de el.

Atenţia cazacilor fu atrasă de un foşnet în desiş. O lepădătură de prepelicar pestriţ, căutând urme şi dând energic din coada năpârlită, se apropie în fugă de cordon. Lukaşka recunoscu câinele vânătorului din vecini, unchiaşul Eroşka, iar în urma potăii, în desiş, îl zări şi pe vânător în persoană.

Unchiaşul Eroşka era un cazac cu o statură impresionantă, o barbă stufoasă şi albă ca neaua şi cu umerii şi pieptul atât de laţi, încât, în pădure, unde n-aveai cu cine să-l compari, nu părea prea înalt – atât de bine îi erau proporţionate membrele puternice. Purta un zăbun rupt, sumes la poale, o pereche de *porşne*[31] din piele de cerb, legate cu sfoară peste obiele, şi o căciulă albă, ponosită. Pe un umăr ducea o *kobâlkă*[32] şi un sac cu o găinuşă şi o gaie, ca să ademenească uliul; pe celălalt umăr, purta, legată cu cureaua, o pisică sălbatică împuşcată, iar în spate, la cingătoare, îşi îndesase săculeţul cu gloanţe, praf de puşcă şi pâine, o coadă de cal, cu care să se apere de ţânţari, un pumnal mare cu teaca găurită şi cu vechi pete de sânge, şi doi fazani împuşcaţi. Aruncând o privire către cordon, se opri.

— Hei, Leam! îşi strigă el câinele cu o voce de bas atât de sonoră, încât ecoul se auzi departe în pădure. Apoi, aruncându-şi pe umăr puşca mare, cu piston, numită la cazaci *flintă*, îşi săltă căciula pe frunte.

— Ziua bună, planton, şi vouă, oameni buni! Hei! se adresă el cazacilor cu acelaşi glas puternic şi vesel, ce nu presupunea niciun efort din partea

---

30 Bere tătărească din mei (n.a.).

31 Încălţăminte din piele netăbăcită, ce se poate încălţa doar înmuiată în apă (n.a.).

32 Unealtă ce-ţi permitea să te apropii pe furiş de fazani (n.a.).

lui, însă atât de tare, de parcă ar fi strigat la cineva de pe celălalt mal al râului.

— Ziua bună, unchiaşule! Bună! răspunseră vesel din toate părțile glasuri tinere de cazaci.

— Ei, ce-ați văzut? Ia ziceți! strigă moş Eroşka, ştergând cu mâneca *cerkezei* sudoarea de pe fața-i mare şi roşie.

— Auzi, unchiaşule? Dac-ai şti ce uliu şade aici, chiar în platanul din față! Cum dă seara, cum se iveşte, spuse Nazarka, clipind din ochi şi săltându-şi un umăr şi un picior.

— Ei, ce vorbeşti!? spuse neîncrezător bătrânul.

— Cum îți zic, unchiaşule, n-ai decât *să stai*[33], îşi întări Nazarka spusele râzând.

Cazacii râseră şi ei.

Glumețul nu văzuse niciun uliu; doar că tinerii cazaci din cordon îşi făcuseră de mult timp un obicei din a-l zădărî şi a-l amăgi pe moş Eroşka de fiecare dată când trecea pe la ei.

— Hei, prostule, nu ştii decât să minți! se răsti Lukaşka din foişor la Nazarka.

Acesta amuți.

— Vasăzică, dacă trebuie *să stau, o să stau*, răspunse bătrânul, spre marea satisfacție a tuturor cazacilor. Da' ceva mistreți n-ați zărit?

— Da' ce, parcă e uşor să pândeşti mistreții?! spuse uriadnicul, foarte bucuros că are prilejul să se mai amuze, întorcându-se pe cealaltă parte şi scărpinându-se cu amândouă mâinile pe spatele deşirat. Aici, pe *abreci,* nu pe mistreți, trebuie să-i vânăm. N-ai auzit nimic, unchiaşule? întrebă el, mijindu-şi ochii fără motiv şi dezvelindu-şi şirul alb de dinți.

— De *abreci* spui? întrebă bătrânul. Nu, n-am auzit. Dar ia spune, aveți cumva *cihir*[34]? Dă-mi să beau, om bun. M-am muiat de tot, zău aşa. Uite,

---

[33] Verbul *posidet'* – „a sta", în sensul de a pândi animalele sălbatice (n.a.).

[34] Vin roşu caucazian, de producție redusă, de regulă, nu mai vechi de un an.

lasă-mi răgaz şi îți aduc vânat din cel proaspăt, pe cuvânt că-ți aduc. Haide, dă-mi, adăugă el.

— Da' tu chiar vrei *să stai*? îl întrebă uriadnicul, de parcă n-ar fi auzit ce-i spusese.

— Aş fi vrut *să stau* o nopticică, îi răspunse unchiaşul Eroşka. Mai ştii, acum, de sărbători, poate dă Dumnezeu ş-oi găbji ceva; şi-ți dau şi ție, zău!

— Unchiule! Hei! Unchiule! răcni de sus Luka, atrăgând atenția asupra sa, astfel încât toți cazacii priviră într-acolo. Du-te către brațul de sus al apei, umblă pe-acolo o turmă pe cinste. Nu mint. Pruuu! Deunăzi, un cazac de-al nostru a împuşcat unul. Îți spun drept, adăugă el pe un ton din care se vedea că nu glumeşte, în timp ce-şi aranja puşca în spate.

— Ehe, Lukaşka *Urvan* e aici! spuse bătrânul, privind în sus. În ce loc l-a împuşcat?

— A, tu nici nu m-ai văzut! Oi fi prea mic, se pare, spuse Lukaşka. Chiar lângă şanț, unchiule, adăugă el serios, scuturând din cap. Uite, mergeam noi aşa, de-a lungul şanțului, când se aude un trosnet, or, eu aveam puşca în învelitoare... Iliaşka însă, când mi l-a pocnit o dată... Păi, o să-ți arăt, unchiule, în care loc, nu e departe. Aşteaptă un pic. Eu, fraților, ştiu toate potecile. Nea Mosev! se adresă el cu glas hotărât, aproape poruncitor uriadnicului. E timpul să mă schimbi!

Şi, luându-şi puşca, fără să mai aştepte ordinul, începu să coboare din foişor.

— Coboară! spuse ceva mai târziu uriadnicul, aruncând o privire în jur. E schimbul tău, nu-i aşa, Gurka? Du-te! Să ştii, tare îndemânatic s-a făcut Lukaşka al tău, adăugă uriadnicul, adresându-se de data asta bătrânului. Tot ca tine umblă, pe-acasă nu stă. Deunăzi a răpus un mistreț.

VII

Soarele se ascunsese şi umbrele întunericului înaintau repede dinspre pădure. Cazacii îşi terminaseră treburile pe lângă cordon şi se strângeau la cină, în izbă. Doar bătrânul, tot aşteptând să apară uliul şi trăgând uşor

de aţa cu care era prinsă gaia de picior, continua să stea la pândă sub platan. Eretele stătea în copac, dar nu se năpustea asupra găinuşei. Lukaşka aşeza răbdător laţuri, chiar în desişul de mărăcini, pe poteca fazanilor, ca să-i prindă şi îngâna cântec după cântec. În ciuda staturii înalte şi a palmelor mari, se vedea că orice fel de muncă, importantă sau măruntă, sporea în mâinile sale.

— Hei, Luka! se auzi din desiş, foarte aproape, glasul lui Nazarka. Cazacii s-au dus să cineze.

Cu un fazan viu la subsuoară, făcându-şi loc printre mărăcini, Nazarka răzbi la potecă.

— Oho! exclamă Lukaşka, amuţind. De unde ai luat aşa un cocoş? Pesemne, din laţul meu...

Nazarka era de-o vârstă cu Lukaşka şi tot din primăvară fusese luat la oaste. Era un tip cam urâţel, pirpiriu, cu o voce ascuţită, care-ţi zgâria urechile. Cei doi erau vecini şi tovarăşi. Lukaşka şedea tătăreşte pe iarbă şi punea laţurile.

— Nu ştiu al cui e, pesemne al tău.

— Nu cumva dincolo de groapă, înspre platani? Al meu şi e, aseară le-am pus.

Lukaşka se ridică şi se uită la fazanul prins. Mângâind capul vineţiu pe care cocoşul şi-l întindea speriat închizând ochii, luă pasărea în braţe.

— Azi facem pilaf. Tu du-te de-l taie şi-l jumuleşte.

— Cum facem, îl mâncăm singuri sau îi dăm şi uriadnicului?

— Are el de-ajuns!

— Mi-e frică să-l tai, recunoscu Nazarka.

— Dă-l încoace.

Lukaşka scoase un briceag şi făcu o mişcare ageră. Cocoşul se smuci, dar n-apucă să-şi desfacă aripile, căci, însângerat, gâtul i se frânse şi pasărea începu să se zbată.

— Uite-aşa se face! rosti Lukaşka, dând drumul cocoşului. O să iasă un pilaf pe cinste.

Privind pasărea, Nazarka tresări.

— Auzi, Luka, iar o să ne trimită dracu' la *secret*[35], adăugă el ridicând fazanul; prin drac, se referea la uriadnic. Pe Fomuşkin l-a trimis după *cihir,* că era tura lui. A câta noapte mergem? Numai pe noi ne înhamă.

Lukaşka o porni prin cordon fluierând.

— Ia sfoara de colo! strigă el.

Nazarka se supuse.

— Astăzi am să-i zic, crede-mă că-i zic, continuă Nazarka. Aşa să-i zicem: nu ne ducem, ne-am istovit de tot. Şi cu asta, basta. Spune-i, zău, că pe tine o să te asculte. Ce înseamnă asta?

— Na, c-ai găsit despre ce să vorbeşti! spuse Lukaşka, cu gândul pesemne la altceva. Prostii! Dacă te-ar scoate din staniță, pe timp de noapte, ți-ar fi necaz. Acolo petreci, dar aici? Ce mi-i la cordon, ce mi-i la *secret*? Nu-i totuna? Şi tu acuma...

— Dar în staniță te duci?

— O să mă duc de sărbători.

— Povestea Gurka de Dunaika ta, cică umblă cu Fomuşkin, îi spuse deodată Nazarka.

— Dracu' s-o pieptene! îi răspunse Lukaşka, dezvelindu-şi şirul de dinți albi, fără să râdă însă. Ce, n-oi găsi alta?

— Ce-mi povestea Gurka: cică s-a dus acasă la ea, la Dunaika – bărbatu-său era plecat. Şi Fomuşkin era acolo, mânca plăcintă. A stat Gurka cât a stat, după care a plecat; trecând pe sub fereastră, o aude zicând: „A plecat împielițatu'. Ce-i, dragule, de ce nu mănânci plăcintă? De dormit, îi zice, să nu te duci acasă să dormi". Iar el, de sub fereastră: „Grozav".

— Minți!

— E-adevărat, ce Dumnezeu!

Lukaşka tăcu.

— Dacă şi-a găsit pe altul, naiba s-o ia! Ce, parcă nu-s fete? Şi-aşa m-am lehămetit de ea.

---

[35] Post militar de observație.

— Ca să vezi cum e dracu'! spuse Nazarka. Ai putea să treci pe la Marianka a *horungiului.* Ea doar nu vorbeşte cu nimeni.

Lukaşka se posomorî.

— Ce mi-e Marianka, ce mi-e alta! Mi-e totuna! spuse el.

— Păi, uite, bagă-te...

— Da' crezi că-i mare lucru? Puține fete sunt în staniță?

Lukaşka începu din nou să fluiere şi o porni spre cordon, rupând în trecere frunze de pe crengi. Trecând prin tufişuri, se opri brusc, observă o mlădiță netedă, scoase de sub pumnal briceagul şi o reteză.

— Iese o vergea[36] dintr-însa, spuse el, şfichiuind aerul cu nuiaua.

Cazacii cinau în tinda din vălătuci a cordonului, pe duşumeaua de lut, în jurul unei mese tătăreşti mici şi joase, când veni vorba de cine urmează la *secret.*

— Care-ar fi de rând azi? strigă un cazac, adresându-se uriadnicului prin uşa deschisă a casei.

— Da', al cui e rândul? se auzi glasul uriadnicului. Unchiaşul Burlak a fost, Fomuşkin a fost, spuse el nu tocmai convins. Mergeți voi, ce ziceți? Tu şi Nazar, se adresă el lui Luka. Şi Erguşov să meargă; pesemne că s-a trezit.

— Nu te-ai trezit tu, de el ce să mai zic! spuse Nazarka cu jumătate de glas.

Cazacii izbucniră în râs.

Erguşov era cazacul care dormise beat lângă izbă şi care tocmai dăduse buzna în tindă, frecându-se la ochi.

În timpul acesta, Lukaşka se ridicase în picioare şi îşi examina arma.

— Da' hai, mergeți odată! Mâncați şi duceți-vă! spuse uriadnicul. Şi, fără să mai aştepte acordul acestora, închise uşa, probabil, fără să-şi pună prea mari speranțe că va fi ascultat. Dacă nu primeam poruncă, nu v-aş fi trimis, dar aşa, mai ştii, trage sotnicul o fugă. Şi-aşa cică opt *abreci* au trecut dincoace.

---

[36] Pentru puşcă.

— Ce să-i faci, trebuie să mergem, spuse Erguşov. Ordinea în primul rând. N-ai încotro, aşa-s vremurile. Vă spun, trebuie să mergem.

În timpul acesta, Luka, ţinând cu ambele mâini o ciozvârtă de fazan, arunca câte-o privire când la uriadnic, când la Nazarka, părând că nu-i pasă câtuşi de puţin de cele ce se petreceau şi râzând de amândoi. Cazacii n-apucară s-o pornească la *secret*, când unchiaşul Eroşka, ce stătuse în zadar sub platan până se lăsase de-a binelea întunericul, intră în tinda întunecoasă.

— Ei bine, flăcăi, răsună în tindă basul acestuia, acoperind celelalte voci. Merg şi eu. Voi o să prindeţi ceceni, iar eu *o să stau* la mistreţi.

VIII

Se întunecase de tot când unchiaşul Eroşka şi cei trei cazaci din cordon, în burci şi cu puştile la spinare, porniră de-a lungul Terekului, spre locul desemnat a fi *secret*. Nazarka n-ar fi vrut să meargă, însă Luka se răsti la el, aşa că plecară îndată. După ce făcură câţiva paşi în tăcere, cazacii părăsiră şanţul şi, pe o cărăruie abia vizibilă, se apropiară prin stuf de apa Terekului. Pe mal, se afla un buştean gros şi negru, aruncat de râu, iar stuful din jurul acestuia fusese de curând culcat la pământ.

— Oare aici trebuie să stăm? întrebă Nazarka.

— Da' tu unde-ai vrea? răspunse Lukaşka. Aşază-te aici, iar eu vin îndată, numai să-i arăt moşului locul.

— Acesta-i cel mai bun loc. Pe noi nu ne văd, ori de la noi se vede, spuse Erguşov. Să tot stai aici. E un loc a-ntâia.

Nazarka şi Erguşov, după ce-şi aşternură burcile, se întinseră în spatele buşteanului, iar Luka plecă mai departe cu unchiaşul Eroşka.

— Nu-i departe de aici, unchiule, spuse Lukaşka, păşind fără zgomot înaintea bătrânului. O să-ţi arăt pe unde au trecut. Numai eu ştiu, frate.

— Să-mi arăţi. Eşti un flăcău de ispravă, *Urvan*, îi răspunse tot în şoaptă bătrânul.

Mai făcură câțiva paşi, Lukaşka se opri, se aplecă deasupra unui smârc şi fluieră.

— Uite pe unde au trecut să bea apă, vezi? spuse el abia auzit, arătând spre o urmă proaspătă.

— Dumnezeu să te aibă în pază, răspunse bătrânul. Dihania o fi dincolo de şanț, în *kotluban*[37], adăugă el. Eu rămân *să stau*, tu du-te.

Lukaşka îşi trase burca mai sus pe umeri şi o porni îndărăt singur, de-a lungul malului, aruncând iute câte-o privire când în stânga, la peretele de stuf, când la Terekul ce clocotea alături, sub mal. „De bună seamă şi acolo stă de pază sau se târăşte careva", gândi el despre ceceni. Deodată, un foşnet puternic şi un plescăit în apă îl făcură să tresară şi să apuce puşca. De sub mal, scuturându-se, sări un mistreț şi silueta lui neagră se contură pentru o clipă pe luciul apei, apoi dispăru în stuf. Luka apucă iute arma, ochi, dar n-apucă să tragă, că mistrețul se făcu nevăzut în desiş. Scuipând de necaz, Lukaşka îşi continuă drumul. Apropiindu-se de *secret,* se opri din nou şi fluieră încet. I se răspunse tot cu un fluierat, aşa că se duse la tovarăşii săi.

Strâns covrig, Nazarka dormea dus. Erguşov stătea aşezat tătăreşte şi se dădu puțin la o parte să-i facă loc lui Lukaşka.

— E bine să stai aici! Ce-i drept, locul e bun, spuse el. I-ai arătat?

— I-am arătat, îi răspunse Lukaşka, aşternând burca. Dar să vezi ce porc zdravăn am stârnit adineauri, chiar din apă. Pesemne, acelaşi! Cred c-ai auzit zgomotul, nu?

— Am auzit cum trosnea, aflu acum că era o sălbăticiune. Aşa mă şi gândeam: „Lukaşka a speriat vreo jivină", spuse Erguşov, învelindu-se în burcă. Eu o să trag un pui de somn, adăugă el. Să mă trezeşti după cântatul cocoşilor, că doar trebuie ordine. Acum aținesc eu şi stai tu de veghe. Pe urmă dormi tu şi stau eu. Aşa o să facem.

— Mulțumesc, dar nu mi-e somn, îi răspunse Lukaşka.

---

[37] Cuvântul desemnează o groapă, uneori un simplu smârc, în care se bălăceşte porcul mistreț, frecându-şi pielea groasă numită *kalgan*.

Era o noapte întunecoasă, caldă, fără vânt. Stelele se vedeau licărind doar într-o parte a orizontului. Cealaltă parte, ca mai toată bolta, era acoperită de un nor uriaş. Prelingându-se din munți, neajutat de vânt, norul negru înainta alene, mai departe, şi mai departe, delimitându-se clar, prin marginile sale curbate, de cerul înalt, presărat cu stele. Doar în față cazacul putea să vadă albind Terekul şi depărtările; din spate şi din ambele părți, Luka era înconjurat de peretele de stuf. Din când în când, parcă fără pricină, stuful începea să se învolbure şi să foşnească. Privite de jos, măciuliile legănânde păreau, pe fondul luminos al orizontului, crengi pufoase de copac. Chiar la picioare, în față, era malul sub care se zbuciuma torentul. Ceva mai departe, masa lucioasă de apă cenuşie se încrețea uniform pe lângă bancurile de nisip şi pe lângă mal. Şi mai departe, apa, malul şi norul se vărsau toate în întunericul de nepătruns. La suprafața apei, pluteau umbre negre, în care ochiul deprins al cazacului recunoştea buşteni purtați de curent. Doar arareori câte un fulger, reflectându-se în unde ca într-o oglindă neagră, delimita conturul malului opus, uşor povârnit. Sunetele ce răsunau regulat în noapte – foşnetul stufului, sforăitul cazacilor, bâzâitul țânțarilor şi curgerea Terekului – erau întrerupte din când în când ba de o împuşcătură îndepărtată, ba de zgomotul vreunui mal prăbuşit, ba de plescăitul vreunui peşte mare, ba de trosnetul vreunei sălbăticiuni în pădurea sălbatică, năpădită de vegetație. La un moment dat, o bufniță trecu în zbor de-a lungul râului, lovindu-şi aripile una de alta la două fluturări. În dreptul capetelor cazacilor, îşi schimbă direcția spre pădure şi, apropiindu-se de copac, nu la două, ci la fiecare fâlfâit îşi lovea aripile una de alta, după care se mocoşi mult până să se aşeze în platanul bătrân. La orice astfel de sunet neaşteptat, cazacul de veghe îşi încorda auzul la maximum, îşi mijea ochii şi îşi pipăia încet arma.

Trecuse cea mai mare parte a nopții. Norul negru se trase către apus, descoperind pe după marginile-i zdrențuite cerul curat, plin de stele, iar cornul de aur, răsturnat, al lunii se aprinse roşu deasupra munților. Se făcea tot mai răcoare. Nazarka se trezi, îngăimă ceva şi adormi la loc. Pe Lukaşka îl cuprinse urâtul, se ridică, scoase cuțitaşul din teaca

pumnalului şi începu să strujească vergeaua pentru puşcă. Prin cap începură să i se perinde tot felul de gânduri: cum trăiesc cecenii acolo, în munți, cum trec ei viteji pe partea aceasta a râului, cum nu se tem de cazaci şi cum ar putea traversa râul prin alt loc. Se aplecă în față, se uită în lungul apei, dar nu văzu nimic. Privind rar apa şi malul îndepărtat, abia delimitat de râu în lumina şovăielnică a lunii, Luka încetă să se mai gândească la ceceni şi aştepta doar clipa când urma să-şi trezească tovarăşii şi să plece în staniță. Acolo, îi apăru chipul Dunkăi, *sufleţelul* lui, cum îşi alintă cazacii iubitele, şi se gândi cu ciudă la ea. Apăreau primele semne ale dimineții: o ceață argintie albea deasupra apei şi, aproape de el, nişte vulturi tineri fluierau strident şi băteau din aripi. În sfârşit, de departe, din staniță se auzi cântecul primului cocoş, urmat de un altul, prelung, la care răspunseră alte glasuri.

Lukaşka terminase de strujit vergeaua şi simțea cum ochii i se lasă grei. „E timpul să-i trezesc", gândi el. Se întoarse către tovarăşii săi şi încercă să vadă cui aparțin picioarele, când, deodată, i se păru că aude un plescăit pe partea cealaltă a Terekului. Privi încă o dată la munții de la orizont, uşor luminați de cornul întors al lunii, la conturul celuilalt mal, la Terek şi la buştenii, acum vizibili, care pluteau pe el. I se păru că el se mişcă, iar Terekul şi buştenii stau nemişcați; impresia însă nu dură decât câteva clipe. Începu din nou să scruteze suprafața apei. Un buştean mare din care se ridica o creangă îi atrase cu deosebire atenția. Straniu, dar acesta nu se clătina şi nu se rotea, ci plutea chiar pe mijlocul râului. I se păru chiar că nici măcar nu ține cursul apei, ci se îndreaptă de-a curmezişul Terekului, spre bancul de nisip. Întinzându-şi gâtul, Lukaşka începu să privească atent buşteanul. Acesta pluti către banc, se opri şi începu să se mişte în chip ciudat. Lui Luka i se păru pentru o clipă că zăreşte o mână ivindu-se de sub buştean. „Şi uite-aşa o să omor de unul singur un *abrek*", gândi el şi apucă fără grabă puşca, aşează suportul, puse puşca pe el, trase piedica încet, fără să facă zgomot, şi, ținându-şi respirația, ochi cercetând mai departe apa. „N-o să-i trezesc", îşi zise el. Cu toate acestea, inima începu să-i bată atât de tare în piept, încât Luka se opri şi începu să asculte. Deodată, buşteanul se scufundă, după care începu iar să

plutească, tăind apa înspre malul nostru. „Numai de nu mi-ar scăpa!”, gândi Luka şi, la lumina slabă a lunii, văzu licărind în faţa buşteanului un cap de tătar. Îndreptă puşca spre el, spre acel cap care-i apărea acum foarte aproape, la capătul ţevii. „Chiar aşa şi este, un *abrek*!”, îşi spuse el cu bucurie şi brusc, cu impetuozitate, se ridică în genunchi, ochi din nou, observă ţinta care se întrezărea la capătul ţevii lungi şi, căzăceşte, după cum deprinsese în copilărie, rosti: „În numele Tatălui şi al Fiului” şi apăsă pe trăgaci. Fulgerul care porni din puşcă lumină pentru o clipă stuful şi apa. Sunetul tăios, uşor sacadat al împuşcăturii se împrăştie pe râu şi se prefăcu undeva departe în bubuit. Buşteanul prinse a pluti, săltând şi rotindu-se, de data asta pe firul apei, nu de-a curmezişul.

— Ţine-l, îţi spun! strigă Erguşov, căutându-şi arma pe dibuite şi ridicându-se de după buştean.

— Taci, drace! îi şopti Luka, scrâşnind din dinţi. *Abrecii!*

— În cine-ai tras? întrebă Nazarka. În cine-ai tras, Luka?

Lukaşka tăcea. Îşi încărca puşca urmărind buşteanul care se îndepărta plutind. Ceva mai încolo se opri într-un banc de nisip, iar de după el apăru ceva mare, legănându-se pe apă.

— Ce-ai împuşcat? De ce nu răspunzi? repetară cazacii.

— *Abrecii!* Ţi-am spus doar, repetă Luka.

— Hai, ajunge cu minciuna! Sau poate ţi s-a descărcat arma?...

— Am omorât un *abrek*! Iată în ce-am tras! îngăimă Luka cu glasul gâtuit de emoţie şi sări în picioare. Trecea cineva înot..., spuse el, arătând spre bancul de nisip. L-am omorât. Uite, colo.

— Ajunge cât ai mințit, repetă Erguşov, frecându-se la ochi.

— Ce tot spui?! Fă bine şi te uită! Ia priveşte încoace, spuse Lukaşka, apucându-l de umeri şi trăgându-l spre el cu o asemenea forţă, încât Erguşov icni.

Se uită în direcţia pe care i-o arăta Luka şi, văzând cadavrul, schimbă brusc tonul.

— Ei da! Îţi spun cinstit, or să mai fie şi alţii, zise el încet şi prinse să-şi cerceteze puşca. Ăsta care plutea era primul; fie că sunt deja aici, fie nu prea departe, pe celălalt mal. Îţi spun cinstit...

Lukaşka îşi dădu cingătoarea jos şi începu să se dezbrace de *cerkezǎ*.

— Încotro, prostule? strigă Erguşov. Te bagi în treaba asta şi o să mori pentru nimic, îți spun cinstit. Dacă l-ai omorât, nu mai fuge el. Dă-mi cornul să torn praf de puşcă. Ai? Nazar! Fugi repede la cordon, dar n-o lua pe mal. Te omoară, îți spun cinstit.

— Da, vezi să nu mă duc de unul singur! N-ai decât să te duci tu, spuse mânios Nazarka.

Lepădându-şi *cerkeza*, Lukaşka se apropie de mal.

— Nu te băga, îți spun, zise Erguşov, turnând pulberea în cămara puştii. Uite, nu se mişcă, văd eu. Până-n zori nu mai e mult, aşteaptă să vină de la cordon. Dă-i drumul, Nazarka! Haide, îndrăzneşte. Nu te teme, îți spun.

— Luka, hei, Luka! zise Nazarka. Hai, spune-ne cum l-ai ucis.

Luka se răzgândi şi nu se mai băgă în apă.

— Dați-i drumul la cordon, iute, iar eu o să stau la pândă. Spuneți-le cazacilor să trimită patrule. Că, dacă-s pe partea asta... trebuie prinşi!

— Vă spun, o să scape, zise Erguşov, ridicându-se. Ce-i drept, trebuie prinşi.

Erguşov şi Nazarka se ridicară, îşi făcură cruce şi plecară la cordon, dar nu pe mal, ci printre mărăcini, răzbind la cărarea din pădure.

— Numai să ai grijă, Luka, şi să stai locului! mai zise Erguşov. Altfel şi aici pot să te spintece. Ai grijă să nu caşti gura, îți spun cinstit.

— Du-te, că ştiu, spuse Luka şi, cercetându-şi puşca, se întinse din nou în spatele buşteanului.

Lukaşka stătea de unul singur, se uita la bancul de nisip şi trăgea cu urechea să-i audă pe cazaci venind. Până la cordon era însă departe, or pe el îl chinuia nerăbdarea. Aşa se şi gândea, că *abrecii,* care îl însoțeau pe cel ucis, o să se facă nevăzuți. Îi era ciudă pe ei c-o să dispară, aşa cum i-a fost şi pe mistrețul peste care dăduse în ajun. Se uita când în jurul său, când spre celălalt mal, aşteptând doar-doar s-o ivi vreun duşman pentru care avea puşca pregătită. Nici prin cap nu-i trecea că putea fi chiar el împuşcat.

IX

Începea deja să se lumineze. Trupul cecenului, ajuns pe prund şi legănat uşor de valuri, se vedea acum în întregime. Deodată, în apropierea cazacului, trosni stuful, se auziră paşi şi măciuliile trestiilor foşniră. Cazacul armă cocoşul puştii şi spuse: „În numele Tatălui şi al Fiului”. La zgomotul făcut de armă, paşii se opriră.

— Hei, cazaci! Să nu-l omorâți pe unchiaş, se auzi glasul liniştit, de bas, al lui Eroşka. Dând stuful la o parte, acesta ajunse lângă tânăr.

— Of, Doamne! Cât pe ce să te omor! spuse Lukaşka.

— Ce-ai împuşcat? îl întrebă Eroşka.

Glasul sonor al bătrânului, răsunând în pădure şi-n jos, de-a lungul râului, risipi brusc liniştea şi întregul mister al nopții, care-l înconjurau pe cazac. Ca şi cum, dintr-odată, s-ar fi făcut şi mai multă lumină.

— Tu n-ai văzut nimic, moşule, dar eu am ucis o sălbăticiune, zise Lukaşka, coborând cocoşul puştii şi ridicându-se nefiresc de liniştit.

Bătrânul nu-şi lua ochii de la spinarea care se vedea clar de-acum şi pe lângă care vălurea Terekul.

— Înota cu o buturugă în spinare. Nu l-am scăpat din ochi, cum altfel... Ia uită-te încoace! În nădragi albaştri, fără puşcă... Vezi? întrebă Luka.

— Cum să nu văd! răspunse bătrânul supărat şi pe chip îi apăru o expresie serioasă şi severă. Ai omorât un *djighit,* adăugă el, cu părere de rău parcă.

— Stau eu aşa şi mă uit, oare ce se zăreşte negru de cealaltă parte? L-am observat încă de acolo: mi s-a părut că un om s-a apropiat şi s-a aruncat în apă. Curios lucru! Iar o buturugă, una zdravănă pluteşte, numai că nu pluteşte în lung, ci vine cumva de-a curmezişul. Mă uit, de sub ea se iţeşte un cap. Ce minune o mai fi şi asta? Mă mişc, dar din stuf nu vedeam nimic; mă ridic pe jumătate, dar el, bestia, m-a auzit, pare-se, că s-a târât pe bancul de nisip, s-a uitat în jur. „Te înşeli, îmi zic, n-ai să scapi!” Doar ce se târăşte un pic şi din nou se uită. (Oh, mi se pusese un nod în gât!) Îmi pregătesc puşca, nu fac nici cel mai mic zgomot, aştept. El stă cât stă, după care începe iar să înoate şi cum ajunge în lumina lunii, i

se zăreşte din nou spatele. „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh.” Mă uit prin fum şi-l văd cum se zbate. A scos un geamăt sau doar mi s-a părut? „Ei, slavă Ţie, Doamne, îmi zic, l-am răpus!” Când l-a împins apa pe nisip, se vedea clar că voia să se ridice, dar nu-i ajungeau puterile. S-a zbătut cât s-a zbătut şi s-a liniştit. Se vedea totul, clar. Uite, nu se mişcă, probabil c-a pierit. Cazacii au dat fuga la cordon, nu cumva să scape ceilalţi!

— Aşadar, l-ai prins! spuse bătrânul. Mai departe, frate, acum...

Şi unchiaşul clătină iar din cap, cu tristeţe. În timpul acesta, cazaci pedeştri şi călare, vorbind tare şi trosnind prin stuf, se auziră pe mal.

— Aduc un caic sau ce? strigă Luka.

— Bravo, Luka! Trage-l pe mal! strigă unul dintre cazaci.

Lukaşka, fără să mai aştepte caicul, începu să se dezbrace, fără a-şi lua ochii de la pradă.

— Aşteaptă, vine Nazarka cu caicul, îi strigă uriadnicul.

— Prostule! Poate-i încă viu şi se preface! Ia pumnalul cu tine! strigă alt cazac.

— Prostii! strigă Luka, lepădându-şi nădragii.

Se dezbrăcă cu vioiciune, îşi făcu cruce şi, luându-şi avânt, sări cu un plescăit în râu, se scufundă şi, rotindu-şi larg braţele albe şi înălţându-şi spatele din apă, o luă de-a curmezişul cursului, către grind. De pe mal, răsunau glasurile zgomotoase, pe câteva voci, ale grupului de cazaci. Trei călăreţi plecară să facă un ocol prin împrejurimi. Caicul apăru şi el de după cotul râului. Lukaşka urcă pe bancul de nisip, se aplecă asupra trupului şi-l zgâlţâi de vreo două ori.

— E mort de-a binelea! se auzi de acolo glasul ascuţit al lui Luka.

Cecenul fusese împuşcat în cap. Purta nădragi albaştri, cămaşă, *cerkezã,* iar puşca şi pumnalul le avea prinse la spate. Peste toate acestea avea legată o cracă mare care-l derutase la început pe Lukaşka.

— Şi uite-aşa căzu crapul în prinsoare! spuse unul dintre cazacii strânşi în cerc, în timp ce trupul cecenului scos din caic, strivind iarba, fu întins pe mal.

— Şi ce galben e! zise un altul.

— Unde s-au dus ai noştri să-i caute?

— N-aveți grijă, sunt deja pe celălalt mal. Dacă n-ar fi fost călăuză, n-ar fi înotat aşa. De unul singur, de ce să înoate? spuse un al treilea.

— Cred că era dibaci tare de vreme ce a luat-o înaintea tuturor. Se vede, un *djighit* pe cinste! spuse cu ironie Lukaşka, storcându-şi la mal hainele ude şi tremurând din tot corpul. Barba-i vopsită şi tunsă.

— Iar zăbunul şi l-a pus într-un sac la spate. Îi era mai uşor să înoate fără el, zise cineva.

— Auzi, Lukaşka! spuse uriadnicul, ținând în mână pumnalul şi puşca celui ucis. Tu ia-ți pumnalul, poți să păstrezi şi zăbunul, iar pentru puşcă, uite, o să-ți dau trei monede. Vezi, asta are o gaură, adăugă el, suflând în țeavă. Aş fi mândru s-o am ca amintire.

Lukaşka nu-i răspunse. Îi era, pesemne, ciudă de milogeala uriadnicului, însă ştia că n-avea cum să scape de el.

— Ca să vezi ce diavol! spuse el, încruntându-se şi dând de pământ cu zăbunul cecenului. Măcar zăbunul să fi fost întreg, dar ăsta-i o zdreanță.

— E bun să mergi după lemne cu el, zise un alt cazac.

— Mosev! Vreau să trec pe-acasă, spuse Lukaşka, căruia, după cum se vedea, îi trecuse supărarea şi dorea acum să tragă un folos de pe urma darului făcut uriadnicului.

— Păi, poți să pleci! Duceți-l în spatele cordonului, flăcăi, se adresă uriadnicul cazacilor, continuând să examineze puşca. Şi mai trebuie să încropiți un sălaş deasupra, ca să-l feriți de soare. S-ar putea să vină să-l răscumpere din munți.

— Încă nu-i arşiță, zise cineva.

— Dar dacă-l sfâşie vreun şacal? Asta n-ar fi bine, observă unul dintre cazaci.

— O să punem o santinelă, nu de alta, dar dacă vin să-l răscumpere, n-ar fi bine să-l găsească sfâşiat.

— Ei, Lukaşka, faci cum vrei, dar poate le dai băieților o vadră de vin, adăugă vesel uriadnicul.

— Aşa cum se obişnuieşte, îi prinseră cazacii ideea din zbor. Că vezi doar, Dumnezeu ți-a dat noroc: fără să vezi nimic, ai ucis un *abrek*.

— Păi, ia cumpărați pumnalul şi zăbunul. Nu vă zgârciți la bani. Vând şi pantalonii. Domnul cu voi, spuse Luka. Mie nu-mi vin. Era cam pirpiriu, împielițatul.

Un cazac cumpără zăbunul cu o monedă. Pentru pumnal oferi altul două vedre.

— Beți, flăcăi, pun la bătaie o vadră, spuse Luka. O s-o aduc chiar eu din staniță.

— Iar pantalonii taie-i şi dă-i fetelor să-şi facă batiste, spuse Nazarka.

Cazacii izbucniră în râs.

— Gata, ajunge cu gluma, zise uriadnicul. Luați hoitul de-aici. Ce-ați pus mortăciunea în fața izbei...

— Ce v-ați oprit? Ia târâți-l încoace, flăcăi! le strigă Lukaşka, pe un ton poruncitor, cazacilor care apucaseră cam fără chef cadavrul.

Îi îndepliniră ordinul, de parcă el le era şef. După ce târâră trupul câțiva paşi, cazacii dădură drumul picioarelor, iar acestea, tresărind fără viață, căzură la pământ. Cazacii se îndepărtară de cadavru, păstrând câteva minute de tăcere. Nazarka se apropie de mort şi îi îndreptă capul care se răsucise, aşa încât să i se vadă fața şi rana rotundă şi sângerândă de la tâmplă.

— Vezi ce semn i-ai lăsat? Chiar în creier! spuse el. N-o să dispară, stăpânii o să-l recunoască.

Nimeni nu răspunse nimic şi îngerul tăcerii zbură iarăşi deasupra cazacilor.

Soarele deja se înălțase, iar razele lui în fărâme luminau vegetația scăldată în rouă. Terekul clocotea în apropiere; în pădurea care se trezise, întâmpinând dimineața, se chemau, din toate direcțiile, fazanii. Cazacii stăteau tăcuți şi nemişcați în jurul celui ucis şi-l priveau. Trupul arămiu, doar în pantalonii uzi, de un albastru întunecat, prinşi cu un brâu peste pântecele supt, era zvelt şi frumos. Mâinile musculoase stăteau întinse pe lângă coaste. Capul vinețiu şi rotund, proaspăt bărbierit, cu sângele închegat la tâmplă, era dat pe spate. Fruntea netedă, arsă de soare, contrasta izbitor cu partea bărbierită a capului. Ochii deschişi, sticloşi, cu pupilele încremenite, căutau în sus, parcă dincolo de toate cele pământeşti.

Pe buzele subțiri, alungite la colțuri, ce apăreau de după mustățile roşii, tunse, rămăsese întipărit un zâmbet blajin, uşor ironic. Mâinile mici, năpădite de păr roşcat, aveau degetele îndoite înăuntru şi unghiile vopsite cu roşu. Lukaşka era încă ud, nu se îmbrăcase, gâtul îi era ars de soare, iar ochii îi străluceau mai tare ca de obicei; pomeții largi ai obrajilor îi tresăreau; corpul său alb şi viguros degaja un abur abia perceptibil în aerul proaspăt al dimineții,.

— Era şi el un om! îngăimă Luka, admirând trupul celui ucis.

— Dacă-i cădeai tu în mână, n-ai fi scăpat, îi răspunse unul dintre cazaci.

Îngerul tăcerii îşi luă zborul. Cazacii se însuflețiră, prinseră a vorbi. Doi dintre ei plecară să taie crengi pentru umbrar. Alții o apucară înspre cordon. Luka şi Nazarka plecară să se pregătească să plece în staniță.

Peste o jumătate de ceas, prin pădurea deasă ce despărțea Terekul de staniță, Lukaşka şi Nazarka mergeau aproape în fugă spre casă, sporovăind întruna.

— Ia seama, să nu-i spui că te-am trimis eu! Du-te şi vezi dacă bărbatu-său e acasă, îi zicea Luka cu voce aspră.

— Iar eu o să trec pe la Iamka. Să ne distrăm un pic, ce zici? îl întrebă ascultător Nazarka.

— Păi când să ne distrăm, dacă nu azi, îi răspunse Luka.

Ajunşi în staniță, cazacii băură ceva, după care traseră un pui de somn până seara.

X

În a treia zi după întâmplarea descrisă, două companii ale regimentului caucazian de infanterie se instalară în stanița Novomlinskaia. Convoiul de care al companiei, cu caii deshămați, se afla deja în piață. Bucătarii, după ce săpaseră o groapă şi culeseseră de prin curți scurtăturile de lemn aruncate vraişte, fierbeau caşa. Feldwebelii făceau apelul. Soldații din convoiul de care băteau parii pentru conovăț. Cei însărcinați cu

încartiruirea, ca şi cum ar fi fost din partea locului, forfoteau pe străzi şi ulicioare, arătându-le ofiţerilor şi soldaţilor locuinţele. Erau aici chesoane verzi, făcute pentru front. Erau furgoane şi cai. Erau cazane în care se fierbea caşa. Erau aici şi căpitanul, şi porucicul, şi Onisim Mihailovici, feldwebelul. Toate acestea chiar în staniţa în care, din câte se auzea, se ordonase să fie cantonate companiile. Prin urmare, companiile erau acasă la ele. De ce să fie cantonate aici? Cine sunt aceşti cazaci? Le place oare că vor fi încartiruiţi la ei? Sunt ei schismatici sau nu? Asta nu e treaba nimănui. După apel, istoviţi şi plini de praf, soldaţii se risipesc, zgomotos şi în dezordine, prin piaţă şi pe uliţe, ca un roi care dă să se aşeze. Fără să ia câtuşi de puţin în seamă lipsa de bunăvoinţă a cazacilor, câte doi, câte trei, sporovăind vesel şi zăngănindu-şi armele, intră în case, leapădă muniţia, îşi examinează săculeţii şi glumesc cu femeile. În jurul ceaunului cu caşă, locul cel mai iubit de soldaţi, se adună un grup numeros, iar soldaţii, cu pipa în gură, privesc când la fumul care se înalţă abia vizibil către cerul fierbinte şi se îngustează în înalturi, ca un nor alb, când la focul de tabără ce palpită, aidoma sticlei topite, în aerul proaspăt, fac glume şi râd pe seama cazacilor şi a femeilor cazace, fiindcă aceştia trăiesc cu totul altfel decât ruşii. Prin toate curţile se zăresc soldaţi şi răsună hohotele acestora, se aud ţipetele stridente şi iritate ale femeilor care-şi apără gospodăria şi nu le dau apă sau veselă. Băieţi şi fetiţe, lipindu-se de fusta mamei sau unul de altul, urmăresc cu priviri speriate toate mişcările ostaşilor pe care nu-i mai văzuseră până atunci şi aleargă după ei, păstrând o distanţă cuviincioasă. Cazacii bătrâni ies din case, se aşază pe prispă şi privesc posomorâţi, în tăcere, la agitaţia soldaţilor, parcă lăhemitiţi de toate, fără să înţeleagă ce-ar putea ieşi de aici.

Lui Olenin, care de trei luni fusese trecut în rândul iuncherilor în regimentul caucazian, îi fusese desemnată drept locuinţă una din cele mai bune case din staniţă, cea a sublocotenentului de cazaci Ilia Vasilievici, mai precis, a mătuşei Ulita.

— Ce poate să însemne asta, Dmitri Andreevici? îi spuse Vaniuşa, abia trăgându-şi sufletul, lui Olenin, când acesta, în *cerkezăi*, călare pe un

kabardin[38] cumpărat la Groznaia[39], vesel după un marş de cinci ceasuri, intră în curtea casei ce-i fusese desemnată.

— Dar ce-i, Ivan Vasilici? întrebă el, îndemnându-şi calul şi privind vesel la Vaniuşa, care, scăldat în sudoare, cu părul încâlcit şi cu faţa posomorâtă, sosise cu convoiul şi-şi alegea acum lucrurile.

Ca înfăţişare, Olenin părea acum un cu totul alt om. Obrajii bărbieriţi lăsaseră locul mustăţilor tinere şi bărbii. Galbenul palid al feţei, urmare a vieţii de noapte, lăsase locul – pe obraji, pe frunte, pe gât – unei culori roşii, sănătoase. Fracul negru, nou şi curat fusese înlocuit de o *cerkezã* albă, murdară, cu pliuri largi, şi de puşcă. În locul gulerelor proaspăt scrobite, îi strângea acum gâtul ars de soare gulerul roşu al *beşmetului* de tafta. Purta straie cercheze, dar se îmbrăca prost; oricine ar fi recunoscut în el rusul, şi nu *djighitul.* Totul era cum trebuie, dar parcă lipsea ceva. În ciuda acestui neajuns, înfăţişarea lui respira sănătate, bună dispoziţie şi mulţumire de sine.

— Păi da, vă vine să râdeţi, spuse Vaniuşa, da' ia să mergeţi să vorbiţi singur cu oamenii ăştia: te ţin în loc, şi pace! O vorbă măcar nu poţi să scoţi de la ei. Vaniuşa trânti mânios pe prag găleata de fier. De parcă n-ar fi ruşi!

— Ar fi trebuit să-l întrebi pe starostele staniţei.

— Ei, da, parcă le-aş şti „amplasamentul", răspunse cu obidă Vaniuşa.

— Dar cine te necăjeşte aşa tare? îl întrebă Olenin, aruncând o privire în jur.

— Naiba să-i ştie! Pfu! Adevăratul stăpân nu-i de găsit, cică s-a dus la nu ştiu ce *krig*[40]*.* Iar bătrâna e dracu' în carne şi oase, să te păzească Dumnezeu! îi răspunse Vaniuşa, apucându-se cu mâinile de cap. Cum o să trăim aici, habar n-am. Sunt mai răi ca tătarii, Doamne-Dumnezeule. Ce folos că se socotesc creştini? Tătarul, cum ar fi, şi tot îi mai nobil. „S-a

---

[38] Rasă de cai din Caucaz.

[39] Fortăreaţa Groznaia; din 1869, oraşul Groznîi, capitala Ceceniei.

[40] *Krig* este acel loc de lângă malul apei, înconjurat de o îngrăditură de nuiele, pentru prinderea peştelui (n.a.).

dus la *krig*!” Ce fel de *krig* or fi născocit, nimeni nu ştie! încheie Vaniuşa şi se întoarse cu spatele.

— Ce, nu-i la fel ca la noi, printre servitori? spuse Olenin în glumă, fără să coboare de pe cal.

— Binevoiți să descălecați, zise Vaniuşa, vădit încurcat de noua rânduială, dar supunându-se sorții.

— Aşadar, tătarul e mai nobil? Aşa crezi, Vaniuşa? repetă Olenin, descălecând şi lovind şaua cu palma.

— Păi, da, v-ați găsit de ce să râdeți! E amuzant! mormăi Vaniuşa mânios.

— Ei, stai aşa, nu te supăra, Ivan Vasilici, îi răspunse Olenin, continuând să zâmbească. Uite, o să mă duc la gazde şi-ai să vezi, lămuresc totul. Să vezi ce trai pe vătrai o să ducem! Numai nu-ți face griji.

Vaniuşa nu-i răspunse, ci doar, mijindu-şi ochii, se uită cu dispreț în urma boierului şi clătină din cap. Vaniuşa vedea în persoana lui Olenin doar boierul. Olenin vedea în persoana lui Vaniuşa doar servitorul. Şi amândoi s-ar fi mirat nespus dacă cineva le-ar fi spus că sunt prieteni. Or, ei erau prieteni, fără să-şi dea seama de acest lucru. Vaniuşa fusese luat în casa boierească pe când era un băiețel de unsprezece ani, iar Olenin număra tot atât. Când Olenin a împlinit cincisprezece ani, s-a ocupat o vreme de educația lui Vaniuşa: l-a învățat să citească franțuzeşte, lucru cu care Vaniuşa se mândrea peste poate. Chiar şi acum, în clipele de bună dispoziție, Vaniuşa mai scăpa câte-o vorbă-două în franceză, prilej cu care râdea întotdeauna ca prostul.

Olenin urcă în fugă în cerdacul casei şi împinse uşa tindei. Marianka, doar într-o cămaşă roz, cum umblă de obicei în casă femeile cazace, sări speriată din dreptul uşii şi, lipindu-se de perete, îşi acoperi partea de jos a feței cu mâneca largă a cămăşii tătăreşti. Deschizând mai tare uşa, Olenin zări în semiîntuneric silueta înaltă şi zveltă a tinerei cazace. Cu curiozitatea ageră şi însetată a tinereții, el observă, fără să vrea, formele viguroase şi feciorelnice, ce se conturau pe sub cămaşa subțire de stambă, şi minunații ochi negri care-l fixau speriați, cu o curiozitate sălbatică. „Iat-o!”, gândi Olenin. „Şi vor mai fi multe ca ea”, îi trecu îndată prin minte,

după care deschise o a doua uşă ce dădea în casă. Întoarsă cu spatele, bătrâna Ulitka, şi ea doar în cămaşă, mătura duşumeaua, încovoiată.

— Bună ziua, măicuță! Uite, am venit să vorbim de locuință... începu el.

Bătrâna, fără să se ridice, îşi întoarse spre el fața severă, încă frumoasă.

— La ce-ai venit? Să-ți râzi de noi? Da? Îți dau eu ție râs! Lovi-te-ar stropşeala! țipă ea, aruncându-i nou-venitului priviri piezişe pe sub sprâncenele încruntate.

La început, Olenin crezu că bravele şi ostenitele trupe caucaziene – din care făcea şi el parte – vor fi primite pretutindeni cu bucurie, îndeosebi de către cazaci, tovarăşii lor de luptă şi, de aceea, această întâmpinare îl puse în încurcătură. Fără să se piardă totuşi cu firea, dădu să-i explice că are de gând să-i plătească pentru locuință, dar bătrâna nu-l lăsă să termine.

— La ce-ai venit? Cui îi trebuie aşa iazmă? Ce-ți tot bagi rătul pe-aici? Aşteaptă tu, că vine el stăpânul şi-ți arată unde ți-i locul. N-am nevoie de banii tăi spurcați. Ce crezi, că n-am mai văzut? O să-mi spurce casa cu tutun şi mai vrea să-mi şi plătească. Că n-oi mai fi văzut aşa iazmă! N-ai decât să te-mpuşti!... țipa ea cu glas strident, întrerupându-l pe Olenin.

„Se vede că Vaniuşa a avut dreptate! Tătarul e mai nobil”, gândi Olenin şi, petrecut de ocările mătuşii Ulitka, ieşi din casă. În timpul acesta, Marianka, în aceeaşi cămaşă roz, dar îmbrobodită până sub ochi cu un batic alb, o zbughi brusc, pe lângă el, din tindă. Lipăind iute cu picioarele desculțe pe trepte, coborî din cerdac, se opri o clipă, îi aruncă tânărului o privire cu ochii ei zâmbitori şi se făcu nevăzută după colțul casei.

Mersul hotărât şi tineresc, privirea sălbatică a ochilor ei strălucitori pe sub basmaua albă şi statura zveltă şi viguroasă a frumoasei fete îl uimiră şi mai tare pe Olenin. „Cred că ea este”, îşi spuse el. Tot întorcându-şi privirea după Marianka, gândindu-se tot mai puțin la locuință, Olenin se apropie de Vaniuşa.

— Vezi, fata îi tot aşa de sălbatică, spuse Vaniuşa, făcându-şi în continuare de lucru pe lângă căruță, dar ceva mai binedispus. Ca un mânz

din herghelie! *Lafam!*[41] adăugă el cu glas puternic, solemn şi izbucni în hohote de râs.

XI

Spre seară, stăpânul casei se întoarse de la pescuit şi, aflând că i se va plăti pentru locuinţă, îşi potoli nevasta şi satisfăcu cererile lui Vaniuşa.

În noua locuinţă, totul se aranjă: stăpânii se mutară în casa de iarnă, iar iuncherului, pentru trei monede pe lună, i-o dădură pe cea de vară. Olenin mâncă şi trase un pui de somn. Trezindu-se înspre seară, se spălă, se primeni, mâncă şi, aprinzându-şi o ţigară, se aşeză la fereastra ce dădea spre uliţă. Arşiţa se mai domolise. Umbra casei cu coamă sculptată se aşternea peste uliţa plină de praf, ridicându-se apoi pe partea de jos a izbei de peste drum, al cărei acoperiş abrupt, din stuf, strălucea în razele soarelui care începuse să coboare. Aerul era din ce în ce mai proaspăt. În staniţă domnea liniştea. Încartiruiţi, soldaţii se potoliseră. Cireada mai adăsta la păscut, iar oamenii încă nu se întorseseră de la lucru.

Locuinţa lui Olenin se afla aproape de marginea staniţei. Arareori, undeva departe, dincolo de Terek, în părţile de unde venise Olenin, răsunau împuşcături surde: în Cecenia sau pe platoul Kumâţk. După cele trei luni de viaţă în bivuac, Olenin se simţea cum nu se poate mai bine. După ce se spălă cu apă rece, îşi simţi obrazul proaspăt, corpul de o curăţenie cu care se dezobişnuise în campanie, iar membrele odihnite şi pline de forţă. Proaspăt şi senin îi era şi sufletul. Îşi aduse aminte de campanie şi de primejdiile prin care trecuse. Îşi aminti că, la primejdie, se comportase bine, că nu se dovedise mai slab decât ceilalţi şi că fusese primit în rândul caucazienilor viteji. Amintirile legate de Moscova rămăseseră Dumnezeu ştie unde. Vechea viaţă fusese ştearsă, începuse o alta, cu totul nouă, în care nu făcuse încă greşeli. Ca un om nou printre oameni noi, putea să-şi câştige aici o frumoasă reputaţie. Încerca

---

[41] Femeia (Corect: *la femme*) (în fr., în orig.).

sentimentul tineresc al unei inexplicabile bucurii de viaţă şi, privind, când pe fereastră, la copiii care învârteau sfârleaza în umbra de lângă casă, când la locuinţa lui curată, se gândea la cât de plăcut se va rostui în această nouă viaţă pentru el, în staniţă. Privea, de asemenea, munţii şi cerul şi amintirile şi visele sale se amestecau cu sentimentul înalt al măreţiei naturii. Pentru el, viaţa începuse nu aşa cum se aştepta, la plecarea din Moscova, ci neaşteptat de bine. Munţii, munţii, şi iar munţii îi apăreau în tot ceea ce gândea şi simţea el...

— A pupat căţeaua-n bot! A lins oala! Unchiul Eroşka a pupat căţeaua-n bot! se auziră deodată, înspre ulicioară, glasurile copiilor care învârteau sfârleaza sub fereastră. A pupat căţeaua-n bot! Şi-a băut pumnalul! strigau băieţii, înghesuindu-se şi luând-o la goană.

Strigătele îi erau adresate unchiaşului Eroşka, cel care, cu puşca la spate şi cu câţiva fazani la brâu, se întorcea de la vânătoare.

— Păcatul meu, copii! Păcatul meu! îngăimă el, dând din mâini cu vioiciune şi privind spre ferestrele caselor de pe ambele laturi ale uliţei. Mi-am băut căţeaua, păcatul meu! repetă el, vădit iritat, prefăcându-se însă că îi e totuna.

Pe Olenin îl uimi felul în care i se adresau copiii bătrânului vânător, dar şi mai mult îl miră chipul inteligent, expresiv şi constituţia robustă a celui căruia i se spunea unchiaşul Eroşka.

— Hei, unchiaşule! Cazacule! îl strigă el. Dă-te un pic mai aproape.

Bătrânul privi spre fereastră şi se opri.

— Să trăieşti, om bun, răspunse el, ridicându-şi puţin căciula de pe capul cu părul tuns scurt.

— Să trăieşti, om bun, îi răspunse Olenin. Ce-ţi tot strigă copiii?

Moş Eroşka se apropie de fereastră.

— Da, uite, necăjesc şi ei un om bătrân. Dar nu-i nimic, îmi place. N-au decât să se bucure pe seama mea, spuse el cu acea intonaţie fermă şi cântată, cu care vorbesc persoanele în vârstă, demne de respect. Dar tu ce, eşti vreun şef în armată?

— Nu, sunt iuncher. Dar unde ai împuşcat fazanii? îl întrebă Olenin.

— În pădure, trei găinuşe am răpus, zise bătrânul, întorcându-şi spre fereastră spatele lat, de care, prinse cu capul de brâu, atârnau, pătându-i *cerkeza*, trei găinuşe. Sau poate n-ai mai văzut? întrebă el. Dacă vrei, ia o pereche. Ţine! Şi-i întinse doi fazani. Dar ce, eşti cumva vânător? îl întrebă.

— Sunt. În campanie, am împuşcat eu însumi patru.

— Patru? E mult! spuse în zeflemea bătrânul. Dar de băut, bei? *Cihir*, cum ar fi?

— De ce nu? Îmi place să şi beau.

— Eh, din câte văd, eşti un flăcău de ispravă! O să fim *kunaci*[42] noi amândoi, spuse moş Eroşka.

— Hai, intră, îl invită Olenin. Uite, o să bem şi *cihir*.

— Păi, o să intru, zise bătrânul. Dar ia fazanii.

Pe faţa bătrânului se vedea că iuncherul îi plăcuse şi pricepuse pe dată că la acesta se poate bea degeaba şi, de aceea, merită să-i dăruiască o pereche de fazani.

Peste câteva clipe, în uşa casei apăru chipul unchiaşului Eroşka. Abia acum remarcă Olenin constituţia uriaşă şi robustă a acestui om, cu toate că faţa, de un brun-roşcat, acoperită de o barbă deasă şi albă, era peste tot săpată de zbârcituri adânci, semne ale unei vieţi muncite şi ale bătrâneţii. Muşchii picioarelor, ai braţelor şi ai umerilor erau într-atât de voluminoşi şi de rotunzi, cum întâlneşti doar la persoanele tinere. Pe cap, sub părul tuns scurt, se vedeau cicatrice adânci, vindecate. Gâtul cu vine proeminente, vânjos, ca de taur, era acoperit de cute în straturi. Mâinile-i noduroase îi erau zgâriate, iar palmele bătătorite. Trecu uşor, sprinten, pragul casei, lepădă puşca punând-o într-un colţ, aruncă o privire scurtă prin cameră şi aprecie cam cum era aşezat calabalâcul, după care, cu picioarele cu vârfurile răsucite în afară, păşi uşor în încălţările de piele până în mijlocul camerei. Odată cu el pătrunse înăuntru un miros puternic, dar plăcut, de *cihir*, de vodcă, de praf de puşcă şi de sânge închegat.

---

[42] Termenul e împrumutat din turco-tătară (*qunaq*) şi desemnează, la popoarele caucaziene, o persoană foarte apropiată, un prieten.

Unchiaşul Eroşka se închină la icoane, îşi netezi barba şi, apropiindu-se de Olenin, îi întinse mâna sa neagră şi groasă.

— *Koşkoldî!* spuse el. În tătară, asta înseamnă: vă dorim sănătate, pace vouă, pe limba lor.

— *Koşkoldî!* Ştiu, răspunse Olenin, întinzându-i mâna.

— Eh, nu ştii, nu ştii rânduiala, prostule! zise unchiaşul Eroşka, clătinând din cap a reproş. Când ţi se spune *koşkoldî*, tu să răspunzi *Allah razi bo sun,* adică: Să te păzească Dumnezeu. Aşa, tăicuţă, şi nu *koşkoldî.* O să te învăţ de toate. A fost la noi unul, Ilia Moseici, rus de-al vostru, am fost *kunaci*. Om de ispravă. Beţiv, hoţ, vânător, şi încă ce vânător! L-am învăţat de toate.

— Şi ce-ai să mă-nveţi? întrebă Olenin, din ce în ce mai interesat de persoana bătrânului.

— O să te iau la vânătoare, o să te învăţ să pescuieşti, o să ţi-i arăt pe ceceni şi, dacă vrei *un sufleţel*, şi de aşa ceva îţi fac rost. Iată ce om îs. Un poznaş! Şi bătrânul izbucni în râs. O să mă aşez, tăicuţă, am obosit. *Karga*? adăugă el întrebător.

— Dar *karga* ce înseamnă? îl întrebă Olenin.

— Înseamnă „bine” în gruzină. Or, eu aşa vorbesc; e zicala mea, vorba mea preferată: *karga*. Când spun *karga*, înseamnă că-mi arde de glumă. Ce zici, tăicuţă, dă poruncă să aducă nişte *cihir*. Ai vreun soldat, o ordonanţă? Ai? Ivan! strigă bătrânul. Că doar la voi orice soldat se numeşte Ivan. Al tău e tot Ivan?

— Şi-al meu e tot Ivan. Vaniuşa! Ia, te rog, de la gazdă nişte *cihir* şi adu-l încoace!

— Totuna-i, ce mi-i Vaniuşa, ce mi-i Ivan. Oare de ce la voi pe toţi soldaţii îi cheamă Ivan? Ivan! repetă bătrânul. Tu, tăicuţă, să ceri din butoiul început. Au cel mai bun *cihir* din staniţă. Dar, vezi, mai mult de treizeci de copeici pe un sfert de vadră să nu dai, nu de alta, dar ea, scorpia, s-ar bucura... Oamenii noştri parcă-s blestemaţi, proşti, continuă unchiaşul Eroşka pe un ton plin de încredere, după ce ieşi Vaniuşa. Pe voi nici măcar nu vă socotesc oameni. Pentru ei, tu eşti mai rău decât un tătar. Ruşii sunt, chipurile, mireni. După mine însă, chiar dacă eşti soldat, eşti

tot om şi ai un suflet în tine. E bine cum judec? Ilia Moseici era soldat, dar ce suflet de aur avea! Ce spui, tăicuță? Pentru asta, ai noştri nu mă au la suflet; or, mie îmi e totuna. Sunt un om vesel, eu îi iubesc pe toți, eu, Eroşka! Asta-i, tăicuță!

Şi bătrânul îl bătu pe tânăr cu blândețe pe umăr.

XII

Între timp, Vaniuşa reuşise să-şi aranjeze lucrurile, apucase chiar să se bărbierească la frizerul companiei şi-şi scosese pantalonii din cizme, semn că soldații fuseseră încartiruiți în locuințe spațioase; altfel spus, era în cea mai bună dispoziție sufletească. Se uita cu atenție, nu şi cu bunăvoință, la unchiaşul Eroşka, ca la un animal sălbatic nemaivăzut, dădu nemulțumit din cap când văzu duşumeaua murdărită de acesta şi, luând de sub laviță două sticle goale, se duse la gazde.

— Bună ziua, scumpele mele, spuse el, hotărât să fie cât mai blajin. Boierul mi-a poruncit să cumpăr *cihir*. Fiți bune de-mi turnați.

Bătrâna nu-i răspunse. Fata se gătea cu un batic în fața unei oglinzi mici, tătăreşti. Se mulțumi să-l învrednicească doar c-o privire.

— O să vă plătesc, preastimatelor, spuse Vaniuşa, zornăind în buzunar monedele de aramă. Dacă o să fiți bune cu noi, şi noi o să fim buni cu voi, aşa e cel mai bine, adăugă el.

— Cât să fie, mult? i-o reteză bătrâna.

— Un sfert de vadră.

— Du-te, dragă, şi toarnă-le, spuse mătuşa Ulitka, adresându-se fetei. Să le pui din cel început, scumpa mea.

Fata luă cheile şi o carafă şi ieşi împreună cu Vaniuşa.

— Spune-mi, te rog, cine e fata? îl întrebă Olenin, arătând spre Marianka, care, în clipa aceea, trecea pe lângă fereastră.

Bătrânul îi făcu tânărului cu ochiul şi-l împinse cu cotul.

— Aşteaptă un pic, zise el şi se aplecă pe fereastră. Hmm! Hmm! tuşi el şi începu să strige. Marianuşka! Hei, surioară Marianka! Iubeşte-mă,

sufleţelule! Şugubăţ mai sunt, adăugă el în şoaptă, adresându-i-se lui Olenin.

Fata nu întoarse capul şi, mişcându-şi ritmic şi energic mâinile, trecu pe lângă fereastră cu acel mers cochet şi tineresc, propriu femeilor cazace. Îşi întoarse încet spre bătrân, pentru o clipă, ochii negri, adumbriţi.

— Iubeşte-mă şi-o să ai noroc! îi strigă Eroşka şi, făcându-i cu ochiul, se uită întrebător la Olenin. Sunt grozav, şugubăţ peste poate, adăugă el. Fata-i ca o prinţesă, nu?

— Frumoasă foc, răspunse Olenin. Cheam-o aici.

— N-nu! i-o tăie bătrânul. Vor s-o peţească pentru Lukaşka. Luka e un cazac de ispravă, un *djighit,* deunăzi a ucis un *abrek*. O să-ţi găsesc alta, şi mai bună. Una care să umble numai în mătase şi argint. Dacă ţi-am promis, aşa o să fac. O să-ţi găsesc o mândreţe de fată.

— Bătrân, da' uite ce îndrugă! spuse Olenin. Doar e păcat!

— Păcat? Unde-i păcatul? răspunse hotărât bătrânul. Ce, e păcat să te uiţi la o fată frumoasă? E păcat să te distrezi cu ea? Oare e păcat s-o iubeşti? Aşa e la voi? Nu, tăicuţă, aşa ceva nu e păcat, ci mântuire. Dumnezeu te-a creat pe tine, Dumnezeu a creat şi fata. Pe toate, El le-a făcut, tăicuţă. Aşa că nu e păcat să te uiţi la o fată frumoasă. De aceea a şi fost făcută, ca s-o iubeşti şi să te bucuri de ea. Aşa judec eu, om bun.

După ce traversă curtea şi intră în cămara ticsită cu butoaie, Marianka se apropie, cu rugăciunea obişnuită, de un butoi şi băgă în el un furtun. Vaniuşa rămăsese în uşă şi o privea amuzat. I se părea din cale-afară de hazliu că fata umbla doar în cămaşa lăsată la spate şi sumeasă în faţă, dar şi mai nostim era că purta o salbă de *poltinici*[43]. Găsea că aşa ceva nu este rusesc şi că la ei, printre servitori, s-ar fi iscat un râs nebun dacă ar fi văzut-o aşa. *„La fill com se tre bie*[44], asta aşa, ca să mai treacă vremea, gândi el. O să-i spun boierului".

---

[43] Monede de argint de o jumătate de rublă.

[44] Nostimă fetişcană (Corect: *Comme elle est bien, la fille*) (în fr., în orig.).

— Ce-mi stai în lumină, diavole?! strigă deodată fata. Mai bine mi-ai da carafa.

După ce-o umplu ochi cu vin roşu şi rece, Mariana i-o întinse lui Vaniuşa.

— Banii să-i dai mamei, spuse ea, îndepărtând mâna în care acesta ţinea banii.

Vaniuşa zâmbi.

— De ce sunteţi aşa de mânioase, scumpele mele? spuse el cu blândeţe, lăsându-se când pe un picior, când pe celălalt, în timp ce fata astupa butoiul.

Marianka izbucni în râs.

— Da' ce, voi sunteţi buni?

— Eu şi boierul suntem foarte buni, răspunse cu convingere Vaniuşa. Suntem buni şi să ştii că, peste tot unde am stat, gazdele au rămas mulţumite. Pentru că stăpânul e nobil.

Fata se opri, ascultând.

— Dar ce, boierul tău nu-i însurat? întrebă ea.

— Nu. Boierul nostru e tânăr şi nu e însurat. Domnii de viţă nobilă nu se însoară niciodată de tineri, spuse sfătos Vaniuşa.

— Nu i-o fi uşor! E mare cât un bivol, da' pentru însurătoare-i prea tânăr! Vă e comandant la toţi? întrebă ea.

— Stăpânul meu e iuncher, aşadar încă nu-i ofiţer. Însă titlul pe care-l are e mai presus decât cel de general. E o persoană de vază. Şi nu doar colonelul nostru, ci şi ţarul însuşi îl cunoaşte, îi explică mândru Vaniuşa. Noi nu suntem precum alţi militari, nişte coate-goale. Tătucul nostru era senator, avea peste o mie de suflete, iar nouă ne trimit câte o mie de ruble. De-aia şi suntem iubiţi peste tot. Altfel, poftim, poţi să fii şi căpitan, dar parale, ioc. Ce folos dacă...

— Hai, ieşi, vreau să închid, îl întrerupse fata.

Vaniuşa aduse vinul şi-l anunţă pe Olenin că *la fil se tre joli*[45]. Apoi, râzând prosteşte, se făcu pe dată nevăzut.

XIII

În timpul acesta, în piaţă tobele bătură stingerea. Lumea se întorcea de la muncă. La poartă, prinse a mugi cireada de vite, îmbulzindu-se într-un nor de praf auriu. Fetele şi femeile începură să forfotească pe uliţe şi prin curţi alegându-şi dobitoacele. Soarele se ascunse cu totul în spatele crestelor înzăpezite din zare. O umbră albăstrie se întindea pe pământ şi în văzduh. Deasupra livezilor întunecate se aprindeau, abia desluşite, stelele, iar zgomotele din staniţă se domoleau încetul cu încetul. Odată vitele adăpostite, tinerele cazace ieşeau pe la colţurile uliţelor şi, ronţăind seminţe, se aşezau la vorbă pe prispe. După ce mulse cele două vaci şi bivolița, Marianka se alătură şi ea unuia din aceste grupuri.

În grup erau câteva femei măritate, câteva fete şi doar un singur cazac bătrân.

Vorbeau despre *abrekul* împuşcat. Cazacul povestea, iar femeile îl tot iscodeau.

— Şi ce crezi, răsplata o să fie mare? întrebă o femeie.

— Ba bine că nu. Cică o să primească crucea.

— Mosev şi aşa a vrut să-l obijduiască. I-a luat puşca, numai c-au aflat şefii ăi mari de la Kizlear.

— Ca să vezi ce suflet mârşav, Mosev ăsta!

— Am auzit c-ar fi venit Lukaşka, spuse una dintre fete.

— Chefuieşte cu Nazarka la Iamka. (Iamka era o femeie fără bărbat, desfrânată, care ţinea cârciumă). Cică ar fi băut o jumătate de vadră.

— Ca să vezi ce noroc pe *Urvan* ăsta! zise cineva. Chiar că-i *Urvan*! Da', ce-i drept, bun băiat! Şi îndemânatic! Pe toate le face cu dreptate! Aşa era şi tată-său, Kiriak; îi seamănă leit. Când l-au omorât, toată staniţa l-a

---

[45] Fata e foarte frumoasă (Corect: *La fille est très jolie*) (în fr., în orig.).

plâns... Da' uite-i că vin, continuă femeia, arătând spre cazacii care se-ndreptau către ele pe uliță. S-a agățat şi Erguşov de ei! Mare beţivan!

Lukaşka, Nazarka şi Erguşov, după ce băuseră o jumătate de vadră de vin, veneau acum spre grupul de fete. Toţi trei şi, mai cu seamă, bătrânul cazac, erau ceva mai roşii la faţă decât de obicei. Erguşov se clătina şi, râzând zgomotos, îl tot înghiontea pe Nazarka sub coaste.

— Ce-i, dospitelor, de ce nu cântaţi? strigă el la fete. Cântaţi, vă spun, de cheful nostru.

— Ei, aţi petrecut bine? îi întâmpinară fetele. Bine de tot?

— De ce să cântăm? Ce, e sărbătoare? zise o femeie. Ţi-ai umplut burdihanul cu vin, n-ai decât să cânţi.

Erguşov râse în hohote şi-l înghionti pe Nazarka:

— Cântă tu, ce zici? Iar eu o să joc, că sunt mare meşter, pe onoarea mea.

— Ce-i cu voi, frumoaselor, aţi adormit? întrebă Nazarka. Am venit de la cordon *să înălţăm o rugă*[46]. Iată, *să înălţăm o rugă* pentru Lukaşka.

Apropiindu-se de grup, Lukaşka îşi săltă încet *papaha*[47] şi se opri în faţa fetelor. Pometii largi ai obrajilor şi gâtul îi erau roşii. Vorbea încet, gesturile îi erau cumpătate, însă, în această încetineală şi cumpătare a mişcărilor, se simţea mai multă forţă şi vioiciune decât în sporovăiala şi agitaţia lui Nazarka. Amintea de un armăsar pus pe joacă, care, ridicându-şi coada şi fornăind, a rămas ca înţepenit pe cele patru picioare. Lukaşka stătea liniştit în faţa fetelor. Ochii îi râdeau. Vorbea puţin, aruncând câte o privire ba la camarazii lui beţi, ba la fete. Când Mariana se apropie de colţul unde era strâns grupul, el îşi săltă, cu aceeaşi mişcare înceată, uniformă, căciula, se dădu un pic la o parte, aşezându-se iar cu faţa la ea, cu un picior scos înainte şi, trecându-şi degetele mari ale mâinilor pe după brâu, începu să-şi facă de lucru cu pumnalul. La salutul lui, Marianka îşi plecă uşor capul, se aşeză pe prispă şi scoase o mână de seminţe din sân.

---

[46] *A înălţa o rugă* (în rusă – *molit'*), în limbajul cazacilor, înseamnă să bei în sănătatea cuiva sau să-i urezi în general sănătate; se foloseşte cu sensul de a bea, a chefui (n.a.).

[47] Căciulă caucaziană de formă cilindrică, confecţionată din blană de oaie.

Lukaşka, fără să-şi ia ochii de la fată, mânca seminţe şi scuipa cojile. Când Mariana se apropie, tăcură cu toţii.

— Şi, aţi venit pentru mai multă vreme? întrebă una dintre femei, rupând tăcerea.

— Până mâine dimineaţă, răspunse cumpătat Lukaşka.

— Prea bine, să-ţi dea Dumnezeu să ai folos! spuse cazacul. Mă bucur... Adineauri vorbeam.

— Şi eu zic la fel, se băgă în vorbă şi beţivul de Erguşov, râzând. Uite, avem oaspeţi! adăugă el, arătând spre un soldat care trecea pe drum. Vodca soldăţească e bună, îmi place!

— Ne-au băgat trei diavoli în casă, zise una dintre femei. Bunicu' a fost deja la atamanul staniţei, da' cică nu se poate face nimic.

— Aha! Ai dat cumva de greu? întrebă Erguşov.

— Şi de afumat cu tutun, n-au afumat? întrebă o altă femeie. N-ai decât să pufăi cât vrei afară, da' în casă nu te lăsăm. Poţi să vii şi cu atamanul, că *tot nu te las*. Te pomeni că mai şi şterpelesc ceva. Că doar el, împieliţatul de ataman, vezi bine, nu şi-a adus pe nimeni în casă.

— Cum văd, nu-i prea ai la suflet! zise Erguşov.

— Se mai vorbeşte că fetele trebuie să facă patul soldaţilor şi să-i cinstească cu *cihir* şi cu miere, spuse Nazarka, punând un picior înainte, precum Lukaşka, şi tot ca acesta dându-şi *papaha* pe ceafă.

Erguşov izbucni în râs şi o îmbrăţişă pe fata care şedea cel mai aproape de el.

— Aşa-i, pe cuvânt.

— Ei, uşurel, scaiule, ţipă fata. Te spun nevestei!

— Spune-i! strigă el. Nazarka adevărat grăieşte A ieşit aşa o *ţidulă,* că doar el ştie carte. Pe cuvânt.

Şi se-apucă să îmbrăţişeze fata care urma la rând.

— Ce te lipeşti ca rapănul?! ţipă râzând Ustenka, rotunjoară şi rumenă la faţă, dând să-l plesnească.

Cazacul se feri, cât pe ce să cadă.

— Ca să vezi, fetele, cică, n-au putere. Cât pe ce să mă omoare.

— Ho, scaiule, dracu' te-a adus de la cordon! zise Ustenka şi, întorcându-i spatele, pufni din nou în râs. Trăgeai la aghioase, când cu *abrekul*, nu-i aşa? Bine-ar fi fost să-ţi fi tăiat beregata.

— L-ai fi bocit, nicio grijă! râse Nazarka.

— Las' că te-oi boci pe tine!

— Vezi, nici că-i pasă. Te-ar boci? Nazarka, ce zici? îl întrebă Erguşov.

În tot timpul ăsta, Lukaşka o privea în tăcere pe Marianka. Se vedea că privirea lui o tulbură.

— Dar ce, Marianka, aud că v-au adus în casă un nacealnic? spuse el, dându-se mai aproape de ea.

Ca de obicei, Marianka nu-i răspunse pe dată, ci doar îşi ridică încet privirea. Lui Lukaşka îi râdeau ochii, ca şi cum ceva aparte, străin de cele ce se discutau, se petrecea, în tot acest timp, între el şi fată.

— Păi, da, de ei e bine, că au două case, răspunse în locul Marianei o femeie în vârstă. Dar, uite, la Fomuşkini au adus tot un nacealnic de-al lor, iar el, cică a ocupat un colţ întreg cu lucrurile lui, iar ei n-au unde să se mai aciueze. Se vede treaba c-au mânat încoace, în staniţă, o hoardă întreagă! Şi n-ai ce să faci! conchise ea. Oare ce mama dracului vor să facă aici?

— Cică vor să facă un pod peste Terek, răspunse una dintre fete.

— Iar mie mi-au spus că au să sape o groapă în care să le-arunce pe fete, fiindcă nu-i iubesc pe flăcăi, bălmăji Nazarka, apropiindu-se de Ustenka şi făcând din nou figura lui preferată, în urma căreia izbucniră cu toţii în râs, iar Erguşov, îmbrăţişă pe dată o femeie mai în vârstă, ocolind-o pe Mariana, care ar fi venit la rând.

— Da' pe Marianka de ce n-o strângi în braţe? Ia-le pe toate încaltea, spuse Nazarka.

— Ba nu, că bătrânica mea-i mai dulce, strigă cazacul, pupând-o pe femeia care se zbătea să scape.

— Mă sugrumă! strigă ea, râzând.

Râsetele lor fură întrerupte de un tropot ritmic de paşi la capătul uliţei. Trei soldaţi în mantale, cu arma pe umăr, mergeau, păstrând cadenţa, să schimbe garda la furgoanele cu muniţie. Fruntaşul, un cavalerist veteran,

aruncă o privire mânioasă spre grupul de cazaci şi-şi conduse soldaţii în aşa fel, încât Lukaşka şi Nazarka, care stăteau chiar în drum, ar fi trebuit să se dea la o parte. Nazarka făcu un pas în lături, Lukaşka însă doar se încruntă, îşi întoarse capul şi spatele lat şi nu se clinti din loc.

— Sunt oameni pe-aici, ocoliţi, zise el, uitându-se piezişş, cu dispreţ, la soldaţi.

Soldaţii trecură în tăcere pe-alături, bătând pasul în cadenţă pe drumul plin de praf.

Marianka pufni în râs şi după ea se luară toate fetele.

— Ce flăcăi spilcuiţi! spuse Nazarka. Parc-ar fi dascăli din cei cu poale lungi. Şi porni în marş pe uliţă, maimuţărindu-i.

Cu toţii izbucniră iarăşi în hohote de râs.

Lukaşka se apropie încet de Marianka.

— Da' nacealnicul unde stă la voi? întrebă el.

Mariana se gândi puţin.

— L-am lăsat în casa nouă.

— Şi cum e, tânăr sau bătrân? o iscodi Lukaşka, aşezându-se alături de ea.

— Da' ce, am stat să-l întreb? îi răspunse fata. Am fost să-i aduc *cihir* şi l-am văzut la geam cu moş Eroşka. E unu' roşcat. Cât despre lucruri, şi-au adus o haraba plină.

Fata îşi lăsă ochii în jos.

— Ce bine-mi pare c-am putut să mă-nvoiesc de la cordon! spuse Lukaşka, dându-se şi mai aproape de fată, fără să-şi ia ochii de la ea.

— Şi ai venit pentru mai mult timp? îl întrebă Marianka, zâmbind uşor.

— Până mâine dimineaţă. Dă-mi nişte seminţe, adăugă el, întinzând mâna.

Marianka zâmbi acum cu toată gura şi desfăcu gulerul cămăşii.

— Să nu le iei pe toate, zise ea.

— Drept să spun, mi s-a făcut dor de tine, pe cuvântul meu, şopti cu un glas reţinut Luka, luând seminţe din sânul fetei, şi, aplecându-se şi mai mult, începu să-i zică în şoaptă ceva, râzând cu ochii.

— Nu vin, ţi-am mai spus, strigă deodată Mariana, depărtându-se de el.

— Zău că vreau să-ți spun ceva, şopti Lukaşka. Vino, Maşenka.

Mariana clătină din cap în semn că nu şi râse.

— Surioară Marianka! Hei, surioară! Mămica te cheamă la masă, strigă, apropiindu-se în fugă de grupul de cazaci, fratele mai mic al fetei.

— Acuşica vin, îi răspunse fata. Tu du-te, frățioare, du-te singur înainte, vin şi eu îndată.

Lukaşka se ridică şi-şi săltă *papaha*.

— Pare-se că a venit timpul să merg şi eu acasă, ar fi mai bine, zise el abia stăpânindu-şi un zâmbet şi dispăru după colțul casei.

Între timp, noaptea se înstăpânise deplin peste staniță. O puzderie de stele luminoase se revărsă pe cerul întunecat. Ulițele cufundate în întuneric erau pustii. Nazarka rămase pe prispă cu tinerele cazace ale căror râsete se auzeau în continuare. Iar Lukaşka, după ce se depărtă cu pas liniştit de fete, sări ca o pisică şi o luă la fugă, fără să facă zgomot, ținându-şi pumnalul cu mâna, dar nu înspre casă, ci în direcția locuinței *horungiului.* Străbătând în goană două ulițe şi cotind pe-o hudicioară, el îşi împături *cerkeza* şi se aşeză la umbra gardului. „Ca să vezi, *horungița* nu glumeşte, drăcoaica! Nu-i nimic, răbdare...", gândi el despre Mariana.

Paşii femeii care se apropia îl făcură atent. Trase cu urechea şi râse de unul singur. Mariana, cu capul plecat, venea cu paşi repezi şi egali direct spre el, lovind cu o jordie parii zăplazului. Lukaşka se ridică. Mariana tresări şi stătu locului.

— Vai, afurisitule, ce m-ai speriat! Nu te-ai dus acasă, spuse ea şi râse zgomotos.

Lukaşka o cuprinse pe fată cu o mână, iar cu cealaltă o apucă de bărbie.

— Chiar am ceva să-ți spun... zău! Glasul îi tremura şi vorbea cu întreruperi.

— Ce mai discuții ți-ai găsit şi tu noaptea, îi răspunse Mariana. Mă aşteaptă mama. Tu du-te mai bine la *suflețelul* tău.

Şi, eliberându-se din mâinile lui, fata se depărtă în fugă câțiva paşi. Când ajunse lângă gardul curții sale, Mariana se opri şi se întoarse spre

tânărul cazac, care alerga pe lângă ea şi tot încerca s-o convingă să mai rămână vreun ceas.

— Ei, ce-ai vrut să-mi spui, lunaticule? Şi iar izbucni în râs.

— Să nu râzi de mine, Mariana! Zău aşa! Ei, şi ce dacă am un *sufleţel*? Naiba s-o ia. Doar un cuvinţel să-mi spui şi-o să te iubesc până la moarte: tot ce vrei, aia am să fac. I-auzi! (Şi Luka zornăi banii în buzunar.) Acu' să vezi trai! Oamenii se bucură, dar eu? Din partea ta nu văd niciun fel de bucurie, Marianuşka!

Fata nu-i răspunse nimic. Stătea în faţa lui şi, cu mişcări repezi ale degetelor, rupea jordia în bucăţi mici.

Lukaşka, deodată, strânse din pumni cu putere şi scrâşni din dinţi.

— De ce să tot aşteptăm şi să aşteptăm? De ce? Oare nu te iubesc, fată mândră? Fă ce vrei din mine, rosti el deodată, încruntându-se cu răutate şi prinzând-o de amândouă mâinile.

Mariana nu-şi schimbă expresia liniştită a feţei şi tonul vocii.

— Nu te burzului, Lukaşka, şi ascultă-mă, îi răspunse ea, fără să-şi elibereze mâinile, dar ţinându-l la distanţă. – Fireşte, sunt fată, iar tu trebuie să mă asculţi. Voia nu-i a mea, dar, dacă mă iubeşti, iată ce-ţi spun. Lasă-mi mâinile, că-ţi spun şi aşa. Mă mărit cu tine, dar să nu te aştepţi de la mine să fac prostii, spuse Mariana, fără să-şi întoarcă faţa.

— Ce tot vorbeşti de măritiş? Asta nu stă în puterea noastră. Iubeşte-mă tu, Marianuşka, spuse Lukaşka.

Din încruntat şi pătimaş, acesta redeveni blând, supus şi tandru. Zâmbea şi se uita de aproape în ochii ei.

Mariana se lipi de el şi-l sărută cu patimă pe buze.

— Frăţioare! îi şopti ea şi-l strânse năvalnic la piept.

Apoi, se smulse brusc, din braţele lui, o luă la fugă şi, fără să se întoarcă, intră repede pe poartă în curtea casei.

În ciuda rugăminţilor cazacului să mai stea un minut ca să asculte ce vrea să-i zică, Mariana nu se opri.

— Du-te! O să ne vadă! spuse ea. Uite că şi pe chiriaşul nostru, se pare, îl poartă naiba pe-afară.

„*Horungița* o să se mărite cu mine, îşi zise în gând Lukaşka. Măritişul ca măritişul, dar tu iubeşte-mă!”

Îl găsi pe Nazarka la Iamka şi, după ce chefui cu el, se duse la Duniaşka, unde, trecând peste faptul că-i era necredincioasă, rămase peste noapte.

XIV

Într-adevăr, Olenin umbla prin curte în clipa în care Mariana intră pe poartă, aşa că o auzise când spusese: „Pe chiriaşul nostru îl poartă naiba pe afară”. Întreaga seară o petrecuse cu unchiaşul Eroşka în cerdacul noii sale locuințe. Poruncise să se scoată masa, samovarul, vinul, o lumânare aprinsă şi, la un pahar de ceai şi o țigară, ascultase poveştile bătrânului, care se aşezase la picioarele lui, pe trepte. Chiar dacă noaptea era liniştită, lumânarea pâlpâia şi flacăra ei era purtată în toate părțile, luminând când stâlpul cerdacului, când masa şi vesela, când capul alb, tuns scurt, al bătrânului. Fluturii de noapte roiau prin preajmă şi, scuturându-şi pulberea de pe aripi, se loveau de masă şi de pahare, nimereau drept în flacăra lumânării sau dispăreau în întuneric, în afara cercului de lumină. Olenin şi moş Eroşka băură împreună cinci sticle de *cihir*. Bătrânul, de fiecare dată când turna în pahare, îi întindea unul lui Olenin, urându-i sănătate; gura nu-i tăcea o clipă. Îi povesti despre traiul de altădată al cazacilor, despre tatăl său, *Şiroki*[48], care ducea singur în spate un porc mistreț de zece puduri şi dădea pe gât, dintr-odată, două vedre de *cihir.* Povesti şi despre anişorii trăiți de el şi despre *niania*[49] Ghircik, cu care, în vremea ciumei, trecea burci de pe celălalt mal al Terekului. Povesti şi despre o vânătoare, la care, într-o dimineață, împuşcase doi cerbi. Povesti şi despre *sufletelul* lui, care venea nopțile la el, la cordon. Şi toate acestea

---

[48] Poreclă care s-ar traduce prin *Spătosul.*

[49] *Niania*, în sens propriu, înseamnă întotdeauna *soră mai mare*; în sens figurat, înseamnă *prieten* (n.a.).

erau spuse atât de frumos şi atât de colorat, încât Olenin nici nu-şi dăduse seama cum trecuse timpul.

— Şi uite-aşa, tăicuţă, spuse acesta, nu m-ai apucat în anii mei de aur, că ţi-aş fi arătat de toate. Acum Eroşka şi-a cam mâncat mălaiul, dar pe atunci era vestit în întreg regimentul. Cine avea calul cel mai bun? Cine avea sabie *Gurda*[50]? La cine puteai să mergi să bei? Cu cine puteai să petreci? Pe cine să trimiţi în munţi să-l ucidă pe Ahmed Han? Pe Eroşka. Pe cine iubeau fetele? Tot pe Eroşka. Pentru că eram un *djighit* adevărat. Beţiv, hoţ – furam herghelii în munţi – meşter la cântat; ce mai, bun la toate. Azi, nu mai găseşti asemenea cazaci! Ţi-e şi silă să priveşti în jur. Atâta-s de înalţi (Eroşka arătă cam un arşin de la pământ), se încalţă cu nişte cizme de tot râsul şi se tot uită la ele, asta le e toată bucuria. Sau îşi umplu burdihanul cu băutură, dar nici măcar nu se-mbată ca lumea, ci nu ştiu cum... Pe când eu? Eu eram Eroşka hoţul; pe mine mă cunoşteau puţini prin staniţe, da' în munţi mă ştiau. La mine veneau prinţii *kunaci*. Eram *kunak* cu toţi: cu tătarul, cu armeanul, cu soldatul, cu ofiţerul. Mi-era totuna, beţiv să fie. „Tu, mi se spunea, trebuie să te cureţi de atingerea cu lumea: cu soldatul să nu bei, cu tătarul să nu mănânci."

— Cine spune aşa ceva? îl întrebă Olenin.

— Cine, dascălii noştri de la biserică. Dar ia ascultă-l pe muezinul sau pe cadiul tătar. El zice: „Voi sunteţi necredincioşi, ghiauri, de ce mâncaţi carne de porc?". Carevasăzică înseamnă că fiecare îşi ţine legea lui. După mine însă, toate-s la fel. Toate le-a făcut Dumnezeu spre bucuria omului. Nimic nu e păcat. Uită-te, de pildă, la animale. Ele trăiesc şi în stuful tătarilor, şi în al nostru. Unde se aciuează, acolo le este casa. Ce le dă Dumnezeu, aia mănâncă. Iar ai noştri spun că, pentru aşa ceva, o să lingem tingirile. Eu aşa cred, că toate nu-s decât minciuni, adăugă el după o clipă de tăcere.

— Ce anume sunt minciuni? întrebă Olenin.

---

[50] Veche sabie caucaziană, făurită de un renumit meşter, Gurda.

— Păi, ce spun dascălii. La noi, tăicuță, în Cervlenaia, plutonierul miera *kunak.* Un om de ispravă, aşa ca mine. L-au omorât în Cecenia. El aşa zicea, că toate acestea le născocesc dascălii din capul lor. Dai ortu' popii, zice, iarba o să-ți crească pe mormânt, şi cu asta, basta. (Bătrânul râse.) Îndârjit mai era!

— Câți ani ai? îl întrebă Olenin.

— Dumnezeu de-i mai ştie! Vreo şaptezeci să fie. Pe când voi aveați țarină, eu eram deja mărişor. Ia şi socoteşte, or fi mulți? Să fie şaptezeci?

— Sunt. Şi încă te ții bine.

— Păi, mulțumesc lui Dumnezeu, sunt sănătos, n-am de ce să mă plâng; doar o muiere, vrăjitoare, ce m-a mai stricat...

— Cum aşa?

— Iac-aşa, m-a stricat...

— Vasăzică, cum mori, iarba ce mai creşte, nu? repetă Olenin.

Eroşka, se vede, nu dorea să-şi ducă gândul până la capăt. Tăcu o vreme.

— Dar tu ce credeai? Ia şi bea! strigă el, zâmbind şi întinzându-i paharul cu vin.

XV

— Aşadar, despre ce vorbeam? continuă el, aducându-şi aminte. Da, aşa om sunt eu! Vânător mai bun ca mine nu găseşti în tot regimentul. Dau de urma oricărei fiare, a oricărei păsări şi ți-o arăt. Şi ce, şi unde – pe toate le ştiu. Am şi câini, şi două puşti, şi plase, şi *kobâlkă*, şi erete, de toate am, mulțumesc lui Dumnezeu. Dacă eşti vânător adevărat şi nu doar te lauzi, o să-ți arăt ce ştiu. Aşa sunt eu. Dacă văd o urmă, ştiu deja ce animal a lăsat-o, unde îşi face culcuşul, unde se adapă sau unde se tăvăleşte. Îmi fac un *lopazik*[51] şi stau noaptea la pândă. Acasă la ce să stai?

---

[51] Loc de pândă, construit pe stâlpi sau amenajat în copaci (n.a.).

Numai păcate faci, îți umpli burta cu vin. Şi când mai vin şi femeile cu trăncăneala lor şi mai țipă şi copiii, te sufoci cu totul. Altceva e să ieşi în zori, să-ți alegi un locşor, să culci stuful la pământ, să te aşezi şi, ca un om de ispravă, să aştepți până la sfârşit. Vezi tot ce se petrece în pădure. Dacă te uiți la cer, stelele pălesc, citeşti în ele cam câte ceasuri sunt. Arunci o privire în jur, pădurea foşneşte, tot aştepți, iată se aude un trosnet, vine porcul mistreț să se tăvălească. Asculți cum piuie puii de vultur, cum le răspund cocoşii din staniță sau gâştele. Dacă-s gâşte, înseamnă că încă n-a trecut de miezul nopții. Pe toate astea le ştiu. Iar dacă răsună, undeva departe, vreo împuşcătură, începi să te gândeşti. Stai şi te întrebi cine putea să tragă. Să fie un cazac, aşa ca mine, care a pândit un animal, poate l-a nimerit sau poate doar l-a rănit, şi porneşte sărmana jivină prin stuf, murdărindu-l fără rost cu sângele ei. Aşa ceva nu-mi place! Of, nu-mi place deloc! De ce să rănească animalul? Nătărăul! Nătărăul! Sau te gândeşti: „Poate *abrekul* o fi împuşcat vreun cazac tânăr şi fără minte”. Toate astea îți trec prin cap. Stăteam, uite, odată în caic pe apă şi, când mă uit, văd că pluteşte un leagăn din susul râului. Un leagăn bun, doar o margine o avea ruptă. Şi deodată mă potopesc gândurile. Al cui poate fi? Pesemne, îmi zic, nemernicii voştri de soldați or fi dat năvală în aul, or fi răpit femeile, pe prunc l-o fi ucis vreun ticălos: l-o fi prins de picioare şi o fi dat cu el de colțul casei. Ce, nu fac aşa? Deh, nu mai au suflet oamenii! Astfel de gânduri mi-au venit, îmi părea rău. Mă gândesc: leagănul l-au aruncat şi pe femeie au gonit-o, casei i-au dat foc, iar *djighitul* a pus mâna pe puşcă şi a trecut să jefuiască pe partea noastră. Tot stai şi te gândeşti. Cum auzi în desiş o turmă că dă năvală, cum parcă zvâcneşte ceva înăuntrul tău. Măiculiță, veniți încoace! O să mă adulmece, gândesc; stau nemişcat, inima însă: dum! dum! dum! Mai să-mi plesnească! Astă primăvară s-a apropiat aşa o turmă numeroasă, de s-a înnegrit locul. „În numele Tatălui şi al Fiului...”, mă pregăteam să apăs pe trăgaci. Când, deodată, scroafa grohăi către purcei: „Jale mare, copilaşi: e un om pe-aici”, şi dispărură cu toții în tufişuri. Aş fi rupt-o, cum se spune, cu dinții.

— Dar cum a putut scroafa să le spună purceilor că stă un om la pândă? întrebă Olenin.

— Dar tu cum crezi? Că el, animalul, e prost? Nu, e mai deştept ca omul, chiar dacă nu-i decât o scroafă. Ştie totul. Uite, de-o pildă, omul trece pe lângă o urmă, nici n-o observă, dar scroafa, cum dă de urma ta, cum o ia la fugă şi dispare cât ai clipi; înseamnă că are minte, dacă tu mirosul tău nu-l simți, iar ea da. Şi apoi, mai trebuie spus: tu cauți s-o omori, iar ea vrea să se plimbe vie prin pădure. Tu ai legea ta, ea o are pe-a ei. Ea nu-i decât o scroafă, dar nu e mai rea decât tine; aşa a făcut Dumnezeu lumea. Ehei! Prost mai e omul, prost, prost cât încape! repetă de câteva ori bătrânul şi, lăsându-şi capul în jos, căzu pe gânduri.

Olenin căzu şi el pe gânduri şi, coborând din cerdac, îşi puse mâinile la spate şi începu să se plimbe în tăcere prin curte.

Venindu-şi în fire, Eroşka îşi înălță capul şi începu să urmărească atent fluturii de noapte ce se roteau în jurul flăcării tremurânde a lumânării şi sfârşeau prin a nimeri în ea.

— Prostule, prostule! strigă el. Unde te bagi? Prostule! Prostule!

Se ridică şi începu să alunge fluturii cu degetele sale groase.

— O să te arzi, prostule, zboară încoace, e loc destul, le vorbea el cu glas blând, încercând să-i prindă de aripi, cu degetele sale butucănoase, şi să le dea apoi drumul. Singur îți cauți moartea, iar mie îmi pare rău de tine.

Bătrânul şezu îndelung acolo, sporovoind şi sorbind vin din carafă, în timp ce Olenin se plimba încoace şi încolo prin curte. Fu uimit să audă, deodată, şoapte în spatele porții. Îşi ținu respirația şi desluşi un râs de femeie, o voce bărbătească şi zgomotul unui sărut. Târându-şi înadins picioarele prin iarbă, trecu în partea cealaltă a curții. Peste câtva timp însă gardul trosni. Un cazac în *cerkezăă* de culoare închisă şi căciulă cu fundul alb (era Luka), trecu de-a lungul gardului, iar o femeie înaltă, cu batic alb, trecu pe lângă Olenin. „Nici eu n-am treabă cu tine, nici pe tine nu te priveşte ce fac”, părea să-i spună mersul hotărât al Mariankăi. O petrecu cu ochii până la cerdacul casei gazdelor, văzu chiar prin fereastră cum îşi dă jos baticul şi se aşază pe laviță. Şi, deodată, un sentiment de tristețe şi

singurătate, de dorințe şi speranțe neclare şi de invidie față de cineva cuprinse sufletul tânărului.

Se stinseseră şi ultimele lumini de prin case, se domoliseră şi ultimele zgomote din staniță. Şi gardurile, şi animalele ce luceau alb prin curți, şi acoperişurile, şi plopii zvelți, toate păreau că dorm un somn sănătos, tihnit, ca după o zi de muncă. Numai orăcăitul neîntrerupt al broaştelor răzbătea strident, din depărtarea umedă, până la urechea celui cu auzul încordat. Înspre răsărit, stelele se răreau şi păreau că se măresc în lumina tot mai intensă. Deasupra capului se iveau parcă mai dese, iar cerul părea mai adânc. Sprijinindu-şi capul în palmă, bătrânul ațipi. Un cocoş dădu un strigăt în curtea de peste drum. Iar Olenin continua să se plimbe într-o parte şi în alta, gândindu-se la ceva. Un cântec pe mai multe voci ajunse până la urechile lui. Se apropie de gard şi începu să asculte. Glasuri tinere de cazaci se contopeau într-o melodie veselă şi, dintre toate, se distingea una singură, puternică şi pătrunzătoare.

— Ştii cine cântă? întrebă bătrânul, trezit din somn. E Lukaşka, *djighitul*. A omorât un cecen, de-aia se şi bucură. De ce s-o bucura? Prostul, prostul!

— Dar tu ai ucis oameni? întrebă Olenin.

Bătrânul se înălță deodată pe ambele coate şi-şi apropie fața de cea a tânărului.

— Drace! se răsti el. Ce întrebare e asta? Despre aşa ceva nu se cade să vorbeşti. E lucru greu să omori un suflet, of, tare greu! Rămâi cu bine, tăicuță, sunt şi sătul, şi băut, spuse el, ridicându-se. Să vin mâine la vânătoare?

— Vino.

— Numai să te trezeşti mai de dimineață, că de nu, iei amendă.

— N-avea grijă, mă trezesc înaintea ta, îi răspunse Olenin.

Bătrânul plecă. Încetă şi cântecul. Se auziră paşi şi o discuție veselă. Ceva mai târziu se porni din nou un cântec, însă ceva mai departe, iar vocea sonoră a lui Eroşka se alătură celor de dinainte. „Ce oameni, ce viață!”, gândi Olenin şi, oftând, se întoarse singur în casă.

XVI

Unchiaşul Eroşka era un cazac ce nu figura în statele de plată şi trăia singur; cu vreo douăzeci de ani în urmă, soţia sa, trecând în sânul Bisericii pravoslavnice oficiale, îl părăsise şi se măritase cu un feldwebel rus. Copii nu avea. Nu înşira baliverne atunci când povestea despre sine că fusese cel mai grozav cazac din staniţă. Îl cunoşteau toţi din regiment pentru isprăvile sale vitejeşti de odinioară. Avea pe suflet mai mulţi oameni ucişi, şi dintre ceceni, şi dintre ruşi. Fusese şi în munţi, îi tâlhărise şi pe ruşi, înfundase şi puşcăria în două rânduri. Cea mai mare parte a vieţii şi-o petrecuse la vânătoare în pădure, unde se hrănea zile întregi doar cu o bucată de pâine şi unde nu bea decât apă. În schimb, când revenea în staniţă, chefuia de dimineaţă până seara. După ce se întoarse de la Olenin, dormi vreo două ceasuri şi, trezindu-se înainte să se facă ziuă, rămase întins în pat şi începu să se gândească la omul pe care îl cunoscuse în ajun. *Simplitatea* lui Olenin îi plăcuse foarte mult (simplitate în sensul că acestuia nu-i părea rău de vin). Olenin însuşi îi plăcuse. Se mira în sinea lui de ce ruşii sunt toţi *simpli* şi bogaţi şi nu înţelegea de ce nu ştiu nimic, chiar dacă-s oameni învăţaţi. Cumpănea în mintea lui aceste întrebări, dar şi cam ce ar putea să obţină de la Olenin. Casa unchiaşului Eroşka era destul de mare şi nu foarte veche, dar se simţea în ea lipsa unei mâini de femeie. În ciuda obişnuitei griji a cazacilor pentru curăţenie, camera era destul de murdară şi în totală dezordine. Pe masă erau un zăbun plin de sânge, o jumătate de turtă din aluat de cozonac, iar alături, o stăncuţă sfâşiată, hrană pentru erete. Pe laviţe, erau aruncate la întâmplare opinci, o puşcă, un pumnal, un săculeţ, un suman ud şi tot felul de zdrenţe. Într-un colţ, într-un ciubăr cu apă stătută, care mirosea deja, fusese pusă la muiat o altă pereche de încălţări; tot aici se găseau flinta şi *kobâlka*. Pe duşumea, zăceau alandala o plasă de pescuit şi câţiva fazani împuşcaţi, iar lângă masă se plimba de colo-colo, ciugulind din podeaua murdară, o găinuşă legată de picior. În gura cuptorului rece se afla un hârb de oală, plin cu un fel de lichid lăptos. Pe cuptor, piuia o gaie, muncindu-se să scape din legătură, iar un erete năpârlit stătea liniştit pe margine şi se uita

pieziş la pasăre, plecându-şi din când în când capul la dreapta şi la stânga. Unchiaşul, numai în cămaşă, stătea culcat de-a curmezişul, într-un pat scurt, aşezat între perete şi cuptor; îşi întinsese picioarele vânjoase pe marginea cuptorului şi, cu degetul mare, rupea zgaibele zgârieturilor de pe mâini, făcute de eretele pe care îl purta fără mănuşă. În întreaga încăpere, şi mai ales în jurul bătrânului, aerul era pătruns de acel miros puternic, amestecat, dar plăcut, care-l însoțea peste tot.

— *Uide-ma,* unchiule? (adică: eşti acasă, unchiule?) se auzi de la fereastră un glas ascuțit pe care-l cunoscu pe dată ca fiind al vecinului Lukaşka.

— *Uide, uide, uide!* Sunt acasă, intră! strigă bătrânul. Vecine Marka, Luka Marka, ce treabă ai cu unchiul? Ori pleci la cordon?

La strigătul bătrânului, eretele tresări, bătu din aripi, smucindu-se în legătură.

Bătrânului îi plăcea de Lukaşka şi doar pe el îl scutea de disprețul cu care privea tânăra generație de cazaci. În afară de asta, Lukaşka şi maică-sa, ca vecini, îi dădeau adesea bătrânului vin, lapte covăsit şi alte produse din gospodărie, de care unchiaşul ducea lipsă. Bătrânul, care întreaga viață ascultase doar de pornirile inimii, explica întotdeauna în mod practic aceste relații cu cei apropiați. „Păi, ce? Sunt oameni înstăriți, îşi spunea el. Eu le dau vânat proaspăt, vreo găinuşă acolo, iar ei nu-l uită pe unchiaş: îi mai aduc plăcinte, câte-o turtă...”

— Să trăieşti, Marka! Sunt bucuros să te văd, strigă vesel bătrânul şi, cu o mişcare iute, îşi coborî picioarele desculțe din pat, se ridică sprinten, făcu doi-trei paşi pe podeaua care scârțâia, se uită la picioarele sale întoarse în afară şi, brusc, îl apucă râsul. Chicoti, bătu o dată din călcâi, încă o dată şi execută o *ieşire.* Mă pricep, nu-i aşa? întrebă el, clipind din ochii săi mici şi strălucitori. Lukaşka schiță un zâmbet. Ce-i, te întorci la cordon? întrebă bătrânul.

— Ți-am adus nişte *cihir*, unchiule, după cum ți-am promis la cordon.

— Dumnezeu să te aibă în pază! rosti bătrânul. Îşi ridică *ceambarii*[52] şi *beşmetul* care zăceau pe jos, se îmbrăcă, se încinse cu cureaua, îşi turnă, dintr-o oală, apă pe mâini, le şterse cu o pereche de şalvari vechi, cu un ciot de pieptene îşi netezi barba şi se opri în faţa lui Lukaşka. Sunt gata! spuse el.

Lukaşka luă un căuş de lemn, îl şterse, turnă vin şi, după ce se aşeză pe un scaun, i-l întinse unchiaşului.

— Să fii sănătos! În numele Tatălui şi al Fiului! spuse bătrânul şi primi solemn vinul. Să ai parte de tot ce-ţi doreşti, să fii viteaz şi să capeţi decoraţia!

Lukaşka îşi făcu şi el semnul crucii, bău din căuş şi-l puse pe masă. Bătrânul se ridică, aduse un peşte uscat, îl puse pe prag, îl bătu cu un băţ să se frăgezească şi, aşezându-l cu mâinile sale scorţoase pe singura lui farfurie, de culoare albastră, îl puse pe masă.

— Cum vezi, am de toate, chiar şi o gustărică, mulţumesc lui Dumnezeu, spuse el mândru. Ei, care-i treaba cu Mosev? întrebă bătrânul.

Lukaşka îi povesti cum i-a luat uriadnicul puşca, desigur pentru a auzi părerea bătrânului.

— Pentru puşcă să nu te pui, îi zise bătrânul. Nu-i dai puşca, nu vezi decoraţia...

— Ei, cum aşa, unchiule? Ce decoraţie, spun ei, să-i dăm unui *nevârstnic*[53]? Or, puşca-i de preţ, făcută în Crimeea, face vreo optzeci de monede.

— Ei, dă-o-ncolo de puşcă! Aşa m-am clănţănit şi eu cu sotnicul: voia să-i dau calul meu. „Dă-mi, zicea, calul şi te propun *horungiu*.” Nu i l-am dat şi n-a ieşit nimic.

— Păi, cum să fac, unchiule? Uite, trebuie să-mi cumpăr un cal şi, din câte aud, dincolo de râu, cu mai puţin de cincizeci de monede, nu-l iei. Or, mama încă n-a vândut vinul.

---

[52] Pantaloni foarte largi.

[53] *Nevârstnicii* (în rusă – *maloletki*) erau acei cazaci care nu începuseră să slujească în corpul activ de cazaci călare (n.a.).

— Deh, noi după aşa ceva nu tânjeam, spuse bătrânul. Când Eroşka era de anii tăi, fura herghelii de la nogai şi le trecea peste Terek! Se întâmpla să dai un cal de soi pentru *un ştof*[54] de vodcă sau pentru o burcă.

— Da' de ce îl dădeaţi aşa de ieftin? întrebă Lukaşka.

— Eşti prost, tare prost, măi Marka! spuse bătrânul disprețuitor. Nu poți să ții la preț când e lucru de furat. Iar voi, din câte-mi dau seama, nici n-ați văzut cum se fură caii. De ce taci?

— Păi ce să spun, unchiule? zise Lukaşka. Noi nu suntem, pesemne, oameni dintr-ăia.

— Eşti prost, tare prost, măi Marka! Nu sunteți oameni dintr-ăia, răspunse bătrânul, îngânându-l pe tânărul cazac. Fireşte că nu eram ca tine la vârsta ta.

— Dar cum erai? îl întrebă Lukaşka.

Bătrânul clătină din cap cu dispreț.

— Unchiul Eroşka a fost totdeauna un om *simplu*, nu-i părea rău după nimic. De-aia aveam *kunaci* în întreaga Cecenie. Când venea la mine vreun *kunak*, îl îmbătam cu vodcă, îi făceam pe plac, îl culcam în casă la mine, iar dacă mergeam eu la el, îi duceam un plocon, un peşcheş. Aşa se face între oameni, nu ca acum: atâta grijă au flăcăii acum, să spargă semințe între dinți şi să scuipe cojile, încheie disprețuitor bătrânul, maimuțărindu-i cum ronțăie la semințe şi cum scuipă cojile.

— Asta o ştiu prea bine, spuse Lukaşka. Ai dreptate!

— Dacă vrei să fii vrednic, fii *djighit*, nu mujic. Că şi mujicul poate să-şi cumpere un cal, pune banii jos şi-şi ia.

Tăcură o vreme.

— Şi-apoi, unchiule, îi o plictiseală de mori, şi-n staniță, şi la cordon. Iar ca să pleci să mai scapi de urât, n-ai unde. Cu toții sunt prea supuşi. Să-l luăm, de-o pildă, pe Nazar. Am fost deunăzi în aul. Ne-a chemat Ghirei Han să mergem şi să furăm caii nogailor: nimeni n-a vrut. Or, de unul singur, cum să mă duc?

---

[54] Din *Stauf* (germ.) – veche unitate de măsură pentru lichide, echivalentă cu o zecime de vadră.

— Dar unchiaşul ce are? Crezi ca m-am uscat cu totul? Nu, nu m-am uscat. Dă-mi un cal şi chiar acum o pornesc la nogai.

— Ce să mai vorbim de pomană? spuse Luka. Zi-mi mai bine cum să fac cu Ghirei Han? Zice, tu adu caii până la Terek, că acolo, chiar de-mi vii cu o herghelie, găsesc eu loc să-i trec. Vezi doar, e şi el dintre cei cu capul ras, mi-e greu să-l cred.

— Pe Ghirei Han poți să-l crezi, că tot neamul lui sunt oameni de treabă; tată-său mi-a fost *kunak* credincios. Numai să iei aminte la ce-ți spun, că n-o să te învăț de rău: pune-l să jure, atunci îşi va ține cuvântul. Iar dacă pleci cu dânsul, să ții pistolul tot timpul la îndemână. Mai cu seamă când vă apucați să împărțiți caii. Cândva, pe mine era să mă omoare un cecen, fiindcă eu îi ceream câte zece monede de cal. Poți să-i dai crezare, dar fără puşcă să nu te culci.

Lukaşka îl asculta cu atenție pe bătrân.

— Dar ia spune-mi, unchiule, mi s-a spus c-ai avea iarbafiarelor, spuse el după o clipă de tăcere.

— Iarba-fiarelor n-o am, dar o să te învăț cum să faci rost de ea, că eşti un flăcău pe cinste şi nu-l uiți pe unchiaş. Să te-nvăț, au ba?

— Învață-mă, unchiule.

— Broasca țestoasă o ştii? Că doar ea e dracul, află de la mine.

— Cum să n-o ştiu!

— Caută-i cuibul, împleteşte un gard mic de nuiele în jur, aşa, ca să nu poată trece. O să vină, o să se-nvârtă în jur, după care o să pornească pe dată înapoi; o să găsească iarba-fiarelor, o s-o aducă şi o să rupă gardul. Tu n-ai decât să mergi a doua zi să te uiți: unde-i gardul rupt, acolo ai să găseşti şi iarba-fiarelor. Ia-o şi fă ce vrei cu ea. Nu-ți va sta în cale nici lacăt, nici încuietoare.

— Da' tu ai încercat cumva, unchiule?

— De încercat, n-am încercat, dar mi-au vorbit despre asta oameni de încredere. Eu nu ştiam decât un fel de descântec, „fiți sănătoşi", pe care-l spuneam când să mă urc pe cal. Nu m-a omorât nimeni.

— Ce fel de „fiți sănătoşi", unchiule?

— Cum, nu-l ştii? Of, voi, cei din ziua de azi! Păi, întreabă-l pe unchiaş. Ascultă şi zi după mine:

Fiți sănătoşi oameni ai Sionului.
Acesta-i împăratul vostru.
Ne urcăm în şa.
Ruga lui Sofronie,
Glăsuirea lui Zaharia.
Părinte Mandrâci
De oameni-în veci-iubitor.

— *De oameni-în veci-iubitor*, repetă bătrânul. Acum îl ştii? Haide, spune-l!

Lukaşka râse.

— Să nu-mi spui, unchiule, că de-aia nu te-au omorât. Poate că aşa a fost să fie.

— Deştepți v-ați mai făcut. Tu învață-l şi spune-l. De stricat, n-are ce să-ți strice. Uite, rosteşti „Mandrâci" şi va fi bine! Şi bătrânul izbucni în râs. – Uite ce-i, Luka, să nu te duci la nogai!

— Cum aşa?

— S-au dus vremurile alea, nici oamenii nu mai sunt la fel. Cazacii de azi fac pe ei de frică. Şi apoi, uite ce de ruşi au fost mânați încoace! O să te bage-n judecăți. Cum îți spun, las-o baltă. Unde să vă duceți? Odată, Ghircik şi cu mine...

Şi bătrânul dădu să depene una din nenumăratele sale poveşti. Lukaşka însă se uită pe fereastră.

— S-a făcut ziuă de-a binelea, unchiule, îl întrerupse tânărul. E timpul... Treci pe la noi când ai drum.

— Hristos să te aibă în pază! Eu mă duc la militarul rus; i-am promis că-l iau la vânătoare. Pare a fi om de treabă.

XVII

De la Eroşka, Lukaşka trecu pe acasă. Pe când se întorcea, o ceaţă jilavă se ridica de pe pământ şi învăluia staniţa. Vitele, pe care încă nu le puteai vedea, începuseră să se foiască în culcuşurile lor. Cocoşii se strigau tot mai des şi mai tare. Văzduhul devenea străveziu şi oamenii prinseră a se ridica din aşternuturi. Apropiindu-se de casă, Lukaşka văzu gardul umed de rouă al gospodăriei sale, cerdacul mic şi magazia cu uşa dată în lături. Prin ceaţă, răzbăteau din curte lovituri de topor. Lukaşka intră în casă. Maică-sa se sculase şi, stând în faţa cuptorului, punea lemne pe foc. În pat, mai dormea sora mică a lui Lukaşka.

— Ei, cum e Lukaşa, te-ai săturat de chefuit? îl întrebă maică-sa încet. Pe unde ţi-ai petrecut nopticica?

— Am fost în staniţă, răspunse cam fără chef tânărul, scoţând puşca din învelitoare şi examinând-o.

Maică-sa clătină din cap.

După ce turnă praf de puşcă pe o poliţă, Lukaşka luă săculeţul, scoase din el câteva cartuşe goale şi începu să le umple pe rând, astupându-le apoi grijuliu cu câte un glonţ înfăşurat într-o bucată de cârpă. Încercă cu dinţii dacă sunt bine astupate şi puse săculeţul la loc.

— Ţi-am spus, mamă, să dregi traistele. Ai apucat cumva? întrebă el.

— Cum să nu! Din câte ştiu le-a dres muta aseară. Da' ce, e vremea să pleci la cordon? Nici n-am apucat să te văd.

— Numai să strâng şi trebuie să plec, răspunse Lukaşka, legând săculeţul cu praf de puşcă. Da' muta unde-i? Ori a ieşit?

— Cred că s-a apucat să taie lemne. Şi-a tot făcut griji pentru tine. „N-o să-l mai văd deloc", zicea. Îşi tot punea mâna pe faţă, plesnea din palme şi le ducea la inimă: sunt mâhnită, cică. Să mă duc s-o chem? Despre *abrek* a înţeles tot.

— Cheam-o, spuse Lukaşka. Aveam acolo nişte slănină, ad-o încoace. Trebuie să-mi ung sabia.

Bătrâna ieşi; peste câteva minute, pe scara care scârţâia, urcă în casă sora mută a lui Lukaşka. Era cu şase ani mai mare decât fratele ei şi ar fi

semănat izbitor cu acesta, dacă n-ar fi fost fața tâmpă şi foarte mobilă ca expresie, întâlnită la toți surdomuții. Purta o cămaşă din pânză groasă, plină de petice; umbla desculță şi avea picioarele murdare, iar pe cap, purta un batic vechi, albastru. Gâtul, mâinile şi fața îi erau vânoase, ca la bărbați. Se vedea şi după straie, şi după înfățişare că făcea în gospodărie munca anevoioasă de bărbat. Aduse o legătură de lemne, pe care o lăsă în fața cuptorului. Apoi se apropie de fratele ei cu un zâmbet de bucurie ce-i încreți tot obrazul, îl atinse pe umăr şi începu să-i facă semne repezi cu mâinile, cu fața şi cu tot corpul.

— Foarte bine, foarte bine! Eşti o fată bună, Stiopka! îi răspunse fratele, dând din cap. Ai pregătit totul, ai dres traistele, bravo! Iată ce-ți dau pentru asta! Şi, scoțând din buzunar două turte dulci, i le întinse.

Muta se împurpură la față şi mugi sălbatic de bucurie. Luând turta dulce, începu şi mai repede să facă semne, arătând mereu într-o anume direcție şi trecându-şi degetul mare peste sprâncene şi peste obraz. Lukaşka o înțelegea şi tot dădea din cap, zâmbind uşor. Îi zicea că mai bine le-ar fi dat fetelor turta dulce, că fetele îl iubesc şi că una dintre ele, Marianka, e cea mai bună dintre toate şi că-l iubeşte. Vorbind de Marianka, muta arăta cu mişcări repezite în direcția casei acesteia, îşi ducea mâna la sprâncene, la față, plescăia din buze şi dădea din cap. „Te iubeşte”, îi arăta ea, strângându-şi mâinile la piept, îşi săruta propria mână şi dădea de înțeles că îmbrățişează pe cineva. Întorcându-se în casă şi pricepând despre ce vorbeşte muta, maică-sa zâmbi şi clătină din cap. Muta îi arătă turta dulce şi din nou mugi de bucurie.

— I-am spus, deunăzi, Ulitei că o să-i trimit peținori, spuse mama. Mi-a primit bine cuvintele.

Lukaşka îşi privi în tăcere mama.

— Ce-i, mamă? Vinul trebuie scos la vânzare. Mi-ar trebui şi-un cal.

— O să-l scot când o veni vremea; o să dreg şi butoaiele, îi spuse mama, nedorind ca fiul ei să se amestece în treburile gospodăreşti. Când pleci, îi spuse bătrâna fiului, să iei săculețul din tindă. L-am împrumutat de la

vecini, ți-am pregătit câte ceva pentru cordon. Sau poate ar fi mai bine să le pun în *sakvale*[55].

— E bine aşa, îi răspunse Lukaşka. Iar dacă vine de peste râu Ghirei Han, trimite-l la cordon, pentru că n-or să-mi dea drumul prea curând. Am o treabă cu el.

Şi începu să se pregătească de plecare.

— L-oi trimite, Lukaşa, cum să nu. Vasăzică ați petrecut cu toții la Iamka? întrebă bătrâna. M-am sculat noaptea să văd de vite, am tras cu urechea, se auzea cum cântai.

Lukaşka nu răspunse, ieşi în tindă, îşi trecu peste umăr desagii, îşi încheie zăbunul, îşi luă puşca şi se opri în prag.

— Rămâi cu bine, măicuță, zise el. Maică-sa îl petrecu până la poartă. – Butoiaşul trimite-mi-l cu Nazarka, le-am promis băieților. O să treacă pe-aici, îi spuse, trăgând poarta după el.

— Hristos să te aibă în pază, Lukaşa! Domnul să fie cu tine! Îți trimit, îți trimit din butoiul cel nou, răspunse bătrâna, apropiindu-se de gard. Uite ce vreau să-ți spun, adăugă ea, aplecându-se peste gard.

Cazacul se opri.

— Aici ai petrecut, nu-i nimic, slavă Domnului! Un om tânăr trebuie să se veselească. Ei bine, şi Dumnezeu ți-a dat noroc. Asta nu-i rău. Acolo însă, fiule, fii cu băgare de seamă, nu de alta... Înainte de toate, să-i faci pe plac nacealnicului, n-ai cum altfel! Iar eu o să vând şi vinul, pregătesc şi bani să-ți cumperi cal, şi pe fată o s-o pețesc.

— Bine, bine, mamă! răspunse fiul, încruntându-se.

Muta îi strigă să se uite la ea. Îi arătă capul şi mâna, ceea ce însemna cap ras, adică un cecen. După care, încruntându-şi sprâncenele, dădu de înțeles că ocheşte cu puşca, strigă şi îngăimă ceva repede, dând din cap. Dorea să-i spună să mai împuşte un cecen.

Lukaşka înțelese, zâmbi şi, cu paşi repezi, uşori, ținându-şi puşca la spate, sub burcă, dispăru în ceața deasă.

---

[55] *Sakvalele* erau un fel de desagi pe care cazacii le purtau în spatele şeilor (n.a.).

Bătrâna mai rămase o vreme în tăcere la poartă, apoi se întoarse în izbă şi se apucă pe dată de lucru.

XVIII

Lukaşka plecă la cordon, în vreme ce unchiaşul Eroşka îşi fluieră câinii şi, sărind peste zăplazuri, ajunse, prin spatele curților, la locuința lui Olenin (când mergea la vânătoare, nu-i plăcea să se întâlnească cu femei). Când unchiaşul Eroşka, cu puşca la spinare şi îmbrăcat de vânătoare, deschise uşa, Olenin încă dormea şi chiar Vaniuşa, care se trezise, nu se ridicase încă din pat şi se uita în jurul său, gândindu-se dacă este sau nu timpul să se scoale.

— Pedeapsă! strigă bătrânul cu glasul său sonor. Alarmă! Au tăbărât cecenii! Ivan! Pune samovarul pentru boier. Iar tu, fă bine şi te scoală. Mai cu viață! strigă bătrânul. Aşa e la noi, om bun. Până şi fetele s-au trezit. Ia uită-te pe geam, ia uită-te, se duc la apă şi tu dormi.

Olenin se trezi şi sări în picioare. Şi se simți proaspăt, vesel la vederea bătrânului şi la auzul glasului acestuia.

— Hai, mai repede, mai repede, Vaniuşa! începu el să strige.

— Aşa mergi tu la vânătoare?! Oamenii stau la masă, iar tu dormi. Leam? Încotro? strigă el la câine. Puşca ți-e pregătită au ba? striga bătrânul, de parcă o mulțime de oameni s-ar fi aflat în izbă.

— Ei, gata, gata, am greşit, ce să-i faci. Praful de puşcă, Vaniuşa! Dopurile de câlți! spuse Olenin.

— Amendă! strigă bătrânul.

— *Diu te vulevu?*[56] întrebă Vaniuşa, râzând satisfăcut.

— Nu eşti de-al nostru! Nu turuieşti pe limba noastră, drace! strigă la el bătrânul, arătându-şi cioturile de dinți.

— Prima oară se iartă, glumi Olenin, trăgându-şi o pereche de cizme lungi.

---

[56] Ceai doriți? (Corect: *Du thé, voulez-vous?*) (în fr., în orig.).

— Se iartă prima oară, îi răspunse Eroşka, iar dacă nu te trezeşti la timp şi a doua oară, plăteşti amendă o vadră de *cihir.* Dacă se încălzeşte, pe cerb nu-l mai prinzi.

— Da' chiar de-l prinzi, e mai deştept ca omul, spuse Olenin, repetând cuvintele bătrânului rostite în ajun. Pe el nu-l duci de nas.

— Da, da, râzi tu, râzi! Ia şi împuşcă unul şi atunci mai vorbim. Hai, mai cu suflet! Uite, vine şi gazda la tine, spuse Eroşka, uitându-se pe fereastră. Ia uite ce s-a gătit, şi-a tras pe el zăbun nou, ca să vezi că-i ofițer. Eh! Oamenii ăştia ai noştri!

Şi, într-adevăr, Vaniuşa anunță că gazda doreşte să-l vadă pe boier.

— *Larjan*[57], spuse el cu un aer concentrat, prevenindu-şi boierul despre scopul vizitei *horungiului*. După care, *horungiul* în persoană, într-o *cerkeză* nouă, cu epoleți de ofițer pe umeri, în cizme lustruite – ceea ce era o raritate la cazaci –, cu zâmbetul pe față şi legănându-se uşor, intră în odaie şi-i ură lui Olenin bun-venit.

Horungiul Ilia Vasilievici era un cazac *educat*. Fusese în Rusia, era învățător la şcoală şi, mai important decât toate, era *nobil.* Dorea să pară *nobil*, dar, împotriva voinței lui, sub lustrul urât al vioiciunii ce-o afişa, al stăpânirii de sine şi al vorbirii inexpresive, ghiceai tot un fel de moş Eroşka. Se vedea asta şi după fața lui arsă de soare, şi după mâini, şi după nasul cam roşu. Olenin îl invită să ia loc.

— Bună dimineața, tătucule Ilia Vasilici! spuse Eroşka, ridicându-se şi, după cum i se păru lui Olenin, ploconindu-se adânc şi ironic în fața lui.

— Sănătate, unchiule! Şi tu pe-aici? îi răspunse *horungiul*, mişcând cumva disprețuitor din cap.

Horungiul era un bărbat de vreo patruzeci de ani, uscat, zvelt şi frumos, cu o bărbuță albă, ascuțită. Arăta foarte bine pentru vârsta lui. Venind la Olenin, se temuse să nu fie luat drept un cazac de rând şi, de aceea, dorea să-l facă să-i simtă de la început importanța.

---

[57] Banii (Corect: *L'argent*) (în fr., în orig.).

— Ăsta-i *Nimrod egipteanul*[58] al nostru, spuse el cu un aer satisfăcut, adresându-se lui Olenin şi arătând înspre bătrân. *Vânător în faţa Domnului*. Un om priceput la toate, cel mai bun. Aţi binevoit să-l cunoaşteţi?

Unchiaşul Eroşka, privindu-şi picioarele încălţate în opinci ude, dădea gânditor din cap, ca şi cum s-ar fi mirat de iscusinţa şi cunoştinţele *horungiului*, şi repeta în gând: „*Nimrod egipteanul*! Ce-a mai născocit şi el!”.

— Da, tocmai vrem să plecăm la vânat, spuse Olenin.

— Aşa, am înţeles, remarcă *horungiul*. Însă eu am o mică trebuşoară cu dumneavoastră.

— Cu ce vă pot fi de folos?

— Cum vă ştiu o persoană nobilă, începu *horungiul*, şi cum eu însumi pot să mă socot, căci şi noi avem cinul de ofiţer, de aceea, putem oricând să discutăm între noi, ca nobili ce suntem. (Se opri o clipă şi se uită zâmbind la bătrân şi la Olenin.) Dar, dacă aţi avea bunăvoinţa, cu consimţământul meu, de vreme ce soţia mea e o femeie proastă pentru condiţia noastră, n-a putut înţelege pe deplin cuvintele dumneavoastră de ieri. De aceea, locuinţa mea putea să meargă pentru aghiotantul regimentului, fără grajd, pentru şase monede, dar pe nimic, eu întotdeauna, ca nobil ce sunt, pot refuza. Dar, de vreme ce dumneavoastră doriţi, eu, cum am cinul de ofiţer, pot să ajung la o înţelegere personală cu dumneavoastră şi ca locuitor al ţinutului de aici, şi nu ca babele, după obiceiul nostru, ci în toate pot respecta condiţiile...

— Straşnic le zice, bolmoji bătrânul.

Horungiul mai vorbi mult timp în acelaşi fel. Din toate cele spuse, nu fără oarece dificultate, Olenin putu să înţeleagă dorinţa *horungiului* de a percepe pentru locuinţă şase ruble de argint pe lună. Consimţi bucuros şi-i oferi musafirului său un pahar de ceai. *Horungiul* refuză.

— După proasta noastră tradiţie, spuse el, noi socotim că este păcat să ne folosim de un pahar lumesc. Chiar dacă, ţinând seama că-s om educat, aş fi putut înţelege, dar soţia mea, din slăbiciune omenească...

---

[58] Rege legendar al Babilonului, considerat patron al vânătorilor. Aici, atribuirea originii egiptene este greşită.

— Aşadar, doriți ceai?

— Dacă-mi permiteți, îmi aduc eu un pahar, *aparte*, răspunse *horungiul* şi ieşi în cerdac. Dă-mi un pahar! strigă el.

După câteva minute, uşa se deschise şi o mână tânără, arsă de soare, cu o mânecă roz, se strecură cu paharul prin uşă. *Horungiul* se apropie, luă paharul şi schimbă câteva vorbe în şoaptă cu fiică-sa. Olenin îi turnă *horungiului* ceai în paharul *aparte*, iar lui Eroşka într-unul *lumesc.*

— Totuşi n-aş vrea să vă reţin, spuse *horungiul*, terminându-şi de băut ceaiul care-l frigea. Eu, aşa cum se întâmplă, de asemenea am o puternică pasiune pentru pescuit şi sunt aici în permisie, ca să zic aşa, într-o recreație de la datorie. Am, de asemenea, dorința să apuc fericirea de a se revărsa peste mine *darurile Terekului*[59]. Trag speranța că mă veți vizita la rândul dumneavoastră cândva, să bem din vinul *părintesc*, după obiceiul nostru din staniță, adăugă el.

Horungiul făcu o plecăciune, îi strânse mâna lui Olenin şi ieşi. În vreme ce se pregătea de vânătoare, Olenin îi auzi glasul autoritar şi limpede, împărțind porunci celor de-ai casei. Peste câteva minute, Olenin îl văzu, cu pantalonii suflecați până la genunchi şi într-un *beşmet* rupt, cu o plasă pe umăr, cum trece pe lângă geamul său.

— Mare potlogar, spuse unchiaşul Eroşka, bând ultimii stropi din paharul său *lumesc*. Cred că n-ai de gând să-i plăteşti şase monede? Cine-a mai auzit una ca asta! Cea mai bună casă din staniță o iei cu două ruble. Ce mai ticălos! Chiar şi pe a mea ți-o dau cu trei monede.

— Nu, o să rămân aici, spuse Olenin.

— Şase monede! E limpede, bani, nu glumă. E-eh! făcu bătrânul. Ia toarnă-mi, Ivane, nişte *cihir*!

După ce îmbucară ceva şi băură o vodcă pentru drum, Olenin şi bătrânul ieşiră împreună în uliță, pe la ora opt dimineața.

---

[59] Aluzie la *Darurile Terekului,* o cunoscută poezie de Mihail Lermontov.

Chiar în poartă, dădură peste o haraba trasă de boi. Îmbrobodită până sub ochi cu un batic alb, cu un *beşmet* peste cămaşă, în cizme şi cu o jordie lungă în mână, Mariana trăgea boii de o funie legată de coarne.

— *Mamuşka*[60]*!* exclamă bătrânul, prefăcându-se că vrea s-o prindă.

Marianka îl amenință cu jordia şi-i privi vesel pe amândoi, cu ochii ei minunați.

Olenin simți şi mai multă bucurie în suflet.

— Ei, hai să mergem, să mergem! spuse el, aruncându-şi puşca pe umăr şi simțind privirea fetei ațintită asupra lui.

— Hi! Hi! răsună în urmă glasul Marianei, după care se auzi scârțâitul harabalei care se puse în mişcare.

Câtă vreme drumul trecea prin spatele caselor, pe imaşuri, Eroşka sporovăi întruna. Nu putea să-l uite pe *horungiu* şi-l tot ocăra.

— Da' de ce eşti aşa de cătrănit pe el? îl întrebă Olenin.

— E un zgârie-brânză! Nu-l am la inimă, răspunse bătrânul. O să dea ortul popii şi totul o să rămână aici. Pentru cine tot adună? Şi-a făcut două case, o livadă a smuls-o de la frate-său prin judecată. Că doar e priceput la hârtii, câinele! Vin din alte stanițe la el să le întocmească. Cum le scrie el, merg la sigur. Le potriveşte de minune. Da' pentru cine adună atâta? N-are decât un băiat şi-o fată. Fata o s-o mărite, nu mai rămâne nimeni.

— Păi, adună pentru zestre, spuse Olenin.

— Ce zestre? Fata e straşnică, nu rămâne nemăritată. Da' vezi cum îi diavolul, vrea s-o dea tot după unul avut. Vrea să se aleagă cu un *kalâm*[61] bogat. Luka e un cazac de ispravă, mi-e vecin şi nepot, cel care l-a împuşcat pe *abrek*, el de multă vreme o cere, da' nu i-o dă. Ba una, ba alta: fata e încă tânără, cică. Numai că eu ştiu ce gândeşte. Ar vrea ca ei să i se ploconească. Ce mai tărăboi se face pentru fata asta. Dar tot pentru

---

[60] Formulă de respect şi de alint totodată la cazacii din Caucaz.

[61] Preț plătit pentru mireasă.

Lukaşka o s-o pețească. Pentru că e cel dintâi cazac din staniță, un adevărat *djighit*, a omorât un *abrek*, o să primească şi crucea.

— Dar cum vine asta? Aseară, cum mă plimbam prin curte, am văzut-o pe fata gazdei cum se săruta cu un cazac, spuse Olenin.

— Vorbeşti prostii! strigă bătrânul, oprindu-se în loc.

— Zău aşa! zise Olenin.

— Deh, femeia-i dracul, zise Eroşka, căzând pe gânduri. Dar cine era cazacul?

— Păi n-am văzut cine.

— Prea bine, da' ce fund avea la căciulă? Alb?

— Da.

— Şi zăbunul roşu? Şi era cam de statura ta?

— Nu, ceva mai înalt.

— El e! Eroşka izbucni în râs. Chiar el e, Marka al meu. El, Lukaşka. Eu îi spun Marka, *în glumă.* Chiar el. Tare mi-i drag! Aşa eram şi eu, tăicuță. Ce să te mai miri de ei. Se întâmpla ca *sufleţelul* meu să doarmă cu maică-sa şi cu o cumnată, dar eu tot intram la ea. Odaia unde stătea era sus; maică-sa – o scorpie, dracu' gol – să nu mă vadă în fața ochilor. Se întâmpla să vin cu *niania* (cu un prieten adică), Ghircik îl chema. Ajung sub geam, mă cațăr pe umerii lui, ridic geamul şi încep să dibui pe întuneric. Ea dormea pe laviță. Odată am trezit-o. Începe să scâncească de spaimă: nu m-a recunoscut. Cine-i? Or, eu nu puteam să vorbesc. Maică-sa a început şi ea să se foiască. Mi-am luat căciula, i-am băgat-o sub ochi; m-a recunoscut dintr-odată, după tivul căciulii. Şi a sărit în picioare. Pe vremea aceea, nu duceam lipsă de nimic. Ea îmi dădea de toate, şi caimac, şi struguri, adăugă Eroşka, explicând totul în mod practic. Şi nu era singura. Ce mai trai pe mine!

— Dar acum? îl întrebă Olenin.

— Uite, să mergem după câine, cocoțăm fazanul în copac şi atunci n-ai decât să tragi.

— Tu i-ai face curte Mariankăi?

— Tu uită-te după câini. O să-ți dovedesc diseară, spuse bătrânul, arătând spre câinele lui preferat, Leam.

Tăcură.

După vreo sută de paşi, vorbind de una şi de alta, bătrânul se opri din nou şi arătă spre o creangă care stătea de-a curmezişul drumului.

— Tu ce crezi, spuse bătrânul, că stă acolo degeaba? Nicidecum. Creanga asta nu stă aşa, într-o doară.

— Cum adică?

Bătrânul zâmbi.

— Nu ştii nimic. Ascultă ce-ți spun. Când vezi că stă aşa o creangă în drum, tu peste ea să nu păşeşti. Ori o ocoleşti, ori o arunci cât colo şi rosteşti rugăciunea: „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh”, după care mergi cu Dumnezeu. N-o să ți se întâmple nimic. Aşa m-au învățat bătrânii.

— Ei, prostii, de bună seamă! spuse Olenin. Mai bine mi-ai povesti despre Mariana. Spune-mi, vorbeşte cu Lukaşka?

— Sst! Taci acum! îl întrerupse iarăşi bătrânul, şoptind. Taci şi ascultă. Să dăm un ocol prin pădure.

Şi bătrânul, călcând fără zgomot cu opincile sale, o apucă pe o cărare îngustă ce pătrundea în pădurea sălbatică şi deasă, plină de lăstăriş. De câteva ori se uită încruntat la Olenin, care foşnea şi tropăia cu cizmele sale mari sau, purtând neglijent puşca, o mai agăța de câteva ori de crengile ce crescuseră peste tot în drum.

— Nu fă zgomot, mai încet, soldat! îi aruncă bătrânul mânios, în surdină.

Se simțea în aer că soarele se ridicase pe cer. Ceața dădea să se împrăştie, însă mai acoperea încă înălțimile împădurite. Pădurea părea ciudat de înaltă. La fiecare pas, priveliştea se schimba. Ceea ce la început se arăta a fi un copac, se dovedea doar un tufiş; o trestie părea că-i un copac.

XIX

Ceața, parte se ridica, descoperind acoperişurile umede, de stuf, ale caselor, parte se transforma în rouă, jilăvind drumul şi iarba de pe lângă garduri. Pretutindeni, fumul dădea năvală pe hornuri. Oamenii plecau din staniță, care la lucru, care la râu, care la cordon. Vânătorii păşeau alături pe drumul moale năpădit de iarbă. Dând din coadă şi privind către stăpân, câinii fugeau pe de lături. Roiuri întregi de țânțari se învolburau prin văzduh şi se țineau după vânători, acoperindu-le spinările, fețele şi mâinile. Mirosea a iarbă şi a umezeală de pădure. Olenin se tot uita la haraba în care stătea Marianka îndemnând boii cu jordia.

Era linişte. Zgomotele din staniță, puternice la început, acum rar când mai răzbăteau până la vânători; doar câinii se mai auzeau trosnind prin mărăcini şi, din când în când, răsuna țipătul păsărilor care se chemau una pe alta. Olenin ştia că în pădure e primejdie, că *abrecii* se ascund întotdeauna prin aceste locuri. Mai ştia că, în pădure, puşca e singura apărare pentru un călător. Nu că lui i-ar fi fost teamă, dar simțea că altuia în locul său i s-ar fi strâns inima, de aceea se uita cu deosebită încordare la pădurea umedă, învăluită în ceață, trăgând cu urechea la sunetele înfundate şi rare, apucând arma şi încercând un sentiment plăcut şi nou pentru el. Mergând în față, unchiaşul Eroşka se oprea în dreptul fiecărei băltoace, în care se întipăriseră urme-perechi de sălbăticiune, şi le cerceta cu atenție, arătându-i-le lui Olenin. Acum, aproape că nu vorbea, doar din când în când îi şoptea lui Olenin ce văzuse. Drumul pe care mergeau fusese cândva străbătut de-o căruță, acum însă ierburile acoperiseră urmele. Pădurea de ulmi şi de paltini de pe amândouă laturile era atât de deasă şi de năpădită de vegetație, încât n-o puteai străpunge cu privirea. Aproape fiecare copac era învăluit, de sus şi până la rădăcină, de viță-de-vie sălbatică; pe jos crescuseră deşi mărăcinii. În fiecare poieniță, vedeai rugi de mure şi, legănându-se, măciuliile sure de papură. Pe alocuri, urmele mari de animale sau cele mici de fazan, ca nişte şănțulețe, se abăteau din drum şi se afundau în desişul pădurii. Vigoarea vegetației din această pădure, unde nu călcase picior de vită, îl uimea la fiecare pas pe

Olenin, care nu mai văzuse aşa ceva. Pădurea, primejdia, bătrânul cu şoaptele lui tainice, Marianka cu statura ei zveltă, bărbătească, munții – toate acestea lui Olenin i se păreau un vis.

— S-a aşezat un fazan, şopti bătrânul, privind în jur şi trăgându-şi căciula pe față. Acoperă-ți mutra: am zărit un cocoş, îi făcu el un semn mânios lui Olenin şi merse mai departe, aproape în patru labe. Fazanii nu suferă mutra omului.

Olenin se afla încă în urmă când bătrânul se opri şi începu să cerceteze un copac. Cocoşul țipă de undeva de sus la câinele care lătra la el, iar Olenin zări pasărea. Dar, tot atunci, răsună o împuşcătură, ca din tun, din puternica flintă a lui Eroşka, cocoşul se ridică în aer, pierzând din pene, şi se prăbuşi la pământ. Apropiindu-se de bătrân, Olenin sperie un altul. Înhăță puşca, ochi şi trase. Fazanul țâşni ca o săgeată în sus, după care, agățându-se de crengi, căzu, asemenea unei pietre, în desiş.

— Ei, bravo! strigă râzând bătrânul, care nu ştia să doboare pasărea din zbor.

După ce culeseră fazanii, porniră mai departe. Stimulat de mişcare şi de lauda bătrânului, Olenin prinse chef de vorbă.

— Stai! S-o apucăm încoace, îl întrerupse bătrânul. Ieri am zărit aici urme de cerb.

Cotind înspre desiş şi făcând vreo trei sute de paşi, ieşiră într-o poiană, năpădită de stuf şi, pe alocuri, de smârcuri de apă. Olenin rămase din nou în urma bătrânului vânător. Unchiaşul, care mergea cu vreo douăzeci de paşi în fața lui, se aplecă, dădu din cap cu înțeles şi-i făcu semn cu mâna. Când ajunse în dreptul unchiaşului, Olenin zări urma unui picior de om pe care i-o arăta bătrânul.

— Vezi?

— Văd. Şi ce? spuse Olenin, străduindu-se să vorbească cât mai calm. Urmă de picior de om.

Fără să vrea, îi veniră în minte *Călăuza* lui Cooper şi poveştile cu *abreci*. Văzând aerul misterios al bătrânului, nu se putu hotărî să-l întrebe şi stătea în cumpănă: era oare semn de primejdie sau doar vânătoarea îi dădea unchiaşului acest aer enigmatic.

— Aceea e urma mea, dar ia priveşte aici, îi răspunse simplu bătrânul şi-i arătă iarba sub care se vedea şters o urmă de sălbăticiune.

Bătrânul porni mai departe. Olenin se ţinea acum de el. După vreo douăzeci de paşi, coborâră o vâlcea şi ajunseră, lângă hăţiş, la un păr cu ramuri răsfirate, sub care pământul era negru şi se vedea baligă proaspătă de animal.

Locul era învăluit de viţă-de-vie sălbatică şi semăna cu un pavilion confortabil, răcoros şi ferit de soare.

— Dimineaţă a fost aici, spuse bătrânul oftând. Cum vezi, culcuşul încă e cald.

Deodată, la vreo zece paşi de ei, un trosnet puternic răsună în pădure. Tresăriră amândoi şi puseră mâna pe puşti, dar nu văzură nimic; se auzi doar cum trosneau cu zgomot crengile şi tropotul iute, regulat al unui animal. Trosnetul se preschimbă în vuiet, răsuna departe, tot mai departe, mai larg, tot mai larg în pădurea tăcută. Ceva parcă se frânse în inima lui Olenin. Examină cu atenţie hăţişul verde, după care se uită la bătrân. Unchiaşul Eroşka stătea nemişcat, cu puşca lipită de piept; căciula îi era dată pe ceafă, ochii îi ardeau cu o lumină neobişnuită, iar gura-i deschisă, în care se vedeau rânjind răutăcios rădăcinile mâncate şi galbene ale dinţilor, părea că încremenise.

— Un cerb bătrân, îngăimă el. Şi, trântind cu deznădejde puşca la pământ, începu să se tragă de barba căruntă. Aici a stat! Trebuia să ne fi abătut de la cărare! Prostul! Prostul de mine! Şi se apucă din nou, cu furie, de barbă. Prostul! Porcul de mine! repeta el, smulgându-şi barba. Deasupra pădurii, prin ceaţă, trecu parcă ceva în zbor; departe, foarte departe, surd, tot mai surd se auzea tropotul cerbului stârnit din culcuş...

Cei doi se întoarseră în staniţă abia în amurg. Olenin era obosit, înfometat, dar parcă mai viguros. Masa era gata. Tânărul mâncă, bău cu unchiaşul, se încălzi, se înveseli şi ieşi în cerdac. Din nou în faţa ochilor îi apăru lanţul de munţi în lumina crepusculului. Din nou bătrânul se apucă să-i povestească întâmplări fără de număr despre vânătoare, despre *abreci*, despre *sufleţele*, despre traiul semeţ şi lipsit de griji pe care l-a dus. Din

nou frumoasa Mariana ieşea, intra ori traversa curtea. Sub cămaşă, se conturau formele viguroase, de fecioară, ale trupului ei frumos.

XX

A doua zi, Olenin se duse de unul singur la locul unde, împreună cu bătrânul, speriase cerbul. Ca să nu mai ocolească pe poartă, el sări, aşa cum făceau toţi cei din staniţă, peste împrejmuirea de spini. Şi nici nu isprăvi de scos ţepii care i se prinseseră în *cerkeză,* când câinele său, care o luase înainte, sperie doi cocoşi. Apoi, doar ce intră în mărăciniş, că începură, aproape la fiecare pas, să se ridice în zbor fazanii. (Bătrânul nu-i arătase acest loc cu o zi înainte, păstrându-l pentru vânătoarea cu *kobâlka.*) Din douăsprezece împuşcături, Olenin doborî cinci păsări şi, umblând să le-adune de prin tufişuri, se istovi în aşa hal, încât sudoarea îi curgea şiroaie. Îşi chemă câinele, descărcă arma, înlocui alicele cu gloanţe şi, apărându-se de ţânţari cu mânecile *cerkezei*, porni uşurel către locul din ajun. Totuşi, nu fu chip să-şi astâmpere câinele, care dăduse iar de urme chiar în drum, şi împuşcă încă o pereche de fazani, astfel încât, abia către amiază, începu să recunoască acea parte a pădurii în care fusese cu o zi înainte.

Era o zi cu cer senin, liniştită, călduroasă. Umezeala de dimineaţă se zvântase chiar şi în pădure şi milioanele de ţânţari îi acoperiră literalmente faţa, spinarea şi mâinile. Câinele, din negru, se făcu cenuşiu: spatele şi toată blana îi erau potopite de ţânţari. *Cerkeza*, prin care insectele îşi strecurau împunsăturile, căpătase aceeaşi culoare. Olenin era gata să fugă de răul ţânţarilor; avea impresia că pe timp de vară nici nu se poate trăi în staniţă. O pornise deja spre casă, dar se gândi că oamenii pot să trăiască şi aşa, astfel încât se hotărî şi el să îndure şi să se lase înţepat. Şi, lucru ciudat, înspre amiază, acest sentiment îi deveni chiar plăcut. I se păru că, de n-ar fi existat norul de ţânţari care-l înconjura din toate părţile, acest aluat de insecte care, sub apăsarea mâinii, se întindea pe faţa-i acoperită de sudoare, şi această mâncărime supărătoare, pădurea de aici şi-ar fi

pierdut nota caracteristică şi farmecul. Puzderia de insecte se potrivea atât de bine cu vegetaţia sălbatică, necuviincios de bogată, cu această sumedenie de păsări şi animale, care umpleau pădurea, cu verdele întunecat al frunzelor, cu aerul înmiresmat şi fierbinte, cu firicelele de apă tulbure, care se desprind din Terek şi bolborosesc undeva pe sub frunzare, încât ceea ce mai înainte i se părea îngrozitor şi greu de suportat acum îi părea plăcut. Înconjurând locul în care dibuise în ajun cerbul şi nevăzând nimic, se hotărî să-şi tragă puţin sufletul. Soarele încremenise deasupra pădurii şi-i biciuia fără cruţare, vertical, spatele şi capul, ori de câte ori ieşea în vreo poiană sau la vreun drum. Cei şapte fazani grei, prinşi de cingătoare, îi strângeau până la durere mijlocul. Căută urmele din ajun ale cerbului, se strecură sub o tufă, în desiş, chiar în acel loc în care, în ajun, dormise cerbul şi se întinse în culcuşul acestuia. Cercetă din priviri verdeaţa întunecată din jurul său, cercetă locul în care se simţea încă sudoarea animalului, baliga de cu o zi înainte, urma genunchilor, o bucată de cernoziom scormonită de cerb şi urmele lăsate de el însuşi. Se simţea, în acest loc răcoros, în largul său; nu se gândea la nimic, nu-şi dorea nimic. Şi, deodată, fu cuprins de un sentiment de inexplicabilă fericire, de o dragoste atât de copleşitoare faţă de întreaga lume, încât, după obişnuinţa din copilărie, începu să se închine şi să rostească cuvinte de mulţumire. Cu o deosebită claritate îi veni în minte următorul gând: iată că eu, Dmitri Olenin, o fiinţă cu totul deosebită, mă aflu acum singur, Dumnezeu ştie unde, în culcuşul unde a stat un cerb, un cerb bătrân şi frumos, care n-a văzut poate niciodată chip de om, într-un loc în care n-a mai călcat, poate, nicicând vreo fiinţă omenească şi n-a gândit ceea ce gândesc eu. „Stau, iar în jurul meu se înalţă arbori tineri şi bătrâni, şi unul din ei e îmbrăcat cu rugi de viţă-de-vie sălbatică, pe lângă mine mişună fazanii, alungându-se unii pe alţii, simţind poate mirosul fraţilor lor ucişi.” Pipăi păsările ucise, le cercetă şi-şi şterse de *cerkezã* mâna mânjită cu sânge cald. „M-or fi adulmecând, poate, şacalii şi, nemulţumiţi, o şterg în altă parte; lângă mine, strecurându-se printre frunzele care li se par insule uriaşe, adastă în văzduh şi bâzâie ţânţarii: unul, doi, trei, patru, o sută, o mie, un milion de ţânţari, şi toţi zumzăie ceva şi pentru ceva de

jur împrejur şi fiecare dintre ei este un Dmitri Olenin deosebit de toți, aşa cum sunt şi eu." Îşi imaginã clar ceea ce gândesc şi zumzãie țânțarii. „Încoace, încoace, flăcăi! Iatã pe cine puteți înțepa", zumzãie între ei şi-l acoperã cu totul. Iar lui îi deveni clar cã nu e nicidecum un nobil rus, membru al elitei din Moscova, prieten şi rudã cu cutare şi cutare, ci pur şi simplu un țânțar ca aceştia, sau un fazan ori un cerb, precum cei care trãiesc acum în jurul sãu. „La fel ca ei, ca unchiaşul Eroşka, îmi voi duce zilele şi voi muri. Şi adevãr spune: doar iarba ce va mai creşte."

„Ei şi ce dacã va creşte doar iarba? îşi duse el gândul mai departe. Tot trebuie sã trãieşti, sã fii fericit: pentru cã eu îmi doresc un singur lucru: fericirea. Mi-e totuna ce-aş fi fost: un animal, precum celelalte, pe care va creşte iarba, şi nimic altceva, sau poate o ramã, în care a fost fixatã o pãrticicã a divinității unice, tot trebuie sã trãieşti în cel mai bun mod cu putință. Cum ar trebui sã trãieşti, pentru a fi fericit şi oare de ce n-am fost fericit pânã acum?" Olenin începu sã-şi depene în minte viața scursã şi i se fãcu scârbã de sine însuşi. Se vãzu un egoist din cale-afarã de pretențios, când, la o adicã, nu avea nevoie de nimic pentru sine. Se uitã din nou în jur, la verdeața strãvezie, la soarele care începuse sã coboare şi la cerul albastru şi din nou se simți fericit, ca mai înainte. „De ce sunt oare fericit şi pentru ce am trãit pânã acum? se întrebã el. Cât de pretențios am fost, câte planuri n-am nãscocit şi n-am fãcut nimic sã mã schimb; m-am ales doar cu ruşine şi necazuri! Şi iatã cã n-am nevoie de nimic pentru a fi fericit!" Şi brusc, în fața lui, se deschise parcã o altã lume. „Iatã ce e fericirea, îşi spuse el în gând. Fericirea constã în a trãi pentru alții. Aceasta e clar. În om a fost sãditã nevoia de fericire; prin urmare, e o lege a firii. Dacã o satisfaci în mod egoist, adicã dacã vei cãuta bogãția, gloria, confortul, dragostea, se prea poate ca împrejurãrile sã fie de aşa naturã, încât sã fie imposibil sã-ți satisfaci aceste dorințe. Înseamnã cã ilegitime sunt aceste dorințe şi nicidecum nevoia de fericire. Ce dorințe pot fi satisfãcute întotdeauna, indiferent de împrejurãrile exterioare? Care ar fi acestea? Dragostea, spiritul de sacrificiu!" Fu atât de bucuros şi se tulburã într-atât descoperind acest nou adevãr, dupã cum i se pãrea, încât sãri în picioare şi începu sã caute cu nerãbdare pentru cine s-ar putea jertfi cât

mai curând, cui i-ar face bine, pe cine să iubească. „Vezi doar, pentru sine n-ai nevoie de nimic, cugeta el, atunci, de ce să nu trăieşti pentru alţii?” Îşi luă puşca şi, cu intenţia de a se întoarce cât mai repede acasă, ca să mediteze la toate acestea şi să găsească un prilej de a face bine, ieşi din desiş. Răzbind într-o poiană, se uită în jur. Soarele deja nu se mai vedea, răcoarea se simţea la adăpostul copacilor, iar locurile i se păreau cu totul necunoscute şi nu semănau câtuşi de puţin cu cele care înconjurau staniţa. Totul se schimbă brusc – şi vremea şi înfăţişarea pădurii: cerul se umpluse de nori, vântul vâjâia prin crengile copacilor, în jur nu se vedea decât stuf şi pădure bătrână, cu copacii rupţi şi crăpaţi. Începu să-şi strige câinele, care se îndepărtase de el în goană după vreun animal, şi glasul îi păru că sună în gol. Îl cuprinse pe dată o frică cumplită. Îi veniră în minte *abrecii*, omorurile despre care i se povestiseră atâtea şi se aştepta ca, dintr-o clipă în alta, să sară din fiecare tufiş câte-un cecen, iar el să fie nevoit să-şi apere viaţa şi să moară sau să se dovedească un laş. Îşi aminti şi de Dumnezeu şi de viaţa de apoi, ceea ce nu i se întâmplase de mult. Iar în jur, aceeaşi natură întunecată, aspră, sălbatică. „Merită oare să trăieşti pentru tine, medita el, când uite că poţi să mori dintr-o clipă în alta, să mori fără să fi făcut nimic bun şi încă în aşa fel, încât nimeni să nu afle?” Porni în acea direcţie, în care presupunea că se află staniţa. Nu-i mai stătea gândul la vânătoare, simţea o oboseală de moarte şi, cu o deosebită atenţie, aproape cu groază, cerceta cu privirea fiecare tufiş şi copac, aşteptând în fiecare clipă să-şi încheie socotelile cu viaţa. Rătăci destul de mult, până când dădu de un şanţ prin care curgea apă rece şi tulbure din Terek şi, pentru a nu se mai pierde, hotărî să pornească de-a lungul lui. Mergea înainte, fără să ştie unde îl va duce şanţul. Deodată, în spatele său, trosniră tulpinile de stuf. Olenin tresări, apucă puşca, dar i se făcu ruşine: frânt de oboseală, răsuflând din greu, câinele pierdut se repezi la apa rece din şanţ şi începu să lipăie.

Bău şi el pe săturate, alături de câine, şi porni în acea direcţie în care-l purta animalul, presupunând că-l va călăuzi către staniţă. Dar, în ciuda tovărăşiei câinelui, totul în jur i se părea şi mai sinistru. Pădurea se întuneca, vântul se învolbura tot mai tare în coroanele arborilor bătrâni,

rupți. Păsări mari se roteau în jurul cuiburilor din copaci şi țipau strident. Vegetația devenea tot mai săracă, cel mai adesea dădea peste oaze de stuf foşnitor şi de poieni sterpe, nisipoase, împânzite de urme de animale. Urletul vântului era acompaniat acum de un alt vâjâit, lugubru şi monoton. Îşi simțea sufletul tot mai posomorât. Pipăi fazanii de la cingătoare, unul lipsea. Pasărea căzuse, se ițea de după brâu doar gâtul însângerat al acesteia şi capul mic. Îl cuprinse groaza ca niciodată. Începu să se roage Celui de Sus, temându-se de-un singur lucru, că va muri fără să fi făcut nimic bun şi frumos în viață; or, el dorea nespus să trăiască, să trăiască pentru a înfăptui un act plin de abnegație.

XXI

Deodată, păru că sufletul îi fu străluminat de soare. Auzi sunetele graiului rusesc, auzi curgerea rapidă şi monotonă a Terekului, iar după câțiva paşi, în fața sa, se deschiseră suprafața cafenie şi mişcătoare a apei, cu nisip brun şi umed pe maluri şi pe bancurile de nisip, stepa îndepărtată, foişorul de pază al cordonului, conturându-se deasupra apei, calul cu şaua pe el, ce umbla împiedicat prin mărăcini, şi munții. Soarele roşu ieşise pentru o clipă de după nori şi ultimele sale raze străluciră vesel de-a lungul râului, peste trestii, spre foişor şi peste cazacii strânşi grămadă, printre care şi Lukaşka, a cărui statură viguroasă îi atrase atenția lui Olenin.

Olenin se simți din nou, fără vreun motiv evident, absolut fericit. Intră în postul de la Nijni-Protoțk, aflat pe malul Terekului, în fața unui aul liniştit de pe cealaltă parte a râului. Dădu binețe cazacilor, însă, negăsind un pretext să facă un bine cuiva, intră în izbă. Însă nici acolo nu se ivi vreun prilej. Cazacii îl primiră cu răceală. Intră în bordei şi îşi răsuci o țigară. Cazacii nu prea îi dădeau atenție lui Olenin, în primul rând pentru că fuma, iar în al doilea, pentru că, în seara aceea, aveau o altă distracție. Din munți veniseră, împreună cu o iscoadă, nişte ceceni din aulele răzvrătite, rude cu *abrekul* ucis, ca să-i răscumpere trupul. Aşteptau să

vină din staniță mai-marii cazacilor. Fratele celui ucis – înalt, zvelt, cu barba tunsă şi vopsită în roşu, cu toate că purta o *cerkezã* zdrențuită şi o căciulă ca vai de ea – stătea liniştit şi demn ca un împărat. Semăna foarte mult la față cu *abrekul* ucis. Nu învrednicea pe nimeni cu privirea, nici măcar o dată nu se uitase la trupul celui mort, ci, aşezat tătăreşte la umbră, nu făcea decât să scuipe, fumând pipă, şi să arunce, din când în când, câteva cuvinte poruncitoare, pe care tovarăşul său de drum le asculta cu o atenție respectuoasă. Se vedea că era un *djighit* adevărat, care văzuse destui ruşi la viața lui, în cu totul alte condiții, astfel încât nu-l mai mira nimic la ei şi nici măcar nu-i trezeau interesul. Olenin se apropie de cel ucis şi începu să-l cerceteze atent, însă fratele mortului, uitându-se cu un calm disprețuitor, pe deasupra sprâncenelor, la tânăr, zise ceva, răspicat şi mânios. Iscoada se grăbi să acopere cu *cerkeza* fața celui ucis. Olenin fu uimit de maiestatea şi severitatea de pe figura *djighitului*; dădu să intre în vorbă cu el, întrebând din ce aul era, însă cecenul abia dacă-i aruncă o privire, scuipând disprețuitor şi întorcându-i spatele. Olenin fu atât de uimit că munteanul nu se interesa de persoana lui, încât îşi explică indiferența acestuia doar prin prostie sau prin faptul că acesta nu-i înțelegea limba. I se adresă însoțitorului acestuia. Însoțitorul, iscoadă şi tălmaci, era la fel de rufos, însă nu roşcat, ci oacheş, cu dinți foarte albi şi ochi negri strălucitori. Iscoada intră cu plăcere în vorbă şi îi ceru o țigară.

— Ei cinci frați acasă, începu iscoada într-o rusească stricată. Iată că ruşii l-au răpus pe al treilea, au rămas decât doi; el e *djighit*, foarte *djighit*, spuse el, arătând spre cecen. Când l-au ucis pe Ahmed Han (aşa se numea *abrekul),* el stătea pe partea cealaltă, în stufăriş, şi vedea tot: cum l-a pus în caic şi cum l-a adus la mal. El stat până la întuneric; voia să împuşte pe bătrân, da nu lăsat alții.

Lukaşka se apropie de cei doi care stăteau de vorbă şi se aşează alături.

— Din care aul? întrebă el.

— Uite de colo, în munții ceia, răspunse iscoada, arătând, undeva dincolo de Terek, o văgăună învăluită în negură albăstrie. Suiuk-su, îl ştii? Zece verste dincolo vine aul al nostru.

— În Suiuk-su îl cunoşti pe Ghirei Han? întrebă Lukaşka, mândrindu-se vizibil cu această cunoştinţă. E *kunak* cu mine.

— Vecin la mine vine, răspunse iscoada.

— E un băiat de ispravă!

Şi Lukaşka, vizibil interesat, începu să vorbească în tătară cu tălmaciul.

Curând, sosiră călare sotnicul şi starostele staniței, împreună cu suita lor, formată din doi cazaci. Sotnicul, unul dintre noii ofițeri din rândul căzăcimii, le dădu binețe celor din cordon, însă nimeni nu-i strigă ca răspuns, precum cei din armată: „Să trăiți, Înălțimea Voastră!“, ci doar câțiva înclinară uşor din cap. Uriadnicul raportă că, la post, totul era în ordine. Câțiva însă, printre care şi Lukaşka, se ridicară în picioare şi luară poziția de drepți. Toate acestea îi părură ridicole lui Olenin, de parcă cazacii de față s-ar fi jucat de-a soldații. Însă protocolul se transformă în scurtă vreme în raporturi simple şi sotnicul, un cazac la fel de isteț ca şi ceilalți, începu să vorbească fluent, tătăreşte, cu tălmaciul. Întocmiră o hârtie pe care i-o dădură iscoadei, îi luară banii şi se apropiară de trupul neînsuflețit.

— Care dintre voi e Gavrilov Luka? făcu sotnicul.

Lukaşka îşi scoase căciula şi se apropie.

— Despre tine i-am trimis raport comandantului de regiment. Nu ştiu ce-o să iasă, te-am propus pentru cruce, că e cam devreme să fii uriadnic. Ştii carte?

— Deloc.

— Şi ce mai voinic! zise sotnicul, continuând să facă pe şeful. Pune-ți căciula. Al cui e, dintr-ai lui Gavrilov? Al lui *Şiroki*?

— Nepotul, răspunse uriadnicul.

— Da, da, ştim. Ei, haide, ajutați-i, se adresă el cazacilor.

Fața lui Lukaşka strălucea de bucurie şi părea mai frumoasă ca de obicei. Plecând de lângă uriadnic şi punându-şi căciula pe cap, se aşează din nou lângă Olenin.

Când trupul neînsuflețit fu dus în caic, fratele cecen se apropie de mal. Cazacii se dădură la o parte, ca să-l lase să treacă. El îşi făcu vânt cu putere, împingând cu piciorul vânjos în mal, şi sări în barcă. Atunci,

pentru prima oară, după cum observă Olenin, îi cuprinse pe toți cazacii cu privirea şi îl întrebă din nou ceva pe însoțitorul său. Acesta îi răspunse şi arătă către Lukaşka. Cecenul se uită pentru o clipă la el şi, răsucindu-se încet, începu să privească spre celălalt mal. Nu ură, ci un dispreț rece se citea în această privire. Mai spuse ceva.

— Ce-a zis? îl întrebă Olenin pe tălmaciul care se tot foia de colo-colo.

— A ta a noastră bate, a noastră fură a voastră. Tot un talmeş-balmeş, zise iscoada, minținд vădit.

Începu să râdă, dezvelindu-şi dinții albi, şi sări în caic.

Fratele celui ucis stătea nemişcat, privind fix către celălalt mal. Era atât de plin de ură şi dispreț, încât nimic nu-i trezea curiozitatea. Iscoada, stând pe marginea caicului, muta vâsla când într-o parte, când în alta, manevrând cu agilitate şi vorbind fără întrerupere. Trecând de-a curmezişul apei, caicul se micşora tot mai mult, vocile celor doi abia se mai auzeau şi, în cele din urmă, acostară la celălalt mal, unde îi aşteptau caii. Acolo, scoaseră cadavrul; deşi calul se smuci într-o parte, aşezară mortul peste şa, urcară pe cai şi plecară la pas, trecând pe lângă aulul din care o mulțime de oameni ieşise să-i vadă. Cazacii de pe acest mal erau foarte mulțumiți şi veseli. De peste tot, se auzeau râsete şi glume. Sotnicul şi starostele staniței plecară să ia o gustare în bordei. Lukaşka, cu o expresie veselă pe chip, încercând în zadar să pară serios, stătea lângă Olenin, sprijinindu-se pe genunchi şi strujind o nuia.

— Ce fumați acolo? zise el, curios, parcă. Credeți că-i bine?

Spusese, probabil, aceasta pentru că observase că Olenin nu era în apele lui şi părea izolat printre cazaci.

— Deh, m-am obişnuit, răspunse Olenin. De ce?

— Hmm! Dacă vreunul din frații noştri s-ar apuca de fumat, ar fi necaz mare! Iată, munții de acolo nu-s departe, zise Lukaşka, arătând spre văgăună, dar e greu de ajuns până acolo!... Cum o să mergeți singur acasă, doar e întuneric? Dacă vreți, am să vă conduc, zise Lukaşka. Trebuie însă să-i cereți voie uriadnicului.

„Ce flăcău destoinic!“ gândi Olenin, privind fața veselă a cazacului. Îşi aminti de Marianka, de sărutarea pe care o auzise în spatele porții şi i se

făcu milă de Lukaşka, de ignoranța lui. „Ce mai fleacuri şi lucruri încurcate! îşi zise el. Un om a ucis pe un altul şi e fericit, mulțumit, de parcă ar fi făcut cea mai frumoasă treabă. Oare chiar nimic nu-i spune că aici nu sunt pricini de mare bucurie? Că fericirea nu stă în a ucide, ci în a te jertfi?“

— Ei, acum să nu-i mai ieşi în cale, frate, zise unul dintre cazacii care însoțiseră caicul, adresându-i-se lui Lukaşka. Ai auzit cum a întrebat de tine?

Lukaşka îşi înalță capul.

— Cine, finul sau cine? zise Lukaşka, vorbind despre cecen.

— Finul n-are cum să se mai scoale. Fratele lui, roşcatul.

— Păi, să-i mulțumească lui Dumnezeu că a scăpat întreg, zise Lukaşka râzând.

— De ce te tot bucuri? îi zise Olenin lui Lukaşka. Dacă l-ar fi omorât pe fratele tău, te-ai mai fi bucurat?

Cazacului îi râdeau ochii privindu-l pe Olenin. Părea să fi înțeles tot ce voise să-i spună acesta, dar era mai presus de asemenea lucruri.

— D-apoi cum? Se întâmplă şi aşa! Da’ ce, parcă pe-ai noştri nu-i omoară??

XXII

Sotnicul şi starostele staniței plecară, iar Olenin, pentru a-i face pe plac lui Lukaşka şi pentru a nu merge singur prin pădurea întunecoasă, ceru uriadnicului să-i dea drumul; acesta îl lăsă. Olenin credea că Lukaşka voia s-o vadă pe Marianka şi era bucuros de tovărăşia unui cazac atât de vorbăreț, cu o înfățişare aşa de plăcută. Lukaşka şi Marianka erau oricum legați de la sine în imaginația lui şi îi făcea plăcere să se gândească la ei. „El o iubeşte pe Marianka, se gândea în sinea lui Olenin. Şi eu aş putea s-o iubesc.“ Şi fu cuprins de un sentiment nou, de duioşie, în timp ce mergeau acasă prin pădurea cufundată în întuneric. Lukaşka îşi simțea şi el sufletul vesel. Ceva ce semăna a dragoste se simțea între aceşti doi tineri,

în fond atât de diferiți. De fiecare dată când se uitau unul la altul, le venea să râdă.

— Tu prin care poartă trebuie să intri? întrebă Olenin.

— Prin poarta din mijloc. Dar am să vă conduc până la mlaştină. De acolo nu trebuie să vă mai temeți de nimic.

Olenin izbucni în râs.

— Dar ce, mă tem? Mergi înapoi, mulțumesc mult. Am să ajung de unul singur.

— Nu-i nimic! Da' eu ce să fac? Cum să nu vă temeți? Şi noi ne temem, zise Lukaşka, tot râzând şi liniştind amorul propriu al lui Olenin.

— Treci pe la mine. Mai stăm de vorbă, bem ceva, iar dimineață pleci.

— Da' ce, nu găsesc eu loc de înnoptat? zise râzând Lukaşka. Şi-apoi, uriadnicul mi-a cerut să mă întorc.

— Aseară te-am auzit cum cântai şi te-am şi văzut...

— Păi, oameni suntem... Şi Luka clătină din cap.

— Ia zi, te însori, nu-i aşa? îl întrebă Olenin.

— Maica-mea vrea să mă însoare. Or, eu nici cal n-am încă.

— Nu eşti combatant?

— Da' de unde? Abia am intrat la oaste. N-am cal şi nici n-am de unde să fac rost. De aia nici nu-s însurat.

— Şi cât ar costa un cal?

— Deunăzi, vindeau unul dincolo de râu, dar n-au vrut să-l dea nici pe şaizeci de monede; era un cal nogai.

— Nu vii la mine ca *drabant*? (În campanii, *drabantul* era un fel de ordonanță pe lângă ofițeri). Am eu grijă să fii numit şi-ți dau şi un cal în dar, zise deodată Olenin. Chiar aşa, mai am doi şi mă pot lipsi de unul dintre ei.

— Cum adică, vă puteți lipsi? zise râzând Lukaşka. De ce să-l dați în dar? Lăsați că o da Dumnezeu să ne îmbogățim şi noi.

— Zău aşa! Sau nu vrei să fii *drabant*? zise Olenin, bucurându-se că-i trecuse prin minte să-i dăruiască un cal lui Lukaşka.

Totuşi, nu se simțea în apele lui şi îi era ruşine. Căuta să spună ceva şi nu găsea nimic potrivit. Lukaşka rupse primul tăcerea.

— În Rusia, aveți casa dumneavoastră? întrebă el.

Olenin nu se putu stăpâni să nu-i spună că avea nu o singură casă, ci mai multe.

— O casă frumoasă? Mai mare decât ale noastre? întrebă binevoitor Lukaşka.

— Mult mai mare, de zece ori, cu trei caturi, povesti Olenin.

— Şi caii sunt tot aşa ca la noi?

— Am o sută de capete de cai, şi de trei sute, şi de patru sute de ruble, numai că nu-s ca ai voştri. Trei sute de ruble de argint! Din cei de trap, ştii... Dar tot mai mult îmi plac cei de-aici.

— Dar aici cum ați ajuns, de bunăvoie ori silit? întrebă Lukaşka, luându-l parcă în râs. Iată unde v-ați rătăcit, mai spuse el arătând spre poteca pe lângă care treceau. Ar fi trebuit s-o luați la dreapta.

— Am venit de bunăvoie, răspunse Olenin. Am vrut să văd locurile voastre, să iau parte şi eu la campanii.

— Păi, aş pleca chiar azi în campanie, zise Luka. Ia te uită cum mai urlă şacalii, adăugă el ciulind urechile.

— Ia spune, nu ți-e groază că ai ucis un om? îl întrebă Olenin.

— Da' de ce să-mi fie groază? Tare-aş merge într-o expediție! repetă Lukaşka. Aşa de tare îmi doresc, aşa de tare...

— Poate plecăm împreună. Plutonul nostru va porni înainte de sărbători, iar sotnia voastră tot atunci.

— Şi de ce v-a venit cheful să veniți aici? Casă aveați, cai aveați, argați aşijderea. Eu aş fi umblat şi aş fi tot umblat. Da' ce, aveți vreun cin?

— Sunt iuncher, iar acum am fost propus pentru gradul de ofițer.

— Ei, dacă nu vă lăudați când spuneți că trăiți atât de bine, eu, să fiu în locul dumneavoastră, n-aş fi plecat nicăieri de acasă. Dar şi aşa, tot n-aş pleca nicăieri. E bine de trăit la noi?

— Da. Foarte bine, zise Olenin.

Se făcuse de-acum întuneric deplin, când cei doi, tot vorbind, se apropiară de staniță; îi înconjura încă bezna profundă a pădurii. Sus, prin vârfurile copacilor, vântul vuia, iar undeva în apropiere, începură să urle, să hohotească şi să plângă şacalii. Din staniță, se auzeau glasuri de femei,

lătrat de câini, se conturau clar casele, licăreau focuri şi venea un miros aparte, de fum de tizic. Aşa simțea Olenin, mai ales în seara aceea, că aici, în staniță, era casa lui, familia lui, aici îi era toată fericirea şi că niciodată şi nicăieri n-a trăit şi nici nu va trăi atât de bine ca în această aşezare de cazaci. În seara aceea, îi iubea aşa de mult pe toți şi, mai ales, pe Lukaşka! Ajungând acasă, spre marea mirare a însoțitorului său, Olenin scoase el însuşi din grajd calul pe care-l cumpărase la Groznaia, nu cel pe care-l călărea de obicei, ci un altul, de asemenea bun, chiar dacă nu mai era tânăr, şi i-l dădu.

— Pentru ce-mi dați în dar calul? îl întrebă Lukaşka. Încă n-am apucat să vă slujesc.

— Îți spun drept, nu mă costă nimic, răspunse Olenin. Ia-l, poate ai să-mi dai şi tu mie în dar ceva... Şi apoi, mergem împreună în campanie.

Luka se simți încurcat.

— Ei, cum vine asta? Dar ce, un cal costă puțin? zise el, fără să se uite la bidiviu.

— Ia-l, haide, ia-l! Mă jigneşti dacă nu-l iei. Vaniuşa, adu-i-l pe sur.

Lukaşka luă calul de căpăstru.

— Atunci, vă mulțumesc. Uite aşa, fără să te aştepți...

Olenin se bucura ca un copil de doisprezece ani.

— Leagă-l aici. E un cal bun, l-am cumpărat la Groznaia, aprig mai aleargă. Vaniuşa, dă-ne nişte *cihir*. Să mergem în casă.

Li se aduse vin. Lukaşka se aşează şi luă cana în mână.

— Are să dea Domnul şi am să vă slujesc pentru asta, zise el, terminând de băut vinul. Cum te cheamă?

— Dmitri Andreevici.

— Ei, Mitri Andreici, să te apere Dumnezeu. Să fim *kunaci*. Să treci pe la noi cândva. Chiar de nu suntem bogați, om găsi cu ce să ospătăm un *kunak*. Am să-i spun şi maică-mii, poate că ai nevoie de ceva: caimac sau struguri. Iar dacă vii la cordon, te voi sluji, la vânătoare sau dincolo de râu, unde pofteşti. Uite că deunăzi n-am ştiut: ce mai mistreț am împuşcat! Aşa, l-am dat cazacilor, dar ți l-aş fi adus ție.

— Bine, mulțumesc. Numai să nu-l pui la ham, că n-a tras încă.

— Cum să pui un cal la ham?! Şi uite ce vreau să-ţi mai spun, rosti Lukaşka, coborând vocea. Dacă vrei, am un *kunak*, pe Ghirei Han. M-a chemat să stăm la pândă pe drumul de unde se coboară din munţi, aşa că putem merge împreună. N-am să te trădez, am să-ţi fiu *murid*[62].

— Bine, o să mergem cândva.

Lukaşka părea să se fi liniştit de tot şi să fi înţeles purtarea lui Olenin. Simplitatea şi calmul cazacului l-au uimit, ba chiar l-au întristat puţin. Stătură îndelung de vorbă şi era deja târziu când Lukaşka, deşi băuse mult, fără să fie beat (nu se îmbăta niciodată), plecă de la Olenin după ce-i strânse mâna.

Olenin aruncă o privire pe fereastră, să vadă ce va face Luka după ce pleacă de la el. Lukaşka mergea liniştit, cu capul plecat. Apoi, scoţând calul pe poartă, îşi scutură deodată capul, sări ca o pisică în şa, azvârli căpăstrul peste el şi, cu un icnet, o porni în galop în jos pe uliţă. Olenin se gândi că merge să-şi împartă bucuria cu Marianka; însă, cu toate că Luka nu făcu asta, Olenin se simţea aşa de bine în sufletul lui, cum nu se mai simţise niciodată. Se bucura ca un copil şi nu se putu stăpâni să îi povestească lui Vaniuşa nu doar că-i dăruise calul lui Luka, ci şi de ce o făcuse, precum şi noua lui teorie despre fericire. Vaniuşa nu-i aprobă teoria şi declară că *larjan ilniapa*[63] şi că, de aceea, toate astea-s mofturi.

Lukaşka trase o fugă până acasă, sări de pe cal şi-l dădu maică-sii, spunându-i să-l lase în herghelia cazacilor, fiindcă el trebuia să se întoarcă în aceeaşi noapte la cordon. Muta se oferi să ducă bidiviul, arătându-i prin semne că, de-l va vedea pe omul care i-l dăruise, are să se plece până la pământ în faţa lui. Bătrâna nu făcu decât să dea din cap la povestea fiului, dar, în sinea ei, hotărî că Lukaşka furase calul şi, de aceea, îi porunci mutei să-l ducă la herghelie înainte de revărsatul zorilor.

Lukaşka plecă singur la cordon, tot gândindu-se la fapta lui Olenin. Chiar dacă nu era un cal bun, după părerea lui costa cel puţin patruzeci

---

[62] Murid – slujitor pe lângă un preot musulman sau şef de trib.

[63] Nu sunt bani (Corect: „*Il n'y a pas d'argent*") (în fr., în orig.).

de monede, şi Lukaşka era foarte bucuros că-l primise. Însă de ce îi fusese făcut acest dar – asta nu putea înțelege şi, de aceea, nu simțea niciun fel de recunoştință. Dimpotrivă, îi umblau prin minte tot felul de bănuieli vagi despre posibile uneltiri ale iuncherului. În ce constau aceste uneltiri – nu-şi putea da seama şi nici nu admitea că, pur şi simplu din bunătate, un om străin îi poate dărui un cal de patruzeci de monede. Dacă ar fi fost beat, atunci ar fi înțeles: a vrut s-o facă pe grozavul. Numai că iuncherul fusese treaz, şi, de aceea, sigur s-a gândit să-l cumpere pentru vreo treabă murdară. „Ehei, s-o crezi tu! gândi Lukaşka. Calul e la mine, pe urmă mai vedem noi. Las' că nici eu nu-s de ieri, de azi. Mai vedem noi cine pe cine păcăleşte! Mai vedem!“, îşi zise el, simțind nevoia să fie cu ochii în patru în privința lui Olenin şi, de aceea, încercând un sentiment de duşmănie față de acesta. Nu povesti nimănui de unde avea calul. Unora le spuse că-l cumpărase, de alții încercă să scape prin răspunsuri evazive. În staniță însă, în curând se află adevărul. Mama lui Lukaşka, Mariana, Ilia Vasilievici şi alți cazaci, aflând despre darul fără de motiv al lui Olenin, erau nedumeriți şi începură să se teamă de iuncher. În ciuda acestor temeri, fapta trezi în ei un mare respect față de *simplitatea* şi bogăția lui Olenin.

— Ai auzit? Iuncherul care stă la Ilia Vasilici i-a dat lui Lukaşka un cal de cincizeci de monede, zise cineva. Mare bogătaş!

— Am auzit, răspunse un altul, cugetând adânc. Trebuie că i-a făcut vreun favor. O să vedem noi, vedem noi ce are să iasă. Uite ce noroc pe capul lui *Urvan*.

— Mari şmecheri şi iuncherii ăştia, nevoie mare! spuse un al treilea. Te pomeneşti că dau foc la ceva sau ce le-o mai trece prin cap.

XXIII

Viața lui Olenin curgea monoton şi lin. Cu şefii şi camarazii săi avea prea puțin de-a face. În această privință, postura de iuncher bogat în Caucaz era deosebit de avantajoasă. La munci şi la instrucție nu era trimis.

Pentru campania trecută, fusese propus pentru cinul de ofițer, iar până atunci, fusese lăsat în pace. Ofițerii îl considerau un aristocrat şi, de aceea, aveau față de el o atitudine plină de respect. Jocul de cărți şi petrecerile ofițereşti cu lăutari, pe care le ştia din expediție, nu-l atrăgeau şi se ferea el însuşi de compania şi de viața ofițerilor din staniță. Traiul ofițerilor acolo avea o particularitate anume. Aşa cum orice iuncher sau ofițer dintr-o fortăreață bea regulat porter, joacă stos, vorbeşte despre posibile decorații în urma unor expediții militare, tot aşa şi în stanițe, bea cu regularitate *cihir* cu gazdele, le ospătează pe fete cu tot feluri de dulciuri şi miere, umblă după femeile cazace de care se îndrăgosteşte; uneori chiar se însoară. Olenin trăise întotdeauna într-un fel aparte şi avea o repulsie instinctivă față de căile bătătorite. Nici aici n-a mers pe drumul cunoscut al vieții unui ofițer din Caucaz.

Se obişnuise să se trezească de cum se lumina de ziuă. După ce bea ceai pe săturate şi admira din cerdac privelişte a munților, frumusețea dimineții sau o privea cu încântare pe Marianka, îşi punea zăbunul cel rupt din piele de bou, se încălța cu o pereche de *porşne* moi, îşi lega pumnalul la brâu, îşi lua un săculeț cu ceva de-ale gurii şi tutun, îşi chema câinele şi pornea pe la şase dimineața spre pădurea de dincolo de aşezare. Pe la şapte seara, se întorcea obosit, flămând, cu vreo cinci-şase fazani la brâu, uneori cu câte o jivină, cu săculețul în care mâncarea şi țigările rămăseseră neatinse. Dacă gândurile i-ar fi stat în cap precum țigările din săculeț, s-ar fi văzut că, pe parcursul celor paisprezece ore, nici măcar un singur gând nu i se clintise în minte. Venea acasă întinerit sufleteşte, puternic şi absolut fericit. N-ar fi putut spune la ce se gândise în tot acel timp. De fapt, nu gânduri, nu amintiri, nu vise, ci doar frânturi din toate acestea îi umblau prin cap. Dezmeticindu-se câteodată, se întreba şi el la ce se gândeşte şi se pomenea că mintea îi zburase fie la un cazac care lucra în grădină alături de nevastă, fie la un *abrek* din munți, fie la un mistreț care fugea de dânsul. Şi tot timpul trăgea cu urechea, scruta tufişurile, aşteptând să vadă un fazan, un mistreț sau un cerb.

Seara îl găseai întotdeauna la el pe moş Eroşka. Vaniuşa aducea un sfert de vadră de *cihir* şi cei doi tăifăsuiau pe îndelete, beau binişor, după

care, mulțumiți, plecau fiecare să se culce. A doua zi, din nou vânătoarea, din nou acea oboseală sănătoasă, taifasul, aceeaşi băutură care îi făcea fericiți. Uneori, în zile de sărbătoare sau de odihnă, Olenin îşi petrecea toată ziua acasă. Atunci, ocupația lui principală era Mariana, ale cărei mişcări le urmărea cu sete, fără ca măcar să-şi dea seama, de la ferestrele lui sau din cerdac. Se uita la Mariana şi o iubea (aşa i se părea lui), la fel cum iubea frumusețea munților şi a cerului, şi nu avea de gând să intre în niciun fel de relații cu dânsa. I se părea că între el şi ea nu pot să existe acele relații care sunt posibile între Mariana şi cazacul Lukaşka şi, cu atât mai puțin, cele care sunt posibile între un ofițer bogat şi o fată de cazac. I se părea că, dacă ar fi încercat să facă ceea ce făceau tovarăşii lui, şi-ar fi schimbat starea de pură contemplare cu o beznă de chinuri, dezamăgiri şi căință. De altfel, față de această femeie făcuse acel gest de abnegație, de renunțare la sine, care îi adusese atâta satisfacție. Mai întâi de toate, nu se ştie de ce, se temea de Marianka şi nu s-ar fi hotărât nici în ruptul capului să-i spună vreo vorbă despre iubirea lui ce părea mai mult o joacă.

Odată, vara, Olenin nu plecă la vânătoare şi rămase acasă. Cu totul pe neaşteptate, în casă intră un cunoscut din Moscova, un om foarte tânăr, pe care-l întâlnise în societate.

— Ah, *mon cher*, dragul meu, cât m-am bucurat să aflu că sunteți aici! începu acesta într-o franceză moscovită şi o ținu tot aşa, presărându-şi vorbirea cu cuvinte franțuzeşti. Tot auzeam spunându-se: „Olenin“. Care Olenin? M-am bucurat aşa de mult... Uite că soarta a făcut să ne întâlnim. Ei, ce mai faceți? Cum vă merge? Pentru ce sunteți aici?

Şi prințul Belețki povesti toată istoria: cum intrase pentru o vreme în regiment, cum îl chemase comandantul-şef să-i fie aghiotant şi cum, după campanie, va merge să-şi ia în primire postul, chiar dacă nu-l interesa câtuşi de puțin.

— Slujind aici, în această văgăună mizeră, ar trebui măcar să-ți faci o carieră... să obții crucea... să capeți un cin... să fii mutat în corpul de gardă. Toate acestea sunt necesare, dacă nu pentru mine, atunci cel puțin pentru cei apropiați. Prințul m-a primit foarte bine; este un om foarte cumsecade, spunea Belețki fără să tacă o clipă. În urma expediției, am fost

propus pentru Ordinul Sf. Anna. Acum, voi rămâne aici câteva zile, până la campanie. E grozav aici. Ce femei! Dar dumneavoastră cum o duceți? Mi-a spus căpitanul nostru, îl ştiți, Starțev, om bun, deşi cam prost... mi-a spus că trăiți îngrozitor, ca un sălbatic, că nu vă vedeți cu nimeni. Înțeleg că nu doriți să vă apropiați de ofițerii de aici. Mă bucur, acum putem să ne vizităm. Stau aici, la uriadnic. Ce fată e acolo, una Ustenka! Vă spun adevărul – o minunăție!

Şi se tot revărsau cuvinte franțuzeşti şi ruseşti din acea lume pe care Olenin credea că o părăsise pentru totdeauna. Toți îl considerau pe Belețki un tip bun şi simpatic. Poate că şi era, într-adevăr, astfel; lui Olenin însă, în pofida atitudinii binevoitoare şi a figurii plăcute a acestuia, Belețki nu-i plăcu. Acesta răspândea acea mizerie la care Olenin renunțase cândva. Cel mai tare îl supăra faptul că nu putea, nu era nicicum capabil să-l respingă cu bruschețe pe omul din acea lume, de parcă acea lume veche, fosta lui lume, ar fi avut nişte drepturi de neînlăturat asupra sa. Se enervase pe Belețki şi pe el însuşi şi, împotriva voinței sale, strecura la rândul său expresii franțuzeşti în conversație, se interesa de comandantul-şef şi de cunoştințele din Moscova şi, cum în staniță doar ei doi vorbeau franțuzeşte, îşi exprima disprețul față de camarazii săi ofițeri, față de cazaci şi se purta prieteneşte cu Belețki, promițând să-l viziteze şi invitându-l să mai vină pe la el. Olenin însă nu trecu pe la acesta. Vaniuşa, în schimb, îl acceptă pe Belețki, spunând că este un adevărat boier.

Belețki se acomodă rapid cu viața obişnuită din staniță a unui ofițer bogat din Caucaz. Sub ochii lui Olenin, într-o lună, acesta se transformă într-un fel de băştinaş al aşezării: le dădea de băut bătrânilor, organiza serate şi mergea chiar el la petrecerile fetelor, se lăuda cu izbânzile sale, ba chiar a ajuns să fie poreclit, de către fete şi neveste, nu se ştie de ce, „bunelul“. Cât despre cazaci, aceştia îşi făcuseră repede o părere despre acest amator de vin şi de femei şi se obişnuiseră cu el, îndrăgindu-l chiar mai mult decât pe Olenin, care rămânea în continuare o enigmă pentru ei.

XXIV

Era ora cinci dimineața. În cerdac, Vaniuşa aţâţa cu carâmbul unei cizme focul în samovar. Olenin plecase deja călare să se scalde în Terek. (Născocise de curând o nouă distracție: să-şi spele calul în râu.) Gazda se afla în *izbuşkă*; pe hornul acesteia se ridica un fum negru şi gros. Fata mulgea bivolița în ocol. „Nu stă locului, blestemata!“, răsuna de acolo vocea ei plină de nerăbdare, după care se auzi ţârâitul monoton al mulsului, iar de pe uliță, aproape de casă, răzbătu ropotul vioi al unui cal. Călare pe bidiviul său frumos, încă ud după baie şi cu părul cenuşiu-închis strălucind de umezeală, Olenin îşi făcu apariția la poartă. Capul frumos al Marianei, legat cu o basma roşie (numită *sorocika*), se ivi de după ocolul de nuiele şi dispăru pe dată. Olenin purta o rubaşcă roşie din tafta, o *cerkezăalbă, strânsă cu o curea cu pumnal şi o căciulă înaltă. Şedea oarecum afectat pe spinarea umedă a calului său sătul şi, ţinându-şi puşca, se aplecă să deschidă poarta. Părul îi era jilav, fața îi strălucea de tinerețe şi de sănătate. Credea că e frumos, îndemânatic şi că seamănă cu un *djighit*, ceea ce nu era adevărat. Ochiul oricărui caucazian cu experiență ar fi văzut în el un soldat. Observând-o pe fată, se aplecă sprinten, dădu în lături poarta de nuiele şi, smucind de frâu, intră în curte.

— Gata ceaiul, Vaniuşa? întrebă el vesel, fără să se uite la uşa ocolului.

Simțea cu plăcere cum frumosul său armăsar, încordându-şi picioarele dinapoi, tremurând din toți muşchii, gata să sară peste gard, fremăta şi bătea pasul pe lutul uscat din curte.

— *Se pre!*[64] răspunse Vaniuşa.

Lui Olenin i se păru că frumosul cap al Mariankăi îl mai priveşte din ocol, dar nu se uită după ea. Descălecând, Olenin agăță arma în pridvor, făcu o mişcare stângace şi se uită înfricoşat spre îngrăditura de nuiele; nu se vedea nimeni acolo, se auzeau doar aceleaşi sunete monotone ale mulsului.

---

[64] E gata (Corect: *C'est prêt*) (în fr., în orig.).

După ce intră în casă, îşi făcu peste câtva timp apariţia în cerdac şi, în faţă cu o carte, cu pipa şi cu un pahar de ceai, se aşeză în partea încă nescăldată de razele matinale ale soarelui. N-avea de gând să meargă nicăieri în dimineaţa aceea; plănuise să scrie câteva scrisori pe care le tot amânase, dar, nu se ştie de ce, îi părea rău să-şi părăsească locul preferat şi să se întoarcă în casă, ca într-o închisoare. Gazda încălzise soba, fata mânase vitele la izlaz şi acum se apucase să strângă şi să întindă tizicul pe lângă gard. Olenin citea, însă nu înţelegea nimic din ce era scris în cartea deschisă în faţa lui. Îşi ridica mereu ochii, privind la femeia voinică şi tânără care se tot perinda prin faţa ochilor săi. Fie că intra în umbra umedă a casei, fie că ieşea în mijlocul curţii scăldate de lumina veselă a dimineţii, silueta zveltă a fetei strălucea în soare, aşternând o umbră neagră pe pământ. Olenin o urmărea fără încetare, temându-se să nu piardă nicio singură mişcare a ei. Îl bucura să vadă cum se unduia, liber şi graţios, trupul tânăr al fetei, cum cămaşa roz – singura ei îmbrăcăminte – se drapa pe piept şi de-a lungul picioarelor zvelte; cum i se îndrepta trupul şi cum, pe sub cămaşă, se conturau ferm liniile pieptului tresăltând; cum talpa îngustă, încălţată în pantofi vechi, roşii, se aşeza pe pământ fără să-şi schimbe forma; cum mâinile ei puternice, cu mânecile suflecate, se încordau şi mânuiau parcă mânioase lopata, şi cum ochii negri şi adânci ai tinerei femei îi aruncau din când în când câte o privire. Chiar dacă sprâncenele ei subţiri se încruntau, în ochi i se citeau plăcerea şi sentimentul propriei frumuseţi.

— Ei, Olenin, v-aţi trezit de mult? zise Beleţki, intrând în curte, îmbrăcat într-un surtuc de ofiţer din Caucaz.

— A, Beleţki! răspunse Olenin, întinzându-i mâna. Cum de sunteţi atât de matinal?

— Ce era să fac? M-au alungat. Azi va fi bal la mine. Mariana, vii şi tu la Ustenka, nu-i aşa? i se adresă el fetei.

Pe Olenin îl miră felul simplu în care Beleţki se adresa acestei femei. Însă Mariana, de parcă n-ar fi auzit, îşi plecă capul şi, punând lopata pe umăr, o porni cu mersul ei viguros spre izbă.

— Se ruşinează, *nianiuka*[65], se ruşinează, zise în urma ei Beleţki. Se ruşinează de dumneata.

Şi, zâmbind vesel, urcă în fugă pe cerdac.

— Cum aşa, daţi un bal? Cine v-a alungat?

— La Ustenka, gazda mea, e bal, şi eşti invitat şi dumneata. Bal, adică plăcinte şi o adunare de fete.

— Şi noi ce-o să facem?

Beleţki zâmbi şiret şi, făcându-i cu ochiul, arătă cu capul către izba în care se ascunsese Mariana.

Olenin ridică din umeri şi roşi.

— Chiar că sunteţi un om ciudat! zise el.

— Ei, hai, povestiţi!

Olenin se încruntă. Beleţki observă aceasta şi zâmbi, căutând să-i intre în voie.

— Să-mi fie cu iertare, da' cum vine asta, zise el, staţi în aceeaşi casă... iar ea e o fată atât de frumoasă, superbă fetişcană, o frumuseţe desăvârşită...

— E frumoasă, uimitor de frumoasă! N-am mai văzut aşa femeie, zise Olenin.

— Ei bine, atunci? întrebă Beleţki, fără să mai înţeleagă nimic.

— Poate că pare ciudat, răspunse Olenin, dar de ce să nu spun cum stau lucrurile? De când locuiesc aici, pentru mine parcă n-ar exista femei. Şi ce bine e, chiar aşa! Şi apoi, ce poate fi comun între noi şi aceste femei? Cu Eroşka e altceva, avem aceeaşi patimă: vânătoarea.

— Ei poftim! Ce-aveţi în comun? Dar ce există comun între mine şi Amalia Ivanovna? Acelaşi lucru. Veţi spune, poate, că-s cam nespălate, ei bine, asta-i altceva. *À la guerre comme à la guerre!*[66]

---

[65] Formulă respectuoasă de adresare pentru tinerele cazace.

[66] La război, ca la război (în fr., în orig.).

— Dar eu n-am cunoscut nicio Amalia Ivanovna şi niciodată n-am ştiut cum să mă port cu astfel de femei, răspunse Olenin. Numai că pe acelea nu le pot respecta, iar pe acestea le respect.

— N-aveți decât să le respectați! Cine vă împiedică?

Olenin nu răspunse. Voia să termine ceea ce începuse. Era o idee la care ținea mult.

— Ştiu că sunt o excepție. (Era vizibil tulburat.) Însă viața mea s-a rostuit în aşa fel, încât nu văd niciun motiv să-mi schimb regulile, ba chiar nici n-aş putea să trăiesc aici – nu spun: să trăiesc atât de fericit –, dacă aş face-o după regulile voastre. Şi apoi, eu caut altceva, văd în cei de aici altceva decât voi.

Beleţki ridică sprâncenele a nedumerire.

— Dar să veniți totuşi pe la mine către seară, vine şi Mariana, am să vă fac cunoştință. Veniți, vă rog! Ei, şi dacă o să vă plictisiți, puteți pleca. Veniți?

— Aş veni, însă, drept să vă spun, mă tem că o să mă îndrăgostesc.

— Ooo! exclamă Beleţki. Numai să veniți, că vă domolesc eu. Veniți? Pe cuvânt de onoare?

— Aş veni, însă, ştiu şi eu, nu înțeleg ce vom face, ce rol o să jucăm.

— Vă rog, poftiți. Veniți?

— Bine, cred c-am să vin, zise Olenin.

— Fie-mi iertat, dar sunt aici femei minunate, ca nicăieri altundeva, iar dumneata trăieşti ca un pustnic? Ce mai înseamnă şi asta? De ce să-ți strici viața şi să nu te foloseşti de ceea ce există? Ați auzit că plutonul nostru va merge la Vozdvijenskaia?

— Nu cred! Mie mi s-a spus că plutonul opt urmează să plece, zise Olenin.

— Nu, am primit o scrisoare de la aghiotant. Îmi scrie că prințul însuşi va participa la expediție. Sunt bucuros că ne vom vedea. Încep să mă plictisesc aici.

— Se spune că în curând vom face o incursiune.

— N-am auzit, însă am aflat că, pentru o astfel de incursiune, Krinoviţân s-a ales cu ordinul Sf. Anna, spuse Beleţki râzând. Se aştepta să fie făcut porucic. S-a păcălit. S-a dus la Statul-major...

Se înserа şi Olenin începu să se gândească la serată. Invitaţia nu-i dădea pace. Îşi dorea să meargă, însă gândul la ce urma să se întâmple acolo îi părea ciudat şi-l îngrozea oarecum. Ştia că acolo nu vor fi nici cazaci, nici femei în vârstă, ci numai fete. Cum va fi? Cum să se poarte? Ce să spună? Despre ce vor vorbi? Ce relaţii ar putea fi între el şi aceste fete, aproape sălbatice, de cazaci? Beleţki îi povestise despre nişte relaţii ciudate, cinice şi, în acelaşi timp, riguroase... Îl speria gândul că se va afla în aceeaşi casă cu Mariana şi că s-ar putea să fie nevoit să schimbe o vorbă cu ea. Lucru de altminteri imposibil, dacă stătea să-şi amintească de ţinuta ei plină de mândrie. Dar Beleţki povestise că totul este foarte simplu. „Oare Beleţki se va purta cu Mariana tot aşa cum se poartă cu celelalte femei? Interesant de văzut, gândi el. Nu, mai bine nu mă duc. Toate astea sunt urâte, vulgare şi, mai ales, inutile.“ Dar iarăşi începu să-l chinuie întrebarea: cum va fi totuşi acolo? Şi apoi, se simţea parcă legat de cuvântul pe care-l dăduse. Plecă, fără să fi luat vreo hotărâre, dar ajunse până la Beleţki şi intră.

Casa în care locuia acesta era la fel cu a lui Olenin. Stătea pe nişte stâlpi, la doi arşini de pământ, şi era compusă din două odăi. În prima, unde, pe o scară mică şi abruptă, intrase Olenin, se aflau saltele de puf, covoare, plăpumi, perne în stil căzăcesc, aşezate frumos, cu bun gust, una lângă alta, de-a lungul peretelui din faţă. Tot acolo, pe pereţii laterali, atârnau lighene din cupru şi arme; sub laviţă, se găseau pepeni şi dovleci. În cea de-a doua odaie, se aflau o sobă mare, o masă, laviţe şi icoane de rit vechi. Aici se instalase Beleţki cu patul lui de campanie, cu geamantanele, cu un covoraş pe care atârnau arme. Pe masă erau împrăştiate obiecte de toaletă şi mici portrete. Un halat de mătase zăcea aruncat pe laviţă. Beleţki, gătit, curat, numai în lenjerie, stătea întins şi citea *Les trois mousquetaires*.

Văzându-l pe Olenin, sări în picioare.

— Vedeţi cum m-am aranjat. E bine, nu? Ce mă bucur c-aţi venit. Pregătirile sunt în toi. Ştiţi din ce se face plăcinta? Din aluat cu carne de

porc şi struguri. Dar nu-i asta treaba cea mai importantă. Ia uitați-vă ce fierbere e acolo!

Într-adevăr, uitându-se pe fereastră, văzură o agitație neobişnuită în casa gazdei. Fetele intrau şi ieşeau în fugă din tindă, aducând ba una, ba alta.

— Mai aveți mult? strigă Beleţki.

— Acu-acu! Sau ți s-a făcut foame, bunelule? Şi din casă se auzi un hohot de râs sonor.

Ustenka, durdulie, rumenă, drăguță, cu mânecile suflecate, intră în fugă în casa lui Beleţki să ia nişte blide.

— Ei, ei! Vezi că sparg farfuriile, țipă ea la Beleţki. Mai bine ai veni să ne ajuți, îi strigă ea, râzând, lui Olenin. Dar şi mai bine ar fi să faci rost de nişte *gustări*[67] pentru fete.

— Dar Mariana a venit? întrebă Beleţki.

— Apăi, cum să nu! Ea a adus aluatul.

— Ştiți, zise Beleţki, dacă Ustenka asta s-ar îmbrăca ceva mai bine, dacă s-ar coafa şi s-ar aranja un pic, ar fi mai frumoasă decât toate frumoasele noastre. Ai văzut-o pe cazaca Borşceva? S-a măritat cu un colonel. Câtă *dignité*! De unde o fi luat-o...

— N-am văzut-o pe Borşceva, însă, după părerea mea, nu există ceva mai bun decât portul pe care-l au acum.

— O, ştiu aşa de bine să mă împac cu orice fel de viață! zise Beleţki, oftând vesel. Mă duc să văd ce fac fetele acolo.

Îşi aruncă halatul pe umeri şi ieşi în fugă din odaie.

— Iar dumneata ocupă-te de dulciuri! strigă el.

Olenin trimise ordonanța după turtă dulce şi miere, dar i se păru deodată atât de urât să dea bani – era ca şi cum ar fi cumpărat pe cineva –, încât, la întrebarea ordonanței: „Câtă să cumpăr cu mentă şi câtă cu miere?“, nu răspunse nimic clar.

— Cum vrei tu.

---

[67] *Zakuski,* aici cu sensul de turtă dulce şi bomboane (n.a.).

— De toți banii? întrebă cu un aer important bătrânul soldat. Turta cu mentă e mai scumpă. Se vinde cu şaisprezece.

— De toți, de toți, zise Olenin şi se aşează la fereastră, mirându-se singur de ce-i bătea aşa de tare inima, de parcă s-ar fi pregătit pentru ceva important şi rău.

Auzi cum, la intrarea în casa fetelor, Beleţki fu întâmpinat cu larmă şi ţipete, şi-l văzu, peste doar câteva clipe, cum iese în fugă şi coboară repede scările, acompaniat de un cor de strigăte şi râsete.

— M-au alungat, zise el.

Ceva mai târziu, Ustenka intră în casă şi îi invită solemn pe musafiri, anunțând că totul era gata.

Când intrară în casă, totul era într-adevăr pregătit, iar Ustenka aranja plăpumile pe lângă perete. Pe masa acoperită cu un şervet mare, se aflau o carafă cu *cihir* şi nişte peşte uscat. În casă, mirosea a aluat şi a struguri. Vreo şase fete, în *beşmeturi* de sărbătoare şi fără basmalele pe care le purtau de obicei, se adunaseră în colțul din spatele sobei, şuşotind şi pufnind în râs.

— Vă rugăm cu umilință ca îngerului meu *să-i înălțați o rugă*, zise Ustenka, invitându-i pe musafiri la masă.

Olenin o zări pe Marianka în mulțimea de fete, frumoase toate, fără excepție, şi fu cuprins de un sentiment de durere şi ciudă că o întâlneşte în nişte împrejurări atât de banale şi jenante. Se simțea prost şi neîndemânatic şi se hotărî să-l imite pe Beleţki în tot ceea ce făcea. Acesta, cu un aer oarecum festiv, însă plin de încredere în sine şi dezinvolt, se apropie de masă, bău un pahar de vin în sănătatea Ustenkăi, invitându-i şi pe ceilalți să facă la fel. Ustenka anunță că fetele nu beau.

— Cu miere s-ar mai putea, zise o voce din grupul fetelor.

Chemară ordonanța, care tocmai se întorsese de la prăvălie cu mierea şi cu dulciurile. Ordonanța se uită pe sub sprâncene, poate cu invidie, poate cu dispreț, la domnii care, după părerea lui, *chefuiau*, înmână cu grijă mierea şi turta dulce învelită într-o bucată de hârtie cenuşie, încercând să dea amănunte despre preț şi rest, însă Beleţki îl goni.

Amestecând mierea cu *cihirul* turnat în pahare şi aruncând, cu un gest de largă generozitate, trei funți de turtă dulce pe masă, Beleţki le scoase cu forța pe fete din colțul lor, le aşeză la masă şi începu să le împartă turtă dulce. Olenin observă, fără să vrea, cum mâna arsă de soare, dar mică a Mariankăi apucase două turte rotunde cu mentă şi un pesmecior cafeniu şi nu ştia ce să facă cu ele. Conversația era stângace, vorbele nu se legau, cu toată dezinvoltura Ustenkăi şi a lui Beleţki şi cu toată dorința lor de a-i înveseli pe musafiri. Olenin încerca să inventeze ceva, dar se fâstâcea, simțea că stârneşte curiozitate, ba chiar şi comentarii ridicole, că le transmite şi celorlalți timiditatea sa. Roşea şi i se părea că, dintre toți, Mariana se simțea cea mai stingheră. „Poate se aşteaptă să le dăm bani, gândi el. Cum o să facem oare? De le-am da mai repede şi să plecăm!“

XXV

— Cum de nu-l cunoşti pe chiriaşul tău! zise Beleţki, adresându-se Mariankăi.

— Da’ cum să-l cunosc, dacă nu trece niciodată pe la noi? zise Mariana, aruncându-i o privire lui Olenin.

Olenin se sperie de ceva, roşi tot şi, fără să-şi dea seama ce spune, bâigui:

— Mă tem de mama ta. M-a certat foarte tare când am intrat prima oară la voi.

Marianka izbucni în râs.

— Şi tu chiar te-ai speriat? făcu ea, uitându-se o clipă la el şi apoi întorcându-şi privirea.

Acum, pentru prima dată, Olenin văzu în întregime chipul frumoasei fete, pentru că până atunci o zărise doar acoperită până sub ochi cu basmaua. Nu degeaba o considerau cea mai mândră fată din staniță. Ustenka era o tânără drăgălaşă, micuță, durdulie, rumenă, cu nişte ochişori căprui veseli, veşnic cu un zâmbet pe buzele roşii, o ființă vorbăreață şi guralivă. Mariana, dimpotrivă, nu era câtuşi de puțin

drăguță, era *frumoasă*. Trăsăturile feței ei ar fi putut părea prea masculine şi prea aspre, dacă n-ar fi fost statura ei înaltă, zveltă, pieptul plin de forță şi umerii largi, şi, mai ales, dacă n-ar fi fost această expresie severă şi, în acelaşi timp, gingaşă a ochilor negri prelungi, adumbriți de sprâncenele negre, şi expresia plină de blândețe a gurii şi a zâmbetului ei. Zâmbea rar, însă, de fiecare dată, surâsul ei reuşea să te uimească. Radia o adiere de vigoare feciorelnică şi sănătate. Toate fetele erau frumoase, însă şi ele, şi Belețki, şi ordonanța care intrase cu turta dulce se uitau fără să vrea la Mariana, iar când tinerii se adresau fetelor, i se adresau, de fapt, ei. Printre celelalte, părea o împărătească mândră şi veselă.

Încercând să păstreze aparențele unei serate reuşite, Belețki vorbea fără încetare, obligându-le pe fete să servească *cihir* şi îi arunca lui Olenin tot felul de aluzii indecente, în franceză, despre frumusețea Mariankăi, numind-o „a dumitale“, *la vôtre*, şi invitându-l să facă ce făcea şi el. Situația devenea tot mai grea pentru Olenin. Era gata să găsească un pretext să iasă şi să fugă, când Belețki anunță că Ustenka, sărbătorita, trebuie să le servească musafirilor *cihir* cu sărutări. Ea fu de acord, însă cu învoiala ca, pe farfurie, să i se pună bani, aşa cum se face la nunți. „Naiba m-a pus să vin la acest ospăț dezgustător!“, îşi zise Olenin şi, ridicându-se, dădu să plece.

— Unde mergeți?

— Mă duc să aduc nişte tutun, zise el, intenționând să fugă, însă Belețki îl prinse de mână.

— Am bani, îi zise el în franceză.

„Nu pot pleca, aici trebuie plătit, gândi Olenin şi i se făcu ciudă pentru stângăcia sa. Oare chiar nu pot să fac la fel ca Belețki? N-ar fi trebuit să merg, dar, dacă tot am venit, nu se cade să le stric plăcerea. Trebuie să beau căzăceşte“, şi luând o *ceapură* (o cană din lemn în care intrau vreo opt pahare), îşi turnă vin şi-l bău aproape pe tot. În timp ce dădea vinul pe gât, fetele îl priveau cu nedumerire şi aproape speriate. Gestul lui li se păru ciudat şi oarecum nepotrivit. Ustenka le mai aduse câte un pahar şi se sărută cu amândoi.

— Uitați-vă, fetelor, acum avem cu ce chefui, zise ea, făcând să zornăie pe farfurie patru monede puse de cei doi.

Olenin nu se mai simțea acum stingher. I se dezlegă şi limba.

— Ei bine, acum tu, Mariana, trebuie să ne dai câte un pahar de vin şi câte o sărutare, zise Belețki, prinzând-o de mână.

— Lasă că vezi tu cum te pup eu! zise ea, făcând, în glumă, un gest de amenințare.

— Pe bunelu' poți să-l săruți şi fără bani! intră în joc altă fată.

— Grozav! zise Belețki şi o sărută pe fata care se zbătea să scape. Chiar aşa, să ne serveşti tu, insistă Belețki, adresându-i-se Marianei. Să-l serveşti pe chiriaş.

Şi, luând-o de mână, o aduse până la laviță şi o aşează lângă Olenin.

— Ce mândrețe de fată! zise el, întorcându-i capul ca s-o vadă din profil.

Mariana nu se zbătea şi, zâmbind cu mândrie, îi aruncă lui Olenin o privire cu ochii ei prelungi.

— O mândrețe de fată! repetă Belețki.

„Cât sunt de frumoasă!" părea să repete şi privirea Marianei. Olenin, fără să-şi dea seama ce face, o îmbrățişă pe Marianka şi voi s-o sărute. Însă fata se desprinse brusc, îl răsturnă pe Belețki şi tăblia mesei şi fugi lângă sobă. Se auziră țipete şi râsete. Belețki le şopti ceva fetelor şi, deodată, toate ieşiră fuga în tindă şi închiseră uşa.

— De ce pe Belețki l-ai sărutat şi pe mine nu vrei? întrebă Olenin.

— Aşa, nu vreau, şi gata, răspunse ea, cu buza de jos şi sprâncenele zvâcnindu-i. El este bunelul, adăugă ea, zâmbind. Se apropie de uşă şi începu să bată în ea. De ce ne-ați încuiat, diavolilor?

— Lasă-i pe ei acolo, iar noi o să stăm aici, zise Olenin, apropiindu-se de ea.

Ea se încruntă şi îl dădu la o parte cu asprime. Şi din nou îi păru atât de maiestuos de frumoasă, încât îşi reveni şi i se făcu ruşine de ceea ce face. Se apropie de uşă şi începu să tragă de ea.

— Belețki, deschideți! Ce-s glumele astea stupide?

Mariana începu să râdă din nou cu râsul ei luminos, minunat, fericit.

— Şi, te temi de mine? zise ea.

— Păi eşti la fel de mânioasă ca şi mama ta.

— Stai tu mult şi bine cu Eroşka şi tare o să te mai iubească fetele. Şi zâmbi, privindu-l de aproape, drept în ochi.

Olenin nu ştiu ce să spună.

— Şi dacă aş veni pe la voi?... zise el ca din întâmplare.

— Atunci ar fi altceva, rosti ea, scuturând din cap.

În timpul acesta, Beleţki împinse uşa, deschizând-o, şi Mariana sări cât colo de lângă Olenin, lovindu-se cu coapsa de piciorul lui.

„Toate-s fleacuri, tot ce credeam eu înainte: şi iubirea, şi renunţarea la sine, şi Lukaşka. Doar fericirea contează: cine este fericit, acela are dreptate“, îi trecu prin minte lui Olenin şi, cu o forţă neaşteptată pentru el, o prinse şi o sărută pe frumoasa Marianka pe tâmplă şi pe obraz. Mariana nu se supără, izbucni într-un hohot puternic de râs şi ieşi în fugă la celelalte fete.

Tot atunci se încheie şi petrecerea. Bătrâna mamă a Ustenkăi, întorcându-se de la lucru, le certă pe fete şi le alungă pe toate.

XXVI

„Da, îşi spunea Olenin întorcându-se acasă, dacă mi-aş lăsa un pic frâul liber, aş putea să mă îndrăgostesc ca un nebun de fata asta.“ Se culcă cu acest gând, dar, în acelaşi timp, credea că toată istoria asta va trece şi va reveni la viaţa de odinioară.

Însă la viaţa de odinioară nu reveni. Purtarea sa faţă de Marianka se schimbă. Zidul care îi despărţise înainte fusese dărâmat. Olenin o saluta de fiecare dată când o întâlnea.

Gazda, venind să-şi primească banii pentru locuinţă şi aflând despre bogăţia şi generozitatea lui Olenin, îl invită la dânşii. Bătrâna îl primi cu blândeţe şi, din seara „balului“ de la Ustenka, Olenin venea adesea pe la gazde şi rămânea până târziu. Părea că trăieşte la fel ca până atunci, numai că, în sufletul lui, totul se răscolise. Îşi petrecea ziua în pădure, iar pe la opt seara, când începea să se lase amurgul, venea pe la gazde, singur

sau cu unchiaşul Eroşka. Gazdele se obişnuiseră atât de mult cu el, încât se mirau când nu apărea. Plătea bine pentru vin şi era un om liniştit. Vaniuşa îi aducea ceaiul; el se aşeza în colțul de lângă sobă; bătrâna îşi vedea nestingherită de treburi, iar ei stăteau de vorbă la un ceai şi la un pahar de *cihir* despre treburile cazacilor, despre vecini, despre Rusia. Olenin povestea, iar ceilalți puneau întrebări. Uneori, îşi lua o carte şi citea. Mariana, ca o capră sălbatică, cu picioarele strânse sub ea, stătea pe sobă sau într-un colț întunecat al camerei. Nu lua parte la discuții, însă Olenin îi vedea ochii, chipul, îi auzea mişcările, pocnetul cojilor de semințe şi simțea că-l ascultă cu toată ființa în timp ce vorbea. Îi simțea prezența şi atunci când se lăsa furat de carte. Uneori avea impresia că ochii fetei erau ațintiți asupra lui şi, încrucişându-şi privirea cu jarul ochilor ei, amuțea şi o privea în tăcere. Atunci ea se ascundea imediat, iar el, prefăcându-se foarte prins în discuțiile cu bătrâna, ciulea urechea la răsuflarea fetei, la toate mişcările ei, aşteptând să-l privească din nou. În prezența altora, era de cele mai multe ori veselă şi blândă cu dânsul, însă, când rămâneau singuri, devenea sălbatică şi brutală. Se întâmpla câteodată să treacă pe la ei când Mariana încă nu se întorsese de pe uliță: deodată răsunau paşii ei puternici şi, în dreptul uşii întredeschise, licărea cămaşa albastră, de stambă, a fetei. Intra până-n mijlocul odăii, îl privea blând, cu un zâmbet abia perceptibil al ochilor, iar sufletul lui se umplea pe dată de veselie şi de teamă.

Nu căuta nimic, nu dorea nimic de la ea, însă, cu fiecare zi, prezența fetei îi devenea din ce în ce mai necesară.

Olenin se obişnuise atât de mult cu viața din staniță, încât trecutul îi apărea cu totul străin, iar viitorul, mai ales cel din afara lumii în care trăia acum, încetă să-l mai preocupe. Primind scrisori de acasă, de la rude şi prieteni, se simțea ofensat că oamenii aceia îşi făceau griji atât de mari pentru el, ca pentru un om pierdut, în timp ce el, în stanița lui, îi considera pierduți pe toți cei care nu duceau o viață precum a sa. Era convins că nu va regreta niciodată că se rupsese de traiul de odinioară şi că se instalase atât de singur şi de aparte în stanița lui. În expediții, în fortărețe, se simțea bine; însă numai de aici, numai de sub aripa

unchiaşului Eroşka, din pădurea lui, din casa de la marginea aşezării şi, mai cu seamă, prin prisma amintirilor legate de Marianka şi Lukaşka, putea să vadă limpede toată minciuna în care trăise mai înainte, minciună care îl revoltase şi acolo, iar acum îi apărea cumplit de respingătoare şi de ridicolă. Cu fiecare zi, se simţea tot mai liber, mai om. Caucazul i se înfăţişă cu totul altfel decât în închipuire. Nu găsise nimic care să semene cu visele sale sau cu descrierile acestui ţinut, pe care le ştia din auzite sau din cărţi. „Nu există aici niciun fel de armăsari, de prăpăstii, nu există nici Amalat-Bek, eroi sau tâlhari, gândi el. Oamenii trăiesc aşa cum trăieşte natura: mor, se nasc, se împerechează, din nou se nasc, se bat, beau, mănâncă, se bucură şi din nou mor, şi nu există niciun fel de alte condiţii în afara celor de-a pururi neschimbate, pe care natura le-a prescris soarelui, ierbii, animalelor sălbatice, copacului. Alte legi nu au...“ Şi, de aceea, oamenii aceştia, prin comparaţie cu el, îi păreau frumoşi, puternici, liberi şi, privind la ei, i se făcea ruşine şi se întrista pentru propria-i persoană. Adesea îl muncea serios gândul să lase totul baltă, să intre în rândurile cazacilor, să-şi cumpere o casă, dobitoace, să se însoare cu o fată din staniţă, numai cu Mariana nu, căci i-o lăsa lui Lukaşka, şi să stea cu unchiaşul Eroşka, să umble cu el la vânătoare şi la pescuit, iar cu cazacii în expediţii. „De ce nu fac aşa? Ce mai aştept?“, se întreba Olenin. Şi se lăsa îndemnat de acest gând şi se mustra. „Ori mi-e teamă să fac ceea ce eu însumi găsesc raţional şi just? Oare dorinţa de a fi un simplu cazac, de a trăi aproape de natură, de a nu-i pricinui nimănui rău, de a face bine oamenilor, oare toate aceste vise sunt mai stupide decât cele pe care le aveam înainte, când îmi doream să fiu, de pildă, ministru sau comandant de regiment?“ Însă un glas lăuntric îi spunea să mai aştepte şi el nu se putea hotărî. Îl oprea conştiinţa tulbure că n-ar putea trăi întru totul viaţa lui Eroşka şi a lui Lukaşka, pentru că avea un alt fel de fericire. Îl oprea gândul că fericirea constă în renunţarea la sine, în abnegaţie. Gestul său faţă de Lukaşka nu contenea să-i aducă bucurie. Căuta mereu prilejul de a se jertfi pentru alţii, însă acest prilej nu apărea. Uneori, uita de reţeta fericirii pe care o descoperise de curând şi se considera capabil să se contopească cu viaţa unchiaşului Eroşka; însă îşi revenea pe dată şi se

agăța pe dată de ideea jertfirii conştiente de sine şi, în temeiul ei, privea calm şi mândru la toți oamenii şi la fericirea altora.

XXVII

Înainte de culesul viei, Luka trecu călare pe la Olenin. Arăta şi mai mândru, şi mai îndrăzneț ca de obicei.

— Ei, ce faci, te însori? îl întrebă Olenin, primindu-l cu bucurie.

Lukaşka nu răspunse direct.

— Iată, am schimbat calul dumneavoastră dincolo de râu! Un cal straşnic! Un *kabardin Lova*[68]. Doar sunt vânător.

Examinară noul bidiviu, făcură exerciții de călărie prin curte. Calul era, într-adevăr, foarte frumos: un armăsar roib, de rasă, cu păr strălucitor, lung, cu crupa lată, coada stufoasă şi coama moale. Era voinic, numai bun *să te culci* pe spatele lui, după cum zisese Lukaşka. Copitele, ochii, dinții, totul era delicat şi fără cusur, cum se întâmplă doar la caii din cel mai pur sânge. Olenin nu mai înceta să admire armăsarul. În Caucaz, încă nu întâlnise un exemplar atât de frumos.

— Să-i vedeți umbletul! spunea Lukaşka, bătându-l cu blândețe pe gât. Ce mers are! Şi cât e de deştept! Uite-aşa aleargă după stăpân.

— Şi cât ai mai dat pe deasupra? întrebă Olenin.

— Ei, n-am numărat, răspunse zâmbind Lukaşka. Am făcut rost de la un *kunak*.

— O minune de armăsar, o frumusețe! Cât iei pe el? întrebă Olenin.

— Îmi dădeau o sută cincizeci de monede, dar dumitale ți-l dau aşa, zise Lukaşka vesel. Numai să spuneți şi vi-l şi dau. Îi scot şaua şi-i al dumneavoastră. Iar mie îmi dați unul să-mi fie de ajutor.

— Nu, pentru nimic în lume!

---

[68] Caii din herghelia kabardineză Lova sunt considerați a fi printre cei mai buni din Caucaz (n.a.).

— Ei bine, iată că v-am adus un peşcheş, zise Lukaşka, scoţându-şi brâul şi întinzându-i unul din cele două pumnale care-i atârnau de curea. Le-am căpătat dincolo de râu.

— Ei, mulţumesc.

— Iar strugurii, a promis maică-mea că-i aduce cu mâna ei.

— Nu trebuie, ne socotim noi. Că nu m-oi apuca acum să-ţi dau bani pe pumnal.

— Cum aşa, doar suntem *kunaci*! Tot aşa, dincolo de râu, Ghirei Han m-a poftit într-o *saklia*[69] şi mi-a zis: „Alege ce vrei“. Şi-am luat sabia asta. Aşa e legea la noi.

Cei doi intrară în casă să bea.

— Şi, rămâi aici? întrebă Olenin.

— Nu, am venit să-mi iau rămas-bun. M-au trimis de la cordon la sotnie, dincolo de Terek. Plec astăzi cu Nazar, tovarăşul meu.

— Şi nunta, pe când?

— Am să mă întorc curând să cădem la învoială şi pe urmă înapoi la slujbă, răspunse cam fără chef Luka.

— Păi cum aşa, nu treci să-ţi vezi logodnica?

— Cum să nu! Da' ce să mă tot uit la ea? Când o să veniţi în expediţie, să întrebaţi la noi, în sotnie, de Lukaşka Spătosul. Şi ce de mistreţi sunt pe-acolo! Am împuşcat doi. O să vă duc.

— Ei, atunci cu bine! Hristos să te aibă în pază!

Lukaşka încălecă şi, fără să treacă pe la Marianka, ieşi, călărind ca un *djighit* pe uliţă, unde-l aştepta Nazarka.

— Da' ce? Nu intrăm? întrebă Nazarka, făcând cu ochiul spre partea unde locuia Iamka.

— Uite-o! zise Lukaşka. Ţine, du calul la ea, iar de întârzii mai mult timp, să-i dai calului nişte fân. Spre dimineaţă, am să fiu la sotnie.

— Ia zi, nu ţi-a mai făcut niciun cadou iuncherul?

---

[69] Casă a locuitorilor din Caucaz.

— Nu! Bine că l-am răsplătit cu un pumnal, altminteri putea să-mi ceară calul, zise Lukaşka, coborând de pe cal şi dându-l lui Nazarka.

Chiar pe sub fereastra lui Olenin, o zbughi în curte şi se apropie de fereastra casei gazdelor. Era de acum întuneric de tot. Marianka, doar în cămaşă, îşi pieptăna părul, pregătindu-se de culcare.

— Eu sunt, şopti cazacul.

Chipul Marianei era sever şi indiferent, dar, auzindu-se strigată, se însufleți brusc. Ridică fereastra şi se aplecă în afară, speriată şi, în acelaşi timp, bucuroasă.

— Ce-i? Ce vrei? zise ea.

— Las-o deschisă, spuse Lukaşka. Lasă-mă să intru o clipă. Of, ce dor mi-a fost de tine! Grozav!

Îi prinse capul pe fereastră şi o sărută.

— Hai, chiar aşa, las-o deschisă!

— Ce spui prostii! Am zis că nu te las. Ia zi, ai venit pentru mai mult timp?

Lukaşka nu-i răspunse, o sărută doar. Iar ea nu-l mai întrebă nimic.

— Uite că pe fereastră nici nu poți să îmbrățişezi ca lumea, zise Lukaşka.

— Marianuşka! se auzi vocea bătrânei. Cu cine eşti acolo?

Lukaşka îşi dădu jos căciula, ca să nu-l recunoască şi se ghemui sub fereastră.

— Pleacă mai repede, îi şopti Mariana. A trecut Lukaşka, îi răspunse ea mamei. Întreba de taica.

— Foarte bine, trimite-l încoace.

— A plecat, n-are timp, zice.

Într-adevăr, cu paşi repezi, aplecându-se, Lukaşka ieşi pe sub ferestre în curte şi o luă la fugă către Iamka. Fu văzut doar de Olenin. După ce băură vreo două *ceapure* de *cihir*, cei doi părăsiră stanița. Noaptea era caldă, întunecoasă şi linişti tă. Mergeau în tăcere, se auzeau doar paşii cailor. Lukaşka începu cântecul despre Mingal-cazacul, dar înainte să termine primul vers, tăcu şi se adresă lui Nazarka.

— Păi nu m-a lăsat, zise el.

— Mda! făcu Nazarka. Ştiam eu că n-are să te lase. Ce mi-a spus Iamka: iuncherul a început să treacă pe la dânşii. Unchiaşul Eroşka s-a lăudat că ar fi căpătat de la iuncher o flintă pentru Marianka.

— Vorbeşte prostii, naiba să-l ia! spuse cu năduf Lukaşka. Nu-i ea o fată din alea. Că de nu, am să-i înmoi eu şalele diavolului bătrân. Şi prinse să cânte cântecul preferat:

Păi din satul Izmailovo,
Din grădina cea iubită a stăpânului,
Colo un mândru şoim din grădină pleca în zbor,
După el acu' pleca un tânăr vânător,
Şi-l chema pe mândrul şoim pe mâna-i dreaptă:
„Vino, vino, şoimule, pe mâna dreaptă,
Pentru tine ţarul pravoslavnic
Vrea să mă omoare, să m-atârne-n ştreang".
Şi-i răspunse mândrul şoim, zicând:
„N-ai ştiut pe mine să mă ţii în colivia de aur,
Nici pe mâna dreaptă n-ai ştiut să mă ţii,
Acum am să plec în zbor spre marea albastră;
Am s-omor o lebădă albă,
Am să ciugulesc din carnea-i dulce, lebădă-sălbatică".[70]

XXVIII

La gazde avu loc peţitul. Lukaşka venise în staniţă, însă nu trecu pe la Olenin. Nici Olenin nu răspunse invitaţiei *horungiului* şi rămase acasă. Era trist, cum nu mai fusese de când venise aici. Îl văzu pe Lukaşka, în haine de sărbătoare, mergând cu maică-sa pe înserat la gazde şi-l chinuia gândul: de ce se purta Lukaşka atât de rece faţă de el? Olenin se închise în casă şi începu să scrie în jurnal.

---

[70] Joc de cuvinte între *lebedinâi* şi *lebedikii*, „de lebădă" şi, respectiv, „de lebădă sălbatică", unde al doilea epitet este o creaţie a autorului popular, care face un joc de cuvinte între *lebed'* – „lebădă" şi *dikii*, „sălbatic".

„M-am gândit la multe şi m-am schimbat mult în timpul din urmă, scria Olenin, şi am ajuns la ceea ce scrie în abecedar: pentru a fi fericit nu trebuie decât un singur lucru: să iubeşti, să iubeşti cu abnegaţie, să iubeşti pe toţi şi totul, să întinzi în toate direcţiile pânza de păianjen a iubirii şi să ţi-l apropii pe cel care se prinde. Aşa i-am prins pe Vaniuşa, pe unchiaşul Eroşka, pe Lukaşka, pe Marianka.“

În timp ce Olenin termina de scris aceste rânduri, în cameră intră bătrânul Eroşka.

Unchiaşul era într-o stare de spirit foarte bună. Trecând pe la el într-una din serile trecute, Olenin îl găsise în curte, în faţa unei carcase de mistreţ, pe care, cu un cuţitaş mic, o curăţa cu îndemânare, mândru şi fericit. Câinii, printre care se afla şi cel preferat, Leam, stăteau culcaţi în jurul lui, dând alene din coadă şi uitându-se la ce făcea. Copiii priveau şi ei prin gard şi nu-l mai necăjeau ca de obicei. Nevestele din vecini care, de regulă, nu se arătau prea binevoitoare cu bătrânul, îi dădeau acum bineţe şi îi aduceau fiecare ce avea: care cofiţe cu *cihir*, care caimac, care făină. A doua zi dimineaţă, Eroşka stătea la el în cămară, mânjit tot cu sânge, şi le dădea tuturor câte un funt de carne proaspătă: unora pe bani, altora pe vin. Pe faţa lui se putea citi: „Dumnezeu mi-a adus noroc, am răpus jivina; acum lumea are nevoie de unchiaş“. Ca urmare, după cum era şi firesc, se apucă de băut şi, fără să iasă din staniţă, chefui patru zile la rând. În afară de aceasta, mai bău şi la peţit.

Moş Eroşka venise la Olenin din casa gazdei, mort de beat, cu faţa roşie şi barba încâlcită, dar într-un *beşmet* nou, roşu, împodobit cu galoane, şi cu o balalaică făcută dintr-un bostan, pe care o adusese de dincolo de râu. Îi promisese de mult lui Olenin această plăcere şi acum era binedispus. Văzându-l pe Olenin că scrie, se întristă.

— Scrie, scrie, tăicuţă, zise el în şoaptă, ca şi cum ar fi presupus că între Olenin şi hârtie stătea un duh şi, temându-se să nu-l sperie, fără zgomot, se aşeză încetişor pe podea. Când unchiaşul era beat, prefera să stea pe duşumea. Olenin privi înapoi, porunci să se servească vin şi continuă să scrie. Eroşka se plictisea să bea singur, avea chef de vorbă.

— Am fost la gazde, s-au înțeles. Da, porcii! N-am chef de ei! Am venit la tine.

— Dar balalaica de unde o ai? întrebă Olenin, văzându-şi mai departe de scris.

— Am fost dincolo de râu, taică, acolo am găsit balalaica, zise el la fel de încet. Sunt meşter la cântat: pot să-ți zic una tătărească, sau căzăcească, sau pentru boieri, sau soldățească, de care vrei.

Olenin se uită la el, zâmbi şi-şi continuă scrisul.

Zâmbetul lui îl îmbărbătă pe moşneag.

— Lasă, taică! Lasă-i încolo! zise el deodată, cu hotărâre. Ce-i, te-au supărat? Dă-i încolo! Ce tot scrii şi scrii! La ce bun?

Şi începu să-l maimuțărească pe Olenin, bătând cu degetele lui groase în podea şi strâmbându-şi mutra într-o grimasă de dispreț.

— La ce bun să scrii plângeri? Mai bine ai fi isteț şi te-ai distra!

În mintea lui, oamenii nu puteau scrie decât reclamații şi plângeri. Olenin izbucni în hohote de râs. Eroşka făcu la fel. Unchiaşul sări de pe podea şi începu să-şi arate priceperea la balalaică, cântând cântece tătăreşti.

— La ce bun să scrii, om bun! Uite, mai bine ascultă şi eu o să-ți cânt. După ce-o să-ți dai duhul, n-o să mai auzi nimic. Mai bine distrează-te!

Începu să cânte şi să joace după un cântec făcut de el:

Ai, di,di,di,di, di, dut,
Oare unde l-au văzut?
La bazar, la prăvălie,
Vindea ace cu gămălie.

Apoi, cântă un cântec pe care-l învățase de la vechiul lui prieten, feldwebelul:

M-am îndrăgostit eu luni,
Toată marțea-am suferit,
Miercuri sufletul mi-am deschis,
Joi răspuns am aşteptat.

Vineri ea veni cu vorba,
Să n-aştept eu mângâiere.
Iară-n sâmbăta luminată,
Viaţa să mi-o curm am vrut;
Însă, sufletul păstrându-l,
Duminică m-am răzgândit.
Şi din nou:
Ai,di,di,di,di, di,dut,
Oare unde l-au văzut?

După care, făcându-i cu ochiul lui Olenin, dând din umeri şi jucând, cântă:

Te sărut, te-mbrăţişez,
În şnur roşu te-oi lega
Logodnică ţi-oi spune
Logodnica mea dragă,
Spune, mă iubeşti tu oare?

Şi atât de tare se înfierbântă, încât, sărind de mama focului, făcu o mişcare ca de flăcău şi se porni să joace, de unul singur, prin odaie.

Cântecul cu „di-di-di“ şi alte câteva de felul acesta, *boiereşti*, le cântă numai pentru Olenin; apoi însă, după ce mai bău vreo trei pahare de *cihir*, îşi aduse aminte de tinereţe şi începu să cânte cântece tătăreşti şi căzăceşti adevărate. În mijlocul unui cântec de felul acesta, vocea începu deodată să-i tremure şi tăcu, continuând doar să zdrăngăne pe strunele balalaicăi.

— Of, prietene! exclamă el.

Olenin se întoarse, mirat de vocea ciudată a unchiaşului: bătrânul plângea. Ochii îi erau înlăcrimaţi, iar o lacrimă fierbinte i se prelingea pe obraz.

— Ehei, ai trecut tu, vremuşoara mea, şi n-o să mai vii, îngăimă bătrânul într-un hohot de plâns. Bea, de ce nu bei? strigă el deodată cu vocea lui asurzitoare, fără să-şi şteargă lacrimile.

Cel mai mult îl emoționa un cântec de-al *tavlinilor*[71]. Nu avea multe cuvinte, însă toată frumusețea stătea în refrenul lui trist, „Ai! Dai! Dalalai!“. Eroşka traduse cuvintele cântecului: „Un flăcău şi-a mânat turma de oi din aul în munți, au venit ruşii, au dat foc satului, i-au omorât pe bărbați, le-au dus pe femei în captivitate. Flăcăul s-a întors din munți şi ce să vadă: acolo unde fusese aulul rămăsese locul pustiu; mamă nu avea, frate nu, casă nu; nu-i mai rămăsese decât un copac. Flăcăul se aşează sub el şi plânse amar. Singur ca tine am rămas şi eu, şi începu să cânte: Ai, Dai! Dalalai!“ Şi bătrânul repetă de mai multe ori acest refren tărăgănat, care îți mergea în inimă.

Terminând de cântat şi ultimul refren, Eroşka înşfăcă deodată o puşcă de pe perete, ieşi fuga în curte şi trase din ambele țevi în sus. Reluă, şi mai trist, refrenul: „Ai! Dai! Dalalalai!“ şi tăcu.

Olenin, ieşind după el în cerdac, privi în tăcere cerul înstelat, în direcția în care scăpăraseră gloanțele. În casa gazdelor era lumină şi se auzeau voci. În curte, fetele se înghesuiau lângă cerdac şi pe la ferestre şi treceau în fugă din *izbuşkă* în tindă. La auzul cântecelor şi a împuşcăturii, câțiva cazaci năvăliră din casă şi se puseră pe chiuit şi pe cântat, preluând refrenul unchiaşului Eroşka.

— De ce nu eşti la petit? întrebă Olenin.

— Domnul fie cu ei, Domnul cu ei! rosti bătrânul. Se părea că-l supărase cineva acolo. Nu-mi place, nu-mi place! Deh, oamenii noştri! Să mergem în casă! Lasă-i pe ei cu ale lor, noi o să petrecem aici, de capul nostru.

Olenin se întoarse în casă.

— Şi ia zi, Lukaşka e bucuros? Nu trece pe la mine? îl întrebă pe bătrân.

— Ei, Lukaşka! I-a turnat careva minciuni, spunându-i c-aş avea de gând să-ți aduc fata, zise bătrânul în şoaptă. Şi parcă fata ce? O să fie a noastră dacă vrem: numai să dai bănişori mai mulți, a noastră o să fie! Aranjez eu pentru tine.

---

[71] Populație din zona de nord a Daghestanului.

— Ba nu, unchiaşule, banii nu-şi au rostul, dacă nu te iubeşte. Mai bine să nu vorbim despre asta.

— Nu ne iubeşte nimeni, orfani ce suntem! zise deodată nenea Eroşka şi începu din nou să plângă.

Olenin bău mai mult decât de obicei, ascultând poveştile bătrânului. „Acum, iată, Lukaşka al meu e fericit“, gândea el, însă tristeţea îl potopise. Bătrânul se îmbătă în seara aceea până ce căzu pe podea, iar Vaniuşa, scuipând cu dezgust, trebui să cheme nişte soldaţi să-l ajute să-l scoată de acolo. Era atât de mâniat pe bătrân pentru purtarea lui urâtă, încât nu mai spuse nimic în franceză.

XXIX

Era luna august. Zile la rând nu se văzuse niciun norişor pe cer, soarele ardea fără milă şi, de dimineaţă, bătea un vânt cald care stârnea pe dune şi pe drum nori de nisip fierbinte şi îi purta prin aer peste marea de stuf, peste copaci şi peste staniţă. Iarba şi frunzele arborilor fuseseră acoperite de praf; pustii şi uscate, drumurile şi sărăturile sunau, de tari ce erau. Apa scăzuse mult în vadul Terekului, iar acum curgea repede prin canale şi seca văzând cu ochii. Heleşteul de lângă staniţă îşi dezgolise malurile mâloase, pline de urme de vite. Cât era ziua de lungă, se auzeau în apă plescăiturile şi ţipetele fetelor şi ale băieţilor. În stepă, buruienile şi păpurişul începuseră să se usuce, iar vitele, mugind, fugeau ziua pe câmp. Jivinele migraseră şi ele către stufărişurile mai depărtate şi în munţii de dincolo de Terek. Ţânţarii şi musculiţele roiau deasupra văilor şi staniţelor. Munţii înzăpeziţi se acoperiseră cu o pâclă cenuşie. Văzduhul era subţiat şi rău mirositor. Se spunea că *abrecii* treceau prin apa scăzută a râului şi rătăceau pe malul acesta. Seară de seară, soarele apunea într-o zarişte fierbinte şi purpurie. Era în toiul muncilor. Toată lumea de prin staniţe viermuia prin bostănării şi prin vii. Grădinile erau năpădite de vegetaţie căţărătoare şi, în umbra densă şi răcoroasă, se vedeau peste tot ciorchinii grei şi copţi de struguri pe după frunzele late şi transparente. Pe drumul

plin de praf care ducea la grădini, se întindeau şiruri de harabale scârțâinde, pline vârf cu struguri negri. Băieței şi fetițe, în cămăşi murdare de la mustul de struguri, cu ciorchini în mână şi cu boabe în gură, se țineau după mamele lor. Pe drum veneau fără încetare muncitori zdrențăroşi, purtând pe umerii puternici coşuri împletite, pline de struguri. Cu basmalele legate până sub ochi, fetele duceau boii înjugați la carele pline vârf cu struguri. Când întâlneau o haraba, soldații le cereau tinerelor cazace struguri, iar ele, urcând din mers în căruță, luau ciorchini cu amândouă mâinile şi le aruncau direct în poala mantalelor. În unele curți, se zdrobeau strugurii de-acum. În aer plutea miros de must. Sub şoproane, se vedeau coveți de un roşu sângeriu, iar argații nogai, cu pantalonii suflecați şi pulpele colorate, forfoteau prin curți. Grohăind, porcii mestecau tescovină şi se tăvăleau prin ea. Acoperişurile netede ale căsuțelor gemeau de ciorchinii negri şi de culoarea chihlimbarului, care se uscau la soare. Ciorile şi țărcile, culegând semințele, se strângeau pe lângă acoperişuri, tot mutându-se în zbor dintr-un loc în altul.

Roadele muncii de peste an se strângeau cu bucurie; în anul acela, erau neobişnuit de bogate şi frumoase.

În grădinile verzi şi adumbrite, din marea de vii, se auzeau din toate părțile râsete, cântece, glasuri vesele de femei şi se întrezăreau hainele lor viu colorate.

În plină amiază, Mariana stătea în grădina ei, la umbra unui piersic, şi scotea prânzul pentru ai săi de sub harabaua de la care fuseseră deshămați caii. În fața fetei, pe o pătură, şedea *horungiul*, care se întorsese de la şcoală şi se spăla pe mâini dintr-un urcior. Un puşti, fratele ei, care tocmai venise de la heleşteu, se ştergea pe mâini şi privea nelinişitit la soră-sa şi la mamă-sa, aşteptând masa de prânz şi trăgându-şi din greu suflarea. Bătrâna mamă, cu mânecile suflecate care-i dezgoleau mâinile puternice şi arse de soare, aşeza strugurii, peştele uscat, caimacul şi pâinea pe măsuța tătărească, rotundă şi joasă. După ce-şi şterse mâinile, *horungiul* îşi scoase căciula, îşi făcu semnul crucii şi se apropie de masă. Băiatul luă urciorul şi începu să bea cu sete. Mama şi fiica, cu picioarele strânse sub ele, se aşezară la masă. Arşița cumplită se simțea şi la umbră.

În văzduhul de deasupra grădinii, duhnea. Vântul puternic şi cald, care trecea printre crengi, nu aducea răcoare, aplecând doar monoton vârfurile pomilor risipiți prin livadă – peri, piersici şi duzi. După ce rosti încă o rugăciune, *horungiul* scoase din spate un vas mic cu *cihir*, acoperit cu o frunză de viță şi, bând puțin din gâtlejul acestuia, o servi pe bătrână. Horungiul era doar în cămaşa descheiată la gât, care lăsa să i se vadă pieptul păros, cu muşchii proeminenți. Fața lui îngustă, vicleană era veselă. Nici în felul în care stătea, nici în vorba lui nu se simțea politețea lui obişnuită. Era vesel şi firesc.

— Oare spre seară terminăm marginea dinspre locul de pândă? întrebă el, ştergându-şi barba udă.

— O să terminăm, răspunse bătrâna. Numai de nu ne-ar ține pe loc vremea. Diomkinii n-au strâns nici jumate, adăugă ea. Numai Ustenka se omoară muncind.

— Apoi, cum să poată ei! zise cu mândrie cazacul.

— Na, bea, Marianuşka! zise bătrâna, dându-i fetei urciorul. Uite, dă Domnul şi-om face şi nunta, spuse bătrâna.

— Mai e până atunci, zise *horungiul*, încruntându-se puțin.

Fata îşi lăsă capul în jos.

— Dar de ce să nu vorbim despre nuntă? întrebă bătrâna. Treaba-i terminată, acuşi se-apropie şi sorocul.

— Nu vorbi înainte, spuse din nou *horungiul.* Acum trebuie să culegem.

— Ai văzut ce cal nou are Lukaşka? întrebă bătrâna. Pe ăla de i l-a dat Mitri Andreici nu-l mai are, l-a dat la schimb.

— Nu, nu l-am văzut. Dar am vorbit deunăzi cu sluga chiriaşului, zise *horungiul*. Zicea că stăpânu-său a mai primit o mie de ruble.

— Un bogătan, asta e, aprobă baba.

Toată familia era veselă şi mulțumită.

Treaba mergea cum nu se poate mai bine. Strugurii erau mai mulți şi mai buni decât se aşteptaseră.

După ce prânzi, Mariana le mai puse nişte iarbă boilor, îşi împături *beşmetul*, şi-l aşează sub cap şi se culcă sub haraba, pe iarba jilavă, culcată la pământ. Purta doar o basma roşie de mătase şi o cămaşă albastră de

stambă, decolorată de soare; îi era însă cumplit de cald. Fața îi ardea, picioarele nu-şi găseau locul, ochii îi erau grei de moleşeala somnului şi de oboseală; răsufla cu greu, din adânc, cu buzele întredeschise.

Perioada muncilor începuse de două săptămâni, şi treaba grea, neîntreruptă îi ocupa tinerei femei tot timpul. Dimineața devreme, în zori de zi, sărea din pat, îşi turna apă rece pe față, se învelea în şal şi fugea desculță la vite. Încălțându-se la repezeală, îşi punea *beşmetul* luând un codru de pâine într-o boccea, înjuga boii şi pleca, pentru toată ziua, la vie. Acolo se odihnea numai o oră, tăia şi căra ciorchinii, iar seara, veselă şi fără să simtă oboseala, ținând boii de funie, îi mâna cu o nuia lungă, întorcându-se în staniță. După ce ducea vitele la locul lor, în amurg, îşi lua semințe în mâneca largă a cămăşii şi ieşea în colțul uliței să râdă cu fetele. Dar, de cum se stingea lumina amurgului, venea în casă şi, după ce lua cina în *izbuşka* întunecoasă cu tatăl, mama şi frățiorul ei, sănătoasă, lipsită de griji, intra în casa mare, se aşeza pe sobă şi, pe jumătate adormită, asculta vorbele chiriaşului. De cum pleca el, se arunca în pat şi dormea până dimineață un somn greu şi liniştit. A doua zi, totul decurgea la fel. Pe Lukaşka nu-l văzuse de când încheiaseră învoiala de nuntă şi aştepta în linişte ziua sorocită. Se obişnuise cu chiriaşul şi îi plăceau privirile lui stăruitoare, îndreptate asupra ei.

XXX

Cu toate că nu aveai unde să te ascunzi de căldură, că țânțarii roiau prin umbra răcoroasă a căruței şi că băiatul, întorcându-se pe cealaltă parte în somn, o împingea, Mariana îşi trăsese basmaua pe cap şi dădea să adoarmă, când Ustenka, vecina, veni în fugă la ea şi, aruncându-se în umbra de sub haraba, se întinse alături.

— Ei, gata, dormim, fetelor, dormim! spuse Ustenka, culcându-se sub car. Stai, făcu ea, sărind în picioare. Nu-i bine aşa!

Sări în picioare, rupse nişte crengi verzi şi le atârnă de ambele părți ale roților, aruncând deasupra lor *beşmetul*.

— Lasă-ne, îi strigă ea băiatului, făcându-şi din nou loc sub căruță. Ce, cazacii trebuie să stea cu fetele? Pleacă de-aici!

Rămasă singură sub haraba cu prietena ei, Ustenka o prinse deodată cu ambele mâini şi, lipindu-se de ea, începu s-o sărute pe obraji şi pe gât.

— Dragul meu! Frățioare! repeta ea, cuprinsă de un hohot de râs subțire, distinct.

— Ia te uită, ai învățat de la bunelul, răspunse Mariana, zbătându-se să scape. Hai, dă-mi drumul!

Şi fetele prinseră să râdă atât de zgomotos, încât mama strigă la ele.

— Da' ce, ți-e ciudă? spuse în şoaptă Ustenka.

— De ce minți! Hai să dormim. Ei, ia zi-mi, de ce-ai venit?

Însă Ustenka nu se potolea:

— Dacă-ai şti ce am să-ți spun, atunci!...

Mariana se ridică într-un cot, potrivindu-şi basmaua căzută.

— Ei, şi ce-ai avea să-mi zici?

— Ce ştiu eu despre chiriaşul tău.

— N-ai ce să ştii, răspunse Mariana.

— Ei şi tu, eşti şireată! zise Ustenka, împingând-o cu cotul şi râzând. Nu povesteşti nimic. Vine pe la voi?

— Vine! Şi ce dacă? zise Mariana şi deodată roşi.

— Păi eu sunt o fată proastă, am să povestesc la toată lumea. De ce să ascund? zise Ustenka şi fața ei rumenă, veselă căpătă o expresie meditativă. Ce, fac rău cuiva? Îl iubesc, şi gata!

— Pe cine, pe bunel?

— Păi, da.

— E păcat! replică Mariana.

— Of, Maşenka! Păi când să te distrezi dacă nu când eşti fată şi te bucuri de libertate? O să mă mărit cu un cazac, o să fac copii, am să-nvăț ce-i nevoia. Păi şi tu, dacă te măriți cu Lukaşka, n-o să mai ştii ce-i aceea bucurie, tot cu copiii şi cu treaba.

— Ei bine, unora le place viața după măritiş. Totuna-i! răspunse liniştită Mariana.

— Păi, povesteşte-mi şi tu, măcar o dată, ce-a fost cu Lukaşka.

— Păi ce să fie? M-a cerut în căsătorie. Taica a amânat nunta cu un an; iar acuma s-au înțeles să mă mărite la toamnă.

— Da el ce ți-a zis?

Mariana zâmbi.

— Păi, e lucru ştiut. A zis că mă iubeşte. Tot mă chema să merg cu el în grădină.

— Ia te uită, scaiul! Şi nu te-ai dus, nu-i aşa? Da' ce mai flăcău s-a făcut! Primul dintre *djighiți*. La sotnie, o ține numai într-un chef. Deunăzi a venit Kirka al nostru şi ne-a povestit ce cal şi-a luat la schimb. Da' tot ție îți duce dorul. Şi ce ți-a mai spus? o întrebă Ustenka pe Mariana.

— Toate vrei să le ştii, râse Mariana. Odată, a venit călare la fereastra mea, era beat. Voia să intre.

— Şi ce, nu i-ai dat drumul?

— Apoi cum să nu! Ce, dacă a zis el, trebuia să-l şi las. Ba bine că nu. E lucru hotărât că nu, răspunse, serioasă, Mariana.

— Halal fată! De-o vrea el, nicio fată nu i-ar zice nu.

— Las să meargă pe la altele, răspunse cu mândrie Mariana.

— Nu ți-e milă de el?

— Ba mi-e milă, da prostia aia n-am s-o fac. Nu-i frumos.

Ustenka îşi lăsă deodată capul pe pieptul prietenei ei, o prinse cu brațele, cutremurându-se de râs.

— Că proastă mai eşti, măi fato! rosti ea, sufocându-se. Îți alungi norocul. Şi începu iar s-o gâdile pe Mariana.

— Hai, dă-mi drumul! spunea Mariana, scoțând câte un țipăt printre hohotele de râs. L-ai strivit de tot pe Lazutka.

— Uite la ele, diavolițele, au chef de joacă, nu le-o răzbit oboseala, se auzi de după căruță glasul somnoros al bătrânei.

— Îți alungi norocul, repetă Ustenka în şoaptă, ridicându-se puțin. Şi ce norocoasă eşti, chiar aşa! Cât eşti de iubită! Sucită cum eşti, ei tot te iubesc. Eh, de-aş fi în locul tău, ce l-aş mai fi zăpăcit pe chiriaşul vostru! Las' c-am văzut eu, când ați fost pe la noi, cum te mânca din ochi. Bunelul meu – câte mi-a mai dat! Iar al vostru, zice lumea, e dintre ruşii cei mai bogați. Ordonanța lui zice că ar avea şi argații lui pe moşie.

Mariana se ridică un pic şi zâmbi, căzând pe gânduri.

— Mi-a spus ceva, chiriaşul ăsta, rosti ea, muşcând dintr-un fir de iarbă. Aş vrea, zice, să fi fost eu cazacul Lukaşka sau fratele tău mai mic, Lazutka. De ce-o fi spus asta?

— Ei, aşa, minte şi el, zice ce-i trece prin cap, răspunse Ustenka. Ce, chiriaşul meu câte nu zice! Parcă-i o moară stricată!

Mariana îşi lăsă capul pe şalul împăturit, îşi trecu braţul pe după umărul Ustenkăi şi închise ochii.

— Azi voia să vină să lucreze în livadă; l-a chemat taica, rosti ea şi, după o scurtă tăcere, adormi.

XXXI

Soarele începuse să se înalţe pe după părul care-şi întinsese umbra peste haraba şi razele lui oblice, chiar şi prin crengile aşezate de Ustenka, ardeau faţa fetelor ce dormeau sub căruţă. Mariana se trezi şi se-apucă să-şi pună basmaua. Aruncând o privire în jur, îl văzu pe chiriaş în spatele părului, stând de vorbă, cu arma pe umăr, cu tatăl ei. O înghionti pe Ustenka şi, zâmbind în tăcere, arătă în direcţia lui.

— Am umblat ieri, dar n-am găsit niciunul, spunea Olenin, privind îngrijorat de jur împrejur, nevăzând-o pe Mariana din pricina crengilor.

— Păi, să mergeţi, uite, colo, în cealaltă margine, să mergeţi în cerc; acolo, în livada ceea părăsită, de-i zice *maidan*, găseşti iepuri tot timpul, zise *horungiul*, schimbându-şi pe loc felul de a vorbi.

— Parcă ce, nu-i uşor să umbli după iepuri când oamenii nu-şi văd capul de treabă?! Mai bine aţi veni să ne daţi o mână de ajutor. Să lucraţi împreună cu fetele, zise bătrâna, veselă. Ei, fetelor, scularea! strigă ea.

Mariana şi Ustenka şuşoteau între ele sub căruţă, abia stăpânindu-şi râsul.

De când devenise lucru ştiut că Olenin îi dăruise lui Lukaşka un cal de cincizeci de monede, gazdele lui se făcuseră mai binevoitoare, mai ales

horungiul, care părea să privească cu ochi buni apropierea tânărului de fiica sa.

— Dar eu nu ştiu să muncesc, zise Olenin, încercând să nu se uite, printre crengile verzi, sub căruța unde observase cămaşa albastră şi basmaua roşie a Marianei.

— Veniți, c-o să vă dau piersici uscate, adăugă bătrâna.

— După un obicei căzăcesc din vechime, ca semn de ospitalitate, o prostie de femeie bătrână, zise *horungiul*, explicând şi îndreptând parcă spusele nevestei. În Rusia, mă gândesc, nu doar piersici uscate, ci şi dulcețuri sau compoturi de ananas ați mâncat în voia cea bună.

— Aşadar, în livada părăsită sunt iepuri? întrebă Olenin. Mă duc să văd. Şi, aruncând o privire fugară prin desişul de crengi verzi, dispăru printre rândurile drepte din vie.

Soarele se ascunsese după împrejmuirile livezilor şi razele lui fărâmițate străluceau printre frunzele transparente, când Olenin se întoarse în grădina gazdelor sale. Vântul se potolise şi răcoarea plină de prospețime începea să pătrundă prin vii. Încă de departe, Olenin recunoscu, aproape instinctiv, printre rândurile de viță-de-vie, cămaşa albastră a Marianei şi, rupând câteva boabe, se apropie de ea. Câinele, sufocându-se de atâta alergat, apuca şi el, din când în când, cu botul plin de bale, câte un ciorchine ce atârna aproape de pământ. Roşie toată, cu mânecile suflecate şi lăsându-şi basmaua sub bărbie, Mariana tăia cu repeziciune ciorchinii grei şi-i aşeza într-un coş. Continuând să țină în mână coşul, se opri, zâmbi blând şi îşi reluă munca. Olenin se apropie şi-şi puse puşca la spate ca să-şi elibereze mâinile. „Dar ai tăi unde-s? Doamne ajută! Eşti singură?“, vru el să zică, însă nu rosti nimic, ridicându-şi doar puțin căciula. Nu se simțea în largul lui de unul singur cu Marianka, însă, parcă vrând cu tot dinadinsul să se chinuiască, se apropie de ea.

— Ai să le împuşti pe femei cu puşca aia, dac-o ții aşa, zise Mariana.

— Ba nu, n-o să le-mpuşc.

Tăcură amândoi.

— Ai putea să mă ajuți.

Tânărul scoase un cuțitaş şi începu să taie în tăcere. Apucă mai de jos, de sub frunze, un ciorchine greu şi cu boabele îndesate, de vreo trei pfunzi, şi, negăsindu-şi locul, i-l arătă Marianei.

— Să-l tai? Ăsta nu-i verde?

— Dă-l încoace.

Mâinile lor se întâlniră. Olenin îi apucă mâna, iar ea îl privi zâmbind.

— Aşa-i că te măriți curând? o întrebă el.

Fără să-i răspundă, fata îi întoarse spatele, aruncându-i o privire din ochii ei severi.

— Şi, îl iubeşti pe Lukaşka?

— Da' ție ce-ți pasă?

— Îl pizmuiesc.

— Mare lucru!

— Chiar aşa, eşti nespus de frumoasă!

Şi brusc, îl cuprinse o ruşine cumplită pentru ceea ce spusese. Cât de vulgare, i se părea, sunaseră vorbele lui. Roşi, se pierdu cu firea şi o prinse de amândouă mâinile.

— Oricum aş fi, nu-s pentru tine! De ce râzi de mine? îi zise Mariana, însă privirea ei spunea că ştie foarte bine că el nu-şi bate joc.

— Cum să râd! Dacă ai şti, cât sunt de...

Cuvintele îi sunau şi mai vulgar, şi mai discordante cu ceea ce simțea el, însă continuă:

— Aş fi în stare să fac orice pentru dumneata...

— Lasă-mă, ce te ții lipcă!?

Însă fața ei, ochii strălucitori, pieptul ridicat, picioarele zvelte spuneau cu totul altceva. I se părea că fata înțelegea cât de vulgar era tot ceea ce-i spusese el, dar că e mai presus de asemenea lucruri; i se părea că ea ştie tot ce vrea el să-i zică şi nu poate. „Şi cum să nu ştie, gândea el, când nu vreau să-i spun decât ceea ce este ea? Însă nu vrea să înțeleagă, nu vrea să răspundă."

— Cu-cu! se auziră, deodată, în apropiere, din spatele şirului de vie, vocea Ustenkăi şi râsul ei subțire. Vino, Mitri Andreici, să mă ajuți pe mine.

Sunt singură! îi strigă ea lui Olenin, iţindu-şi prin frunziş feţişoara rotundă, naivă.

Olenin nu răspunse şi nici nu se urni din loc.

Mariana continua să taie ciorchinii, aruncându-i mereu priviri chiriaşului. El dădu să spună ceva, însă se opri, scutură din umeri şi, săltându-şi arma, plecă cu paşi repezi din vie.

XXXII

Se opri de vreo două ori, ascultând atent râsetele sonore ale Marianei şi ale Ustenkăi, care, întâlnindu-se, strigau ceva. Olenin îşi petrecu toată seara la vânătoare. Se întoarse în amurg, fără nicio pradă. Trecând prin curte, observă uşa întredeschisă la *izbuşka* gazdelor şi, prin ea, cămaşa albastră a fetei. Îl strigă mai tare ca de obicei pe Vaniuşa, dându-i de ştire că venise, şi se aşeză în cerdac, la locul lui obişnuit. Gazdele se întorseseră de la vie. Ieşiră din *izbuşkă*, trecură în casa mare, fără să-l cheme însă la ei. Mariana ieşi de două ori pe poartă. O dată, în semiîntuneric, i se păru că se uitase la el. Urmărea cu nesaţ fiecare mişcare a fetei, însă nu se hotăra să se apropie de ea. Când Mariana dispăru în casa mare, el coborî treptele de la intrare şi începu să umble prin curte. Dar fata nu mai ieşi. Olenin petrecu toată noaptea, fără să doarmă, în curte, ciulind urechea la orice zgomot din casa gazdelor. Îi auzi stând de vorbă seara, aşezându-se să cineze, scoţându-şi saltelele de puf şi culcându-se, o auzi pe Mariana izbucnind în râs, nu se ştie din ce motiv. *Horungiul* şuşotea ceva cu bătrâna şi cineva respira. Olenin intră în casa lui. Vaniuşa dormea îmbrăcat. Olenin îl privi cu invidie şi începu din nou să umble prin curte, tot aşteptând ceva; însă nimeni nu ieşea, nimeni nu mişca; nu se auzea decât respiraţia uniformă a trei oameni. Cunoştea respiraţia Marianei, o tot asculta şi-şi asculta bătăile propriei inimi. În staniţă se lăsase liniştea, luna răsărise târziu, vitele se vedeau mai bine, pufăind prin curţi, culcându-se şi ridicându-se agale. Olenin se întrebă cu ciudă: „Ce-mi trebuie?“ – şi nu se putea rupe de noaptea sa. Deodată, se auziră foarte

limpede paşi şi scârțâitul podelei din casa gazdelor. Se repezi la uşă; dar din nou nu se mai auzi nimic, în afara respirației uniforme. În curte, suflând greu, bivolița se răsuci din nou pe partea cealaltă, ridicându-se pe genunchii din față, apoi pe cele patru picioare, mişcând din coadă, şi după ce făcu câțiva paşi uniformi pe lutul uscat din curte, se întinse iar pe jos, tot cu un oftat, în negura luminată de cornul lunii... El se întreba: „Ce să fac?“ şi în cele din urmă se hotărî să meargă la culcare. Dar iarăşi se auziră nişte sunete şi chipul Marianei îi apăru în închipuire, ieşind în noaptea înceţoşată, în lumina lunii... şi iar se aruncă la fereastră, auzind paşi. Înainte de răsăritul soarelui, se apropie de fereastră, ciocăni în oblon, fugi la uşă şi chiar o auzi pe Mariana oftând şi-i desluşi paşii. Puse mâna pe zăvor şi bătu. Paşi desculți, atenți, scârțâind abia auzit pe podea, se apropiară de uşă. Zăvorul se mişcă, uşa scârțâi, îl izbi un miros de măghiran şi dovleac, şi în prag apăru silueta Marianei. O văzu doar o clipă în lumina lunii. Ea trânti uşa şi, şoptind ceva, fugi cu paşi uşori înapoi. Olenin începu să bată încetişor, dar nu-i răspunse nimeni. Fugi la fereastră şi începu să asculte. Deodată, îl surprinse o voce aspră, stridentă, de bărbat.

— Frumos! exclamă un cazac mic de statură, cu o *papahă* albă, apropiindu-se din curte de Olenin. Am văzut! Frumos!

Olenin îl recunoscu pe Nazarka şi tăcu, neştiind ce să facă şi ce să spună.

— Frumos! Uite c-am să merg la mai-marii staniței, am să le dovedesc şi am să-i spun şi lui taică-su. Ia te uită la *horungiță*! Nu-i ajunge unul.

— Ce vrei de la mine, ce-ți trebuie? rosti cu greu Olenin.

— Nimic, doar c-o să le spun mai-marilor staniței.

Nazarka vorbea foarte tare şi era limpede că o făcea intenționat.

— Ia te uită ce *iuncher* şmecher!

Olenin tremura, devenind tot mai palid.

— Vino încoace, hai, vino! – Îl prinse cu putere de mână şi-l trase spre casa lui. – Doar nu s-a întâmplat nimic, nu m-a lăsat înăuntru, şi eu n-am făcut nimic... E cinstită...

— Ei, lasă, acum... zise Nazarka.

— Oricum am să-ți dau... Uite, stai!

Nazarka tăcu. Olenin intră în fugă în casa lui şi ieşi cu zece ruble pentru cazac.

— Nu s-a întâmplat nimic, însă oricum sunt vinovat, de aceea îți dau! Numai, pentru numele lui Dumnezeu, numai să nu afle nimeni. Şi apoi, nici n-a fost nimic.

— Rămâneți cu bine, zise Nazarka râzând şi ieşi.

Nazarka venise în noaptea cu pricina în staniță, la porunca lui Lukaşka – ca să pregătească o ascunzătoare pentru un cal furat – şi, trecând pe uliță spre casă, auzise zgomot de paşi. A doua zi dimineață, se întoarse la sotnie şi, lăudându-se cu istețimea lui, îi povesti tovarăşului său cum făcuse rost de zece ruble. În dimineața următoare, Olenin se întâlni cu gazdele, însă nimeni nu ştia nimic. Cu Mariana nu vorbi, însă ea râse pe înfundate când îl văzu. Noaptea o petrecu din nou fără să doarmă, umblând fără rost prin curte. Ziua care urmă o petrecu dinadins la vânătoare, iar seara, pentru a fugi de acasă, se duse la Beleți. Se temea de sine însuşi şi se jurase să nu mai meargă la gazde. În noaptea următoare, Olenin fu trezit de feldwebel. Compania urma să facă o incursiune. Olenin se bucură de această întâmplare şi se gândi să nu se mai întoarcă în staniță.

Incursiunea dură patru zile. Comandantul ceru să-l vadă pe Olenin – care îi era rudă – şi îi propuse să rămână la Statul-major. Olenin refuză. Nu putea trăi fără stanița lui şi ceru să fie lăsat să plece acasă. Pentru incursiune, primi crucea militară, atât de râvnită de el cândva. Acum însă, crucea îi era cu totul indiferentă, după cum, la fel de indiferentă îi era şi propunerea pentru cinul de ofițer, avansare care tot nu se înfăptuise. Plecă fără vreun motiv anume cu Vaniuşa pe linie, luând-o cu câteva ore înaintea plutonului. Olenin îşi petrecu toată seara în cerdac, privind-o pe Mariana. Noaptea umblă iar prin curte, fără țel, fără gânduri.

XXXIII

A doua zi dimineața, Olenin se trezi târziu. Gazdele plecaseră. Nu se duse la vânătoare. Ba lua o carte, ba ieşea pe terasă, după care intra înapoi în casă şi se întindea pe pat. Vaniuşa îşi zise că e bolnav. Spre seară, Olenin se ridică hotărât din aşternut, trecu la masă şi scrise până noaptea târziu. Compuse o scrisoare, însă nu o expedie, pentru că nimeni n-ar fi înțeles ce voia el să spună şi nici n-ar fi avut de ce, în afara lui Olenin însuşi. Iată ce scrisese:

„Primesc din Rusia scrisori de compasiune: oamenii se tem că voi pieri, afundându-mă în acest colț uitat de lume. Spun despre mine că mă voi abrutiza, că mă voi rupe de toate şi, mai ştii, că mă voi însura cu o femeie cazacă. Nu degeaba, spun ei, a zis Ermolov: «Cine serveşte timp de zece ani în Caucaz, fie se face beţiv, fie se însoară cu o femeie desfrânată». Ce îngrozitor! La o adică, de ce nu m-aş distruge, când soarta mi-ar putea hărăzi să ajung fericitul soț al contesei B***, şambelan sau mareşal al nobilimii? Cât îmi păreți de mizerabili şi de jalnici! Voi habar n-aveți ce înseamnă fericirea şi ce înseamnă viața! Ar trebui măcar o dată să încercați să vedeți ce înseamnă viața în toată frumusețea ei simplă! Trebuie să vedeți şi să înțelegeți ceea ce mie mi se arată în fiecare zi în fața ochilor: zăpezile veşnice, de neatins, din munți, şi femeia plină de măreție, în acea frumusețe primordială cu care trebuie să fi ieşit ea din mâna Creatorului, şi atunci ar reieşi limpede cine se distruge şi cine nu, cine trăieşte în adevăr şi cine în minciună – voi sau eu. Dacă ați şti cât îmi păreți de ticăloşi şi de jalnici în amăgirea voastră! De cum îmi răsar în minte, în locul casei mele, a pădurii şi a iubirii mele, toate acele saloane, acele femei cu părul pomădat, deasupra buclelor de împrumut, aşezate bine acolo, acele buze subțiri, care se mişcă nefiresc, acele membre ascunse şi diforme, fără vlagă, şi toată acea vorbărie din saloane, care trece drept conversație şi care nu are niciun drept să fie numită aşa, mă cuprinde un dezgust cumplit. Îmi închipui chipurile acelea obtuze, acele logodnice bogate, cu fețele lor care spun: «Nu-i nimic, se poate, vino, chiar dacă sunt o fată cu zestre»; tot aranjatul şi rearanjatul oaspeților la masă,

acele jocuri neruşinate de-a peţitul şi veşnica bârfă, prefăcătoria; toate regulile acelea – cui să întinzi mâna, pe cine să saluţi cu o înclinare a capului, cu cine să faci conversaţie şi, în fine, acea plictiseală înnăscută, care se moşteneşte din generaţie în generaţie (şi totul în mod conştient, cu convingerea că sunt necesare). Trebuie să înţelegeţi sau să credeţi un singur lucru. Trebuie să vedeţi şi să înţelegeţi ce înseamnă adevărul şi frumuseţea şi atunci se va risipi ca praful tot ceea ce spuneţi şi vorbiţi, toate visurile voastre de fericire şi pentru mine, şi pentru voi. Fericirea înseamnă să fii în natură, să o contempli şi să vorbeşti cu ea. «Şi te pomeneşti, Doamne fereşte, că se mai şi însoară cu vreo femeie simplă, dintre cazaci, şi o să fie cu totul pierdut pentru societate!» Aşa îmi imaginez că se vorbeşte despre mine, cu sinceră compasiune. Iar eu nu-mi doresc decât un singur lucru: să dispar cu desăvârşire, în felul vostru de a vedea lucrurile, doresc să mă însor cu o femeie simplă, din lumea cazacilor, şi nu îndrăznesc, pentru că aceasta ar fi culmea fericirii pe care nu o merit.

Au trecut trei luni de când am văzut-o pentru prima oară pe Mariana. Noţiunile şi prejudecăţile lumii din care venisem erau încă proaspete în mintea mea. Pe atunci, nu credeam că aş putea să iubesc o asemenea femeie. O admiram, cum admiram frumuseţea munţilor şi a cerului, şi nu puteam să n-o admir, pentru că era frumoasă asemenea lor. Pe urmă, am simţit că a contempla această frumuseţe devenise o necesitate în viaţa mea şi am început să mă întreb dacă nu cumva o iubesc. Însă n-am găsit în mine nimic din ceea ce îmi închipuiam că ar trebui să fie acest sentiment. Era un sentiment care nu semăna nici cu tristeţea singurătăţii şi cu dorinţa de însoţire, nici cu iubirea platonică, şi, cu atât mai puţin, cu iubirea trupească pe care o încercasem până atunci. Trebuia s-o văd, s-o aud, s-o ştiu aproape. Şi eram nu neapărat fericit, ci liniştit. După o petrecere, la care am fost împreună cu ea şi am atins-o, am simţit că între mine şi această femeie există o legătură indestructibilă, chiar dacă nemărturisită, cu care nu te poţi lupta. Însă eu am mai luptat, întrebându-mă dacă voi putea iubi o femeie care nu va înţelege niciodată preocupările mele spirituale. Oare poţi iubi o femeie numai pentru

frumusețea ei, să iubeşti o femeie-statuie? Iată ce mă întrebam, iubind-o de-acum, deşi încă nu aveam încredere în sentimentul meu.

După petrecerea la care am vorbit pentru prima oară cu ea, raporturile dintre noi s-au schimbat. Până atunci, ea fusese pentru mine un obiect străin, dar plin de măreție, al naturii înconjurătoare. După seara aceea însă a devenit o ființă omenească. Am început să mă întâlnesc cu ea, să-i vorbesc, să merg uneori la muncă la tatăl ei şi să petrec seri la rând la dânşii. Şi în aceste relații mai apropiate, pentru mine ea a continuat să rămână la fel de pură, de inaccesibilă şi de plină de măreție. La toate şi întotdeauna răspundea la fel de calm, cu mândrie şi cu o veselie indiferentă. Uneori, era prietenoasă, însă, de cele mai multe ori, fiecare privire, fiecare cuvânt, fiecare mişcare exprimau această indiferență, nu disprețuitoare, ci copleşitoare şi plină de farmec. În fiecare zi, cu un zâmbet prefăcut pe buze, încercam să-i fiu pe plac şi, chinuit de patimă şi de dorințele din suflet, intram în vorbă cu ea, în glumă. Ea vedea că mă prefac, însă mă privea drept în ochi, veselă şi cu simplitate. Situația aceasta a devenit de nesuportat. Voiam să n-o mai mint, să-i spun tot ce gândesc, ce simt. Eram foarte tulburat: eram la vie când i-am vorbit despre dragostea mea, dar cu asemenea cuvinte, că mi-e şi ruşine să-mi amintesc. Mi-e ruşine să-mi amintesc, pentru că n-ar fi trebuit să cutez să-i spun aşa ceva pentru că ea e mai presus de cuvintele şi de sentimentul pe care voiam să-l exprim prin intermediul lor. Am tăcut şi din ziua aceea situația mea a devenit de-a dreptul insuportabilă. N-am vrut să mă înjosesc păstrând aceleaşi relații jucăuşe, dar simțeam că încă nu evoluasem până la posibilitatea unor relații simple şi directe cu ea. Mă întrebam cu disperare: ce să fac? În visurile mele ridicole, mi-o închipuiam când amantă, când soție, respingând cu dezgust şi un gând, şi pe celălalt. Să fac din ea o amantă ar fi îngrozitor. Ar fi o crimă. Să fac din ea o doamnă, soția lui Dmitri Andreevici Olenin, cum s-a întâmplat aici cu una din femeile cazace cu care s-a însurat un ofițer de-al nostru, ar fi şi mai rău. Eh, dacă aş putea să mă transform eu în cazac, într-un Lukaşka, să fur herghelii de cai, să mă îmbăt cu *cihir*, să cânt cântece, să omor oameni, să intru la ea în odaie, beat, pentru o nopticică, fără să mă gândesc cine sunt

şi pentru ce exist, atunci ar fi cu totul altceva, atunci ne-am înțelege şi aş putea fi fericit. Am încercat să mă dedic unei astfel de vieți, dar mi-am simțit şi mai tare slăbiciunea, efortul nefiresc. N-am reuşit să uit de mine, să-mi uit trecutul complicat, lipsit de armonie, oribil. Iar viitorul îmi apare şi mai lipsit de speranță. În fiecare zi, am în fața ochilor crestele îndepărtate şi înzăpezite ale munților şi această femeie plină de măreție, fericită. Şi nu e pentru mine această unică fericire posibilă din lume, nu e pentru mine această femeie! Ce e mai cumplit şi, totodată, mai dulce în situația mea e că eu simt că o înțeleg, dar ea nu mă va înțelege niciodată. Nu mă va înțelege nu pentru c-ar fi mai prejos decât mine, dimpotrivă, ea nu trebuie să mă înțeleagă. Ea este fericită: e aidoma naturii, egală, liniştită şi ea însăşi. Pe când eu, ființă denaturată, slabă, vreau ca ea să-mi înțeleagă urâțenia şi chinurile. Nopți întregi n-am dormit, petrecându-le fără niciun țel pe sub ferestrele ei, fără să ştiu ce-i cu mine. În ziua de optsprezece, compania noastră a plecat într-o incursiune. Trei zile am lipsit din staniță. Am fost trist şi indiferent la toate. În companie se cânta, se jucau cărți, se bea, se vorbea despre decorații, şi toate acestea mă dezgustau mai mult decât de obicei. Acum m-am întors, am revăzut-o, mi-am revăzut casa, pe moş Eroşka, am privit din cerdacul meu munții înzăpeziți şi m-a cuprins un sentiment atât de nou, de bucurie, încât am priceput totul. O iubesc pe femeia aceasta cu o iubire adevărată, pentru prima şi singura dată în viața mea. Ştiu ce se petrece cu mine. Nu mi-e teamă că sentimentul m-ar înjosi, nu mi-e ruşine de iubirea mea, sunt mândru de ea. Nu sunt eu vinovat că m-am îndrăgostit. S-a întâmplat împotriva voinței mele. Am încercat să mă salvez de propria-mi iubire prin abnegație, mi-am închipuit că mă bucur de dragostea dintre cazacul Lukaşka şi Marianka, dar de fapt mi-am zgândărit iubirea şi gelozia. Nu este o iubire ideală, dintre cele aşa-zis sublime, pe care le-am trăit înainte; nu este nici acel impuls de a-ți contempla propria-ți iubire, de a simți că tu eşti izvorul acestui sentiment şi de a face totul singur. Am trăit şi aşa ceva. Cu atât mai puțin e vorba de o dorință carnală, este altceva. Poate că, în ea, iubesc natura, personificarea a tot ceea ce-i minunat în natură, dar nu dispun de voința mea, ci, prin mine, o iubeşte o forță elementară, întreaga

lume a lui Dumnezeu, toată natura îmi toarnă în suflet această iubire, spunându-mi: «Iubeşte!». O iubesc nu cu mintea, nu cu închipuirea, ci cu toată ființa mea. Iubind-o, mă simt o parte inseparabilă a lumii fericite a lui Dumnezeu. Am mai scris despre noile mele convingeri, izvorâte din viața mea singuratică, însă nimeni nu poate şti cu ce trudă s-au copt ele în mine, cu ce bucurie am devenit conştient de ele, văzând că mi se deschide o nouă cale în viață. Nu aveam nimic mai scump decât aceste convingeri... Ei bine... A venit iubirea, iar ele au dispărut, ca şi regretul după ele. Îmi vine greu să înțeleg cum am putut pune preț pe un raționament atât de rigid şi de rece. A venit frumusețea şi s-a ales praful din toată munca mea lăuntrică, istovitoare, de-o viață. Şi n-am niciun regret față de cele pierdute! Spirit de sacrificiu, abnegație – toate acestea-s prostii, absurdități. Asta e trufie, fuga din fața nefericirii meritate, salvarea de invidia față de fericirea altuia. Să trăieşti pentru alții, să faci bine! De ce, când în suflet nu port decât dragostea pentru mine însumi şi o singură dorință: s-o iubesc şi să trăiesc alături de ea, să trăiesc viața ei. Nu altora, nu lui Lukaşka îi doresc acum fericire. Acum nu-i mai iubesc pe ceilalți. Mai demult, mi-aş fi spus că nu e frumos ce simt. M-ar fi măcinat întrebări de felul acesta: ce se va întâmpla cu ea, cu mine, cu Lukaşka? Acum mi-e totuna. Nu trăiesc de capul meu, există ceva mai puternic decât mine, care mă conduce. Mă chinuiesc, dar înainte eram mort, pe când acum măcar trăiesc cu adevărat. O să mă duc astăzi la ei şi am să-i spun totul“.

XXXIV

După ce scrise această scrisoare, Olenin se duse, seara târziu, la gazde. Bătrâna stătea pe lavița din spatele sobei şi răsucea nişte borangic. Mariana, cu capul descoperit, cosea la lumânare. Văzându-l pe Olenin, sări în picioare, îşi luă baticul şi se îndreptă spre sobă.

— Da’ stai cu noi, Marianuşka! zise mama.

— Nu, îs cu capul descoperit.

Şi sări pe cuptor.

Olenin îi văzu numai genunchiul şi piciorul zvelt, lăsat în jos. Îi dădu bătrânei nişte ceai. Bătrâna îl servi pe musafir cu caimac pe care îl aduse Mariana. Însă, după ce puse farfuria pe masă, Mariana se urcă din nou pe sobă. Olenin îi simţea doar privirea. Începură să vorbească despre treburile gospodăriei. Mătuşa Ulita umbla de colo-colo şi, într-un acces de generozitate, îi aduse lui Olenin struguri marinaţi, o lipie cu struguri şi cel mai bun vin şi începu să-l servească cu acea ospitalitate aparte a omului din popor, brutală şi trufaşă, care se întâlneşte numai la cei care-şi câştigă pâinea prin muncă fizică. Bătrâna, care la început îl uimise pe Olenin prin duritatea ei, acum îl impresiona adesea prin gingăşia simplă pe care o arăta fiică-sii.

— De ce să-l mâniem pe Dumnezeu, tăicuţă! Avem de toate, slavă Domnului, şi *cihir* am făcut, şi murături am pus, o să vindem vreo trei butoaie cu struguri, ne rămâne şi de băut. Nu te grăbi cu plecarea. Să petrecem împreună la nuntă.

— Dar pe când e nunta? întrebă Olenin, simţind cum i se urcă tot sângele în obraz şi inima începe să-i bată inegal şi chinuitor.

Pe cuptor, cineva se mişcă şi se auzi pocnet de seminţe sparte.

— Apoi, ar trebui s-o facem săptămâna viitoare. Noi suntem pregătiţi, răspunse bătrâna simplu şi calm, de parcă Olenin n-ar fi fost de faţă şi nici n-ar fi existat vreodată pe lume. Am strâns de toate pentru Marianuşka şi i-am pus deoparte. O să aibă o zestre frumoasă. Numai că ceva nu-i bine: Lukaşka al nostru îşi cam face de cap. Chiar tare de tot! Zburdă de-a dreptul! Deunăzi, a venit un cazac de la sotnie şi zicea că ar fi fost la nogai.

— Să nu-l prindă cumva, zise Olenin.

— Aşa i-am spus şi eu: „Tu, Lukaşka, să nu faci prostii!“. Ei, un om tânăr, e lucru ştiut, face pe viteazul. Dar e timp de toate. Ei bine, a luat de la altul, a furat, a ucis un *abrek*, ce mai, un flăcău de ispravă! Ei, da' acu a venit timpul să se şi astâmpere. Că iese urât de tot.

— Chiar aşa, l-am văzut de vreo două ori la sotnie, tot cu distracţia. Şi-a vândut şi calul, zise Olenin, uitându-se înspre sobă.

Ochii negri şi mari străluceau în direcţia lui, severi şi neprietenoşi. I se făcu ruşine de ce spusese.

— Ei şi! Nu face rău nimănui, zise deodată Mariana. Se distrează pe banii lui.

Şi, coborându-şi picioarele, sări de pe sobă şi ieşi trântind tare uşa.

Olenin o urmărise cu privirea cât timp se aflase în casă, pe urmă se uită spre uşă, aşteptând şi neînţelegând nimic din ce-i povestea mătuşa Ulita. Peste câteva clipe, veniră câţiva oaspeţi: un bătrân, fratele mătuşii Ulita, împreună cu moş Eroşka, urmaţi de Mariana şi de Ustenka.

— Aţi petrecut bine ziua? întrebă cu vocea ei piţigăiată Ustenka. Ce faci, petreci? i se adresă tânăra lui Olenin.

— Da, petrec, răspunse el şi, fără să ştie de ce, se simţi ruşinat şi stingher.

Voia să plece, însă nu putea. Să tacă, îi părea de asemenea imposibil. Bătrânul îl ajută: ceru de băut şi băură împreună. Pe urmă, Olenin mai bău un pahar cu Eroşka. Apoi, încă unul cu celălalt cazac. Apoi, din nou cu Eroşka. Şi, cu cât bea mai mult, cu atât îşi simţea mai greu sufletul. Moşnegii însă îşi dădură drumul. Fetele se urcară pe cuptor şi începură să şuşotească privindu-i. Băură până târziu. Olenin nu scotea un cuvânt şi bea mai mult decât ceilalţi. Cazacii ţipau ceva între ei. Bătrâna îi alunga afară şi nu mai voia să le dea *cihir*. Fetele râdeau de moş Eroşka; se făcuseră deja ceasurile zece când ieşiră cu toţii în cerdac. Bătrânii se poftiră singuri să continue cheful la Olenin. Ustenka fugi acasă. Eroşka îl conduse pe cazac la Vaniuşa. Bătrâna se apucă să deretice în *izbuşkă*. Mariana rămase singură în casa mare. Olenin se simţea proaspăt şi vioi, de parcă atunci s-ar fi trezit. Observa tot ce se întâmpla în jur; îi lăsă pe bătrâni să meargă înainte şi se întoarse în casa mare, unde Mariana se pregătea să se culce. Se apropie de fată, vru să-i spună ceva, dar îi pieri vocea. Mariana se aşeză pe pat, în colţul cel mai îndepărtat, cu picioarele strânse sub ea, şi-l privi în tăcere, cu o căutătură speriată, sălbatică. Se temea, pesemne, de el. Olenin simţea asta. I se făcuse milă şi ruşine, dar, totodată, simţea o mulţumire mândră, că trezeşte în ea măcar acest sentiment.

— Mariana! îi spuse el. Chiar n-o să ai niciodată milă de mine? Te iubesc atât de mult că nu mai ştiu de mine.

Ea se dădu şi mai departe.

— Ei, vezi, vorbeşte vinul din tine. N-o să capeți nimic de la mine!

— Ba nu, nu vinul. Nu te mărita cu Lukaşka. Mă însor eu cu tine. „Ce tot spun acolo? gândi el în timp ce rostea aceste cuvinte. Mâine, oare am să-i spun acelaşi lucru? Am să-i spun, am să-i spun cu siguranță, şi chiar acum am să-i repet“, îi răspunse un glas lăuntric. Te măriți cu mine?

Ea îl privi serioasă şi nu mai părea speriată.

— Mariana! Am să-mi pierd mințile. Nu mai ştiu ce-i cu mine. Ce-mi porunceşti, aceea am să fac. Şi cuvintele nebuneşti, pline de tandrețe, curgeau parcă de la sine.

— Ei, ce tot îndrugi acolo, îl întrerupse ea, apucându-l deodată de mâna pe care el i-o întindea. Fata nu-i respinse mâna, ci o strânse cu degetele ei aspre şi puternice. Ce, boierii se însoară cu fete de cazaci? Pleacă!

— Nu vrei? Eu tot...

— Şi cu Lukaşka ce facem? îl întrebă ea, râzând.

Îşi smulse mâna dintr-a ei şi îi cuprinse cu putere trupul tânăr. Însă fata se smulse, sări ca o căprioară în picioarele goale pe duşumea şi ieşi în fugă în cerdac. Olenin se dezmetici şi se înspăimântă de sine însuşi. Din nou i se păru că era îngrozitor de murdar în comparație cu ea. Dar nu-i păru nicio clipă rău pentru ceea ce spusese, plecă spre casă şi, fără să-i ia în seamă pe bătrânii care beau la el, se culcă şi dormi un somn atât de adânc cum nu mai dormise de mult.

XXXV

A doua zi era sărbătoare. Către seară, strălucind în razele de soare, lumea, frumos îmbrăcată, ieşise pe uliță. Se făcuse mai mult vin ca de obicei. Oamenii îşi terminaseră treburile. Cazacii urmau să se adune, peste o lună, în campanie, iar în multe familii se făceau pregătiri de nuntă.

Cei mai mulți stăteau în piața din fața comenduirii staniței şi lângă două prăvălioare: una cu dulciuri şi semințe, cealaltă cu basmale şi stambă. Pe prispa comenduirii stăteau aşezați sau în picioare bătrâni, în zăbune impunătoare, negre şi cenuşii, fără galoane sau podoabe. Bătrânii discutau liniştiți, cu voce egală, despre recoltă şi copii, despre treburile obşteşti şi despre vremurile de altădată, privind cu un aer solemn şi indiferent la tânăra generație. Trecând pe lângă ei, nevestele şi fetele se opreau, plecându-şi capetele. Cazacii tineri îşi încetineau paşii în semn de respect şi, scoțându-şi căciulile, le țineau o vreme deasupra capului. Bătrânii încetau să vorbească, îi cercetau pe trecători, unii – cu severitate, alții – cu blândețe, scoțându-şi agale căciulile şi punându-şi-le din nou pe cap.

Fetele nu începuseră încă să danseze hora şi, adunate în grupuri, în *beşmeturi* viu colorate şi în baticuri albe ce le acopereau fața până sub ochi, şedeau pe jos sau pe prispele caselor, la umbră, ferindu-se de razele piezişe ale soarelui, sporovăind şi râzând cu glasuri sonore. Băiețaşi şi fetițe jucau *lapta*[72]: aruncau mingea în sus, spre cerul senin, iar apoi alergau după ea, țipând şi chiuind. Cele mai mărişoare învârteau deja hora într-un alt colț al pieței, piuind un cântec cu vocile lor subțiri, sfioase. Furieri, flăcăi veniți în permisie de sărbătoare, în *cerkeze* albe şi roşii, noi, împodobite cu galoane, cu fețe bucuroase, umblau câte doi-trei, ținându-se de mână, de la un grup de femei la altul şi, oprindu-se, glumeau şi flirtau cu ele. Proprietarul prăvăliei, un armean, într-o *cerkezã* albastră cu galoane, dintr-un postav subțire, stătea în uşa deschisă, prin care se vedeau aşezate, unele peste altele, basmale colorate, şi îşi aştepta cumpărătorii, afişându-şi mândria de negustor oriental şi conştiința importanței sale. Doi ceceni cu bărbi roşcate, desculți, care veniseră de dincolo de Terek să vadă sărbătoarea, stăteau aşezați tătăreşte lângă casa unui cunoscut de-al lor şi, fumând neglijent din nişte pipe mici, scuipau din când în când şi, uitându-se în jur, schimbau între ei sunete guturale

---

[72] Joc popular rusesc de echipă, în care mingea este lovită cu o paletă („*lopatã*“).

scurte. Uneori, câte-un soldat în haine obişnuite, într-o manta veche, trecea grăbit printre grupurile pestriţe din piaţă. De undeva, răzbăteau deja cântecele de beţie ale cazacilor care se apucaseră de chefuit. Toate casele fuseseră zăvorâte, cerdacele spălate de cu seară. Până şi bătrânele ieşiseră din curţi. Pe ulițele uscate, se vedeau aruncate peste tot coji de seminţe de pepene şi dovleac. Aerul era cald şi nemişcat, cerul senin şi transparent, coloana alb-mată a munţilor, care se vedea printre acoperişuri, părea aproape trandafirie în razele soarelui ce apunea. Uneori, de dincolo de râu, venea sunetul înfundat al unei lovituri de tun. Însă deasupra staniţei se revărsau, contopindu-se, sunete vesele de sărbătoare.

Întreaga dimineaţă, Olenin umblase prin curte, sperând s-o vadă pe Mariana. Însă fata, după ce se gătise, se dusese la liturghia de la capelă, după care, ba se aşeza pe prispă cu fetele, spărgând seminţe, ba intra fuga în casă împreună cu prietenele, privind veselă şi blândă la chiriaş. Olenin se temea să-i vorbească, fie şi în glumă, mai ales de faţă cu alţii. Voia să termine ce începuse să-i spună în ajun şi să obţină de la ea un răspuns clar. Aştepta alt moment, precum cel din seara de dinainte, însă un asemenea moment nu se ivea, iar tânărul nu mai găsea puteri să suporte ambiguitatea situaţiei. Mariana ieşi din nou pe uliţă şi el, aşteptând puţin, fără să ştie încotro merge, se luă după ea. Trecu de colţul unde se oprise Mariana, strălucind într-un *beşmet* albastru din atlaz, şi, cu durere în inimă, auzi în urma sa hohotele de râs ale fetelor.

Casa lui Beleţki era în piaţă. Trecând pe lângă aceasta, Olenin auzi vocea lui Beleţki, strigându-l: „Poftiţi!“, şi intră.

După ce schimbară câteva vorbe, cei doi se aşezară la fereastră. Curând, li se alătură Eroşka care, într-un *beşmet* nou, se aşeză alături, pe podea.

— Uite, colo e grupul aristocratic, zise Beleţki, arătând, cu ţigara şi cu zâmbetul pe buze, spre un grup pestriţ din colţ. Şi a mea e acolo, o vezi, în roşu. Într-o haină nouă. Dar de ce nu încep horele? strigă Beleţki, scoţând capul pe fereastră. Staţi puţin, să se întunece şi mergem şi noi. Pe urmă, le invităm la Ustenka. Ar trebui să le încropim un bal.

— Merg şi eu la Ustenka, zise Olenin cu hotărâre. Mariana vine?

— Da, vine, poftiți! zise Beleţki, fără să se mire defel. Tare frumos e, adăugă el, arătând spre mulțimea pestriță.

— Da, foarte! întări Olenin, încercând să pară indiferent. La asemenea sărbători, adăugă el, întotdeauna mă mir de ce, urmare a cărui fapt, ca acum, de pildă, în data de cincisprezece, oamenii devin deodată mulțumiți şi veseli? Se vede sărbătoarea în toate. Şi ochii, şi fețele, şi glasurile, şi mişcările, şi hainele, şi aerul, şi soarele – toate au ceva sărbătoresc. Iar noi nici nu mai avem sărbători.

— Da, zise Beleţki, căruia nu-i plăceau reflecțiile de genul acesta. Dar, de ce nu bei, moşule? i se adresă el lui Eroşka.

Eroşka îi făcu cu ochiul lui Olenin, arătând spre Beleţki:

— Mândru mai e *kunakul* tău!

Beleţki ridică paharul.

— *Alla birdî,* zise el şi bău. (*Alla birdî* înseamnă „Dumnezeu a dat“, fiind o urare obişnuită a caucazienilor când beau împreună.)

— *Sau bul* (Fii sănătos), zise Eroşka zâmbind şi golindu-şi paharul. Tu zici că-i sărbătoare! îi spuse el lui Olenin, ridicându-se şi uitându-se pe fereastră. Ce, asta-i sărbătoare? Să fi văzut tu cum petrecea lumea odinioară! Femeile ieşeau îmbrăcate în sarafane împodobite cu galoane. Cu pieptul încărcat cu două rânduri de salbe de aur. Pe cap purtau *kokoşniki*[73] de aur. Cum treceau, uite-aşa auzeai, fârr! fârrr! Fiecare femeie era ca o prințesă. Ieşeau ele uneori câte-o herghelie întreagă, şi atunci să vezi cântece, vuia stanița, toată noaptea petreceau. Iar cazacii scoteau poloboacele cu vin în curte, se aşezau şi beau până dimineața. Sau, uneori, se prindeau de brațe şi plecau prin staniță aşa, în formație de luptă. Pe cine întâlneau îl luau cu dânşii şi umblau de la unul la altul. Uneori colindau câte trei zile. Se întâmpla ca taica să vină acasă, mai țin minte, roşu tot, umflat, fără căciulă, cu toate cele pierdute, venea acasă şi se culca. Mama ştia, că mai văzuse asta, şi-i aducea icre proaspete şi vin nou,

---

[73] Element din costumul popular rusesc, purtat de femei pe cap, în formă de creastă, de unde şi denumirea.

să se trezească din mahmureală, şi alerga prin staniță să-i caute căciula. Şi dormea aşa, două zile! Iaca ce oameni erau! Dar acum?

— Şi fetele în sarafan? Petreceau singure? întrebă Beleţki.

— Singure, cum să nu! Veneau cazacii, uneori călare, şi ziceau: hai să mergem, să spargem horele, şi plecau, iar fetele luau bâte în mâini. De Masleniţa[74], aşa-l mai băteau pe câte un flăcău ca ăsta, de-i mergeau fulgii, şi-i băteau şi calul, şi pe dânsul. El rupea rândurile, o lua pe cea care-i era dragă şi o scotea de acolo. Maică, măiculiță, o iubea după pofta inimii. Şi ce fete mai erau, nişte crăiese!

XXXVI

Atunci, dintr-o uliță lăturalnică, îşi făcură apariția în piață doi călăreți. Unul dintre ei era Nazarka, celălalt, Lukaşka. Lukaşka stătea puțin pe o parte, pe roibul său *kabardin*, bine hrănit, care păşea uşor pe drumul bătătorit, clătinându-şi capul frumos, cu coama strălucitoare, subțire. Puşca bine aşezată în învelitoare, pistolul la spate şi burca împăturită şi legată de şa arătau că Lukaşka nu venea dintr-un loc paşnic şi nici de aproape. În felul în care stătea, vitejeşte, pe o parte, în mişcarea neglijentă a mâinii care lovea abia auzit, cu biciul, pântecele calului şi, mai ales, în ochii lui negri şi strălucitori, care priveau cu mândrie, încruntat în jur, se puteau ghici conştiința forței proprii şi încrederea în sine tipică tinereții. „Ați văzut ce flăcău?“, păreau să spună ochii lui, aruncând priviri de jur împrejur. Calul impunător, harnaşamentul bătut cu argint, armele şi cazacul cel chipeş atrăgeau atenția tuturor celor din piață. Nazarka, slab şi mic de statură, era îmbrăcat mult mai sărăcăcios decât Lukaşka. Trecând pe lângă bătrâni, Lukaşka se opri şi-şi ridică deasupra capului căciula albă, lățoasă, cu păr negru, tuns scurt.

— Ei, ia spune, ai mânat încoace mulți cai de-ai nogailor? întrebă un bătrân pirpiriu, cu privire încruntată, posomorâtă.

---

[74] Săptămână de mare distracție, care precedă Postul Mare.

— I-ai numărat tu, unchiaşule, de mă-ntrebi? îi răspunse Lukaşka, întorcându-se cu spatele.

— N-ar trebui să-l iei cu tine pe flăcău, zise bătrânul şi mai posomorât.

„Ia te uită, diavolul, pe toate le ştie!“, îşi zise Lukaşka şi faţa lui căpătă o expresie îngrijorată; însă, privind spre colţul unde stăteau mai multe tinere cazace, întoarse calul în direcţia lor.

— Aţi avut o zi grozavă, nu-i aşa, fetelor! strigă el cu voce puternică, sonoră, oprindu-şi deodată calul. Aţi îmbătrânit fără mine, vrăjitoarelor. Şi începu să râdă.

— Bună să-ţi fie inima, Lukaşka! Noroc, frăţioare! se auziră voci vesele. Ai adus mulţi bani? Cumpără-le fetelor nişte dulciuri! Ai venit pentru mult timp? Că de mult nu te-am văzut.

— Am tras o fugă cu Nazarka, să petrecem o noapte, răspunse Lukaşka, ridicând biciul asupra calului şi înaintând către fete.

— Că Marianka te-a uitat de tot, făcu Ustenka cu glasul ei piţigăiat, înghiontind-o pe Mariana şi izbucnind în râs.

Mariana se dădu un pas înapoi din faţa calului şi, dându-şi capul pe spate, îl privi liniştită pe cazac cu ochii ei mari, strălucitori.

— Chiar aşa, de mult n-ai mai trecut pe aici! Ce-ţi tot frământi calul? zise ea sec şi se întoarse cu spatele.

Lukaşka părea deosebit de vesel. Faţa îi strălucea de mândrie şi de bucurie. Se vedea că răspunsul rece al Marianei îl mirase. Deodată, îşi încruntă sprâncenele.

— Urcă-te pe scara şeii, să te duc în munţi, măicuţă! strigă el, deodată, alungând parcă gândurile rele şi dansându-şi calul ca un *djighit* printre fete. Se aplecă spre Mariana. Am să te sărut, ce-am să te mai sărut!

Mariana îi întâlni privirea şi roşi pe loc. Se dădu înapoi.

— Ia mai du-te de-aici! Ai să mă calci pe picioare, zise fata şi, plecând capul, se uită la picioarele ei zvelte, strânse în ciorapi albaştri cu dungă, la *ciuveacii* roşii, noi, împodobiţi cu o bordură îngustă de argint.

Lukaşka se întoarse către Ustenka, iar Mariana se aşează lângă o femeie care ţinea un copil în braţe. Copilul întinse către fată o mânuţă durdulie şi apucă salba ce-i atârna pe *beşmetul* albastru. Mariana se aplecă spre copil,

privind cu coada ochiului la Lukaşka. Acesta scotea de sub *cerkează*, dintr-un buzunar al *beşmetului* negru, o bocceluță cu dulciuri şi semințe.

— Vi le dăruiesc vouă tuturor, zise el, dându-i legăturica Ustenkăi şi uitându-se zâmbind la Marianka.

Pe fața fetei apăru din nou o expresie de nedumerire. Ochii ei minunați se acoperiră parcă de o ceață. Îşi trase basmaua de pe gură şi, deodată, lipindu-şi capul de feţişoara albă a copilului care o ținea de salbă, începu să-l sărute cu sete. Copilul se sprijinea cu mânuțele de pieptul ei semeț şi țipa, deschizându-şi gurița ştirbă.

— Îl înăbuşi! zise mama copilului, smulgându-l din brațele Marianei şi desfăcându-şi *beşmetul* ca să-i dea sân. Mai bine-ai sta de vorbă cu flăcăul.

— Numai să las calul undeva, apoi o să vin cu Nazarka şi-o să chefuim toată noaptea, zise Lukaşka lovind calul cu biciul şi plecând de lângă fete.

Cotind pe o uliță lăturalnică împreună cu Nazarka, cei doi se apropiară de două case alăturate.

— Am ajuns, în sfârşit, frate! Să vii repede! îi strigă Lukaşka tovarăşului său, descălecând în fața curții vecine şi mânând încetişor calul spre poarta de nuiele a curții sale. Să trăieşti, Stiopka! se adresă el mutei, care, îmbrăcată şi ea de sărbătoare, venise de pe uliță să ia calul. Fratele îi arătă prin semne să-i dea fân, dar să nu-i scoată şaua.

Muta mugi, plescăi din buze arătând spre cal şi-l sărută pe bot. Asta însemna că-i place şi că-i un cal bun.

— Să trăieşti, măicuță! Da' ce, încă n-ai ieşit pe uliță? strigă Lukaşka, urcând scara cerdacului cu puşca în mână.

Bătrâna îi deschise uşa.

— Iaca nu mă aşteptam, nici nu ghiceam, zise bătrâna. Kirka zicea că nu vii.

— Adu nişte *cihir*, măicuță. Are să vină Nazarka la mine *să înălțăm o rugă* de sărbătoare.

— Acuşica, Lukaşka, acuşica, zise bătrâna. Apăi femeile noastre îs la petrecere. S-o fi dus şi muta noastră.

Şi, luând cheile, plecă în grabă spre *izbuşkă*.

Nazarka, după ce-şi deşeuă calul şi-şi scoase puşca, intră la Lukaşka.

XXXVII

— Sănătate! spuse Lukaşka, primind de la maică-sa o cană plină cu *cihir* pe care o duse cu grijă la gură.

— E de rău, spuse Nazarka. Ai auzit ce-a spus moş Burlak: „Mulți cai ai furat?“. Se vede că ştie.

— Un vrăjitor! răspunse scurt Lukaşka. Şi ce-i cu asta? adăugă el, scuturând din cap. Caii sunt de-acum dincolo de râu. Ia şi-i caută.

— Tot nu-i bine.

— Ce nu-i bine? Să-i duci nişte *cihir* mâine dimineață. Aşa trebuie făcut şi n-o să fie nimic. Şi acum, să petrecem. Bea! strigă Lukaşka cu aceeaşi voce cu care bătrânul Eroşka rostise acest cuvânt. Să mergem pe uliță, să petrecem cu fetele. Tu du-te şi ia nişte miere sau o trimit pe mută. Să chefuim până dimineața.

Nazarka zâmbea.

— Ei, şi stăm mult? întrebă el.

— Hai să petrecem! Fugi după vodcă! Uite banii!

Nazarka dădu fuga, ascultător, la Iamka.

Unchiaşul Eroşka şi Erguşov, ca nişte păsări de pradă, simțind că-i rost de petrecere, beți amândoi, dădură buzna în casă, unul după altul.

— Mai adu o juma’ de vadră! îi strigă Lukaşka maică-sii, ca răspuns la salutul lor.

— Acum spune, drace, de unde i-ai furat? strigă moş Eroşka. Eşti un flăcău pe cinste! Tare mi-eşti drag!

— Da, ți-s drag! răspunse, râzând, Lukaşka. Le duci fetelor dulciuri de la *iuncheri*! Eh, bătrâne!

— Ba nu, nu-i adevărat! Of, Marka! (Bătrânul izbucni în râs.) Dac-ai şti cum mă mai ruga diavolul ăla! Du-te, zice, fă rost! Voia să-mi dăruiască flinta. Nu, lasă-l în plata Domnului. Nu era mare lucru, dar n-am vrut s-o fac; mi-ar fi părut rău de tine. Haide, spune, pe unde ai fost? Şi bătrânul începu să vorbească tătăreşte.

Lukaşka îi răspundea cu uşurință.

Erguşov, care nu ştia bine tătara, mai strecura, din când în când, câte-o vorbă rusească.

— Că doar îți spun, ai furat caii. Ştiu eu, tot repeta acesta.

— Am plecat cu Ghireika, povestea Lukaşka. (Faptul că îi spunea Ghireika în loc de Ghirei Han era un curaj nemaivăzut la un cazac.) Dincolo de râu, se tot lăuda că ştie toată stepa, că o să ne ducă drept la țintă. Când am pornit însă, noaptea era întunecată, iar Ghireika al meu s-a rătăcit. Umbla încoace, încolo, tot degeaba. Nu găsea aulul, şi basta! Se pare că am luat-o noi prea la dreapta. Am tot căutat, cred, până la miezul nopții. Noroc c-au început să urle câinii.

— Proştilor, zise unchiaşul Eroşka. Uite, aşa se întâmpla să ne rătăcim şi noi noaptea prin stepă. Naiba ştie cum! Urc eu pe-o movilă, încep să urlu ca lupii, uite-aşa. (Îşi duse mâinile la gură şi începu să urle ca o haită de lupi, pe o singură notă.) Câinii răspund pe dată. Dar, hai, termină de povestit. Ați nimerit?

— I-am înhățat repede. Pe Nazarka era cât pe ce să pună mâna nişte muieri de-ale nogailor, chiar aşa!

— Da, vezi să nu, zise supărat Nazar, care tocmai se întorsese.

— Plecăm noi şi iar se rătăceşte Ghireika, era să ne ducă spre dune. Lui i se părea că ne îndreptăm spre Terek, dar noi ne depărtam şi mai mult.

— Trebuia să te uiți după stele, zise unchiaşul Eroşka.

— Şi eu zic la fel, se băgă Erguşov.

— Uită-te dacă poți, când e beznă! Am tot încercat... Am prins o iapă, i-am pus căpăstrul, iar calului meu i-am dat drumul să plece, mi-am zis că ştie el unde să ne ducă. Şi ce crezi? Dobitocul începe să fornăie, să adulmece, tot cu botul în pământ... O ia la galop înainte şi drept în staniță ne aduce. Am avut noroc, că se luminase bine de ziuă. De-abia am apucat să ascundem caii în pădure. A venit Naghim de dincolo de râu şi i-a luat.

Erguşov clătină din cap.

— Ce spuneam: v-ați descurcat! Şi cât?

— Am totul aici, zise Lukaşka, lovindu-şi buzunarul.

Chiar atunci intră bătrâna în izbă. Lukaşka nu termină ce avea de spus.

— Bea! strigă el.

— Uite-aşa am plecat noi odată, noaptea târziu, cu Ghircik..., începu Eroşka.

— Ei, tu nu mai termini cu poveştile! zise Lukaşka. Plec şi eu.

Şi, golind *ceapura*, Lukaşka îşi strânse mai tare brâul şi ieşi pe uliţă.

XXXVIII

Se întunecase când Lukaşka ieşi din casă. Noaptea de toamnă era răcoroasă, fără vânt. Luna mare, aurie, se ivea de după plopii negri ce se înălţau într-o parte a pieţei. Din hornurile izbelor ieşea fum şi, contopindu-se cu ceaţa, se răspândea deasupra staniţei. Ici-colo se vedeau lumini în ferestre. Aerul era plin de miros de tizic, de boştină şi de ceaţă. Glasurile, râsetele, cântecele şi pocnetul seminţelor sparte se amestecau ca şi peste zi, dar acum erau mai clare. Basmalele albe şi căciulile se întrezăreau pe lângă garduri şi case.

În piaţă, în faţa uşii deschise şi luminate a prăvăliei, se vedea mulţimea, neagră şi albă, de cazaci şi de fete, şi răsunau cântece, râsete şi vorbe. Ţinându-se de mâini, fetele se roteau, călcând lin prin praful din piaţă. O fată subţirică, cea mai urâtă dintre ele, începu să cânte:

Din pădure, din pădurea-neagră,
Ai-da-liuli!
Din grădină, din grădina verde,
Iată că trec, trec doi flăcăi,
Doi flăcăi holtei.
Merg ce merg şi se opresc,
Se opresc, se iau la harţă.
Vine-o fată frumoasă la ei,
Vine să le vorbească, zice:
Iată, voi fi a unuia dintre voi.
Şi a ajuns să fie a flăcăului alb,
A flăcăului cu faţa albă.
El o ia, o ia de mâna dreaptă.
Şi o duce, o duce în cerc,

Pe la toți tovarăşii se laudă:
„la uitați-vă, fraților, ce gospodină!“

Bătrânele stau şi ele prin preajmă, ascultând cântecele. Băieței şi fetițe aleargă prin întuneric, jucându-se de-a prinselea. Cazacii stau roată, legându-se de fetele care trec, rupând uneori hora şi prinzându-se în ea. În partea întunecată a uliței, stăteau Belețki şi Olenin, în *cerkeze* şi căciuli, vorbind încet, dar destul de tare ca să poată fi auziți, în graiul lor necăzăcesc, simțind că atrag atenția. Alături, în horă, jucau Ustenka cea durdulie, în *beşmet* roşu, şi Mariana, cu silueta ei impunătoare, în cămaşă nouă şi în *beşmet*. Olenin şi Belețki se sfătuiau cum să le scoată din horă. Belețki îşi închipuia că Olenin nu voia decât să se distreze puțin, în vreme ce Olenin aştepta să i se hotărască soarta. Voia cu tot dinadinsul s-o vadă pe Mariana singură, în seara aceea, să-i spună totul şi s-o întrebe dacă poate şi vrea să-i fie soție. Cu toate că răspunsul acesta îi fusese de mult dat şi era negativ, spera că va avea puterea să-i povestească ce simte pentru ea şi că fata îl va înțelege.

— De ce nu mi-ai spus mai demult? îl întrebă Belețki. Aş fi aranjat eu lucrurile, cu ajutorul Ustenkăi. Ciudat mai eşti şi dumneata!

— Ce să fac? Într-o zi, foarte curând, am să vă povestesc totul. Acum numai, pentru numele lui Dumnezeu, faceți în aşa fel, încât să vină la Ustenka.

— Bine. Asta-i uşor... Ei, şi cum e, ai să ajungi să fii a unui flăcău alb, Marianka, ia zi? Nu a lui Lukaşka? făcu Belețki, adresându-se de politețe mai întâi Mariankăi şi, fără a mai aştepta vreun răspuns, plecă la Ustenka şi începu s-o roage s-o aducă cu dânsa pe Mariana. Nu termină ce avea de spus, că o fată dădu tonul altui cântec, şi celelalte începură să-i țină isonul. Cântecul suna aşa:

Prin livadă tot umbla,
Un flăcău se tot plimba,
Pe uliță, pân' la capăt trecea.
Când merse prima oară,
Făcu semn cu mâna dreaptă.

Altă dată când trecu,
Făcu semn din pălăria-i pufoasă,
Iar a treia oară,
În loc se opreşte,
Se opreşte, se întoarce:
„La tine am vrut să vin,
Ţie, mândro, ca să-ţi zic:
De ce, dară, draga mea,
În grădină nu te plimbi?
Oare tu, drăguţa mea,
Nasul pe sus nu-l porţi cumva?
Ş-apoi, tu, drăguţa mea,
Te vei potoli cândva.
În peţit am să trimit,
Să te peţesc o să vin,
Cu tine m-oi însura.
Ai să plângi din vina mea“.
Eu ştiam ce să-i răspund,
Dar n-am îndrăznit.
Nu-ndrăzneam să-i spun,
În grădină eu ieşeam.
În grădina verde-umblam,
Dragului meu mă-nchinam.
„Uite, mândro, mă înclin,
Şi-ţi dau, iată, batista mea.
Mândro, bună tu să fii,
În mâna albă să primeşti
Cu mâna albă să mă cuprinzi
Şi pe mine să mă iubeşti.
Că nu ştiu cum să trăiesc,
Mândrei ce să-i dăruiesc,
Mândrei am să-i aduc în dar
Un batic mai mare, un şal,
Pentru şalul ăsta eu
De cinci ori am s-o sărut.“

Lukaşka şi Nazarka, rupând hora, începură să umble printre fete. Lukaşka, cu vocea lui sonoră, le ținea isonul şi, dând din mâini, umbla prin mijlocul horei.

— Ei haide, să iasă careva! zise el.

Fetele o împingeau pe Marianka, dar fata nu voia să iasă. Râsete subțiri, ghionturi, sărutări, şoapte se amestecau cu cântecele.

Trecând pe lângă Olenin, Lukaşka îl salută prietenos din cap.

— Mitri Andreici! Ai venit şi tu să te uiți? îl întrebă el.

— Da, răspunse hotărât şi sec Olenin.

Beleţki se aplecă la urechea Ustenkăi şi-i spuse ceva. Fata vru să răspundă, însă nu apucă şi, abia când trecu a doua oară, îi zise:

— Bine, venim.

— Vine şi Mariana?

Olenin se aplecă spre Mariana.

— Vii? Te rog! Măcar o clipă. Trebuie să vorbesc cu tine.

— Dacă vin fetele, vin şi eu.

— Ai să-mi spui ce te-am rugat? o întrebă el, aplecându-se din nou asupra ei. Eşti veselă azi.

Cum fata se depărta de el, se luă după ea.

— Îmi spui?

— Ce să-ți spun?

— Ce te-am întrebat acum trei zile, îi spuse Olenin la ureche. Te măriți cu mine?

Mariana se gândi o clipă.

— Am să-ți spun, răspunse ea. Azi am să-ți spun.

Şi, în întuneric, ochii ei străluciră veseli şi blânzi, privind spre tânăr.

Olenin se tot ținea după ea. Îi făcea plăcere să o simtă mai aproape.

Lukaşka însă, continuând să cânte, o trase cu putere de mână şi o scoase din horă, în mijloc. Olenin apucă doar să-i spună: „Atunci, să vii la Ustenka“. Şi se duse înapoi la camaradul său. Cântecul se termină. Lukaşka îşi şterse buzele, Mariana făcu la fel şi cei doi se sărutară. „Nu, de vreo cinci ori“, zise Lukaşka. Vorbele, râsetele, hârjonelile luară locul

mişcărilor line şi cântecelor tărăgănate. Lukaşka, care părea să fi băut zdravăn, începu să împartă dulciuri fetelor.

— Vă dau tuturor, spuse el cu o mulțumire de sine caraghioasă, mândră şi, în acelaşi timp, înduioşătoare. Iar cea care umblă după soldați să iasă acum din horă! adăugă el deodată, uitându-se cu răutate la Olenin.

Fetele luau de la el dulciuri şi, râzând, şi le smulgeau una alteia. Beleţki şi Olenin se traseră deoparte.

Lukaşka, ruşinat parcă de generozitatea sa, îşi scoase *papaha* şi, ştergându-şi fruntea cu mâneca, se apropie de Marianka şi de Ustenka:

— *Oare tu, drăguța mea, nasul pe sus nu-l porți cumva*? repetă el cuvintele cântecului pe care tocmai îl cântaseră; şi, adresându-i-se Marianei: *nu-l porți cumva*? repetă el cu năduf. *Cu tine m-oi însura, ai să plângi din vina mea*, zise el, cuprinzându-le într-o îmbrățişare şi pe Ustenka, şi pe Mariana.

Ustenka se smulse din strânsoare şi, luându-şi avânt, îl lovi aşa de tare peste spate, că se răni la mână.

— Ei, mai faceți o horă? întrebă el.

— Păi, cum or vrea fetele, răspunse Ustenka. Dar eu mă duc acasă, iar Marianka voia să vină şi ea pe la noi.

Cazacul, ținând-o în continuare pe Mariana de mijloc, o conduse mai departe de mulțime, spre colțul întunecat al casei.

— Nu te duce, Maşenka, îi zise el. E ultima oară când petrecem. Du-te acasă şi vin eu la tine.

— Ce să fac acasă? De-aia e sărbătoare, să petrecem. Mă duc la Ustenka, zise Mariana.

— Păi, tot o să mă-nsor cu tine.

— Bine, lasă, mai vedem noi atunci, zise Mariana.

— Haide, spune-mi, te duci acasă? întrebă sever Lukaşka şi, strângând-o cu putere, o sărută pe obraz.

— Ei, lasă-mă! Ce te ții ca scaiul?

Şi Mariana, zbătându-se să scape din strânsoare, plecă de lângă el.

— Deh, fată!... Are să fie rău, zise Lukaşka dojenitor, oprindu-se în loc şi clătinând din cap. *Ai să plângi din vina mea...*

Şi, întorcându-i spatele, le strigă fetelor:

— Haide, cântați!

Mariana, parcă speriată şi supărată de vorbele lui, se opri.

— Ce-are să fie rău?

— Aia.

— Ce?

— Aia, că umbli cu soldatul chiriaş şi de-aia nu mă mai iubeşti pe mine.

— Dacă vreau, nu te mai iubesc. Nu-mi eşti tată, nici mamă. Ce vrei de la mine? Pe cine vreau, pe acela-l iubesc.

— Aşa, aşa! zise Lukaşka. Să ții minte asta!

Se apropie de prăvălie.

— Fetelor! strigă el. De ce v-ați oprit? Haideți, altă horă. Nazarka, fugi de adu nişte *cihir*.

— Ce crezi, o să vină? îl întrebă Olenin pe Beleţki.

— O să vină îndată, răspunse Beleţki. Haideți, că trebuie să pregătim balul.

XXXIX

Era noaptea târziu când Olenin ieşi din casa lui Beleţki, în urma Marianei şi a Ustenkăi. Pe ulița întunecoasă se zărea basmaua albă a fetei. Luna aurie cobora înspre stepă. O ceață argintie adăsta deasupra staniței. Era linişte peste tot, nici urmă de lumină, se auzeau doar paşii celor două femei care se depărtau. Inima lui Olenin bătea cu putere. Fața-i aprinsă se răcorea în aerul jilav. Privi către cer, aruncă o privire spre casa din care ieşise: lumânarea se stinsese. Începu din nou să urmărească atent umbrele femeilor care se îndepărtau. Basmaua albă dispăru în ceață. Îi era frică să rămână singur, era atât de fericit! Sări de pe pridvor şi se luă după fete.

— Fugi de aici, că ne vede careva! zise Ustenka.

— Nu-i nimic.

Olenin se apropie în fugă de Mariana şi o îmbrăţişă. Mariana nu încercă să scape.

— Nu te-ai mai săturat de pupături, zise Ustenka. Însoară-te şi atunci n-ai decât s-o pupi, da' acum mai aşteaptă.

— Rămâi cu bine, Mariana. Mâine vin la tatăl tău şi-i spun. Tu să nu-i spui nimic.

— Ce-aş avea eu să-i spun?! răspunse Mariana.

Fetele o luară la fugă. Olenin plecă singur, amintindu-şi cele întâmplate. Toată seara o petrecuse cu ea, singuri într-un colţ, lângă cuptor. Ustenka nu ieşise nicio clipă din casă, făcându-şi de treabă cu celelalte fete. Olenin vorbea în şoaptă cu Mariana.

— Te măriţi cu mine? o întreba el.

— Ai să mă minţi, nu mă iei, răspundea ea, veselă şi liniştită.

— Dar mă iubeşti? Spune-mi, pentru numele lui Dumnezeu!

— Apoi de ce să nu te iubesc, că doar nu eşti strâmb! răspundea Mariana, râzând şi strângându-i mâinile între palmele ei aspre. Ce mâini a-albe, a-albe ai, şi moi cum îi caimacul, zise ea.

— Nu glumesc. Tu să-mi spui, te măriţi cu mine?

— Păi de ce să nu mă mărit, dacă mă dă taica?

— Să ştii că îmi pierd minţile dacă mă păcăleşti. Mâine am să le spun părinţilor tăi, vin să te pețesc.

Mariana izbucni deodată în râs.

— Ce-i cu tine?

— Nimic, îmi vine să râd.

— Chiar aşa! Am să cumpăr o grădină, o casă, am să mă fac cazac...

— Vezi atunci să nu iubeşti alte muieri! Asta mă mânie.

Olenin repeta cu plăcere, în gând, toate aceste cuvinte. Amintindu-şi toate cele petrecute, ba îl durea sufletul, ba i se tăia răsuflarea de fericire. Îl durea sufletul, fiindcă, vorbind cu el, Mariana fusese la fel de liniştită ca de obicei. Părea să n-o tulbure deloc această situaţie nouă. Ca şi cum n-ar fi avut încredere în el şi nu s-ar fi gândit la viitor. I se părea că îl iubeşte numai în clipa de faţă şi că, pentru ea, nu exista un viitor alături de el. Era fericit, pentru că toate cuvintele ei îi păreau adevărate şi pentru că primise

să fie a lui. „Da, îşi spunea el, doar atunci ne vom înțelege unul pe altul, când va fi cu totul a mea. Pentru o asemenea iubire nu există cuvinte, îți trebuie o viață, o viață întreagă. Mâine se va lămuri totul. Nu mai pot trăi aşa, mâine îi voi spune totul tatălui ei, lui Beleţki, întregii stanițe...“

După două nopți nedormite, Lukaşka băuse atât de mult la sărbătoare, încât, pentru prima oară, căzuse din picioare şi dormise la lamka.

XL

A doua zi, Olenin se trezi mai devreme ca de obicei şi îşi aminti imediat ce-l aşteaptă. Îşi aminti cu bucurie de sărutările ei, de strânsoarea mâinilor ei aspre, de cuvintele acesteia: „Ce mâini albe ai!“. Sări din pat şi vru să meargă imediat la gazde, să le ceară mâna Marianei. Soarele nu se ridicase încă, însă lui Olenin i se păru că pe uliță era o forfotă neobişnuită: lumea umbla pe jos, călare, vorbind. Îşi aruncă *cerkeza* pe umeri şi ieşi în cerdac. Gazdele nu se sculaseră. Cinci cazaci călare, în frunte cu Lukaşka, pe calul său *kabardin* cu pieptul lat, vorbeau toți deodată şi țipau, de nu se mai înțelegea aproape nimic

— Să ieşi la postul de sus! striga unul.

— Pune şaua şi ajunge-ne din urmă mai repede, striga altul.

— E mai aproape să ieşim pe poarta aia!

— Lăsați vorba, striga Lukaşka. Trebuie s-o luați prin poarta din mijloc.

— Chiar aşa, de acolo-i mai aproape, zise un cazac plin de praf, călare pe un cal asudat.

Lukaşka era roşu la față, buhăit după beția din ajun şi, cu *papaha* pe ceafă, striga poruncitor, ca un şef.

— Ce se întâmplă? Încotro? întrebă Olenin, atrăgând cu greu atenția cazacilor asupra sa.

— Mergem să-i prindem pe *abrecii* care s-au ascuns printre dune. Pornim chiar acum, da’ tot puțini suntem.

Şi cazacii, strigând şi adunându-se în continuare, trecură în jos pe uliță. Olenin se gândi că n-ar fi bine să nu meargă şi el; în plus, se gândi că se

va întoarce devreme. Se îmbrăcă, îşi încărcă puşca, sări pe calul înşeuat la repezeală de Vaniuşa şi-i ajunse din urmă pe cazaci chiar la ieşirea din staniță. Cazacii descălecară şi, strânşi în cerc, îşi turnau *cihir* dintr-un poloboc pe care îl aduseseră cu ei într-o *ceapură* de lemn, o treceau de la unul la altul, *înălțând o rugă* pentru expediția lor. Printre ei se afla şi un tânăr *horungiu*, dichisit, care se nimerise în staniță şi preluase conducerea cazacilor. Cazacii strânşi erau cu toții soldați şi, cu toate că *horungiul* îşi dădea aere de şef, ascultau numai de Lukaşka. Lui Olenin cazacii nu-i acordau nicio atenție. Şi, când toată lumea încălecă de plecare, iar Olenin se apropie de *horungiu* şi începu să-l întrebe ce se întâmplase, acesta, de regulă blând, îi răspunse de la înălțimea autorității sale. Cu chiu, cu vai, Olenin reuşi să afle de la el ce se petrecuse: patrula, trimisă să-i caute pe *abreci*, dăduse peste câțiva munteni, la vreo opt verste de staniță, printre dune. *Abrecii* îşi făcuseră adăpost într-o groapă, trăgând şi amenințând că nu se vor preda vii. Uriadnicul, care era plecat în patrulă cu doi cazaci, rămăsese acolo să-i păzească şi trimisese un cazac la staniță să cheme ajutoare.

Soarele tocmai răsărea. La vreo trei verste de staniță, din toate părțile se deschidea stepa şi nu se vedea nimic în afară de şesul monoton, trist, arid, cu nisipul plin de urme de copite de vite, cu o iarbă palidă, cu trestii joase prin văi, cu poteci rare, pe care trecuseră puțini oameni, şi cu aşezările de nomazi ale nogailor, ce se vedeau în depărtare, la orizont. În toate acestea te uimea lipsa umbrei şi asprimea locului. În stepă, soarele e întotdeauna roşu când răsare şi apune. Când bate vântul, acesta poartă munți întregi de nisip dintr-un loc în altul. Când vremea e calmă, ca în dimineață aceea, liniştea netulburată de nicio mişcare şi de niciun sunet te uimeşte şi mai mult. În dimineața aceea, în stepă domnea liniştea, cerul era mohorât, cu toate că soarele se ridicase; părea că stepa e mai pustie ca de obicei. Aerul părea încremenit, nu se auzea decât fornăitul în mers al cailor, dar şi acest zgomot se stingea pe dată.

Cazacii înaintau mai mult în tăcere. Armele unui cazac sunt întotdeauna aşezate astfel, încât să nu zdrăngăne. Zăngănitul de arme este cea mai mare ruşine pentru un cazac. Doi cazaci din staniță îi ajunseră

din urmă şi schimbară câteva vorbe cu ei. Calul lui Lukaşka ba se împiedică, ba se poticni de un smoc de iarbă şi o luă la fugă. Era un semn rău pentru toți. Cazacii se uitară unii la alții şi-şi întoarseră repede capetele, încercând să nu acorde atenție acestui lucru, de o mare importanță în clipa aceea. Lukaşka smuci de frâu, se încruntă mânios, strânse din dinți şi ridică biciul deasupra capului. Frumosul cal *kabardin* porni cu paşi mărunți şi repezi, neştiind cum să păşească şi dorind parcă să se înalțe în zbor. Însă Lukaşka îi arse o lovitură de bici peste burta sătulă, îi mai arse una, şi încă una, şi calul, rânjind şi lăsându-şi coada în jos, horcăi, păşind pe picioarele din spate şi depărtându-se câțiva paşi de grupul de cazaci.

— Ehei, frumos armăsar! zise *horungiul*.

Faptul că spusese frumos *armăsar,* şi nu *cal,* însemna o laudă deosebită la adresa bidiviului.

— Un cal ca un leu, confirmă un cazac bătrân.

Călăreții mergeau în tăcere, când la pas, când la trap, şi doar această întâmplare le întrerupse pentru o clipă mersul liniştit şi solemn.

În toată stepa, cale de vreo opt verste, singurul semn de viață pe care îl întâlniră a fost o chibitcă de-a nogailor, care, aşezată pe o haraba, se deplasa încet, cam la o verstă în fața lor. Era un nogai ce se muta împreună cu familia dintr-o aşezare de nomazi la alta. Mai întâlniră, într-o râpă, două femei de nogai, în zdrențe, cu pometii obrajilor ieşiți în afară, care adunau, în nişte coşuri de nuiele purtate în cârcă, baligă pentru tizic de la vitele care trecuseră prin stepă. *Horungiul*, care vorbea prost în kumâcă, începu să le întrebe ceva pe femei, însă ele nu-l înțelegeau şi, pesemne sfiindu-se, îşi aruncau priviri una alteia.

Lukaşka se apropie, îşi opri calul, rosti cu dezinvoltură saluturile obişnuite, iar femeile, bucuroase probabil, prinseră a vorbi liber cu el, ca şi cum le-ar fi fost frate.

— *Ai, ai, kop abrek*! ziseră ele cu voce tânguitoare, arătând cu mâna în direcția în care mergeau cazacii. Olenin înțelese că spuneau: „Sunt mulți *abreci*“.

Tânărul, care nu mai participase niciodată la aşa ceva şi avea în minte numai ce-i povestise unchiaşul Eroşka, voia să nu rămână în urma cazacilor şi să vadă tot. Îi admira pe cazaci, urmărindu-i atent, ascultând cu urechile ciulite şi observând totul. Cu toate că-şi luase sabia şi puşca încărcată, văzând atitudinea rezervată a cazacilor față de el, se hotărî să nu ia parte la acțiune, cu atât mai mult cu cât, după părerea lui, îşi dovedise curajul în expediția trecută şi, în primul rând, pentru că era fericit.

Deodată, undeva departe, se auzi o împuşcătură.

Horungiul începu să se agite şi să dea dispoziții cum să se împartă cazacii şi din care parte să se apropie de duşman. Însă cazacii nu dădeau nicio importanță acestor dispoziții, ascultând numai ce le spunea Lukaşka şi uitându-se doar la el. Pe fața şi în atitudinea acestuia se citeau calmul şi măreția. Îşi mâna la pas calul *kabardin* de care ceilalți cu greu reuşeau să se țină, şi, mijindu-şi ochii, privea mereu înainte.

— Un călăreț, spuse el, înfrânându-şi calul, ca să intre în rând cu ceilalți.

Olenin îşi încordă privirea, dar nu văzu nimic. Cazacii desluşiră repede doi oameni călare şi se îndreptară liniştiți către ei.

— Sunt *abreci*? întrebă Olenin.

Cazacii nu-i răspunseră la această întrebare, absurdă în opinia lor. Că doar *abrecii* nu erau proşti, să treacă de partea aceasta a râului cu cai cu tot.

— Uite că ne face semn *batiaka* Rodka, spuse Lukaşka, arătând spre cei doi călăreți care se vedeau acum clar. Vin spre noi.

Într-adevăr, peste câteva minute se văzu limpede că erau doi cazaci din patrulă. Unul din ei, uriadnicul, se apropie de Luka.

XLI

— Departe? întrebă scurt Lukaşka.

Chiar atunci, la vreo treizeci de paşi, se auzi o împuşcătură care sună sec. Uriadnicul zâmbi uşor.

— E Gurka al nostru, trage în ei, spuse acesta, arătând cu capul în direcția împuşcăturii.

Mai merseră câțiva paşi şi-l văzură pe Gurka, încărcându-şi arma după o movilă de nisip.

De plictiseală, Gurka schimba focuri de armă cu *abrecii* ascunşi după o altă movilă de nisip. Tocmai atunci, un glonț porni şuierând dintr-acolo. *Horungiul*, palid la față, se cam pierduse cu firea. Lukaşka descălecă, aruncă frâul unui cazac şi se duse la Gurka. Olenin făcu la fel şi îl urmă, ghemuindu-se. Doar ce se apropiaseră de cazacul care trăgea, când două gloanțe trecură şuierând pe deasupra capetelor celor doi. Lukaşka, râzând, se uită la Olenin şi se aplecă.

— Te-or mai şi împuşca, Andreici, râse el. Du-te mai bine înapoi. Nu e treaba ta aici.

Olenin însă dorea neapărat să-i vadă pe *abreci*.

Zări, la vreo două sute de paşi distanță, în spatele unei movile, căciulile şi puştile acestora. Deodată, de acolo se ridică un rotocol de fum şi iar şuieră un glonț. *Abrecii* stăteau la poalele colinei, într-o mlaştină. Pe Olenin îl miră locul în care stăteau aceştia. Era un loc ca oricare altul din stepă, dar faptul că *abrecii* se postaseră acolo îl făcea să se distingă de toate celelalte şi să capete o semnificație aparte. I se păru chiar că numai acolo trebuia să stea *abrecii.* Lukaşka se întoarse la cal, iar Olenin îl urmă.

— Ar fi bună o haraba cu fân, spuse Luka. Altfel, ne dovedesc. Uite colo, după movilă, e una de-a nogailor, încărcată cu fân.

Horungiul îl ascultă, iar uriadnicul căzu de acord. Căruța fu adusă, iar cazacii, la adăpostul ei, începură să înainteze. Olenin urcă pe o movilă, de unde putea să vadă tot. Căruța cu fân porni; cazacii, pitiți în spatele acesteia, înaintau odată cu ea; cecenii – nouă inşi cu totul – stăteau unul lângă altul, genunchi lângă genunchi, şi nu trăgeau.

Domnea liniştea. Deodată, dinspre ceceni, se auziră sunetele unui cântec trist, ce semăna cu acel *Ai-dai-dalalai* al unchiaşului Eroşka. Cecenii ştiau că n-au cum să scape şi, ca să scape de ispita de a fugi, se

legaseră cu curele, genunchi de genunchi, îşi pregătiseră puştile şi începuseră să-şi cânte cântecul de moarte.

Cazacii se apropiau tot mai mult cu carul cu fân, iar Olenin aştepta din clipă în clipă să înceapă împuşcăturile. Liniştea era tulburată doar de cântecul de jale al *abrecilor.* Deodată, cântecul se curmă, răsună o împuşcătură scurtă, un glonţ lovi oiştea căruţei, se auziră sudălmile şi urletele cecenilor. O împuşcătură era urmată de alta şi glonţ după glonţ loveau căruţa. Cazacii nu trăgeau, deşi se aflau doar la cinci paşi depărtare.

Mai trecură câteva clipe şi, cu un răcnet, cazacii năvăliră din amândouă părţile căruţei. Lukaşka se afla în frunte. Olenin auzi doar câteva focuri de armă, urmate de strigăte de luptă şi de gemete. I se păru că vede sânge şi fum. Lăsă calul şi, fără să-şi dea seama ce face, se repezi înspre cazaci. De groază, văzu negru în faţa ochilor. Nu desluşi nimic, înţelese doar că totul se sfârşise. Lukaşka, palid ca moartea, prinsese de mâini un cecen rănit şi striga: „Nu trageţi în el! Îl vreau viu!“. Cecenul era chiar acel *djighit* roşcat, fratele *abrecului* ucis, care venise să răscumpere cadavrul. Lukaşka îi lega mâinile la spate. Deodată, cecenul se smulse şi trase un foc din pistol. Lukaşka se prăvăli la pământ. Îi curgea sânge din pântece. Sări în picioare, dar se prăbuşi din nou, înjurând în rusă şi în tătară. Sângera tot mai tare. Cazacii se apropiară de el şi începură să-i desfacă cingătoarea. Înainte să vadă de bolnav, Nazarka se chinui multă vreme să-şi bage sabia în teacă, nimerind tot pe alături. Tăişul era plin de sânge.

Cecenii, roşcaţi, cu mustăţile tunse, zăceau împuşcaţi şi hăcuiţi de săbii. Doar unul singur, plin de răni, chiar cel care trăsese în Lukaşka, mai era în viaţă. Ca un erete rănit, sângerând din cap până-n picioare (îi curgea sânge de sub ochiul drept), scrâşnind din măsele, stătea ghemuit, cu pumnalul în mână, palid la faţă şi posomorât, rotindu-şi ochii holbaţi şi mânioşi în toate părţile, gata să se apere. *Horungiul* se apropie de el dintr-o parte, ca şi cum ar fi vrut să-i dea ocol, şi, cu o mişcare iute, scoase pistolul şi-l împuşcă în ureche. Cecenul încercă să se repeadă, dar nu mai apucă şi se prăbuşi.

Gâfâind, cazacii cărau trupurile celor uciși și le luau armele. Fiecare dintre cecenii aceștia roșcovani fusese un om, fiecare dintre ei avea o expresie a lui, aparte. Pe Lukașka îl duseră la haraba. Cazacul continua să înjure ruseşte şi tătăreşte.

— Minți, cu mâinile mele te sugrum! Din mâinile mele nu mai scapi! *Ana seni!* striga el, zbătându-se. Se liniști însă curând, istovit.

Olenin plecă acasă. Seara, află că Lukaşka e pe moarte, dar că un tătar de dincolo de râu se apucase să-l lecuiască cu ierburi.

Trupurile celor uciși fură aduse la comenduirea staniței. Copiii şi babele se bulucirăă să le vadă.

Olenin se întoarse către seară şi multă vreme nu izbuti să-şi vină în fire după toate cele trăite. Când se înnoptă însă îl potopiră din nou amintirile din ajun; se uită pe geam, Mariana umbla din casă la magazie, mânată de treburile gospodăriei. Maică-sa plecase la vie, iar tatăl la cârmuire. Olenin nu aşteptă ca fata să-şi termine treburile şi se duse la ea. Mariana stătea cu spatele. Tânărul crezu că fata se ruşinează.

— Mariana! spuse el. Hei, Mariana! Pot să intru?

Fata se întoarse brusc. În ochi îi străluceau urme de lacrimi. Fața, pătrunsă de tristețe, era şi mai frumoasă. Îl privi tăcută, cu un aer solemn.

— Mariana! Am venit..., repetă Olenin.

— Lasă-mă, îi spuse ea.

Expresia feței nu i se schimbă, însă lacrimile începură să-i curgă şiroaie.

— Ce-i cu tine? De ce plângi?

— De ce? repetă ea cu o voce rece şi aspră. I-au omorât pe cazaci, de-aia.

— Pe Lukaşka? întrebă Olenin.

— Pleacă! Ce vrei de la mine?

— Mariana! spuse Olenin, apropiindu-se de ea.

— N-o să capeți niciodată nimic de la mine!

— Mariana, nu spune asta! o imploră Olenin.

— Pleacă, nesuferitule! țipă fata, bătând din picior, apropiindu-se amenințătoare de el.

În privire i se putea citi atâta silă, dispreț şi duşmănie, încât Olenin pricepu pe dată că nu are de ce să-şi facă speranțe, că impresia pe care şi-o făcuse despre caracterul inaccesibil al acestei femei se dovedise a fi întru totul adevărată.

Olenin nu mai spuse nimic şi ieşi în fugă din casă.

XLII

Întors acasă, Olenin stătu vreme de două ceasuri nemişcat în pat. Apoi porni spre comandantul companiei ca să ceară permisiunea să meargă la Statul-major. Fără să-şi ia rămasbun de la nimeni, încheindu-şi prin Vaniuşa socotelile cu gazda, se pregăti să plece la fortăreață, unde se afla regimentul. Doar unchiaşul Eroşka veni să-l petreacă. Cei doi băură pahar după pahar. Ca şi în noaptea plecării din Moscova, o troică a poştei aştepta la intrare. Însă Olenin nu se mai gândea doar la el şi nu-şi mai spunea că tot ceea ce gândise şi făcuse aici *nu era ceea ce se cuvenea.* Nu-şi mai făgăduia o viață nouă. O iubea pe Mariana mai mult ca oricând, însă acum ştia că niciodată nu va putea fi iubit de ea.

— Aşadar, rămâi cu bine, tăicuță, spuse unchiaşul Eroşka. Dacă ai să mergi în expediție, să fii înțelept! Ascultă-l pe moşneag! Când ai să fii în campanii sau cu alt prilej – sunt lup bătrân, am văzut multe – dac-or începe să tragă, nu te băga în grămadă, unde sunt cei mai mulți. Că aşa sunteți voi! Cum vă pierdeți cu firea, vă şi băgați în gloată: gândiți că-i mai bine acolo. Numai că, în mulțime, e mai rău ca oriunde, fiindcă în mulțime se trage. Eu tot timpul m-am ținut cât mai departe de gloată, umblam de unul singur şi uite că nu m-au rănit niciodată. Şi câte n-am văzut la viața mea!

— Iar în spate porți un glonț, spuse Vaniuşa, care strângea prin cameră.

— Ei, asta a fost o năzbâtie de-a cazacilor, răspunse Eroşka.

— Cum aşa, de-a cazacilor? întrebă Olenin.

— Aşa, bine! Chefuiam. Un cazac, Vanka Sitkin, s-a-mbătat tare de tot şi-a-nceput să tragă cu pistolul. M-a nimerit, uite, chiar aici.

— Şi, te-a durut? îl iscodi Olenin. Vaniuşa, mai ai mult? întrebă el.

— Eh, unde te grăbeşti? Stai să-ți povestesc... Ei, şi cum m-a lovit, glonțul n-a trecut prin os, ci a rămas acolo. Îi spun: „M-ai omorât, frățioare. Ce spui acum? Vezi ce mi-ai făcut? Dar n-o să ne despărțim aşa. Să-mi vii c-o vadră de vin“.

— Dar, hai spune, te-a durut? îl întrebă din nou Olenin, care aproape că nu asculta ce-i povesteşte.

— Stai să termin. Vine cu vadra, o bem. Iar sângele nu se mai oprea. Toată izba am murdărit-o cu sânge. Bătrânul Burlak îi spune: „Vezi doar, flăcăul o să se curețe. Mai adu un ştof de rachiu din cel dulce, că de nu, te judecăm“. A adus, ce era să facă. Şi iar ne-am pus să bem...

— Bine, bine, dar te-a durut? l-a întrebat din nou Olenin.

— De unde durut! Nu mă întrerupe, că nu-mi place. Lasă-mă să termin. Şi-am tot băut şi am băut, ce mai, am chefuit până la ziuă. Aşa am şi adormit pe cuptor, beat. Dimineața mă trezesc, nu mă pot dezdoi nicicum.

— Trebuie să te fi durut tare, repetă Olenin, presupunând că o să obțină, în sfârşit, răspuns la întrebare.

— Ți-am spus doar că nu m-a durut! Nu m-a durut, dar nu puteam să mă dezdoi, nu puteam nici să merg.

— Şi ți-a trecut? întrebă Olenin, fără să schițeze niciun zâmbet. Îşi simțea inima prea grea.

— Mi-a trecut, numai că glonțul e tot aici. Uite, pune mâna. Şi bătrânul, ridicându-şi cămaşa, îşi arătă spatele viguros şi glonțul care se mişca lângă os.

— Îl simți cum umblă? spuse el, consolându-se cu acel glonț, precum copiii cu o jucărie. Uite-l cum alunecă în jos.

— Ce crezi, Lukaşka o să scape cu zile? îl întrebă Olenin.

— Păi, Dumnezeu ştie! Doftor nu-i, s-au dus s-aducă unul.

— De unde să-l aducă, din Groznaia? se interesă Olenin.

— Ei, nu, tăicuță! Pe doftorii voştri ruşi, de eram țar, de mult i-aş fi spânzurat. Nu ştiu decât să ciopârțească. Tot aşa, pe un cazac de-al nostru, Baklaşev, l-au făcut din om neom, i-au retezat un picior. Ca să vezi, proştii! La ce mai e bun acum Baklaşev? Nu, tăicuță, pe adevărații doftori

îi găseşti în munți. Uite, pe Ghircik, prietenul meu, l-au rănit într-o expediție chiar aici, în piept, iar doftorii voştri au zis că n-au ce-i face. Dar a venit din munți Saib şi l-a făcut bine. Ştiu ei tot felul de ierburi, tăicuță.

— Ei hai, nu mai vorbi prostii, spuse Olenin. Mai bine aduc un doctor de la Statul-major.

— Prostii! se strâmbă bătrânul. Eşti prost cât încape! Fleacuri! „Aduc un doctor...“ Dacă ai voştri ştiau să lecuiască, ar fi mers la ei cazacii, başca şi cecenii, duium, să se facă bine. Dar aşa, ofițerii voştri, coloneii chiar, îi cheamă pe doftorii din munți. La voi îi înşelăciune, atâta tot.

Olenin nu mai zise nimic. Era şi el convins că în lumea în care trăise şi în care urma să se întoarcă, totul era numai înşelăciune.

— Cum se simte Lukaşka? Ai trecut pe la el? l-a întrebat Olenin.

— Zace ca un mort. Nu mănâncă, nu bea, doar după vodcă-i mai jinduieşte sufletelul. Dacă bea vodcă, e bine. Îmi pare rău de el. Bun flăcău mai era, un *djighit*, aşa ca mine. Şi eu era să mor odată: deja mă boceau babele. Aveam fierbințeli mari, îmi ardea capul. M-au pus sub icoane. Stau aşa culcat, iar deasupra, pe cuptor, nişte toboşari mici, uite aşa de mici, tot băteau deşteptarea. Strig la ei, nimic, şi mai tare băteau. (Bătrânul pufni în râs.) Femeile l-au adus pe *ustavşcik*[75], voiau să mă-ngroape. Zic ele: „A trăit *ca mirenii*, s-a distrat cu femeile, a dus suflete la pierzanie, a mâncat de frupt, a cântat la balalaică. Pocăieşte-te“. Şi-am început să mă pocăiesc. „Sunt păcătos“, le zic. Orice-ar fi spus popa, eu repetam: „Sunt păcătos“. A început să mă-ntrebe de balalaică. „Am păcătuit şi cu balalaica.“ „Unde-i, afurisita, mă întreabă, unde-o ții? Să mi-o arăți şi s-o spargi!“ Iar eu îi răspund: „Nici n-o mai am“. Or, eu o ascunsesem în *izbuşkă*, într-o plasă; ştiam că acolo n-au s-o caute. Şi m-au lăsat în pace. M-am făcut bine. După care, iar am zdrăngănit la balalaică... Şi apoi, ce spuneam, continuă el, să iei seamă la ce-ți zic, de gloată să stai cât mai departe, nu de alta, dar mori prosteşte. Mi-ar părea rău de tine, zău aşa.

---

[75] Cazacii staroveri din zona Terekului țineau, din câte se vede, de orientarea „fără preoți“, iar o parte din obligațiile clerului erau îndeplinite de *ustavşcik*, un fel de dascăl ce supraveghea respectarea rânduielilor din timpul slujbelor religioase, conform *Tipicului* (în rusă – *Ustav*).

Îți place să bei, țin la tine. Iar pe frații voştri îi tot mână păcatul de se cațără pe dealuri. Era pe la noi unul, venise din Rusia, una-două îl şi vedeai cocoțat pe câte-un deal, căruia el îi spunea nu ştiu cum ciudat, *gârbiță*. Odată, s-a urcat el aşa pe unul şi era tare bucuros. L-a zărit un cecen, a tras şi l-a omorât. Deh, tare se mai pricep cecenii să tragă cu puşca. Sunt chiar mai dibaci ca mine. Dar nu-mi place când omoară pe cineva degeaba. Mă uit la soldații voştri şi mă minunez. Mare neghiobie! Umblă, sărmanii, grămadă, ba şi-au mai şi cusut gulere roşii. Cum să nu-i nimerească? Îl împuşcă pe unul, cade, îl scot din rânduri, îi ia altul locul. Mare neghiobie! repetă bătrânul, clătinând din cap. Măcar de-ar umbla împrăştiați, unul ici, altul colo. Aşa să mergi şi tu. Că n-au cum să te ochească. Aşa să faci.

— Ei, mulțumesc! Rămâi cu bine, unchiaşule! O da Dumnezeu şi ne-om mai vedea, spuse Olenin, ridicându-se şi îndreptându-se spre tindă.

Bătrânul, aşezat tătăreşte pe duşumea, nu se ridică.

— Aşa îşi iau oamenii rămas-bun? Prostule, prostule! zise el. Ca să vezi ce s-a ales de oameni! Am fost tovarăşi, un an întreg am umblat împreună, iar el: „Rămâi sănătos!“ şi pe-aici ți-e drumul. Or, eu țin la tine, mi-e milă să te văd! Eşti amărât şi singur, veşnic singur. Eşti *neiubit*! Câteodată nu dorm, mă gândesc la tine şi mi se rupe inima. Cum zice cântecul:

Tare-i greu, măi, frățioare,
Să trăieşti printre străini!

Tot aşa şi tu.

— Rămâi sănătos, spuse din nou Olenin.

Bătrânul se ridică şi-i întinse mâna. Olenin i-o strânse şi dădu să iasă.

— Mutra, dă mutra-ncoa’!

Bătrânul îl apucă cu degetele sale groase de cap, îl pupă de trei ori cu buzele şi mustățile sale umede şi izbucni în plâns.

— Tare mi-eşti drag! Mergi sănătos!

Olenin se aşeză în telegă.

— Şi cum, pleci aşa? Dăruieşte-mi ceva, tăicuță, ca amintire. Uite, dăruieşte-mi flinta. Ce să faci cu două? spuse bătrânul, plângând cu sughițuri.

Olenin scoase puşca şi i-o întinse.

— Ce-i tot dați moşneagului! bombăni Vaniuşa. Tot nu-i ajunge! Cu bine, moşule! Neam păcătos, zise el, învelindu-se în palton şi urcând pe capră.

— Taci, măgarule! strigă bătrânul râzând. Ia te uită, zgârciobul!

Mariana ieşi din cămară, aruncă o privire indiferentă spre troică şi, făcând o plecăciune uşoară, intră în casă.

— *La file!*[76] spuse Vaniuşa, făcând cu ochiul şi râzând prosteşte.

— Dă-i bice! strigă mânios Olenin.

— Rămâi cu bine, tăicuțule! Cu bine! O să te țin minte! strigă Eroşka.

Olenin se uită în urmă. Unchiaşul stătea de vorbă cu Marianka, pesemne despre treburile lor, şi nici bătrânul, nici fata nu-l învredniciră cu vreo privire.

1852-1862

Moartea lui Ivan Ilici

I

În clădirea spațioasă a Palatului de Justiție, în timpul unei pauze la procesul Melvinski, membrii completului şi procurorul se strânseră în cabinetul lui Ivan Egorovici Şebek şi începură să discute despre celebrul dosar Krasovski. Feodor Vasilievici demonstra cu patimă că acest caz nu intră în jurisdicția lor, Ivan Igorovici o ținea pe-a lui, în timp ce Piotr

---

[76] Fata (Corect: *La fille*) (în fr., în orig.).

Ivanovici, care nu intrase de la bun început în dispută, stătea deoparte şi răsfoia ziarul *Vedomosti*[77] proaspăt sosit.

— Domnilor! interveni el. Ivan Ilici a murit.

— Nu se poate!

— Uite, citeşte aici, i se adresă el lui Feodor Vasilievici, întinzându-i ziarul abia apărut, mirosind încă a cerneală tipografică.

Într-un chenar negru scria: „Praskovia Feodorovna Golovina, cu durere în suflet, anunță rudelor şi cunoscuților încetarea din viață, la 4 februarie 1882, a iubitului ei soț, Ivan Ilici, magistrat la Curtea de Apel. Înmormântarea va avea loc vineri la amiază”.

Ivan Ilici fusese coleg cu cei de față şi toți îl iubiseră. Se îmbolnăvise cu doar câteva săptămâni în urmă. Umbla vorba că boala lui era incurabilă. Îi păstraseră postul, dar se zvonea că, în eventualitatea morții sale, pe locul lui va fi numit Alekseev, iar locul lui Alekseev va fi ocupat fie de Vinnikov, fie de Ştabel. Aşa că la vestea morții lui Ivan Ilici, primul gând al fiecărui domn prezent în cabinet se îndreptă spre urmarea pe care acest eveniment o putea avea prin mutarea pe alt post sau prin avansarea lui personală ori a cunoscuților săi.

„De bună seamă, o să primesc postul lui Ştabel sau al lui Vinnikov, îşi spuse Feodor Vasilievici. Mi l-au promis de mult, iar avansarea asta ar însemna opt sute de ruble în plus la salariu, în afara indemnizației de serviciu.”

„Trebuie să cer neapărat transferul cumnatului din Kaluga, se gândi Piotr Ivanovici. Nevastă-mea o să fie tare bucuroasă. Acum n-o să mai aibă de ce să-mi spună că niciodată n-am făcut nimic pentru neamurile ei.”

— Mă gândeam eu că nu se mai ridică din pat, vorbi cu glas tare Piotr Ivanovici. Îmi pare rău.

— Da’ ce-a avut de fapt?

---

[77] *Buletinul Oficial* (în rusă, în orig.).

— Doctorii nu i-au putut pune un diagnostic. Adică i-au pus, însă fiecare dintre ei în alt fel. Când l-am văzut ultima dată, am avut impresia că o să se facă bine.

— N-am mai trecut pe la el de la sărbători. Îmi tot ziceam să mă duc.

— Ştiți cumva dacă avea ceva avere?

— Se pare că nevastă-sa are câte ceva, dar nu cine ştie ce.

— Da, trebuie să mă duc pe la ei, însă locuința lor e îngrozitor de departe.

— Adică e departe de dumneata. Păi de dumneata orice e departe.

— Nu poate nicicum să-mi ierte că stau dincolo de râu, spuse Piotr Ivanovici, zâmbindu-i lui Şebek.

Şi, discutând despre cât sunt de mari distanțele în oraş, intrară din nou în şedință.

În afara considerentelor stârnite de această moarte, legate de posibile permutări şi schimbări la slujbă, dispariția unei cunoştințe apropiate trezi, ca întotdeauna, în sufletul fiecăruia dintre cei care aflau vestea, sentimentul de satisfacție că, uite, a murit el, nu eu.

„Ca să vezi, el a murit, iar eu trăiesc", îşi spunea sau simțea fiecare. Însă cunoscuții apropiați, aşa-zişii prieteni ai lui Ivan Ilici, se mai gândeau, fără să vrea, că acum trebuie să îndeplinească extrem de plicticoasele obligații ce țineau de buna-cuviință, să meargă la parastas şi să-i facă văduvei o vizită de condoleanțe.

Cei mai apropiați lui Ivan Ilici erau Feodor Vasilievici şi Piotr Ivanovici.

Piotr Ivanovici îi fusese coleg la Şcoala de Drept[78] şi se simțea îndatorat lui Ivan Ilici.

La masă îi dădu soției vestea morții lui Ivan Ilici, anunțând-o şi de posibilul transfer al cumnatului în districtul lor. Apoi, fără să-şi mai facă siesta, îşi puse fracul şi plecă la Ivan Ilici.

În fața casei lui Ivan Ilici se aflau două birje şi o trăsură. Jos, în vestibul, lângă cuier, se vedea sprijinit de perete capacul unui sicriu

---

[78] Formă de învățământ în Rusia țaristă, înființată pentru copiii de nobili cu scopul de a-i pregăti pentru o carieră juridică.

îmbrăcat în brocart cu ciucuri şi fireturi bine şterse de praf. Două doamne în negru îşi scoteau hainele de blană. Una dintre ele, sora lui Ivan Ilici, îi era cunoscută, pe cealaltă n-o ştia. Schwartz, un coleg al lui Piotr Ivanovici, cobora pe scară, dar, zărindu-l pe cel care tocmai intra, se opri pe o treaptă de sus şi îi făcu cu ochiul, parcă spunându-i: „Ivan Ilici a nimerit-o prost. Noi, dimpotrivă".

Fața lui Schwartz, încadrată de favoriți englezeşti, şi silueta lui subțire în frac lăsau, ca de obicei, impresia unei eleganțe solemne, însă acum acest aer solemn, mereu în contrast cu firea lui uşuratică, avea o savoare specială.

Piotr Ivanovici lăsă doamnele să treacă în față şi o porni încet pe scări în urma lor. Schwartz nu mai coborî, rămase pe loc. Piotr Ivanovici înțelese de ce: probabil voia să se înțeleagă cu el unde o să joace vint[79] în seara aceea. Doamnele urcară mai departe spre odaia văduvei, în timp ce Schwartz, cu buzele strânse tare, dar cu o privire jucăuşă, îi făcu semn dintr-o mişcare a sprâncenelor că odaia în care se află mortul e la dreapta.

Piotr Ivanovici intră descumpănit, cum se întâmplă de obicei, neştiind ce se cuvenea în asemenea situații. Ştia doar că nu strică niciodată să-ți faci cruce. Nu era deloc sigur dacă, totodată, nu trebuia să se şi încline, astfel că alese calea de mijloc: când păşi în cameră, începu să se închine şi să se aplece abia vizibil. În măsura în care îi permiteau mişcările mâinii şi ale capului, se uită şi în jurul lui. Doi tineri, dintre care unul elev, pare-se, nepoții răposatului, ieşiră din încăpere făcându-şi cruce. O bătrânică stătea nemişcată în picioare, în timp ce o doamnă cu sprâncenele ridicate în chip ciudat îi spunea ceva în şoaptă. Un dascăl vioi, îmbrăcat într-o tunică peste genunchi, citea ceva cu glas tare şi hotărât care nu admitea niciun fel de replică. Gherasim, rândaşul, trecu cu paşi uşori prin fața lui Piotr Ivanovici presărând ceva pe jos. Privindu-l, Piotr Ivanovici simți pe dată un miros vag de cadavru în descompunere. Ultima dată când îl vizitase pe Ivan Ilici, îl văzuse pe mujicul acesta în birou. Era pe post de

---

[79] Joc rusesc de cărți, asemănător cu *bridge*-ul sau *whist*-ul.

infirmieră şi Ivan Ilici îl îndrăgea în mod deosebit. Stând în mijlocul încăperii, Piotr Ivanovici se tot închina şi se înclina uşurel în direcția sicriului, a dascălului şi a icoanelor puse pe o masă în colț. Apoi, când i se păru că mişcarea în cruce a mâinii se prelungeşte prea mult, se opri şi începu să cerceteze mortul.

Acesta zăcea culcat cum zac toți morții, greu şi lipsit de viață, cufundat în căptuşeala sicriului cu membrele înțepenite, cu capul lăsat pe pernă pentru totdeauna, expunându-şi, ca toți morții, fruntea galbenă ca de ceară, tâmplele adâncite şi golaşe, nasul ieşit în afară, parcă gata să apese buza de sus. Era foarte schimbat, slăbise şi mai tare de când nu-l mai văzuse Piotr Ivanovici, dar, ca la toți morții, fața îi era frumoasă şi – lucru important – mai grăitoare decât atunci când trăia. Chipul lui părea să spună că făcuse ceea ce avusese de făcut şi încă bine. În afară de asta, pe fața lui se mai putea desluşi o mustrare sau un avertisment adresat celor vii. Mai ales avertismentul acesta i se păru deplasat lui Piotr Ivanovici sau, cel puțin, un lucru ce nu-l viza personal. Începu să se simtă stânjenit, aşa că se mai închină o dată în grabă şi, tot prea în grabă, nepotrivit cu bunele maniere, după părerea lui, se întoarse şi o porni spre uşă. Schwartz îl aştepta în hol, cu picioarele larg depărtate şi jucându-şi jobenul cu mâinile la spate. Simpla vedere a siluetei lui Schwartz, vesel, dichisit şi elegant, îl învioră pe Piotr Ivanovici. Înțelese că el, Schwartz, e mai presus de toate acestea şi nu se lasă pradă impresiilor deprimante. Înfățişarea lui părea să spună că incidentul cu slujba religioasă a Stâlpilor pentru Ivan Ilici nu era nicidecum un motiv destul de puternic ca să-i strice programul, adică nimic nu putea să-l împiedice ca în seara asta să bată cu un zgomot uşor cărțile dintr-un pachet proaspăt deschis, în timp ce lacheul o să pună pe masă patru lumânări neîncepute. În general, nu exista niciun temei să presupună că incidentul acesta ar putea să-l împiedice să petreacă plăcut şi seara de azi. De altfel, îi spuse toate astea în şoaptă lui Piotr Ivanovici, propunându-i să vină şi el la Feodor Vasilievici, la o partidă de cărți. Dar se vede că lui Piotr Ivanovici nu-i era dat să joace vint astăzi. Praskovia Feodorovna, o femeie scundă şi grasă, care, deşi îşi dădea silința să demonstreze contrariul, se lățea totuşi de la umeri în jos, îmbrăcată toată

în negru, cu capul acoperit cu o dantelă şi cu sprâncenele ridicate la fel de ciudat ca ale doamnei de lângă sicriu, ieşi din apartamentul ei împreună cu alte doamne şi, conducându-le spre uşa încăperii unde zăcea mortul, îi zise:

— Acum o să înceapă slujba, poftiți, intrați.

Înclinându-se vag, Schwartz se opri, fără să dea de înțeles dacă acceptă sau refuză invitația. Recunoscându-l pe Piotr Ivanovici, Praskovia Feodorovna oftă, se apropie de el, îl luă de braț şi-i spuse:

— Ştiu că i-ai fost prieten adevărat lui Ivan Ilici..., şi îl privi lung, aşteptând din partea lui un gest potrivit cu asemenea cuvinte.

Piotr Ivanovici ştia că, dacă dincolo trebuia să-şi facă cruce, acum trebuia să-i strângă mâna, să ofteze şi spună: „Să fiți încredințată". Procedă întocmai şi simți că rezultatul e cel scontat: se înduioşară şi el, şi ea.

— Vino puțin cu mine până nu începe slujba; trebuie să vorbesc cu dumneata, spuse văduva. Dă-mi brațul.

Piotr Ivanovici îi oferi brațul şi amândoi se îndreptară spre camerele din spate, trecând pe lângă Schwartz care îi făcu dezamăgit cu ochiul: „S-a dus pe copcă vintul! Fără supărare, găsesc alt partener. Am putea juca în cinci când scapi de aici", părea că-i spune privirea lui jucăuşă.

Piotr Ivanovici oftă încă o dată, mai din adânc, cu mai multă întristare, iar Praskovia Feodorovna, recunoscătoare, îi strânse brațul. Intrară în salonul tapetat cu creton roz, unde lampa arunca o lumină mohorâtă, şi se aşezară lângă masă: ea pe canapea, el – pe un taburet jos cu arcurile stricate care nu se potriviră bine sub el. Praskovia Feodorovna vru să-l prevină să se aşeze pe alt scaun, dar găsi că un asemenea gest ar fi fost nelalocul lui în situația ei şi se răzgândi. Şezând pe taburet, Piotr Ivanovici îşi aduse aminte cum aranjase Ivan Ilici salonul şi cum se sfătuise cu el în privința cretonului roz cu frunze verzi. Când trecu pe lângă masă (salonul era ticsit cu mobilă şi tot felul de fleacuri), văduva îşi agăță vălul de dantelă neagră de o incrustație a mesei. Piotr Ivanovici se ridică puțin ca să i-l desprindă, însă arcurile taburetului, eliberate de greutatea lui, începură să se agite înghiontindu-l. Văduva se apucă să-şi desprindă

singură dantela şi Piotr Ivanovici se aşează din nou, presând taburetul răzvrătit de sub el. Dar văduva nu izbuti să-şi desprindă vălul de tot, aşa că Piotr Ivanovici se ridică iarăşi şi taburetul se răzvrăti din nou, ba chiar pârâi. Când toate acestea luară sfârşit, ea scoase o batistă curată şi începu să plângă. Însă lui Piotr Ivanovici episodul cu dantela şi lupta cu taburetul îi potoliseră entuziasmul şi acum şedea posomorât. Această situaţie jenantă o curmă Sokolov, chelarul lui Ivan Ilici, care îi aduse la cunoştinţă că locul de la cimitir, ales de Praskovia Feodorovna costă două sute de ruble. Ea se opri din plâns şi, aruncându-i lui Piotr Ivanovici o privire de victimă, îi spuse în franţuzeşte cât îi este de greu. Piotr Ivanovici făcu în tăcere un gest care vorbea despre convingerea lui că nici nu se putea altfel.

— Poţi fuma, dacă vrei, îi spuse ea plină de mărinimie, cu un glas pierit, şi începu să discute cu Sokolov preţul locului de veci.

În timp ce fuma, Piotr Ivanovici o auzea cum se interesează meticulos şi de preţul altor locuri, hotărând până la urmă care trebuie cumpărat. După ce isprăvi cu locul în cimitir, dădu dispoziţii şi în privinţa cântăreţilor.

— Pe toate le fac doar eu, îi spuse lui Piotr Ivanovici, dând mai la o parte albumele de pe masă şi, observând că scrumul e gata să cadă pe masă, împinse repede scrumiera spre Piotr Ivanovici. Apoi continuă: Găsesc că e o ipocrizie să spui că de durere nu te poţi ocupa de treburile practice. Pe mine, dimpotrivă, toate grijile astea legate de el, dacă nu mă pot alina, măcar îmi mai abat atenţia de la durere.

Îşi scoase din nou batista, parcă gata să plângă, dar, înfrânându-şi pornirea, îşi reveni şi, liniştită, începu să vorbească:

— Totuşi, am ceva de discutat cu dumneata.

Piotr Ivanovici se aplecă spre ea, fiind atent ca arcurile ce se mişcară sub el să n-o ia razna.

— În ultimele zile a suferit îngrozitor.

— A suferit atât de tare? întrebă Piotr Ivanovici.

— Ah, îngrozitor! A urlat ore în şir, neîntrerupt, nu doar în ultimele minute. Trei zile şi trei nopţi a urlat fără să-şi tragă sufletul. Era de nesuportat. Nici nu ştiu cum am putut îndura; se auzea după trei rânduri de uşi. Ah, Doamne, cât am pătimit!

— Era conştient? întrebă Piotr Ivanovici.

— Da, şopti ea, a fost conştient până în ultima clipă. Cu un sfert de ceas înainte de a muri şi-a luat rămas-bun de la noi, ba ne-a mai şi rugat să-l scoatem afară din cameră pe Volodea.

În pofida sentimentului neplăcut pe care i-l dădea atât prefăcătoria lui, cât şi a acestei femei, pe Piotr Ivanovici îl îngrozi brusc gândul la suferința omului pe care îl ştia atât de bine – la început ca băiețel vesel, apoi ca şcolar şi, mai târziu, ca adult când îi fusese coleg. Îşi aminti de fruntea lui şi de nasul gata să apese buza de sus şi îl cuprinse frica pentru sine însuşi.

„Trei zile şi trei nopți de chinuri îngrozitoare şi, în final, moartea. În orice moment, chiar şi acum, toate acestea mi se pot întâmpla şi mie", îşi spuse el şi pentru o clipă îl copleşi spaima. Dar imediat, nici el nu ştia cum, îi veni în ajutor ideea banală că lucrul acesta i se întâmplase lui Ivan Ilici, nu lui personal, că aşa ceva nu trebuie şi nu e posibil să i se întâmple, că judecând astfel se lasă pradă gândurilor negre, ceea ce nu avea niciun rost, după cum se putea citi limpede pe chipul lui Schwartz. Făcând acest raționament, Piotr Ivanovici se linişti şi, plin de solicitudine, începu să-i ceară văduvei amănunte despre sfârşitul soțului ei, ca şi cum moartea ar fi fost un accident care-l privea numai şi numai pe Ivan Ilici.

După o lungă conversație despre suferințele fizice cu adevărat cumplite, îndurate de Ivan Ilici (Piotr Ivanovici află toate aceste detalii numai după felul în care chinurile lui Ivan Ilici acționaseră asupra nervilor Praskoviei Feodorovna), văduva socoti că sosise momentul să treacă la subiect.

— Ah, Piotr Ivanovici, ce greu îmi e, grozav de greu, exclamă ea şi se porni iarăşi pe plâns.

Piotr Ivanovici oftă şi aşteptă ca ea să-şi şteargă nasul. Apoi îi spuse:

— Să fiți încredințată că...

Dar Praskovia Feodorovna îl întrerupse şi îi vorbi despre acea problemă importantă pe care, fără îndoială, voia s-o discute cu el, adică să-l întrebe cum ar putea căpăta bani de la vistierie de pe urma morții soțului ei. Se prefăcea că-i cere sfatul în legătură cu pensia, însă el văzu că văduva ştie până în cele mai mici amănunte şi ceea ce el nu ştia, adică tot ce se poate scoate de la vistieria statului cu această ocazie. Acum dorea să afle dacă

nu cumva se pot scoate mai mulți bani. Piotr Ivanovici se străduí să găsească o asemenea posibilitate, însă, după ce se gândi puțin, ocărî din politețe guvernul pentru cărpănoşenia lui şi-i spuse că, probabil, mai mult nu se poate obține. Atunci ea oftă şi începu să caute vizibil o modalitate să scape de musafir. El pricepu, îşi stinse țigara, se ridică, îi strânse mâna şi se duse în vestibul.

În sufragerie, unde se afla ceasul cu pendul de care Ivan Ilici se bucurase atât de mult când îl cumpărase de la o consignație, Piotr Ivanovici întâlni preotul şi alte câteva cunoştințe, venite să asiste la slujba religioasă, şi zări o domnişoară frumoasă pe care o recunoscu: era fata lui Ivan Ilici. Era îmbrăcată în negru din cap până în picioare. Talia ei subțire părea şi mai subțire. Avea un aer mohorât, decis, aproape mânios. Îl salută pe Piotr Ivanovici ca şi cum el ar fi fost vinovat de ceva. În spatele ei stătea, cu aceeaşi înfățişare ofensată, un tânăr bogat, judecător de instrucție, pe care Piotr Ivanovici îl ştia şi despre care auzise că ar fi logodnicul fetei. Piotr Ivanovici îl salută întristat şi vru să treacă în camera unde zăcea mortul, când de după scară apăru silueta firavă a unui elev, fiul lui Ivan Ilici, care semăna leit-poleit cu tatăl lui. Părea Ivan Ilici întreg, aşa cum şi-l amintea Piotr Ivanovici la Şcoala de Drept. Ochii lui plânşi vădeau acea confuzie tulbure, proprie băieților de treisprezece-paisprezece ani. Văzându-l pe Piotr Ivanovici, băiatul deveni grav şi chipul i se crispă ruşinat. Piotr Ivanovici îl salută din cap şi intră în camera cu răposatul. Slujba începuse: lumânări, gemete, tămâie, plâns cu suspine. Piotr Ivanovici stătea încruntat, uitându-se la picioarele din fața lui. Nu aruncă nicio privire spre mort, nu se lăsă pradă atmosferei apăsătoare şi plecă printre primii. Gherasim, rândaşul, ieşi iute din camera mortului, scotoci cu mâinile lui puternice printre şube ca s-o găsească pe cea a lui Piotr Ivanovici şi i-o ținu ca s-o îmbrace.

— Ei, cum e, frate Gherasim? întrebă Piotr Ivanovici ca să spună ceva. Îți pare rău?

— Voia lui Dumnezeu. Toți ajungem acolo, zise Gherasim, arătându-şi dinții albi şi regulați de țăran, şi, ca omul potopit de treburi, deschise

repede uşa, chemă vizitiul, îl ajută pe Piotr Ivanovici să se urce în trăsură şi fugi înapoi în cerdac, întrebându-se parcă ce-ar mai avea de făcut.

Piotr Ivanovici respiră cu deosebită plăcere aerul proaspăt după mirosul de tămâie, cadavru şi formol.

— Unde porunciți să mergem? întrebă vizitiul.

— Nu e chiar aşa târziu. O să trec şi pe la Feodor Vasilievici.

Şi Piotr Ivanovici trecu pe acolo. Într-adevăr, îi găsi pe jucători la sfârşitul primului rober, astfel că intră fără probleme în al cincilea în joc.

II

Istoria vieții lui Ivan Ilici fusese cât se poate de simplă şi banală, dar şi foarte dramatică.

Ivan Ilici, magistrat la Curtea de Apel, murise la vârsta de patruzeci şi cinci de ani. Era fiul unui funcționar care, trecând prin diverse ministere şi departamente din Petersburg, îşi construise acel gen de carieră prin care oamenii ajung într-o poziție înaltă unde, deşi e limpede că nu sunt capabili să ocupe vreo funcție importantă, nu pot fi totuşi daţi afară din pricina anilor îndelungi de serviciu şi a rangurilor căpătate. Astfel, ei primesc posturi fictive şi salarii de şase-zece mii de ruble, cu care o duc până la adânci bătrâneți.

Aşa era şi Ilia Efimovici Golovin, consilier, membru inutil al mai multor instituții inutile.

Avea trei fii. Ivan Ilici era al doilea. Fiul cel mare făcuse aceeaşi carieră ca şi tatăl său, doar că în alt minister, şi se apropia de acea etapă în serviciu când salariul e primit în virtutea inerției. Al treilea fiu era un ghinionist. Schimbase multe slujbe şi se compromisese peste tot, iar acum lucra la Căile ferate. Nici tatălui său, nici fraților şi mai ales soțiilor acestora nu le dădea inima ghes să-l întâlnească, iar de existența lui pomeneau numai dacă era neapărată nevoie. Sora lor era măritată cu

baronul Gref, acelaşi gen de funcţionar petersburghez ca şi socrul său. Ivan Ilici era, după cum se spunea, *le phénix de la famille*[80]. Nu era nici atât de rece şi chibzuit ca fratele mai mare, nici atât de nesocotit ca mezinul. Se afla pe undeva, la mijloc între cei doi – un om plăcut, inteligent, energic şi bine-crescut. Învăţase împreună cu fratele mai mic la Şcoala de Drept. În timp ce mezinul fusese eliminat din clasa a cincea, Ivan Ilici isprăvise cu bine cursurile. Încă din Şcoală el fusese aşa cum avea să fie apoi toată viaţa: un tip capabil, blând, vesel şi sociabil, dar care îndeplinea cu stricteţe ceea ce socotea că e de datoria lui. Iar datoria însemna pentru el tot ceea ce era considerat ca atare de persoanele cu poziţiile cele mai înalte. Nu fusese slugarnic nici în copilărie, nici mai târziu, la maturitate, dar încă de mic copil se simţea atras, ca musca de lumină, de oamenii cu funcţii sus-puse în societate, îşi însuşea manierele şi opiniile lor despre viaţă, lega relaţii de prietenie cu ei. Toate pasiunile copilăriei şi ale tinereţii trecuseră fără urme deosebite. Se lăsase şi în voia senzualităţii, şi a vanităţii, şi – în final, în clasele superioare – a liberalismului, dar toate în limitele rezonabile pe care i le dicta bunul simţ.

La Şcoală făcuse lucruri care i se păruseră adevărate mârşăvii ce-i stârneau până şi lui dezgustul când le comitea, însă mai târziu, văzând că asemenea fapte erau săvârşite şi de oameni sus-puşi care nu le socoteau urâte, Ivan Ilici, fără să le considere demne de laudă, le uitase cu desăvârşire şi nu se mai amărâse deloc la amintirea lor.

După absolvirea Şcolii de drept ca jurist, categoria a 10-a, Ivan Ilici a primit de la tatăl său bani pentru uniformă, şi-a comandat haine la Scharmer, şi-a agăţat de breloc o medalie micuţă cu inscripţia *respice finem*[81], şi-a luat rămas-bun de la prinţul şi mentorul lui, a luat masa cu colegii la Donon şi, înarmat cu un geamantan ticsit cu lenjerie, haine, accesorii de bărbierit şi de toaletă, toate noi şi la modă, de comandă sau cumpărate de la cele mai bune magazine, a plecat în provincie să ocupe un

---

[80] Mândria familiei (în fr., în orig.).

[81] Gândeşte-te la urmări (în lat., în orig.).

post obținut de tatăl lui, de funcționar cu însărcinări speciale pe lângă guvernator.

În provincie, Ivan Ilici şi-a aranjat rapid o situație la fel de confortabilă şi plăcută ca la Şcoala de Drept. Muncea, îşi clădea o carieră şi, totodată, se distra în chip plăcut şi decent. Când pleca din când în când prin județe, la ordinul conducerii, se purta cu demnitate atât față de superiori, cât şi față de inferiori şi îşi îndeplinea sarcinile încredințate cu o precizie şi o cinste ireproşabilă, de care nu putea să nu fie mândru, mai ales în problema rascolnicilor.

În pofida tinereții şi a înclinației sale pentru distracția ieftină, în treburile profesionale avea o atitudine extrem de rezervată, era distant, uneori chiar sever. În societate însă era adesea vesel şi spiritual, dar întotdeauna blând, cuviincios şi *bon enfant*[82], cum îl numeau şeful său şi soția acestuia, pentru care el ajunsese unul de-al casei.

În provincie a avut şi o relație cu o doamnă care se agățase de elegantul jurist, prin viața lui a mai trecut şi o modistă, au fost şi chefuri cu aghiotanți imperiali aflați în trecere pe acolo, şi escapade după cină pe o anume stradă mărginaşă, şi încercări de a intra în grațiile şefului, ba chiar şi ale soției acestuia, dar toate acestea aveau o aparență atât de onorabilă, încât nu puteau fi judecate cu cuvinte grele, pentru că țineau de sfera maximei franțuzeşti: *il faut que jeunesse se passe*[83]. Totul se petrecea cu mâinile curate, în cămăşi curate, cu vorbe franțuzeşti şi, mai cu seamă, în sânul înaltei societăți, aşadar cu încuviințarea oamenilor sus-puşi.

Astfel a dus-o Ivan Ilici vreme de cinci ani, după care începură tot felul de schimbări în viața sa profesională. Apărură noi instanțe judecătoreşti, era nevoie de oameni noi.

Şi Ivan Ilici deveni unul dintre aceşti oameni noi.

I se oferi un post de judecător de instrucție şi Ivan Ilici îl primi, deşi postul acesta era într-o altă gubernie şi astfel el trebuia să renunțe la

---

[82] Băiat de treabă (în fr., în orig.).

[83] Tinerețea trebuie trăită (în fr., în orig.).

relațiile stabilite şi să-şi facă altele noi. Prietenii îl petrecură la plecare, făcură o fotografie de grup, îi dăruiră un portțigaret de argint şi Ivan Ilici plecă spre noul post.

Ca judecător de instrucție, Ivan Ilici era la fel de *comme il faut* cum fusese ca funcționar cu însărcinări speciale: se purta decent, ştia să separe obligațiile de serviciu de viața personală şi inspira respect tuturor celor din jur. Slujba de judecător de instrucție i se părea mult mai interesantă şi mai atrăgătoare decât cea de dinainte. În slujba anterioară îi plăcea să treacă cu pas dezinvolt, în *vițmundirul*[84] comandat la Scharmer, pe lângă petiționarii şi persoanele oficiale care aşteptau cu înfrigurare să fie primite, urmărit de privirile lor invidioase, şi să intre direct în cabinetul şefului ca să stea cu acesta la un ceai şi să fumeze o țigară. Dar oameni care să fie total la cheremul lui erau puțini, doar ispravnicii şi rascolnicii, când îl trimiteau prin județe. Îi plăcea să se poarte politicos, aproape camaradereşte cu cei care depindeau de el, îi plăcea să le dea senzația că, uite, el, care i-ar putea strivi, se poartă simplu şi amical cu ei. Astfel de oameni fuseseră puțini înainte. Acum însă, ca judecător de instrucție, Ivan Ilici simțea că toți oamenii, fără excepție, chiar şi cei mai importanți şi plini de sine, sunt în mâinile lui, că nu trebuie decât să scrie cuvintele de rigoare pe o foaie de hârtie cu antet pentru ca omul important şi plin de sine să-i fie adus ca inculpat sau ca martor şi acesta, dacă el nu va binevoi să-i spună să ia loc, va sta în picioare în fața lui şi-i va răspunde la întrebări. Ivan Ilici nu abuza niciodată de puterea lui, dimpotrivă, se străduia s-o îndulcească. Însă conştiința puterii şi posibilitatea de a se arăta blând făceau ca noua slujbă să i se pară extrem de interesantă şi atractivă. În profesia lui, mai ales în anchete, Ivan Ilici îşi însuşi repede modalitatea de a înlătura orice fel de situație care nu avea legătură cu slujba lui şi de a înveli cazul penal cel mai complicat într-o asemenea formă, încât dosarul cu pricina să apară pe hârtie cât mai obiectiv cu putință, fiind exclusă cu desăvârşire orice părere personală şi, mai cu

---

[84] Frac sau redingotă ce făcea parte din uniforma purtată de funcționarii de stat în Rusia țaristă.

seamă, respectându-se toate formalitățile cerute. Modul acesta de lucru era nou pe atunci. Iar el a fost unul dintre primii care a pus în practică anexa din 1864 la regulamentul judiciar.

Mutat în acest oraş, pe postul de judecător de instrucție, Ivan Ilici îşi făcu noi cunoştințe şi relații, adoptă o atitudine nouă şi un ton întru câtva deosebit de cel de până atunci. Se detaşă oarecum cu demnitate de autoritățile guberniale, îşi alese cercul cel mai de vază, alcătuit din magistrații şi nobilii bogați din partea locului, şi luă un aer de uşoară nemulțumire față de guvern, de liberalism moderat şi de civism cumpătat. În plus, fără să-şi trădeze cu nimic ținuta elegantă, după ce se instală în noua slujbă, Ivan Ilici nu-şi mai rase barba, lăsând-o să crească în voie.

În noul oraş, Ivan Ilici îşi rostui viața cât se poate de plăcut: anturajul lui, care făcea frondă împotriva guvernatorului, era prietenos şi de calitate, salariul era mai mare şi o bucurie deloc neglijabilă în viață îi aduceau şi partidele de *whist*. Ivan Ilici avea talentul să joace cărți plin de bună dispoziție, sesizând repede finețurile jocului, aşa că mai întotdeauna ieşea în câştig.

După doi ani de serviciu în noul oraş, Ivan Ilici o întâlni pe viitoarea lui soție. Praskovia Feodorovna Mihel era fata cea mai atrăgătoare, cea mai inteligentă şi mai sclipitoare din cercul în care se învârtea Ivan Ilici. Printre distracțiile în momentele de răgaz după munca de judecător de instrucție se număra acum şi relația galantă, destul de superficială, cu Praskovia Feodorovna.

Pe când era funcționar cu însărcinări speciale, Ivan Ilici dansa cu orice ocazie, ca judecător de instrucție însă o făcea doar în cazuri excepționale. Dansa având aerul să spună că, uite, deşi după noua organizare judecătorească sunt magistrat categoria a cincea, dacă e vorba de dans, pot să demonstrez că în privința asta sunt mai bun decât alții. Aşa că din când în când, la sfârşitul seratei, el dansa cu Praskovia Feodorovna şi mai cu seamă în asemenea momente o şi cuceri. Ea se îndrăgosti de el. Ivan Ilici nu avea intenții clare de însurătoare, dar când fata se îndrăgosti, el îşi puse întrebarea: „Şi, în fond, de ce nu m-aş căsători?”.

Praskovia Feodorovna era de viță nobilă, frumuşică şi cu ceva avere. Ivan Ilici ar fi putut face o partidă mai strălucită, dar nici asta nu era de lepădat. Ivan Ilici conta pe leafa lui şi spera că ea va aduce în casă cam tot atât. Avea rubedenii însemnate, era drăgălaşă, simpatică şi de treabă. A spune că Ivan Ilici s-a însurat pentru că îşi iubea logodnica şi descoperise în ea un interes viu față de felul lui de a vedea viața ar fi fost la fel de neadevărat cu a spune că s-a însurat pentru că oamenii din societatea lui aprobau această căsătorie. Ivan Ilici s-a însurat din ambele considerente: luându-şi o astfel de nevastă, făcuse un lucru care-i făcea plăcere şi, totodată, realizase ceva ce oamenii sus-puşi socoteau a fi potrivit.

Şi Ivan Ilici se însură.

Căsătoria în sine şi perioada de început a vieții conjugale – dezmierdări între soți, mobilă nouă, veselă nouă, lenjerie nouă –, până când soția a rămas însărcinată, trecu foarte bine, astfel că Ivan Ilici începuse să creadă că însurătoarea nu numai că nu-i va tulbura viața aşa cum o vedea el – uşoară, plăcută, veselă, întotdeauna decentă şi încuviințată de societate –, ba chiar i-o va îmbunătăți. Dar din primele luni de sarcină ale soției apăru ceva nou, neprevăzut, neplăcut, apăsător şi necuviincios, ceva la care nu se aştepta şi de care nu putea scăpa.

Lui Ivan Ilici i se părea că soția lui, fără niciun motiv, dintr-un fel de *gaité de coeur*[85], cum zicea el, începuse să nesocotească latura plăcută şi decentă a vieții: era geloasă fără niciun temei, îi cerea tot mai multă atenție, îl cicălea pentru orice fleac şi-i făcea scene penibile şi grosolane.

La început Ivan Ilici sperase că va scăpa de situația aceasta neplăcută exact prin atitudinea lui detaşată şi decentă față de viață care-l salvase şi înainte: încerca să ignore umorile soției, continuând să trăiască la fel ca înainte: invita prieteni la o partidă de cărți, pleca el însuşi la club sau pe la prieteni. Dar într-o bună zi nevasta îl ocărî cu atâta furie şi cu vorbe atât de grele, apoi continuă cu atâta încăpățânare să-l ocărască de fiecare dată când nu-i îndeplinea dorințele, hotărâtă să nu înceteze câtă vreme el nu-i

---

[85] Capriciu (în fr., în orig.).

face pe plac – adică să stea acasă şi să lâncezească asemenea ei –, încât Ivan Ilici se îngrozi. El înțelese că viața conjugală, cel puțin cu o soție ca a lui, nu e întotdeauna prielnică unui trai plăcut şi decent, ba, dimpotrivă, adesea îl răvăşeşte şi, de aceea, e nevoie să se ferească de asemenea încălcări ale regulii. Slujba era un lucru care-i impunea respect Praskoviei Feodorovna, astfel că Ivan Ilici, cu ajutorul slujbei şi al obligațiilor care decurgeau de aici, începu să lupte împotriva nevestei, apărându-şi libertatea interioară.

Odată cu naşterea copilului, cu încercările soției de a-l alăpta, soldate adesea cu eşecuri, cu bolile reale şi imaginare ale copilului şi ale mamei, necazuri la care i se cerea să ia parte, dar din care el nu înțelegea nimic, nevoia lui Ivan Ilici de a-şi construi o lume în afara familiei deveni tot mai imperioasă.

Pe măsură ce soția devenea tot mai irascibilă şi mai exigentă, Ivan Ilici îşi muta tot mai mult centrul de greutate al vieții în sfera serviciului. Începu să-şi îndrăgească mai tare munca, devenind şi mai ambițios decât înainte.

Foarte curând, la numai un an de la căsătorie, Ivan Ilici îşi dădu seama că viața conjugală, deşi avea şi unele avantaje, este de fapt o chestiune extrem de complicată şi apăsătoare, în care ca să-ți faci datoria, adică să duci o viață decentă, văzută cu ochi buni de societate, trebuie să-ți construieşti un anume comportament, întocmai ca la serviciu.

Şi Ivan Ilici îşi construi un astfel de comportament față de viața de familie. Pretindea doar comoditățile pe care aceasta i le putea oferi: masa, gospodăria şi patul şi, mai cu seamă, decența acelor forme exterioare stabilite de opinia publică. În rest, căuta plăcere şi bună dispoziție, iar când le găsea, era foarte recunoscător; însă dacă întâmpina rezistență şi bombăneală, se retrăgea imediat în universul său separat, bine îngrădit, al slujbei, unde se simțea cât se poate de bine.

Ivan Ilici era socotit un slujbaş merituos şi după trei ani a fost numit procuror adjunct. Noile sale obligații, importanța acestora, posibilitatea să trimită în judecată şi să bage în închisoare pe oricine, succesul

rechizitoriilor oficiale – toate acestea făceau ca slujba să-l atragă şi mai mult.

Apărură pe lume şi copiii. Nevasta devenea tot mai cicălitoare şi mai irascibilă, însă atitudinea elaborată a lui Ivan Ilici îl făcea imun la cicăleala ei.

După şapte ani de serviciu în acelaşi oraş, Ivan Ilici a fost promovat pe un post de procuror în altă gubernie. S-a mutat cu familia, însă banii erau puțini şi, pe deasupra, soției nu-i plăcea noua localitate. Leafa era mai mare decât înainte, dar şi viața era mai scumpă. În afară de asta, le-au murit doi copii, astfel că viața conjugală a devenit şi mai neplăcută pentru Ivan Ilici.

Praskovia Feodorovna îi reproşa soțului orice necaz care se abătea asupra lor în noua localitate. Cele mai multe subiecte de dispută dintre soți, mai ales cele legate de educația copiilor, aminteau de certurile de dinainte şi astfel sfada sta gata să izbucnească clipă de clipă. Rămâneau doar rare răgazuri de dragoste între ei, dar şi acestea nu durau mult. Erau ca nişte insulițe unde acostau un timp, ca apoi să se avânte din nou în oceanul vrăjmăşiei ascunse care lua chipul înstrăinării unuia de celălalt. Înstrăinarea aceasta ar fi trebuit să-l amărască pe Ivan Ilici, dacă ar fi socotit-o nefirească; dar el o socotea nu doar firească, ci şi scopul participării sale la viața de familie. Scopul lui era să se elibereze tot mai mult de neajunsurile acestea, dându-le un sens inofensiv şi decent. Şi ajungea la rezultatul dorit petrecând tot mai puțin timp în sânul familiei, iar când era obligat s-o facă, se străduia să-şi asigure linişstea, având grijă să fie şi alte persoane de față. Însă lucrul cel mai de seamă era că Ivan Ilici avea o slujbă. Atenția lui se concentra numai pe problemele profesiei sale. Preocuparea aceasta îl absorbea cu totul. Conştiința puterii, posibilitatea de a distruge pe oricine dacă şi-ar fi dorit-o, aerul lui impozant la intrarea în tribunal şi în contactele cu subalternii, chiar dacă era doar de fațadă, succesul în fața superiorilor şi a inferiorilor, dar, mai ales, măiestria în susținerea proceselor, de care era conştient – toate acestea, la care se adăugau conversațiile cu colegii, mesele şi *whist*-ul, îl bucurau şi-i

umpleau viața. Astfel că, în mare, viața lui Ivan Ilici mergea înainte aşa cum socotea el că trebuie să meargă: plăcut şi decent.

Mai trecură şapte ani. Fata cea mare avea deja şaptesprezece ani, între timp îi mai murise un copil, dar mai rămânea băiatul de liceu, subiect de discordie cu soția. Ivan Ilici voia să-l dea la Şcoala de Drept, însă Praskovia Feodorovna, ca să-i facă în ciudă, îl dăduse la gimnaziu. Fata învăța acasă şi creştea frumos, băiatul învăța şi el destul de bine.

III

Aşa s-a scurs viața lui Ivan Ilici timp de şaptesprezece ani de la însurătoare. Acum era un procuror cu state vechi care refuzase câteva transferuri în aşteptarea unui post mai bun, când, pe neaşteptate, asupra lui se abătu o întâmplare nefericită care-i tulbură viața tihnită. Ivan Ilici aştepta un post de preşedinte de tribunal într-un oraş universitar, dar Goppe i-o luă cumva înainte şi obținu numirea pe postul cu pricina. Ivan Ilici se supără, se apucă să-i facă reproşuri şi se certă cu el şi cu superiorii săi direcți. Lumea începu să-l ocolească, indiferentă, iar la următoarea numire îl lăsară iarăşi deoparte.

Toate acestea s-au petrecut în anul 1880. A fost cel mai greu an din viața lui Ivan Ilici. Atunci şi-a dat seama, pe de-o parte, că leafa nu e de ajuns pentru traiul familiei, iar, pe de altă parte, că toți îl uitaseră şi că ceea ce lui i se părea o nedreptate strigătoare la cer, celorlalți le apărea drept un lucru cât se poate de firesc. Nici măcar tatăl său nu socotea că ar fi fost de datoria lui să-l ajute. Simțea că toți îl părăsiseră, considerând că situația lui, cu o leafă de trei mii cinci sute de ruble, era absolut normală, ba chiar excelentă. Numai el ştia că situația lui – împovărat de conştiința nedreptăților ce i se făcuseră, agasat de cicăleala veşnică a soției şi înglodat în datoriile pe care le făcea trăind peste posibilități – era departe de a fi normală.

În vara aceluiaşi an, ca să-şi mai refacă resursele băneşti, îşi luă concediu şi plecă la țară cu soția, la fratele ei.

Acolo, fără grija serviciului, Ivan Ilici simți pentru prima dată nu doar o plictiseală cruntă, ci şi o tristețe de nesuportat. Înțelese că aşa nu se poate trăi şi că trebuie să ia măsuri ferme.

După o noapte de insomnie, în timpul căreia măsură terasa în lung şi în lat, luă hotărârea să plece la Petersburg ca să facă demersuri în legătură cu slujba şi, pentru a-i pedepsi pe cei care nu ştiuseră să-l prețuiască, să se mute la alt minister.

A doua zi, în pofida rugăminților soției şi ale cumnatului, o porni spre Petersburg.

Se ducea acolo cu un singur scop: să capete cu orice preț un post cu un salariu de cinci mii de ruble. Nu se crampona de vreun minister anume, de vreo numire sau funcție specială. Voia doar un post, un post de cinci mii de ruble, fie în administrație, fie la bancă, fie la Căile ferate, fie în aşezămintele țarinei Maria, chiar şi la vamă, dar neapărat cu un salariu de cinci mii de ruble şi neapărat în altă parte decât în ministerul unde nu ştiuseră să-l aprecieze.

Şi iată că această călătorie a lui Ivan Ilici a fost încununată de un succes uimitor şi neaşteptat. La Kursk, în vagonul de clasa întâi se urcă F.S. Ilin, un cunoscut de-al lui, care-l înştiință că guvernatorul din Kursk tocmai primise o telegramă cum că dintr-o zi în alta la minister se va face o schimbare: pe postul lui Piotr Ivanovici va fi numit Ivan Semionovici.

Presupusa schimbare, în afara importanței ei pentru Rusia, avea o importanță deosebită pentru Ivan Ilici, pentru că promovarea în funcție a unei alte persoane, adică a lui Piotr Petrovici[86], şi, totodată – fără îndoială –, şi a prietenului acestuia, Zahar Ivanovici, era cât se poate de favorabilă lui Ivan Ilici. Căci Zahar Ivanovici îi era coleg şi prieten.

Ştirea a fost confirmată la Moscova. Sosind la Petersburg, Ivan Ilici îl găsi pe Zahar Ivanovici care-i promise un post sigur în Ministerul de Justiție unde lucrase şi înainte.

Peste o săptămână el trimise o telegramă soției:

---

[86] Piotr Petrovici, numit anterior Piotr Ivanovici, inadvertență în original.

„Zahar locul lui Miller la primul raport primesc numirea”.

Datorită acestei rocade de persoane, Ivan Ilici obținu în vechiul său minister un post cu două trepte mai sus decât colegii săi: un salariu de cinci mii de ruble, plus trei mii cinci sute de ruble pentru cheltuieli de deplasare. Ivan Ilici dădu uitării toată supărarea pe minister şi pe colegi şi se simți pe deplin fericit.

Se întoarse la țară vesel şi satisfăcut cum nu mai fusese de mult. Praskovia Feodorovna se înveseli şi ea şi între ei se încheie un armistițiu. Ivan Ilici îi povesti cum îl onoraseră toți la Petersburg, cum cei care îl duşmăniseră erau făcuți de ruşine, iar acum se purtau slugarnic şi îl invidiau pentru situația lui. Dar mai ales povesti cât de tare îl prețuiseră la Petersburg.

Praskovia Feodorovna asculta fără să-l contrazică, lăsând impresia că îl crede întru totul, şi făcea planuri despre cum o să-şi aranjeze viața în orăşelul unde urmau să se mute. Iar Ivan Ilici vedea cu bucurie că planurile acestea coincideau cu ale lui, că amândoi gândeau la fel şi că viața lor încurcată căpăta iarăşi o înfățişare firească, adică plăcută şi decentă.

Ivan Ilici venise pentru scurtă vreme la țară. Pe 10 septembrie trebuia să-şi ia postul în primire şi, în afară de asta, avea nevoie de timp ca să se instaleze în noua localitate, să mute multe lucruri din provincie, să cumpere sau să comande şi altele noi, într-un cuvânt să se instaleze cum îşi pusese el în gând şi cum hotărâse, aproape la fel, Praskovia Feodorovna în sufletul ei.

Acum, când totul se aranjase atât de bine, când el şi soția aveau aceleaşi preocupări şi când, de altfel, stăteau puțin împreună, amândoi se înțelegeau de minune, cum nu se mai înțeleseseră din primii ani de căsătorie. Ivan Ilici se gândise să-şi ia cu el familia imediat, dar la insistențele celor doi cumnați, care deveniseră dintr-odată extrem de prietenoşi şi apropiați, plecă singur.

Aşadar Ivan Ilici plecă, şi buna dispoziție datorată reuşitei sale şi armoniei dintre el şi nevastă, una sporind-o pe cealaltă, nu-l părăsi nicio clipă. Găsi un apartament splendid, întocmai cum visase împreună cu

soția. Camere de primire în stil vechi, spațioase şi înalte, un cabinet impunător şi confortabil, odăi pentru soție şi fată, cameră de studiu pentru fiu – toate parcă gândite anume pentru ei. Ivan Ilici se apucă el însuşi să amenajeze locuința, alese tapetul, cumpără piese de mobilier, mai ales vechituri cărora le dădu un aer *comme il faut*, se ocupă de tapițerie, şi totul creştea şi creştea, apropiindu-se de idealul pe care şi-l făcuse. Pe la jumătatea lucrărilor îşi dădu seama că amenajarea casei îi întrecea aşteptările. Întrezări stilul elegant, original şi *comme il faut* pe care-l va căpăta întreaga locuință când totul va fi gata. Înainte să adoarmă îşi imagina cum o să arate camera de primire. Privind salonul, încă nearanjat în totalitate, vedea de pe acum şemineul, paravanul, etajera şi scaunele micuțe împrăştiate cochet, tipsiile agățate pe pereți şi bronzurile, aşa cum or să arate pe locurile lor. Se bucura la gândul că le va uimi grozav pe Lizanka şi Paşa, care aveau gust la capitolul acesta. Ele nu se aşteptau nicicum la aşa ceva. Izbutise mai ales să cumpere obiecte vechi care creau o ambianță deosebit de distinsă. În scrisori descria toate acestea intenționat în culori mai şterse ca să le uimească mai mult la venire. Era atât de captivat de casă, încât până şi noua slujbă îl preocupa mai puțin decât se aştepta, tocmai pe el, care-şi iubea atât de mult meseria. În timpul şedințelor avea momente când era distrat: se gândea, de pildă, ce galerii să pună la draperii, drepte sau curbate. Era atât de absorbit, încât adesea îşi făcea de lucru prin casă, muta singur mobila ori atârna draperii. Odată, urcându-se pe o scăriță ca să-i dea lămuriri tapițerului care nu înțelegea cum să le drapeze, călcă greşit şi căzu, dar, ca bărbat voinic şi sprinten ce era, se feri, lovindu-se doar pe o parte de mânerul ferestrei. Locul lovit îl duru, însă trecu repede. În perioada aceea, Ivan Ilici era sănătos tun şi binedispus. Scria: „simt că am întinerit cu cincisprezece ani”. Plănuia să termine în septembrie, dar amenajarea casei s-a întins până la mijlocul lui octombrie. În schimb, era o splendoare, n-o spunea doar el, ci şi cei care văzuseră noua locuință.

La drept vorbind însă, găseai acolo exact ce se află în casele oamenilor nu prea bogați care vor să semene cu cei bogați şi de aceea ajung doar să semene unii cu alții: stofe de tapiserie, lemn negru, covoare şi bronzuri,

amestecătură de obiecte întunecate cu altele lucitoare, tot ceea ce oamenii de o anume categorie fac pentru a semăna cu ceilalți oameni de o anume categorie. Iar interiorul casei lui Ivan Ilici era atât de asemănător cu celelalte, încât nici nu merita să-i acorzi atenție, dar lui i se părea deosebit. Ivan Ilici îi aduse pe ai săi, după ce-i întâmpinase la gară, în locuința gata aranjată şi frumos luminată. Radia de fericire în timp ce feciorul cu cravată albă la gât le deschise uşa de la vestibulul împodobit cu flori şi când ai lui intrară în salon şi în cabinet, scoțând exclamații de uimire. Ivan Ilici îi conduse peste tot, sorbindu-le cuvintele de laudă şi strălucind de mulțumire.

În aceeaşi seară, la ceai, când Praskovia Feodorovna îl întrebă, printre altele, cum a căzut, el începu să râdă şi-i arătă pe viu cum o luase la vale şi cum îl speriase pe tapițer.

— Nu degeaba sunt gimnast. Altul ar fi dat-o în primire, eu însă doar m-am lovit un pic, uite aici. Dacă pun mâna, mă doare, dar trece imediat. E doar o vânătaie.

Şi ei începură să-şi ducă viața în noua locuință în care, ca întotdeauna, deşi se rostuiseră binişor, le mai lipsea doar o cameră, iar la noile venituri, ca întotdeauna, le mai lipsea doar un fleac – vreo cinci sute de ruble –, dar în mare le era foarte bine. Le-a fost bine mai cu seamă la început când nu era totul aranjat şi mai aveau câte ceva de făcut: de cumpărat, de comandat, de mutat, de pus la punct. Amândoi erau atât de mulțumiți şi mai aveau atâtea treburi de rezolvat, încât, deşi mai apăreau şi neînțelegeri între ei, disputele se încheiau fără certuri serioase. Când n-a mai fost nimic de aranjat, soții începură să se cam plictisească şi parcă le lipsea ceva, însă de acum îşi făcuseră relații, aveau tabieturi, aşa că viața le era plină.

După ce îşi petrecea dimineața la tribunal, Ivan Ilici se întorcea acasă pentru masa de prânz şi, un timp, starea lui de spirit a fost bună, deşi suferea puțin exact din pricina locuinței. (O pată pe fața de masă, pe mobila proaspăt tapițată, un ciucure rupt de la draperie, orice întâmplare de felul acesta îl irita: se trudise într-atât cu amenajarea casei, încât îl durea orice stricăciune.) Dar, în general, viața lui Ivan Ilici se scurgea aşa

cum socotea el că trebuie: uşor, plăcut şi decent. Se scula la nouă dimineața, îşi bea cafeaua, citea ziarul, apoi îşi îmbrăca *viţmundirul*, şi pleca la tribunal. Acolo se înhăma dintr-odată la jugul cu care se obişnuise: petiționari, note informative la cancelarie, munca propriu-zisă de cancelarie, şedinţele publice şi administrative. În toate acestea trebuie să ştii să înlături orice imbold proaspăt şi viu care întotdeauna tulbură mersul corect al treburilor de serviciu: la slujbă, nu trebuie să-ți permiți cu oamenii niciun fel de alte relații, iar motivația relațiilor trebuie să fie doar strict profesională. De pildă, vine cineva şi vrea o informație. Ca persoană neoficială, Ivan Ilici nu are nicio legătură cu insul respectiv. Dar dacă omul acesta se adresează magistratului şi solicitarea lui este exprimată pe o hârtie cu antet, atunci, în limitele acestei relații, Ivan Ilici va face absolut tot ce-i stă în putere, respectând formele unor relații cordiale, mai ales politețea. Îndată ce relația de serviciu se încheie, nu mai există nicio legătură între cei doi. Ivan Ilici stăpânea în cel mai înalt grad iscusința de a cizela latura profesională, fără s-o amestece cu viața lui personală, şi printr-o practică îndelungată şi cu mult talent o şlefuise într-o asemenea măsură, încât uneori, ca un virtuoz, îşi permitea să amestece parcă în glumă relațiile de serviciu cu cele private. Îşi permitea, pentru că se simțea întotdeauna în stare să scoată în evidență latura profesională şi să dea la o parte latura intimă. Şi Ivan Ilici făcea lucrul acesta cu uşurință, cu plăcere şi eleganță, ba chiar cu virtuozitate. În pauze fuma, bea ceai, discuta un pic despre politică, un pic despre probleme generale, un pic despre jocul de cărți şi considerabil mai mult despre noile numiri. Apoi obosit, dar cu sentimentul virtuozului care interpretase la perfecție partitura de prim-violonist în orchestră, se întorcea acasă. Soția şi fiica lui ori erau plecate pe undeva, ori aveau vreun musafir. Fiul lui era la gimnaziu, îşi pregătea lecțiile cu meditatori, învățând conştiincios ce se preda la gimnaziu. Totul mergea bine. După masa de prânz, dacă nu aveau oaspeți, Ivan Ilici citea uneori vreo carte care făcuse vâlvă, iar seara se aşeza la lucru, adică citea dosare, se punea la curent cu legile, confrunta depoziții şi le încadra în articolele de legi. Lucrul acesta nici nu-l plictisea, nici nu-l bucura. Îl plictisea numai dacă în timpul acela ar fi putut să

joace vint, dar, dacă nu exista posibilitatea unei partide de vint, îi plăcea mai degrabă să lucreze decât să fie singur sau cu soția. Îi plăceau, de asemenea, mesele intime la care invita domni şi doamne cu o înaltă poziție socială, iar o atare petrecere a timpului semăna cu modul obişnuit de a-şi petrece timpul liber al acestor invitați, aşa cum şi salonul semăna cu toate celelalte.

Odată au dat chiar şi o serată la care s-a dansat. Ivan Ilici s-a simțit bine, totul a mers strună, numai că a ieşit scandal cu nevasta din pricina torturilor şi a bomboanelor: Praskovia Feodorovna avea un plan al ei, în timp ce Ivan Ilici insistase să cumpere toate dulciurile de la un cofetar scump şi luase prea multe torturi. Cearta se iscase din pricină că torturile rămăseseră, iar nota de plată la cofetar era de patruzeci şi cinci de ruble. Cearta fusese atât de aprinsă şi neplăcută, încât Praskovia Feodorovna ajunsese să-i zică: „Prostule, acriturã ce eşti!". El se luase cu mâinile de cap şi, la mânie, pomenise ceva de divorţ. Dar serata în sine fusese izbutită. Se adunase lumea cea mai distinsă, Ivan Ilici dansase cu prințesa Trufonova, sora cunoscutei fondatoare a societății „Alină-mi durerea". Bucuriile profesionale țineau de vanitate, bucuriile mondene țineau de înfumurare, însă adevăratele bucurii erau acelea pe care i le dădea jocul de vint. Recunoştea că după orice eveniment neplăcut din viața lui, bucuria care, ca o lumânare aprinsă, le lăsa pe toate celelalte în umbră, era să se aşeze la o partidă de vint, neapărat în patru (în cinci e supărător să ieşi din joc, chiar dacă te prefaci că nu te deranjează deloc), cu jucători buni şi cu parteneri ce nu erau puşi pe arțag. Îi plăcea jocul serios şi interesant (când îți vin cărțile), apoi să ia cina şi să bea un pahar de vin. După vint, mai ales când avea parte şi de un mic câştig (unul prea mare îi displăcea), Ivan Ilici se ducea la culcare într-o excelentă dispoziție sufletească.

Aşa se scurgea viața lor. Aveau un cerc select de cunoscuți, la ei veneau şi persoane importante, şi tineri.

În ce priveşte cercul de cunoscuți, soțul, soția şi fiica erau întru totul de acord şi, fără să se vorbească între ei, țineau la distanță şi se dezbărau de tot felul de prieteni şi rubedenii, nişte neisprăviți care dădeau buzna cu tandrețuri în salonul lor cu farfurii japoneze pe pereți. În scurt timp toți

aceşti coate-goale încetară să mai vină pe capul lor şi în jurul Golovinilor rămase numai crema societăţii. Tinerii îi făceau curte Lizankăi, iar Petrişcev, judecător de instrucţie, fiul lui Dmitri Ivanovici Petrişcev şi unic moştenitor al averii acestuia, o curta atât de insistent, încât Ivan Ilici se sfătui cu Praskovia Feodorovna dacă n-ar fi cazul să-i plimbe cu troica sau să organizeze o petrecere. Aşa curgea viaţa lor. Curgea fără nicio schimbare şi totul era cât se poate de bine.

IV

Erau sănătoşi cu toţii. Nu se putea numi boală faptul că din când în când Ivan Ilici spunea că simte un gust ciudat în gură şi o jenă în partea stângă a stomacului.

Dar jena aceasta începu să se înteţească şi, chiar dacă nu se transformase în durere propriu-zisă, îi dădea senzaţia unei greutăţi permanente pe partea stângă şi o stare de spirit proastă. Iar această stare de spirit, tot mai intensă de la o zi la alta, începu să strice mersul vieţii uşoare, plăcute şi decente care se statornicise în familia Golovin. Soţul şi soţia se certau tot mai des, şi în curând dispărură tihna şi buna dispoziţie, cei doi izbutind cu greu să păstreze doar decenţa. Scenele dintre ei se îndesiră. Rămaseră din nou doar insulităţile, şi acelea puţine, pe care se puteau întâlni fără să izbucnească sfada.

Praskovia Feodorovna se plângea acum, nu fără temei, că soţul ei are o fire dificilă. Cu obiceiul ei de a exagera, spunea că dintotdeauna avusese o fire îngrozitoare, că fusese nevoie de multă bunătate din partea ei ca să-l îndure douăzeci de ani. E adevărat că acum Ivan Ilici era cel care isca certurile. Se pornea cu cicăleala întotdeauna înainte de masă, de multe ori chiar când începea să mănânce, la supă. Observa ba că s-a deteriorat ceva din veselă, ba că mâncarea nu-i cum trebuie, ba că fiul şi-a pus cotul pe masă, ba că pieptănătura fetei nu-i potrivită. Şi pentru toate o învinuia pe Praskovia Feodorovna. La început, Praskovia Feodorovna riposta şi-i arunca multe vorbe neplăcute, dar în vreo două rânduri, înainte de masa

de prânz, el se înfuriase atât de tare, încât ea înțelesese că e vorba de o suferință reală legată de hrană şi se stăpânise. Acum nu mai replica, ci se grăbea să termine masa cât mai repede. Praskovia Feodorovna îşi făcea un mare merit din docilitatea asta. Odată ce hotărâse că soțul ei are o fire îngrozitoare şi că îi făcuse viața un calvar, începu să-şi plângă de milă. Şi cu cât îşi plângea mai tare de milă, cu atât îşi ura mai mult soțul. I-ar fi dorit moartea, însă nici aşa nu era bine, pentru că n-ar mai fi existat leafa lui. Şi asta o înverşuna şi mai rău împotriva lui. Se considera extrem de nefericită tocmai pentru că nici moartea lui n-ar fi salvat-o; şi se enerva fără s-o arate, iar iritarea ei mocnită sporea iritarea lui.

După o scenă în care Ivan Ilici fusese deosebit de nedrept şi în urma căreia îi mărturisise că e într-adevăr foarte nervos, dar că acest lucru era din pricina bolii, ea îi spuse că dacă e bolnav, atunci trebuie să se trateze şi îi ceru să se ducă să consulte un medic faimos.

El procedă întocmai. Totul se petrecu aşa cum se aşteptase, aşa cum se face de obicei. Şi aşteptarea, şi emfaza doctorală, atât de cunoscută lui, exact aceea pe care o practica el însuşi la tribunal, şi ciocănelile pe articulații, şi ascultatul la plămâni, şi întrebările care impuneau răspunsuri stabilite dinainte şi, evident, inutile, şi aerul plin de importanță care pasămite spunea că e de ajuns să vă lăsați pe mâna noastră, facem noi tot ce trebuie, fiindcă, fără nicio îndoială, ştim ce e de făcut – totul în aceeaşi manieră pentru fiecare. Era exact la fel ca la tribunal. Aşa cum îşi dădea el aere în fața inculpaților, tot aşa îşi dădea aere şi faimosul doctor în fața lui.

Doctorul îi spuse: cutare şi cutare arată că aveți cutare şi cutare, dar dacă asta nu se confirmă la investigațiile cutare şi cutare, trebuie să presupunem cutare şi cutare. Dacă totuşi presupunem cutare şi cutare, atunci... ş.a.m.d. Pentru Ivan Ilici era importantă o singură întrebare: starea lui e gravă sau nu? Însă doctorul ignora această întrebare nelalocul ei. Din punctul lui de vedere întrebarea era fără rost şi nu merita să fie discutată; pentru el nu exista decât cântărirea unor posibilități: un rinichi deplasat, catar cronic sau o boală a intestinului gros. Nu era vorba de viața lui Ivan Ilici, ci de o dispută între rinichiul deplasat şi intestinul gros.

Şi doctorul lămuri această dispută în chip strălucit, sub ochii lui Ivan Ilici, în favoarea intestinului gros, cu rezerva că analiza urinei ar putea oferi noi indicii şi atunci problema va fi cercetată din nou. Toate acestea erau aidoma cu ceea ce Ivan Ilici însuşi făcuse în chip strălucit de o mie de ori cu inculpații. Doctorul îşi compuse expozeul într-o manieră la fel de strălucită şi-l privi pe inculpat triumfător, chiar vesel, pe deasupra ochelarilor. Din expozeul doctorului, Ivan Ilici trase concluzia că lucrurile stau prost, dar că lui, adică doctorului, şi pare-se şi celorlalți, le e indiferent în timp ce pentru el e de rău. Şi concluzia aceasta îl atinse dureros pe Ivan Ilici, trezindu-i un sentiment de adâncă compasiune de sine şi o ură puternică împotriva doctorului indiferent la o problemă atât de importantă.

Dar nu spuse nimic, se ridică, lăsă banii pe masă şi, oftând, întrebă:

— Noi, bolnavii, vă punem probabil adesea întrebări nepotrivite, dar aş vrea să ştiu: până la urmă boala asta e gravă sau nu?

Doctorul îl privi sever cu un singur ochi pe deasupra ochelarilor, parcă spunându-i: inculpat, dacă vă abateți de la întrebările puse de noi, voi fi obligat să dispun scoaterea dumneavoastră din sală.

— V-am explicat tot ce am considerat că este necesar şi oportun, spuse el. Investigațiile ne vor arăta ce e de făcut în continuare.

Şi doctorul se înclină.

Ivan Ilici ieşi fără grabă, se aşeză trist în sanie şi plecă acasă. Tot drumul îşi prefiră în minte vorbele doctorului, străduindu-se să traducă explicațiile savante, încâlcite şi neclare ale medicului într-un limbaj simplu şi să desluşească în ele răspunsul la întrebarea: este o boală gravă, foarte gravă sau încă nu e mare lucru? Şi i se păru că sensul spuselor doctorului indică o boală foarte gravă. Pe străzi, totul îi părea copleşit de tristețe. Birjarii erau trişti, casele erau triste, trecătorii, prăvăliile – toate erau triste. Iar durerea asta surdă, mocnită, ce nu-l slăbea nicio clipă, căpăta după vorbele alambicate ale doctorului o altă semnificație, una mai adâncă. Ivan Ilici se concentra acum asupra ei, copleşit de un sentiment nou, apăsător.

Ajunse acasă şi se apucă să-i povestească soției. Soția îl ascultă, dar pe la jumătatea istorisirii intră fata lor cu pălăria pe cap: se pregătea să

meargă cu mama ei undeva. Se aşează cu greu să asculte istoria asta plictisitoare, însă nu rezistă mult, şi maică-sa nu-l lăsă să-şi ducă povestea până la capăt:

— Îmi pare foarte bine, îi spuse ea. Acum trebuie să ai grijă să-ți iei regulat medicamentele. Dă-mi rețeta să-l trimit pe Gherasim la farmacie.

Şi ieşi să se îmbrace.

El îşi ținu răsuflarea câtă vreme a mai fost ea în odaie, dar după ce ieşi, oftă din rărunchi.

„Cine ştie? îşi spuse. Poate că nu e nimic grav."

Începu să ia medicamentele, să respecte recomandările doctorului, care se modificară după rezultatul de la analiza urinei. Odată cu analiza asta şi cu cele care urmară, se produse o încurcătură. La doctorul respectiv nu mai putea ajunge, iar prescripțiile de acum erau altele decât cele dinainte. Doctorul ori uitase să-l prevină, ori greşise, ori îi ascundea ceva.

Totuşi Ivan Ilici continua să urmeze conştiincios recomandările medicului şi la început lucrul acesta îi aduse alinare.

De la vizita la doctor, principala preocupare a lui Ivan Ilici era să respecte întru totul indicațiile acestuia legate de igienă şi de administrarea medicamentelor. Totodată îşi ținea sub observație durerea cu pricina şi toate celelalte funcții ale organismului. Era interesat mai cu seamă de boli şi de problemele de sănătate. Când în preajmă se vorbea de bolnavi, de morți, de persoane care se vindecaseră, dar mai ales de boala ce se abătuse asupra lui, Ivan Ilici trăgea cu urechea şi, silindu-se să-şi ascundă emoția, punea întrebări, aplica informațiile la suferința lui.

Durerea nu slăbea, însă el se străduia din răsputeri să creadă că se simte mai bine. Şi izbutea să se amăgească atâta timp cât nu-l tulbura nimic. Dar îndată ce apărea vreo supărare cu soția, sau avea vreun eşec la serviciu, sau îi intrau cărți proaste la vint, pe loc boala îşi făcea simțită prezența în forță. Înainte suporta toate aceste belele spunându-şi că uite, acuşi-acuşi o să îndrept răul, o să lupt, o să am succes, o să fac marele şlem. Acum însă orice nereuşită îl dobora şi-l aducea la disperare. Îşi spunea: „Abia începusem să mă pun pe picioare şi medicamentul îşi făcea efectul, că vine peste mine blestematul ăsta de ghinion, necazul ăsta...". Şi

se mânia pe ghinion şi pe oamenii care-l supărau dându-l gata, simțea că mânia asta îl omoară, dar nu putea s-o țină în frâu. Ar fi fost normal să-şi dea seama că furia lui pe împrejurări şi pe oameni îi agrava boala şi că de aceea ar fi trebuit să nu dea atenție întâmplărilor neplăcute, însă raționamentul lui era total opus. Îşi spunea că are nevoie de linişte, observa orice fapt care i-o tulbura şi la cel mai mic neajuns se enerva din nou. Starea lui se înrăutățea şi pentru că citea cărți de medicină şi se consulta cu medicii. Boala se agrava atât de lent, încât el se putea amăgi comparând o zi cu alta – diferența era mică. Dar când se sfătuia cu doctorii i se părea că boala merge înspre mai rău şi încă repede. Cu toate acestea se consulta mereu cu ei.

În aceeaşi lună se duse şi la altă somitate medicală care îi spuse aproape acelaşi lucru ca prima, doar că îi puse întrebările după alt calapod. Iar sfatul primit nu făcu decât să-i sporească îndoielile şi teama. Prietenul unui prieten – un medic foarte bun – îi puse un alt diagnostic şi, deşi îi promisese că se va face bine, mai mult îl sperie pe Ivan Ilici cu întrebările şi presupunerile lui, întețindu-i îndoielile. Un homeopat îi puse cu totul alt dignostic şi îi dădu un remediu, pe care Ivan Ilici îl luă, pe furiş, timp de o săptămână. Dar după o săptămână, văzând că nu simte nicio îmbunătățire, îşi pierdu încrederea şi în celelalte tratamente şi căzu într-o stare de deprimare şi mai adâncă. Într-o bună zi o doamnă din cercul lor de cunoştințe îi povesti despre lecuirea cu ajutorul icoanelor. Ivan Ilici se surprinse ascultând-o cu atenție, ba chiar gândindu-se că asta ar fi o rezolvare posibilă. Speriat de această întâmplare, îşi spuse: „Nu cumva îmi slăbesc facultățile mentale? Prostii! E absurd, nu trebuie să mă las pradă ipohondriei, ci să-mi aleg un medic şi să-i urmez tratamentul cu străşnicie. Aşa o să şi fac. Cu asta pun punct. N-o să mă mai gândesc la boală şi până la vară am să urmez cu strictețe prescripțiile medicale. Atunci o să se lămurească lucrurile. Iar acum gata cu îndoielile!...”. Uşor de spus, cu neputință de pus în practică. Durerea dintr-o parte îl chinuia şi parcă sporea, nu-i mai dădea pace nicio clipă, în gură avea un gust tot mai ciudat şi un miros respingător, îi scădea pofta de mâncare şi îl lăsau treptat puterile. Nu se putea amăgi: înlăuntrul lui se petrecea ceva nou,

înspăimântător şi extrem de important, mai important decât orice altceva din viaţa lui de până atunci. Şi doar el ştia toate astea, toţi cei din jurul lui nu înţelegeau ori nu voiau să înţeleagă, crezând că toate merg ca înainte. Lucrul acesta îl chinuia cel mai tare pe Ivan Ilici. Vedea că cei ai casei – mai cu seamă soţia şi fata care erau în toiul vizitelor de sezon – nu înţelegeau nimic şi se supărau că era atât de trist şi de pretenţios, de parcă el ar fi fost vinovat de toate astea. Deşi ei se străduiau să-şi ascundă iritarea, Ivan Ilici vedea că le stă în cale, că soţia adoptase o anumită atitudine faţă de boala lui, pe care şi-o păstra indiferent de ce spunea sau făcea el. Atitudinea aceasta se putea traduce astfel:

— Să ştiţi că Ivan Ilici nu poate să urmeze cu stricteţe tratamentul prescris, ca toţi oamenii cumsecade, le spunea ea cunoscuţilor. Azi ia picăturile, ţine regim şi se culcă la timp, iar mâine, dacă nu sunt atentă, uită brusc să le ia, mănâncă nisetru (şi n-are voie), ba mai şi stă la vint până la unu noaptea.

— Da' când s-a întâmplat asta? intervenea Ivan Ilici cu ciudă. O singură dată, la Piotr Ivanovici.

— Dar ieri cu Şebek?

— Oricum nu puteam să dorm de durere.

— Oricare ar fi cauza, în felul ăsta n-ai să te faci niciodată bine şi ne chinuieşti şi pe noi.

Din atitudinea Praskoviei Feodorovna legată de suferinţa lui, aşa cum o afişa faţă de ceilalţi şi chiar faţă de Ivan Ilici, reieşea că el este vinovat de boala lui şi că în felul acesta o împovărează cu un necaz. Ivan Ilici simţea că ea n-o face intenţionat, însă asta nu-i aducea nicio uşurare.

La tribunal, Ivan Ilici observa sau i se părea că observă aceeaşi atitudine ciudată faţă de el: ba i se părea că ceilalţi îl privesc iscoditor ca pe unul care în curând o să lase locul liber, ba vedea că prietenii se apucau să glumească amical pe seama îngrijorării lui, ca şi cum acel ceva groaznic şi înfricoşător, care se înfiripa înlăuntrul lui şi-l vlăguia necontenit, târându-l nu se ştie unde, ar fi fost cel mai plăcut subiect de glume. Îl enerva mai ales Schwartz cel plin de viaţă, vesel şi *comme il faut*, care-i amintea de cum fusese el însuşi cu zece ani în urmă.

Prietenii mai veneau să facă o partidă. Se aşezau la joc. Se desface un pachet nou de cărți, se împarte, în mână i se aşază în ordine caro lângă caro... sunt şapte. Partenerul anunță: „Fără atu” şi îl susține cu două carale. Ce şi-ar mai putea dori? Ar trebui să fie binedispus, să se învigoreze – *şlemul* e ca şi făcut. Şi deodată Ivan Ilici simte durerea aceea sâcâitoare, gustul rău în gură şi i se pare îngrozitor că, date fiind împrejurările, e în stare să se bucure de un *şlem*.

Se uită la Mihail Mihailovici, partenerul lui, cum aruncă energic pe masă carte după carte şi apoi, abținându-se să ridice levatele, le împinge politicos şi protector spre Ivan Ilici, ca să-i facă plăcerea să le strângă el cu uşurință, fără să întindă mâna prea mult. „Şi-o fi închipuind că sunt atât de nevolnic, încât nu sunt în stare să întind mâna”, îşi spune Ivan Ilici, uită socoteala atuurilor, mai joacă unul şi pierde *şlemul* cu trei levate. Însă mai cumplit decât orice altceva este să vadă cum suferă Mihail Mihailovici, în timp ce lui nu-i pasă. Şi îi este groază să se gândească la motivul indiferenței sale.

Partenerii văd că îi este greu şi-i spun: „Putem să ne oprim dacă eşti obosit. Odihneşte-te”. Să se odihnească? Nu, n-a obosit deloc, aşa că duce roberul până la capăt. Toți patru sunt posomorâți şi tăcuți. Ivan Ilici simte că el este cel care a provocat atmosfera aceasta apăsătoare şi că nu o poate risipi. Urmează cina, apoi oaspeții pleacă, iar Ivan Ilici rămâne singur având conştiința că viața îi este otrăvită, că otrăveşte şi viața celorlalți şi că otrava asta nu scade, ci îi pătrunde tot mai adânc întreaga-i ființă.

Trebuie să meargă la culcare cu gândurile astea, înfricoşat, plus suferința fizică, şi adesea să nu doarmă o bună parte din noapte, chinuit de durere. Dimineața trebuie să se scoale din nou, să se îmbrace, să meargă la tribunal, să vorbească, să scrie, iar dacă nu pleacă, să stea acasă cele douăzeci şi patru de ore, fiecare ceas fiind un chin pentru el. Şi trebuie să trăiască astfel, pe marginea prăpastiei, singur, fără niciun om care să-l înțeleagă sau să-l compătimească.

V

Aşa trecu o lună, apoi încă una. Înainte de Anul nou sosi cumnatul în vizită pentru un timp. Ivan Ilici era la tribunal. Praskovia Feodorovna plecase după cumpărături. Când intră în birou, Ivan Ilici îl găsi acolo pe cumnat, un sangvin sănătos, care-şi desfăcea singur geamantanul. La auzul paşilor lui Ivan Ilici, acesta îşi înălţă capul şi-l privi o clipă în tăcere, o privire extrem de grăitoare pentru Ivan Ilici. Cumnatul deschise gura să scoată un „ah!”, dar se stăpâni. Gestul acestuia era o confirmare.

— M-am schimbat, nu-i aşa?

— Da... oarecum.

Oricât încercă să mai aducă vorba despre înfăţişarea lui, cumnatul evită subiectul. Când se întoarse Praskovia Feodorovna, cumnatul se duse la ea. Ivan Ilici închise uşa cu cheia şi începu să se privească în oglindă, întâi din faţă, apoi din profil. Luă fotografia cu el şi soţia lui şi o compară cu ce vedea în oglindă. Schimbarea era imensă. Pe urmă îşi dezgoli braţele până la coate, şi le privi, lăsă mânecile în jos, se aşeză pe canapea şi se făcu mai negru decât noaptea la faţă.

„Nu trebuie, nu trebuie să cedez”, îşi spuse el, apoi se ridică hotărât, se duse la masă, deschise un dosar şi începu să citească, dar fără succes. Descuie uşa şi intră în camera de oaspeţi. Uşa de la salon era încuiată. Se apropie de ea în vârful picioarelor şi trase cu urechea.

— Nu-i adevărat, exagerezi, riposta Praskovia Feodorovna.

— Cum exagerez? Tu nu vezi? E un om mort, uită-te la ochii lui. Sunt stinşi. Da’ ce are?

— Nimeni nu ştie. Nikolaev (unul dintre medici) a zis ceva, dar nu ştiu exact. Leşcetiţki (somitatea medicală) a spus că dimpotrivă...

Ivan Ilici plecă de acolo, se duse la el în cameră, se întinse în pat şi începu să se gândească: „Rinichiul, rinichiul deplasat”. Îşi aminti tot ce-i spuseseră doctorii, cum că rinichiul s-a desprins şi rătăceşte de colo-colo. Ivan Ilici se strădui printr-un efort de imaginaţie să prindă rinichiul ăsta, să-l oprească şi să-l fixeze la locul lui. I se părea că e nevoie de atât de puţin... „Nu, mai bine mă mai duc o dată la Piotr Ivanovici.” (Acesta era

prietenul care avea un prieten medic.) Sună, porunci să se înhame calul şi se pregăti de plecare.

— Unde te duci, Jean? îl întrebă soția cu o expresie pe față deosebit de tristă şi neobişnuit de blândă.

Blândețea asta neobişnuită îl înfurie. O privi mohorât.

— Am treabă cu Piotr Ivanovici.

Plecă la prietenul care avea un prieten medic. Şi împreună cu acesta la doctor. Îl găsiră şi Ivan Ilici stătu îndelung de vorbă cu el.

Cercetând anatomic şi fiziologic detaliile procesului care, în opinia doctorului, se petrecea în organismul său, el înțelese totul.

Exista un lucruşor, unul foarte mic, în intestinul gros. Chestiunea asta putea fi îndreptată. Intensificând energia unui organ şi slăbind activitatea altuia se ajungea la o absorbție şi totul reintra în normal. Ajunse puțin mai târziu la masa de prânz. Mâncă, discută plin de voie bună cu ceilalți, dar multă vreme nu reuşi să se retragă la el să lucreze. În sfârşit, intră în birou şi se aşeză imediat la lucru. Citea dosare, muncea, fără să-l părăsească însă senzația că amâna rezolvarea unei probleme arzătoare de care se va apuca după ce termină de lucrat. Când termină, îşi aminti că problema arzătoare era gândul la intestinul gros. Dar nu se lăsă pradă acestui gând şi se duse să ia ceaiul în salon. Acolo erau musafiri, se purtau conversații, cântau din gură şi la pian. Era de față şi judecătorul de instrucție, logodnicul dorit pentru fată. Ivan Ilici îşi petrecu seara mai vesel decât ceilalți, după cum observă Praskovia Feodorovna, dar nu uită nicio clipă gândul tainic, din nou amânat pe mai târziu, la intestinul gros. La ora unsprezece îşi luă la revedere şi se retrase. De când se îmbolnăvise dormea singur într-o odăiță lângă birou. Intră, se dezbrăcă şi luă un roman de Zola, dar în loc să citească se lăsă în voia gândurilor. În imaginația lui se derula însănătoşirea dorită a intestinului gros. Se producea absorbția, era alungat factorul dăunător, se restabilea activitatea normală a organului. „Da, aşa e, îşi spuse. Trebuie doar să ajut natura.” Îşi aminti de medicament, se ridică, îl înghiți, se lungi pe spate, ascultând atent cât de benefic acționează doctoria şi cum alungă durerea. „Trebuie doar să-l iau regulat şi să evit influențele dăunătoare. Acum mă simt mai

bine, mult mai bine." Se apucă să se palpeze pe o parte – locul cu pricina nu-l mai durea. „Da, nu mă mai doare, e deja mult mai bine." Stinse lumânarea şi se culcă pe-o parte... Intestinul gros se înzdrăveneşte, se produce absorbția. Deodată simți iarăşi vechea durere, atât de cunoscută lui, surdă, înfundată, stăruitoare, amenințătoare. În gură – acelaşi gust respingător. I se strânse inima, îl luă cu amețeală. „Doamne, Dumnezeule! rosti el. S-a pornit din nou şi n-o să înceteze niciodată". Şi dintr-odată problema lui îi apăru în cu totul altă lumină. „Intestinul gros! Rinichiul! îşi spuse. Nu e vorba nici de intestinul gros, nici de rinichi, ci de viață şi... moarte. Da, am avut viață în mine şi ea se duce şi se tot duce şi nu pot s-o țin în loc. Da. De ce să mă amăgesc? Oare nu e limpede pentru toți, cu excepția mea, că mă sting, că e vorba numai de săptămâni, de zile – poate mor chiar acum. A fost lumină, iar acum e întuneric. Am fost aici, iar acum mă îndrept într-acolo! Încotro oare?" Îl luă cu frig şi i se opri răsuflarea. Auzea doar bătăile inimii.

„N-o să mai fiu şi atunci ce-o să fie? N-o să fie nimic. Unde am să fiu când n-am să mai fiu? Nu cumva asta e moartea? Nu, nu vreau!" Sări din pat, vru să aprindă o lumânare, cotrobăi cu mâinile tremurânde, scăpă lumânarea şi sfeşnicul pe jos şi se prăbuşi din nou pe pat, cu capul pe pernă. „De ce? E totuna, îşi spuse el, privind cu ochii deschişi în întuneric. Moartea. Da, moartea. Şi niciunul dintre ei nu ştie, nu vrea să ştie şi nu îi e milă. Ei cântă. (Auzea de după uşă, ca de departe, zvon de glasuri şi ritornele.) Lor le este indiferent, dar o să moară şi ei. Proştii! Eu mai devreme, ei mai târziu; dar şi ei vor păți acelaşi lucru. Şi totuşi se bucură. Dobitocii!" Mânia îl sufoca. Îl copleşi o stare apăsătoare, chinuitoare, de neîndurat. Nu e posibil ca toți să fie condamnați mereu la frica asta îngrozitoare. Se ridică.

„Ceva nu e în regulă; trebuie să mă liniştesc şi să regândesc totul de la început." Şi o luă de la capăt. „Da, începutul bolii. M-am lovit într-o parte şi am rămas acelaşi şi atunci, şi a doua zi. M-a durut puțin, apoi mai tare, apoi doctori, apoi tristețe şi descurajare, iarăşi doctori. Aşa m-am apropiat tot mai mult de prăpastie. Tot mai vlăguit. Şi iată că m-am ofilit, lumina din ochi mi s-a stins. E sfârşitul, iar eu mă gândesc la intestin. Mă

gândesc cum să vindec intestinul, când aici e vorba de moarte. E cu putință să fie chiar moartea?" Îl cuprinse din nou groaza, începu să gâfâie, se aplecă, bâjbâi după chibrituri, se sprijini cu cotul de noptiera care îi stătea în cale, dar atingerea ei îi provocă durere. Se supără pe ea, se rezemă mânios mai cu putere şi o răsturnă. Ajuns la disperare, simțind că se sufocă, se prăbuşi pe spate aşteptându-şi moartea chiar în clipa aceea.

Între timp, oaspeții plecau. Praskovia Feodorovna îi conducea. Auzi ceva căzând şi intră în odaia lui.

— Ce s-a întâmplat?

— Nimic. Am răsturnat-o din greşeală.

Ea ieşi, aduse o lumânare. El stătea culcat, răsuflând repede şi cu greutate, de parcă ar fi alergat o verstă, cu privirea pironită asupra ei.

— Ce-i cu tine, Jean?

— Ni...mic. Am răs...tur...nat-o.

„Ce să-i explic? N-o să înțeleagă", gândi el.

Şi într-adevăr ea nu înțelese. Îndreptă noptiera, aprinse o lumânare şi ieşi grăbită: trebuia să-şi conducă oaspeții.

Când se întoarse, Ivan Ilici stătea tot pe spate cu privirea în tavan.

— Ce ai? Îți e mai rău?

— Da.

Ea clătină din cap şi se aşează.

— Ştii, Jean, mă gândesc dacă n-ar fi bine să-l chemăm acasă pe Leşcetițki.

Asta însemna să-l cheme pe faimosul doctor, fără să-şi cruțe banii. El zâmbi caustic şi spuse „Nu". Ea mai întârzie puțin, apoi se apropie şi îl sărută pe frunte.

Simțea că o urăşte din tot sufletul în timp ce-l săruta şi făcu un efort să n-o împingă la o parte.

— Noapte bună. Poate dă Domnul şi ai să adormi.

— Da.

VI

Ivan Ilici vedea că moare şi tot timpul era disperat.

Deşi în adâncul sufletului ştia că moare, nu numai că nu se obişnuia cu acest gând, dar pur şi simplu nu înţelegea ce se întâmplă, nu putea nicicum să înţeleagă.

Exemplul de silogism pe care-l învăţase în manualul de logică al lui Kiesewetter[87] – Caius este om, oamenii sunt muritori, deci Caius este muritor – i se păruse toată viaţa corect numai în privinţa lui Caius, nu şi a lui. Existase un Caius, adică un om în general, şi raţionamentul era cât se poate de întemeiat. Dar el nu era nici Caius, nici om în general, el fusese dintotdeauna o fiinţă deosebită, cu totul deosebită de ceilalţi; fusese Vanea cu *maman* şi *papa*, cu Mitea şi Volodea, cu jucării, cu vizitiu şi dădacă, apoi cu Katenka, cu toate bucuriile, amărăciunile şi încântările copilăriei, adolescenţei şi tinereţii. Simţise oare Caius mirosul acelei mingi de piele în dungi, care-i plăcea atât de mult lui Vanea? Sărutase oare Caius mâna mamei într-un fel anume şi foşniseră tot aşa pentru el faldurile rochiei sale de mătase? Făcuse oare Caius tămbălău la Şcoala de Drept din pricina piroştilor? Fusese îndrăgostit ca el? Ar fi putut oare Caius să conducă o şedinţă la fel de bine ca el?

Caius este muritor şi e firesc să moară, dar eu – Vanea, Ivan Ilici – cu toate sentimentele şi gândurile mele sunt cu totul altceva. E cu neputinţă să trebuiască să mor. Ar fi mult prea îngrozitor.

Aşa simţea el.

„Dacă mi-ar fi fost dat să mor asemenea lui Caius, aş fi ştiut, mi-ar fi spus-o vocea interioară, dar nu s-a petrecut nimic de felul acesta. Eu şi prietenii mei am realizat că nouă nu ni se poate întâmpla ce a păţit Caius. Şi acum, ca să vezi! îşi spuse el. Nu e posibili. Nu e posibil şi totuşi aşa e. Cum aşa? Cum să înţeleg toate astea?”

---

[87] Johann Gottfried Kiesewetter (1766-1819), filosof, discipol al lui Kant, autor şi al unui manual de logică, tradus în limba rusă. Din el este preluat silogismul cu Caius referitor la Gaius Iulius Cesar.

Nu înțelegea şi se străduia să alunge gândul acesta, ca pe un gând mincinos, aberant, maladiv, dorea să-l schimbe cu altele corecte şi sănătoase. Dar gândul acesta – nu doar gând, ci cumva o realitate – revenea şi îi apărea în față.

În locul lui, Ivan Ilici chema pe rând alte gânduri sperând să găsească în ele un sprijin. Încerca să se întoarcă la mersul de odinioară al gândurilor care lăsau în umbră gândul morții. Dar – lucru ciudat – tot ce înainte umbrea ideea morții, o ascundea, o distrugea, acum nu mai avea acelaşi efect. În ultima vreme, Ivan Ilici îşi petrecea mai tot timpul încercând să restabilească vechiul mers al gândurilor care îndepărtau moartea. Bunăoară îşi spunea: „Să mă ocup de slujbă, în fond ea a fost viața mea". Se ducea la tribunal, alungând orice îndoială, intra în vorbă cu colegii şi se aşeza, ca de obicei, cu un aer absent, cuprinzându-i cu o privire îngândurată pe cei din fața lui şi sprijinindu-se cu mâinile slăbite de brațele fotoliului de stejar. Tot ca de obicei, se apleca spre colegul său, îşi trăgea dosarul mai aproape, schimba în şoaptă câteva cuvinte, apoi, ridicându-şi brusc ochii, se îndrepta în scaun, rostea cuvintele de rigoare şi deschidea procesul. Dar pe la mijlocul lui, durerea într-o parte, fără să țină cont de punctul din desfăşurarea şedinței, îşi începea dintr-odată lucrarea *ei* sâcâitoare. Ivan Ilici îşi pleca urechea, îşi alunga gândul de la *ea*, dar *ea* îşi continua treaba, apărea din nou şi se proțăpea în fața lui privindu-l țintă, iar el, cu ochii stinşi, încremenea şi se întreba iarăşi: „Oare doar *ea* să fie adevărată?". Colegii şi subalternii vedeau cu tristețe şi uimire cum el, un judecător strălucit şi subtil, se încurca, făcea greşeli. Ivan Ilici se înviora, se străduia să-şi vină în fire, conducea cumva şedința până la capăt şi se întorcea acasă cu gândul deprimant că interesul profesional nu mai putea, ca înainte, să-i ascundă nici măcar lui însuşi ceea ce voia el să ascundă, că preocuparea lui pentru slujbă nu-l putea scăpa de *ea*. Şi mai rău decât orice altceva era faptul că *ea* îi abătea atenția nu pentru ca el să facă un lucru anume, ci doar ca s-o privească drept în față, s-o privească şi, nefăcând nimic, să se chinuiască înfiorător.

Ca să iasă din starea asta, Ivan Ilici căuta consolări, adică alte paravane, şi pentru scurtă vreme acestea păreau o salvare, însă pe dată,

chiar dacă nu se năruiau, ele deveneau străvezii, ca şi cum *ea* ar fi avut puterea să străpungă orice. Nimic n-o putea face să dispară.

În ultima vreme i se întâmpla să intre în salonul amenajat de el, în salonul în care căzuse şi pentru care – cum glumea înveninat în sinea lui – îşi jertfise viaţa, pentru că ştia că boala i se pornise de la lovitura aceea. Intra şi vedea că pe masa lustruită era o zgârietură. Căuta proveniența şi o găsea în ornamentul de bronz uşor îndoit pe margine de pe un album cu poze. Lua albumul, un obiect costisitor, aranjat de el cu atâta dragoste, şi se supăra pe neglijența fiicei şi a prietenilor ei: într-un loc era rupt, în altul fotografiile fuseseră inversate. Punea meticulos totul în ordine, îndrepta la loc ornamentul de pe copertă.

Apoi îi venea ideea să mute tot acest *établissement*[88] cu albume într-un alt colţ, lângă flori. Chema feciorul sau veneau soţia şi fiica să-l ajute. Ele nu erau de acord, îl contraziceau, el se lua la ceartă, se supăra. Dar de fapt era bine, pentru că uita de *ea*, n-o mai vedea.

Însă dacă soţia îl admonesta când încerca să mute ceva cu mâna lui: „Lasă-i pe ceilalţi, ai să te loveşti din nou”, *ea* se ițea brusc pe după paravan şi el o zărea. Apăruse, iar el încă mai spera ca *ea* să se ascundă, dar, fără să vrea, se concentra pe locul cu pricina: totul era ca înainte, îl durea în continuare, el nu putea să uite, iar *ea* îl privea în faţă din spatele florilor. La ce bun toate?

„Şi adevărul e că aici, la draperia asta, ca la un asalt, mi-am pierdut viaţa. Oare aşa să fie? Cât e de sinistru şi de absurd! Nu se poate! Nu se poate şi totuşi aşa e.”

Se ducea în birou, se întindea pe canapea şi rămânea iarăşi numai cu *ea*. Ei doi, între patru ochi, fără să poată face ceva împotriva *ei*. Doar să se uite la *ea* şi să-l ia cu frig.

---

88 Aranjament (în fr., în orig.).

VII

Cum a intrat Ivan Ilici în a treia lună de boală e greu de spus, pentru că toate s-au desfăşurat pas cu pas, pe nesimțite, până s-a ajuns în situația în care şi soția, şi fiica, şi fiul, şi servitorii, şi cunoscuții, şi medicii, ba chiar şi el – toți îşi dădeau seama că singura lor preocupare era să afle cât de repede va lăsa în sfârşit locul liber, îi va scuti pe cei vii de prezența lui stingheritoare şi va scăpa el însuşi de suferințe.

Dormea din ce în ce mai puțin, îi dădeau opiu şi începuseră să-i facă injecții cu morfină. Dar nici asta nu-l alina. Inițial, tristețea resemnată pe care o încerca în starea de somnolență îl uşurase cumva ca ceva nou, apoi însă devenise greu de îndurat, era poate chiar mai chinuitoare decât durerea propriu-zisă.

Îi pregăteau mâncăruri speciale după recomandarea medicului, dar ele i se păreau din ce în ce mai fade şi mai respingătoare.

Pentru nevoile lui intime fuseseră făcute amenajări speciale şi de fiecare dată toate acestea erau un adevărat chin. Îl chinuiau murdăria, indecența, mirosul şi ideea că trebuie să fie de față şi altcineva.

Dar tocmai în chestiunea asta neplăcută apăruse o mângâiere pentru Ivan Ilici. Întotdeauna venea să strângă după el rândaşul Gherasim.

Gherasim era un mujic tânăr, curat, cu un aer de prospețime, care se cam îngrăşase cu bucatele de la oraş. Era mereu vesel şi senin. La început, prezența acestui om curat în straie ruseşti, care îndeplinea treaba asta neplăcută, îl stânjenise pe Ivan Ilici.

Odată, ridicându-se de pe oală, nu mai avu putere să-şi tragă pantalonii şi se prăbuşi pe fotoliul moale. Rămase aşa, uitându-se cu groază la coapsele sale dezgolite, neputincioase, pe care muşchii se conturau în linii clare.

Împrăştiind în jurul lui un aer proaspăt de iarnă şi miros plăcut de dohot de la cizmele grosolane, intră în odaie Gherasim cu pas uşor şi hotărât. Îmbrăcat într-o cămaşă curată de stambă, cu un şorț din pânză de casă în față, cu mânecile suflecate pe brațele lui tinere şi vânjoase, el se

apropie de oală, fără să se uite la Ivan Ilici, pesemne pentru a-şi stăvili – ca să nu-l umilească pe bolnav – bucuria de viaţă ce strălucea pe chipul lui.

— Gherasim, îl chemă cu voce stinsă Ivan Ilici.

Gherasim tresări, probabil speriat că greşise cu ceva, şi îşi întoarse repede spre bolnav faţa tânără, blândă, croită în linii simple, pe care abia începuse să mijească barba.

— Ce porunciţi?

— Presupun că ţi-e greu să faci treaba asta. Iartă-mă. Nu mă descurc singur.

— Nici vorbă! Gherasim îşi descoperi într-un zâmbet dinţii albi şi ochii i se luminară. De ce să-mi fie greu? Păi sunteţi bolnav.

Şi, ca de obicei, el apucă vasul cu mâini îndemânatice şi puternice şi ieşi păşind uşor. Peste un minut se întoarse păşind la fel de uşor.

Ivan Ilici şedea în fotoliu în aceeaşi poziţie.

— Gherasim, spuse el după ce acesta pusese la locul ei oala spălată şi curată, ajută-mă, te rog, vino aici. Gherasim se apropie. Ridică-mă. Nu mă descurc singur, iar pe Dmitri l-am trimis undeva.

Gherasim veni lângă el. La fel de uşor cum păşise, îl cuprinse abil cu braţele-i puternice, îl ridică uşor şi, susţinându-l cu o mână, cu cealaltă îi trase pantalonii, apoi vru să-l aşeze la loc. Dar Ivan Ilici îl rugă să-l ducă până la canapea. Fără niciun efort şi abia atingându-l, Gherasim îl conduse sprijinindu-l cu grijă până la canapea şi-l aşeză.

— Mulţumesc. Cu câtă iscusinţă, cât de bine... le faci tu pe toate.

Gherasim zâmbi din nou şi dădu să plece. Însă lui Ivan Ilici îi era atât de bine cu el, încât nu-i venea să-i dea drumul.

— Uite ce te rog: trage lângă mine un scaun, nu pe acela, pe celălalt, şi pune-mi-l sub picioare. Mi-e mai uşor când stau cu ele mai sus.

Gherasim îi aduse scaunul, îl aşeză încet pe podea, fără zgomot, şi-i ridică picioarele pe el. Lui Ivan Ilici i se păru că îi era mai bine în timp ce îi ţinea picioarele în sus.

— Mi-e mai bine când ele sunt mai sus, spuse Ivan Ilici. Pune-mi dedesubt şi perna aceea.

Gherasim făcu întocmai. Îi ridică din nou picioarele şi i le lăsă în jos. Ivan Ilici se simți din nou mai bine câtă vreme Gherasim îi înălță picioarele. Când i le coborî i se păru că se simte mai rău.

— Gherasim, ai vreo treabă acum?

— Nicidecum, domnia voastră, răspunse Gherasim, care învățase la oraş cum se vorbeşte cu boierii.

— Mai ai ceva de făcut?

— Ce să mai am? Le-am gătat pe toate, doar lemne să mai tai pentru mâine.

— Atunci ține-mi picioarele aşa, mai sus. Poți?

— Cum să nu? Sigur că pot.

Gherasim îi ridică mai mult picioarele şi lui Ivan Ilici i se păru că în poziția asta nu mai simte deloc durerea.

— Da' cu lemnele cum rămâne?

— Nu vă faceți griji, o să mă descurc.

Ivan Ilici îi porunci lui Gherasim să ia loc şi să-i țină picioarele. Între timp stătu de vorbă cu el şi – lucru ciudat – i se păru că îi este mai bine câtă vreme Gherasim îi ținea picioarele.

De atunci Ivan Ilici începu să-l cheme din când în când pe Gherasim să-i țină picioarele pe umeri. Îi plăcea şi să discute cu el. Gherasim făcea toate astea simplu şi firesc, cu plăcere şi cu o bunăvoință care îl înduioşa pe Ivan Ilici. Sănătatea, forța şi vigoarea celorlalți îl răneau pe Ivan Ilici, numai forța şi vigoarea lui Gherasim nu-l amărau, ci, dimpotrivă, îl linişteau.

Chinul cel mai mare pentru Ivan Ilici era minciuna – adoptată nu se ştie de ce de toată lumea – că e doar bolnav, că nu moare, că trebuie doar să fie liniştit şi să se trateze şi totul o să fie foarte bine. El însă ştia că orice i s-ar face n-o să rezulte nimic altceva decât o suferință tot mai cumplită şi, în final, moartea. Îl chinuia minciuna asta, îl chinuia faptul că nu voiau să recunoască acel lucru pe care-l ştiau cu toții, inclusiv el însuşi, dar preferau să mintă în legătură cu starea lui extrem de gravă, silindu-l până şi pe el să ia parte la minciună. Minciuna asta aruncată asupra lui în ajunul morții, minciuna asta care trebuia să coboare actul extrem de

solemn al morții sale la nivelul vizitelor şi draperiilor, al nisetrului servit la masă... era teribil de chinuitoare pentru Ivan Ilici. Şi – ciudat – când îl amețeau cu tot felul de tertipuri, de cele mai multe ori era la un pas să le strige: „Încetați cu minciuna, ştiți şi voi că mor, ştiu şi eu, aşa că renunțați cel puțin la minciuni”. Dar n-avea niciodată puterea s-o facă. Vedea că actul teribil, îngrozitor, al intrării lui în moarte era coborât la nivelul unei neplăceri întâmplătoare, în parte al unei necuviințe (de genul aceleia comise de cel care, intrând într-un salon, răspândeşte în jurul lui un miros urât), fiind astfel lezată tocmai acea decență căreia el i se închinase întreaga viață. Vedea că nimănui nu îi este milă de el, pentru că nimeni nu voia nici măcar să-l înțeleagă. Doar Gherasim îl înțelegea şi-l compătimea. De aceea lui Ivan Ilici îi era bine numai cu Gherasim. Se simțea bine când uneori Gherasim îi ținea picioarele zile în şir, fără să se ducă la culcare, zicând: „Să nu vă faceți griji, Ivan Ilici, am eu timp să dorm” sau când, începând să-l tutuiască, adăuga: „Dacă n-ai fi bolnav..., dar aşa, de ce să nu te slujesc?”. Numai Gherasim nu mințea, din tot ce făcea se vedea că doar el înțelegea care e situația şi nu socotea de cuviință să ascundă lucrul acesta. Pur şi simplu îi era milă de boierul slăbit care se stingea. Odată, când Ivan Ilici l-a trimis la culcare, chiar i-a spus de-a dreptul:

— Toți o să murim. De ce să nu-mi dau osteneala? dând a înțelege că nu se simte împovărat de munca lui, tocmai pentru că o face pentru un muribund şi că speră ca la vremea cuvenită cineva să se străduiască la fel şi pentru el.

În afară de minciuna asta sau ca o urmare a ei, pe Ivan Ilici îl chinuia cel mai mult că nimănui nu-i era milă de el cum şi-ar fi dorit-o. În unele clipe, după suferințe îndelungate, Ivan Ilici jinduia mai mult decât orice, ca un copil bolnav, – oricât i-ar fi fost de ruşine să recunoască – după mila cuiva. Voia să plângă cineva la căpătâiul lui, să fie mângâiat şi sărutat, aşa cum sunt dezmierdați şi alinați copiii. Ştia că este o persoană de vază, că barba îi încărunțeşte şi că de aceea lucrul acesta e cu neputință. Şi totuşi îşi dorea asta. Iar în relația cu Gherasim exista ceva din ce aştepta el şi astfel legătura cu acesta îi aducea mângâiere. Ivan Ilici ar fi vrut să plângă, să se alinte, să verse cineva o lacrimă lângă el, dar iată că venea

consilierul Şebek, colegul lui, şi Ivan Ilici, în loc să plângă şi să se alinte, lua un aer serios, sever şi concentrat şi, în virtutea inerției, îşi spunea părerea despre însemnătatea unei hotărâri a Curții de Casație, ținând-o cu încăpățânare pe-a lui. Minciuna aceasta din jurul şi din lăuntrul său îi otrăvea cel mai mult ultimele zile.

VIII

Era dimineață. Ştia că era dimineață pentru că Gherasim plecase şi tocmai venise Piotr, valetul, care stinse lumânările, trase o draperie şi începu să deretice fără zgomot prin odaie. Că era dimineață sau seară, că era vineri sau duminică – îi era totuna. Pentru el nu existau decât durerea surdă, chinuitoare, care nu-l părăsea nicio clipă, conştiința faptului că viața i se stinge implacabil, dar încă se mai prelungeşte, mereu aceeaşi moarte cumplită şi hidoasă – singura reală cu adevărat –, şi mereu aceeaşi minciună. Ce mai contau zilele, săptămânile şi ceasurile?

— Porunciți să vă aduc ceaiul?

„El simte nevoia de rânduială, ştie că dimineața boierii beau ceai” se gândi Ivan Ilici şi-i răspunse scurt:

— Nu.

— N-ar fi bine să vă mutați pe canapea?

„Trebuie să facă ordine în cameră şi eu îl împiedic, asta sunt eu – murdărie, dezordine”, se gândi el şi spuse doar atât:

— Nu, lasă-mă aici.

Valetul îşi mai făcu de lucru prin preajmă. Ivan Ilici întinse mâna. Piotr se apropie îndatoritor.

— Ce doriți?

— Ceasul.

Piotr luă ceasul care era la îndemână şi i-l întinse.

— Opt şi jumătate. Ceilalți s-au sculat?

— Nu, boierule. Vasili Ivanovici (acesta era fiul) a plecat la gimnaziu, iar Praskovia Feodorovna a poruncit să fie trezită dacă întrebați de dumneaei. Porunciți s-o trezesc?

— Nu, nu-i nevoie. „N-ar fi bine să beau nişte ceai?” se gândi el. Adu-mi totuşi un ceai.

Piotr se îndreptă spre uşă. Lui Ivan Ilici îi era groază să rămână singur. „Cum să-l mai reţin aici? Da, medicamentul”.

— Piotr, dă-mi doctoria. „Cine ştie, poate că doctoria o să-mi fie încă de folos.”

Turnă din doctorie în lingură şi o bău. „Nu, n-o să-mi ajute cu nimic. Toate astea-s prostii, amăgire, hotărî el îndată ce simți gustul dulceag cunoscut, exasperant. Nu, nu mai pot să sper. Durerea însă, durerea asta... de s-ar potoli măcar o clipă...” Şi începu să geamă. Piotr se întoarse.

— Nu, du-te. Adu-mi ceaiul.

Piotr ieşi. Rămas singur, Ivan Ilici gemea nu atât de durere, oricât de cumplită ar fi fost ea, cât mai ales de tristețe. „Mereu acelaşi şi acelaşi lucru, toate aceste zile şi nopți nesfârşite. De s-ar întâmpla mai curând! Ce să se întâmple? Moartea, bezna. Nu, nu, orice altceva, dar nu moartea!”

Când Piotr se întoarse cu ceaiul pe tavă, Ivan Ilici îl privi îndelung, descumpănit, fără să înțeleagă cine e şi ce vrea. Privirea asta îl fâstâci pe Piotr. Fâstâceala lui Piotr îl făcu pe Ivan Ilici să-şi vină în fire.

— A... ceaiul, rosti el, foarte bine, pune-l aici. Dar acum ajută-mă doar să mă spăl şi dă-mi o cămaşă curată.

Şi Ivan Ilici începu să se spele. Îşi spălă mâinile, fața, dinții, se pieptănă, oprindu-se din când în când să-şi mai tragă sufletul, apoi se uită în oglindă şi se îngrozi. Cel mai tare se îngrozi de cum i se lipea părul de fruntea palidă.

În timp ce Piotr îi schimba cămaşa, ştia deja că se va îngrozi şi mai tare dacă-şi va privi trupul, aşa că renunță. Toaleta de dimineață se încheie. Îşi îmbrăcă halatul, se înfăşură cu un pled şi se aşeză în fotoliu să-şi bea ceaiul. O clipă se simți împrospătat, dar îndată ce începu să-şi bea ceaiul îl izbi acelaşi gust neplăcut, apăru aceeaşi durere surdă. Îl bău pe tot în silă şi se lăsă pe spate întinzându-şi picioarele. Apoi îi dădu drumul lui Piotr.

Mereu acelaşi lucru. Ba licărea un strop de speranță, ba se dezlănțuia cu furie un ocean de disperare, şi tot timpul era măcinat de durere şi tristețe, mereu aceeaşi durere şi tristețe. Când era singur se simțea cumplit de trist, ar fi vrut să cheme pe cineva, însă ştia dinainte că o să-i fie şi mai greu cu alții de față. „Măcar de mi-ar da iarăşi morfină, să uit de mine. Am să-i spun doctorului să se mai gândească şi la alt medicament. Aşa e insuportabil, absolut insuportabil."

Trecu astfel un ceas, două. Dar iată că se aude clopoțelul în vestibul. O fi doctorul. E chiar el – proaspăt, plin de viață, gras, vesel, având aerul să spună că, uite, vă alarmează ceva anume, dar le aranjăm noi pe toate. Doctorul ştie că acum jovialitatea lui e deplasată, el însă a adoptat-o o dată pentru totdeauna şi nu poate renunța la ea, asemenea omului care şi-a pus fracul de dimineață şi s-a pornit să facă vizite.

Doctorul îşi freacă mâinile energic şi încurajator.

— Sunt înghețat. E un ger de crapă pietrele. Lăsați-mă doar o clipă să mă încălzesc, spune el dând a înțelege că e nevoie doar de puțină răbdare până se încălzeşte, dar că după aceea o să le pună pe toate pe roate.

— Ei, cum... ?

Ivan Ilici simte că doctorul ar fi vrut să spună „Cum îți mai merg treburile?", dar că-şi dăduse seama că ar fi fost nepotrivit, aşa că-l întreabă: „Cum ți-a fost peste noapte?"

Ivan Ilici se uită la doctor parcă întrebându-l la rândul lui: „Oare niciodată nu ți-e ruşine să minți în halul ăsta?"

Doctorul însă nu vrea să priceapă.

Şi Ivan Ilici îi răspunde:

— La fel de groaznic ca înainte. Durerea nu trece, nu cedează. Dacă mi-ai da ceva...

— Da, aşa sunteți voi, bolnavii. Ei, acum se pare că m-am încălzit, nici măcar ireproşabila Praskovia Feodorovna n-ar avea ce obiecta împotriva temperaturii mele. Aşa că pot să vă salut.

Doctorul îi strânge mâna.

Lăsând gluma la o parte, cu un aer preocupat, doctorul se apucă să examineze bolnavul: îi ia pulsul, temperatura, îl ciocăneşte şi îl ascultă ici şi colo.

Ivan Ilici e conştient, fără urmă de tăgadă, că toate astea sunt prostii şi amăgire curată, dar când medicul, stând în genunchi, se apleacă lipindu-şi urechea când mai sus, când mai jos, şi cu un aer plin de importanță execută deasupra lui felurite mişcări de gimnastică, se lasă prins în plasa acestuia, aşa cum înainte se lăsa furat de pledoariile avocaților, deşi ştia prea bine ce minciuni îndrugă ei şi de ce.

În timp ce doctorul, în genunchi pe canapea, încă îl mai ciocăneşte, se aude în prag foşnetul rochiei de mătase a Praskoviei Feodorovna care îl dojenea pe Piotr că nu-i anunțase venirea doctorului.

Ea intră, îşi sărută soțul şi pe dată începe să explice că e sculată de mult şi că doar din pricina unei neînțelegeri nu fusese aici când sosise doctorul.

Ivan Ilici se uită la ea, o cercetează cu privirea, reproşându-i şi albeața pielii, şi formele durdulii, şi curățenia mâinilor şi a gâtului, şi luciul părului, şi strălucirea ochilor ei plini de viață. O urăşte cu toată puterea sufletului. E suficient doar să-l atingă ca să-i stârnească un val de ură.

Atitudinea ei față de el şi de boala lui era mereu aceeaşi. Aşa cum doctorul îşi fabricase propria atitudine față de bolnav şi nu mai putea să şi-o schimbe, tot aşa îşi formase şi Praskovia Feodorovna o atitudine – în sensul că el nu face ce trebuie, deci e singurul vinovat, iar ea îl dojeneşte cu dragoste – la care nu mai putea renunța.

— Nu vrea deloc să mă asculte! Nu-şi ia medicamentul la timp. Şi mai ales stă culcat într-o poziție care îi face rău cu siguranță: cu picioarele ridicate.

Şi ea povesti cum îl pune pe Gherasim să-i țină picioarele în sus.

Doctorul surâse blând şi un pic disprețuitor, parcă spunând: „N-avem ce face, bolnavii născocesc uneori prostii de neimaginat, dar trebuie să-i iertăm”.

După ce încheie consultul, doctorul se uită la ceas şi atunci Praskovia Feodorovna îl anunță pe Ivan Ilici că, fie că doreşte sau nu, ea a chemat

un doctor faimos care, împreună cu Mihail Danilovici (aşa se numea medicul casei), îl va examina şi-şi va spune părerea.

— Te rog să nu te împotriveşti. O fac pentru mine, zise ea ironic, lăsând să se înţeleagă că, de fapt, o face pentru el, retezându-i astfel orice posibilitate de refuz.

El tăcea încruntat. Simţea că minciuna care-l învăluia era atât de încâlcită, încât îi venea greu să mai priceapă ceva.

Toate îngrijirile legate de el le făcea, de fapt, pentru sine, socotind că e un gest nemaipomenit din partea ei să-i spună asta (când în realitate chiar în folosul ei le făcea), tocmai pentru ca el să înţeleagă contrariul.

Într-adevăr, la unsprezece şi jumătate sosi faimosul doctor. Începură din nou investigaţiile şi discuţiile importante – în prezenţa lui, dar şi în altă cameră – despre rinichi şi intestinul gros, apoi curseră întrebări şi răspunsuri pe un ton atât de grav, încât în locul problemei reale a vieţii şi a morţii, singura ce-i stătea în faţă, apăru iarăşi problema rinichiului şi-a intestinului gros care nu funcţionau cum trebuie şi cărora acuşi-acuşi o să le vină de hac Mihail Danilovici şi somitatea medicală, silindu-le s-o apuce pe drumul cel bun.

Doctorul faimos îşi luă rămas-bun cu un aer solemn, dar nu disperat. La întrebarea timidă – dacă sunt şanse de însănătoşire –, pe care Ivan Ilici i-o adresă, uitându-se la el cu ochii strălucind de spaimă şi speranţă, răspunse că nu poate garanta, dar că e posibil. Privirea încărcată de speranţă cu care Ivan Ilici îl petrecu pe doctor era atât de jalnică, încât, observând-o, Praskovia Feodorovna începu să plângă după ce ieşi din încăpere ca să-i achite onorariul renumitului doctor.

Înviorarea stârnită de îmbărbătarea doctorului dură puţin în sufletul lui Ivan Ilici. Din nou aceeaşi cameră, aceleaşi tablouri, draperii, tapete, sticluţe, acelaşi trup suferind, măcinat de durere. Ivan Ilici începu să geamă. Îi făcură o injecţie şi el amorţi uitând de toate.

Când îşi veni în fire, se lăsa seara. I se aduse cina. Se sili să bea din supă. Şi din nou aceleaşi lucruri, din nou noaptea ce se apropia.

După masă, pe la şapte, intră în odaie Praskovia Feodorovna, îmbrăcată în rochie de seară, cu pieptul mare strâns în corset şi cu urme de pudră pe

față. Încă de dimineață îi pomenise de ieşitul lor la teatru. Venise Sarah Bernhardt în turneu şi ei aveau loja lor, luată cândva la insistențele lui. Ivan Ilici uitase de programul lor pe azi şi găteala ei îl jigni. Dar se stăpâni, amintindu-şi că el fusese acela care stăruise să obțină o lojă şi să meargă cu toții la teatru în ideea că plăcerea estetică e educativă pentru copii.

Praskovia Feodorovna intrase mulțumită de sine, dar cumva cu un aer vinovat. Se aşează, îl întrebă de sănătate doar de politețe – după cum îşi dădu el seama –, nu ca să afle ceva, ştiind bine că nu era nimic nou de aflat. Începu apoi să-i spună ce-i folosea ei să-i spună, că nu s-ar fi dus la teatru nici în ruptul capului, dar loja era închiriată, că vor merge Hélène (fata lor) şi Petrişcev (judecătorul de instrucție, logodnicul fetei) şi că nu putea să-i lase singuri. Dar că i-ar fi plăcut mai mult să stea cu el. Ar dori însă ca în lipsa ei să urmeze prescripția doctorului.

— Ah, da, Feodor Petrovici (logodnicul) ar vrea să te vadă. Se poate? Şi Liza ar vrea.

— Să intre.

Fata intră gătită în rochie de seară, cu trupul tânăr cam dezgolit, care-l duse cu gândul la propriul trup ce-i provoca atâta suferință. Iar ea şi-l expunea. Era plină de vigoare, sănătoasă, vădit îndrăgostită şi indignată pe boala, suferința şi moartea care stăteau în calea fericirii sale.

Intră şi Feodor Petrovici în frac, cu părul frizat *à la Capoul*[89], cu gâtul lung şi vânjos, înfăşurat strâns într-un guler alb, cu un plastron uriaş tot alb, cu pantaloni negri strâmți şi lipiți de pulpele-i robuste. Pe o mână avea trasă mănuşa albă, în cealaltă îşi ținea clacul.

În urma lor se furişă neobservat şi elevul îmbrăcat într-o uniformă nouă şi înmănuşat, cu cearcăne oribile, al căror înțeles Ivan Ilici îl ştia prea bine.

Întotdeauna îi fusese milă de băiat, bietul de el. Iar privirea lui speriată şi compătimitoare îl înfricoşa. Lui Ivan Ilici i se părea că, în afară de Gherasim, doar Vanea îl înțelegea şi-l deplângea.

---

[89] Victor Capoul (1839-1924), tenor francez a cărui coafură cu cărare la mijloc şi cârlionți a devenit modă într-o vreme.

Se aşezară cu toţii şi-l întrebară iarăşi de sănătate. Se lăsă tăcerea. Liza o întrebă pe maică-sa de binoclu. Între ele se porni un schimb de cuvinte, care unde îl pusese. Atmosfera devenise penibilă.

Feodor Petrovici îl întrebă pe Ivan Ilici dacă o văzuse vreodată pe Sarah Bernhardt. Ivan Ilici nu pricepu iniţial ce e întrebat, dar apoi răspunse:

— Nu, n-am văzut-o. Dar dumneata?

— Am văzut-o în *Adrienne Lecouvreur*.

Praskovia Feodorovna spuse că actriţa e extraordinară în nu ştiu ce rol. Fata o contrazise. Începu o discuţie despre rafinamentul şi realismul jocului ei, acel gen de discuţie care decurge mereu după acelaşi calapod.

La mijlocul conversaţiei Feodor Petrovici se uită la Ivan Ilici şi amuţi. Se uitară şi ceilalţi şi amuţiră. Ivan Ilici privea drept în faţa lui cu ochii scânteind de furie îndreptată, pare-se, împotriva lor. Trebuia găsită o soluţie pentru a se ieşi din situaţia asta, dar niciuna nu le era la îndemână. Tăcerea trebuia curmată, dar nimeni nu se încumeta. Tuturor le era groază că minciuna convenţională ar putea fi brusc încălcată şi lucrurile ar apărea în adevărata lor lumină. Liza se decise prima şi rupse tăcerea. Voia să ascundă ceea ce simţeau toţi, dar o luă gura pe dinainte:

— Dacă totuşi *vrem să mergem*, atunci ar cam fi timpul, spuse ea uitându-se la ceas, un dar din partea tatălui ei, apoi îi zâmbi abia vizibil şi cu subînţeles tânărului, făcând aluzie la un lucru ştiut doar de ei doi, şi se ridică foşnindu-şi rochia.

Se ridicară şi ceilalţi, îşi luară rămas-bun şi plecară.

După ce ieşiră, lui Ivan Ilici i se păru că îi este mai bine: minciuna plecase odată cu ei, însă durerea rămăsese. Mereu aceeaşi durere şi aceeaşi spaimă făceau ca totul să-l apese la fel: nici mai greu, nici mai uşor. Totul mergea spre mai rău.

Timpul se scurgea din nou minut după minut, ceas după ceas, monoton, fără sfârşit, deşi sfârşitul inevitabil se apropia tot mai ameninţător.

— Da, trimite-l aici pe Gherasim, răspunse el la întrebarea lui Piotr.

IX

Soția se întoarse noaptea târziu. Intră în vârful picioarelor, însă el o auzi: deschise ochii şi-i închise repede la loc. Praskovia Feodorovna vru să-i dea drumul lui Gherasim şi să rămână ea cu Ivan Ilici. El deschise ochii şi-i spuse:

— Nu, du-te.

— Te doare rău?

— Ca de obicei.

— Ia nişte opiu.

El consimți şi bău. Ea plecă.

Până pe la trei dimineața căzu într-o stare de toropeală chinuitoare. Avea senzația că cineva încearcă să-l îndese dureros într-un sac negru, îngust şi adânc, se străduie să-l afunde tot mai tare, fără să izbutească. Totul e apăsător în povestea asta înspăimântătoare. Se teme să nu cadă înăuntru şi parcă totuşi şi-ar dori-o, se zbate, dar se şi lasă. Şi deodată se desprinde, cade şi – se dezmeticeşte. Mereu acelaşi Gherasim stă în picioare la capătul patului, moțăind liniştit şi răbdător. Iar el zace culcat cu picioarele slăbite, în ciorapi, pe umerii lui. Aceeaşi lumânare cu abajur şi aceeaşi durere necurmată.

— Du-te, Gherasim, şopti.

— Lăsați, mai stau.

— Nu, du-te.

Îşi coborî picioarele, se întoarse pe o parte cu mâna sub el şi simți cum îl năpădeşte mila de sine. Aşteptă până ieşi Gherasim din odaie şi, fără să se mai rețină, începu să plângă ca un copil. Îşi plângea neputința, singurătatea cumplită, plângea din pricina cruzimii oamenilor, a lui Dumnezeu care-l părăsise.

„De ce mi-ai făcut asta? De ce m-ai adus în halul ăsta? De ce, de ce mă chinuieşti atât de îngrozitor?”

Nu aştepta răspuns şi plângea pentru că nu exista vreunul şi nici n-avea cum să existe. Durerea se înteți se iarăşi, dar el nu se mişcă, nu

chemă pe nimeni. Îşi spunea: „Hai, nu te lăsa, loveşte! Dar de ce? Ce ți-am făcut? De ce?”

Apoi se potoli, încetă nu doar să plângă, ci şi să răsufle, devenind tot numai urechi, ca şi cum ar fi auzit nu un glas ce scotea sunete, ci glasul sufletului, şirul gândurilor ce i se iscau în minte.

— Ce-ți trebuie? fură primele cuvinte pe care el le desluşi limpede. – Ce-ți trebuie? Ce-ți trebuie? repetă Ivan Ilici. Ce-mi trebuie? Să nu mai sufăr, să trăiesc, răspunse.

Şi îşi încordă auzul cu atâta străşnicie încât nici măcar durerea nu putu să-l distragă.

— Să trăieşti? Cum să trăieşti? îl întrebă glasul sufletului.

— Da, să trăiesc ca înainte, bine şi plăcut.

— Să trăieşti ca înainte, bine şi plăcut? repetă glasul.

Ivan Ilici începu să prefire în minte cele mai frumoase clipe ale plăcutei sale vieți. Dar – lucru ciudat – toate aceste cele mai frumoase clipe ale plăcutei sale vieți acum îi apăreau altfel decât îi păruseră înainte. Toate, cu excepția primelor amintiri din copilărie. Atunci, în copilărie, existase ceva cu adevărat plăcut cu care ar fi putut trăi, dacă ea, copilăria, s-ar fi întors iarăşi. Însă omul care trăise acele clipe frumoase dispăruse: părea să fie o amintire despre altcineva.

Abia începea să-şi amintească episoadele al căror rezultat era Ivan Ilici de azi, că toate cele ce i se păruseră cândva a fi bucurii se topeau sub ochii săi, transformându-se în ceva neînsemnat, adesea chiar dezgustător.

Şi cu cât se îndepărtau de copilărie şi se apropiau de prezent, momentele de bucurie deveneau tot mai îndoielnice şi mai inconsistente. Începutul fusese Şcoala de Drept. Acolo trăise şi lucruri cu adevărat frumoase: ambianță veselă, prieteni, speranțe. Dar în clasele superioare, clipele frumoase se răreau tot mai mult. Apoi apărură din nou clipe frumoase, legate de amintirea unei iubiri din perioada primei slujbe pe lângă guvernator. Pe urmă totul se învălmăşea şi clipele plăcute se împuținau. Cu cât înainta în timp, cu atât erau mai puține.

Căsătoria... mai mult o întâmplare, apoi dezamăgirea, mirosul din gura soției, senzualitatea, prefăcătoria!... Şi slujba asta anostă, şi grija banilor...

aşa au trecut un an, doi, zece, douăzeci – mereu la fel. Şi cu fiecare an, viaţa se destrăma tot mai mult. De fapt, mergeam cu pas egal la vale, închipuindu-mi că urc pe munte. Chiar aşa a şi fost. În ochii opiniei publice urcam pe munte, dar pe măsură ce înaintam, viaţa îmi aluneca de sub picioare... Şi acum totul s-a sfârşit, trebuie să mor!

Ce înseamnă asta? De ce? Nu se poate. E posibil oare ca viaţa să fie atât de lipsită de sens, atât de mârşavă? Şi dacă e lipsită de sens şi mârşavă, atunci de ce să mor, şi pe deasupra şi în chinuri? Nu, ceva nu se leagă.

„Poate nu am trăit cum trebuie", îl fulgeră un gând. „Totuşi cum să nu fi trăit cum trebuie, dacă pe toate le-am făcut cum se cuvine?" îşi spuse şi pe dată îşi alungă din minte, ca pe ceva absolut imposibil, această unică dezlegare a enigmei vieţii şi morţii.

„Şi acum ce vrei? Să trăieşti? Cum să trăieşti? Să trăieşti ca la tribunal, când aprodul anunţă: «Intră completul de judecată!»... Judecata, judecata, îşi repetă el. Uite-o, asta e judecata! Dar eu nu sunt vinovat! strigă el furios. De ce?" Încetă să mai plângă şi, întorcându-se cu faţa la perete, începu să se gândească obsesiv: „De ce, pentru ce toată grozăvia aceasta?".

Însă oricât îşi bătea capul, nu găsea răspuns. Şi când îi trecea prin minte gândul, care revenea adesea, că toată grozăvia asta i se întâmplă pentru că nu trăise cum trebuie, el îşi amintea felul corect în care îşi dusese viaţa şi alunga îndată acest gând ciudat.

X

Mai trecură două săptămâni. Ivan Ilici nu se mai ridica de pe canapea. Nu voia să zacă în pat, ci pe canapea. Şi stând culcat tot timpul cu faţa la perete, el îndura singur aceleaşi suferinţe necurmate şi era măcinat de aceleaşi gânduri fără răspuns. „Ce e asta? Să fie într-adevăr moartea?" Şi vocea interioară îi răspundea: „Da, ea este". „Atunci de ce tot chinul acesta?" Şi vocea îi răspundea: „Uite-aşa, degeaba".

Încă de la începutul bolii, din momentul în care Ivan Ilici se dusese pentru prima dată la doctor, viața lui se împărțise în două stări de spirit contrare care alternau: ba disperare şi aşteptare a morții cumplite şi de neînțeles, ba speranță şi urmărire atentă a funcționării organelor din trupul său. În fața ochilor îi apăreau ba rinichiul sau intestinul gros care de la un timp se abăteau de la îndeplinirea obligațiilor lor, ba moartea cumplită şi de neînțeles de care nu se putea salva cu niciun chip.

Aceste două stări de spirit alternau chiar de la începutul bolii, dar cu cât înainta boala, considerațiile legate de rinichi luau forme tot mai fantastice şi mai dubioase, în timp ce conştiința morții apropiate devenea tot mai reală.

Era de ajuns să-şi aducă aminte cum fusese cu trei luni în urmă şi să vadă cum era acum, cum coborâse cu pas egal la vale – că i se spulbera orice speranță.

În ultima vreme, culcat cu fața spre spătarul canapelei, cufundat într-o singurătate cumplită – acea singurătate pe care o înduri în mijlocul unui oraş aglomerat şi al familiei, înconjurat de numeroase cunoştințe, o singurătate deplină cum nu mai există nicăieri, nici pe pământ, nici în adâncul mării – Ivan Ilici trăia doar din amintiri. Una după alta îi apăreau în minte imagini din trecut. Începeau întotdeauna cu prezentul cel mai apropiat şi ajungeau până în trecutul cel mai îndepărtat, în vremea copilăriei, unde se opreau. Dacă se gândea la fiertura de prune uscate pe care i-o dădeau acum, el îşi amintea de prunele franțuzeşti uscate şi zbârcite din copilărie, pe care le mânca aşa cum erau, de gustul lor aparte şi de saliva care îi umplea gura când ajungea la sâmburi. Gustul prunelor de atunci îi trezea un şir întreg de alte amintiri ale acelor vremuri: dădaca, fratele, jucăriile. „Nu trebuie să mă gândesc la asta... e prea dureros”, îşi spunea Ivan Ilici şi revenea repede în prezent. Nasturele de pe speteaza canapelei şi încrețiturile marochinului. „Marochinul e scump şi nu e trainic; ne-am certat din cauza lui. Dar cândva a fost alt marochin şi altă ceartă, când am rupt servieta de piele a tatei şi el ne-a pedepsit, dar mama ne-a adus piroşti.” Şi iarăşi se afunda în copilărie, începea iarăşi să sufere,

apoi se străduia să alunge amintirea cu pricina şi să se gândească la altceva.

Şi din nou în sufletul lui, în paralel cu acest mers al amintirilor, se derula alt şir de amintiri: cum evoluase şi se înrăutățise boala. Se petrecea acelaşi lucru: cu cât se întorcea mai mult în timp, cu atât găsea mai multă viață, mai bună, mai autentică. Apoi ambele şiruri de amintiri se contopeau. „Aşa cum chinurile sunt tot mai crâncene, tot aşa şi viața a mers din rău în mai rău", se gândea el. Un singur punct luminos undeva, în urmă, la începutul vieții, care cu timpul se făcea tot mai întunecat şi se prăbuşea în gol repede, tot mai repede. „Invers proporțional cu pătratul distanței până la moarte", se gândi Ivan Ilici. Şi imaginea aceasta a pietrei ce cade cu viteză sporită i se întipări în suflet. Viața, un şir de suferințe din ce în ce mai mari, zboară tot mai repede spre sfârşit, spre suferința cea mai cumplită. „Zbor...". El tresărea, se zbătea, voia să se împotrivească, însă de acum ştia că împotrivirea e zadarnică şi cu ochii osteniți de atâta privit, dar fără puterea de a nu privi ce era în fața lui, se uita țintă la speteaza canapelei aşteptând acea prăbuşire teribilă, izbitura şi pieirea. „N-am cum să mă împotrivesc, îşi spunea. Măcar de-aş înțelege de ce! Nici asta nu se poate. Singura explicație ar fi să recunosc că n-am trăit cum trebuie. Dar mi-e imposibil să recunosc aşa ceva", îşi spunea el, amintindu-şi temeinicia, corectitudinea şi decența vieții lui. „Mi-e imposibil să admit aşa ceva, se gândea el, mimând un zâmbet ca şi cum cineva ar fi putut să-l vadă şi să se lase păcălit. Nu există nicio explicație! Chinuri, moarte... De ce?"

XI

Mai trecură două săptămâni. În acest răstimp se petrecu evenimentul dorit de Ivan Ilici şi de soția lui. Petrişcev o ceru oficial pe fată în căsătorie. Lucrul acesta se întâmplase seara. A doua zi, Praskovia Feodorovna intră la soțul ei, chibzuind în sinea ei cum să-l anunțe de cererea în căsătorie făcută de Feodor Petrovici, dar chiar în noaptea aceea starea lui Ivan Ilici

se înrăutățise. Praskovia Feodorovna îl găsi tot pe canapea, dar într-o poziție nouă. Acum zăcea pe spate şi gemea, cu privirea pironită în tavan.

Ea începu să-i vorbească de medicamente. El îşi întoarse privirea spre ea. Praskovia Feodorovna nu apucă să-şi ducă vorba până la capăt: în ochii lui se citea o ură imensă îndreptată anume împotriva ei...

— Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-mă să mor liniştit, îi spuse el.

Ea vru să iasă, dar tocmai atunci intră fata care se apropie să-l salute de dimineață. Îi aruncă şi ei aceeaşi privire încărcată de ură, iar când îl întrebă cum se simte, îi răspunse sec că în curând îi va elibera pe toți de prezența lui. Tăcură amândouă, mai zăboviră puțin şi ieşiră.

— Cu ce suntem noi vinovate? izbucni Liza, adresându-se mamei sale. De parcă i-am fi făcut noi ceva! Mi-e milă de papa, dar de ce să ne chinuiască aşa?

La ora convenită veni doctorul. Ivan Ilici îi răspunse cu „da” şi „nu”, fără să-şi desprindă de acesta privirea plină de ură, şi în final îi spuse:

— Doar ştii prea bine că nu mă poți ajuta cu nimic, aşa că lasă-mă în pace.

— Pot să-ți mai uşurez suferința, zise doctorul.

— Nici asta nu poți, lasă-mă.

Doctorul se duse în sufragerie şi îi comunică Praskoviei Feodorovna că starea lui este foarte gravă şi că nu mai există decât o singură posibilitate – opiul – pentru a-i mai domoli durerile care probabil sunt cumplite.

Doctorul se referea la suferința fizică şi era adevărat. Însă mai cumplită decât suferința fizică era suferința morală care-l chinuia cel mai mult.

Suferința morală consta în faptul că în noaptea trecută, privind la chipul blând, toropit de somn, cu pometii ieşiți în afară al lui Gherasim, pe Ivan Ilici îl fulgerase gândul că, într-adevăr, toată viața lui, viața conştientă, nu fusese ceea ce ar fi trebuit să fie.

Îi trecuse prin minte că ceea ce i se păruse o aberație, adică gândul că nu îşi trăise viața cum ar fi trebuit, s-ar putea să fie un adevăr. Îi mai trecuse prin minte că acele tentative firave de a se lupta cu ceea ce oamenii sus-puşi socoteau a fi onorabil – tentative firave la care renunțase imediat – ar fi putut să fie calea corectă, iar restul să fie fals. Şi slujba, şi

felul în care-şi rânduise viaţa, şi familia lui, şi preocupările sociale şi profesionale – era posibil ca toate acestea să fi fost false. Încercase să le apere în faţa propriei sale conştiinţe, dar brusc percepuse toată şubrezenia lor. De fapt, nu avea ce apăra.

„Dar dacă lucrurile stau aşa, îşi spusese, şi eu plec din viaţă cu conştiinţa că am distrus tot ce mi-a fost dat, fără să pot îndrepta ceva, atunci ce e de făcut?" Culcat pe spate, începuse din nou să-şi depene etapele vieţii. Dimineaţa, când îşi văzu valetul, apoi soţia şi fata, apoi doctorul, înţelese că fiecare gest, fiecare cuvânt al lor confirma adevărul înfricoşător care i se revelase peste noapte. În ei se vedea pe sine, tot ce însemnase pentru el viaţa, vedea limpede că totul nu fusese ce ar fi trebuit să fie, ci doar o amăgire uriaşă, înspăimântătoare, care-i ascunsese vederii şi viaţa, şi moartea. Gândul acesta îi întetea, îi înzecea suferinţa fizică. Gemea, se zvârcolea şi-şi smulgea hainele de pe el. I se părea că ele îl apasă şi-l sufocă. Şi de aceea îi ura pe cei din jurul lui.

Îi dădură o doză mare de opiu şi el căzu în nesimţire; dar la amiază o luă de la capăt. Îi alungă pe toţi şi începu iarăşi să se zvârcolească de pe o parte pe alta.

Soţia veni lângă el şi-i spuse:

— Jean, scumpul meu, fă-o pentru mine (pentru mine?!). N-are cum să-ţi strice şi uneori ajută. Până la urmă e un fleac. Chiar şi oamenii sănătoşi adesea...

El deschise larg ochii.

— Ce să fac? Să mă împărtăşesc? Pentru ce? N-am nevoie! Deşi poate că...

Ea începu să plângă.

— Eşti de acord, dragul meu? O să chem preotul nostru, e atât de drăguţ!

— Perfect, foarte bine, rosti el.

După ce veni preotul, în timpul spovedaniei, Ivan Ilici se linişti, simţind că îndoielile parcă îl mai lăsaseră, prin urmare, şi durerile, şi pentru o clipă întrezări o speranţă. Începu din nou să se gândească la intestinul gros şi la posibilitatea vindecării lui. Se împărtăşi cu lacrimi în ochi.

Când îl întinseră pe canapea după împărtăşanie, se simți ceva vreme uşurat şi din nou îi încolți speranța că va trăi. Se duse cu gândul la operația pe care i-o propuneau. „Să trăiesc, vreau să trăiesc”, îşi spunea. Soția se apropie să-l felicite. Rosti cuvintele obişnuite în asemenea ocazii şi adăugă:

— Nu-i aşa că te simți mai bine?

Răspunse „da”, ocolindu-i privirea.

Îmbrăcămintea ei, înfățişarea, expresia feței, timbrul vocii – toate îi spuneau unul şi acelaşi lucru: „Nu e ce trebuie. Tot ce-ai trăit şi trăieşti este minciună şi amăgire care-ți ascund vederii viața şi moartea”. Îndată ce-i veni gândul acesta, ura lui spori şi, odată cu ea, se înteți chinurile fizice, şi, totodată, îl copleşi conştiința morții apropiate, de neînlăturat. Apăru o senzație nouă, de durere care-l sfredelea, îl înjunghia şi îi tăia respirația.

Expresia chipului său când rosti „da” era înfricoşătoare. Rostind acel „da”, o privi drept în ochi[90] şi, în pofida slăbiciunii din ultima vreme, se răsuci repede cu fața în jos şi începu să urle:

— Plecați, plecați de aici, lăsați-mă singur!

XII

Din acea clipă se porni urletul care nu conteni trei zile în şir, atât de teribil, încât nici după două rânduri de uşi închise nu puteai să nu-l auzi fără să te apuce groaza. În clipa când îi răspunsese soției, el îşi dăduse seama că e pierdut, că nu mai există cale de întoarcere, că îi venise sfârşitul, sfârşitul inevitabil, iar îndoiala lui încă nerezolvată va rămâne aşa pentru totdeauna.

— Uu! Uuu! Uu! țipa el pe diferite tonuri. Începu să strige „Nu vreau!” şi continuă să urle, un urlet din care nu se desluşea decât vocala „u”.

---

[90] „O privi drept în ochi” şi, mai devreme, „ocolindu-i privirea” – inadvertență în original.

În cele trei zile, pe parcursul cărora timpul n-a existat pentru el, s-a zbătut în sacul acela negru în care îl îndesa o forță nevăzută, de nebiruit. Se zvârcolea aşa cum se zvârcoleşte în mâinile călăului condamnatul la moarte, ştiind totuşi că n-are scăpare. Cu fiecare clipă simțea că, în ciuda eforturilor sale de a se împotrivi, se apropia tot mai mult de ceea ce-l înspăimânta. Suferea că era împins în gaura aceea neagră, dar şi mai mult suferea că nu poate intra. Îi stătea împotrivă convingerea că viața sa nu fusese aşa cum trebuie. Justificarea propriei sale vieți îl ținea agățat şi nu-l lăsa să înainteze, chinuindu-l mai mult decât orice.

Deodată o forță necunoscută îl izbi în piept, într-o parte, simți că se sufocă şi se prăvăli în gaură, iar la capătul ei licări ceva. Ceea ce i se întâmpla semăna cu senzația pe care o ai în tren când ți se pare că mergi înapoi, când de fapt mergi înainte şi brusc te dumireşti în ce direcție te îndrepți cu adevărat.

„Da, n-am făcut ce trebuie, îşi spuse, dar nu-i nimic. Se poate, se poate face «ce trebuie». Dar ce este acest «ce trebuie»?", se întrebă el şi dintr-odată se linişti.

Era la sfârşitul celei de a treia zi, cu un ceas înainte de moarte. Chiar atunci fiul se furişă încetişor spre tatăl lui şi se apropie de pat. Muribundul încă mai urla cu disperare şi dădea din mâini. O mână nimeri pe capul liceanului; acesta o luă, îşi lipi buzele de ea şi începu să plângă.

Era chiar clipa în care Ivan Ilici se prăvălise, zărise lumina şi înțelesese că viața lui nu fusese ceea ce ar fi trebuit să fie, dar că se mai poate îndrepta. Tocmai se întrebase ce este acel „ce trebuie" şi se liniştise încordându-şi auzul. În clipa aceea atunci simți că cineva îi sărută mâna. Deschise ochii şi se uită la fiul său. I se făcu milă de băiat. Se apropie şi soția lui. El o privi. Ea se uita la el cu gura deschisă, cu lacrimile şiroindu-i pe nas şi pe obraz, cu fața cuprinsă de deznădejde. I se făcu milă şi de ea.

„Da, îi chinuiesc, se gândi el. Le pare rău, dar o să le fie mai bine după ce o să mor." Vru să le spună asta, însă nu avu putere să vorbească. „În fond, de ce să vorbesc? Trebuie să trec la fapte", îşi zise. Îi arătă soției cu privirea pe fiul lor şi rosti:

— Du-l de aici... milă... şi de tine...

Dori să adauge „iartă-mă”, dar spuse „lasă-mă” şi, nemaifiind în stare să se corecteze, dădu din mână a renunțare, ştiind că cine trebuie să priceapă va pricepe.

Şi deodată înțelese că ceea ce îl chinuia şi părea de nedezlegat se dezleagă brusc din două părți, din zece părți, din toate părțile. Îi e milă de ei, trebuie să facă în aşa fel ca ei să nu mai sufere. Să-i scape de suferințe şi pe ei, şi pe sine. „Cât e de bine şi de simplu, îi trecu prin minte. Dar durerea? se întrebă el. Unde o fi dispărut? Ei, durere, unde eşti?”

Începu să asculte atent.

„Da, e aici. Nu-i nimic, las’ să fie.”

„Dar moartea? Ea unde este?”

Îşi căută frica de moarte cu care se obişnuise de atâta vreme şi n-o găsi. Unde e? Care moarte? Nu mai exista niciun fel de frică de moarte, pentru că nici moartea nu exista.

În loc de moarte era lumină.

— Aşadar asta e! izbucni el cu voce tare. Ce bucurie!

Pentru el toate se petrecură într-o clipă şi sensul acestei clipe nu se mai schimbă. Însă pentru cei de față agonia lui mai continuă încă două ore. În pieptul lui clocotea ceva, trupul vlăguit zvâcnea. Apoi clocotul şi horcăitul deveniră tot mai rare.

— S-a sfârşit! spuse cineva aplecat deasupra lui.

El auzi aceste cuvinte şi le repetă în sinea lui. „S-a sfârşit cu moartea. Nu mai este.”

Trase aer în piept, se opri la mijlocul unui suspin, trupul i destinse şi muri.

1884-1886

Însemnările unui nebun

1883. 20 octombrie. Azi m-au dus la administrația guberniei, la un consult medical şi părerile au fost împărțite. Au discutat şi au decis că nu sunt nebun. Dar asta s-a întâmplat doar pentru că eu în timpul consultului m-am străduit din răsputeri să nu mă trădez. Şi nu m-am

trădat, fiindcă mi-e frică de casa de nebuni, iar de casa de nebuni mi-e frică pentru că acolo aş fi împiedicat să-mi văd de preocupările mele nebuneşti. Au recunoscut că aş avea nişte tulburări psihice şi încă nu ştiu ce, dar că sunt întreg la minte. Aşa au spus ei, eu însă ştiu că sunt nebun. Doctorul mi-a prescris un tratament, asigurându-mă că, dacă îi voi urma cu strictețe recomandările, toată povestea asta va trece. Adică, îmi va trece tot ce mă supără. O, ce n-aş da să-mi treacă! E prea chinuitor. Am să povestesc pe rând cum şi de unde a apărut necesitatea acestui consult medical, cum am înnebunit şi cum mi-am dat în vileag nebunia. Până la treizeci şi cinci de ani am trăit ca toată lumea şi nu dădeam niciun semn că ceva n-ar fi în regulă cu mine. Doar în prima copilărie, până la zece ani, am trecut prin ceva asemănător cu ce mi se întâmplă acum, dar atunci erau numai nişte accese, nu o stare permanentă ca în prezent. În copilărie, starea asta se petrecea un pic altfel. Şi iată cum anume.

Îmi aduc aminte că odată, pe când aveam cinci sau şase ani, mă pregăteam de culcare. Dădaca Eupraksia, o femeie înaltă, uscățivă, într-o rochie cafenie, cu o bonetă ca un castron pe cap şi cu pielea atârnându-i sub bărbie, mă dezbrăcase şi încerca să mă bage în pat.

— Mă urc eu, eu singur, i-am spus păşind peste marginea înaltă a patului.

— Hai, culcă-te, culcă-te odată, Fedenka. Uite, Mitea e cuminte şi e deja în pat, spuse ea arătând din cap spre fratele meu.

Am sărit în pat, ținând-o pe dădacă de mână. Apoi i-am dat drumul, am dat un pic din picioare sub plapumă, după care m-am înfăşurat strâns în ea. Mi-era atât de bine aşa! Mă potolisem şi acum îmi spuneam: „O iubesc pe dădacă, dădaca ne iubeşte pe mine şi pe Mitenka, eu îl iubesc pe Mitenka, iar Mitenka ne iubeşte pe mine şi pe dădacă. Pe dădacă o iubeşte Taras, eu îl iubesc pe Taras, şi Mitenka îl iubeşte. Iar Taras ne iubeşte pe mine şi pe dădacă. Mama ne iubeşte pe mine şi pe dădacă, iar dădaca o iubeşte pe mama, ne iubeşte pe mine şi pe tata; toți se iubesc şi tuturor le e bine”. Deodată am auzit-o pe menajeră care, dând buzna în odaie, țipa înverşunată ceva în legătură cu o zaharniță, şi pe dadacă spunându-i, la fel de înverşunată, că n-a luat-o ea. Am simțit pe loc ceva ca o durere, m-a

copleşit un sentiment de frică, de nedumerire şi groază, m-a cuprins o spaimă atât de rece, încât mi-am ascuns capul sub plapumă. Dar nici în întunecimea de acolo nu mi-a fost mai uşor. Mi-am amintit cum, mai demult, un băiat fusese bătut în faţa mea, cum ţipa el şi cât de înspăimântător era chipul lui Foka, cel care îl bătea pe băiat.

— Să nu mai faci, să nu mai faci, repeta el şi-l lovea mai departe. Băiatul zicea: „Nu mai fac". Dar Foka tot repeta „să nu mai faci" şi-l bătea înainte. Şi atunci, m-am pierdut cu firea. Am început să plâng în hohote. Iată, hohotele acelea de plâns, disperarea aceea au fost primele semne ale nebuniei de acum. Îmi mai aduc aminte că altădată am păţit la fel când mătuşa ne-a povestit despre Hristos. A povestit ce-a povestit şi apoi a vrut să plece, dar noi am rugat-o:

— Mai spune-ne despre Iisus Hristos.

— Nu, acum n-am timp.

— Ba mai povesteşte-ne, o rugă şi Mitenka.

Şi mătuşa a luat-o de la cap cu ce ne povestise şi înainte: cum l-au răstignit pe Hristos, cum l-au bătut şi l-au torturat, în timp ce el se ruga neîncetat lui Dumnezeu, fără să-i condamne pe cei ce-l chinuiau.

— Mătuşă, da' de ce îl chinuiau?

— Erau oameni răi.

— Dar el era bun.

— Gata, ajunge, e trecut de opt. M-aţi auzit?

— De ce-l băteau? El i-a iertat, de ce să-l bată? Îl durea. Îl durea, mătuşă?

— Ajunge, mă duc să-mi beau ceaiul.

— Da' poate că nu-i adevărat, poate că nu l-au bătut.

— Hai, gata.

— Nu, nu pleca.

Şi starea aceea m-a cuprins iarăşi, am izbucnit în plâns, am plâns în hohote, apoi am început să mă dau cu capul de perete.

Aşa arătau crizele astea în copilărie. Însă de pe la paisprezece ani, când în mine s-a trezit instinctul sexual şi m-am dedat viciului, crizele n-au mai

apărut. Devenisem un băiat ca toți băieții. Am fost crescuți cu mâncăruri grase şi din abundență, cocoloşiți de cei din jur, înconjurați de toate ispitele cu putință ce ne ațâțau senzualitatea şi în mijlocul unor copii la fel de stricați ca noi. Băieții de vârsta mea m-au dăscălit într-ale viciului şi m-am lăsat pradă lui. Apoi am înlocuit viciul ăsta cu altul. Am început să am de-a face cu femeile şi astfel, căutând desfătări şi aflându-le, am ajuns la vârsta de treizeci şi cinci de ani. Eram sănătos tun şi nu mai exista niciun semn al nebuniei mele. Aceşti douăzeci de ani ai vieții mele în deplină sănătate au trecut în aşa fel încât acum nu-mi mai amintesc aproape nimic din ei, iar când îmi amintesc o fac cu greutate şi dezgust.

Ca toți băieții sănătoşi la minte din mediul meu, am intrat la liceu, apoi la universitate, unde am absolvit Şcoala de Drept. Apoi, un timp, am avut un serviciu, am cunoscut-o pe soția mea de acum, m-am căsătorit şi am trăit la țară, cum se spune. Mi-am crescut copiii, m-am ocupat de gospodărie şi am fost judecător de pace. În al zecelea an de căsnicie am avut o altă criză, prima după cele din copilărie.

Strânsesem nişte bani împreună cu soția, din moştenirea ei şi din certificatele mele de răscumpărare[91], şi ne hotărâserăm să cumpărăm o moşie. Eram preocupat, cum e firesc, să sporesc avutul nostru şi doream s-o fac prin mijloace cât mai înțelepte, mai avantajoase decât ale altora. Pe atunci, mă interesam pretutindeni unde se vând moşii şi citeam toate anunțurile din ziare. Voiam să fac o afacere în care venitul de pe moşie sau valoarea pădurii să acopere cheltuiala şi astfel moşia dobândită ar fi fost pomană curată. Căutam un fraier care să nu se priceapă la asemenea treburi şi la un moment chiar mi se păruse că am dat peste unul. În gubernia Penza se vindea o moşie cu păduri întinse. Din informațiile căpătate reieşea că vânzătorul era tocmai fraierul căutat şi că pădurile acopereau prețul moşiei. M-am pregătit de drum şi am plecat. La început am călătorit amândoi cu trenul (mă însoțea un servitor), apoi cu trăsura. Călătoria a fost foarte plăcută. Servitorul, un tânăr blajin, era la fel de

---

[91] În urma reformei țărăneşti din 1861, unii țărani şi-au răscumpărat cu bani obligația de a lucra timp de şase ani în folosul moşierului.

vesel ca şi mine. Locuri noi, oameni noi. Călătoream, eram binedispuşi. Până la locul cu pricina mai aveam de mers vreo două sute şi ceva de verste. Ne-am hotărât să parcurgem distanța fără pauze mari, oprindu-ne doar ca să schimbăm caii. Se lăsase noaptea şi noi eram tot pe drum. Am început să moțăim. M-a furat somnul şi pe mine, dar m-am trezit brusc. Mă cuprinsese frica. Aşa cum se întâmplă adesea, m-am trezit speriat, dar înviorat, cu senzația că n-am să mai dorm nicicând. „De ce sunt pe drum? Încotro merg?", m-a fulgerat un gând. Nu mă stânjenea ideea de a cumpăra ieftin o moşie, însă mi se părea că nu merită să plec atât de departe pentru un fleac, că voi muri aici, într-un loc străin. Şi am intrat în panică. S-a trezit şi Serghei, servitorul, şi m-am folosit de asta ca să trăncănesc cu el. Am început să-i vorbesc de locul prin care treceam, el îmi răspundea, glumea, dar eu mă plictiseam. Am pălăvrăgit şi despre treburile noastre, despre ce urma să cumpăr. Mă mira voia bună cu care îmi răspundea. Pentru el toate erau bune şi frumoase, iar mie totul îmi părea dezgustător. Totuşi, câtă vreme am stat de vorbă cu el, mi-a fost mai uşor. În afară de plictiseală şi teamă, am început să simt oboseala şi dorința de a poposi undeva. Mi se părea că mi-ar fi mai uşor dacă aş intra într-o casă, aş vedea lume, aş bea ceai pe săturate şi aş dormi. Ne apropiam de oraşul Arzamas.

— Ce-ar fi să ne oprim aici? Să ne odihnim puțin.

— Ar fi grozav.

— Mai e mult până în oraş?

— De aici încă vreo şapte verste.

Surugiul era un om domol, chibzuit şi tăcut. Nu grăbea caii şi lucrul acesta mă plictisea. Am pornit. Tăceam şi mă simțeam mai bine, fiindcă mă aştepta odihna şi speram că acolo starea mea proastă o să treacă. Am tot mers prin beznă, drumul mi s-a părut îngrozitor de lung. Ne-am apropiat de oraş. Toată lumea dormea. În întuneric s-au ivit nişte căsuțe, clopoțeii şi tropotul cailor răsunau parcă mai tare, aşa cum se întâmplă de obicei în preajma clădirilor. Ici şi colo apăreau şi case mari şi albe. Totul mi se părea trist în jur. Aşteptam stația de poştă, samovarul şi odihna, eram nerăbdător să mă întind în pat. În sfârşit am ajuns la o căsuță cu un

stâlp în față. Căsuța era albă, dar mie mi s-a părut teribil de tristă. Mi s-a făcut frică de-a binelea. Am coborât cu grijă. Serghei, plin de însuflețire, a cărat înăuntru cele necesare, alergând şi tropăind prin pridvor. Chiar şi tropăitul lui mă umplea de tristețe. Am intrat într-un coridor micuț, şi un bărbat adormit cu o pată pe obraz – pata asta îmi dădea fiori – mi-a arătat o odaie mohorâtă. Am păşit înăuntru, dar mi s-a făcut şi mai frică.

— N-aveți vreo cameră, oricât de mică, în care să mă pot odihni?

— Avem. Chiar asta e.

O odăiță pătrată, văruită cu grijă. Îmi amintesc cât de tare mă chinuia tocmai forma ei pătrată. Avea o singură fereastră, cu perdeluță roşie. O masă din mesteacăn de Karelia şi o canapea cu brațele arcuite. Am păşit înăuntru. Serghei a pregătit samovarul şi a turnat ceaiul. Eu am luat o pernă şi m-am întins pe canapea. Nu dormeam, auzeam cum Serghei îşi bea ceaiul. M-a chemat şi pe mine. Mi-era groază să mă ridic, să-mi alung starea de somnolență, ba chiar să mă aflu în odaia aceea. Nu m-am ridicat şi m-a furat somnul. Chiar am adormit, pentru că m-am trezit în beznă şi singur în odaie. Eram din nou la fel de treaz ca în trăsură. Simțeam că nu mai pot adormi cu niciun chip. De ce o pornisem încoace? Încotro mă îndreptam? De ce şi unde fugeam? Fugeam de ceva înspăimântător şi nu mă puteam desprinde de acel ceva. Eu eram acel ceva, de mine era vorba. Nici moşia de la Penza, nicio altă moşie n-avea cum să adauge sau să scadă ceva din eul meu. Propriul meu eu era cel care mă agasa, mă chinuia şi părea de nesuportat. Aş fi vrut să adorm, să uit de mine, dar nu puteam. Nu puteam scăpa de mine. Am ieşit pe coridor. Serghei dormea pe o bancă îngustă. Îi atârna o mână, dar somnul îi era dulce. Dormea şi paznicul cu pata pe față. Ieşisem pe coridor crezând că o să scap de acel ceva care mă chinuia. Dar el ieşise după mine şi învăluia totul într-o tristețe apăsătoare. Mă simțeam la fel de înfricoşat ca mai înainte, ba chiar mai tare. „Ce prostie mai e şi asta? îmi spuneam. De ce sunt trist, de ce mă tem?” – „De mine, mi-a răspuns glasul înfundat al morții. Sunt aici.” M-a luat cu frig pe şira spinării. Da, glasul morții. O să vină, e chiar aici şi n-ar trebui să fie. Dacă trebuia într-adevăr să mor, atunci n-aş fi trecut prin ce treceam, mi-ar fi fost doar frică. Iar acum nu mi-era frică, ci doar

vedeam şi simţeam că se apropie moartea şi, totodată, simţeam că ea n-ar trebui să fie. Întreaga mea fiinţă îşi cerea dreptul la viaţă şi, în acelaşi timp, era copleşită de prezenţa morţii. Această sfâşiere în două era cumplită. Am încercat să mă scutur de această spaimă. Am găsit un sfeşnic de aramă cu o lumânare începută şi am aprins-o. Flacăra roşiatică a lumânării şi mărimea ei, ceva mai scurtă decât sfeşnicul, îmi spunea acelaşi lucru. Viaţa nu conţine nimic de seamă, în schimb, există moarte, deşi ea n-ar trebui să fie. Am încercat să mă gândesc la ce mă preocupa: la cumpărarea moşiei, la soţie. Toate astea însă nu numai că nu erau plăcute, dar se reduseseră la nimic. Groaza pentru viaţa mea care se stingea întuneca totul. Trebuia neapărat să adorm. M-am culcat, dar abia mă întinsesem în pat, că am sărit brusc în picioare, cuprins iarăşi de spaimă. Mă mistuia o tristeţe cumplită, o tristeţe sufletească, asemeni aceleia pe care o simţi înainte de a vomita. Ţi-e frică, eşti înspăimântat, ţi se pare că moartea te înfricoşează, dar îţi aminteşti de viaţă, te gândeşti la ea şi te înfricoşează ideea că viaţa se duce. Într-un anume fel, viaţa şi moartea se contopeau. Ceva se străduia să-mi sfâşie sufletul în bucăţi şi nu izbutea. M-am dus încă o dată să-i văd pe cei care dormeau, am încercat iarăşi să adorm, dar aceeaşi groază roşiatică, albă, pătrată mă bântuia necontenit. Ceva încerca să se rupă în mine, dar nu reuşea. Era chinuitor, mă chinuia ceva uscat şi rău, nu simţeam în mine nicio picătură de bunătate, ci doar o ură neclintită şi rece împotriva mea şi a celui ce-mi dăduse fiinţă. Cine-mi dăduse fiinţă? Dumnezeu, se spune că Dumnezeu. Să mă rog, mi-am amintit eu. Nu mă mai rugasem de mult, de vreo douăzeci de ani, şi nu credeam în nimic, cu toate că de dragul bunei-cuviinţe ţineam post în fiecare an. Am început să înşir rugăciuni: *Doamne miluieşte*, *Tatăl nostru*, *Preasfântă Născătoare*. Pe altele le compuneam singur pe loc. Mă închinam, mă înclinam până la pământ şi mă uitam în jur, temându-mă că m-ar putea vedea cineva. Lucrul acesta părea să mă distragă, mă distrăgea spaima că m-ar putea vedea cineva. Apoi m-am culcat. Dar nici n-am apucat bine să mă întind pe pat şi să închid ochii, că m-a copleşit iarăşi sentimentul acela de groază. M-am ridicat din pat. Nu mai puteam îndura, i-am trezit pe paznic şi pe Serghei, am poruncit să fie înhămaţi caii şi am

pornit la drum. Aerul curat şi mişcarea m-au făcut să mă simt mai bine. Dar, pe de altă parte, simțeam cum ceva nou mi se cuibărise în suflet şi-mi otrăvea toată viața de până atunci.

Seara târziu am ajuns la locul cu pricina. Mă luptasem toată ziua cu tristețea şi o biruisem, dar în suflet îmi rămăsese o zgură oribilă, de parcă trecusem printr-o nenorocire pe care o puteam da uitării doar pentru o vreme. Ea însă era acolo, în adâncul sufletului, şi mă ținea în stăpânire.

Am ajuns seara. Vechilul, un bătrânel, m-a primit bine, deşi nu prea bucuros (era supărat că se vindea moşia). Odăi curate cu mobilă capitonată. Un samovar nou, strălucitor. Un serviciu de ceai impunător, miere la ceai. Totul decurgea bine. Eu însă am cerut informații despre moşie în silă, ca şi cum aş fi repetat o lecție veche şi aproape uitată. Nu mă bucura nimic. Totuşi, noaptea am dormit fără să mă simt măcinat de tristețe. Am pus lucrul acesta pe seama rugăciunilor făcute la culcare. Apoi am început să-mi duc viața la fel ca înainte, dar tot timpul mă urmărea frica de tristețea de atunci. Mă vedeam silit să trăiesc în permanență, mai ales în obiceiurile cotidiene, ca un şcolar care turuie o lecție învățată, fără să se gândească la ea. Aşa trebuia să-mi duc traiul, ca să nu cad iarăşi pradă acelei triste ți apăsătoare, pe care o simțisem pentru prima dată la Arzamas. M-am întors cu bine acasă, n-am cumpărat moşia fiindcă nu-mi ajungeau banii şi mi-am reluat viața de dinainte cu o singură diferență: am început să mă rog şi să mă duc la biserică. Mi se părea că revenisem la viața de dinainte, dar nu era chiar aşa, după cum îmi dau seama acum. Trăiam ca înainte, continuam să alunec pe făgaşul croit prin forța inerției, dar nu mai întreprindeam nimic nou. Chiar şi în îndeletnicirile mai vechi puneam puțin suflet. Totul mă plictisea. Devenisem evlavios, nevastă-mea a observat lucrul acesta, motiv pentru care mă ocăra şi mă bătea la cap. Crizele de tristețe nu s-au mai repetat acasă. Odată însă am plecat pe neaşteptate la Moscova. M-am pregătit în cursul zilei, iar seara am plecat. Era vorba de un proces. Am ajuns binedispus la Moscova. Pe drum stătusem de vorbă cu un moşier din Harkov despre treburi gospodăreşti, despre bănci, despre locul unde să înnoptăm, despre teatre. Ne-am hotărât să ne oprim amândoi la un han de

pe Miasnițkaia şi să mergem în aceeaşi zi la *Faust*. Am ajuns, am intrat într-o cameră micuță. Simțeam în nări un miros greu venind de pe coridor. Portarul a adus geamantanul. Camerista a aprins o lumânare. Flacăra a izbucnit în sus, apoi s-a micşorat, ca de obicei. În camera învecinată tuşea cineva, pesemne un bătrân. Fata a ieşit, iar portarul care rămăsese în picioare m-a întrebat dacă doresc să-mi desfacă bagajul. Flacăra se înviorase şi lumina tapetul albastru cu dungi galbene, paravanul, masa scorojită, canapeaua micuță, oglinda, fereastra – întreaga cameră îngustă şi destul de mică. Şi deodată am simțit tresărind în mine vechea spaimă de la Arzamas. „Doamne, Dumnezeule, cum am să înnoptez aici?", m-a străfulgerat un gând.

— Desfă-l, te rog, dragă, i-am spus portarului, ca să-l mai rețin.

„O să-mi schimb hainele la repezeală şi apoi mă duc la teatru."

Omul îmi desfăcu geamantanul.

— Te rog, dragă, du-te la boierul de la camera opt, cel care a venit cu mine; spune-i că sunt gata îndată şi că trec pe la el.

După ce-a ieşit portarul, am început să mă îmbrac în grabă, ferindu-mă să mă uit la pereți. „Ce prostie, mi-am spus, de ce mi-o fi frică, de parcă aş fi un copil? De fantome nu mi-e frică. Da, fantome... mai bine m-aş teme de fantome, decât de acel ceva care mă sperie. De cine? De nimeni... De mine... Ce prostie!" Totuşi, mi-am pus o cămaşă scrobită, țeapănă şi rece, mi-am prins butonii la manşete, mi-am îmbrăcat redingota, mi-am încălțat ghetele noi şi m-am dus la moşierul din Harkov. El era gata. Am plecat să vedem *Faust*. Moşierul a mai trecut pe la frizer să-şi onduleze părul. Pe mine m-a tuns un franțuz cu care am trăncănit puțin, apoi mi-am cumpărat mănuşi. Totul era în ordine. Uitasem cu totul de camera prelungă şi de paravanul ei. Şi la teatru a fost plăcut. După spectacol, moşierul din Harkov mi-a propus să cinăm undeva. Lucrul acesta nu-mi era în obicei, dar când mi-a fost propus la ieşirea din teatru, mi-am adus aminte de paravan şi am acceptat.

Ne-am întors la hotel după unu noaptea. Băusem două pahare de vin în pofida deprinderilor mele, dar eram binedispus. Însă, îndată ce am intrat pe culoarul abia luminat şi am simțit mirosul hotelului, m-a trecut un fior

rece de groază pe şira spinării. Dar n-aveam ce face. Am strâns mâna tovarăşului meu de drum şi am intrat în cameră.

Am petrecut o noapte îngrozitoare, mai rea decât cea de la Arzamas, şi doar dimineața, când dincolo de uşă începuse să tuşească bătrânul, am adormit, nu în patul unde mă întinsesem de câteva ori, ci pe canapea. Toată noaptea am petrecut-o într-un chin de neîndurat, din nou sufletul încerca să se rupă dureros de trup. „Trăiesc, trăisem, trebuia să trăiesc şi deodată – moartea, distrugerea a tot. Şi atunci care era rostul vieții? Să mor? Să mă sinucid chiar acum? Mă tem. Să aştept moartea până când va veni? Mă tem şi mai tare. Aşadar să trăiesc? La ce bun? Ca să mor.” Nu izbuteam să ies din acest cerc vicios. Luam o carte, mă apucam să citesc. Pentru o clipă uitam de toate, apoi mă năpădeau aceleaşi întrebări şi aceeaşi groază. Mă culcam în pat, închideam ochii. Era şi mai rău. Dumnezeu îmi trimisese toate astea. De ce? Se spune: nu întreba, ci roagă-te. Foarte bine, mă rugam. Mă rugam iarăşi, la fel cum o făcusem la Arzamas. Dar şi acolo, şi după aceea, m-am rugat pur şi simplu ca un copil. Acum însă rugăciunea mea avea un înțeles. „Dacă exişti, dezvăluie-mi taina: ce rost am pe lume, ce sunt eu?” Mă închinam până la pământ, spuneam toate rugăciunile pe care le ştiam, născoceam altele din capul meu, adăugând: „Şi dezvăluie-mi taina”. Pe urmă mă potoleam şi aşteptam răspunsul. Dar răspunsul nu venea, ca şi cum nu era nimeni care să-mi răspundă. Iar eu rămâneam singur, doar cu mine însumi. Îmi dădeam eu răspunsul în locul celui care nu voia să-mi răspundă. „Rostul e să trăieşti în viața viitoare”, îmi răspundeam. Atunci de ce atâta neclaritate, la ce bun atâta chin? Nu pot să cred în viața viitoare. Credeam când nu mă întrebam din adâncul sufletului, dar acum mi-e imposibil, nu pot. Dacă ai exista, mi-ai vorbi, ai vorbi tuturor oamenilor. Iar dacă nu exişti, rămâne doar deznădejdea. Iar eu n-o vreau, n-o vreau cu niciun chip. Mă răzvrătisem. Îi ceream să-mi dezvăluie adevărul, să mi se dezvăluie El Însuşi. Făceam ce făcea toată lumea, dar El nu se dezvăluia. „Cereți şi vi se va da”, mi-am amintit eu deodată. Iar eu ceream. Şi în ruga mea insistentă nu aflam alinare, ci odihnă. Poate că nici nu-l rugam cu adevărat, mă lepădasem de El. „Te crezi la o palmă de el, iar el e la un stânjen depărtare.” Nu credeam

în El, dar îi ceream răspunsuri. Iar El nu-mi dezvăluia nimic. Mă răfuiam cu El şi îl condamnam, pur şi simplu nu credeam.

A doua zi m-am străduit din răsputeri să-mi rezolv toate treburile şi astfel să scap de încă o noapte în camera de hotel. Nu le-am isprăvit chiar pe toate şi am ajuns acasă noaptea. Nu mă mai apăsa tristeţea. Noaptea petrecută la Moscova adâncise şi mai mult în viaţa mea schimbarea începută la Arzamas. Mă ocupam tot mai puţin de treburi şi devenisem apatic. Nici cu sănătatea nu o duceam prea bine. Nevasta mă bătea la cap să mă tratez. Spunea că vorbele mele despre credinţă şi Dumnezeu erau provocate de vreo boală. Eu însă ştiam că slăbiciunea şi boala îşi aveau cauza în întrebarea mea ce nu-şi găsea răspuns. Încercam să nu mă las în voia întrebării obsedante şi să-mi duc viaţa potrivit vechilor deprinderi. Mergeam la biserică duminicile şi de sărbători, mă spovedeam, ţineam chiar şi posturile, aşa cum începusem după călătoria la Penza, şi mă rugam mai mult decât de obicei. Nu aşteptam nimic de la toate acestea, era ca şi când n-aş fi rupt o poliţă pe care o tot amânam la termenele scadente, deşi ştiam că n-o să obţin nimic. O făceam pentru orice eventualitate. Nu îmi mai umpleam timpul cu treburile moşiei, care îmi repugnau, fiindcă presupuneau luptă, iar eu eram lipsit de vlagă. Aşa că citeam reviste, ziare, romane, jucam cărţi la mizămică. Singurul semn al energiei mele era vânătoarea, un vechi obicei. Toată viaţa fusesem un vânător pasionat. În timpul iernii a venit la mine un vecin, vânător şi el, împreună cu copoii lui, ca să mergem la vânătoare de lupi. M-am dus cu el. Ne-am pus schiurile imediat şi am pornit-o spre locurile noastre. Vânătoarea a fost un eşec, lupii au scăpat de hăituiala gonacilor. Mi-am dat seama de la distanţă de lucrul acesta şi atunci am luat-o prin pădure, pe urmele proaspete ale unui iepure. Urmele m-au purtat departe, într-o poiană. Dar acolo nu l-am mai găsit, iepurele dispăruse pe neobservate. Am pornit-o înapoi prin pădurea imensă. Zăpada era înaltă, schiurile se afundau, crenguţele uscate mă încurcau. Pătrundeam tot mai tare în inima pădurii. Am început să mă întreb unde mă aflu, zăpada schimbase înfăţişarea locului. Şi deodată mi-am dat seama că mă rătăcisem. Eram

departe de casă, de vânători, nu se auzea nimic. Obosisem, eram lac de sudoare. Să mă fi oprit, îngheţam. Să fi mers înainte, nu mă mai ţineau puterile. Am strigat, dar pretutindeni domnea liniştea. Nu mi-a răspuns nimeni. Am luat-o înapoi. Tot nimic. Am privit de jur împrejur – pădure peste tot –, nu mă puteam lămuri unde e răsăritul, unde e apusul. M-am întors iarăşi. Mă dureau picioarele. M-am speriat, m-am oprit şi m-a copleşit din nou spaima de la Arzamas şi de la Moscova, însă de o sută de ori mai puternică. Inima mi se zbătea în piept, mâinile şi picioarele îmi tremurau. Să mă fi ajuns moartea aici? Nu vreau. De ce să mor? Ce e moartea? Ca mai înainte, mi-a venit să-l iau la întrebări pe Dumnezeu, să-l dojenesc, dar deodată am simţit că nu îndrăznesc, că nu e cazul, că nu se poate să mă răfuiesc cu El, că Dumnezeu a spus ce trebuie, că numai eu sunt vinovat. Am început să-i cer iertare până mi s-a făcut silă de mine. Groaza n-a durat mult. Am stat în picioare câtva timp, mi-am venit în fire, apoi am pornit-o la drum şi curând am dat de un loc cunoscut. Mă aflam nu prea departe de marginea pădurii. Am ieşit din pădure, la drumul mare. Îmi mai tremurau încă mâinile şi picioarele, iar inima îmi bătea cu putere. Am întâlnit vânătorii şi ne-am întors acasă. Eram binedispus, ştiam că în mine apăruse ceva ca o bucurie pe care am s-o descifrez când voi fi singur. Aşa s-a şi întâmplat. Rămas singur în biroul meu, am început să mă rog cerând iertare şi amintindu-mi de păcatele săvârşite. Nu mi s-au părut a fi prea multe. Dar mi le-am prefirat în minte şi rememorarea lor mi le-a făcut respingătoare.

De atunci m-am apucat să citesc *Sfânta Scriptură*. Nu înţelegeam prea bine spusele *Bibliei*, însă mi se păreau seducătoare. *Evangheliile* mă înduioşau. Cel mai mult însă citeam din *Vieţile Sfinţilor*. Lectura acestor pagini îmi aducea alinare, găseam acolo exemple pilduitoare care îmi păreau tot mai posibil de urmat. Din vremea aceea, treburile legate de moşie şi de familie au început să mă preocupe din ce în ce mai puţin, ba chiar mă dezgustau. Mi se părea că ele nu sunt ceea ce s-ar fi cuvenit. Nu ştiam ce-ar fi trebuit să fac, dar toate grijile din viaţa de dinainte încetau să mai alcătuiască existenţa mea autentică. Mi-am dat seama de asta tot

cu prilejul cumpărării unei moşii. Nu prea departe de noi, se vindea în condiții foarte profitabile o moşie. M-am dus s-o văd, totul părea minunat, cât se poate de avantajos. Deosebit de avantajos era faptul că țăranii aveau în proprietate doar grădini de zarzavat. Am înțeles că ei erau obligați să muncească pe degeaba pământul moşierului, pentru dreptul de a folosi păşunea. Aşa şi era. Am văzut toate foloasele unei asemenea achiziții şi m-am bucurat potrivit vechilor mele obiceiuri. Dar în drum spre casă am întâlnit o bătrână. Am întrebat-o de drum şi am stat un pic de vorbă cu ea. Mi-a povestit ce necazuri are. Când m-am apucat, acasă, să-i arăt soției mele avantajele moşiei cu pricina, mi s-a făcut brusc ruşine.

Simțeam că e o mârşăvie. Soției i-am spus că nu pot cumpăra moşia, pentru că avantajele noastre ar avea ca temei sărăcia şi necazurile oamenilor. Vorbindu-i despre asta, am simțit deodată lumina adevărului spuselor mele. M-a izbit mai ales adevărul că țăranii, asemenea nouă, vor şi ei să trăiască, că şi ei sunt oameni, sunt frații noştri, fiii Tatălui, cum se spune în *Evanghelie*. Ceva ce de multă vreme mă apăsa s-a rupt dintr-odată din mine, ca la o naştere. Nevastă-mea s-a supărat, a prins să mă ocărască. Eu însă eram bucuros. Acesta a fost începutul nebuniei mele. Dar nebunia mea deplină s-a pornit mai târziu, la o lună după întâmplarea asta. A început aşa: m-am dus la biserică, am stat la toată liturghia, m-am rugat cu tragere de inimă, am ascultat atent şi mi-am simțit sufletul înduioşat. La un moment dat mi s-a dat o prescură, oamenii s-au dus să sărute crucea, împingându-se unii pe alții, apoi la ieşire am dat de cerşetori. Atunci am înțeles limpede că toate frământările mele n-ar trebui să fie, nu numai că n-ar trebui să fie, dar nici măcar nu există, am înțeles că, de fapt, nu există nici moarte, nici frică. Mi-am dat seama că vechea mea sfâşiere dispăruse şi că nu mă mai temeam de nimic. În clipa aceea o lumină m-a învăluit cu totul, iar eu am devenit cel de acum. Dacă nu există moarte şi spaimă, atunci ele nu există mai ales în sufletul meu. Chiar acolo, în pridvorul bisericii, am împărțit săracilor tot ce aveam, adică treizeci şi şase de ruble, şi am plecat pe jos spre casă, intrând în vorbă cu oamenii simpli, din popor.

1884-1886

Trei pustnici

> Iar când vă rugați, nu spuneți multe ca păgânii, că li se pare că în poliloghia lor vor fi ascultați. Deci nu vă asemănați lor, că ştie Tatăl vostru de ce aveți trebuință, mai înainte ca să cereți voi de la El.
>
> (*Matei*, 6, 7-8)

Călătorea pe o corabie, din oraşul Arhanghelsk către Insulele Solovki, un arhiereu. Pe aceeaşi corabie călătoreau, la preacuvioşii, pelerinii. Vântul sufla în direcția de mers, vremea era frumoasă, vasul nu se legăna. Pelerinii – care culcați, care luând o gustare, care stând ciopor – tăifăsuiau unii cu alții. Ieşi pe covertă şi arhiereul, începu să se plimbe pe punte încoace şi încolo. Se apropie el de proră şi văzu că acolo se strânsese un grup de oameni. Un țăran mic de statură arăta ceva cu mâna pe mare şi le vorbea, iar mulțimea asculta. Arhiereul se opri, se uită încotro arăta bărbatul: nu se vedea nimic, doar marea sclipea în soare. Se dădu şi mai aproape arhiereul, prinse a trage cu urechea. De cum îl văzu pe arhiereu, țăranul îşi scoase căciula de pe cap şi amuți. Oamenii îl văzură şi ei pe arhipăstor, îşi scoaseră de asemenea căciulile de pe cap, în semn de respect.

— Nu vă sfiiți, fraților, spuse arhiereul. M-am apropiat şi eu să ascult ceea ce tu, om bun, povesteşti.

— Păi, iată, despre pustnici ne povestea pescarul, spuse un negustor mai îndrăzneț.

— Ce anume despre pustnici? întrebă arhiereul, care veni mai aproape de bord şi se aşează pe o ladă. Povesteşte-mi şi mie, o să ascult. Dar ce arătai acolo?

— Păi, iată, se ițeşte acolo o insulă mică, spuse țăranul mic de statură şi arătă în față, în partea dreaptă. Chiar pe această insulă îşi duc pustnicii zilele, îşi mântuie sufletul.

— Dar unde-i insula? întrebă arhiereul.

— Iată, binevoiți să vă uitați după mâna mea. Iacă norişorul acela, aşa, iar în stânga lui, mai jos, ca o fâşie, se zăreşte insula.

Se uită cât se uită arhiereul, apa se încrețea în soare, dar, nefiind obişnuit, nu putu să vadă nimic.

— Nu văd, spuse. Aşadar, ce fel de pustnici trăiesc pe insulă?

— Oameni de-ai lui Dumnezeu, răspunse țăranul. De multă vreme auzisem de ei, însă n-am avut prilejul să-i văd, da' acu două veri i-am văzut eu însumi.

Şi pescarul începu să povestească din nou cum plecase la pescuit, cum îl mânase curentul către insula aceasta, nu ştia nici el unde se află. Dimineața o pornise prin insulă şi dăduse peste un bordei şi în fața lui văzuse un pustnic, iar după aceea ieşiseră alți doi; îl hrăniseră, îi uscaseră hainele şi îl ajutaseră să dreagă barca.

— Şi cam cum arată? întrebă arhiereul.

— Unul e mărunțel, adus de spate, foarte bătrân, într-un anteriu vechi, are, pesemne, mai bine de-o sută de ani, cărunțeala din barbă a-nceput deja să-i înverzească, iar el tot zâmbeşte şi e luminos, ca îngerul din ceruri. Un altul e ceva mai înalt de statură, bătrân şi acesta, într-un anteriu rupt, cu barbă lată, de un alb bătând în galben, dar încă e în putere: mi-a întors barca ca pe-un ciubăr, nici n-am apucat să-l ajut, om vesel şi el. Iar cel de-al treilea e înalt, cu barba lungă până la genunchi şi albă ca neaua, dar pare un om posomorât, sprâncenele-i atârnă peste ochi, umblă gol puşcă, doar că e încins cu o rogojină mică.

— Şi ce-au vorbit ei cu tine? întrebă arhiereul.

— Au făcut totul mai mult în tăcere, iar între ei vorbesc puțin. Aruncă unul o privire, celălalt l-a şi înțeles. Am început să-l întreb pe cel înalt dacă trăiesc de mult timp aici. S-a încruntat, a dat să spună ceva, s-a supărat vădit, numai că starețul cel mic şi foarte bătrân l-a prins de îndată

de mână, a prins a zâmbi, iar cel înalt s-a liniştit. Cel foarte bătrân doar a îngăimat «miluieşte-ne pe noi» şi a zâmbit.

Cât a vorbit ţăranul, corabia s-a apropiat şi mai mult de insule.

— Iată, acum se vede bine de tot, spuse negustorul. Binevoiți a vă uita, Preasfinția Voastră, adăugă el, arătându-i.

Arhiereul privi. Şi, într-adevăr, văzu o fâşie neagră, o insuliță. Se uită şi se tot uită arhiereul, apoi o porni îndărăt, de la proră spre pupa, şi se apropie de cârmaci.

— Ce insulă, zise, se zăreşte acolo?

— Ei, una fără nume. Sunt multe pe aici.

— E adevărat ce se spune, că s-ar adăposti acolo nişte pustnici?

— Se spune, Preasfinția Voastră, dar nu ştiu de-i adevărat sau nu. Pescarii, zice-se, i-ar fi văzut. La fel cum, se prea poate, să înşire baliverne.

— Aş vrea să acostez pe insulă, să-i văd pe pustnici, spuse arhiereul. Cum aş putea să fac asta?

— Cu corabia nu te poți apropia, răspunse cârmaciul. Cu barca însă se poate, numai că trebuie întrebat căpitanul.

Îl chemară pe căpitan.

— Aş vrea să-i văd pe aceşti pustnici, spuse arhiereul. Nu s-ar putea să mă duceți acolo?

Căpitanul încercă să-l convingă să se răzgândească.

— De putut, se poate, dar vom pierde mult timp şi îmi permit să-i raportez Preasfinției Voastre că nici măcar nu merită efortul. Am auzit de pe la oameni că aceşti bătrâni proşti trăiesc fără să înțeleagă nimic şi nici nu pot să spună nimic, sunt ca nişte peşti ai mării.

— Mi-aş dori mult acest lucru, spuse arhiereul. O să vă plătesc pentru osteneală, duceți-mă acolo.

Căpitanul n-a avut încotro, a dat ordine corăbierilor, au fost potrivite pânzele. Cârmaciul a schimbat direcția corabiei, au început să plutească spre insulă. Pentru arhiereu, au scos un scaun la proră. Acesta se aşează şi-şi aținti privirea pe mare. Mulțimea se strânse toată înspre proră, cu toții se uitau spre mica insulă. Iar cei care aveau ochii mai ageri vedeau deja pietrele de pe insulă şi arătau spre bordei. Iar unul îi zări chiar şi pe

cei trei pustnici. Căpitanul scoase ocheanul, privi prin el, i-l dădu arhiereului. „E limpede, spuse, iată acolo pe mal, în dreapta pietrei aceleia mari, stau trei oameni.”

Privi şi arhiereul prin ochean, îl îndreptă unde trebuia; într-adevăr, stăteau trei oameni: unul înalt, un altul ceva mai scund, iar cel de-al treilea mic cu totul; stăteau pe mal şi se țineau de mâini.

Se apropie căpitanul de arhiereu.

— Preasfinția Voastră, corabia trebuie să oprească aici. Dacă doriți, de aici puteți pleca cu barca, iar noi vom sta ancorați.

Pe dată sloboziră lanțul, aruncară ancora, coborâră pânzele, se simți o smucitură, vasul începu să se legene. Coborâră barca, săriră în ea vâslaşii, prinse să coboare pe scară şi arhiereul. Coborî acesta, se aşeză pe banchetă în barcă, vâslaşii începură să vâslească, plutiră către insulă. Au plutit cum ai arunca o piatră. Văzură ei că stau în picioare trei pustnici: unul înalt, gol puşcă, încins cu o rogojină, altul mai scund, într-un caftan rupt, şi altul bătrân, adus de spate, într-un anteriu vechi. Stăteau în picioare toți trei şi se țineau de mâini.

Traseră vâslaşii la țărm, se priponiră cu o cange. Arhiereul merse pe insulă.

Pustnicii făcură o plecăciune în fața lui, el îi binecuvântă, aceştia mai făcură o plecăciune, şi mai adâncă. Şi începu să le spună arhiereul:

— Am auzit, zise el, că vă aflați aici, pustnici întru Domnul, vă mântuiți, vă rugați pentru oameni Domnului Hristos, iar eu sunt aici, prin mila lui Dumnezeu, nevrednicul rob al lui Hristos, chemat să-i păstoresc turma. Aşa că am vrut şi pe voi, robi ai lui Dumnezeu, să vă văd şi, dacă se poate, să vă dau povață.

Pustnicii tăceau, zâmbeau, se uitau unul la altul.

— Spuneți-mi, cum vă mântuiți şi cum îl slujiți pe Dumnezeu, vorbi arhiereul.

Pustnicul de statură mijlocie oftă şi privi la cel mai în vârstă, la cel bătrân; se posomorî pustnicul înalt şi se uită la cel mai bătrân. Şi prinse a zâmbi cel în vârstă, cel mai bătrân, şi spuse: „Nu ştim noi, robi ai lui

Dumnezeu, să-l slujim pe Dumnezeu, ne slujim doar pe noi, pe noi ne hrănim”.

— Dar cum vă rugați lui Dumnezeu? întrebă arhiereul.

Iar pustnicul cel bătrân spuse: „Ne rugăm aşa: trei voi, trei noi, miluieşte-ne pe noi”.

Şi doar ce rosti acestea bătrânul pustnic, că toți trei îşi înălțară ochii spre cer şi spuseră în cor: „Trei voi, trei noi, miluieşte-ne pe noi!”.

Râse arhiereul şi spuse:

— Ați auzit de Sfânta Treime, dar nu vă rugați cum trebuie. V-am îndrăgit, pustnici ai lui Dumnezeu, văd că vreți să-i fiți pe plac Domnului, dar nu ştiți cum să-i slujiți. Nu aşa trebuie să vă rugați, ascultați-mă şi o să vă învăț. Nu de la mine o să vă învăț, ci din cărțile sfinte vă voi arăta cum a hotărât Dumnezeu pentru toți oamenii să i se închine.

Şi începu arhiereul să le explice pustnicilor cum s-a descoperit Dumnezeu oamenilor: îi lămuri cum e cu Dumnezeu-Tatăl, cu Dumnezeu-Fiul şi cu Dumnezeu-Duhul Sfânt şi le spuse:

— Dumnezeu-Fiul a coborât pe pământ ca să-i izbăvească pe oameni şi i-a învățat pe toți cum să se roage. Ascultați şi repetați după mine.

Şi începu arhiereul să rostească: „Tatăl nostru”. Şi repetă unul dintre pustnici: „Tatăl nostru”, repetă şi cel de-al doilea: „Tatăl nostru”, repetă şi cel de-al treilea: „Tatăl nostru”. „Carele eşti în ceruri.” Repetară şi stareții: „Carele eşti în ceruri”. Numai că pustnicul mijlociu de statură se încurcă în cuvinte, nu rosti întocmai; nu rosti desluşit nici pustnicul înalt, cel gol: mustățile îi acopereau gura de tot, nu izbuti să pronunțe limpede; bălmăji ceva neclar şi starețul cel bătrân, lipsit de dinți.

Arhiereul repetă încă o dată, repetară şi pustnicii la rândul lor. Se aşează arhiereul pe o piatră, iar pustnicii stăteau în jurul lui, şi se uitau la gura lui, şi tot repetau după el. Întreaga zi, până pe înserat, s-a ostenit cu dânşii arhiereul; de zece, de douăzeci, de o sută de ori a repetat un cuvânt, iar stareții au repetat după el. Şi se încurcau ei şi el îi îndrepta şi-i punea să repete din nou.

Şi nu i-a lăsat arhiereul pe pustnici până nu i-a învățat întreaga rugăciune a Domnului. Au rostit-o aceştia după el, după care au rostit-o

singuri. Înaintea tuturor a priceput-o pustnicul mijlociu şi a repetat-o de unul singur în întregime. Şi i-a poruncit arhiereul s-o mai rostească o dată şi încă o dată şi s-o tot repete. Până la urmă au rostit şi ceilalți întreaga rugăciune.

Începuse deja să se însereze, iar luna răsărea dincolo de mare, când se ridică arhiereul să purceadă spre corabie. Îşi luă rămas-bun de la pustnici, i se închinară cu toții la picioare. Îi ridică arhiereul, îi sărută pe fiecare, le porunci să se roage aşa cum îi învățase el, se aşeză în barcă şi o porni spre corabie.

Plutea arhiereul către corabie şi tot auzea cum pustnicii, cu vocile reunite, repetau cu glas tare rugăciunea Domnească. Se apropiară de corabie, nu se mai auzeau glasurile pustnicilor, ei însă se zăreau în lumina lunii: stăteau pe mal, în acelaşi loc, trei pustnici – unul mai mic decât ceilalți, la mijloc, cel înalt în dreapta, iar cel mijlociu, în stânga. Ajunse arhiereul la corabie, urcă pe punte, ridicară ancora, înălțară pânzele, vântul le umflă, corabia se puse în mişcare şi pluti mai departe. Arhiereul se îndreptă către pupă, se aşeză acolo şi începu să privească înspre insulă. La început, se mai vedeau pustnicii, după care se ascunseră vederii, se distingea doar insula, apoi şi insula se ascunse vederii, doar marea dansa în lumina lunii.

Pelerinii se rostuiră pentru somn şi totul se domoli pe punte. Arhiereului însă nu-i era somn, stătea de unul singur la pupă, privea marea într-acolo unde dispăruse insula şi se gândea la vrednicii pustnici. Se gândea la cât se bucuraseră aceştia că învățaseră rugăciunea şi îi mulțumi Domnului că-l adusese aici să-i ajute pe pustnicii întru Dumnezeu, să-i învețe cuvântul Lui.

Şade astfel arhiereul, cufundat în gânduri, priveşte marea într-acolo unde dispăruse insula. Şi-i licăreşte în fața ochilor, când ici, când colo o lumină pe valuri jucând. Vede deodată cum străluceşte ceva şi se face alb în stâlpul aruncat de lună pe mare: să fie pasăre, vreun pescăruş sau poate pânza unei bărci albeşte-n zare. Scrutează cu atenție arhiereul. „Vreo barcă cu pânze, cugetă el, vine iute după noi. Şi o să ne ajungă cât de curând. Era departe, hăt departe, şi iată că acum se zăreşte aproape de

tot. Dar barcă nu pare să fie, nici a pânză n-aduce. Ceva totuşi vine iute după noi şi ne ajunge din urmă." Şi nu poate arhiereul să desluşească ce anume este: barcă nu pare să fie, nici pasăre nu e, nici peşte. Mai curând aduce a om, unul însă foarte mare, numai că n-are cum să fie un om în mijlocul mării. Se ridică arhiereul, se apropie de cârmaci:

— Priveşte, îi spune, ce-o fi acolo?

— Ce-i asta, frăţioare? Ce-i asta? întreabă arhiereul, dar vede şi singur: aleargă pe mare pustnicii, le strălucesc albind bărbile cărunte, se apropie de corabia care parcă stă în loc.

Se uită cârmaciul, se îngrozeşte, scapă cârma din mâini şi strigă cu glas mare:

— Doamne! Aleargă după noi pustnicii pe mare, ca pe uscat!

Aud oamenii de pe corabie, se ridică, se reped spre pupa. Şi văd cu toţii: aleargă pustnicii, se ţin de mână, cu braţele slobode fac semn, vor să fie oprit vasul. Aleargă toţi trei pe mare, ca pe uscat, dar picioarele nu li se mişcă.

Nu apucară să oprească vasul, că pustnicii şi ajunseră în dreptul corabiei, aproape că se lipiră de bordul ei, îşi înălţară capetele şi vorbiră într-un singur glas:

— Am uitat, rob al lui Dumnezeu, am uitat învăţătura ta! Cât am repetat-o, am ţinut-o minte, dar când am încetat pentru un ceas s-o repetăm, un cuvânt l-am sărit, am uitat, totul s-a risipit. Nu mai ţinem minte nimic, învaţă-ne din nou.

Îşi făcu cruce arhiereul, se aplecă către pustnici şi le spuse:

— Primită e de Domnul şi rugăciunea voastră, pustnici întru Dumnezeu. Nu eu sunt cel care trebuie să vă înveţe. Rugaţi-vă pentru noi, păcătoşii!

Şi se plecă arhiereul la picioarele pustnicilor. Aceştia nu stăruiră, se întoarseră şi porniră îndărăt pe mare. Până în zori străluci o lumină din acea parte încotro dispăruseră pustnicii.

1886

Sonata Kreutzer

Eu însă vă spun vouă că oricine se uită la femeie, poftind-o, a şi săvârşit adulter cu ea în inima lui.

(Matei 5, 28)

Ucenicii I-au zis: Dacă astfel este pricina omului cu femeia, nu este de folos să se însoare.
Iar El le-a zis: Nu toţi pricep cuvântul acesta, ci aceia cărora le este dat.
Că sunt fameni care s-au născut aşa din pântecele mamei lor; sunt fameni pe care oamenii i-au făcut fameni, şi sunt fameni care s-au făcut fameni ei înşişi pentru Împărăţia cerurilor. Cine poate înţelege să înţeleagă.

(Matei 19, 10-12)

I

Era primăvara devreme. Călătoream de două zile. În vagon urcau şi coborau pasageri care mergeau pe distanţe scurte, însă trei se urcaseră, ca şi mine, de la capăt: o doamnă care fuma, nici frumoasă, nici tânără, cu o faţă istovită, purtând un palton de croială bărbătească şi o căciuliţă pe cap; un cunoscut al ei, un bărbat vorbăreţ, la vreo patruzeci de ani, în haine noi şi potrivite cu gust, şi încă un domn, mic de statură, care se ţinea deoparte şi făcea mişcări bruşte. Nu era încă bătrân, dar părul creţ îi încărunţise vizibil înainte de vreme, iar ochii săi, neobişnuit de strălucitori, fugeau cu repeziciune de la un obiect la altul. Era îmbrăcat într-un palton vechi, făcut de comandă la o casă de lux, cu guler de astrahan, şi pe cap

cu o căciulă înaltă, tot de astrahan. Când se descheia, de sub şubă se zăreau o *podiovkă*[92] şi o rubaşcă brodată. O altă particularitate a lui erau sunetele bizare pe care le scotea din când în când, care aduceau cu un început de tuse sau cu un râs înfundat.

Cât a durat călătoria, domnul acesta a evitat din răsputeri să comunice sau să facă cunoştinţă cu ceilalţi pasageri. Ori de câte ori vecinii de compartiment începeau o discuţie, le răspundea scurt şi tăios, citea sau fuma privind pe fereastră ori, scoţându-şi proviziile din sacul său vechi de voiaj, bea ceai sau gusta câte ceva.

Mi se părea că izolarea asta a lui îl apăsa, aşa că, de câteva ori am vrut să intru în vorbă cu el, dar, de fiecare dată când privirile ni se întâlneau, lucru care se întâmpla des, dat fiind că stăteam aproape faţă în faţă, întorcea privirea şi se cufunda din nou în citit sau se uita pe fereastră.

A doua zi, pe înserat, într-o gară mare, domnul nervos a coborât după apă fierbinte şi şi-a făcut un ceai. Domnul în haine noi şi de bun gust, avocat, cum aveam să aflu mai târziu, împreună cu vecina sa, doamna care fuma, în palton de croială bărbătească, s-au dus să bea un ceai în gară.

Cât timp au lipsit ei, în vagon au urcat câteva feţe noi, printre care şi un bătrân înalt, bărbierit şi ridat, fără îndoială negustor, îmbrăcat într-o haină de jder şi cu o şapcă de pânză, cu un cozoroc uriaş. Negustorul se aşează vizavi de locurile pe care stăteau doamna şi avocatul şi intră imediat în vorbă cu un tânăr, comisionar după înfăţişare, care urcase şi el la aceeaşi staţie.

Eu stăteam pieziş faţă de ei şi, pentru că trenul staţiona, în momentele în care nu trecea nimeni, puteam să surprind frânturi din discuţia lor. Negustorul anunţă din capul locului că merge la moşia sa, aflată la doar o staţie distanţă. Apoi, ca întotdeauna, începură să discute mai întâi despre preţuri, despre comerţ, despre cum merge negoţul la Moscova, iar apoi despre târgul din Nijni Novgorod.

---

[92] Obiect vestimentar bărbătesc, plisat în talie, care se purta peste un alt obiect de îmbrăcăminte mai gros.

Comisionarul se apucă să povestească despre beţiile pe care le trăgea un negustor bogat, pe care îl cunoşteau amândoi, însă bătrânul nu îl lăsă să-şi ducă vorba până la capăt, că se porni el cu nişte istorii despre beţiile de altădată de la Kunavino, la care fusese părtaş. Era mândru, pare-se, că luase parte la aceste chefuri şi povestea cu bucurie neprefăcută cum, odată, la Kunavino, împreună cu acel cunoscut, făcuseră la beţie o ispravă ce nu putea fi istorisită decât în şoaptă şi care îl făcu pe comisionar să izbucnească în hohote de râs. Bătrânul râse şi el, dezvelindu-şi doi dinţi galbeni.

Întrucât nu mă aşteptam să aud nimic interesant, m-am ridicat să fac câţiva paşi pe peron până la plecarea trenului. La uşă, mă întâmpinară avocatul şi doamna care discutau ceva aprins în timp ce mergeau.

— Nu mai aveţi timp, îmi spuse avocatul prietenos. În curând e al doilea semnal.

Şi, într-adevăr, nici n-am apucat să ajung la capătul trenului că s-a şi auzit semnalul. La întoarcere, discuţia aprinsă dintre doamnă şi avocat continua. Bătrânul negustor stătea tăcut în faţa lor, privind fix înainte şi mormăind din când în când dezaprobator.

— Pe urmă i-a spus soţului direct, spunea avocatul zâmbind când am trecut pe lângă el, că nu mai poate şi nici nu mai vrea să trăiască cu el, pentru că...

Şi continuă să povestească, dar eu nu mai aveam cum să aud. În urma mea mai trecură alţi pasageri, trecu conductorul, se urcă din fugă un hamal, iar zgomotul care mă împiedica să desluşesc discuţia ţinu destul de mult. Când se făcu linişte şi se auzi din nou glasul avocatului, discuţia trecuse deja de la acel caz particular la chestiuni generale.

Avocatul spunea că opinia publică din Europa este preocupată de problema divorţului şi că astfel de cazuri au început să apară şi la noi tot mai des. Dându-şi seama că se auzea doar vocea lui, avocatul îşi întrerupse discursul şi se adresă bătrânului.

— Pe vremuri nu era aşa ceva, nu? spuse el zâmbind amabil.

Bătrânul vru să-i răspundă ceva, însă chiar atunci trenul se urni din loc, iar bătrânul îşi scoase şapca de pe cap, îşi făcu cruce şi începu să

spună o rugăciune în şoaptă. Avocatul aşteptă politicos, întorcându-şi privirea. După ce îşi termină rugăciunea şi se închină de trei ori, bătrânul îşi îndesă şapca pe cap, se aşează mai bine şi spuse:

— Se întâmpla şi înainte, domnule, doar că mai rar. Astăzi nici că se poate altfel. Au ajuns cu toții prea educați.

Trenul prindea viteză, huruia la macazuri şi îmi era greu să deslușesc ce se discuta, însă fiind interesant, m-am tras mai aproape. Vecinul meu, domnul nervos cu ochi strălucitori, era la rândul său vădit interesat şi trăgea cu urechea, fără să se ridice însă de pe locul său.

— Şi ce e aşa de rău în educație? spuse doamna abia schițând un zâmbet. E mai bine oare să te căsătoreşti ca pe vremuri, când mirele şi mireasa nici măcar nu se vedeau unul pe altul? continuă ea, după obiceiul multor femei care nu răspund la ceea ce spune interlocutorul, ci la ceea ce consideră ele că urmează să spună. Nu ştiau dacă îl iubesc sau dacă sunt în stare să-l iubească, se măritau cu cine se nimerea şi se chinuiau toată viața. După dumneata, era mai bine aşa? întrebă ea, adresându-se cât se poate de evident avocatului şi mie, în niciun caz bătrânului cu care vorbea.

— Au ajuns cu toții prea educați, repetă negustorul, privind-o pe doamnă cu dispreț şi lăsându-i întrebarea fără răspuns.

— Ar fi interesant de aflat cum explicați legătura dintre educație şi neînțelegerile conjugale, spuse avocatul cu un zâmbet vag.

Negustorul vru să spună ceva, însă doamna îl întrerupse.

— Nu, vremurile alea au trecut de mult, spuse ea.

Dar avocatul o opri:

— Vă rog, dați-i voie să îşi exprime ideea.

— Prostia vine din învățătură, spuse bătrânul categoric.

— Se căsătoresc fără să se iubească şi pe urmă se miră că nu trăiesc în armonie, se grăbi să spună doamna, trăgând cu ochiul la avocat şi la mine şi chiar la comisionarul care se ridicase în picioare şi urmărea zâmbind discuția, sprijinindu-se cu cotul de speteaza banchetei. Doar animalele se pot împerechea după cum vrea stăpânul, pe când oamenii au propriile înclinații, au afecțiune, spunea ea, dorind fără doar şi poate să-l înțepe pe negustor.

— Degeaba vorbiți aşa, doamnă, spuse bătrânul. Animalul este animal, pe când omului i-a fost dată legea.

— Dar cum să trăieşti cu un om dacă nu e dragoste? se tot grăbea doamna să-şi exprime opiniile care, pesemne, şi ei i se păreau foarte noi.

— Înainte nu vedeau lucrurile aşa, spuse bătrânul pe un ton impunător. Abia acum a apărut asta. Acum, odată te trezeşti că-ți spune: „Plec de la tine". Până şi la țărani a apărut moda asta. „Na, zice, ia-ți cămăşile şi izmenele, că eu mă însoțesc cu Vanka. Are părul mai cârlionțat decât tine." Ce să mai zici? În primul rând femeia trebuie să ştie de frică.

Comisionarul se uita ba la avocat, ba la doamnă, ba la mine, stăpânindu-şi vizibil un zâmbet, gata să ridiculizeze sau să aprobe cuvintele bătrânului, după cum aveau să fie primite de ceilalți.

— Cum adică „de frică"? spuse doamna.

— Cum adică!? Să îi fie frică de bărba-a-atul ei! Iată ce înseamnă.

— Ei, tăicuțule, au trecut vremurile alea, spuse femeia cu oarecare răutate.

— Nu, doamnă, vremurile alea n-au cum să treacă. Aşa cum Eva, femeia, a fost creată din coasta bărbatului, aşa va rămâne până la sfârşitul lumii, spuse bătrânul scuturând din cap atât de sever şi de triumfător, încât comisionarul se decise pe loc că victoria e de partea bătrânului şi începu să râdă zgomotos.

— Da, aşa gândiți voi bărbații, spuse doamna, fără să se dea bătută şi întorcându-se către noi. V-ați dat singuri libertate, iar pe femeie vreți să o țineți în serai. Puteți face orice vă trece prin cap, nu-i aşa?

— Da, nu cerem voie de la nimeni, dar de la un bărbat nu te trezeşti cu nimic în casă, pe când femeia, nevasta, este un vas fragil, îşi continuă negustorul teoria.

Tonul autoritar al negustorului triumfase fără doar şi poate asupra ascultătorilor săi. Doamna se simțea zdrobită, dar încă nu se preda.

— Da, dar eu cred că sunteți de acord că femeia este şi ea om, că are sentimente ca şi bărbatul. Ce să facă dacă nu îşi iubeşte soțul?

— Nu-l iubeşte! repetă amenințător negustorul, ridicând din sprâncene odată cu buzele. Ba să-l iubească!

Acest argument neaşteptat îi plăcu în mod deosebit comisionarului, care scoase un sunet aprobator.

— Nu, n-o să-l iubească, spuse doamna. Iar dacă nu e dragoste, n-ai cum s-o bagi pe gât.

— Dar când soția îşi înşală soțul, atunci cum e? întrebă avocatul.

— Aşa ceva nu se cade, spuse bătrânul. Trebuie să fii cu ochii-n patru.

— Şi dacă totuşi se întâmplă? Că doar se întâmplă.

— S-o întâmpla la unii, nu la noi, spuse bătrânul.

Toți tăcură. Comisionarul începu să se foiască, veni ceva mai aproape şi, pentru că evident nu voia să fie mai prejos, spuse zâmbind:

— Da, de exemplu, şi la noi a ieşit odată un scandal cu un băiat şi, tot aşa, e greu de judecat. Dăduse şi el peste o dezmățată care a început să îşi facă de cap. El, băiat deştept, cu şcoală. Mai întâi cu contabilul. A încercat s-o convingă cu vorba bună. Nu s-a potolit. Făcea tot felul de prostii. Începuse să-i fure banii. A pus mâna şi a bătut-o. Degeaba. Se înrăia şi mai tare. A pus la cale tot felul de intrigi, să-mi fie cu iertare, cu un păgân, cu un evreu. Ce era să facă atunci? A lăsat-o definitiv. Aşa că el e holtei, iar ea umblă teleleu.

— Pentru că e un prost, zise bătrânul. Dacă ar fi ținut-o în frâu de la bun început, ar fi trăit cu el, n-ai teamă. N-ar fi trebuit s-o lase liberă de la început. Nu te încrede în calul lăsat slobod şi în femeia lăsată singură acasă.

Chiar atunci veni conductorul să ceară biletele celor care coborau la stația următoare. Bătrânul îi dădu biletul.

— Da, sexul feminin trebuie ținut în frâu din timp, altfel se duce totul de râpă.

— Da, dar chiar dumneavoastră tocmai ați povestit despre bărbații însurați care-şi fac de cap la târgul din Kunavino, am intervenit eu fără să mă mai pot abține.

— Asta e altă treabă, spuse bătrânul şi se cufundă în tăcere.

Când se auzi fluieratul trenului, negustorul îşi scoase sacul de sub banchetă, se înfăşură strâns în şubă şi, după ce îşi ridică puțin şapca, ieşi pe coridor.

II

Abia plecă bătrânul, că imediat se porniră toți să discute.

— Parc-ar fi din Vechiul Testament moşu', spuse vechilul.

— Domostroiul[93] în persoană! adăugă doamna. Ce concepție barbară despre femeie şi căsătorie!

— Da, suntem departe de concepția europeană privind căsătoria, spuse avocatul.

— Important e ce nu înțeleg oamenii de genul ăsta, continuă doamna, că o căsătorie fără dragoste nu e căsătorie, că numai dragostea consfințeşte căsătoria, iar căsătoria adevărată este numai aceea care consfințeşte dragostea.

Comisionarul asculta zâmbind, dorind să rețină pentru sine cât mai mult din aceste discuții inteligente.

În mijlocul discursului doamnei, în spatele meu se auzi un sunet parcă de râs curmat sau plâns înfundat. Când m-am întors, l-am zărit pe vecinul meu, singuraticul cărunt, cu ochi strălucitori, care în timpul discuției, ce-i stârnise vădit interesul, se trăsese pe neobservate lângă noi. Stătea cu mâinile pe spateaza banchetei, vizibil agitat. Se înroşise la față, iar muşchii obrajilor îi zvâcneau.

— Dar cum e dragostea asta... dragostea... dragostea... consfințeşte căsătoria? spuse el poticnindu-se.

Observând starea de agitație a interlocutorului său, doamna se strădui să îi răspundă cât mai calm şi mai amănunțit.

— Dragostea adevărată... Dacă există această dragoste între bărbat şi femeie, atunci şi căsătoria este posibilă, spuse ea.

— Bine, dar ce înțelegeți prin dragoste adevărată? întrebă domnul cu ochi strălucitori, zâmbind încurcat şi timid.

---

[93] Cod al relațiilor sociale, familiale şi economice, alcătuit în secolul al XVI-lea, în timpul lui Ivan cel Groaznic, bazat pe principiul puterii nelimitate a capului familiei. Termenul a căpătat conotații peiorative în zilele noastre, întrucât ilustrează un mod de viață tradiționalist, asociat tiraniei patriarhale.

— Oricine ştie ce este dragostea, spuse doamna, dorind în mod evident să pună capăt discuţiei cu el.

— Eu nu ştiu, spuse domnul. Trebuie stabilit ce înţelegeţi prin...

— Cum adică? E foarte simplu, spuse doamna, dar căzu pe gânduri. Ce este dragostea? Dragostea înseamnă preferinţa exclusivă pentru un bărbat sau o femeie în defavoarea tuturor celorlalţi, spuse ea.

— Preferinţă pentru cât timp? O lună? Două zile, o jumătate de oră? continuă domnul cărunt şi izbucni în râs.

— Nu, daţi-mi voie, cu siguranţă nu vă referiţi la acelaşi lucru.

— Ba da, chiar la acelaşi lucru.

— Vrea să spună – interveni avocatul, arătând spre femeie – că o căsătorie trebuie să rezulte, în primul rând, din afecţiune, din dragoste, dacă vreţi, iar când există această dragoste, numai în acest caz, căsătoria reprezintă, să zicem, ceva sfânt. În al doilea rând, orice căsătorie care nu are la bază un ataşament firesc, dragostea, dacă vreţi, nu conţine nimic care să oblige din punct de vedere moral. Am înţeles bine? se adresă el doamnei.

Femeia încuviinţă cu o mişcare a capului clarificările aduse ideii sale.

— Apoi..., continuă avocatul, însă domnul nervos, a cărui privire ardea de-acum ca focul şi care se abţinea cu greu, întrebă, nelăsându-l pe avocat să-şi ducă ideea la capăt:

— Dar şi eu mă refer la acelaşi lucru, la preferinţa pentru un bărbat sau o femeie în defavoarea tuturor celorlalţi. Întreb doar atât: preferinţă pentru cât timp?

— Pentru cât timp? Pentru mult timp. Uneori pentru toată viaţa, răspunse femeia ridicând din umeri.

— Da, dar asta e doar în romane, în viaţă, niciodată. În viaţă, se întâmplă ca preferinţa pentru cineva în defavoarea celorlalţi să dureze un an, dar foarte rar; cel mai adesea durează câteva luni sau săptămâni sau zile sau doar câteva ore, spuse el, ştiind prea bine că stârneşte uimirea tuturor şi fiind foarte mulţumit de acest lucru.

— Vai, cum aşa!? Nu, nu, daţi-mi voie, am izbucnit toţi trei într-un glas. Până şi comisionarul scoase un sunet de dezaprobare.

— Da, ştiu, ne acoperi vocile domnul cărunt, vorbiți despre ceva ce se consideră că există. În schimb, eu vorbesc despre ce chiar există. Oricare bărbat simte ceea ce dumneavoastră numiți dragoste pentru orice femeie frumoasă.

— Vai, dar este îngrozitor ce spuneți! Între oameni există, totuşi, acel sentiment numit dragoste, de care are parte nu doar luni şi ani, ci întreaga viață.

— Nu, nu există. Admițând chiar că bărbatul ar prefera o anumită femeie toată viața, atunci, foarte probabil, ea l-ar prefera pe altul. Aşa a fost şi aşa va fi mereu pe pământ, spuse el, după care îşi scoase portțigaretul şi îşi aprinse o țigară.

— Dar poate exista şi dragoste împărtăşită, remarcă avocatul.

— Nu, n-are cum, obiectă el, la fel cum nu e posibil ca într-o căruță cu mazăre să nimerească alături două boabe de acelaşi fel. În plus, aici nu e vorba doar de imposibilitate, ci, probabil, şi de saturație. Să iubeşti toată viața doar un bărbat sau o femeie e ca şi cum ai spune că o singură lumânare va arde o viață întreagă, spuse el, trăgând cu lăcomie fumul în piept.

— Dar dumneavoastră vorbiți tot timpul despre dragostea trupească. Chiar nu admiteți iubirea bazată pe unitate de idealuri, pe afinitate spirituală? întrebă doamna.

— Afinitate spirituală! Unitate de idealuri! o îngână el scoțând sunetul obişnuit. Atunci n-au de ce să se mai culce împreună. (Iertați-mi grosolănia.) Sau oamenii se culcă împreună ca urmare a acestei unități de idealuri? spuse el şi izbucni într-un râs nervos.

— Nu, dați-mi voie, interveni avocatul, realitatea vă contrazice spusele. Vedem că există căsnicii, că întreaga omenire sau marea ei majoritate duce o viață conjugală şi mulți au o viață conjugală onestă şi îndelungată.

Domnul cărunt pufni din nou în râs.

— Dumneavoastră susțineți atunci că o căsnicie se bazează pe dragoste, iar când eu îmi exprim îndoiala față de existența dragostei, alta decât cea senzorială, dumneavoastră îmi dovediți existența ei prin faptul că există căsătorii. Dar în zilele noastre căsătoria nu este decât o minciună!

— Nu, permiteți-mi, spuse avocatul, eu spun doar că au existat şi există căsătorii.

— Există. Dar de ce există ele? Ele au existat şi există pentru acei oameni care au văzut şi văd în căsătorie ceva sacru, o taină care îi obligă în fața lui Dumnezeu. Pentru aceşti oameni există, dar pentru noi, nu. La noi oamenii se căsătoresc, văzând în căsătorie doar acuplarea şi de aici rezultă minciuna sau violența. Când e vorba de minciună, e mai uşor de îndurat. Soțul şi soția nu fac decât să-i păcălească pe ceilalți că sunt monogami, când, de fapt, ei sunt poligami. Este rău, dar merge. Însă atunci când, aşa cum se întâmplă de cele mai multe ori, soțul şi soția îşi asumă de ochii lumii obligația de a trăi toată viața împreună, dar chiar din a doua lună se urăsc unul pe altul, îşi doresc să se despartă şi cu toate astea nu o fac, atunci începe iadul pe pământ, care-i face pe oameni să se apuce de băut, să se împuşte, să se omoare sau să se otrăvească pe ei înşişi sau unul pe celălalt, spunea el din ce în ce mai repede, nelăsând pe nimeni să intervină şi aprinzându-se din ce în ce mai tare.

Tăceam cu toții. Era o atmosferă jenantă.

— Da, fără îndoială, există şi episoade critice în viața conjugală, spuse avocatul, dorind să pună capăt discuției care devenise nepotrivit de aprinsă.

— Văd că ați aflat cine sunt, spuse domnul cărunt încet şi oarecum calm.

— Nu, n-am avut plăcerea.

— Nu e prea mare plăcerea. Sunt Pozdnâşev, cel care a trecut printr-unul din episoadele critice la care faceți aluzie, episod în urma căruia şi-a ucis soția, spuse el măsurându-ne rapid pe fiecare cu privirea.

Nimeni nu găsi nimic de zis, aşa că tăceam cu toții.

— Oricum..., spuse el scoțând sunetul lui caracteristic. Vă rog să mă iertați. Nu vreau să vă deranjez.

— Nu, vă rog..., spuse avocatul, neştiind nici el la ce se referea acest „vă rog”.

Dar Pozdnâşev, fără să-l asculte, se întoarse şi plecă la locul lui. Doamna şi avocatul vorbeau în şoaptă. Eu stăteam alături de Pozdnâşev şi

tăceam, incapabil să găsesc ceva de spus. Era prea întuneric ca să citesc, aşa că am închis ochii şi m-am prefăcut că vreau să dorm. Aşa am mers, în tăcere, până la staţia următoare.

Acolo, domnul şi doamna s-au mutat în alt vagon, aşa cum conveniseră mai devreme cu conductorul. Comisionarul şi-a găsit o poziţie comodă pe banchetă şi a adormit. Pozdnâşev fuma şi bea ceaiul pe care şi-l făcuse în ultima gară.

Când am deschis ochii şi m-am uitat la el, acesta mi se adresă hotărât şi iritat:

— Probabil că nu vă face plăcere să staţi lângă mine, ştiind cine sunt, nu-i aşa? În cazul ăsta pot să plec.

— O, nu, vă rog.

— N-aţi dori nişte ceai? Doar că e tare.

Îmi turnă ceai.

— Lumea vorbeşte... Şi toţi mint, spuse el.

— La ce vă referiţi? am întrebat eu.

— Păi la asta: la dragostea asta a lor şi la ce înseamnă ea. Nu vreţi să dormiţi?

— Nu, deloc.

— Atunci vreţi să vă povestesc cum tocmai dragostea asta m-a condus la cele întâmplate?

— Da, dacă nu vă este greu.

— Nu, mai grea e tăcerea. Beţi ceai. Sau e cam tare?

Ceaiul era într-adevăr tare ca berea, dar am băut un pahar. Chiar atunci trecu şi conductorul. Îl urmări cu o privire răutăcioasă şi începu să povestească abia după ce acesta dispăru.

III

— Păi să vă povestesc... Sunteţi sigur că vreţi?

I-am repetat că mi-aş dori foarte tare. Tăcu câteva clipe, îşi frecă faţa cu palmele şi începu:

— Dacă e să povestesc, trebuie să încep cu începutul. Trebuie să povestesc cum şi de ce m-am însurat şi cum eram înainte de căsătorie.

Înainte de căsătorie, duceam o viaţă ca toţi ceilalţi, mă refer la cei din mediul nostru. Sunt moşier, licenţiat şi am fost mareşal al nobilimii. Până să mă însor, trăiam ca toată lumea, adică în desfrâu şi, ca toţi cei din mediul nostru, deşi duceam o viaţă de desfrâu, eram convins că trăiesc cum se cuvine. Credeam despre mine că sunt un bobocel, un om de o moralitate impecabilă. Nu eram un seducător, nu aveam gusturi nefireşti, nu făceam din asta principalul scop în viaţă, aşa cum făceau mulţi dintre cei de-o vârstă cu mine. Mă dedam treptat desfrâului, cu grijă, ca să mă păstrez sănătos. Evitam femeile care, prin naşterea unui copil sau prin afecţiunea faţă de mine, ar fi putut să mă lege. De altfel, poate or fi fost şi copii, şi afecţiune, dar eu mă comportam de parcă n-ar fi existat aşa ceva. În plus, socoteam că atitudinea mea nu e doar morală, ci şi motiv de mândrie.

Făcu o pauză, scoase sunetul său caracteristic, aşa cum făcea când, pare-se, îi venea o idee nouă.

— În asta şi constă cea mai mare ticăloşie, exclamă el. Depravarea nici nu constă în ceva fizic, că doar neruşinarea fizică nu este deloc desfrâu. Însă depravarea, adevărata depravare constă tocmai în a te descotorosi de orice legătură morală cu femeia cu care ai o relaţie fizică. Iar eu îmi făceam din asta un merit. Îmi amintesc cât am suferit odată, pentru că nu reuşisem s-o plătesc pe o femeie care, probabil, mi se dăruise din dragoste. Mi-am găsit liniştea doar când i-am trimis banii, arătându-i prin asta că nu mă consider prin nimic legat moral de ea. Nu daţi din cap ca şi când aţi fi de acord cu mine, se răsti el deodată la mine. Ştiu prea bine chestiile astea. Voi toţi, inclusiv dumneata, da, dumneata, asta dacă nu sunteţi în cel mai bun caz o excepţie rară, aveţi aceleaşi idei pe care le aveam şi eu. Oricum, e totuna, continuă el, vă rog să mă iertaţi, dar de fapt e îngrozitor, îngrozitor, îngrozitor!

— Ce e îngrozitor? am întrebat eu.

— Acest abis al rătăcirilor în care trăim când vine vorba de femei şi de relaţia cu ele. Da, nu pot să vorbesc calm despre asta, şi nu din cauză că

am trecut prin episodul cu pricina, cum spunea dumnealui, ci pentru că de-atunci mi s-au deschis ochii şi am văzut totul în altă lumină. Totul e de-a-ndoaselea, totul e de-a-ndoaselea!...

Îşi aprinse o ţigară şi, proptindu-se în coate, începu să povestească.

Nu îi vedeam faţa în întuneric, îi auzeam doar glasul impunător şi plăcut, ce răzbătea prin zăngănitul trenului.

IV

— Da, stimate domn, numai după ce-am trecut prin toate chinurile ce mi-au fost date, mi-am dat seama unde e rădăcina răului, am înţeles ce ar trebui să fie şi am văzut oroarea întreagă a ceea ce este.

Aşadar, binevoiţi a vedea cum şi când a început ceea ce m-a condus la episodul meu. A început când aveam aproape şaisprezece ani. S-a întâmplat când eram încă la liceu, în timp ce fratele meu mai mare era student în anul întâi. Nu cunoşteam încă femeile, dar, asemeni tuturor bieţilor copii din mediul nostru, nu mai eram un băiat inocent. Nişte băietani mă pervertiseră deja cu doi ani în urmă. Mă chinuia deja femeia, nu una anume, ci femeia ca un ceva dulce, orice femeie, goliciunea ei. Însingurările mele erau vinovate. Mă chinuiam, aşa cum se chinuiesc nouăzeci şi nouă la sută dintre băieţii noştri. Eram îngrozit, sufeream, mă rugam şi decădeam moral. De atunci eram depravat şi în imaginaţie, şi în realitate, dar nu făcusem încă ultimul pas. Pieream de unul singur, dar fără să fi mângâiat altă fiinţă omenească. Iată însă că un amic al fratelui meu, un student plin de viaţă, un tip de treabă, cum se spune, de fapt cel mai mare nemernic, care ne învăţase să bem şi să jucăm cărţi, ne-a convins după un chef să mergem acolo. Şi am mers. Fratele meu, şi el încă inocent, a decăzut chiar în noaptea aceea. Iar eu, un băiat de cincisprezece ani, m-am pângărit pe mine şi am contribuit şi la pângărirea unei femei, fără să înţeleg câtuşi de puţin ce făceam. Niciodată nu auzisem de la vreun adult că era rău ceea ce făceam. Şi nici astăzi n-ai să auzi aşa ceva. Adevărat, aşa stă scris în cele zece porunci, dar ele sunt utile doar pentru

a răspunde la examene în fața preotului, şi nici atunci nu sunt foarte necesare, nici pe departe la fel de necesare ca regulile de utilizare a lui *ut* în propozițiile condiționale din latină.

Aşadar, de la niciunul dintre adulții ale căror păreri le respectam nu auzisem că era ceva rău. Dimpotrivă, de la ei auzeam că e un lucru bun. Auzeam că luptele şi suferințele mele se vor domoli după aceea, auzeam asta şi o citeam, auzeam de la adulți că e benefic pentru sănătate, iar de la tovarăşii mei auzeam chiar că în asta e un oarecare merit, un act de bravură. Prin urmare, nu avea cum să fie altfel decât bine. Pericolul de boli? Până şi lucrul acesta era prevăzut. Guvernul protector are grijă de aşa ceva. El supraveghează funcționarea corectă a caselor de toleranță şi asigură depravarea liceenilor. Doctorii urmăresc şi ei acest lucru în schimbul unui salariu. Aşa şi trebuie. Ei susțin că depravarea este folositoare sănătății şi instituie chiar depravarea corectă, ordonată. Cunosc mame care se preocupă în acest sens de sănătatea fiilor lor. Şi ştiința îi trimite în casele de toleranță.

— Cum adică, ştiința? întrebai eu.

— Dar doctorii ce sunt? Slujitorii ştiinței. Cine-i perverteşte pe tineri, susținând că este benefic pentru sănătate? Ei. Apoi tratează sifilisul cu un teribil aer de superioritate.

— Păi şi de ce să nu trateze sifilisul?

— Pentru că, dacă o sutime din eforturile care se depun pentru vindecarea sifilisului s-ar fi îndreptat în direcția stârpirii desfrâului, n-ar mai fi fost de mult nici urmă de sifilis. Dar aşa, eforturile nu duc la stârpirea desfrâului, ci la încurajarea lui, la garantarea siguranței desfrâului. Dar nu asta e problema. Problema e că mie mi s-a întâmplat ce se întâmplă cu nouăzeci la sută dintre tineri, dacă nu chiar mai mult, nu numai din categoria noastră, ci din toate, inclusiv din cea a țăranilor, mi s-a întâmplat acel lucru îngrozitor, adică am păcătuit, nu pentru că am căzut pradă farmecului firesc al unei anumite femei. Nu, nicio femeie nu m-a sedus. Am păcătuit pentru că în mediul în care trăiam, această degradare era văzută de unii drept ceva legitim şi folositor, iar de alții drept cea mai firească distracție, nu doar scuzabilă, dar şi nevinovată pentru un

tânăr. Eu nu-mi dădeam seama că e vorba de decădere şi, la fel cum mă apucasem de băut şi de fumat, am început pur şi simplu să mă dedau acestui desfrâu care era parţial plăcere, parţial necesitate firească la o anumită vârstă, după cum mi se băgase în cap. Şi totuşi, această primă decădere avea ceva deosebit şi înduioşător. Îmi aduc aminte că eram încă acolo, nu ieşisem încă din cameră, când m-a cuprins o tristeţe atât de adâncă, încât îmi venea să plâng, să plâng pierderea propriei inocenţe, distrugerea pentru totdeauna a relaţiei cu o femeie. Da, domnule, legătura firească, simplă cu o femeie fusese distrusă pentru totdeauna. De atunci, n-am mai avut şi nici n-am mai putut să am o relaţie curată cu nicio femeie. Am devenit ceea ce se cheamă un depravat. Iar depravarea este o stare fizică asemănătoare cu cea a unui morfinoman, a unui beţiv sau a unui fumător. Aşa cum morfinomanul, beţivul sau fumătorul nu mai este un om normal, nici bărbatul care a încercat câteva femei pentru propria plăcere nu mai este normal, ci viciat pentru totdeauna. Un desfrânat. Aşa cum pe beţiv şi pe morfinoman îi poţi recunoaşte imediat după privire şi după apucături, la fel îl poţi recunoaşte şi pe depravat. El se poate abţine şi se poate lupta, dar nu va mai avea niciodată cu o femeie o relaţie simplă, curată şi prietenească. Pe depravat îl poţi recunoaşte imediat după felul în care măsoară cu privirea o femeie tânără. Iar eu am devenit depravat şi aşa am şi rămas, iar asta m-a nenorocit.

V

— Da, aşa a fost. Iar asta a continuat o vreme, cu tot felul de rătăciri. Dumnezeule! Când îmi aduc aminte toate ticăloşiile pe care le-am săvârşit în această privinţă, mă apucă groaza! Dar îmi amintesc şi de mine pe când eram de râsul amicilor pentru aşa-zisa mea inocenţă. Şi peste tot auzi de tinerimea de aur, de ofiţeri, de parizieni! Şi când noi, eu şi toţi domnii aceştia, depravaţi la treizeci de ani, având pe conştiinţă sute de crime odioase de tot felul la adresa femeilor, intram într-un salon sau într-o sală de bal, curăţei, proaspăt raşi şi parfumaţi, în lenjerie scrobită, în frac sau

în uniformă, noi, depravați la treizeci de ani, eram emblema purității, o adevărată încântare!

Gândiți-vă doar la ce-ar trebui să fie şi la ce este. Când în cercul surorii sau al fiicei mele pune piciorul un astfel de domn, ar trebui ca eu, ştiind ce fel de viață duce, să mă apropii de el, să-l trag deoparte şi să-i spun discret:

„Drăguțule, ştiu prea bine cum trăieşti tu, cum îți petreci nopțile şi cu cine. Locul tău nu e aici. Aici sunt doar fete curate, inocente. Pleacă!" Aşa ar trebui să fie. În realitate însă, când îşi face apariția un domn din ăştia şi dansează cu fiica sau sora mea strângând-o în brațe, noi jubilăm şi ne întrebăm dacă este bogat şi are relații. Poate după Rigolboche[94], o va băga în seamă şi pe fiica mea. Chiar dacă au rămas cu ceva boli, n-are importanță. Astăzi, bolile pot fi tratate. Chiar eu cunosc câteva fete din înalta societate pe care părinții le-au măritat plini de entuziasm cu nişte sifilitici. Oh, ce ticăloşie! Dar va veni o vreme când această ticăloşie şi falsitate vor fi date în vileag!

A scos de câteva ori sunetele sale bizare şi şi-a turnat ceai. Ceaiul era îngrozitor de tare şi nu aveam apă să-l diluăm. Simțeam că eram extrem de surescitat de la cele două pahare pe care le băusem. Cu siguranță, ceaiul avea efect şi asupra lui, pentru că era din ce în ce mai agitat. Vocea îi era din ce în ce mai melodioasă şi mai expresivă. Îşi schimba întruna poziția, ba îşi scotea căciula, ba şi-o punea din nou pe cap, iar fața căpătă expresii stranii în semiîntunericul în care stăteam.

— Ei, aşa am trăit până la treizeci de ani, fără să renunț nici măcar o clipă la intenția de a mă însura şi de a-mi clădi cea mai înălțătoare şi mai curată viață de familie, uitându-mă atent după o fată care să corespundă acestui scop, continuă el. Mă afundam în mocirla depravării şi în acelaşi timp mă uitam după fetele care, prin puritatea lor, ar fi putut să fie demne de mine. Pe multe le-am respins tocmai pentru că nu erau suficient de neprihănite pentru persoana mea. În cele din urmă, am găsit una pe care

---

[94] Porecla dansatoarei Margueritte Baudel (1810-1860), folosită aici în sensul de femeie de moravuri uşoare.

am considerat-o potrivită. Era una dintre cele două fiice ale unui moşier din Penza, foarte bogat pe vremuri, dar care între timp se ruinase.

Într-o seară, după o plimbare cu barca, ne întorceam acasă noaptea, sub clar de lună şi, în timp ce stăteam lângă ea admirându-i buclele şi statura armonioasă, scoasă în evidenţă de un jerseu mulat, am decis brusc că ea este. În seara aceea mi s-a părut că ea înţelege tot, chiar tot ceea ce simt şi gândesc şi că eu simt şi gândesc cele mai înălţătoare lucruri. În realitate, era vorba de fapt doar de jerseul şi buclele care i se potriveau de minune cu tenul, ca şi de faptul că după o zi petrecută în intimitatea ei, îmi doream şi mai multă intimitate.

Este uimitor cât de răspândită este iluzia că frumuseţea echivalează cu binele. O femeie frumoasă îndrugă prostii, tu o asculţi şi în prostiile alea vezi dovezi de inteligenţă. Spune şi face porcării, iar tu vezi în asta ceva drăguţ. Iar când nici nu spune prostii, nici nu face lucruri oribile, dar e frumoasă, atunci te convingi imediat că e nemaipomenit de inteligentă şi de morală.

M-am întors acasă entuziasmat şi am decis că ea este culmea perfecţiunii morale şi, prin urmare, este vrednică să-mi fie soţie, iar a doua zi am cerut-o în căsătorie.

Ce confuzie! Din o mie de bărbaţi care se însoară, nu numai din mediul nostru, dar, din nefericire şi din popor, abia dacă găseşti unul care să nu fi fost deja însurat înainte de nuntă de zece ori, ba chiar de o sută, de o mie de ori ca Don Juan. (Adevărat, există astăzi, sau, cel puţin, aşa am auzit şi am observat, tineri curaţi, care simt şi ştiu că asta nu e o glumă, ci un lucru serios. Să-i ajute Dumnezeu! Dar pe vremea mea, nu găseai nici măcar unul la zece mii.) Şi cu toţii ştiu asta, dar se prefac că nu ştiu. În toate romanele sunt descrise în cele mai mici detalii sentimentele eroilor, lacurile, tufele pe lângă care trec aceştia, dar când este descrisă marea lor dragoste pentru o domnişoară oarecare, nu se scrie un cuvânt despre ce hram a purtat interesantul erou înainte: niciun cuvânt despre frecventarea anumitor case, despre cameriste, bucătărese sau despre nevestele altora. Dacă există totuşi astfel de romane indecente, atunci ele nu ajung în mâinile celor care ar avea nevoie de ele mai mult decât oricine, adică în

mâinile fetelor. Mai întâi ne prefacem în fața acestor fete că imoralitatea care umple jumătate din viața oraşelor noastre, ba chiar şi a satelor, nici măcar nu există. Apoi ne deprindem în aşa măsură cu această prefăcătorie că, în cele din urmă, asemeni englezilor, începem şi noi să credem sincer că întruchipăm cu toții moralitatea şi trăim într-o lume morală.

Iar fetele, bietele de ele, cred în asta cu cea mai mare tărie. Aşa a crezut şi nefericita mea soție. Îmi amintesc cum, pe când eram deja logodiți, i-am arătat jurnalul meu, din care putea să afle câte ceva din trecutul meu, mai ales despre ultima relație pe care o avusesem şi de care ar fi putut afla de la alții şi despre care, tocmai din această cauză, simțeam nevoia să-i spun. Îmi amintesc groaza, disperarea şi confuzia care au cuprins-o când a aflat şi a înțeles. Vedeam că voia să mă lase atunci. De ce n-o fi făcut-o...

Scoase din nou sunetul său caracteristic, tăcu câteva momente şi luă o înghițitură de ceai.

VI

— Nu, de altfel e mai bine aşa, mult mai bine! exclamă el. Aşa-mi trebuie! Dar nu asta e problema. Voiam să spun că aici, amăgite sunt doar bietele fete. Iar mamele ştiu asta, mai ales mamele educate de soții lor o ştiu prea bine. Şi, în timp ce se prefac a crede în puritatea bărbaților, ele procedează, de fapt, cum le poartă interesul. Ele ştiu cu ce momeală să-i prindă pe bărbați pentru ele şi pentru fiicele lor.

Doar noi, bărbații, nu ştim, pentru că nu vrem să ştim, femeile însă ştiu prea bine că dragostea cea mai înălțătoare, cea mai poetică – cum îi spunem noi –, această dragoste depinde nu de calități morale, ci de intimitate fizică şi, totodată, de coafură, de culoarea şi de croiala rochiei. Întrebați o cochetă experimentată, care şi-a propus să cucerească un bărbat, ce ar prefera să rişte mai degrabă: să fie învinuită de minciună, de cruzime sau chiar de desfrâu în prezența celui pe care îl seduce sau să apară în fața lui într-o rochie prost cusută şi urâtă. Oricare dintre ele va prefera întotdeauna prima variantă. Ea ştie că noi mințim mereu când vine

vorba de sentimente înălțătoare. Noi avem nevoie doar de trup şi de aceea iertăm toate ticăloşiile, dar nu şi o îmbrăcăminte urâtă, lipsită de gust şi spălăcită la culoare. Cocheta este conştientă de acest lucru, dar şi fata inocentă îl ştie instinctiv, la fel ca animalele.

De aici şi toate jerseurile astea nenorocite, turnurile, aceşti umeri şi braţe dezgolite şi sâni aproape goi. Femeile, în special cele trecute prin şcoala bărbaţilor, ştiu foarte bine că discuţiile despre lucrurile înălțătoare sunt vorbe, că bărbatul are nevoie doar de trup şi de toate accesoriile care-l pun în lumina cea mai atrăgătoare. Şi ele procedează ca atare. Dacă am renunța măcar la relele deprinderi, care ne-au devenit a doua natură, şi am privi la viața claselor noastre superioare aşa cum este ea, în toată neruşinarea ei, am observa că e o casă de toleranță în toată regula. Nu sunteți de acord? Dați-mi voie să vă demonstrez, începu el, nelăsându-mă să răspund. Susțineți că femeile din societatea noastră au alte preocupări decât femeile din casele de toleranță, iar eu vă spun că nu-i aşa şi am să vă demonstrez. Dacă oamenii se deosebesc după scopul urmărit în viață, după conținutul interior al vieții, atunci această diferență trebuie să se răsfrângă neapărat şi în înfățişare, iar aceasta va fi diferită. Dar uitați-vă la aceste nefericite disprețuite şi la doamnele din cea mai înaltă societate: aceleaşi veşminte, aceleaşi fasoane, aceleaşi parfumuri, aceeaşi goliciune a braţelor, a umerilor şi a sânilor, acelaşi posterior scos în afară, aceeaşi pasiune pentru bijuterii şi lucruri scumpe, sclipitoare, aceleaşi distracții, dansuri, muzică şi cântece. Aşa cum acelea seduc prin orice mijloc, la fel şi acestea. Nicio diferență. Ca să le definesc exact, e suficient să spun că prostituatele pe termen scurt sunt de regulă disprețuite, în vreme ce prostituatele pe termen lung sunt respectate.

VII

— Ei bine, m-au subjugat şi pe mine aceste jerseuri, bucle şi turnuri. Şi nici măcar n-a fost greu, pentru că am fost crescut în acel mediu, în care tinerii îndrăgostiți încolțesc precum castraveții în seră. Vedeți, hrana

noastră excitantă şi abundentă, plus lenea fizică totală nu sunt altceva decât o aţâţare sistematică a senzualităţii excesive. Vă miră, nu vă miră, aşa stau lucrurile. Nici eu nu înţelegeam asta până de curând. Acum am înţeles. De aceea mă şi chinuie gândul că nimeni nu ştie acest lucru şi spune prostii cât carul, ca doamna de adineauri.

În primăvara asta, nu departe de mine, nişte ţărani lucrau la un terasament de cale ferată. Hrana obişnuită a unui ţăran constă în pâine, cvas şi ceapă. Şi este energic, viguros, sănătos şi face tot felul de munci uşoare la câmp. Dar când munceşte la calea ferată, alta e şi hrana lui: caşă şi un funt de carne. Carnea asta însă se compensează cu şaisprezece ore de muncă de împins o roabă grea de treizeci de puduri. Iar lui îi este de ajuns. Pe când noi, ingurgităm câte două funturi de carne, vânat, tot felul de mâncăruri şi băuturi tari... Şi unde duc toate acestea? La excese senzoriale. Şi dacă ajung acolo, iar supapa de siguranţă este deschisă, totul se termină cu bine; dar ia închide supapa, aşa cum am închis-o eu o vreme, că imediat apare o stare de excitaţie care, trecută prin prisma vieţii noastre artificiale, se va transforma într-o iubire curată ca lacrima, chiar platonică uneori. M-am îndrăgostit şi eu ca toată lumea. Cu tot tacâmul: şi excese de entuziasm, şi duioşii, şi poezie. În realitate însă, toată dragostea asta a mea era, pe de o parte, opera mămicuţei şi a croitoreselor, iar, pe de altă parte, a surplusului de bucate pe care le înghiţeam în viaţa mea trândavă. Să nu fi fost, pe de o parte, plimbările cu barca, croitoresele şi taliile zvelte, să fi purtat soţia mea un capot prost croit şi să mai fi stat ea pe-acasă, iar eu, pe de altă parte, să fi fost un om normal, care să mănânce atât cât are nevoie ca să muncească şi să fi avut supapa de siguranţă deschisă – întâmplător se închisese în vremea aceea – nu m-aş fi îndrăgostit şi nu s-ar fi întâmplat nimic din toate acestea.

VIII

— Dar toate s-au potrivit perfect: şi starea mea sufletească, şi rochia frumoasă, şi plimbarea cu barca, toate au izbutit. De douăzeci de ori nu

izbutiseră, dar de data asta, da. Ca un fel de capcană. Nu glumesc. Că doar acum aşa se aranjează căsătoriile, ca nişte capcane. Aşa e şi firesc, nu? Fata s-a copt, trebuie măritată. Nimic mai simplu când fata nu e slută şi există bărbaţi dornici de însurătoare. Aşa se proceda şi pe vremuri. Fata ajungea la o vârstă, părinţii îi aranjau căsătoria. Aşa s-a procedat şi se procedează peste tot în lume: la chinezi, la indieni, la mahomedani, la noi la ţară. Aşa procedează cel puţin nouăzeci şi nouă la sută din neamul omenesc. Doar unu la sută sau chiar mai puţin, adică noi, depravaţii, considerăm că nu e bine şi am inventat altceva nou. Dar ce e nou aici? Păi nou e că fetele stau, iar bărbaţii umblă de colo-colo şi aleg ca la târg. Iar fetele aşteaptă şi se gândesc, dar nu îndrăznesc să spună: „Nene, ia-mă pe mine! Pe mine! Nu pe ea, pe mine. Uită-te ce umeri şi alte cele am eu". Iar noi, bărbaţii, ne vânturăm, cercetăm şi suntem foarte mulţumiţi. „Păi eu, cică, n-o să cad într-o asemenea capcană." Se plimbă, se uită şi sunt foarte mulţumiţi că toate acestea sunt aranjate pentru ei. Dar o singură dată n-a fost atent şi, gata, s-a zis cu el!

— Dar cum să fie? am spus eu. Ce aţi vrea? Să facă femeia cererea în căsătorie?

— Nici eu nu ştiu. Doar că dacă este egalitate, păi să fie egalitate. Dacă s-a constatat că peţitul este umilitor, în cazul ăsta lucrurile stau de o mie de ori mai rău. Acolo drepturile şi şansele sunt egale, dar aici femeia este fie o roabă expusă la târg, fie o momeală în capcană. Spuneţi-i oricărei mame sau chiar fetei adevărul, şi anume că singura ei preocupare este să agaţe un logodnic. Dumnezeule, ce ofensă! Dar, de fapt, ele doar asta fac şi e de ajuns. Şi e îngrozitor să le vezi uneori pe sărmanele fete inocente, uneori foarte tinere, fiind preocupate numai de aşa ceva. Şi repet, de-ar face-o pe faţă, dar totul nu e decât prefăcătorie. „Vai, originea speciilor, ce interesant! Vai, Liza este foarte pasionată de pictură! Veniţi la expoziţie? Ce instructiv! Dar o plimbare cu troica, dar un spectacol, dar un concert? Vai, ce minunat! Liza mea este înnebunită după muzică. Cum de nu împărtăşiţi aceste convingeri? Dar cu barca...!" Toate însă au acelaşi gând: „Ia-mă, ia-mă pe mine! Ia-o pe Liza mea! Nu, pe mine! Măcar încercaţi!"

Câtă ipocrizie! Câtă minciună! încheie el şi, după ce bău şi ultima înghiţitură de ceai, începu să strângă ceştile şi vesela.

IX

— Ştiţi, continuă el, băgând ceaiul şi zahărul în sac, că toate se trag din această dominaţie a femeilor care face lumea să sufere? Toate se trag de aici.

— Cum adică dominaţia femeilor? am întrebat eu. Drepturile, avantajele care decurg din aceste drepturi sunt de partea bărbaţilor.

— Da, da, asta e, mă întrerupse el. Chiar asta vreau să vă spun. Aşa se explică şi acest fenomen neobişnuit că, pe de o parte este foarte adevărat că femeia este împinsă până pe cea mai de jos treaptă a umilinţei, iar, pe de altă parte, ea domină. Exact ca evreii: aşa cum ei, prin forţa lor financiară, îşi răzbună prigonirile la care sunt supuşi, tot aşa fac şi femeile. „Aha, vreţi să fim doar negustori? Prea bine, atunci noi, negustorii, vom pune stăpânire pe voi", spun evreii. „Aha, vreţi să fim numai un obiect al senzualităţii? Prea bine, prin această senzualitate vă vom înrobi", spun femeile. Lipsa de drepturi a femeii nu constă în faptul că nu poate să voteze sau să fie judecător – oricum aceste ocupaţii nu îţi aduc niciun fel de drepturi –, ci în faptul că în relaţiile sexuale, ea nu este egala bărbatului, nu are dreptul să se folosească de bărbat, să îl refuze după propria dorinţă, la fel cum, tot după propria dorinţă, să îşi aleagă bărbatul şi nu să fie aleasă. Spuneţi că aşa ceva ar fi oribil. Prea bine! Atunci nici bărbatul să nu aibă aceste drepturi. Acum, femeia este privată de acele drepturi pe care le are bărbatul. Şi iată că, pentru a compensa lipsa lor, ea pune accentul pe senzualitate şi, prin senzualitate, îl cucereşte în aşa măsură, încât el o alege doar formal, pentru că în realitate ea este cea care alege. Şi odată însuşite aceste mijloace, abuzează de ele şi dobândeşte o putere înspăimântătoare asupra oamenilor.

— Dar unde se manifestă această putere excepţională? am întrebat eu.

— Unde? Peste tot, în toate. Mergeți prin magazinele din oricare oraş mare. Sunt cu milioanele, nici n-ai cum să-ți dai seama de câtă muncă s-a depus acolo, şi mai uitați-vă dacă în nouăzeci la sută din aceste magazine există măcar un obiect pentru uzul bărbaților. Tot luxul vieții este cerut şi întreținut de femei. Numărați toate fabricile. Cea mai mare parte produce podoabe inutile, trăsuri, mobilă, nimicuri pentru femei. Milioane de oameni, generații de sclavi pier trudind ca sclavii în aceste fabrici, doar pentru a satisface capriciile femeilor. Femeile, ca nişte regine, țin captivi ai robiei şi ai muncii istovitoare nouăzeci la sută din rasa umană. Şi asta doar pentru că au fost umilite şi private de drepturi egale cu bărbații. Şi iată că se răzbună acționând asupra simțurilor noastre, prinzându-ne în plasa lor. Da, totul porneşte de aici. Femeile au făcut din ele însele o armă atât de puternică de acțiune asupra simțurilor, încât bărbatul nu se mai poate purta normal cu o femeie. E suficient ca un bărbat să se apropie de o femeie, că imediat cade victimă farmecului ei şi îşi pierde capul. Înainte mă simțeam stingher, chiar panicat, când vedeam o femeie dichisită, în rochie de bal, dar acum mi-e de-a dreptul groază, văd în ea ceva periculos pentru bărbați, ceva ce contravine legilor şi îmi vine să chem poliția, să cer protecție împotriva pericolului, să cer ca obiectul periculos să fie luat de acolo, îndepărtat.

— Da, râdeți! ridică el vocea la mine. Dar nu e deloc o glumă. Sunt convins că va veni o vreme, poate foarte curând, când oamenii vor înțelege acest lucru şi se vor întreba cum a putut exista o societate, în care au fost permise asemenea fapte care tulbură liniştea socială, ca aceste găteli ale trupului care excită simțurile şi care li se îngăduie femeilor în lumea noastră. E ca şi cum ai întinde tot felul de capcane la serbări, pe străzi. Ba chiar mai rău! De ce sunt interzise jocurile de noroc şi nu li se interzice femeilor să poarte haine de prostituată, care excită simțurile? Ele sunt de o mie de ori mai periculoase!

X

— Ei bine, aşa m-au prins şi pe mine. Eram, cum s-ar zice, îndrăgostit. Nu numai că vedeam în ea culmea perfecţiunii, dar, cât timp am fost logodit, mă consideram şi eu culmea perfecţiunii. Că doar nu s-a aflat pe lume nemernicul ăla care, tot căutând, să nu dea de alţi nemernici mai prejos de el măcar într-o privinţă şi astfel să-şi găsească motiv să se mândrească şi să fie mulţumit de sine. La fel şi eu: m-am căsătorit nu pentru bani – aici n-a fost vorba de lăcomie de câştig –, cum s-a întâmplat cu majoritatea cunoscuţilor mei care s-au căsătorit pentru bani sau relaţii. Eu eram bogat, iar ea era săracă. Asta o dată. Alt lucru cu care mă făleam era că, în timp ce alţii se căsătoriseră cu intenţia de a duce mai departe aceeaşi viaţă poligamă de până la căsătorie, eu aveam intenţia fermă să rămân monogam după nuntă şi, de aceea, eram din cale-afară de mândru. Da, eram un ticălos ordinar şi mă credeam un înger.

Logodna noastră n-a durat mult. Nu pot să-mi amintesc acea perioadă fără să-mi fie ruşine! Ce josnicie! Doar se presupune că dragostea e spirituală, nu senzorială. Păi, dacă dragostea este spirituală, o comuniune spirituală, atunci ea ar trebui să răzbată în cuvinte, în conversaţii şi discuţii, dar n-a fost nimic de genul ăsta. Când rămâneam singuri, era teribil de greu să legăm două vorbe. O adevărată muncă de Sisif. Îţi vine o idee, debitezi şi apoi taci din nou şi te căzneşti să găseşti alta. N-aveam despre ce vorbi..

Tot ce se putea spune despre viaţa care ne aştepta, despre aranjamente, planuri, fusese spus. Şi mai departe? Vedeţi, dacă am fi fost animale, am fi ştiut atunci că nu se cade să vorbim. În situaţia noastră însă, dimpotrivă, trebuia să vorbim şi n-aveam ce, pentru că eram preocupaţi de acele lucruri care nu sunt permise în discuţii. În plus, mai era şi obiceiul ridicol de a oferi bomboane, de a te îmbuiba cu dulciuri, iar pe deasupra – toate pregătirile astea oribile de nuntă: discuţii despre apartament, dormitor, paturi, capoate, halate, lenjerie, costume. Vă daţi seama şi dumneavoastră că dacă te căsătoreşti după Domostroi, cum spunea bătrânul acela, atunci saltelele de puf, zestrea, aşternutul, toate astea nu sunt decât detalii care

însoțesc taina nunții. Dar gândiți-vă ce semnificații oribile capătă aceste detalii la noi, unde din zece inşi care se căsătoresc, cu siguranță găseşti unul care nu numai că nu crede în această taină, dar nici măcar nu consideră că pasul făcut implică oarece obligații, unde, din o sută de bărbați, abia dacă afli unul care să nu mai fi fost însurat o dată, iar din cincizeci – unul care să nu se pregătească dinainte să-şi înşele soția cu orice ocazie prielnică, unde cei mai mulți văd în drumul spre biserică doar un prilej deosebit de a intra în posesia unei anumite femei. Reiese că toată treaba se rezumă numai la asta. Reiese că e vorba de un fel de vânzare. Depravatului i se vinde o fată inocentă, iar această vânzare este garnisită cu nişte bine-cunoscute formalități.

XI

— M-am însurat şi eu aşa cum se însoară toți şi a început mult lăudata lună de miere. Până şi denumirea este mizerabilă! şuieră el cu răutate. Odată, în timp ce mă plimbam printr-un bâlci la Paris, m-am luat după un afiş şi am intrat să văd femeia cu barbă şi câinele de mare. S-a dovedit a fi nici mai mult, nici mai puțin decât un bărbat într-o rochie decoltată şi un câine înfăşurat în piele de morsă, care înota într-o cadă cu apă. Spectacolul nu a fost câtuşi de puțin interesant, dar proprietarul circului m-a condus foarte amabil până la ieşire şi, adresându-se publicului de la intrare, a spus arătând spre mine: „Întrebați-l pe acest domn dacă merită să vedeți spectacolul. Intrați, intrați, un franc de persoană!”. Mi-a fost ruşine să spun că nu merită şi, fără îndoială, proprietarul circului mizase pe asta. Probabil la fel se întâmplă şi cu cei care au experimentat ticăloşia lunii de miere, dar nu îi dezamăgesc pe ceilalți. Nici eu nu am dezamăgit pe nimeni, dar acum nu văd de ce n-aş spune adevărul. Ba chiar consider că e necesar să spunem adevărul despre asta. Stânjeneală, ruşine, scârbă, o stare vrednică de milă şi, întâi de toate, plictiseală, o plictiseală îngrozitoare! Este o senzație de felul celei pe care am trăit-o când am învățat să fumez, când îmi venea să vomit şi mi

se aduna saliva în gură, iar eu o înghițeam şi mă prefăceam că îmi place. Plăcerea pe care ți-o dă fumatul, ca şi această plăcere, dacă e să vină, vine mai târziu: soții trebuie să cultive în ei înşişi acest viciu pentru a dobândi plăcere din asta.

— Cum adică viciu? am spus eu. Că doar e vorba de ceva omenesc, cât se poate de firesc.

— Firesc? spuse el. Firesc? Nu, eu vă spun că, dimpotrivă, am ajuns la convingerea că nu e ceva... firesc. Întrebați copiii, întrebați o fată neprihănită. Sora mea s-a măritat de foarte tânără cu un bărbat de două ori mai în vârstă decât ea, şi depravat pe deasupra. Îmi aduc aminte cât de uimiți am fost în noaptea nunții când, palidă şi plângând, a fugit de la el şi, tremurând ca varga, spunea că nu poate pentru nimic în lume, în niciun chip, că nu poate nici măcar să ne spună ce voia de la ea. Ziceți că e ceva firesc! Firesc e să mănânci. Şi de la bun început e ceva desfătător, simplu, plăcut şi deloc ruşinos, dar acest lucru este şi dezgustător, şi ruşinos, şi dureros. Nu, nu este firesc! Şi m-am convins că o fată neprihănită îl urăşte întotdeauna.

— Şi atunci, am întrebat eu, cum se va perpetua rasa umană?

— Nu care cumva să dispară rasa umană!? spuse el pe un ton răutăcios şi ironic, ca şi când s-ar fi aşteptat la această replică scăpată din greşeală, atât de familiară lui. Să propovăduieşti abstinența de la procreare pentru ca lorzii englezi să se poată ghiftui oricând în lege. Asta se poate. Să propovăduieşti abstinența de la procreare ca să rămână loc pentru cât mai multe plăceri. Se poate şi asta. Dar fă o singură aluzie la abținerea de la naşterea de copii în numele moralității. Dumnezeule, ce scandal! Nu care cumva să dispară specia umană, pentru că zece-douăzeci de indivizi vor să nu mai fie porci. Dar vă rog să mă scuzați. Mă deranjează lumina asta, pot s-o acopăr? întrebă el, arătând spre lampă.

I-am răspuns că mi-e indiferent şi, la fel de grăbit cum făcea totul, s-a ridicat pe banchetă şi a tras perdeluța de lână peste lampă.

— Totuşi, am spus eu, dacă toți ar recunoaşte acest lucru ca fiind drept lege, rasa umană ar dispărea.

Nu răspunse imediat.

— Întrebați cum se va perpetua specia umană, zise el, după ce se așează din nou în fața mea, desfăcându-și larg picioarele și sprijinindu-și coatele pe ele. La ce bun să se perpetueze specia umană?

— Cum adică, la ce bun? Pentru că altfel n-am exista.

— Și la ce bun să existăm?

— Cum adică la ce bun? Păi, ca să trăim.

— Și la ce bun să trăim? Dacă nu există niciun țel, dacă viața ne este dată doar pentru a fi trăită, atunci n-avem de ce să trăim. Și dacă așa stau lucrurile, atunci alde Schopenhauer și Hartmann, dar și toți budiștii au perfectă dreptate. Însă dacă există un țel în viață, atunci este clar că viața trebuie să se încheie atunci când țelul este atins. Așa iese la socoteală, spuse el vizibil iritat, ținând, fără îndoială, foarte mult la ideea lui. Așa iese la socoteală. Gândiți-vă! Dacă țelul omenirii este fericirea, binele, iubirea sau orice vreți, dacă țelul omenirii este cel predicat de profeți, și anume ca oamenii să se unească prin dragoste, iar lăncile să fie transformate în seceri și așa mai departe, atunci ce stă în calea atingerii acestui țel? Pasiunile. Dintre pasiuni, cea mai puternică, cea mai rea și cea mai înverșunată este dragostea trupească, senzuală și, de aceea, dacă pasiunile vor fi nimicite, printre care și cea din urmă, cea mai puternică dintre ele, dragostea trupească, atunci profeția se împlinește, oamenii vor fi uniți, țelul omenirii va fi atins și ea nu mai are pentru ce ființa. Atâta timp cât omenirea există, are un ideal în față și, se înțelege, acesta nu este idealul porcilor sau al iepurilor de a se împuia la nesfârșit, și nici al maimuțelor sau al parizienilor de a gusta din plăcerile pasiunii sexuale într-o manieră cât mai rafinată, ci idealul binelui, care se atinge prin abstinență și cinste. Spre el au năzuit dintotdeauna oamenii și continuă să năzuiască. Dar iată ce rezultă.

Rezultă că dragostea fizică este o supapă de siguranță. Dacă generația de acum nu și-a atins țelul, este din cauza pasiunilor, cea mai puternică dintre ele fiind cea sexuală. Există însă pasiune sexuală și o generație nouă, așadar există și posibilitatea ca țelul să fie atins de generația următoare. Dacă nici aceasta nu îl atinge, urmează alta și tot așa până când țelul este atins, profețiile se împlinesc, iar oamenii se unesc. Altfel, ce

ar ieşi? Dacă admitem că Dumnezeu i-a creat pe oameni pentru atingerea unui anumit țel, atunci i-ar fi creat ori muritori, fără pasiuni sexuale, ori nemuritori. Dacă i-ar fi creat muritori, dar lipsiți de pasiuni sexuale, care ar fi fost rezultatul? Ar fi trăit puțin şi, pentru că nu şi-au atins țelul, ar fi murit; atunci, pentru atingerea țelului, Dumnezeu ar trebui să creeze alți oameni. Dacă ei însă ar fi nemuritori, e de presupus (deşi e mai greu ca aceiaşi oameni, şi nu generațiile noi, să-şi îndrepte greşelile şi să se apropie de perfecțiune) că l-ar atinge după multe mii de ani, însă atunci care le mai e rostul? Ce să mai faci cu ei? Cel mai bine este exact aşa cum e acum... Dar poate că nu vă place această modalitate de exprimare, poate sunteți evoluționist? Dar şi atunci rezultă acelaşi lucru. Pentru a face față în lupta cu celelalte animale, specia umană, specie superioară de animale, trebuie să se unească într-un tot, ca un roi de albine, nu să se înmulțească la nesfârşit. Tot ca albinele, ea trebuie să crească membri asexuați, adică încă o dată să tindă spre abstinență, şi în niciun caz către atâtarea poftelor, cum se îndreaptă, în ansamblu, întreaga alcătuire a vieții noastre. Rămase tăcut câteva clipe. Va dispărea rasa umană? Dar oare se poate cineva îndoi de acest lucru, indiferent de felul în care vede lumea? Acest lucru este la fel de sigur ca moartea. Toate doctrinele bisericeşti prezic sfârşitul lumii şi toate doctrinele ştiințifice spun că acesta este un deznodământ inevitabil. Atunci ce e aşa de ciudat că din doctrina morală reiese acelaşi lucru?

Tăcu iarăşi îndelung, mai sorbi din ceai, îşi termină de fumat țigara şi, după ce scoase alte țigări din sac, le puse în tabachera sa veche şi murdară.

— Vă înțeleg ideea, am spus eu. Ceva similar susțin şi *shaker*-ii[95].

— Da, da. Şi au dreptate, spuse el. Pasiunea sexuală, indiferent de forma pe care o îmbracă, este un rău, un rău îngrozitor, care trebuie combătut, nu încurajat ca la noi. *Evanghelia* spune că bărbatul care se uită la o femeie cu poftă a şi preacurvit cu ea. Cuvintele acestea se referă

---

[95] Sectă religioasă din SUA, care propovăduieşte celibatul, invocând faptul că Iisus Hristos nu a fost căsătorit.

nu numai la nevestele altora, ci, mai ales, – lucru esențial – la propria-ți nevastă.

XII

— În lumea noastră însă, e invers: dacă în vremea burlăciei, omul se mai gândeşte la abstinență, după căsătorie, consideră că de-acum abstinența nu mai e necesară. Vedeți, toate aceste voiaje de nuntă, izolarea spre care se îndreaptă tinerii cu consimțământul părinților nu înseamnă altceva decât încuviințarea desfrâului. Însă legea morală se răzbună singură când este încălcată. Oricât m-am străduit să aranjez luna de miere, n-a ieşit nimic. Tot timpul, amândoi n-am simțit altceva decât scârbă, ruşine şi plictiseală. Iar la scurtă vreme totul s-a transformat în ceva cumplit de chinuitor. Asta a început foarte devreme. În a doua sau a treia zi, pare-mi-se, mi-am găsit soția abătută. Am început s-o întreb ce s-a întâmplat, am cuprins-o în brațe, cu gândul că nu şi-ar fi putut dori altceva, dar ea mi-a dat mâinile la o parte şi a izbucnit în plâns. De ce? Nu ştia să spună. Dar se simțea tristă şi apăsată. Probabil, nervii ei zdruncinați îi sugerau adevărul despre mizeria relațiilor noastre, dar nu se pricepea s-o spună. Am început să o descos şi am scos ceva de la ea, cum că îi era dor de mama ei. Mi s-a părut că nu-i adevărat şi am început să o consolez, eschivându-mă de la orice referire la mama ei. N-am înțeles că ea era pur şi simplu nefericită, iar mama era doar un pretext. Dar soția mea s-a supărat, pentru că nu pomenisem nimic de mama ei, ca şi când n-aş fi crezut-o. Mi-a spus că vede că n-o iubesc. I-am reproşat că e capricioasă şi, dintr-odată, expresia feței i s-a schimbat cu totul, din tristă a devenit iritată, şi s-a pornit să mă acuze de egoism şi cruzime, folosind cele mai înveninate cuvinte. M-am uitat lung la ea. Pe față i se citeau o răceală şi o ostilitate de nedescris, aproape ură. Îmi amintesc cât de tare m-am îngrozit. „Cum? Ce? – mă gândeam. Dragostea este o uniune a sufletelor şi, în loc de asta, iată de ce am parte! Imposibil, asta nu e ea!” Am încercat s-o îmbunez, dar m-am izbit de zidul de nepătruns al unei ostilități atât de

glaciale şi de înveninate, încât, până să-mi vin în fire, m-a cuprins şi pe mine iritarea şi am început să ne spunem unul altuia o grămadă de lucruri neplăcute. Impresia pe care mi-a lăsat-o această primă ceartă a fost îngrozitoare. Eu o numesc ceartă, dar n-a fost o ceartă, ci doar revelația prăpastiei care exista de fapt între noi. Iubirea se epuizase prin satisfacerea senzualității şi rămăseserăm noi, unul împotriva celuilalt, în adevărata noastră relație, adică doi egoişti, complet străini unul față de celălalt, care doreau să obțină cât mai multă plăcere unul prin celălalt. Eu am numit ceartă ceea ce se întâmplase între noi, dar nu a fost o ceartă, ci doar urmarea dispariției senzualității, care a scos la iveală adevărata relație care exista între noi. Nu înțelegeam că această relație rece şi ostilă era relația noastră normală, nu înțelegeam pentru că, inițial, această relație ostilă a fost atunci rapid mascată de un nou val de senzualitate de nestăvilit, adică de voluptate.

Am crezut că ne-am certat şi că ne-am împăcat, iar aşa ceva n-o să se mai repete. Dar tot în cursul lunii de miere, a urmat foarte curând o altă perioadă de saturație, când am încetat din nou să mai avem nevoie unul de celălalt, şi-a mai avut loc o ceartă. Această a doua ceartă m-a şocat chiar mai mult decât prima. Aşadar, prima nu fusese o întâmplare, aşa trebuia să se întâmple şi aşa se va întâmpla şi în continuare, îmi spuneam. A doua ceartă m-a uluit şi mai tare, pentru că s-a iscat dintr-un motiv total absurd. Era ceva legat de bani, iar eu nu eram strâns la pungă, mai ales când era vorba de soția mea. Îmi amintesc doar că a întors problema în aşa fel, încât rezulta că nu ştiu ce remarcă părea să fie expresia dorinței mele de a o domina prin intermediul banilor, asupra cărora eu, chipurile, îmi impuneam un drept exclusiv, lucru imposibil, prostesc, josnic, nefiresc atât pentru mine, cât şi pentru ea. M-am enervat, i-am reproşat lipsa de delicatețe, la fel şi ea mie, după care am luat-o de la capăt. Şi cuvintele ei, şi expresia feței trădau aceeaşi ostilitate rece şi crudă care mă şocaseră atât de tare înainte. Îmi amintesc că mă mai certam şi cu fratele meu, cu prietenii, cu tatăl meu, dar niciodată între noi nu exista această răutate deosebită, crudă, care apărea aici. Dar a mai trecut o vreme şi, din nou, această ură reciprocă a fost mascată de voluptate, adică de senzualitate,

iar eu încă mă consolam cu gândul că aceste două certuri fuseseră nişte greşeli care puteau fi îndreptate. Dar iată că au urmat a treia şi a patra ceartă, iar eu mi-am dat seama că nu este vorba de un accident, că aşa trebuie să se întâmple şi aşa se va întâmpla şi m-am îngrozit de ce mă aştepta. În acelaşi timp mă mai chinuia şi ideea cumplită că numai eu o duc atât de rău cu soția, altfel decât mă aşteptasem, în timp ce în alte căsnicii nu se petrece aşa ceva. Pe atunci încă nu ştiam că asta e soarta noastră, a tuturor, dar că, deşi toți ceilalți credeau ca şi mine – că numai ei au parte de această nefericire –, îşi ascundeau această nefericire exclusivă şi ruşinoasă nu numai de alții, dar şi de ei înşişi, fără s-o recunoască nici măcar ei.

Toate acestea au început din primele zile şi au continuat tot timpul, cu o intensitate şi o cruzime din ce în ce mai mare. În adâncul sufletului, simțisem chiar din primele săptămâni că am dat greş, că însoțirea noastră n-a ieşit aşa cum mă aşteptasem, căsătoria nefiind nici pe departe o fericire, ci ceva foarte apăsător. Dar, ca toată lumea, nu voiam să recunosc acest lucru (şi, dacă nu s-ar fi terminat, nu l-aş fi recunoscut nici acum) şi îl ascundeam nu numai față de alții, ci şi față de mine însumi. Acum mă mir cum de n-am înțeles situația reală în care mă aflam. Aş fi putut să înțeleg totuşi, pentru că începeam să ne certăm din motive pe care era imposibil să ni le aducem aminte pe urmă, când totul se încheia. Rațiunea nu reuşea să fabrice suficient de multe motive pentru ostilitatea permanentă dintre noi doi. Dar şi mai uimitoare era insuficiența pretextelor de împăcare. Uneori erau cuvinte, explicații, chiar lacrimi, însă alteori... – oh! şi acum mi-e scârbă să-mi amintesc – după cele mai crude cuvinte pe care ni le adresam unul altuia, urmau imediat ocheade tăcute, zâmbete, sărutări, îmbrățişări... Ptiu, ce dezgustător! Cum de nu mi-am putut da seama atunci de toată ticăloşia asta...

XIII

În vagon se urcară doi pasageri şi începură să-şi facă loc pe o banchetă mai îndepărtată. El tăcu până când aceştia se aşezară, dar, imediat ce se liniştiră, îşi continuă firul ideii, fără să-l fi pierdut vreo clipă.

— Ceea ce e urât, în primul rând, începu el, e că în teorie se presupune că dragostea e ceva ideal, înălțător, dar, de fapt, este ceva josnic, imoral, de care ți-e scârbă şi ruşine să vorbeşti sau să-ți aminteşti. Că doar nu degeaba chiar natura a făcut ca lucrul acesta să fie scârbos şi ruşinos. Iar dacă este un lucru scârbos şi ruşinos, el trebuie luat ca atare. Dar oamenii, dimpotrivă, se prefac că acest lucru scârbos şi ruşinos este minunat şi înălțător. Care au fost primele semne ale dragostei mele? Păi, faptul că mă dedam exceselor animalice care, în loc să mă umple de ruşine, mă făceau să fiu mândru că sunt capabil de aşa ceva, fără să mă gândesc câtuşi de puțin nu numai la viața ei spirituală, dar nici măcar la viața ei fizică. Mă întrebam de unde atâta îndârjire unul față de celălalt, dar situația era cât se poate de clară: îndârjirea asta nu era altceva decât protestul naturii umane împotriva animalicului care o domina.

Eram uimit de ura pe care ne-o purtam unul altuia. Dar nici n-avea cum să fie altfel. Această ură nu era altceva decât ura reciprocă a complicilor la o crimă, uniți prin instigare şi participare la crimă. Cum să nu fie crimă când biata de ea a rămas gravidă chiar din prima lună, iar legătura noastră josnică a continuat? Credeți că mă abat de la subiect? Nicidecum! Vă povestesc doar cum mi-am ucis soția. La proces m-au întrebat cu ce şi cum mi-am omorât soția. Proştii! Ei credeau că am omorât-o atunci, cu cuțitul, pe cinci octombrie. Nu atunci am ucis-o, ci mult mai devreme. Exact la fel cum ceilalți continuă să ucidă, toți, toți...

— Dar, totuşi, cu ce? am întrebat.

— Uite, asta e uimitor. Că nimeni nu vrea să ştie un lucru atât de clar şi de evident, un lucru pe care ar trebui să-l ştie şi să-l propovăduiască doctorii, dar despre care nu scot un cuvânt. Căci problema este teribil de simplă. Bărbatul şi femeia sunt creați asemeni animalelor, aşa că, după dragostea fizică începe gestația, apoi alăptatul, stări în care dragostea

trupească dăunează atât femeii, cât şi copilului. Femeile sunt egale ca număr cu bărbaţii. Ce rezultă din asta? Pare simplu şi nu e nevoie de cine ştie ce înţelepciune ca să tragi din asta concluzia la care ajung şi animalele, adică abstinenţa. Dar, nu! Ştiinţa a avansat într-atât, încât a descoperit nu ştiu ce leucocite care aleargă prin sânge şi tot felul de alte prostii inutile, dar asta n-a fost în stare s-o priceapă. Cel puţin, eu n-am auzit vorbindu-se despre aşa ceva.

Aşadar, femeia nu are decât două soluţii: una – să devină un monstru, să-şi distrugă dintr-odată sau treptat, după caz, capacitatea de a fi femeie, adică mamă, pentru ca bărbatul să se poată desfăta netulburat şi fără oprire; a doua soluţie, care nici măcar nu e soluţie, ci pur şi simplu încălcarea grosolană a legilor naturii, se practică în toate familiile aşa-zis decente. Adică femeia, contrar naturii sale, trebuie să fie în acelaşi timp şi gravidă, şi doică, şi amantă, trebuie să se coboare la un nivel la care nu se coboară nici măcar un animal. N-au cum să-i ajungă puterile. Şi de aici istericalele şi nervii din traiul nostru zilnic, sau hachiţele, cum li se zice, în popor. Observaţi că fetele neprihănite n-au toane, doar femeile, şi anume cele măritate, care trăiesc cu soţii lor. Aşa e la noi. Exact la fel e şi în Europa. Toate spitalele sunt pline de femei isterice care încalcă legea naturii. Doar că istericele şi pacientele lui Charcot[96] sunt complet infirme, pe când de femei pe jumătate infirme e plină lumea. Gândiţi-vă o clipă doar la ce lucru măreţ se săvârşeşte în femeie, când îşi poartă copilul sau când alăptează un nou-născut. Creşte o făptură care ne va continua, ne va lua locul. Iar acest lucru sfânt este profanat – prin ce? M-apucă groaza când mă gândesc. În schimb, se vorbeşte despre libertate, despre drepturile femeilor. E ca şi cum canibalii şi-ar pune la îngrăşat prizonierii ca să-i mănânce pe urmă, dar, în acelaşi timp, ar susţine că sunt preocupaţi de drepturile şi de libertatea lor.

Toate acestea erau noi pentru mine şi m-au mirat.

---

[96] Jean-Martin Charcot, medic francez, precursor al neurologiei şi psihologiei moderne.

— Păi atunci cum? Dacă aşa stau lucrurile, am spus eu, rezultă că nevasta poți s-o iubeşti doar o dată la doi ani, iar bărbatul...

— Pentru bărbat e o necesitate, mă întrerupse el. Din nou, slujitorii ştiinței, drăguții de ei, au convins pe toată lumea de asta. Eu i-aş pune pe aceşti vrăjitori să îndeplinească acele obligații ale femeilor care, după părerea lor, sunt necesare bărbaților, să văd: ce-ar avea atunci de spus? Insuflați-i omului ideea că are nevoie de vodcă, de tutun şi de opium şi toate acestea îi vor fi indispensabile. Reiese că Dumnezeu n-a înțeles ce-i trebuie omului şi, pentru că nu i-a consultat pe aceşti vrăjitori, a alcătuit greşit lumea. Vedeți, lucrurile nu se leagă. Bărbatul are nevoie şi trebuie, aşa au hotărât ei, să îşi satisfacă poftele, dar iată că aici intervin naşterea şi alăptatul copiilor, care împiedică satisfacerea acestor nevoi. Şi atunci ce-i de făcut? Te adresezi vrăjitorilor, găsesc ei o soluție. De fapt, au şi găsit-o. Oh, când vor fi demascați aceşti vrăjitori, cu toate înşelătoriile lor? Ar fi timpul! S-a ajuns până-ntr-acolo că oamenii o iau razna şi se împuşcă, şi toate se întâmplă din cauza asta. Dar cum ar putea fi altfel? Animalele par să ştie că progenitura le perpetuează specia şi respectă o anumită lege în acest sens. Numai omul nu ştie asta şi nici nu vrea. Singura lui grijă e să guste din cât mai multe plăceri. Şi cine face asta? Regele naturii, omul. Observați că animalele se împreunează doar atunci când sunt capabile să aducă pe lume un urmaş, iar regele spurcat al naturii o face mereu, numai să-i fie lui bine! Şi, ca şi când n-ar fi de ajuns, ridică această îndeletnicire de maimuță la rangul de perlă a creației, la rangul de iubire. Iar în numele acestei iubiri, adică al josniciei, distruge – ce anume? Jumătate din rasa umană. În numele propriilor plăceri, el transformă toate femeile care ar trebui să ajute la aspirația omenirii spre adevăr şi bunăstare, nu în ajutoare, ci în duşmani. Şi cine frânează peste tot mersul înainte al omenirii? Femeile. Şi oare de ce? Numai din această cauză. Da, da, repetă el de câteva ori şi începu să se foiască, îşi scoase țigările şi îşi aprinse una, dorind, fără îndoială, să se calmeze cât de cât.

XIV

— Uite-aşa am trăit şi eu, ca un infam, continuă el pe tonul de dinainte. Mai rău decât orice era însă faptul că, deşi duceam această viaţă infamă, îmi imaginam că, atâta timp cât nu sunt ispitit de alte femei, duc o viaţă de familie onestă, sunt un om cu ţinută morală şi că nu sunt cu nimic vinovat, iar dacă între noi mai au loc certuri, vinovată este ea cu felul ei de-a fi.

Bineînţeles că nu ea era cea vinovată. Era la fel ca toate celelalte, ca majoritatea femeilor. Fusese educată aşa cum o cere poziţia femeii din societatea noastră şi aşa sunt educate, fără excepţie, toate femeile din clasele înstărite, nici nu se poate altfel. Se discută despre nu ştiu ce nouă educaţie a femeilor. Vorbe goale: educaţia femeii este exact cea care trebuie să fie, ţinând cont nu de o privire ipocrită asupra femeii, ci de una reală.

Iar educaţia femeii va corespunde întotdeauna concepţiei pe care bărbatul o are despre ea. Că doar ştim cu toţii cum vede bărbatul femeia: *Wein, Weiber und Gesang*[97]. Aşa vorbesc şi poeţii în versurile lor. Dacă o să luaţi toată poezia, toată pictura, sculptura, începând cu versurile erotice şi cu Venerele şi Phrynele[98] goale, veţi vedea că femeia este un instrument de desfătare. Aşa e şi la Truba, şi la Graceovka[99], şi la balul de la palat. Şi observaţi cât de viclean e diavolul: păi, dacă e vorba de desfătare şi plăcere, măcar să se ştie că e plăcere, că femeia e o bucăţică dulce. Dar nu, la început, cavalerii dădeau încredinţări că divinizează femeia (o divinizează şi, cu toate astea, o privesc ca pe un instrument de desfătare). Acum susţin că respectă femeia. Unii îi cedează locul, îi ridică batista, alţii îi recunosc dreptul de a ocupa orice funcţie, de a face parte din conducere ş.a.m.d. Toate bune, dar concepţia asupra ei rămâne cea dintotdeauna. Un instrument de desfătare. Trupul ei este un mijloc de desfătare. Iar ea ştie

---

[97] Vin, femei şi cântec (în germ., în orig.).

[98] Curtezană din Grecia Antică, celebră pentru frumuseţea sa, care a servit drept model marilor sculptori greci Praxiteles şi Apelles.

[99] Se referă la case de toleranţă care se aflau în piaţa şi pe strada Trubnaia.

asta. Este la fel ca sclavia. Sclavia, doar ştiți, nu este altceva decât exploatarea de către unii a muncii forțate a majorității. De aceea, ca să nu existe sclavie, ar trebui ca oamenii să nu dorească să se folosească de munca forțată a altora, să vadă în asta un păcat sau o ruşine. Şi în loc de asta, ce fac ei? Desființează forma exterioară a sclaviei, fac în aşa fel, încât să nu se mai facă negoț cu sclavi şi îşi imaginează, ba chiar se conving singuri că nu mai există sclavie şi nu văd sau nu vor să vadă că ea continuă să existe, pentru că aşa le place şi consideră că e bine şi drept să se folosească de munca altora. Şi, odată ce consideră că aşa e bine, întotdeauna se găsesc oameni mai puternici sau mai vicleni decât ceilalți care se pricep la asta. La fel e şi cu emanciparea femeii. Pentru că sclavia femeii constă în faptul că bărbații doresc şi consideră că este foarte bine să se folosească de ea ca de un instrument de desfătare. Şi îi dau femeii libertate, îi acordă tot felul de drepturi egale cu ale bărbatului, dar continuă să vadă în ea un instrument de desfătare, aşa şi este educată şi în copilărie, iar apoi de către opinia publică. Iar ea rămâne aceeaşi sclavă umilită şi depravată, iar bărbatul – acelaşi stăpân de sclavi, şi el un depravat.

I se dă femeii libertatea să meargă la universitate şi în parlament, dar e privită ca un obiect al plăcerii. Învaț-o, cum e învățată la noi, să se privească în acest fel şi va rămâne veşnic o ființă inferioară. Sau, cu ajutorul ticăloşilor de doctori, va preveni procrearea, adică va fi sută la sută prostituată, coborându-se nu la nivelul unui animal, ci la nivelul unui obiect, sau va fi ceea ce este în majoritatea cazurilor – o femeie bolnavă sufleteşte, isterică, nefericită, aşa cum şi sunt de altfel mai toate femeile, private de şansa evoluției spirituale.

Liceele şi facultățile nu au cum să schimbe situația de acum. O poate schimba numai o nouă concepție a bărbaților despre femei şi a femeilor despre ele însele. Va fi o schimbare doar atunci când femeia va vedea în virginitate o stare superioară, nu ca acum, când această stare superioară a omului este considerată o ruşine, o dezonoare. Cât timp lucrurile stau aşa cum stau, idealul oricărei fete, indiferent de educația primită, va rămâne

totuşi acela de a atrage cât mai mulţi bărbaţi, cât mai mulţi masculi, ca să aibă de unde alege.

Iar faptul că una ştie ceva mai multă matematică, iar alta ştie să cânte la harpă, nu schimbă nimic. O femeie este fericită şi obţine tot ceea ce-şi poate dori când cucereşte un bărbat. De aceea, principalul scop al femeii este să ştie să-l cucerească. Aşa a fost şi aşa va fi. Aşa e în viaţa fetelor din lumea noastră, aşa continuă să fie şi în viaţa femeilor măritate. Când eşti fată, ai nevoie de abilitatea aceasta pentru a alege, iar când eşti femeie măritată – pentru a-ţi domina bărbatul.

Singurii care pot pune capăt acestei situaţii sau măcar o pot domoli pentru un timp sunt copiii, şi asta numai atunci când femeia nu este un monstru, adică îşi alăptează singură copilul. Dar aici intervin din nou doctorii.

Nevasta mea, care a vrut să alăpteze singură şi i-a alăptat pe următorii cinci copii, s-a îmbolnăvit chiar în timpul primei alăptări. Doctorii ăştia care o dezbrăcau şi o pipăiau cu cinism peste tot, gesturi pentru care trebuia să le mulţumesc şi să îi plătesc, doctorii ăştia, drăguţii de ei, au socotit că nu trebuie să alăpteze, lipsind-o astfel de singurul mijloc care ar fi putut s-o lecuiască de cochetărie. De alăptat, i-a alăptat o doică, adică am profitat de sărăcia, lipsurile şi ignoranţa unei femei, am ademenit-o de la copilul ei la al nostru şi, drept răsplată, i-am pus pe cap o bonetă cu fireturi. Dar nu asta e problema. Problema e că exact în perioada în care soţia mea nu era nici gravidă şi nici nu alăpta, a început să se manifeste cu o forţă deosebită cochetăria feminină, până atunci ascunsă. Iar la mine, pe măsura cochetăriei ei dezlănţuite, s-au manifestat cu aceeaşi forţă chinurile geloziei care m-au torturat fără încetare pe tot parcursul căsniciei mele, aşa cum e imposibil să nu-i tortureze pe toţi acei soţi care trăiesc cu nevestele lor aşa cum am trăit eu, adică imoral.

XV

— Cât timp am fost căsătorit, am fost permanent torturat de gelozie. Dar au fost şi perioade când sufeream îngrozitor din cauza asta. Iar una dintre aceste perioade a fost aceea când, după prima naştere, doctorii i-au interzis să alăpteze. Eram deosebit de gelos, în primul rând, pentru că soţia mea trăia acea nelinişte firească pentru o mamă, cauzată de tulburarea fără motiv a cursului firesc al vieţii. În al doilea rând, văzând cât de uşor a renunţat la obligaţiile ei morale de mamă, am tras concluzia în mod justificat, deşi inconştient, că îi va fi la fel de uşor să renunţe şi la cele conjugale, cu atât mai mult cu cât era perfect sănătoasă şi, în ciuda interdicţiei drăguţilor de doctori, i-a alăptat singură pe următorii copii şi a făcut-o minunat.

— Nu vă plac deloc doctorii, din câte văd, am comentat eu, observând tonul extrem de maliţios pe care îl căpăta vocea sa ori de câte ori doar amintea de ei.

— Nu-i vorba dacă-mi plac sau nu. Mi-au distrus viaţa, aşa cum au distrus şi distrug viaţa a mii şi sute de mii de oameni, iar eu nu pot să nu fac legătura dintre efect şi cauză. Înţeleg că vor, la fel ca avocaţii şi ca alţii, să se pricopsească, şi le-aş da cu dragă inimă jumătate din câştigul meu şi toată lumea le-ar da cu dragă inimă jumătate din venituri, dacă şi-ar da seama ce fac de fapt aceştia, numai să nu se bage în viaţa ta de familie şi să nu se mai apropie niciodată de tine. Evident că n-am adunat dovezi, dar cunosc zeci de cazuri – şi sunt o groază! – în care, ba au omorât copilul în pântecele mamei, considerând că aceasta nu poate să îl aducă pe lume, iar mai târziu mama a născut fără probleme, ba au omorât mama pretinzând că fac nu ştiu ce operaţii. Nimeni nu numără aceste crime, aşa cum nu le-a numărat nici pe cele ale Inchiziţiei, pentru că se presupunea că sunt în beneficiul omenirii. E cu neputinţă să numeri crimele comise de ei. Dar toate crimele acestea nu reprezintă nimic în comparaţie cu decadenţa morală a materialismului pe care ei îl introduc în lume, mai ales prin intermediul femeilor. Ca să nu mai spun că, dacă ar fi să le urmezi prescripţiile, cu toate infecţiile de peste tot, oamenii ar trebui să tindă nu

spre unire, ci spre separare. După teoria lor, cu toții ar trebui să trăim separați şi să nu scoatem din gură seringa cu acid carbolic (de altfel, au descoperit că nici el nu foloseşte la nimic). Dar nici asta nu înseamnă nimic. Otrava cea mai groaznică este coruperea lumii, mai ales a femeilor.

Astăzi nu mai poți să spui: „Nu trăieşti cum se cuvine, încearcă să duci o viață mai frumoasă". N-ai cum s-o spui altora, nici măcar ție. Şi, dacă trăieşti urât, cauza o poți afla în tulburările nervoase ş.a.m.d. Trebuie să te duci la ei, iar ei îți vor prescrie medicamente de la farmacie de treizeci şi cinci de copeici, şi tu le iei! După care te vei simți şi mai rău şi atunci urmează alte medicamente şi alți doctori. Un truc excelent!

Dar nu despre asta e vorba. Spuneam doar că a alăptat minunat copiii şi numai sarcinile şi alăptatul copiilor mă salvau de chinurile geloziei. Dacă n-ar fi fost asta, totul s-ar fi întâmplat mai devreme. Copiii ne salvau, şi pe mine, şi pe ea. În opt ani a născut cinci copii şi i-a alăptat pe toți singură.

— Şi unde sunt acum copiii dumneavoastră? am întrebat eu.

— Copiii? repetă el speriat.

— Iertați-mă, probabil vă vine greu să vă amintiți.

— Nu, nu-i nimic. Pe copii i-au luat cumnata mea şi fratele ei. Nu mi i-au dat mie. Le-am lăsat averea, dar nu mi i-au dat. Doar sunt un fel de nebun. Acum vin de la ei. I-am văzut, însă de dat, nu mi-i dau, fiindcă i-aş putea creşte în aşa fel, încât să nu semene cu părinții lor. Iar ei trebuie să fie la fel ca ei. Ce să fac? E de la sine înțeles că nici n-o să mi-i dea, nici n-o să mi-i încredințeze. În plus, nu ştiu dacă aş fi în stare să-i cresc. Cred că nu. Eu sunt o ruină, un infirm. Am însă o calitate. Ştiu. Da, asta e sigur. Ştiu un lucru pe care ceilalți nu-l vor afla prea curând.

Da, copiii trăiesc şi cresc ca nişte sălbatici, ca toți din jurul lor. I-am văzut, de trei ori i-am văzut. Nu pot să fac nimic pentru ei. Nimic. Acum mă duc la mine, în sud. Am acolo o căsuță cu o grădiniță.

Da, oamenii nu vor afla prea curând ceea ce ştiu eu. Se poate afla cu uşurință cât fier şi ce metale se găsesc în soare şi în stele, dar să scoți la iveală ticăloşia noastră e greu, îngrozitor de greu...

Dumneavoastră măcar mă ascultați şi, pentru asta, vă sunt recunoscător.

XVI

— Ați amintit de copii. Ce minciuni îngrozitoare se spun şi despre ei! Copiii sunt o binecuvântare de la Dumnezeu, copiii sunt o bucurie! Toate astea sunt minciuni. Aşa o fi fost odată, dar acum nici vorbă de aşa ceva. Copiii sunt un chin şi nimic mai mult. Majoritatea mamelor chiar asta simt şi uneori o şi spun fără să-şi dea seama. Întrebați-le pe cele mai multe mame din mediul nostru de oameni înstăriți şi vă vor spune că nu vor să aibă copii de teamă că aceştia s-ar putea să se îmbolnăvească sau să moară, că nu vor să alăpteze, iar dacă au deja copii, se tem ca nu cumva să se ataşeze prea mult de ei şi să sufere. Încântarea pe care le-o aduce copilul cu farmecul său, cu mânuțele, picioruşele şi trupşorul lui, într-un cuvânt, plăcerea pe care le-o aduce un copil este mai mică decât suferința provocată de teama că acesta s-ar putea să se îmbolnăvească sau să moară, ca să nu mai vorbim de boala sau de moartea efectivă a copilului. Cântărind avantajele şi dezavantajele, se pare că nu e avantajos şi, în consecință, nu e de dorit să ai copii. Iar ele o spun direct şi cu curaj, închipuindu-şi că sentimentele acestea apar din dragoste față de copii, dintr-un sentiment bun şi lăudabil cu care se mândresc. Ele nu observă că, judecând astfel, neagă pe față iubirea şi-şi confirmă doar propriul egoism. Plăcerea dată de farmecul copilului este mai mică pentru ele decât suferința cauzată de teama pentru viața lui şi, de aceea, nu-şi doresc copilul pe care îl vor iubi. Mamele nu se sacrifică pentru ființa iubită, ci sacrifică ființa iubită de dragul propriei persoane.

Este clar că aceasta nu e dragoste, ci egoism. Dar nici nu te lasă inima să le judeci pe mamele din familiile înstărite pentru acest egoism, când îți aminteşti cât suferă din cauza sănătății copiilor, din cauza aceloraşi doctori din societatea noastră prosperă. E de ajuns să-mi aduc aminte, chiar şi acum, de starea soției mele la începutul căsniciei, când aveam trei-

patru copii care o absorbeau cu totul, că mă apucă groaza. Viața noastră dispăruse complet. Era o veşnică stare de pericol, întreruptă de o soluție salvatoare, apoi apărea un alt pericol şi din nou alte eforturi disperate, urmate de altă salvare. Parcă ne-am fi aflat permanent pe o corabie care se scufundă. Câteodată mi se părea că o făcea intenționat, că se prefăcea că e îngrijorată de copii ca să mă învingă. O strategie seducătoare şi simplă care rezolva toate problemele în favoarea ei. Uneori mi se părea că tot ceea ce făcea şi spunea în aceste situații era îndreptat înadins împotriva mea. Dar nu, ea chiar se chinuia îngrozitor şi se ostenea tot timpul cu copiii, cu sănătatea şi cu bolile lor. Totul era o tortură şi pentru ea, şi pentru mine. Şi n-avea cum să nu se chinuiască. Căci ataşamentul față de copii, nevoia animalică de a-i hrăni, de a-i alinta şi de a-i apăra – trăsături proprii majorității femeilor, dar nu şi animalelor – însemnau, de fapt, lipsă de imaginație şi de judecată. Găina nu se teme de ce s-ar putea întâmpla cu puişorul ei, nu cunoaşte toate bolile care l-ar putea lovi, nu cunoaşte toate remediile astea despre care oamenii îşi închipuie că te pot salva de boli şi de moarte. Pentru ea, adică pentru găină, copiii nu sunt un chin. Ea face pentru puişorii ei ceea ce este firesc şi asta îi aduce bucurie. Pentru ea, copiii sunt o bucurie. Şi dacă i se îmbolnăveşte un puişor, grijile ei sunt cât se poate de clare: îl încălzeşte şi îl hrăneşte. Şi, făcând acest lucru, ştie că a făcut tot ceea ce trebuie. Dacă puişorul îşi dă sufletul, nu se întreabă de ce a murit, unde s-a dus; câråie o vreme, pe urmă se opreşte şi îşi continuă viața de dinainte. Dar, în cazul nefericitelor noastre femei, printre care se număra şi soția mea, lucrurile nu stau aşa. Ca să nu mai vorbesc de boli şi de tratarea lor. Despre cum să creşti şi să educi copiii, auzea din toate părțile şi citea la nesfârşit diverse reguli care se schimbau permanent. Trebuie hrănit aşa şi pe dincolo, cu asta; nu, nu aşa, nu cu asta, ci cu asta. Cum să-l îmbraci, ce să-i dai să bea, cum să-l speli, cum să-l culci, să-l plimbi, să-l scoți la aer – despre toate acestea auzeam amândoi, dar mai ales ea, reguli noi în fiecare săptămână. Ca şi cum copiii ar fi început să se nască abia ieri. Şi dacă nu l-a hrănit şi nu l-a spălat cum trebuie sau la timp, iar copilul s-a îmbolnăvit, rezulta că vinovată e ea, pentru că n-a făcut tot ce trebuie.

Aşa se petreceau lucrurile câtă vreme copiii erau sănătoşi. Dar chiar şi atunci era un chin. Dacă însă se mai şi îmbolnăveau, atunci gata, începea iadul pe pământ! Se presupune că boala poate fi vindecată şi că există o ştiinţă şi nişte oameni, adică doctorii care ştiu ce e de făcut. Nu toţi, dar cei mai buni se pricep. Şi iată, se îmbolnăveşte copilul şi trebuie să ajungi la cel mai bun dintre cei mai buni, la salvator, şi atunci copilul este salvat. Dacă însă n-ai pus mâna pe acel doctor sau dacă nu stai în aceeaşi localitate cu el, copilul e pierdut. Şi asta nu era numai convingerea soţiei mele, ci a tuturor femeilor din cercul ei, iar de peste tot nu auzea decât un singur lucru: Ekaterinei Semionovna i-au murit doi copii, pentru că nu l-au chemat la timp pe Ivan Zaharâci, iar Ivan Zaharâci a salvat-o pe fata cea mare a Mariei Ivanovna. Uite, sfătuiţi de doctor, Petrovii s-au mutat la timp prin diverse hoteluri. Dacă nu s-ar fi mutat, copiii s-ar fi prăpădit. Altcineva avea un copil plăpând şi, la sfatul doctorului, s-au mutat în sud şi au salvat copilul. Cum să nu se chinuie ea şi să nu se frământe toată viaţa, când viaţa copiilor de care era ataşată animalic depindea de spusele la timpul potrivit ale acestui Ivan Zaharâci! Dar ce avea să spună Ivan Zaharâci, nimeni nu ştia, iar el cu atât mai puţin, pentru că acesta ştia prea bine că nu ştie nimic şi că nu are cum să fie de ajutor, ba chiar umblă cu tot felul de şiretlicuri ca să se creadă în continuare că ştie ceva. Vedeţi, dacă soţia mea ar fi fost un simplu animal, nu s-ar mai fi chinuit atât; iar dacă ar fi fost cu adevărat om, ar fi avut credinţă în Dumnezeu şi ar fi gândit şi ar fi vorbit aşa cum vorbesc femeile credincioase: „Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, facă-se voia Domnului”. S-ar fi gândit că viaţa şi moartea tuturor oamenilor, prin urmare şi a copiilor ei, nu sunt în puterea oamenilor, ci doar în puterea lui Dumnezeu şi atunci n-ar mai fi chinuit-o gândul că stă în puterea ei să împiedice bolile şi moartea copiilor, ea însă n-a procedat aşa. Aşadar, soţia mea se găsea în următoarea situaţie: îi fuseseră încredinţate făpturile cele mai fragile şi mai plăpânde, predispuse la nenumărate primejdii. Iar ea era legată de aceste făpturi printr-un ataşament pătimaş, animalic. În plus, aceste fiinţe i-au fost date pe mână, dar, în acelaşi timp, mijloacele prin care să le păstrăm ne sunt ascunse,

fiind cunoscute de nişte oameni complet străini, ale căror servicii şi sfaturi poți să le obții doar pe bani mulți şi nici aşa, întotdeauna.

Toată viața de părinți a fost pentru soția mea şi, prin urmare, şi pentru mine, nu o bucurie, ci un chin. Cum să nu fie un chin? Ea chiar se chinuia permanent. Uneori, abia ne potoleam după cine ştie ce scenă de gelozie sau după o simplă ceartă şi ne puneam în minte să mai trăim şi noi un pic, să mai citim câte ceva şi să mai medităm la una-alta, abia ne-apucam de vreo treabă, că deodată eram anunțați că Vasea vomită sau că Maşa a avut un scaun cu sânge sau că Andriuşa are o erupție, şi gata, se termina cu viața noastră. Încotro s-o apuci? După care doctori? Unde să izolezi copilul? Şi începeau clismele, luatul temperaturii, mixturile şi doctorii. Nici nu se termina bine asta, că începea altceva. O viață de familie normală şi aşezată n-a existat. Exista în schimb, după cum vă spuneam, o continuă salvare de la pericole închipuite sau reale. Bine, asta se întâmplă acum în majoritatea familiilor. În familia mea însă, situația era deosebit de critică. Soția mea iubea copiii, dar era o femeie credulă.

Aşa că prezența copiilor nu ne îmbunătățea viața, ci mai degrabă ne-o otrăvea. În plus, copiii erau pentru noi un nou motiv de discordie. De când apăruseră şi cu cât se făceau mai mari, cu atât mai des deveneau şi mijloc, şi motiv de discordie. Nu doar motiv de discordie, ci şi armă de luptă. Parcă ne luptam prin intermediul copiilor. Fiecare avea copilul său preferat, arma sa de luptă. Eu mă foloseam de Vasea, primul născut, ea – de Liza. Pe lângă asta, când copiii au început să se mărească şi să li se contureze caracterul, au devenit aliații pe care fiecare dintre noi îi atrăgea de partea sa. Bieții de ei sufereau îngrozitor din cauza asta, dar, aflându-ne într-un război permanent, nu ne stătea gândul la ei. Fetița era aliatul meu; băiatul cel mare însă, care-i semăna şi era preferatul ei, îmi era adeseori antipatic.

XVII

— Ei, uite-aşa ne duceam noi viața. Relația noastră se încărca de tot mai multă ostilitate. Şi, în cele din urmă, am ajuns până-ntr-acolo, că nu

neînțelegerile iscau ostilitatea, ci ostilitatea provoca neînțelegerile: indiferent ce ar fi spus ea, eu eram dinainte împotrivă şi exact la fel făcea şi ea.

În al patrulea an, din partea amândurora a apărut cumva de la sine convingerea că nu ne putem înțelege, că nu putem fi de acord unul cu celălalt. Renunțaserăm deja să mai încercăm să ajungem la o înțelegere. Fiecare rămânea neclintit pe poziția sa în privința celor mai banale lucruri, dar mai ales în privința copiilor. Din câte îmi amintesc, părerile la care țineam nu erau deloc atât de prețioase pentru mine, încât să nu pot renunța la ele; dar ea era de altă părere, şi atunci a ceda însemna să cedez în fața ei. Şi asta era de neconceput pentru mine. La fel şi ea. Pesemne că soția mea considera că are întotdeauna dreptate, iar eu mă consideram întotdeauna un sfânt față de ea. Când rămâneam singuri, aproape că eram condamnați la tăcere sau la un gen de conversații pe care, sunt convins, şi animalele sunt în stare să le poarte: „Cât e ceasul? E timpul să mergem la culcare. Ce avem azi la cină? Unde mergem? Ce mai scriu ziarele? Trebuie să trimitem după doctor. Pe Maşa o doare în gât". Era suficient să depăşim cât un fir de păr aceste subiecte de discuție tot mai limitate, că imediat izbucnea scandalul. Altercații şi răbufniri de ură se iscau de la o cafea, de la o față de masă, de la o trăsură sau de la un joc de cărți, de la te miri ce alte nimicuri fără vreo importanță nici pentru unul, nici pentru celălalt. În mine cel puțin, clocotea adesea o ură îngrozitoare împotriva ei. O priveam uneori cum turna ceai, cum mişca din picior sau cum ducea lingura la gură, cum plescăia, cum sorbea lichidul acela şi o uram pentru asta ca pentru cea mai ticăloasă faptă. Pe atunci nu observam că perioadele de furie apăreau la mine extrem de corect şi regulat, corespunzând acelor perioade cărora noi le spuneam de dragoste. O perioadă de dragoste echivala cu o perioadă de furie; o perioadă de dragoste intensă însemna o lungă perioadă de furie, iar o perioadă de dragoste mai anemică era, de fapt, o perioadă scurtă de furie.

Atunci nu înțelegeam că dragostea şi furia erau exact acel sentiment animalic, privit însă din unghiuri opuse. Viața noastră ar fi fost îngrozitoare, dacă am fi înțeles în ce situație ne aflam, dar noi nici n-o

înțelegeam, nici n-o vedeam. Aici se află, de altfel, salvarea şi pedeapsa omului: când trăieşte greşit, i se înceţoşează mintea ca să nu-şi dea seama de mizeria situației în care se găseşte. Aşa procedam şi noi. Ea încerca să găsească uitarea în îndeletniciri febrile, veşnic urgente, legate de gospodărie, de aranjatul casei, de hainele ei şi ale copiilor, de educația şi sănătatea celor mici. Aveam şi eu beția mea – beția slujbei, a vânătorii şi a jocului de cărți. Amândoi eram veşnic ocupați. Amândoi simțeam că preocupările noastre, cu cât ne absorbeau mai mult, cu atât ne dădeau dreptul să fim mai înverşunați unul față de celălalt. „Ție îți convine să faci mutre – gândeam eu despre ea – m-ai chinuit toată noaptea cu scenele tale, iar eu azi am şedință." „Ție îți convine – nu doar gândea ea, ci o şi spunea – dar eu am stat trează toată noaptea din cauza copilului."

Aşa trăiam, într-o permanentă ceață, fără să vedem situația în care ne aflam. Şi dacă nu s-ar fi întâmplat ce s-a întâmplat, aş fi dus-o aşa până la bătrânețe şi aş fi murit cu convingerea că am dus o viață bună, nu extraordinar de bună, dar nici rea, ci aşa, ca toată lumea; şi n-aş fi înțeles infinita nefericire şi minciuna josnică în care mă bălăceam.

Eram ca doi ocnaşi care se urăsc unul pe celălalt, legați cu acelaşi lanț, care îşi otrăvesc viața unul altuia şi se străduiesc să nu vadă acest lucru. Pe atunci încă nu ştiam că în nouăzeci şi nouă la sută dintre căsnicii oamenii trăiesc într-un infern asemănător şi că nici nu poate fi altfel. Pe atunci nu ştiam acest lucru nici despre alții, nici despre mine.

Este uimitor câte coincidențe există în viața normală, ba chiar şi în cea anormală! Taman când viața devine insuportabilă pentru părinți, apar noi obligații cerute de educația copiilor. Şi iată că a trebuit să ne mutăm la oraş.

Tăcu câteva clipe, scoțând de vreo două ori sunetele sale bizare care semănau de acum cu nişte suspine înfundate. Ne apropiam de o gară.

— Cât e ceasul? întrebă el.

M-am uitat la ceas. Era două.

— N-ați obosit? întrebă din nou.

— Eu nu, dar dumneavoastră da.

— Mă sufoc. Dați-mi voie să fac câțiva paşi şi să beau nişte apă.

Străbătu, clătinându-se, vagonul. Rămas singur, m-am apucat să pun în ordine tot ce îmi povestise. Eram atât de cufundat în gânduri, încât nici n-am observat când s-a întors, intrând pe cealaltă uşă.

XVIII

— Da, mă tot abat de la subiect, începu el. Am chibzuit mult, multe lucruri le văd altfel şi aş vrea să le spun pe toate. Ei, şi ne-am mutat la oraş. Pentru oamenii nefericiți e mai bine să trăiască la oraş. În oraş poți să trăieşti o sută de ani fără să-ți dai seama că ai murit şi ai putrezit de mult. N-ai când să stai cu tine însuți, eşti veşnic ocupat. Afaceri, relații sociale, probleme de sănătate, spectacole, sănătatea copiilor, educația acestora. Ba trebuie să primeşti pe cutare şi cutare, ba să mergi la unul şi la altul, ba trebuie să vezi nu ştiu ce, ba să asculți pe nu ştiu cine. Căci în oraş există în orice moment una, două, ba chiar trei celebrități pe care sub niciun chip nu trebuie să le ratezi. Ba trebuie să-ți vezi de sănătatea ta sau a altora, ba trebuie să cauți profesori, meditatori, guvernante, iar viața ți se iroseşte cu tot felul de fleacuri. Ei bine, aşa trăiam şi noi şi conviețuirea era un chin mai uşor de suportat. Pe deasupra, la început am avut o ocupație minunată, să ne instalăm într-un oraş nou, într-o locuință nouă. Mai eram prinşi şi cu drumurile de la oraş la țară şi de la țară la oraş.

Aşa am dus-o o iarnă, iar în iarna următoare s-a întâmplat încă un lucru, nebăgat în seamă de nimeni şi aparent neînsemnat, dar care a declanşat tot ceea ce s-a întâmplat. Ea nu s-a simțit bine şi ticăloşii de doctori n-au lăsat-o să nască şi au învățat-o cum să facă. Mi s-a părut revoltător. M-am împotrivit, dar ea a ținut-o pe a ei cu o încăpățânare vecină cu nechibzuința, iar eu m-am resemnat. Copiii, ultima justificare a traiului nostru ticăloşit, au fost înlăturați, iar viața noastră a devenit şi mai mizerabilă.

Țăranul, muncitorul au nevoie de copii; chiar dacă le vine greu să-i hrănească, au nevoie de ei şi, de aceea, relațiile lor conjugale au o

justificare. Noi însă, cei care avem copii, nu mai avem nevoie de alții; ei înseamnă o grijă în plus, cheltuieli, comoştenitori, pe scurt, sunt o povară. Şi nu mai avem nicio justificare pentru viața ticăloasă pe care o ducem. Ori scăpăm de copii pe căi artificiale, ori vedem în ei o pacoste, o consecință a imprudenței, ceea ce este şi mai dezgustător. Nu există nicio justificare. Dar am decăzut moral într-atât, încât nici măcar nu mai vedem necesitatea vreunei justificări. Cea mai mare parte a lumii educate de azi se dedă acestei depravări fără cea mai mică tresărire de conştiință.

Nici n-ai de ce să ai vreo tresărire, pentru că în mediul nostru nu mai există niciun fel de conştiință, exceptând, dacă se poate numi aşa, conştiința publică şi legea penală. În acest caz însă, niciuna, nici alta nu sunt încălcate: n-ai de ce să ai mustrări de conştiință în fața opiniei publice, fiindcă *toți* fac la fel: şi Maria Petrovna şi Ivan Zaharâci. Atunci, de ce să mai creştem numărul săracilor şi să ne lipsim de posibilitatea unei vieți mondene? În acelaşi timp, nu avem niciun motiv să ne jenăm sau să ne temem de legea penală. Doar târâturile neruşinate şi nevestele soldaților îşi aruncă copiii în iazuri şi fântâni. Evident, ele trebuie băgate în puşcărie. La noi, în schimb, totul se face la timp şi curat.

În felul ăsta am mai dus-o încă doi ani. Metoda ticăloşilor de medici începuse, evident, să îşi facă efectul: soția mea se împlinise şi se făcea din ce în ce mai frumoasă, asemeni zilelor de vară târzie. Simțea asta şi se îngrijea. Căpătase acea frumusețe provocatoare care îi tulbura pe bărbați. Avea toată vigoarea unei femei de treizeci de ani, care nu mai face copii, îmbuibată şi excitantă. Înfățişarea ei avea darul să trezească nelinişte. Când trecea pe lângă bărbați, le atrăgea privirile. Era ca un cal odihnit, bine hrănit, ținut în frâu, căruia brusc i-ai scos căpăstrul. De fapt, nu avusese niciun căpăstru, aşa cum nu au nouăzeci şi nouă la sută din femeile noastre. Iar eu simțeam asta şi eram îngrozit.

XIX

Se ridică brusc şi se mută la fereastră.

— Mă scuzați, spuse el ațintindu-şi privirea pe fereastră.

Rămase aşa vreo trei minute, fără să scoată un cuvânt. Apoi oftă adânc şi se aşează din nou în fața mea. Chipul lui căpătase cu totul altă expresie, demnă de milă, iar buzele i se încrețiseră într-un zâmbet ciudat.

— Am obosit puțin, dar am să vă povestesc mai departe. Mai e timp, încă nu s-a luminat de ziuă. Da, continuă el, după ce îşi aprinse o țigară. Se împlinise de când nu mai năştea, iar boala asta – grija permanentă pentru copii – începuse să-i treacă; nu că-i trecuse, dar parcă se trezise dintr-o beție, îşi venise în fire şi observase că există o întreagă lume dumnezeiască cu bucuriile ei, pe care ea o uitase, dar în care se pricepea să trăiască şi din care nu înțelegea o iotă. „Nu cumva să ratez ceva! Vremea trece şi n-o mai întorci!" Aşa îmi imaginez că gândea ea sau, mai degrabă, simțea şi nici nu avea cum să gândească sau să simtă altfel: fusese crescută în credința că există doar un singur lucru pe lume, vrednic de atenție: dragostea. Se măritase, gustase câte ceva din dragostea aceasta, departe de a fi cea promisă sau aşteptată, ba chiar plină de dezamăgiri, de suferințe şi, mai ales, de calvarul care o luase prin surprindere – copiii! Acest calvar o vlăguise. Şi iată că, mulțumită doctorilor binevoitori, a aflat că e posibil să te lipseşti de copii. S-a bucurat, a încercat metoda şi a renăscut pentru singurul lucru pe care-l cunoştea – pentru dragoste. Dar nu dragostea pentru un bărbat ros de gelozie şi de multe alte rele, nu de aşa ceva avea nevoie. În mintea ei se contura o altă dragoste, una nouă şi curată, cel puțin aşa credeam eu. Şi a început să se uite în jurul ei, parcă aşteptând ceva. Vedeam asta şi nu puteam să nu mă alarmez. Tot mai des se întâmpla ca vorbind cu mine, dar, ca de obicei, prin intermediul altora, adică vorbind cu alții, însă adresându-mi-se de fapt mie, să afirme cu tărie, deşi cumva în glumă, fără să se gândească câtuşi de puțin că afirmase contrariul cu o oră în urmă, că grijile materne sunt o minciună şi că nu merită să îți dedici viața copiilor când eşti tânără şi poți să te bucuri de viață. De copii se ocupa mai puțin, nu cu aceeaşi disperare ca înainte, în schimb era preocupată din ce în ce mai mult de ea însăşi, de cum arăta (deşi încerca să ascundă acest lucru), de plăcerile ei şi chiar de propria-i

desăvârşire. S-a apucat din nou cu entuziasm de pian, cu toate că îl abandonase complet. De aici a început totul.

Şi întoarse din nou privirea obosită spre fereastră, dar, făcând un efort vizibil, continuă imediat:

— Da, a apărut omul acela.

Se zăpăci şi scoase de vreo două ori pe nas sunetele acelea speciale.

Vedeam că era dureros pentru el să rostească numele acelui om, să-şi amintească, să vorbească despre el. Dar făcu un efort şi continuă cu hotărâre de parcă ar fi dărâmat un obstacol care îl stânjenea:

— În ochii şi în mintea mea, era un omuleț de nimic. Şi nu din cauza semnificației pe care el a căpătat-o în viața mea, ci pentru că aşa era în realitate. De altfel, faptul că era un ratat era doar o dovadă a iresponsabilității ei. Dacă n-ar fi fost el, ar fi fost altul. Trebuia să se întâmple.

Tăcu din nou.

— Da, era muzician, violonist. Nu era muzician profesionist, ci pe jumătate profesionist, pe jumătate om de societate. Tatăl lui era moşier, un vecin de-al tatălui meu. El, tatăl, se ruinase, iar copiii, trei băieți, îşi făcuseră cu toții un rost. Numai unul, mezinul, cel despre care e vorba, fusese încredințat naşei sale de la Paris. Acolo, fiindcă avea talent la muzică, fusese trimis la Conservator, de unde ieşise violonist şi dădea concerte. Ca om, era... – Era limpede că îi veneau pe buze nişte cuvinte grele la adresa lui, dar se abținu şi spuse repede: Ei, nu ştiu ce viață ducea el acolo, ştiu doar că în acel an s-a întors în Rusia şi a apărut în viața mea.

Ochi migdalați şi umezi, buze roşii surâzătoare, mustăcioară pomădată, ultima frizură la modă, un chip frumuşel, dar banal, într-un cuvânt, un băiat „drăguț”, cum ar zice femeile. Avea o conformație slăbuță, deşi nu diformă, cu fundul mare, cum se spune că au femeile sau hotentoții. Despre care se mai spune că au şi ureche muzicală. Devenind cât mai familiar cu putință, dar săritor şi gata să cedeze oricând la cea mai mică rezistență, se îngrijea de ținuta lui, cu o notă accentuată de modă pariziană: botine cu nasturi, cravate în culori aprinse şi alte lucruri pe

care străinii şi le achiziționează la Paris şi care, prin noutatea lor evidentă, au întotdeauna efect asupra femeilor. Atitudinea sa vădea o veselie forțată, de suprafață. Ştiți, mă refer la acel obicei de a vorbi despre orice subiect în aluzii şi fraze neterminate, ca şi când interlocutorul le-ar şti pe toate, le-ar reține şi ar fi în stare să le completeze singur.

Ei bine, omul ăsta, cu muzica lui, a fost pricina tuturor celor întâmplate. Deşi la tribunal cazul a fost prezentat de aşa manieră, de parcă totul s-ar fi petrecut din gelozie. Nici vorbă de aşa ceva, adică nu pot să spun că n-ar fi fost deloc aşa, dar este şi nu este aşa. Aşa s-a şi hotărât la proces, că sunt un soț înşelat şi că mi-am omorât soția pentru a-mi apăra onoarea pângărită (aşa se spune în limbajul lor). De aceea m-au şi achitat. La proces am încercat să lămuresc sensul celor întâmplate, ei însă au înțeles doar că încerc să reabilitez cinstea soției mele.

Relația ei cu acest muzicant, oricare ar fi fost ea, n-are nicio însemnătate pentru mine, şi nici măcar pentru ea. Însemnătate are ceea ce v-am povestit, adică ticăloşia mea. Totul s-a întâmplat pentru că între noi exista acea prăpastie îngrozitoare despre care v-am vorbit, acea tensiune îngrozitoare născută din ura reciprocă din pricina căreia orice pretext era de ajuns să declanşeze o criză. Certurile dintre noi deveniseră în ultimul timp ceva cumplit şi erau uimitoare, mai ales pentru că alternau în acelaşi timp cu o pasiune animalică intensă.

Dacă n-ar fi apărut el, ar fi apărut altul. Dacă n-ar fi fost pretextul geloziei, ar fi fost altceva. Adevărul este că toții soții care duc viața pe care am dus-o eu trebuie fie să ducă o viață de desfrâu, fie să se despartă, fie să se sinucidă sau să-şi omoare nevasta, aşa cum am făcut eu. Cel căruia nu i s-a întâmplat aşa ceva este o excepție rară. Chiar şi eu, înainte de a ajunge la deznodământul ştiut, am fost de câteva ori în pragul sinuciderii, iar ea, la rândul său, a încercat să se otrăvească.

XX

— Da, aşa s-a întâmplat, şi nu cu mult înaintea celor întâmplate. Trăiam parcă într-un soi de armistiţiu şi nu exista niciun motiv ca el să fie încălcat. Şi pe neaşteptate începe o discuţie în care eu zic ceva despre un câine care a primit o medalie la o expoziţie. Ea ripostează: „Nu o medalie, ci o diplomă de merit”. Şi gata cearta. Începem să sărim de la un subiect la altul, să ne facem reproşuri: „Ei, dar asta se ştie de mult, mereu a fost aşa: tu ai spus că...”, „Ba n-am spus”, „Adică eu mint!...”. Ai senzaţia că acuşi-acuşi izbucneşte genul ăla de ceartă îngrozitoare, în care îţi vine să te omori sau s-o omori pe ea. Ştii că izbucneşte scandalul şi ţi-e frică de el ca de foc, şi ai vrea să te stăpâneşti, dar furia îţi cuprinde întreaga fiinţă. Ea e în aceeaşi stare, poate chiar mai rea, îţi răstălmăceşte intenţionat fiecare cuvânt denaturându-l. Fiecare cuvânt al ei e plin de venin. Loveşte unde ştie că doare mai tare. Cu fiecare clipă e şi mai rău. „Taci din gură!”, îi strig sau ceva de genul ăsta. Se năpusteşte afară din cameră şi fuge în camera copiilor. Încerc s-o reţin ca să termin ce am de spus şi să-i dovedesc că am dreptate şi o prind de mână. Ea se preface că o doare şi ţipă: „Copii, tatăl vostru mă bate!”. Urlu şi eu: „Nu minţi!”. „Şi asta nu e prima dată!”, ţipă ea sau cam aşa ceva. Copiii se reped spre ea. Ea îi linişteşte. Eu îi zic: „Nu te preface!”. Ea îmi răspunde: „La tine totul e prefăcătorie; omori omul şi pe urmă îi spui că se preface. Acum m-am lămurit. Asta şi vrei de fapt!”. „Măcar de-ai crăpa odată!”, urlu eu. Îmi aduc amine cât m-au îngrozit aceste cuvinte înfiorătoare. Nu mă gândisem niciodată că aş fi în stare să rostesc cuvinte atât de îngrozitoare şi grosolane şi sunt uimit că a fost cu putinţă să-mi iasă din gură aşa ceva. Îi arunc cuvintele astea cumplite, alerg în birou, mă aşez şi fumez. O aud ieşind în hol, pregătindu-se să plece. O întreb unde pleacă. Nu-mi răspunde. „Ei, s-o ia dracu’”, îmi spun, mă întorc în birou, mă întind şi fumez din nou. Îmi trec prin cap mii de planuri cum să mă răzbun şi să scap de ea sau cum să îndrept toate astea şi să fac în aşa fel, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Mă gândesc întruna la toate astea şi fumez, fumez, fumez. Mă gândesc să fug de ea, să mă ascund, să plec în America.

Ajung până într-acolo, încât visez că scap de ea şi ce minunat o să fie când o să trăiesc cu alta, cu o femeie minunată, cu totul altfel. O să scap de ea dacă moare sau dacă divorţez şi mă gândesc cum să fac. Văd că sunt confuz, că nu mă gândesc la ce trebuie, dar, ca să nu văd că mă gândesc la ce nu trebuie, fumez întruna.

Iar în casă viaţa îşi urmează cursul. Vine guvernanta şi întreabă: „Unde este *madame*? Când se întoarce?". Valetul mă întreabă dacă să servească ceaiul. Mă duc în sufragerie. Copiii, în special Liza, cea mai mare, care deja înţelege, se uită la mine întrebător, cu un aer ostil. Ne bem ceaiul în tăcere. Ea tot nu s-a întors. Orele serii se scurg una după alta, ea tot nu apare, iar în sufletul meu alternează două sentimente: de furie, pentru că mă chinuie pe mine şi pe copii prin absenţa ei, deşi până la urmă tot se va întoarce, şi de teamă că nu se va întoarce şi o să facă vreun gest necugetat. M-aş duce după ea. Dar unde s-o caut? La sora ei? Ar fi o prostie să apar acolo şi să întreb de ea. Da' ducă-se în plata Domnului! Dacă vrea să chinuie pe cineva, n-are decât să se chinuie de una singură. Doar asta şi aşteaptă. Însă data următoare va fi şi mai rău. Şi dacă nu e la soră-sa şi-o bate gândul să-şi pună capăt zilelor, dacă nu cumva a şi făcut-o?... Bate de ora unsprezece, douăsprezece, unu. Nu mă duc în dormitor, e stupid să stau acolo singur şi să aştept, o să mă culc aici. Încerc să-mi găsesc ceva de lucru, să scriu scrisori, să citesc, dar nu sunt în stare de nimic. Stau singur în birou, mă frământ, fierb de furie şi trag cu urechea la orice zgomot. Se face trei, apoi patru şi ea tot n-a venit. Spre dimineaţă adorm. Mă trezesc. Ea tot nu e.

În casă, toate îşi urmează cursul ca de obicei, dar toţi sunt nedumeriţi şi mă privesc întrebător şi cu reproş, presupunând că totul e din vina mea. Iar în mine se dă în continuare aceeaşi luptă: furie pentru că mă chinuie şi grijă pentru ea.

Pe la unsprezece soseşte sora ei, în chip de sol. Şi începe ca de obicei: „E într-o stare groaznică. Ce înseamnă asta?" – „Dar nu s-a întâmplat nimic." Îi spun că are un caracter imposibil şi că nu i-am făcut nimic.

— Da, dar asta n-are cum să rămână aşa, spune sora ei.

— E numai vina ei, nu a mea, îi spun. N-am de gând să fac eu primul pas. Dacă e să ne despărțim, să ne despărțim.

Cumnata mea pleacă fără niciun rezultat. Vorbind cu ea, îi spusesem sigur pe mine că nu voi face eu primul pas, dar, imediat după plecarea ei, când am ieşit şi i-am văzut pe copii amărâți şi speriați, eram deja gata să fac primul pas. Şi l-aş fi făcut bucuros, dar nu ştiam cum. Umblu din nou de colo-colo, fumez, beau vodcă şi vin la micul dejun şi obțin ceea ce îmi doresc inconştient: să nu văd stupiditatea, ticăloşia situației în care mă aflu.

Pe la trei soseşte şi ea. Nu-mi adresează niciun cuvânt când dă ochii cu mine. Mă gândesc că s-a resemnat şi încep să-i spun că m-am simțit provocat din cauza reproşurilor ei. Ea, cu aceeaşi față aspră de om ajuns la capătul puterilor, îmi spune că n-a venit să se explice, ci să ia copiii, pentru că nu mai avem cum să ne ducem traiul împreună. Încep să-i spun că nu eu sunt vinovat, că m-a scos din sărite. Ea mă priveşte solemn şi cu severitate, după care îmi spune:

— Nicio vorbă în plus, că o să-ți pară rău.

Îi spun că nu suport prefăcătoria. Atunci ea zbiară ceva ce nu pot distinge şi fuge la ea în cameră. Se aude cum răsuceşte cheia în broască. S-a încuiat. Încerc uşa fără succes şi plec furios. După o jumătate de oră, vine în goană Liza plângând.

— Ce e? S-a întâmplat ceva?

— Mama nu răspunde.

Mergem la uşă. O zgâlțâi din răsputeri. Zăvorul nu e bine tras şi cele două canaturi se deschid. Mă apropii de pat. Ea zace într-o poziție incomodă, fără simțire, pe jumătate dezbrăcată şi cu botinele înalte în picioare. Pe măsuță e un flacon gol de opiu. O readucem în simțiri. Urmează alte lacrimi şi, în final, împăcarea. Dar asta nu e împăcare: în sufletul fiecăruia stăruie aceeaşi veche duşmănie reciprocă, la care se adaugă şi iritarea pricinuită de această ceartă pe care fiecare o aruncă în totalitate în cârca celuilalt. Trebuie însă să pui cumva capăt la toate astea, iar viața îşi continuă cursul obişnuit. Astfel de certuri, ba chiar mai rele, aveau loc fără încetare – ba o dată pe săptămână, ba o dată pe lună, ba în

fiecare zi. Şi toate erau la fel. Odată îmi scosesem deja paşaport – întrucât cearta dura de două zile – dar a urmat din nou o explicație pe jumătate, o împăcare pe jumătate şi am rămas.

XXI

— Prin urmare, aşa arătau relațiile noastre când a apărut omul acesta. Acest om, pe numele său Truhacevski, a sosit la Moscova şi-a apărut în casa mea. Era într-o dimineață. L-am primit. Pe vremuri ne tutuiam. Prin fraze neutre alternând între „tu” şi „dumneavoastră”, a încercat să rămână la „tu”, dar eu am dat tonul cu „dumneavoastră” şi el s-a supus imediat. Mi-a displăcut total de la prima vedere. Însă, curios lucru, o forță ciudată, fatală, mă îndemna să nu-l resping, să nu-l îndepărtez, ci dimpotrivă, să mi-l apropii. Doar ce putea fi mai simplu decât să-i vorbesc rece şi să-i spun la revedere, fără să-i fac cunoştință cu soția mea? Dar nu, parcă intenționat, am început să vorbesc cu el despre interpretarea lui, i-am spus că auzisem că renunțase la vioară. Mi-a răspuns că, dimpotrivă, acum cântă mai mult decât înainte. Pe urmă şi-a adus aminte că şi eu cântam cândva. I-am zis că m-am lăsat de muzică, dar că soția mea cântă bine.

Uimitor lucru! Atitudinea mea față de el din prima zi, din prima oră a întâlnirii noastre a fost aceea pe care aş fi putut s-o am numai după cele întâmplate. Era ceva tensionat în felul în care mă comportam: eram atent la fiecare cuvânt, la fiecare expresie rostită de el sau de mine şi le atribuiam o anume importanță.

L-am prezentat soției. Imediat discuția a trecut la muzică, iar el s-a oferit să cânte cu ea. Soția mea era, ca de obicei în ultima vreme, foarte elegantă şi atrăgătoare şi tulburător de frumoasă. L-a plăcut, pare-se, de la prima vedere. În plus, ea era mulțumită că avea ocazia să cânte acompaniată de vioară, lucru care îi plăcea atât de mult, încât angajase pentru asta un violonist de la teatru, şi încântarea asta i se putea citi pe chip. Iar fața îi radia tot mai mult de bucurie. Dar, privindu-mă, a înțeles

imediat ce simt, şi-a schimbat expresia şi a început acel joc de amăgire reciprocă. Eu zâmbeam amabil, prefăcându-mă că sunt foarte încântat. El, uitându-se la soția mea aşa cum se uită toți depravații la femeile frumoase, se prefăcea interesat doar de subiectul discuției, adică tocmai de ceea ce nu-l interesa. Ea se străduia să pară indiferentă, dar zâmbetul meu fals de soț gelos, pe care-l ştia prea bine, şi privirea lui lascivă o excitau, fără îndoială. Am văzut că, încă de la prima întâlnire, ochii îi străluceau într-un chip anume şi, probabil, ca o consecință a geloziei mele, între ei s-a stabilit pe dată un soi de flux electric care a declanşat aceleaşi expresii, priviri şi zâmbete la unul şi la celălalt. Roşea ea, roşea şi el. Zâmbea ea, zâmbea şi el. Am discutat despre muzică, despre Paris, despre tot felul de fleacuri. El s-a sculat ca să plece şi, zâmbind, cu pălăria la şoldul care tremura, se uita ba la ea, ba la mine, ca şi când ar fi aşteptat să vadă ce facem. Îmi amintesc clipa aceea, pentru că a fost momentul în care aş fi putut să nu-l mai chem şi atunci nu s-ar fi întâmplat nimic. Însă eu i-am aruncat lui o privire, apoi ei. „Să nu cumva să te gândeşti că sunt gelos", i-am spus ei în gând, „sau că mi-e frică de tine", i-am spus lui în gând şi l-am invitat să vină într-o seară cu vioara ca să cânte cu soția mea. Ea m-a privit surprinsă, s-a aprins la față şi, parcă speriată, a început să refuze, spunând că nu cântă destul de bine. Acest refuz al ei m-a întărâtat şi mai tare şi am insistat şi mai mult să vină. Îmi amintesc acel sentiment straniu cu care îi priveam ceafa şi gâtul alb care contrasta cu părul negru, pieptănat cu cărare pe mijloc, când a plecat de la noi cu mersul lui țopăit ca de pasăre. Nu puteam să nu recunosc în sinea mea că prezența acestui om mă chinuia. „De mine depinde – mă gândeam – să fac în aşa fel încât să nu-l mai văd niciodată." Dar asta însemna să recunosc că mi-e frică de el. Nu, nu mi-e frică de el! Ar fi prea umilitor, îmi spuneam. Şi chiar acolo, în vestibul, ştiind că soția mea mă aude, am insistat să vină cu vioara chiar în seara aceea. El mi-a promis şi a plecat.

Seara şi-a adus vioara şi au cântat. Dar a durat mult până să ajungă la unison, pentru că nu aveau partiturile de care aveau nevoie, iar pe cele existente soția mea nu putea să le cânte fără să fi exersat înainte. Eu eram mare meloman şi trăiam muzica pe care o interpretau, îi aranjam lui

stativul şi îi întorceam filele. Câte ceva tot au cântat, nişte cântece fără cuvinte şi o sonatină de Mozart. El cânta splendid şi deținea în cel mai înalt grad ceea ce se numeşte ton. În plus, mai avea şi un gust rafinat şi elegant, total străin de caracterul său.

Era, evident, mult mai talentat decât soția mea şi o ajuta, totodată lăudând politicos felul în care cânta. Se comporta foarte bine. Soția mea părea interesată doar de muzică şi se purta simplu şi firesc. Eu, în schimb, deşi mă prefăceam interesat de muzică, întreaga seară m-am chinuit necontenit din cauza geloziei.

Din prima clipă în care privirea lui a întâlnit-o pe cea a soției mele, am văzut că fiara care zăcea în fiecare dintre ei, în ciuda situației în sine şi a convențiilor sociale, a întrebat: „E voie?" şi a răspuns: „O, da, desigur". Vedeam că nu se aşteptase nicicum să întâlnească în soția mea, o doamnă moscovită, o femeie atât de atrăgătoare, şi era foarte fericit. Pentru că nu avea nicio îndoială că ea este de acord. Singura problemă era să nu-i încurce soțul nesuferit.

Dacă aş fi fost cu cugetul curat, n-aş fi înțeles toate astea, dar, ca majoritatea bărbaților, şi eu gândeam la fel despre femei până să mă însor şi de aceea îi citeam în suflet ca într-o carte. Mă chinuia mai ales faptul că vedeam cât se poate de clar că față de mine nu nutrea decât un sentiment de iritare permanentă, întreruptă din când în când de senzualitatea obişnuită, în schimb, omul acesta, prin eleganța exterioară şi noutatea pe care o aducea şi, mai ales, prin remarcabilul său talent muzical, de netăgăduit, prin apropierea apărută în urma interpretării în doi, prin influența pe care muzica, în special vioara, o exercită asupra firilor sensibile, trebuia nu neapărat să se facă plăcut femeii, dar, fără îndoială şi fără cea mai mică ezitare, trebuia s-o cucerească, s-o zdrobească, s-o sucească, s-o răsucească ca pe o sfoară şi să facă din ea tot ce îşi dorea. Nu puteam să nu văd asta şi sufeream îngrozitor. Dar, în ciuda acestui fapt sau poate din această cauză, nu ştiu ce forță contrară voinței mele mă determina să fiu nu doar politicos, ci şi cordial cu el. Nu ştiu dacă o făceam pentru soția mea sau pentru el, ca să arăt că nu mi-e frică, sau dacă o făceam pentru mine ca să mă amăgesc. Ştiu doar că de la începutul

relației noastre n-am fost în stare să am o atitudine firească față de el. Trebuia să-l răsfăț ca să nu cedez dorinței de a-l omorî pe loc. La cină i-am oferit un vin scump, mi-am exprimat admirația pentru felul în care cântă, i-am vorbit zâmbindu-i duios şi l-am invitat duminica următoare să ia masa cu noi şi să mai cânte cu soția mea. I-am spus că voi chema câteva cunoştințe, iubitoare de muzică, să-l asculte. Aşa s-a încheiat seara aceea.

Extrem de agitat, Pozdnâşev îşi schimbă poziția şi scoase sunetul său special.

— E ciudat ce efect avea asupra mea prezența acestui om, continuă el, străduindu-se vizibil să-şi păstreze calmul. Întorcându-mă acasă de la o expoziție, o zi sau două mai târziu, intru în vestibul şi simt deodată cum ceva greu, ca o piatră, mă izbeşte în inimă, fără să-mi pot da seama despre ce e vorba. De fapt, trecând prin vestibul, observasem ceva ce îmi amintea de el. Abia în birou am înțeles ce era şi m-am întors în vestibul ca să mă asigur. Da, nu mă înşelasem: era mantaua lui. Ştiți, o manta la modă. (Deşi nu eram conştient de asta, observam cu o atenție neobişnuită tot ce era legat de el.) Întreb şi aflu că, într-adevăr, este aici. Mă îndrept spre salon, dar nu prin camera de oaspeți, ci prin cea de studiu. Liza, fiica mea, citeşte o carte, în timp ce doica stă la masă cu micuța şi învârteşte nu ştiu ce capac în joacă. Uşa salonului este închisă, dar aud dinăuntru un *arpeggio* ritmic şi glasurile lor: al lui şi al ei. Trag cu urechea, dar nu deslușesc nimic. Pesemne, sunetele pianului sunt menite să le acopere vocile şi poate sărutările. Dumnezeule! Ce s-a stârnit în mine! Numai când îmi amintesc ce fiară trăia în mine pe atunci, mă apucă groaza. Deodată inima mi s-a strâns, s-a oprit şi apoi a început să bată ca un ciocan. Sentimentul cel mai puternic pe care-l încercam, ca de fiecare dată când eram furios, era mila față de mine însumi. „De față cu copiii, de față cu doica!”, mă gândeam. Trebuie că arătam îngrozitor, pentru că şi Liza se uita la mine cu o privire ciudată. „Ce să fac? m-am întrebat. Să intru? Nu pot, Dumnezeu ştie ce o să fac. Dar nici nu pot să plec. Doica se uită la mine de parcă ar înțelege situația în care mă aflu.” „Dar nici să nu intru nu se poate”, mi-am spus şi am deschis repede uşa. El era aşezat la pian şi interpreta acel *arpeggio* cu degetele lui mari şi albe, arcuite în sus. Ea

stătea la coada pianului, aplecată peste nişte partituri deschise. Ea m-a văzut sau m-a auzit prima şi mi-a aruncat o privire. Nu ştiu dacă s-a speriat şi s-a prefăcut că nu s-a speriat sau chiar nu s-a speriat, dar n-a tresărit, nu s-a mişcat, ci doar a roşit, şi asta pe urmă.

— Cât mă bucur că ai venit. Nu ne-am hotărât ce să cântăm duminică, spuse ea pe un ton pe care nu mi-ar fi vorbit dacă am fi fost singuri. Lucrul acesta şi faptul că a rostit „noi", referindu-se la ea şi la el, m-au umplut de indignare. L-am salutat fără să scot un cuvânt.

El mi-a strâns mâna şi, cu un zâmbet care mi s-a părut de-a dreptul ironic, a început să-mi explice că adusese partiturile ca să repete pentru duminică, dar că nu cădeau de acord ce să interpreteze: ceva clasic, mai dificil, adică o sonată de Beethoven pentru vioară sau nişte bagatele? Totul era atât de firesc şi de simplu, încât nu aveam de ce să mă leg şi, cu toate acestea, eram convins că totul era o minciună, că se înțeleseseră cum să mă păcălească.

Una dintre cele mai chinuitoare situații pentru un om gelos (iar în societatea noastră toți suntem geloşi) o constituie convențiile sociale care permit cea mai mare şi cea mai periculoasă apropiere între bărbat şi femeie. N-ai fi decât de râsul lumii dacă ai împiedica această apropiere la baluri, dacă i-ai împiedica pe doctori să se apropie de pacientele lor, pe cei care practică arta, pictura şi, în primul rând, muzica. Oamenii practică în doi cea mai nobilă dintre arte, muzica; iar pentru asta, e nevoie de o anumită apropiere care nu are în ea nimic condamnabil, şi doar un soț prost şi gelos e în stare să vadă în asta ceva neplăcut. Însă toată lumea ştie că tocmai prin intermediul acestor ocupații, mai ales prin cel al muzicii, se săvârşesc cele mai multe adultere din societatea noastră. Se pare că i-am tulburat cu neliniştea ce mi se citea pe față: multă vreme n-am fost în stare să spun nimic. Eram ca o sticlă cu gura în jos din care nu curge apa, pentru că este prea plină. Îmi venea să-l înjur, să-l dau afară, dar din nou simțeam că trebuie să fiu politicos şi amabil cu el. Aşa am şi făcut. M-am prefăcut că aprob totul şi, din nou, mânat de acelaşi sentiment straniu care mă făcea să mă comport cu el cu atât mai amabil, cu cât mai chinuitoare era prezența lui pentru mine, i-am spus că am

încredere în gustul lui şi o sfătuiesc şi pe ea să facă la fel. El a mai stat doar cât a fost nevoie să îndulcească impresia neplăcută, provocată de intrarea mea intempestivă în cameră şi de momentul de tăcere. A plecat, prefăcându-se că s-au decis asupra repertoriului de a doua zi. Eu însă eram perfect convins că, în comparație cu ceea ce îi preocupa, ceea ce urmau să cânte le era complet indiferent.

L-am condus până în vestibul excesiv de politicos (cum nu conduci un om venit să tulbure liniştea şi să distrugă fericirea unei întregi familii!). I-am strâns mâna albă şi moale cu deosebită amabilitate.

XXII

— Toată ziua n-am vorbit cu ea, n-am fost în stare. Apropierea îmi provoca o asemenea ură împotriva ei, încât mă temeam de reacțiile mele. La masă m-a întrebat, de față cu copiii, când plec. Trebuia să plec săptămâna următoare la o adunare, la județ. I-am spus când. M-a întrebat dacă n-am nevoie de ceva pentru drum. Nu i-am răspuns nimic şi am stat la masă fără să scot un cuvânt şi, tot fără o vorbă, m-am dus la mine în birou. În ultima vreme, ea nu mai venea la mine în birou, mai ales la ora aceea. M-am întins pe o canapea fierbând de furie. Deodată, aud un pas cunoscut. Şi îmi vine în cap ideea infamă, îngrozitoare, că, asemeni soției lui Urie[100], vrea să-şi ascundă păcatul deja săvârşit şi de aceea vine la mine la o oră atât de nepotrivită. „Oare chiar vine la mine?”, mă gândeam eu, ascultându-i paşii care se apropiau. Dacă vine la mine, înseamnă că am dreptate. Simt cum în suflet îmi creşte o ură de nedescris împotriva ei. Paşii se aud din ce în ce mai aproape. Oare va trece pe lângă şi se va duce în salon? Nu, uşa scârțâie şi în prag apare silueta ei înaltă, frumoasă, iar pe față şi în ochii ei se pot citi o sfială şi un aer linguşitor pe care încearcă să le ascundă, dar pe care eu le văd şi le ştiu înțelesul. Era cât pe ce să mă

[100] Urie Hititul, soldat în armata regelui David, a fost ucis la ordinul lui David, care se îndrăgostise de nevasta acestuia, Batşeba.

sufoc, atât de mult îmi ținusem respirația şi, cu privirea ațintită asupra ei, am scos tabachera şi mi-am aprins o țigară.

— Ei, ce înseamnă asta? Vine omul să mai stea cu tine şi tu îți aprinzi țigara.

Şi se aşează alături pe divan, sprijinindu-se de mine.

M-am dat la o parte ca să nu ne atingem.

— Văd că eşti nemulțumit că vreau să cânt duminică, spuse ea.

— Nu sunt deloc nemulțumit, am răspuns.

— Crezi că nu văd?

— Atunci te felicit că vezi. Eu nu văd decât că te comporți ca o cocotă...

— Bine, dacă vrei să mă insulți ca un birjar, eu plec.

— Pleacă, dar să ştii că dacă pentru tine nu contează onoarea familiei, pentru mine ea contează, nu tu, lua-te-ar naiba!

— Dar ce te-a apucat? Ce?

— Cară-te, pentru numele lui Dumnezeu, cară-te!

Nu ştiu dacă se prefăcea că nu înțelege sau într-adevăr nu înțelegea, dar, oricum, s-a simțit jignită şi s-a supărat. S-a ridicat, dar n-a plecat, ci s-a oprit în mijlocul camerei.

— Hotărât lucru, ai devenit imposibil, a început ea. Cu un asemenea caracter nici măcar un înger n-ar putea să se împace.

Şi, ca de obicei, încercând să mă lovească cât mai tare, mi-a amintit de incidentul cu sora mea (când mi-am ieşit din fire şi i-am spus surorii mele tot felul de mitocănii; ea ştia că asta mă macină şi chiar acolo m-a împuns).

— După aşa ceva nu mă mai miră nimic din partea ta, a adăugat.

„Da, mă jigneşte, mă umileşte, mă ponegreşte şi apoi tot pe mine mă scoate vinovat”, mi-am spus eu şi deodată m-a cuprins o furie cumplită împotriva ei, cum nu mai încercasem niciodată.

Pentru prima dată am vrut să exteriorizez furia asta. Am sărit în picioare şi m-am repezit spre ea, dar, chiar în clipa aceea – îmi amintesc bine – mi-am conştientizat furia şi m-am întrebat dacă e bine să mă las pradă acestui sentiment şi mi-am răspuns că e bine, că asta o s-o sperie. Aşa că, în loc să-mi stăpânesc furia, m-am apucat s-o ațâț şi mai mult, bucurându-mă că flacăra ei se aprinde tot mai tare înăuntrul meu.

— Cară-te sau te omor! am urlat, apropiindu-mă de ea şi prinzând-o de mână.

Rostind aceste cuvinte, am întărit conştient ura din glasul meu. Pesemne că arătam îngrozitor, pentru că s-a speriat atât de tare, încât nici măcar n-a mai avut forță să plece, ci a spus doar:

— Vasea, ce-i cu tine?

— Pleacă! urlam eu şi mai tare. Numai tu eşti în stare să mă aduci în pragul turbării. Nu mai răspund pentru faptele mele!

Dând frâu liber turbării, mă îmbătam cu ea şi îmi venea să fac ceva neobişnuit care să-i demonstreze că eram în culmea furiei. Tare aş fi vrut s-o bat, s-o ucid, dar pentru că ştiam că aşa ceva nu se poate şi ca să dau curs furiei, am înşfăcat prespapierul de pe masă şi, după ce am mai zbierat o dată: „Pleacă!”, l-am azvârlit jos, lângă ea. Am țintit înadins pe lângă. Atunci ea a pornit-o spre uşă, dar s-a oprit în prag. Cât încă mă mai putea vedea (tot ce făceam era doar pentru ochii ei), am început să iau pe rând obiectele de pe masă – sfeşnicele, călimara – şi să le trântesc pe podea, urlând:

— Pleacă! Cară-te! Nu răspund de mine şi de faptele mele!

Ea a plecat, iar eu m-am potolit pe loc.

După o oră, a venit la mine doica şi mi-a spus că soția mea are o criză de isterie. M-am dus la ea: plângea în hohote, râdea, nu era în stare să scoată o vorbă şi tremura toată. Nu se prefăcea, era într-adevăr bolnavă.

Către dimineață s-a liniştit şi ne-am împăcat sub imperiul acelui sentiment pe care noi îl numeam dragoste.

Dimineața, după ce ne-am împăcat, când i-am mărturisit că eram gelos pe Truhacevski, n-a fost deloc tulburată şi a început să râdă cât se poate de firesc. Atât de ciudată i se părea posibilitatea să facă o pasiune pentru un asemenea om, spunea ea.

— Oare o femeie decentă ar putea să simtă pentru un om ca el altceva decât plăcerea pe care ți-o dă muzica? Dar dacă vrei, sunt dispusă să nu-l mai văd niciodată. Nici măcar duminică, deşi am trimis toate invitațiile. Scrie-i că sunt bolnavă şi gata, s-a terminat! Mă dezgustă doar un singur

lucru, că cineva, mai ales el, ar putea să creadă că poate fi un pericol. Sunt prea mândră ca să permit să se creadă aşa ceva.

Şi nu mințea, credea ce spunea. Spera ca prin aceste cuvinte să trezească în sufletul ei disprețul față de el şi astfel să se apere de el, dar n-a reuşit. Totul era îndreptat împotriva ei, mai ales muzica asta blestemată. Aşa s-a încheiat totul, iar duminică au venit musafirii şi ei au cântat din nou împreună.

XXIII

— Cred că e inutil să adaug că eram foarte orgolios. Dacă nu eşti orgolios în viața noastră de fiecare zi, n-are rost să mai trăieşti. Ei, şi în duminica aceea, m-am ocupat cu multă grijă de pregătirea mesei şi a seratei muzicale. Chiar eu am cumpărat cele necesare pentru masă şi am invitat musafirii.

Pe la şase s-au strâns oaspeții şi a apărut şi el în frac, cu nişte butoni cu briliante, de prost gust. Avea o atitudine dezinvoltă, răspundea la toate întrebările în grabă, cu un zâmbet aprobator şi înțelegător, ştiți, cu acea expresie aparte care îți dă de înțeles că orice ai face sau ai spune este exact lucrul la care se aştepta. Observam acum cu o plăcere deosebită tot ce era în neregulă la el, pentru că toate acestea trebuiau să mă liniştească şi să-mi arate că în ochii soției mele el se afla atât de jos, încât – după chiar spusele ei – ea nu putea coborî până acolo. Acum nu-mi mai permiteam să fiu gelos. În primul rând, pentru că fusesem deja torturat peste măsură de acest chin şi trebuia să mă odihnesc; în al doilea rând, pentru că voiam să cred în asigurările soției mele şi chiar credeam în ele. Însă, chiar dacă nu eram gelos, mă purtam totuşi nefiresc şi cu el, şi cu ea, iar, la masă şi în prima parte a serii, până să înceapă muzica, am continuat să le urmăresc mişcările şi ocheadele.

Masa a fost ca toate mesele: plicticoasă şi artificială. Muzica a început destul de devreme. Ah, cât de clar îmi amintesc toate detaliile acelei seri! Îmi amintesc cum el şi-a adus vioara, a deschis cutia, a dat la o parte

învelitoarea brodată de cine ştie ce doamnă, a scos vioara şi a început s-o acordeze. Îmi amintesc cum soția mea s-a aşezat la pian cu un aer aparent indiferent, sub care vedeam că ascunde o mare sfială – sfială mai ales față de propria ei îndemânare de a cânta. Apoi s-au auzit banalul *la* la pian şi bine-cunoscutul *pizzicato* al viorii, după care şi-au aranjat partiturile. Îmi amintesc cum s-au privit unul pe celălalt, s-au întors spre spectatorii care se aşezau pe scaune, apoi şi-au spus ceva unul celuilalt şi au început să cânte. El a luat primul acord. Şi-a compus o figură serioasă, gravă şi simpatică şi, ascultându-şi propriile sunete, atingea strunele cu grijă, iar pianul îi răspundea. Şi a început...

Pozdnâşev se opri şi scoase sunetele acelea caracteristice de câteva ori la rând. Voia să reînceapă, dar fornăi şi se opri din nou.

— Au interpretat *Sonata Kreutzer* de Beethoven. Ştiți primul *presto*? Îl ştiți?! izbucni el. – Uf!... Îngrozitoare e sonata asta. Mai ales partea asta. În general, muzica este un lucru îngrozitor. Ce o face să fie îngrozitoare? Nu înțeleg. Ce este muzica? Ce face ea? Şi de ce face ce face? Se spune că muzica are un efect înălțător asupra sufletului. Aiurea! Minciuni! În ce mă priveşte, are efect, un efect teribil, dar nicidecum înălțător. Ea nici nu înalță, nici nu coboară sufletul, ci îl excită. Cum să vă explic? Muzica mă face să uit de mine, de situația mea reală, mă transpune cumva în altă lume, care nu este a mea: sub influența muzicii, mi se pare că simt ceea ce nu simt în realitate, că înțeleg ceea ce nu înțeleg, că pot să fac ceea ce nu pot să fac. Explicația mea este că muzica acționează precum căscatul sau râsul: nu mi-e somn, dar casc când mă uit la cineva care cască, nu e nimic de râs, dar mă umflă râsul când aud pe cineva râzând.

Ea, muzica, mă transpune direct în starea de spirit în care se găsea cel care a compus-o. Mă contopesc sufleteşte cu el şi împreună cu el trec dintr-o stare în alta, dar de ce o fac, nu ştiu. De pildă, cel care a compus *Sonata Kreutzer*, Beethoven, ştia de ce se găseşte în starea respectivă. Starea aceea a fost cauza unor fapte bine-cunoscute lui şi, de aceea, pentru el această stare avea un sens, pentru mine însă nu are niciunul. Prin urmare, muzica doar ațâță, nu are o finalitate. Uite, când se interpretează un marş militar, soldații mărşăluiesc pe muzică, iar muzica

şi-a atins ţelul; dacă e un cântec de dans, iar eu dansez, muzica şi-a atins scopul; dacă se cântă o mesă, mă împărtăşesc şi încă o dată muzica îşi împlineşte ţelul, altfel, e doar o aţâţare care nu conţine nimic din ceea ce ar trebui să faci într-o asemenea stare. De aceea, muzica are uneori un efect atât de îngrozitor, atât de oribil. În China, muzica este o problemă de stat. Aşa şi trebuie să fie. Oare se poate admite ca cineva care-şi doreşte aşa ceva să hipnotizeze pe altcineva sau pe mai mulţi, iar apoi să facă cu ei ce-i pofteşte inima? Şi mai ales ca acest hipnotizator să fie un destrăbălat oarecare?

Iar acest instrument înfricoşător se află în mâinile te miri cui. Să luăm, de exemplu, primul *presto* din această *Sonată Kreutzer*. Oare e posibil să interpretezi acest *presto* într-un salon, în mijlocul unor doamne decoltate? Să-l interpretezi, apoi să baţi de câteva ori din palme, după care să mănânci îngheţată şi să discuţi despre ultimele bârfe? Aceste lucrări ar trebui interpretate doar în anumite situaţii, solemne şi însemnate, şi numai când se impun anumite fapte importante, pe măsura acestei muzici. Să cânţi şi să săvârşeşti acele fapte la care te-a îndemnat această muzică. Altminteri, declanşarea unor energii, a unor sentimente care nu corespund nici locului, nici timpului respectiv şi care nu folosesc la nimic, nu poate avea decât consecinţe distrugătoare. Asupra mea, cel puţin, această bucată a avut un efect îngrozitor: ca şi cum mi s-ar fi revelat nişte sentimente absolut noi, cu totul alte posibilităţi, necunoscute mie până atunci. „Iată că lucrurile nu stăteau deloc aşa cum crezusem eu, cum le trăisem până acum, ci în felul ăstălalt”, îmi spunea o voce dinăuntrul sufletului. Nu înţelegeam ce era acel ceva nou pe care îl aflasem, dar conştientizarea acestei noi stări mă bucura foarte mult. Aceleaşi persoane, inclusiv soţia mea şi el, îmi apăreau în cu totul altă lumină.

După acest *presto*, au cântat până la sfârşit vechiul *andante*, minunat, dar comun, cu variaţiunile sale banale, şi finalul foarte slab. Apoi, la rugămintea oaspeţilor, au mai cântat *Elegia* lui Ernst[101] şi alte câteva piese

---

[101] Heinrich Wilhelm Ernst (1814-1865), violonist şi compozitor austriac.

mărunte. Toate au fost foarte bune, dar, luate la un loc, n-au produs asupra mea nici a suta parte din impresia lăsată de prima piesă. Ultimele piese veneau deja pe fondul impresiei pe care o produsese sonata. Am fost binedispus şi vesel toată seara. Pe soția mea n-o mai văzusem niciodată ca în seara aceea. Ochii aceia sclipitori, expresia gravă şi încărcată de sens din timpul interpretării, ca şi starea de moliciune de parcă s-ar fi topit cu totul şi zâmbetul vag, trist şi blând, după ce au terminat. Vedeam toate astea, dar nu le dădeam nicio altă semnificație în afara aceleia că încerca acelaşi sentiment ca şi mine, că şi ea descoperise, parcă amintindu-şi-le, sentimente noi, neîncercate. Seara s-a încheiat cu bine şi toți au plecat la casele lor.

Ştiind că trebuie să plec peste două zile la o şedință de consiliu, Truhacevski mi-a spus la plecare că speră să revină şi să repete plăcerea acelei seri. Din asta, puteam să trag concluzia că nu considera că e posibil să vină la noi acasă în absența mea şi lucrul acesta m-a încântat. Reieşea că, întrucât eu nu mă întorceam până la plecarea lui, n-o să ne mai vedem.

Pentru prima dată i-am strâns mâna cu reală încântare şi i-am mulțumit pentru bucuria pe care ne-o dăruise. Şi-a luat rămas-bun pentru totdeauna şi de la soția mea. Iar despărțirea lor mi s-a părut foarte firească şi decentă. Totul a fost minunat. Amândoi, şi eu, şi soția mea, am fost foarte mulțumiți de acea seară.

XXIV

— Două zile mai târziu am plecat la județ, după ce mi-am luat rămas-bun de la soție în cea mai bună şi mai calmă stare de spirit. La județ, aveam o groază de treburi, ca de obicei. Acolo era o viață cu totul aparte, un univers aparte. Două zile am stat câte zece ore la *zemstvă*[102]. A doua zi am primit la birou o scrisoare de la soție. Am citit-o imediat dintr-o suflare.

---

[102] Administrație locală în Rusia țaristă.

Scria despre copii, despre un unchi, despre dădacă, despre ce mai cumpărase şi, printre altele, ca despre lucrul cel mai banal, îmi spunea că Truhacevski trecuse pe acolo şi adusese partiturile promise, făgăduind că o să mai cânte, dar ea îl refuzase. Nu-mi aduceam aminte ca el să fi promis să aducă vreo partitură: mi se păruse că atunci îşi luase rămas-bun pentru totdeauna şi, de aceea, amănuntul acesta m-a surprins neplăcut. Dar aveam atâtea treburi, încât n-am mai avut când să mă gândesc la asta şi, abia seara, după ce m-am întors la hotel, am recitit scrisoarea. Pe lângă faptul că Truhacevski venise încă o dată în absența mea, tonul întregii scrisori mi s-a părut forțat. Fiara turbată a geloziei începuse să mârâie la ea în cuşcă şi voia să sară afară, însă eu mă temeam de această fiară şi am închis-o grăbit. „Ce sentiment oribil gelozia asta! mi-am spus. Ce poate fi mai firesc decât că îmi scrie?”

M-am întins în pat şi am început să mă gândesc la treburile care mă aşteptau a doua zi. Într-un loc nou, îndeobşte adormeam cu greu în timpul acestor şedințe de consiliu, dar de data asta am adormit foarte repede. Şi ştiți, aşa cum se întâmplă de obicei, simți brusc un şoc electric şi te trezeşti. Aşa m-am trezit şi eu, cu gândul la ea, la dragostea mea trupească pentru ea, şi la Truhacevski, la faptul că între ea şi el totul se încheiase. Inima mi s-a strâns de groază şi furie. Dar am început singur să-mi bag mințile în cap. „Ce prostie, îmi spuneam, nu există niciun motiv, nu e nimic şi nici n-a fost. Cum pot s-o umilesc în felul ăsta, umilindu-mă şi pe mine în acelaşi timp, cu asemenea presupuneri? Un violonist oarecare, angajat să cânte, cunoscut drept un om de nimic, se trezeşte alături de o femeie onorabilă, mamă respectabilă, soția *mea*! Ce absurditate!”, îmi ziceam eu pe de o parte. „Dar cum să nu fie aşa?”, mă gândeam pe de altă parte. Cum se putea să nu fie acel lucru simplu şi de înțeles, în numele căruia mă căsătorisem cu ea, acel lucru, în numele căruia trăisem cu ea, acel lucru pe care şi eu îl voiam de la ea şi de care aveau nevoie şi alții, ca şi acest muzicant. El este un bărbat neînsurat, sănătos (îmi aminteam cum trosnea în dinți zgârciul unui cotlet când muşca din el şi cum apuca însetat paharul cu vin, cu buzele sale roşii), sătul, şters, care trăia nu neapărat fără principii, ci era, fără îndoială,

adeptul regulii că trebuie să profiți de plăcerile care-ți ies în cale. Iar între ei apăruse legătura muzicii, erotismul cel mai rafinat. Ce-ar putea să-l rețină? Nimic. Dimpotrivă, totul îl atrage. Dar ea? Cine e ea? O enigmă. Aşa a fost, aşa a şi rămas. Eu n-o cunosc. O cunosc doar ca pe un animal. Iar pe un animal nimic nu poate şi nu trebuie să-l înfrâneze.

Abia atunci mi-am amintit figurile lor din seara aceea când, după *Sonata Kreutzer*, au interpretat o bucată pasională, nu-mi aduc aminte a cui, o piesă de o senzualitate obscenă. „Cum am putut să plec? îmi spuneam, amintindu-mi figurile lor. Oare nu era clar că între ei totul se petrecuse în seara aceea? Şi oare nu se vedea că încă din seara aceea nu numai că nu mai exista niciun obstacol între ei, dar amândurora, mai ales soției mele, le era oarecum ruşine de ceea ce se întâmplase cu ei?" Îmi aminteam cum, apropiindu-mă de pian, ea zâmbea vag, trist şi blajin, în timp ce îşi ştergea transpirația de pe fața îmbujorată. Încă de atunci evitau să se uite unul la celălalt şi abia la cină, când el îi turna nişte apă, şi-au aruncat unul altuia o privire şi au schițat un zâmbet. Acum îmi aminteam cu groază de privirea lor, pe care o surprinsesem, şi zâmbetul abia vizibil. „Da, totul s-a terminat", îmi spunea o voce şi imediat o altă voce susținea contrariul. „Ce te-o fi apucat, aşa ceva e imposibil", spunea cealaltă voce. Mi s-a făcut frică să stau culcat pe întuneric, am scăpărat un chibrit şi parcă o groază şi mai mare m-a cuprins în cămăruța aceea cu tapet galben. Mi-am aprins o țigară şi, pentru că de obicei te apuci de fumat când te învârteşti în cercul vicios ale contradicțiilor fără soluție, am fumat şi eu țigară după țigară ca să-mi întunec judecata şi să nu văd contradicțiile.

N-am dormit toată noaptea, iar la cinci dimineața, după ce am decis că nu mai pot să stau în acea tensiune şi că trebuie să plec imediat, m-am sculat, am trezit paznicul pe care-l aveam în slujbă şi l-am trimis după cai. Am expediat un bilet la *zemstvă* că am fost chemat într-o problemă urgentă la Moscova, cerând să fiu înlocuit de altcineva. La ora opt m-am urcat în trăsură şi am plecat.

XXV

Intră conductorul şi, observând că lumânarea aproape arsese de tot, o stinse fără să pună alta în loc. Afară începuse să se lumineze. Pozdnâşev tăcea, oftând din greu câtă vreme conductorul zăbovi în compartiment. Îşi continuă povestea abia după ce acesta ieşi din vagon. În penumbra din compartiment se auzeau zăngănitul geamurilor din vagonul ce înainta şi sforăitul ritmic al funcționarului. Nu-l mai vedeam deloc în lumina slabă a zorilor. Îi auzeam doar glasul din ce în ce mai tulburat şi mai îndurerat.

— Aveam de mers treizeci şi cinci de verste cu trăsura şi opt ore cu trenul. Drumul cu trăsura a fost minunat. Era o vreme rece de toamnă, cu un soare strălucitor. Ştiți, perioada aia în care potcoavele cailor lasă urme adânci în pământul moale ca untul. Drumul era neted, lumina orbitoare, iar aerul te înviora. Drumul cu trăsura a fost frumos. Când s-a luminat şi am pornit la drum, m-am simțit mai uşurat. Privind caii, câmpurile, trecătorii întâlniți în drum, nu mă mai gândeam încotro mă îndrept. Câteodată mi se părea că merg pur şi simplu şi că nimic din ceea ce mă stârnise, nimic din toate astea nu exista. Şi eram foarte bucuros să uit de toate, să mă cufund astfel în uitare. Când îmi aminteam totuşi încotro mă îndreptam, îmi spuneam: „O să vezi atunci, nu te mai gândi!”. În plus, la jumătatea drumului, s-a mai întâmplat ceva ce m-a făcut să întârzii şi mi-a abătut şi mai mult atenția. Trăsura s-a stricat şi trebuia reparată. Această defecțiune a însemnat mult, pentru că din pricina ei am ajuns la Moscova nu la cinci, aşa cum calculasem, ci la unsprezece, iar acasă – la unu, pentru că pierdusem expresul şi fusesem nevoit să iau un personal. Mersul după telegă, reparația, plata, ceaiul de la han, discuțiile cu hangiul – toate acestea m-au distras şi mai mult. Spre seară, totul era gata şi am pornit din nou la drum, iar noaptea călătoria a fost mai plăcută decât pe timpul zilei. Era lună nouă, un ger nu prea aspru, în plus drumul bun, la fel şi caii, vizitiul vesel, iar eu mergeam şi mă desfătam grozav, aproape fără să mă mai gândesc deloc la ce mă aştepta sau poate că tocmai de aceea mă desfătam într-atât, pentru că ştiam ce mă aşteaptă şi îmi luam adio de la bucuriile vieții. Dar această dispoziție calmă, ca şi forța de a-mi

înfrâna sentimentele au luat sfârşit odată cu călătoria cu trăsura. De îndată ce m-am urcat în vagon, a început cu totul altceva. Acest drum de opt ore cu trenul a fost pentru mine ceva înspăimântător, ceva ce n-o să uit toată viața. Oare pentru că, odată urcat în vagon, m-am văzut deja ajuns la destinație sau pentru că trenul are un efect atât de surescitant asupra oamenilor. Ştiu doar că imediat ce m-am aşezat pe banchetă, nu mai eram stăpân pe propria-mi imaginație care a început să-mi zugrăvească fără oprire, cu o intensitate neobişnuită, imagini ce-mi ațâțau gelozia. Ele se derulau una după alta, una mai cinică decât cealaltă, şi toate despre acelaşi lucru, despre ce se întâmpla acolo, în absența mea, despre cum mă înşela ea. Fierbeam de indignare, de furie, mă simțeam îmbătat de propria-mi umilință, întrucât contemplam aceste imagini şi nu mă puteam rupe de ele. Nu puteam să nu le privesc, nu le puteam şterge, nu puteam să nu le provoc. În plus, cu cât contemplam mai mult aceste imagini plăsmuite, cu atât mai mult credeam în adevărul lor. Intensitatea cu care mi se înfățişau era parcă o dovadă că ceea ce îmi imaginam era real. Parcă împotriva voinței mele, nu ştiu ce diavol inventa şi îmi şoptea cele mai groaznice născociri. Mi-am adus aminte de o discuție purtată cândva cu fratele lui Truhacevski şi, cuprins parcă de un soi de frenezie, îmi sfâşiam sufletul cu această discuție, atribuind-o lui Truhacevski şi soției mele.

Convorbirea aceasta fusese cu mult timp în urmă, dar mi-a venit brusc în minte. Mi-am amintit că la întrebarea dacă frecventează casele de toleranță, fratele lui Truhacevski răspunsese că un bărbat respectabil nu merge în locuri unde se poate îmbolnăvi şi unde, pe deasupra, mai e şi urât şi murdar, când poate găsi oricând o femeie respectabilă. Şi iată că el, fratele lui, o găsise pe soția mea. „E adevărat că ea nu mai e la prima tinerețe, i-a căzut un dinte dintr-o parte şi s-a mai rotunjit – îmi spuneam eu în locul lui –, dar ce să-i faci, trebuie să profiți de ce găseşti.” „Da, îi face o favoare că şi-o face amantă, îmi mai spuneam. Şi-apoi, e inofensivă.” „Nu, aşa ceva e cu neputință. Ce-mi trece prin cap! replicam eu îngrozit. Da’ de unde! Nu se poate aşa ceva! Şi nici măcar nu am vreun temei să bănuiesc asemenea lucruri. Oare nu mi-a spus chiar ea că i se pare

umilitor doar gândul că aş putea fi gelos pe el? Aşa e, dar minte, minte întruna!", strigam eu şi o luam iar de la capăt...

În vagon nu erau decât doi pasageri – o bătrânică cu bărbatul ei –, amândoi foarte tăcuți. Au coborât şi ei într-o gară şi am rămas singur. Eram ca o fiară în cuşcă: ba săream în picioare şi mă duceam la fereastră, ba mă plimbam încoace şi-ncolo, clătinându-mă şi încercând să fac vagonul să meargă mai repede, însă acesta, cu toate banchetele şi ferestrele sale, se zdruncina la fel cum se zdruncină acum al nostru....

Pozdnâşev sări în picioare, făcu câțiva paşi şi se aşeză din nou.

— Of! Ce frică îmi e de vagoanele astea de cale ferată, m-apucă groaza. Da, e îngrozitor! continuă el. „Să mă gândesc la altceva", îmi spuneam. „De pildă, la hangiul la care am băut ceaiul." Şi iată că în fața ochilor îmi apărea hangiul cu barba lui lungă şi nepotul lui, un băiat de-o vârstă cu Vasea al meu. Vasea al meu! O să vadă cum muzicantul o sărută pe mama lui. Ce-o să fie în bietul lui suflet? Dar ce-i pasă ei! Ea iubeşte... Şi din nou mă cuprindea acelaşi zbucium. „Nu, nu... Mai bine să mă gândesc la inspecția de la spital. Da, la pacientul care se plângea ieri de doctor. Doctorul însă avea o mustață ca a lui Truhacevski. Şi cu câtă neruşinare el... Amândoi mă păcăleau când el spunea că pleacă." Şi iar mă apuca. La orice m-aş fi gândit, toate aveau legătură cu el. Sufeream îngrozitor. Suferința mea era cauzată mai cu seamă de ignoranță, de îndoială, de propria-mi dedublare, căci nu ştiam dacă trebuie s-o iubesc sau s-o urăsc. Suferința mea era atât de intensă, încât – îmi amintesc – mi-a venit o idee care mi-a plăcut foarte mult: să cobor, să mă întind pe şine şi s-o termin. Atunci, cel puțin, o s-o termin şi cu şovăielile, şi cu îndoielile. Singurul lucru care mă împiedica s-o fac era mila față de mine însumi, care trezea imediat ura împotriva ei. Pentru el aveam un sentiment ciudat, de ură şi de conştientizare a propriei mele umilințe, dar şi a victoriei lui, însă față de ea nu simțeam decât o ură îngrozitoare. „Nu se poate să-mi pun capăt zilelor şi pe ea s-o las în viață; trebuie să sufere cât de cât, măcar să înțeleagă cât am suferit", îmi spuneam. Coboram în toate gările ca să-mi abat gândurile. Într-o gară am văzut la bufet nişte oameni bând şi am băut şi eu o vodcă pe nerăsuflate. Lângă mine stătea un evreu care bea şi el. A

intrat în vorbă cu mine şi, ca să nu rămân singur la mine în vagon, l-am însoţit în vagonul lui de clasa a treia, murdar, îmbâcsit de fum de ţigară şi plin de coji de seminţe. Acolo m-am aşezat lângă el, iar el a trăncănit vrute şi nevrute şi a spus anecdote. Îl ascultam, dar nu eram în stare să înţeleg ce spune, pentru că mă gândeam în continuare la ale mele. El a observat şi mi-a cerut să fiu atent la vorbele lui; atunci m-am ridicat şi m-am întors la mine în vagon. „Trebuie să chibzuiesc, îmi spuneam, dacă e adevărat ce-mi trece prin cap şi dacă am motive să mă chinui." M-am aşezat în dorinţa de a chibzui pe îndelete, dar, în locul unei judecăţi la rece, a început din nou acelaşi lucru: în locul reflecţiilor – aceleaşi imagini şi închipuiri. „De câte ori nu m-am chinuit aşa, îmi spuneam (îmi aminteam accesele similare de gelozie de dinainte), şi pe urmă nu se întâmpla nimic. Poate că aşa e şi acum, cu siguranţă o s-o găsesc dormind liniştită, o să se trezească, o să se bucure de venirea mea şi, din cuvintele ei, din privire, o să-mi dau seama că n-a fost nimic şi că totul e o prostie. O, ce bine ar fi!" „Dar nu, s-a întâmplat cam prea des aşa, de data asta însă nu va mai fi aşa", îmi şoptea un glas necunoscut, după care reîncepea totul. Da, aici era supliciul! Nu într-un spital de sifilitici l-aş îndruma pe un tânăr ca să-i treacă pofta de femei, ci la mine în suflet, ca să vadă diavolii care-l sfâşiau! Căci îngrozitor era faptul că îmi arogam dreptul deplin, de netăgăduit, asupra trupului ei, ca şi când ar fi fost trupul meu şi, în acelaşi timp, simţeam că nu pot să domin acest trup, că nu este al meu, iar ea poate să dispună de trupul ei cum doreşte şi doreşte să dispună de el altfel de cum vreau eu. Iar eu nu puteam să le fac nimic, nici lui, nici ei. El, asemeni lui Vanka, chelarul, în faţa spânzurătorii, va cânta un cântec despre cum i-a sărutat buzele de zahăr ş.a.m.d. Şi victoria e de partea lui! În privinţa ei, am şi mai puţine şanse să reuşesc ceva. Dacă n-a făcut-o încă, dar vrea, iar eu ştiu că vrea, e şi mai rău. Ar fi chiar bine s-o fi făcut, ca să ştiu, să nu mai am îndoieli. Nu eram în stare să spun ce voiam. Voiam ca ea să nu-şi dorească ceea ce trebuia să-şi dorească. A fost nebunie curată!

XXVI

— La penultima staţie, când a venit conductorul să adune biletele, mi-am strâns lucrurile, am ieşit pe culoarul vagonului şi, ştiind că momentul hotărâtor se apropie, am devenit şi mai surescitat. Mi s-a făcut frig, iar fălcile au început să-mi tremure atât de tare, încât îmi clănţăneau dinţii. Am ieşit automat din gară odată cu mulţimea, m-am urcat într-o trăsură şi-am plecat. Mergeam fără să mă gândesc la nimic, privind rarii trecători, portarii şi umbrele pe care felinarele şi birja mea le aruncau ba în faţă, ba în spate. După ce am străbătut cam jumătate de verstă, m-a luat frigul la picioare şi mi-am amintit că, în vagon, îmi scosesem ciorapii de lână şi îi pusesem în geantă. Dar unde e geanta? O fi aici? Da, este. Dar coşul de nuiele? Mi-am dat seama că uitasem complet de bagaje, dar, cu toate că mi-am amintit de chitanţă şi am găsit-o, am decis că nu merită să mă întorc după ele şi mi-am continuat drumul.

Oricât m-aş strădui acum, mi-e imposibil să-mi amintesc starea mea de atunci. Ce gândeam? Ce voiam? Nu ştiu nimic. Ţin minte doar că eram conştient că în viaţa mea se pregăteşte ceva îngrozitor şi foarte important. Nu ştiu dacă acel lucru important s-a petrecut pentru că aşa gândeam sau pentru că aşa presimţeam. Este foarte posibil că după ceea ce s-a întâmplat, toate momentele premergătoare să fi căpătat o nuanţă sumbră în amintirea mea. M-am apropiat de cerdac. Era ora unu. Câţiva birjari stăteau în faţa cerdacului, în aşteptarea clienţilor din spatele ferestrelor luminate. Ferestrele luminate erau de la noi din casă, de la salon şi de la camera de oaspeţi. Neînţelegând de ce la noi în casă mai e lumină la o oră atât de târzie, am urcat scara şi, în suflet cu aceeaşi presimţire a ceva îngrozitor, am sunat la sonerie. Mi-a deschis Egor, valetul nostru, un om cumsecade, sârguincios şi foarte prost. Primul lucru care mi-a sărit în ochi în vestibul a fost mantaua lui, agăţată în cuier lângă alte haine. Ar fi trebuit să fiu surprins, dar n-am fost, de parcă mă aşteptam la asta. „Deci aşa stau lucrurile”, mi-am spus. L-am întrebat pe Egor cine era la noi şi el l-a numit pe Truhacevski, apoi m-am interesat dacă mai era cineva.

— Nimeni, a răspuns el.

Îmi aduc aminte că mi-a răspuns pe un ton, de parcă ar fi vrut să-mi facă o bucurie şi să spulbere orice îndoială legată de prezența altcuiva. „Nu mai e nimeni. Deci aşa”, îmi spuneam eu.

— Şi copiii?

— Sănătoşi, slavă Domnului. Dorm de mult.

Mi s-a tăiat respirația. Nu reuşeam să-mi controlez tremurul fălcilor. „Da, se pare că nu e aşa cum am crezut: înainte mă aşteptam la o nenorocire şi se dovedea că totul este bine, ca înainte. Acum, nu mai e ca înainte, ci iată, tot ce mi-am imaginat cu gândul că e doar o închipuire se întâmplă în realitate. Chiar tot...”

Era cât pe ce să izbucnesc în lacrimi, când diavolul mi-a şoptit: „Tu plângi şi te lamentezi, iar ei o să se despartă liniştiți. Dovezi nu există şi tu o să te îndoieşti şi o să suferi cât vei trăi”. Şi numaidecât mila față de propria-mi persoană a dispărut şi în locul ei a apărut – n-o să credeți – un sentiment straniu, un sentiment de bucurie că acum chinul meu se va sfârşi, că acum o s-o pedepsesc, o să scap de ea, o să pot da frâu liber furiei mele. Şi am dat frâu liber furiei: m-am transformat într-o fiară, o fiară crudă şi vicleană.

— Nu-i nevoie, i-am spus lui Egor, care voia să mă conducă în camera de oaspeți. Repede! Ia o birjă, uite chitanța de la bagaje, du-te să-mi iei lucrurile. Hai!

El plecă pe coridor după palton. Temându-mă că ar putea să le atragă atenția celor doi, l-am însoțit până în cămăruța lui şi am aşteptat până s-a îmbrăcat. Din salonul aflat dincolo de o altă cameră răzbăteau voci şi zăngănit de cuțite şi farfurii. Mâncau şi nu auziseră soneria. „De n-ar ieşi acum”, mă gândeam eu. Egor şi-a îmbrăcat paltonul cu guler de astrahan şi a plecat. L-am condus şi am încuiat uşa după el, după care m-a cuprins groaza dându-mi seama că, rămas singur, trebuie să acționez neîntârziat. Cum – încă nu ştiam. Ştiam doar că totul s-a terminat, că vinovăția ei nu mai poate fi pusă la îndoială, că o voi pedepsi şi voi pune capăt legăturii noastre.

Până atunci mai ezitasem spunându-mi: „Poate nu e adevărat, poate greşesc”. Acum însă nu mai era nicio îndoială. Hotărârea era definitivă. Pe

ascuns de mine, singură cu el, noaptea! Asta e sfidare totală. Sau chiar mai rău: înadins are atâta curaj, atâta cutezanță în săvârşirea unei crime, pentru ca tocmai această cutezanță să servească drept semn al nevinovăției. Totul era clar. Nu mai era nicio îndoială. Mi-era teamă doar de un lucru, ca nu cumva s-o şteargă de acolo care încotro, să născocească altă minciună şi să mă lipsească astfel de o dovadă certă şi de posibilitatea de a-i pedepsi. Ca să-i surprind cât mai repede, m-am dus în vârful picioarelor până în salonul unde erau ei, nu prin camera de oaspeți, ci prin coridor şi prin camerele rezervate copiilor. În prima cameră dormeau băieții. În a doua cameră, doica a început să se foiască, cât pe ce să se trezească. Mi-am imaginat ce va crede când va afla totul şi m-a cuprins o asemenea milă față de mine însumi, încât n-am putut să-mi stăpânesc lacrimile şi, ca să nu trezesc copiii, am fugit în vârful picioarelor pe coridor şi apoi, la mine în birou, unde m-am prăvălit pe divan şi am izbucnit în plâns.

„Eu sunt un om cinstit, sunt fiul părinților mei, sunt un om care dintotdeauna a visat la fericirea vieții de familie, sunt bărbatul care n-a înşelat-o niciodată... Şi iacătă! Sunt cinci copii la mijloc, iar ea se strânge în brațe cu un muzicant doar pentru că el are buzele roşii. Nu, nu e om! E o cățea, o cățea ticăloasă! Şi chiar lângă camera copiilor pe care toată viața s-a prefăcut că-i iubeşte! Şi să-mi scrie ce mi-a scris! Şi să se arunce de gâtul lui cu atâta neruşinare! Dar ce ştiu eu? Poate că aşa a fost tot timpul. Poate că şi copiii, care se consideră ai mei, i-o fi făcut cu valeții. Dacă m-aş fi întors mâine, m-ar fi întâmpinat cu coafura ei, cu talia ei, cu mişcările ei leneşe şi grațioase (îi vedeam fața atrăgătoare, detestabilă), iar fiara geloziei ar fi rămas pe vecie în inima mea, sfâşiind-o în bucăți. Ce-o să creadă doica? Dar Egor? Şi biata Lizocika! Ea deja a înțeles câte ceva. Şi neruşinarea asta! Şi minciuna! Şi această senzualitate animalică pe care o ştiu atât de bine”, îmi spuneam.

Voiam să mă ridic, dar n-am fost în stare. Inima îmi bătea cu atâta forță, încât nu mă puteam ține pe picioare. Da, o să mor de apoplexie. Ea mă omoară. Asta şi vrea, de altfel. Ce înseamnă pentru ea o crimă? Dar nu, ar fi prea profitabil pentru ea şi n-am de gând să-i dau această satisfacție.

Da, eu stau aici, iar ei acolo mănâncă şi râd şi... Da, chiar dacă ea nu mai e la prima tinereţe, lui nu i-a fost silă de ea. Până la urmă nu arată rău şi, lucru important, cel puţin nu-i pune în pericol preţioasa sănătate. „De ce n-am sugrumat-o atunci?", m-am întrebat eu, rememorând clipa în care, cu o săptămână în urmă, o dădusem afară din birou şi mă apucasem să azvârl cu lucrurile de pe masă. Mi-am amintit cu acuitate starea mea de spirit de atunci. Mai mult chiar, am simţit şi nevoia din momentul acela de a lovi şi de a distruge. Îmi amintesc cât de tare voiam să trec la fapte, pierindu-mi din minte orice alt argument în afara acelora care-mi susţineau impulsul de a acţiona. Am intrat în pielea fiarei sau a omului aflat sub imperiul surescitării fizice din timpul unui pericol, când el acţionează cu precizie, deliberat, fără să irosească nici oclipă, doar urmărind un scop bine definit.

XXVII

— Primul lucru pe care l-am făcut a fost să-mi scot cizmele şi, rămas în ciorapi, m-am apropiat de divanul în spatele căruia, pe perete, aveam atârnate puşti şi pumnale. Am luat un pumnal curbat de Damasc, foarte ascuţit, care nu fusese folosit niciodată. L-am scos din teacă. Îmi aduc aminte că teaca a căzut după divan şi că mi-am spus: „Trebuie s-o caut pe urmă, altfel se pierde". Apoi mi-am scos paltonul pe care-l avusesem pe mine în tot acest răstimp şi, călcând uşor, doar în ciorapi, m-am dus acolo.

După ce m-am apropiat tiptil, am deschis brusc uşa. Îmi amintesc expresia feţelor lor. Îmi amintesc acea expresie, pentru că mi-a provocat o bucurie dureroasă. Era o expresie de groază. Asta şi voiam. Nu voi uita niciodată expresia de groază disperată, care le-a apărut amândurora pe faţă, din prima clipă în care m-au văzut. El, pare-mi-se, stătea la masă, dar, în clipa în care m-a văzut sau m-a auzit, a sărit în picioare şi a rămas cu spatele la dulap. Expresia de groază care i se întipărise pe faţă nu putea fi pusă la îndoială. Pe faţa ei era aceeaşi expresie de groază, dar mai era ceva. Dacă ar fi fost doar groaza, poate că nu s-ar fi întâmplat ce s-a

întâmplat. Pe fața ei însă – cel puțin aşa mi s-a părut mie în prima clipă – se mai citeau amărăciunea, nemulțumirea că pasiunea dragostei şi fericirea alături de el fuseseră tulburate. Parcă nu şi-ar fi dorit nimic altceva decât să nu fie împiedicată să fie fericită exact atunci. Şi o expresie, şi cealaltă n-au ținut decât o clipă. Expresia de groază de pe chipul lui s-a schimbat pe dată în întrebarea: aş putea să mint sau nu? Dacă pot, atunci să-i dau drumul. Dacă nu, să înceapă altceva. Dar ce? A privit-o întrebător. Am avut impresia că expresia de ciudă şi de mâhnire de pe fața ei s-a schimbat – când l-a privit – într-una grijulie pentru el.

Pentru o clipă m-am oprit în pragul uşii, ținând pumnalul la spate. Exact atunci el a zâmbit şi a bâiguit pe un ton de o indiferență ridicolă:

— Cântam şi noi câte ceva...

— Ce surpriză! a adăugat şi ea, ținându-i isonul.

Însă niciunul, nici celălalt, n-a apucat să-şi ducă vorba până la capăt, că m-a cuprins aceeaşi turbare pe care o trăisem cu o săptămână în urmă. Am simțit din nou acea nevoie de a distruge, de a fi violent, aceeaşi frenezie a turbării şi m-am lăsat în voia ei.

Niciunul n-a apucat să termine ce avea de spus... A început acel altceva de care se temea el, acel ceva care făcea să explodeze orice vorbă de-a lor. M-am năpustit spre ea, ținând în continuare pumnalul ascuns ca să nu mă împiedice s-o lovesc într-o parte, sub piept. Alesesem acest loc de la bun început. În clipa în care m-am năpustit asupra ei, el a observat pumnalul, m-a prins de mână, lucru neaşteptat din partea lui, şi a strigat:

— Veniți-vă în fire, ce faceți! Săriți!

Mi-am smuls mâna şi m-am repezit la el, fără să scot un cuvânt. Privirile ni s-au întâlnit şi deodată s-a făcut alb ca varul până în vârful buzelor. Ochii i-au sclipit cumva ciudat şi, din nou, lucru la care nu mă aşteptam, s-a furişat sub pian şi apoi a tulit-o repede pe uşă. Eram pe punctul de a mă repezi după el, dar de mâna stângă îmi atârna ceva greu. Era ea. M-am smucit, dar ea s-a agățat şi mai tare şi nu-mi dădea drumul. Această piedică neaşteptată, greutatea şi atingerea ei dezgustătoare mă întărâtau şi mai tare. Simțeam că am turbat de-a binelea, că arătam înspăimântător şi asta mă bucura. Mi-am smucit cu putere mâna stângă

şi am nimerit-o cu cotul drept în faţă. Ea a ţipat şi mi-a eliberat mâna. Voiam să fug după el, dar mi-am dat seama că ar fi fost ridicol să alerg în ciorapi după amantul soţiei mele, iar eu nu voiam să fiu ridicol, ci înspăimântător. În ciuda furiei turbate care mă stăpânea, eram atent tot timpul la impresia produsă celorlalţi, iar această impresie chiar mă ghida într-o anumită măsură. M-am întors spre ea. Căzuse pe canapea şi, ţinându-şi mâna la ochiul lovit, se uita la mine. Pe faţa ei se citeau frica şi ura împotriva mea, împotriva duşmanului, avea privirea şobolanului de pe care tocmai ai ridicat cursa în care s-a prins. Eu, cel puţin, nu vedeam pe chipul ei decât frică şi ură împotriva mea. Erau exact frica şi ura pe care trebuia să le stârnească dragostea faţă de celălalt. Şi poate m-aş fi stăpânit şi n-aş fi făcut ce am făcut, dacă ea ar fi tăcut. Dar a început brusc să vorbească, agăţându-se de mâna în care ţineam pumnalul.

— Vino-ţi în fire! Ce ai? Ce-i cu tine? Nu s-a întâmplat nimic, nimic, nimic... Jur!

Poate că aş mai fi întârziat, dar aceste ultime cuvinte ale ei, din care eu am dedus contrariul, mai precis că totul se întâmplase, cereau un răspuns. Iar răspunsul trebuia să fie pe măsura stării de spirit în care mă adusesem singur, care urma un neîntrerupt *crescendo* şi care trebuia să continue să crească în acelaşi ritm. Şi turbarea îşi are regulile ei.

— Nu minţi, nenorocito! am urlat eu şi am prins-o de braţ cu mâna stângă, dar ea s-a smuls. Atunci, fără să las pumnalul din mână, am prins-o de gât cu mâna stângă, am trântit-o pe spate şi am început s-o sugrum. Ce gât tare avea... Ea s-a agăţat cu ambele mâini de mâinile mele, încercând să le îndepărteze de gât, iar eu, ca şi când tocmai asta aşteptam, am lovit-o cu toată puterea cu pumnalul în partea stângă, sub coaste.

Cei care susţin că nu-şi aduc aminte ce fac într-o criză de furie spun prostii, te mint în faţă. Am fost conştient în fiecare clipă. Cu cât îmi ațâțam mai mult vâlvătaia furiei, cu atât mai tare ardea în mine flacăra conştiinţei, astfel că nu aveam cum să nu văd tot ceea ce făceam. În fiecare secundă am ştiut ce fac. Nu pot să spun că ştiam dinainte ce voi face, dar în secunda în care făceam un gest, ba chiar cu puţin înainte, ştiam ce fac, parcă pentru a putea să mă căiesc, pentru a-mi spune că aş putea să mă

opresc. Ştiam că o lovesc sub coaste şi că pumnalul va intra adânc. În secunda în care făceam asta, ştiam că fac ceva îngrozitor, ceva ce nu mai făcusem niciodată şi care va avea urmări îngrozitoare. Dar conştiința acestui lucru licărea ca un fulger şi după aceea urma imediat gestul. Iar gestul îl conştientizam cu o claritate neobişnuită. Am auzit şi îmi amintesc cum corsetul a opus rezistență o clipă, după care cuțitul a pătruns în ceva moale. Ea s-a prins cu mâinile de pumnal, s-a tăiat, dar n-a putut să-l oprească. Mult timp după aceea, în închisoare, când înlăuntrul meu s-a săvârşit o cotitură morală, am cugetat la acel moment, din care îmi aminteam ce puteam cântărind lucrurile. Îmi aduc aminte că pentru o secundă, doar pentru o secundă înainte de a săvârşi fapta, am avut conştiința teribilă că ucid, că am ucis o femeie, o femeie lipsită de apărare, pe soția mea. Îmi amintesc oroarea acestei conştientizări şi de aceea trag concluzia, ba chiar îmi amintesc vag că, după ce am împlântat pumnalul, l-am scos imediat, dorind să îndrept fapta comisă şi s-o opresc. O secundă am stat nemişcat, aşteptând să văd ce se va întâmpla, dacă pot îndrepta ceva. Ea a sărit în picioare şi a țipat:

— Dădacă! M-a omorât!

Auzind zgomot, dădaca apăruse în prag. Eu încă mai stăteam nemişcat, aşteptând şi nevenindu-mi să cred. Dar, dintr-odată, de sub corsetul ei țâşni sângele. Abia atunci am înțeles că nu se mai poate îndrepta nimic şi am decis pe dată că nici măcar nu e nevoie, că de fapt asta voiam şi exact asta trebuia să fac. Am aşteptat până când s-a prăbuşit, în timp ce dădaca se apropia în fugă de ea strigând „Dumnezeule!”, şi abia atunci am lăsat pumnalul şi am ieşit din cameră.

„Nu trebuie să mă agit, trebuie să ştiu ce fac”, mi-am spus fără să mă uit la ea şi la dădacă. Dădaca țipa, o chema pe fata în casă. Am străbătut coridorul şi, după ce am trimis fata acolo, m-am dus la mine în cameră. „Ce trebuie să fac?”, m-am întrebat şi mi-am dat seama imediat ce. Întrând în birou, m-am dus direct la perete, am luat un revolver, l-am cercetat – era încărcat – şi l-am pus pe masă. Apoi am scos teaca de sub divan şi m-am aşezat.

Am stat mult timp aşa. Nu mă gândeam la nimic, nu-mi aminteam nimic. Auzeam că afară e agitaţie. Am auzit cum a venit cineva, apoi altcineva. Apoi l-am auzit şi l-am văzut pe Egor aducându-mi în birou coşul din nuiele împletite. De parcă mai avea cineva nevoie de el!

— Ai auzit ce s-a întâmplat? l-am întrebat. Spune-i portarului să anunţe poliţia.

El plecă fără o vorbă. M-am ridicat, am încuiat uşa, mi-am scos ţigările şi chibriturile şi mi-am aprins o ţigară. N-am apucat s-o termin, că m-a şi cuprins un somn greu. Am dormit, cred, vreo două ore. Îmi aduc aminte că am visat că eram în relaţii amiabile cu ea, că ne certaserăm, dar ne împăcam, parcă ne mai tulbura câte ceva, dar eram prieteni. M-a trezit o bătaie în uşă. „E poliţia, m-am gândit eu, în timp ce îmi veneam în fire. Parcă o omorâsem. Sau poate o fi chiar ea şi nu s-a întâmplat nimic.” Urmă o altă bătaie în uşă. N-am răspuns, încercând să găsesc un răspuns la întrebarea: s-a întâmplat sau nu s-a întâmplat? Da, se întâmplase. Mi-am amintit cum opusese rezistenţă corsetul, cum se afundase cuţitul şi m-au trecut fiori pe şira spinării. „Da, s-a întâmplat. Da, acum e rândul meu”, mi-am spus. Îmi spuneam asta şi, totodată, ştiam că nu mă voi sinucide. Totuşi m-am ridicat şi am luat din nou revolverul în mână. Ciudat, dar mi-am amintit cum înainte fusesem de multe ori la un pas de sinucidere, cum chiar în acea zi, în tren, mi se păruse simplu, tocmai pentru că mă gândeam că în acest fel o voi înfrânge. Acum însă, nu puteam nu numai să mă sinucid, dar nici măcar să mă gândesc la aşa ceva. „De ce s-o fac?”, mă întrebam fără să am un răspuns. Bătăile în uşă continuau. „Da, mai întâi să văd cine bate la uşă. Încă mai am timp.” Am lăsat jos revolverul şi l-am acoperit cu un ziar. M-am dus la uşă şi am tras zăvorul. Era sora soţiei mele, o văduvă cumsecade şi proastă.

— Vasea, ce-i asta? întrebă ea şi începură să-i curgă lacrimile pe care le avea mereu la îndemână.

— Ce vrei? am întrebat-o cu grosolănie.

Îmi dădeam seama că nu trebuia şi că nu aveam niciun motiv să fiu grosolan cu ea, dar nu eram în stare să găsesc alt ton.

— Vasea, ea moare! Aşa a spus Ivan Feodorovici.

Ivan Feodorovici era doctorul, doctorul şi sfătuitorul ei.

— E aici? am întrebat eu, cuprins din nou de furie împotriva ei. Şi ce dacă?

— Vasea, du-te la ea. Vai, ce îngrozitor, spuse ea.

„Să mă duc la ea?", m-am întrebat. Şi-am hotărât pe loc că trebuie să merg la ea, că, probabil, aşa se procedează întotdeauna, că atunci când un soţ ca mine îşi ucide soţia trebuie să se ducă neapărat la ea. „Dacă aşa se procedează, trebuie să merg, mi-am spus. „Dacă o să fie nevoie, o să am tot timpul", am reflectat eu în legătură cu intenţia de a mă împuşca şi mi-am urmat cumnata. „Acum o să am parte de vorbe goale, de grimase, dar n-am de gând să cedez", mi-am spus.

— Stai aşa, i-am spus surorii, e nepotrivit să merg doar în ciorapi, aşteaptă să-mi pun măcar papucii.

XXVIII

— Uimitor lucru! Când am ieşit din birou şi am trecut prin camerele bine-cunoscute, în mine a răsărit din nou speranţa că n-a fost nimic, dar m-a izbit un miros greţos de soluţii doftoriceşti – iodoform, carmol. Nu, totul era adevărat. Trecând pe coridor pe lângă camera copiilor, am văzut-o pe micuţa Liza. Se uita la mine cu o privire speriată. Am avut chiar senzaţia că acolo erau cei cinci copii şi cu toţii se uitau la mine. M-am apropiat de uşă, fata în casă mi-a deschis de dinăuntru şi a ieşit. Primul lucru care mi-a sărit în ochi a fost rochia ei gri deschis de pe scaun, înnegrită toată de sânge. Ea zăcea în patul nostru dublu, chiar în partea unde dormeam eu – era mai uşor de ajuns în locul acela – cu genunchii ridicaţi. Stătea uşor înclinată pe nişte perne, cu bluza descheiată. Rana îi fusese acoperită cu ceva. În cameră plutea un miros greu de iodoform. Înainte de toate şi mai mult decât orice m-a izbit faţa ei tumefiată, vineţie din cauza umflăturilor, pe o parte a nasului şi sub ochi. Erau consecinţele loviturii mele cu cotul când încercase să mă oprească. Nu mai rămăsese

nimic din frumusețea de dinainte, acum mi se părea că se insinuase ceva dezgustător în înfățişarea ei. M-am oprit în prag.

— Du-te, du-te la ea, îmi spunea sora ei.

„Da, fără îndoială, vrea să se căiască”, m-am gândit eu. „S-o iert? Da, e pe moarte şi pot s-o iert”, îmi ziceam, încercând să fiu mărinimos. M-am apropiat. Şi-a ridicat cu greu ochii spre mine, dintre care unul era învinețit, şi mi-a spus cu greutate, împleticindu-se:

— Ți-ai atins scopul, m-ai omorât... – Şi pe fața ei, cu toată suferința fizică şi chiar apropierea morții, se citea aceeaşi veche şi rece ură animalică pe care o ştiam. Copiii... tot... n-o să ți-i dau... Îi va lua ea (sora ei)...

Despre ceea ce era important pentru mine, despre vina şi infidelitatea ei, parcă nu considera că merită să amintească.

— Da, admiră-ți opera, a spus ea privind spre uşă şi a oftat. În prag stătea sora ei cu copiii. Da, uite ce-ai făcut.

M-am uitat la copii, la fața ei urâțită, plină de contuzii, şi, pentru prima dată, am uitat de mine, de drepturile mele, de orgoliul meu, pentru prima dată am văzut în ea un om. Şi tot ce mă jignise, ca şi gelozia mea, mi s-au părut atât de neînsemnate în comparație cu ceea ce făptuisem, încât îmi venea să-mi lipesc fața de mâna ei şi să-i spun „Iartă-mă!”, dar n-am avut curaj.

Ea tăcea cu ochii închişi pentru că – era evident – n-o mai țineau puterile să continue. Apoi fața ei desfigurată a început să tremure şi să se crispeze. M-a împins fără vlagă.

— De ce ai făcut toate astea? De ce?

— Iartă-mă, am spus.

— Să te iert? Toate astea sunt prostii... Măcar de n-aş muri!..., a exclamat ea, ridicându-se puțin şi ațintindu-mă cu ochii strălucind de febră. Da, ți-ai atins scopul!... Te urăsc!... Ah! Of!, a strigat ea, fără îndoială delirând şi parcă temându-se de ceva. Hai, ucide-mă, ucide-mă, nu mi-e teamă... Dar pe toți, pe toți, şi pe el. S-a dus, s-a dus!

A delirat tot timpul. Nu recunoştea pe nimeni. În aceeaşi zi, către amiază, a murit. Pe mine mă duseseră deja la secție, încă de la ora opt

dimineața, iar apoi la închisoare. Cele unsprezece luni, cât am stat acolo în aşteptarea procesului, am chibzuit adânc şi asupra mea, şi asupra trecutului meu şi l-am înțeles. Am început să-l înțeleg din a treia zi. În a treia zi m-au dus acolo...

Voia să spună ceva anume, dar se opri, neputând să-şi stăpânească hohotele de plâns. După ce-şi adună puterile, continuă:

— Am început să înțeleg doar atunci când am văzut-o în sicriu... Suspină, dar continuă imediat grăbit: Abia atunci, când i-am văzut fața fără viață, am înțeles tot ce făcusem. Am înțeles că eu, eu am ucis-o, că din pricina mea, ea, care fusese vie, caldă, se mişcase, acum devenise inertă, rece, ca de ceară, şi că nu mai puteam îndrepta acest lucru niciodată, niciunde, în niciun fel. Cine n-a trecut prin aşa ceva, n-are cum să înțeleagă... Oh! Oh! Oh!..., exclamă el de câteva ori şi amuți.

Am tăcut amândoi îndelung. El stătea în fața mea, zguduindu-se de plâns, fără să scoată un cuvânt.

— Iertați-mă...

Se întoarse cu spatele la mine şi se întinse pe banchetă, acoperindu-se cu pătura. Când am ajuns în gara unde trebuia să cobor – era ora opt dimineața –, m-am apropiat de el ca să-mi iau rămas-bun. Nu ştiu dacă dormea sau se prefăcea, dar nu s-a mişcat. L-am atins cu mâna. S-a dezvelit. Era limpede că nu dormea.

— Rămâneți cu bine, i-am spus întinzându-i mâna.

Îmi întinse şi el mâna şi schiță un zâmbet vag, dar atât de jalnic că îmi venea să plâng.

— Da, iertați-mă, repetă el acelaşi cuvânt cu care îşi încheiase întreaga istorisire.

1887-1889

Părintele Serghie

I

În anii ‘40, la Petersburg s-a petrecut un eveniment care a uimit pe toată lumea. Cu o lună înaintea nunții cu o frumoasă domnişoară de onoare, una din favoritele împărătesei, un prinț, o mândrețe de bărbat, comandantul escadronului imperial, pe care toți îl vedeau aghiotant şi căruia îi prevesteau o carieră strălucită la curtea țarului Nicolae I, şi-a dat demisia, a rupt relația cu logodnica sa, i-a dăruit surorii mica sa moşie şi a plecat la mănăstire cu gândul să se călugărească. Evenimentul a părut ceva ieşit din comun şi de neînțeles pentru cei care nu-i cunoşteau motivele lăuntrice. Pentru prințul Stepan Kasatski însă, totul venise atât de firesc, încât nici măcar nu-i trecea prin cap că ar fi putut să procedeze altfel.

Tatăl lui Stepan Kasatski, colonel în rezervă al gărzii imperiale, murise când fiul său avea doisprezece ani. Oricât de rău i-a părut mamei să-şi vadă fiul plecat de acasă, n-a îndrăznit să nesocotească dorința răposatului ei soț, care o legase cu limbă de moarte să nu țină băiatul acasă, ci să-l trimită la liceul militar. Prin urmare, băiatul a fost dat la liceul militar. Văduva s-a mutat şi ea la Petersburg, împreună cu fiica sa, Varvara, ca să fie lângă fiul ei şi să-l ia acasă de sărbători.

Băiatul se remarca prin aptitudinile sale strălucite şi orgoliul nemăsurat, datorită cărora era primul atât la ştiințe, în special la matematică, pentru care dovedea o înclinație aparte, cât şi la instruire militară şi echitație. În ciuda înălțimii sale neobişnuite, era frumos şi sprinten. Ar fi fost şi prin comportament un cadet cu totul exemplar, dacă n-ar fi fost iute la mânie. N-avea darul beției, nu ducea o viață de desfrâu şi era din cale-afară de sincer. Singurul lucru ce-l împiedica să fie un cadet model erau răbufnirile de furie. Atunci îşi pierdea cu desăvârşire cumpătul şi devenea o fiară. Odată, era cât pe ce să arunce pe fereastră un cadet care începuse să ia în zeflemea colecția lui de minerale. Altă dată, era s-o încurce: a azvârlit în intendent cu o farfurie plină cu pârjoale, s-a năpustit asupra ofițerului şi, spun unii, l-a lovit, pentru că acesta îşi luase vorba înapoi şi îl minți̦se în față. Cu siguranță ar fi fost coborât în grad, dacă

directorul liceului militar nu ar fi tăinuit toată tărăşenia şi nu l-ar fi dat afară pe intendent.

La optsprezece ani, a absolvit cu gradul de ofițer şi a intrat în regimentul gărzii imperiale. Împăratul Nikolai Pavlovici îl ştia încă din liceu şi l-a remarcat şi mai târziu, în regiment, astfel încât lumea îi prevestea o carieră de aghiotant. Kasatski însuşi dorea cu ardoare acest lucru, nu doar pentru a-şi satisface orgoliul, ci mai cu seamă pentru că, încă din vremea liceului, îl iubea cu înflăcărare, chiar pătimaş pe Nikolai Pavlovici. De fiecare dată când Nikolai Pavlovici vizita liceul militar – şi o făcea des –, când intra cu pas vioi, etalându-şi statura înaltă, în tunică militară, cu pieptul scos în afară, cu nasul acvilin deasupra mustății şi favoriții tăiați scurt, Kasatski era cuprins de extaz, ca un îndrăgostit, acelaşi extaz pe care avea să-l încerce şi mai târziu, când va întâlni obiectul dragostei. Doar că extazul de îndrăgostit pentru Nikolai Pavlovici era mai puternic: dorea să-şi dovedească devotamentul său nețărmurit, să-i sacrifice întreaga sa ființă. Iar Nikolai Pavlovici ştia că stârneşte un asemenea extaz şi îl stârnea înadins. Se juca cu cadeții, îi plăcea să fie în mijlocul lor, tratându-i ba de-a dreptul copilăros, ba prietenos, ba cu solemnitate maiestuoasă. După ultimul incident cu intendentul, Nikolai Pavlovici nu-i spuse nimic lui Kasatski, dar, când acesta se apropie de el, îl îndepărtă printr-un gest teatral şi, încruntându-se, îl amenință cu degetul. La plecare, îi zise:

— Să ştii că am aflat tot, dar anumite lucruri prefer să nu le ştiu. Însă ele sunt aici.

Şi arătă spre inimă.

La absolvire însă, când cadeții au fost înfățişați împăratului, Nikolai Pavlovici n-a mai pomenit nimic despre acel incident, spunându-le că întotdeauna i se pot adresa deschis, că trebuie să-şi slujească țarul şi patria şi că el le va rămâne pentru totdeauna cel mai bun prieten. Toți cadeții au fost înduioşați, ca de obicei, de vorbele împăratului, iar Kasatski, amintindu-şi de cele întâmplate, a izbucnit în plâns şi s-a legat să-l slujească pe mult iubitul țar din toate puterile.

Când Kasatski şi-a luat în primire postul în regiment, mama sa s-a mutat împreună cu fiica ei mai întâi la Moscova, iar apoi la ţară. Kasatski i-a dăruit surorii sale jumătate din avere, partea rămasă fiind de ajuns cât să se întreţină în regimentul de lux unde slujea.

Din afară, Kasatski părea un strălucit ofiţer din gardă, ca oricare altul, preocupat de carieră, dar înlăuntrul său era chinuit de un zbucium intens şi greu de înţeles. Zbuciumul acesta îl măcina, pare-se, din fragedă copilărie în cele mai felurite chipuri, dar, în esenţă, era unul şi acelaşi – să atingă perfecţiunea şi succesul în toate încercările ce i se iveau în cale, stârnind astfel laudele şi uimirea celor din jur. Dacă era vorba de învăţătură sau de ştiinţă, se punea pe treabă şi nu se lăsa până nu primea laude şi nu era dat de exemplu celorlalţi. Odată ţelul atins, se dedica altuia. Aşa ajunsese primul la ştiinţe şi tot în liceu, observând că se exprimă cam stângaci în limba franceză, studiase cu atâta sârg, încât începuse să stăpânească franceza la fel de bine ca rusa; apoi se apucase de şah, devenind un şahist excelent.

Pe lângă principala chemare a vieţii sale, adică slujirea ţarului şi a patriei, îşi stabilea întotdeauna un ţel anume şi, oricât de neînsemnat ar fi fost acesta, i se consacra cu toată fiinţa şi trăia doar pentru el până când îl atingea. Dar cum îşi vedea scopul atins, în conştiinţa lui se înfiripa pe dată un altul ce-i lua locul celui de dinainte. Această tendinţă de a ieşi în evidenţă şi de a-şi atinge ţelul propus ca să iasă în evidenţă îi umplea viaţa. Astfel, odată ajuns ofiţer, îşi propuse să-şi cunoască slujba la perfecţie şi în curând deveni un ofiţer exemplar, chiar dacă rămăsese cu acelaşi cusur, adică firea lui iute, de necontrolat, din pricina căreia săvârşea multe gesturi prosteşti care-i puneau în pericol reuşita în carieră. Apoi, dându-şi seama într-o conversaţie mondenă că are unele lipsuri în cultura generală, îşi puse în cap să şi-o completeze şi se puse pe citit, obţinând ceea ce-şi dorea. Pe urmă îşi propuse să obţină o poziţie strălucită în înalta societate, învăţă să danseze minunat, aşa că în scurt timp începu să fie invitat la toate balurile aristocratice şi la unele serate. Cu toate acestea, nu se simţea pe deplin mulţumit. Era obişnuit să fie primul în toate, iar în aceste cercuri era departe de a fi cel dintâi.

Pe atunci, înalta societate era alcătuită – cred că aşa a fost dintotdeauna şi pretutindeni – din patru categorii: 1) oameni bogaţi şi curteni; 2) oameni modeşti, dar născuţi şi crescuţi la curte; 3) oameni bogaţi care-i imită pe curteni şi 4) oameni nici modeşti, nici curteni care îi imită pe cei din primele două categorii. Kasatski nu se regăsea printre primii, dar era bine primit în ultimele două cercuri. Odată pătruns în societate, îşi propuse să aibă o relaţie cu o femeie de lume şi, în chip neaşteptat chiar şi pentru el, în scurt timp îşi atinse acest ţel. Însă nu după multă vreme înţelese că cercurile în care se învârtea el erau inferioare, că existau altele mai sus-puse, cele de la Palat, unde, chiar dacă era primit, rămânea totuşi un străin. Îl tratau cu amabilitate, dar atitudinea acestor oameni îi dădea de înţeles că nu este unul de-al lor. Iar Kasatski îşi dorea să fie dintre ai lor. Pentru asta, trebuia ori să ajungă aghiotant – cum avea să devină în cele din urmă – ori să se însoare cu cineva din acest cerc. Şi se hotărî să procedeze întocmai. Îşi alese o mândreţe de fată de la Curte, care nu numai că făcea parte din acea societate în care voia el să pătrundă, dar era şi punctul de atracţie al unor oameni aflaţi în poziţiile cele mai înalte şi mai influente din rândul aristocraţiei. Fata era contesa Korotkova. Kasatski începu să o curteze nu doar de dragul carierei; Korotkova era nespus de atrăgătoare, aşa că în scurt timp se îndrăgosti de ea. La început ea îl tratată cu răceală, dar brusc situaţia se schimbă. Contesa începu să fie duioasă cu el, în timp ce mama ei îl invita stăruitor să le viziteze.

Kasatski o ceru în căsătorie şi ea acceptă. Rămase uimit de uşurinţa cu care obţinuse fericirea aceasta, observând totuşi ceva neobişnuit şi bizar în atitudinea mamei şi a fiicei. Dragostea îl orbise atât de tare, încât nu băgă de seamă un lucru pe care îl ştia aproape tot oraşul – că logodnica lui fusese cu un an în urmă amanta lui Nikolai Pavlovici.

II

Cu două săptămâni înaintea nunții, Kasatski se afla la Țarskoe Selo, la *dacea*[103] logodnicei sale. Era o zi călduroasă de mai. Cei doi îndrăgostiți se plimbară o vreme prin grădină şi se aşezară pe o băncuță de pe aleea umbroasă de tei. Mary era neasemuit de frumoasă în rochia ei albă de muselină. Părea întruchiparea inocenței şi a dragostei. Stătea pe bancă, ba plecându-şi capul, ba aruncând o privire fugară bărbatului chipeş şi uriaş care-i vorbea cu deosebită tandrețe şi grijă, parcă temându-se ca nu cumva, prin vreun gest, prin vreun cuvânt, să insulte ori să păteze puritatea de înger a logodnicei sale. Kasatski făcea parte dintre acei bărbați din anii '40 – astăzi de negăsit – care, cu toate că îşi îngăduiau şi nu condamnau în sinea lor libertinajul în relațiile sexuale, pretindeau, în schimb, de la soțiile lor puritate absolută, dumnezeiască, şi tocmai această puritate o vedeau în fiecare fată din cercul lor şi se purtau cu ele ca atare. Judecată prin prisma desfrâului pe care şi-l permiteau, opinia aceasta a bărbaților era în mare parte falsă şi dăunătoare, dar în privința femeilor era mai folositoare – cred eu – decât concepția complet diferită a tinerilor de azi care în fiecare fată văd o femeiuşcă în căutarea unui mascul. În fața acestei adorații, fetele încercau la rândul lor să fie mai mult sau mai puțin zeițe. Opinia aceasta despre femei era împărtăşită şi de Kasatski, care îşi privea logodnica în acelaşi chip. Niciodată nu fusese mai îndrăgostit ca în ziua aceea şi nu simțea nici cea mai mică dorință senzuală pentru logodnica sa; dimpotrivă, o privea cu duioşie, ca pe ceva imposibil de atins.

Se ridică în picioare cât era de înalt şi se postă în fața ei, sprijinindu-şi mâinile pe sabie.

— Abia acum am aflat ce înseamnă fericirea imensă pe care o poate simți un bărbat. Dumneata, adică tu, spuse el zâmbind timid, mi-ai dăruit-o!

---

[103] Casă de vacanță în afara unui oraş mare.

Încă nu se obişnuiseră să-şi spună „tu”, iar el, simțind că ea îi este superioară moral, găsea că e îngrozitor să se adreseze acestui înger cu „tu”.

— Datorită... ție, am ajuns să mă cunosc pe mine însumi, să-mi dau seama că sunt mai bun decât credeam.

— Eu o ştiam de mult. De aceea v-am şi îndrăgit...

O privighetoare începu să ciripească undeva pe-aproape, iar frunzişul crud fremăta în adierea vântului. Îi luă mâna şi i-o sărută, iar ochii i se umplură de lacrimi. Ea crezu că-i mulțumeşte pentru că-i spusese că l-a îndrăgit. El făcu câțiva paşi fără să scoată un cuvânt, apoi se întoarse şi se aşeză din nou.

— Dumneata ştii, tu ştii, de fapt tot aia e, că nu m-am apropiat de tine dezinteresat, ci pentru că îmi doream relații în înalta societate, apoi însă... Cât de meschin a devenit acest lucru în comparație cu tine, după ce am ajuns să te cunosc. Nu eşti supărată din cauza asta?

Ea nu îi răspunse, ci doar îi atinse mâna.

El înțelese că asta înseamnă: „Nu, nu sunt supărată”.

— Da, tu mi-ai spus... El ezită, i se părea prea îndrăzneț ce avea de gând să rostească. Ai spus că m-ai îndrăgit, dar iartă-mă, cred că mai e ceva ce te tulbură şi te frământă. Ce este?

„Da, acum sau niciodată, îşi spuse ea. Oricum va afla. Acum însă n-o să mai plece. Vai, ar fi îngrozitor să plece!”

Îi învălui într-o privire drăgăstoasă făptura impozantă, nobilă şi puternică. În aceste clipe, îl iubea mai mult decât pe Nicolai şi, dacă n-ar fi fost vorba de împărat, nu l-ar fi schimbat pe Kasatski cu nimeni altcineva pe lume.

— Ascultă. Nu pot să te mint. Trebuie să-ți mărturisesc totul. Mă întrebi ce mă frământă. Ei bine, am mai iubit.

Îşi puse mâna pe a lui într-un gest de implorare.

El tăcea.

— Vrei să ştii pe cine? Ei da, l-am iubit pe el, pe împărat.

— Cu toții îl iubim. Îmi închipui că asta s-a întâmplat la pension...

— Nu, după. Am făcut o pasiune pentru el, dar pe urmă a trecut. Trebuie însă să-ți spun...

— Ei, şi ce-i cu asta?

— Păi n-a fost doar atât.

Ea îşi acoperi faţa cu mâinile.

— Vrei să spui că i te-ai dăruit?

Ea tăcea.

— Ai fost amanta lui?

Ea nu răspunse.

Kasatski sări în picioare şi rămase încremenit în faţa ei, alb ca varul, cu fălcile tremurând. Îşi aminti dintr-odată cum Nikolai Pavlovici îl felicitase cu căldură când se întâlniseră odată pe Nevski Prospekt.

— Dumnezeule, ce am făcut, Stiva!

— Nu mă atinge, nu mă atinge! Oh, mi se rupe sufletul!

El se întoarse şi o porni spre casă, unde o întâlni pe mama ei.

— Ce e cu dumneata, prinţe? Eu...

Dar, văzând cum arată, tăcu. Brusc, lui Kasatski i se urcă sângele la cap.

— Aţi ştiut acest lucru şi aţi vrut să vă folosiţi de mine ca să-l ascundeţi. Dacă n-aţi fi femeie..., strigă el ridicând la ea pumnul uriaş. Apoi se răsuci pe călcâie şi fugi.

Dacă amantul logodnicei sale ar fi fost un om obişnuit, l-ar fi ucis. Dar aşa, era vorba de ţarul mult iubit.

A doua zi îşi luă concediu, îşi dădu demisia şi, prefăcându-se bolnav ca să nu vadă pe nimeni, plecă la ţară.

Îşi petrecu vara acolo, punându-şi treburile în ordine. Iar după ce trecu vara, nu se mai întoarse la Petersburg, ci plecă la mănăstire şi se călugări.

Mama lui îi scrise încercând să-l facă să renunţe la acest pas decisiv. El îi răspunse că mai presus de orice altceva este chemarea lui Dumnezeu şi că el o simte cu toată fiinţa. Doar sora lui, la fel de mândră şi orgolioasă, îl înţelegea.

Ea înţelegea că el se călugărise ca să se ridice deasupra tuturor celor care voiau să-i arate că îi sunt superiori. Şi îl înţelegea corect. Călugărindu-se, demonstra că disprețuieşte tot ceea ce altora, chiar şi lui, i se păruse atât de important cât timp slujise în armată, şi că atinsese o

asemenea înălțime, încât putea să-i privească de sus pe toți cei pe care-i invidiase până atunci. Dar nu era condus doar de acest sentiment, cum credea sora lui. Mai era mânat şi de un sentiment profund religios, necunoscut Varenkăi, care se împletea cu mândria şi dorința lui de a fi primul în toate. Dezamăgirea pe care i-o pricinuise Mary (logodnica), în care văzuse un înger, şi jignirea îndurată fuseseră atât de puternice, încât îl aduseseră la disperare, iar disperarea unde putea să ducă? La Dumnezeu, la credința din copilărie, care-i rămăsese neatinsă dintotdeauna.

III

De sărbătoarea Acoperământul Maicii Domnului, Kasatski intră în mănăstire.

Starețul mănăstirii era de viță nobilă, scriitor erudit şi totodată ascet. Cu alte cuvinte, continua tradiția călugărilor valahi, care se supuneau cu smerenie mentorului şi învățătorului ales. Starețul fusese discipolul vestitului schimnic Ambrozie, discipolul lui Macarie, care la rândul său fusese discipolul eremitului Leonid, acesta fiind discipolul lui Paisie Velicikovski[104]. Kasatski îl alese să-i fie duhovnic şi se supuse lui.

Pe lângă sentimentul de superioritate asupra celorlalți, pe care îl încerca în mănăstire, Kasatski găsi şi în îndeletnicirile monahale, ca de altfel în tot ce făcea, bucuria de a atinge desăvârşirea atât în viața exterioară, cât şi în cea lăuntrică. Aşa cum în regiment nu numai că fusese un ofițer impecabil, dar făcuse mai mult decât i se cerea, depăşindu-şi limitele propriei perfecțiuni, şi acum, călugăr fiind, se străduia să fie perfect – mereu sârguincios, cumpătat, smerit, curat nu doar cu fapta, ci şi cu gândul, şi ascultător. Îndeosebi această ultimă calitate, echivalentă

---

[104] Paisie Velicikovski (1722, Ucraina – 1794, Mănăstirea Neamț), stareț, îndrumător al vieții monahale din Moldova, arhimandrit, figură proeminentă a bisericii ortodoxe slave şi româneşti, promotor al „mişcării spirituale paisiene”, canonizat în 1988 de Biserica Ortodoxă Rusă.

cu perfecțiunea, îi făcea viața uşoară. Chiar dacă multe din obligațiile vieții monahale într-o mănăstire aflată în apropierea capitalei şi, de aceea, prea mult vizitată, îi displăceau, pentru că erau o ispită, firea lui ascultătoare le făcea să nu însemne mare lucru: „Nu e treaba mea să judec, treaba mea e să îndeplinesc ce mi se cere, indiferent dacă trebuie să stau de veghe la Sfintele Moaşte, să cânt în strană sau să țin socotelile arhondăriei". O atitudine la fel de supusă față de stareț înlătura orice urmă de îndoială. Să nu fi fost supunerea aceasta, s-ar fi simțit împovărat şi de lungimea şi monotonia slujbelor bisericeşti, şi de larma vizitatorilor, precum şi de năravurile fraților săi călugări. Acum însă, nu doar că le îndura pe toate cu bucurie, dar ele îi erau alinare şi sprijin în viață. „Nu ştiu de ce e nevoie să ascult de câteva ori pe zi aceleaşi rugăciuni, dar ştiu că trebuie. Şi, ştiind că trebuie, găsesc bucurie în ele." Starețul îi spusese că aşa cum hrana materială este necesară pentru întreținerea vieții, la fel, hrana spirituală, adică rugăciunea, este trebuincioasă pentru întreținerea vieții spirituale. El credea în asta şi, într-adevăr, slujba religioasă, pentru care uneori se trezea cu greu în zorii zilei, îi aducea o tihnă şi o bucurie de netăgăduit. Această bucurie i-o dădeau conştiința smereniei şi a certitudinii că acțiunile stabilite de mentorul său sunt cele drepte. Totuşi, sensul vieții sale consta nu numai în a-şi supune tot mai mult voința şi a deveni tot mai smerit, ci şi în a atinge toate virtuțile creştine, care la început i se păruseră uşor de realizat. Îşi cedase întreaga moşie mănăstirii şi nu regreta, pentru că nu era trândav din fire. Smerenia în fața celor subordonați ierarhic i se părea nu numai un lucru uşor de făcut, dar îi aducea şi bucurie. Izbutise să-şi înfrâneze cu uşurință chiar şi păcatul poftelor trupeşti, atât lăcomia, cât şi desfrâul. Duhovnicul său îl prevenise mai ales în legătură cu acest din urmă păcat, şi Kasatski era bucuros că scăpase de el.

Un singur lucru îl chinuia: amintirea logodnicei sale. Şi nu doar amintirea, ci şi imaginea vie a ceea ce ar fi putut să fie. Fără să vrea, îi apărea în minte favorita împăratului, aşa cum o ştia el, care apoi se mărita şi devenea o soție şi o mamă minunată. Soțul avea şi el o poziție

importantă, era influent şi se bucura de respect şi de o soție bună, ce-şi regretă greşeala.

În clipele bune, pe Kasatski nu-l tulburau aceste gânduri. Dacă îi veneau totuşi în minte, se bucura că scăpase de aceste ispite. Erau însă şi clipe când tot ceea ce însemna viața lui la mănăstire se întuneca dintr-odată, iar el nu numai că înceta să mai creadă în sensul vieții sale, dar nici măcar nu-l mai vedea, nu mai era în stare să-l trezească în conştiința sa. Atunci îl copleşeau amintirile şi – ce era mai greu de recunoscut – se căia că o apucase pe acest drum.

Singurul lucru care-l salva în această situație erau ascultarea, munca şi câte o zi întreagă petrecută în rugăciune. De obicei, făcea mătănii, se ruga chiar mai mult decât cerea rânduiala, dar se ruga cu trupul, nu cu sufletul. Starea asta dura o zi, uneori două, iar apoi trecea de la sine. Însă ziua respectivă sau cele două zile erau cumplite. Kasatski simțea că nu mai e stăpân pe sine, că nu se mai află în puterea lui Dumnezeu, ci a cuiva străin. Şi tot ce putea să facă şi chiar făcea în acele perioade era să urmeze povața duhovnicului: să se stăpânească, să nu întreprindă nimic în răstimpul acela şi să aştepte. În mare, în zilele acelea, Kasatski nu mai trăia după propria voință, ci după cea a duhovnicului şi în această ascultare afla o linişte deosebită.

Aşa a dus-o Kasatski în prima mănăstire vreme de şapte ani. La sfârşitul celui de-al treilea an, a fost hirotonisit şi a primit numele de Serghie. Hirotonisirea a însemnat un eveniment important în viața lăuntrică a lui Serghie. Şi înainte încerca un sentiment adânc de alinare şi înălțare spirituală când se împărtăşea. Acum însă, când se întâmpla să slujească el însuşi, săvârşirea proscomidiei îl aducea într-o stare de extaz şi profundă emoție. Apoi însă, acest sentiment a slăbit din ce în ce mai mult şi, odată, când s-a întâmplat să slujească în starea de depresie în care cădea adesea, a simțit că şi aceasta va trece. Şi, într-adevăr, sentimentul acesta s-a diminuat făcând loc obişnuinței.

În al şaptelea an al vieții sale la mănăstire, Serghie a început să se plictisească. Învățase tot ce fusese de învățat, realizase tot ce fusese de realizat şi nu mai avea nimic de făcut. În schimb, îl cuprindea tot mai mult

o stare de lâncezeală. Cam tot pe atunci a aflat de moartea mamei sale şi că Mary se măritase. A primit ambele veşti cu indiferenţă. Întreaga sa atenţie, tot interesul erau îndreptate spre viaţa sa interioară.

În al patrulea an de călugărie, în care arhiereul îl tratase cu deosebită amabilitate, duhovnicul i-a spus că nu s-ar cuveni să refuze dacă i s-ar oferi îndatoriri mai înalte. Atunci s-a trezit în el acea ambiţie monahală, întocmai aceea pe care o găsea atât de dezgustătoare la ceilalţi călugări. L-au trimis într-o mănăstire de lângă capitală. A vrut să refuze, însă starețul i-a poruncit să accepte numirea. Serghie s-a conformat, şi-a luat rămas-bun de la duhovnic şi s-a mutat în cealaltă mănăstire.

Plecarea la mănăstirea de lângă capitală a fost un eveniment însemnat în viaţa lui Serghie. Ispite de tot felul erau multe şi Serghie şi-a adunat toate forţele ca să le biruiască.

În mănăstirea de dinainte, dorul de femeie nu-l chinuise prea mult pe Serghie; dar aici, ispita asta s-a năpustit asupra lui cu o forţă teribilă, ajungând chiar să capete şi o formă concretă. Era vorba de o boieroaică faimoasă pentru comportamentul ei uşuratic, care începuse să-i facă ochi dulci lui Serghie. A intrat în vorbă cu el şi l-a rugat s-o viziteze. Serghie a refuzat-o cu asprime, dar a fost îngrozit de claritatea şi intensitatea dorinţei sale. S-a speriat atât de tare, încât i-a scris duhovnicului. Mai mult chiar, pentru a se ţine în frâu, l-a chemat la el pe tânărul său posluşnic[105] şi, înfrângându-şi ruşinea, i-a mărturisit slăbiciunea sa, rugându-l să-l urmărească şi să nu-l lase să meargă nicăieri, în afara slujbelor şi îndatoririlor sale monahale.

În afară de asta, Serghie era chinuit şi de o altă mare ispită: antipatia extremă pe care o nutrea faţă de starețul acestei mănăstiri, un om de lume, viclean, care făcea carieră din preoţie. Oricât s-ar fi luptat Serghie cu sine însuşi, tot nu era în stare să treacă peste acest sentiment. Îi dădea ascultare, dar, în adâncul sufletului, nu înceta să-l condamne. Iar acest sentiment urât la un moment dat a răbufnit.

---

[105] Slujitor mănăstiresc.

S-a întâmplat pe când Serghie se afla de mai bine de un an în noua mănăstire. Lucrurile s-au petrecut după cum urmează. De Acoperământul Maicii Domnului se ținea slujba în biserica mare. Venise lume de peste tot. Slujea însuşi egumenul. Părintele Serghie stătea în locul său obişnuit şi se ruga, adică înlăuntrul său se ducea acea luptă ce-l cuprindea mereu în timpul slujbelor, mai ales în biserica mare, când nu slujea el însuşi. Pricina acestui zbucium era iritarea pe care i-o stârneau vizitatorii, domnii şi mai ales doamnele. Se străduia să nu-i vadă, să nu observe tot ce se petrecea în jur: să nu vadă cum aceştia erau însoțiți de câte un soldat, care îmbrâncea lumea ca să-şi facă loc, cum doamnele îşi arătau una alteia pe călugări – adeseori chiar pe el şi pe încă un alt călugăr vestit pentru frumusețea lui. Serghie se străduia, ca şi când şi-ar fi pus ochelari de cal, să nu vadă altceva decât lumina lumânărilor de la iconostas, icoanele şi pe cei care slujeau; să nu audă decât cuvintele rugăciunilor, cântate şi rostite, şi să nu încerce decât sentimentul uitării de sine, izvorât din conştiința împlinirii datoriei, sentiment care îl cuprindea întotdeauna, când asculta sau repeta înainte rugăciunile auzite de atâtea ori.

Aşa stătea Serghie, făcând mătănii şi închinându-se ori de câte ori era nevoie, şi se lupta cu sine însuşi, ba lăsându-se în voia judecării la rece a celorlalți, ba punând frâu cu bună ştiință gândurilor şi sentimentelor, când de el se apropie părintele Nicodim, cel care răspundea de sacristia mănăstirii, o altă mare ispită. (Într-o zi acesta îi reproşase fără să vrea că este fals şi linguşitor față de stareț.) După ce făcu o plecăciune adâncă, părintele Nicodim îi spuse că starețul îl aşteaptă la el în altar. Serghie îşi îndreptă rasa, îşi puse potcapul şi trecu prin mulțime cu băgare de seamă.

— *Lise, regardez à droit, c'est lui*[106], auzi el un glas de femeie.

— *Où, où? Il n'est pas tellement beau*[107].

Ştia că vorbeau despre el. Le auzise şi, ca întotdeauna în clipele când îl pândea ispita, îşi repeta: „Şi nu ne duce pe noi în ispită". Îşi plecă privirea

---

[106] Liza, uită-te în dreapta, el e (în fr., în orig.).

[107] Unde, unde? Nu-i chiar atât de frumos (în fr., în orig.).

şi capul, trecu pe lângă amvon şi, ocolindu-i pe canonarhii în stihare, care tocmai treceau pe lângă iconostas, intră pe uşa de la nord. La intrarea în altar, ca de obicei, făcu o plecăciune adâncă şi se închină înaintea icoanei. Apoi, ridicându-şi capul se uită după stareț şi, fără să se întoarcă cu fața spre el, ci privindu-l doar cu coada ochiului, îi zări silueta, alături de o alta ce părea că străluceşte.

Starețul stătea lângă perete, îmbrăcat în odăjdii, cu mânuțele lui grăsulii şi scurte scoase de sub mantie peste trupul său voluminos şi peste pântece. Zâmbind şi netezindu-şi fireturile veşmântului vorbea ceva cu un militar în uniformă de general din garda imperială, cu insigne şi eghileți, pe care părintele Serghie le recunoscu imediat cu ochiul său experimentat de ofițer. Generalul acesta era fostul comandant al regimentului în care slujise el. Acum, după cum se vedea, ocupa o poziție importantă, iar părintele Serghie observă îndată că starețul ştia asta şi se bucura. De aceea îi străluceau aşa de tare chelia şi fața roşie şi grasă. Toate astea îl supărară şi-l mâhniră pe părintele Serghie, iar acest sentiment se înteți când auzi de la stareț că el, părintele Serghie, fusese chemat doar pentru a satisface curiozitatea generalului de a-şi vedea fostul camarad, cum zicea el.

— Sunt foarte bucuros să vă văd atât de sus în viața monahală, spuse generalul întinzând mâna... Nădăjduiesc că nu ați uitat un vechi camarad.

Fața roşie a starețului, încadrată de părul cărunt, toată numai zâmbet, încuviințând parcă vorbele generalului, surâsul mulțumit de sine de pe chipul îngrijit al generalului, răsuflarea duhnind a vin şi mirosul de țigări pe care-l răspândeau favoriții lui – toate acestea stârniră furia părintelui Serghie. Mai făcu o plecăciune în fața starețului şi spuse:

— Sfinția Voastră a binevoit să mă cheme? Şi se opri, parcă întrebând prin atitudinea şi expresia feței sale: pentru ce?

Starețul răspunse:

— Da. Ca să te vezi cu generalul.

— Sfinția Voastră, eu am părăsit lumea pentru a scăpa de ispite, spuse el pălind şi cu buzele tremurânde. De ce mă supuneți lor tocmai aici? În timpul rugăciunii şi în casa lui Dumnezeu?

— Du-te, du-te, spuse starețul aprinzându-se şi încruntându-şi sprâncenele.

A doua zi, părintele Serghie îşi ceru iertare de la stareț şi de la frații săi călugări pentru mândria sa, dar după o noapte petrecută în rugăciune, hotărî că trebuie să plece de aici şi îi scrise o scrisoare duhovnicului său, implorându-l să-i dea voie să se întoarcă la el în mănăstire. Îi spunea că, fără ajutorul lui, se simte slab şi neputincios să se lupte singur cu ispitele şi se căia că păcătuise prin mândrie. Cu următoarea poştă sosi răspunsul duhovnicului, în care acesta îi scria că mândria era pricina tuturor celor întâmplate. Duhovnicul îi explica cum că răbufnirea sa de mânie se pornise din smerenie, fiindcă refuzase toate onorurile spirituale, nu din dragoste față de Dumnezeu, ci din orgoliu, adică: „Uite cum sunt eu, nu am nevoie de nimic". De-asta nici n-a putut să treacă peste fapta starețului. „Am renunțat la toate pentru Dumnezeu, iar acum sunt arătat ca o fiară." „Dacă ai fi renunțat la slavă pentru Dumnezeu, ai fi putut să înduri. În tine încă nu s-a stins mândria lumească. M-am gândit la tine, fiul meu Serghie, m-am rugat şi iată ce cuvânt mi-a trimis Domnul despre tine: du-ți mai departe traiul ca şi până acum şi supune-te. În răstimpul acesta, am aflat că la schit a murit schimnicul Illarion, vestit pentru viața sa de sfânt. Viețuise acolo optsprezece ani. Egumenul de la Tambino m-a întrebat dacă nu cunosc vreun frate care ar vrea să trăiască acolo. Taman atunci am primit scrisoarea ta. Mergi la părintele Paisie de la mănăstirea Tambino. Îi scriu eu de tine, iar tu roagă-l să-ți dea chilia lui Illarion. Nu pentru că tu ai fi în măsură să-i iei locul lui Illarion, ci pentru că ai nevoie de singurătate ca să-ți înfrângi mândria. Dumnezeu să te binecuvânteze."

Serghie îi dădu ascultare duhovnicului, îi arătă scrisoarea starețului şi, după ce căpătă încuviințarea acestuia, îşi lăsă chilia şi toate lucrurile sale mănăstirii, apoi plecă la schitul Tambino.

Acolo, starețul, un gospodar desăvârşit, din neam de negustori, îl primi pe Serghie simplu şi discret şi îl aşează în chilia lui Illarion, dându-i la început un posluşnic, însă mai târziu, la dorința lui Serghie, îl lăsă singur. Chilia era o peşteră săpată în munte, unde era îngropat şi Illarion. Mormântul lui era în fundul peşterii, iar în față era o adâncitură pentru

dormit, cu o saltea de paie, o măsuță şi o poliță cu icoane şi cărți. Lângă uşa de afară, care se închidea cu zăvor, mai era o poliță pe care, o dată pe zi, un călugăr îi lăsa mâncarea adusă de la mănăstire.

Şi părintele Serghie deveni pustnic.

IV

De Lăsata Secului, în al şaselea an de pustnicie a lui Serghie, după un ospăț cu blinele şi vin, un grup vesel de oameni cu stare din oraşul vecin, bărbați şi femei, se hotărî să facă o plimbare cu troica. Din grup făceau parte doi avocați, un moşier bogat, un ofițer şi patru femei. Una era nevasta ofițerului, cealaltă a moşierului, a treia era o fetişcană, iar a patra – o frumusețe de femeie divorțată, bogată şi sucită, care uimea şi scandaliza oraşul cu extravaganțele sale.

Vremea era minunată, iar drumul – ca-n palmă. După ce se depărtară de oraş vreo zece verste, se opriră şi începură să se sfătuiască încotro s-o ia: înapoi sau mai departe.

— Dar unde duce drumul ăsta? întrebă Makovkina, frumoasa divorțată.

— La Tambino, care-i la douăsprezece verste de aici, răspunse avocatul care o curta pe Makovkina.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă la L., pe lângă mănăstire.

— Acolo unde trăieşte părintele acela, Serghie?

— Da.

— Kasatski? Pustnicul acela frumos?

— Da.

— *Mesdames!* Domnilor! Să mergem la Kasatski. Ne odihnim la Tambino, luăm o gustare.

— Dar n-apucăm să ajungem acasă până la noapte.

— Nu contează, înnoptăm la Kasatski. E o arhondărie acolo şi încă una foarte bună. Am fost eu acolo când îl apăram pe Mahin.

— Nu, eu voi înnopta la Kasatski.

— Aşa ceva e imposibil, oricât ai reuşi dumneata în toate.

— Imposibil? Hai să pariem.

— S-a făcut. Dacă înnoptezi la el, fac tot ce doreşti.

— *A discretion*[108].

— Asemenea şi dumneata.

— Bine. Să mergem.

Îi cinstiră cu vin pe vizitii, iar ei îşi scoaseră o cutie cu prăjituri, vin şi bomboane. Doamnele se înfăşurară în blănurile albe de câine. Vizitiii se certară un pic care să o ia înainte, iar unul dintre ei, un tinerel, se răsuci voiniceşte într-o parte, îşi învârti biciul lung în aer, scoase un chiuit, clopoţeii răsunară şi tălpicile începură să scârţâie pe zăpadă.

Sania sălta şi se legăna uşor, lăturaşul, cu coada legată strâns pe sub cureaua hamului, alerga vioi şi ritmic, drumul neted şi lunecos rămânea cu repeziciune în urmă, vizitiul trăgea vitejeşte de hăţuri, avocatul şi ofiţerul, aşezaţi faţă în faţă, îi îndrugau verzi şi uscate vecinei lor Makovkina, în timp ce ea, înfăşurată strâns în blana de câine, stătea nemişcată şi se gândea: „Mereu unul şi acelaşi lucru, care nu-ţi poate stârni decât dezgust. Aceleaşi feţe roşii şi lucioase, duhnind a vin şi a tutun, aceleaşi texte, aceleaşi idei şi toate se învârt în jurul aceleiaşi josnicii. Şi toţi sunt mulţumiţi şi convinşi că aşa trebuie şi că pot s-o ducă aşa până la moarte. Eu însă nu pot. Mă plictisesc. Am nevoie de ceva, de un lucru care să zguduie şi să răstoarne totul. De pildă, cum s-a întâmplat cu cei din Saratov, care, pare-se, au plecat la drum şi au murit îngheţaţi. Ce-ar face ai noştri? Cum s-ar comporta? Sigur ca nişte nemernici. Fiecare s-ar gândi numai la el. Şi eu m-aş purta tot ca o nemernică. Dar eu cel puţin sunt frumoasă. Iar ei o ştiu. Dar călugărul acela? Oare să nu mai priceapă el nimic din toate astea? Nu se poate. Ăsta e singurul lucru pe care-l pricep ei. Ca şi astă-toamnă, cu cadetul ăla. Cât de prostuţ era...”.

— Ivan Nikolaici! spuse ea.

— Ce porunciţi?

---

[108] La dispoziţia dumitale (în fr., în orig.).

— Câți ani are?

— Cine?

— Kasatski ăsta.

— Peste patruzeci, cred.

— Şi chiar primeşte pe toată lumea?

— Pe toată lumea, dar nu întotdeauna.

— Acoperă-mi picioarele. Nu aşa. Ce neîndemânatic eşti! Ei, încă, încă, uite aşa. Dar nu e nevoie să-mi strângi picioarele.

Astfel ajunseră ei la pădurea unde se afla chilia.

Makovkina coborî din sanie şi le ceru celorlalți să-şi vadă de drum. Ei încercară să o facă să se răzgândească, dar ea se supără şi le porunci să plece. Atunci, săniile se porniră la drum, iar ea o luă pe o potecă, înfăşurată în blana ei albă de câine. Avocatul coborî şi rămase în urmă privind.

V

Părintele Serghie era pustnic de mai bine de şase ani. Avea patruzeci şi nouă de ani. Viața lui era grea. Şi nu din pricina postului şi a rugăciunii – astea nu erau greutăți –, ci a luptei dinlăuntrul său, la care nu se aşteptase câtuşi de puțin. Două erau motivele acestei lupte: îndoiala şi pofta trupească. Iar duşmanii aceştia atacau întotdeauna împreună. Lui i se părea că sunt doi duşmani diferiți, când, de fapt, era unul şi acelaşi. Cum dispărea îndoiala, dispărea şi pofta trupească. El credea însă că sunt doi diavoli diferiți şi se lupta cu fiecare în parte.

„Doamne-Dumnezeule! se gândea el. De ce nu-mi dai credință? Da, cu pofta trupească s-a luptat şi sfântul Anton, s-au luptat şi alții, dar credința? Ei au avut-o, pe când eu, iată, sunt minute, ore, zile întregi, când n-o am. La ce bun întreaga lume, cu tot farmecul ei, dacă este păcătoasă şi trebuie să renunți la ea? De ce ai făcut ispita? Ispită? Oare nu-i o ispită faptul că vreau să fug de bucuriile lumii şi să pregătesc ceva acolo, unde poate nu e nimic? îşi spuse el şi-l cuprinse groaza, scârbit de

propria-i persoană. Netrebnicule! Netrebnic ce eşti! Şi mai vrei să fii sfânt", începu el să se mustre. Apoi se apucă să se roage. Dar abia începu să se roage, când se văzu aievea cum arăta la mănăstire: cu comănac, în rasă de călugăr, maiestuos în ținută. Şi clătină din cap. „Nu, nu-i ce trebuie. E o minciună. Pe ceilalți pot să-i mint, dar nu pe mine şi pe Dumnezeu. Nu sunt un om maiestuos, ci vrednic de milă, un caraghios." Îşi dădu la o parte poalele rasei şi îşi privi picioarele jalnice în izmene. Zâmbi.

Apoi dădu drumul poalelor şi începu să se roage, să se închine şi să bată mătănii. „Oare aşternutul acesta o să-mi fie sicriu?", citea el. Şi parcă un diavol îi şopti: „Aşternutul singuratic e tot un sicriu. O minciună". Şi în închipuire îi apărură umerii unei văduve cu care trăise. Alungă vedenia şi continuă să citească. După ce termină cu canoanele, luă *Evanghelia,* o deschise şi nimeri la pasajul pe care-l repeta adeseori şi îl ştia pe dinafară: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele". Risipi astfel toate îndoielile de care fusese cuprins. Aşa cum aşezi un obiect aflat în echilibru instabil, aşa îşi aşeză şi el din nou credința pe un soclu nesigur şi se dădu înapoi cu băgare de seamă, ca să n-o atingă şi s-o răstoarne. Pe față i se puseră din nou ochelarii de cal, iar el se linişti. Repetă rugăciunea din copilărie: „Doamne, primeşte-mă, primeşte-mă la Tine". Se simți nu doar alinat, ci şi înduioşat, chiar vesel. Îşi făcu cruce şi se întinse pe aşternutul său de pe lavița îngustă, aşezându-şi sub cap rasa de vară. Şi adormi. În somnul său uşor, i se păru că aude zvon de zurgălăi. Nu-şi dădea seama dacă e aievea sau visează. Dar tocmai atunci îl trezi din somn o bătaie în uşă. Se ridică, fără să-şi creadă urechilor. Bătaia se repetă. Da, bătaia se auzea în apropiere, chiar la uşa lui. Desluşi şi un glas de femeie.

„Dumnezeule! Oare e adevărat ce-am citit în *Viețile Sfinților*, că diavolul ia chipul femeii?... Da, e un glas de femeie. Un glas gingaş, sfios şi plăcut! Ptiu! scuipă el. Nu, doar mi se pare", spuse el şi se retrase în colțul unde se afla un mic tetrapod, apoi se lăsă în genunchi cu acea mişcare corectă, devenită obişnuință, a corpului, în care afla – în mişcarea propriu-zisă – alinare şi mulțumire. Se lăsă în genunchi, cu părul atârnându-i pe față, şi îşi lipi fruntea de-acum pleşuvă de preşul umed şi rece.

Citi psalmul care, după spusele bătrânului părinte Pimen, te fereşte de vrăji. Îşi ridică fără greutate trupul uşor, de slab ce era, pe picioarele puternice şi viguroase şi dădu să citească mai departe, dar nu o făcu; fără să vrea, îşi ciuli urechea, ca să vadă dacă se mai aude ceva. Voia să audă mai bine. Era o linişte mormântală. Picăturile de ploaie cădeau întruna de pe acoperiş în hârdăul aşezat în colţ. Afară se aşternuse negura, o ceaţă care măcina încet zăpada. Era o linişte deplină. Deodată la fereastră se auzi un fâşâit, apoi un glas desluşit. Un glas gingaş şi sfios, care nu putea fi decât al unei femei încântătoare, rosti:

— Dă-mi drumul. Pentru numele lui Hristos...

Simţea că tot sângele i se urcase în inimă şi se oprise acolo. Abia mai sufla. „Şi Domnul va învia, şi se vor împrăştia duşmanii..."

— Doar nu sunt diavolul...

Lui i se păru că aude zâmbind buzele care rostiseră aceste cuvinte.

— Nu sunt diavolul, sunt doar o femeie păcătoasă care s-a rătăcit la propriu, nu la figurat (izbucni în râs), am îngheţat şi te rog să mă adăposteşti...

El îşi lipi faţa de geamul în care se răsfrângea flacăra tremurândă a candelei. Îşi puse palmele de-o parte şi de alta a feţei şi privi cu atenţie. Ceaţă, pâclă, copacul şi iată, în dreapta – ea. Da, ea, o femeie într-o blană lungă, albă, cu căciulă, cu o faţă speriată, blândă şi extrem de plăcută, stătea la doar câţiva centimetri, aplecată către el. Privirile li se întâlniră şi se recunoscură. Nu că s-ar fi întâlnit vreodată – nu se văzuseră niciodată –, dar din schimbul de priviri au simţit (mai ales el) că se cunosc, că se înţeleg unul pe celălalt. Nu mai încăpea nicio îndoială, judecând după această privire, că acesta nu putea fi decât diavolul, nu o femeie simplă, bună, frumoasă şi sfioasă.

— Cine eşti? Ce vrei? întrebă el.

— Deschide uşa odată, spuse ea pe un ton răsfăţat şi autoritar. Am îngheţat de tot. Doar ţi-am spus că m-am rătăcit.

— Dar eu sunt călugăr, pustnic.

— Şi ce-i cu asta? Deschide. Doar nu vrei să îngheţ sub fereastră cât timp te rogi dumneata.

— Dar cum...

— Că doar nu te mănânc. Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-mă să intru. Am degerat.

I se făcuse şi ei frică. Rostise aceste cuvinte aproape plângând.

El se îndepărtă de fereastră, privi către icoana lui Hristos cu coroana de spini. „Doamne, ajută-mă, Doamne, ajută-mă", rosti el, închinându-se şi făcând plecăciuni, în timp ce se apropia de uşa care dădea în tindă. Acolo bâjbâi după ivăr şi începu să-l ridice. De partea cealaltă se auzeau paşi. Ea se mută de la fereastră la uşă. „Ah!", exclamă ea deodată. El îşi dădu seama că nimerise cu piciorul în balta de lângă prag. Îi tremurau mâinile şi nu putea nicicum să ridice ivărul înţepenit din pricina uşii.

— Ce tot faci, dă-mi drumul odată. Sunt udă leoarcă. Am îngheţat. Dumneata te gândeşti la mântuirea sufletului, iar eu am îngheţat.

Trase de uşă înspre el, ridică zăvorul şi, fără să ţină cont că ea e chiar la intrare, împinse uşa în afară cu atâta putere, încât o lovi în faţă.

— Ah, scuzaţi-mă! spuse el, revenind dintr-odată la formula cu care se adresa odinioară doamnelor.

Ea zâmbi, auzind acest „Scuzaţi-mă". „Ei, până la urmă nu e chiar atât de înspăimântător", îşi spuse ea.

— Nu-i nimic. Dumneata să mă ierţi, zise ea, trecând prin faţa lui. N-aş fi îndrăznit niciodată, dar într-o situaţie atât de neobişnuită...

— Poftiţi, rosti el, lăsând-o să treacă.

Îl izbi mirosul puternic de parfum fin pe care nu-l mai simţise de mult. Ea trecu prin tindă şi intră în odaie. El trânti uşa de afară, fără să pună cârligul, şi intră.

„Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul, Doamne, miluieşte-mă pe mine, păcătosul", se ruga el întruna nu doar în sinea lui, ci şi mişcând fără voie din buze.

— Poftiţi, spuse el.

Ea stătea în mijlocul camerei, cercetându-l cu privirea, în timp ce apa şiroia din haine pe podea. Ochii îi râdeau.

— Iartă-mă că ţi-am tulburat singurătatea. Dar vezi în ce situaţie mă aflu. S-a întâmplat aşa, fiindcă am plecat din oraş să ne plimbăm cu sania

şi eu am făcut prinsoare că ajung singură de la Vorobiovka până în oraş, dar am rătăcit drumul şi dacă n-aş fi dat peste chilia dumitale..., începu ea să mintă.

Fața lui însă o intimida, aşa că nu se mai simți în stare să continue şi tăcu. Şi-l închipuise cu totul altfel. Nu era aşa de chipeş cum şi-l imaginase, însă ea îl găsea minunat. Pletele şi barba înspicate şi căzând în bucle uşor încărunțite, nasul drept şi fin şi ochii ce ardeau ca doi tăciuni, ori de câte ori o priveau drept în față, îi produseră o impresie puternică.

El îşi dădea seama că minte.

— Da, deci aşa, spuse el, uitându-se la ea şi coborându-şi din nou privirea. Eu o să trec dincolo. Dumneata o să stai aici.

Şi, dând jos lămpița, aprinse o lumânare, făcu o plecăciune adâncă în fața femeii şi trecu în chilioara despărțită de un perete subțire, iar ea îl auzi mutând ceva prin odaie. „Probabil se baricadează ca să se ferească de mine", se gândi ea zâmbind şi, scoțându-şi pelerina albă din blană de câine, se apucă să-şi scoată căciula care i se agățase în păr şi broboada de lână de sub căciulă. Nu se udase până la piele cât stătuse sub fereastră. Spusese aşa, doar ca pretext, ca el să-i dea drumul înăuntru. La uşă însă, chiar nimerise într-o baltă, piciorul stâng îi era ud până la gleznă, iar gheata şi şoşonul i se umpluseră cu apă. Se aşează pe patul lui – o scândură acoperită doar cu un preş – şi începu să se descalțe. Chilioara asta i se păru încântătoare. Era lată de vreo trei arşini şi lungă de vreo patru şi strălucea de curățenie. În chilie nu mai era nimic altceva decât patul pe care şedea şi o policioară cu cărți deasupra lui. În colț se afla un tetrapod. De cuiele de pe uşă stăteau agățate o şubă şi o rasă. Deasupra tetrapodului erau atârnate icoana lui Hristos cu coroana de spini şi candela. Plutea un miros ciudat de ulei, sudoare şi pământ. Totul îi plăcea. Chiar şi acel miros.

O deranjau picioarele ude, mai ales stângul, aşa că se descălță repede, zâmbind întruna, bucurându-se nu atât că-şi văzuse scopul atins, cât fiindcă vedea că-l tulburase pe bărbatul acesta minunat, uimitor, ciudat, atrăgător. „Ei da, nu mi-a răspuns, dar nu-i nicio nenorocire", îşi spuse ea.

— Părinte Serghie! Părinte Serghie! Parcă aşa vă cheamă.

— Ce doriți? răspunse un glas domol.

— Vă rog să mă iertați că v-am tulburat singurătatea. Dar chiar n-aveam ce face. Cu siguranță m-aş fi îmbolnăvit. Nici acum nu ştiu dacă scap. Sunt udă toată, iar picioarele îmi sunt sloi.

— Iertați-mă, răspunse el cu vocea scăzută, dar nu vă pot fi de niciun ajutor.

— Nu v-aş fi deranjat pentru nimic în lume. Rămân doar până în zori.

Părintele Serghie nu-i răspunse. Ea îl auzea spunând ceva în şoaptă. Pesemne se ruga.

— N-o să intrați aici, nu-i aşa? întrebă ea zâmbind. Trebuie să mă dezbrac ca să mă usuc.

El nu-i răspunse nici de astă dată, continuând, dincolo de perete, să-şi citească rugăciunea cu glas monoton.

„Ăsta da, bărbat", se gândea ea, în timp ce se chinuia să-şi scoată şoşonul în care băltea apa. Trăgea de el, dar nu ieşea, lucru pe care-l găsi amuzant. Începu să râdă încetişor, dar, ştiind că el o aude şi că râsul ei va avea asupra lui chiar efectul pe care şi-l dorea, începu să râdă mai tare, iar râsul acesta vesel, firesc şi sincer avu, fără îndoială, taman rezultatul dorit.

„Da, de un bărbat ca el te poți îndrăgosti. Ce ochi! Ce față simplă, nobilă şi pătimaşă, chiar dacă tot mormăie la rugăciuni, se gândea ea. N-ai cum să păcăleşti o femeie. Din clipa în care şi-a apropiat fața de fereastră şi m-a văzut, a înțeles şi m-a recunoscut. În ochi i-a apărut un licăr şi a rămas întipărit acolo. M-a plăcut, m-a dorit. Da, m-a dorit", îşi spunea ea, izbutind până la urmă să-şi scoată botina şi şoşonul şi trecând la ciorapi. Ca să-şi tragă în jos ciorapii lungi, cu jartiere, trebuia să-şi ridice fusta. I se făcu ruşine şi spuse:

— Să nu intrați!

Dar de dincolo de perete nu se auzi un răspuns. Răzbăteau în continuare acelaşi murmur egal şi parcă nişte zgomote înfundate. „Probabil că bate mătănii, îi trecu prin minte. Dar n-o să se dea în lături, îşi spuse ea. Se gândeşte la mine. La fel cum şi eu mă gândesc la el. Se gândeşte la picioarele astea cu acelaşi sentiment ca şi mine", îşi mai zise

scoțându-şi ciorapii uzi şi se aşează pe pat, cu picioarele strânse sub ea. Stătu aşa câteva clipe cuprinzându-şi genunchii cu brațele şi privind gânditoare înainte. „Ce pustietate, câtă linişte. Nimeni n-ar afla vreodată...”

Se sculă, îşi duse ciorapii la sobă şi îi agăță de răsuflătoare. Era o răsuflătoare neobişnuită. O răsuci şi apoi, păşind uşor în picioarele goale, se întoarse şi se aşează din nou cu picioarele ridicate pe pat. Dincolo de perete se făcuse linişte deplină. Se uită la ceasul micuț de la gât. Era două. „Ai noştri trebuie să ajungă pe la trei.” Îi rămăsese mai puțin de un ceas.

„Doar n-o să stau aici de una singură! Ce prostie! Nu-mi convine. O să-l chem chiar acum.”

— Părinte Serghie! Părinte Serghie! Serghie Dmitrici! Prințe Kasatski!

În spatele uşii domnea tăcerea.

— Ascultați-mă, e o cruzime din partea dumneavoastră. Nu v-aş chema dacă n-aş fi nevoită. Sunt bolnavă. Nu ştiu ce-i cu mine, reluă ea pe un ton suferind. Oh, oh! începu ea să geamă căzând pe pat.

Şi, lucru ciudat, chiar simțea că o lasă tot mai mult puterile, că o dor toate mădularele, că tremură şi că o ia cu frisoane.

— Ascultați! Ajutați-mă! Nu ştiu ce-i cu mine. Oh! Oh!

Îşi descheie rochia, îşi dezveli pieptul şi îşi lăsă în jos brațele dezgolite până la cot. Oh, oh!

În tot acest răstimp, el a stat în cămăruța lui, rugându-se. După ce a terminat toate rugăciunile de seară, a rămas nemişcat în picioare, cu privirea ațintită spre vârful nasului, repetând mereu în gând: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine!”.

Auzise însă totul. Auzise mătasea foşnind când îşi scosese rochia, o auzise păşind desculță pe podea şi apoi frecându-şi picioarele cu mâinile. Simțea că e slab şi că în orice clipă poate să cadă în păcat şi se ruga necontenit. Încerca ceva asemănător cu personajul acela din poveste care era nevoit să înainteze fără să privească în urmă. Tot aşa şi Serghie auzea, simțea că pericolul şi pieirea erau aici, îl învăluiau, că singura salvare era să nu privească nici măcar o clipă către ea. Dar brusc fu cuprins de dorința de a privi într-acolo.

— Ascultați-mă. Este inuman. Pot să mor, rosti ea în clipa aceea.

„Da, mă voi duce la ea, dar voi face ca monahul acela care cu o mână a atins femeia desfrânată, iar pe cealaltă şi-a vârât-o în sobița cu jăratic. Dar aici n-am jăratic.” Privi în jur. Da, lampa! Îşi puse un deget deasupra flăcării şi se încruntă, gata să îndure durerea. Un timp, care i se păru îndelungat, nu simți nimic, dar deodată – până să se hotărască dacă şi cât îl doare – i se schimonosi toată fața şi îşi trase mâna, scuturând-o. „Nu, nu sunt în stare să fac aşa ceva.”

— Pentru numele lui Dumnezeu! Oh, veniți până la mine! Mor! Oh!

„Cum aşa? O să pier? În niciun caz!”

— Vin imediat, spuse el şi, după ce deschise uşa, trecu pe lângă ea fără s-o privească şi intră în tindă, acolo unde tăia lemne, bâjbâi după butucul pe care le despica şi după toporul rezemat de perete.

— Îndată, spuse el şi, luând toporul în mâna dreaptă, puse pe butuc arătătorul mâinii stângi, avântă toporul şi lovi cu sete mai jos de a doua încheietură. Degetul sări în lături mai uşor decât lemnele de aceeaşi grosime, se răsuci şi căzu pe marginea butucului, iar apoi pe podea...

Sunetul acesta îl auzi înainte să simtă durerea. Dar n-apucă să se mire că nu-l doare, că îl cuprinse o durere năprasnică şi simți căldura sângelui şiroind. Îşi înfăşură repede ciotul retezat în pulpana rasei şi, ținându-l apăsat de şold, se întoarse în chilie şi, oprindu-se în fața femeii, o întrebă încet cu privirea plecată:

— Ce vrei?

Ea se uită la fața lui palidă şi la obrazul stâng care-i zvâcnea şi brusc i se făcu ruşine. Sări în picioare, înşfăcă haina de blană şi, aruncând-o pe umeri, se înfăşură în ea.

— Da, îmi era rău... am răcit... eu.... Părinte Serghie... eu...

El îşi ridică spre ea ochii în care licărea o lumină blândă de bucurie şi spuse:

— Soră dragă, de ce ai vrut să-ți nenoroceşti sufletul nemuritor? Ispitele trebuie să intre în lume, dar vai şi-amar de cel prin care intră ispita... Roagă-te ca Dumnezeu să ne ierte!

Ea asculta şi îl privea. Deodată auzi ceva picurând. Observă sângele care se scurgea din mână pe rasă.

— Ce v-aţi făcut la mână?

Îşi aminti de zgomotul pe care-l auzise şi, luând opaiţul, dădu fuga în tindă, unde văzu degetul însângerat pe podea. Se întoarse mai palidă decât el şi vru să-i spună ceva, însă el se retrase fără un cuvânt în cămăruţă şi închise uşa în urma lui.

— Iertaţi-mă, spuse ea. Cum aş putea oare să-mi răscumpăr păcatul?

— Pleacă.

— Lăsaţi-mă să vă leg rana.

— Pleacă de-aici.

Ea se îmbrăcă în grabă, fără o vorbă. După ce termină cu îmbrăcatul, se aşeză să aştepte, îmbrăcată cu blana pe ea. De afară se auzi clinchet de zurgălăi.

— Părinte Serghie, iertaţi-mă!

— Pleacă. Dumnezeu să te ierte.

— Părinte Serghie! Îmi voi schimba viaţa. Nu mă lăsaţi aşa.

— Pleacă.

— Iertaţi-mă şi binecuvântaţi-mă.

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, se auzi de după perete. Pleacă.

Ea izbucni în lacrimi şi ieşi din chilie. Îi ieşi în întâmpinare avocatul.

— Ei, văd c-am pierdut. Asta e. Unde vrei să stai?

— Mi-e totuna.

Se urcă în sanie şi până acasă nu scoase niciun cuvânt.

Un an mai târziu, a fost unsă călugăriţă şi a început să ducă o viaţă aspră de mănăstire sub oblăduirea pustnicului Arsenie, care îi mai scria câte o scrisoare din când în când.

VI

Părintele Serghie a dus încă şapte ani o viaţă departe de lume. La început primea cam tot ce i se aducea: ceai, zahăr, pâine albă, lapte, îmbrăcăminte, lemne. Dar, cu cât trecea timpul, îşi impunea un trai tot mai auster, lepădându-se de tot ce era de prisos. În cele din urmă, ajunse să nu mai primească decât pâine neagră, şi asta doar o dată pe săptămână. Tot ce căpăta împărţea săracilor care veneau la el.

Tot timpul şi-l petrecea la el în chilie rugându-se sau stând de vorbă cu vizitatorii, care erau tot mai mulţi de la o zi la alta. Ieşea doar ca să meargă la biserică, adică de vreo trei ori pe an, şi când avea nevoie de apă şi lemne.

Istoria cu Makovkina s-a întâmplat după cinci ani de sihăstrie şi a ajuns pe nesimţite la urechile tuturor – vizita nocturnă a femeii, transformarea ce a urmat şi intrarea ei la mănăstire. De atunci a început să sporească faima părintelui Serghie. Îl vizita tot mai multă lume, lângă chilia lui s-au stabilit călugări şi au apărut o biserică şi o arhondărie. Faima părintelui Serghie se răspândea tot mai tare, exagerându-se, ca de obicei, însemnătatea faptelor sale. Oameni de departe începură să vină la el şi să-i aducă suferinzi, spunând că el îi vindecă.

Prima vindecare s-a petrecut în cel de-al optulea an al vieţii sale de pustnic. Era vorba de un băiat de paisprezece ani, pe care mama lui îl adusese la părintele Serghie, rugându-l să-şi pună mâna pe trupul lui. Părintelui Serghie nici măcar nu-i trecea prin minte că ar putea să vindece bolnavi. Mai mult chiar, socotea că un asemenea gând ţinea de păcatul greu al trufiei, însă mama, care-şi adusese băiatul, l-a implorat din tot sufletul, căzându-i la picioare şi întrebându-l de ce el, care i-a tămăduit pe alţii, nu vrea să-l ajute şi pe fiul ei. Îl ruga stăruitor în numele lui Hristos. Când părintele Serghie i-a spus că numai Dumnezeu are puterea să vindece, ea i-a răspuns că nu-i cere decât să-şi pună mâna pe fiul ei şi să se roage. Părintele Serghie a refuzat şi s-a retras la el în chilie. A doua zi însă (venise toamna, iar nopţile erau de-acum reci), ieşind din chilie după apă, a văzut-o din nou pe femeia aceea cu fiul său, un băiat de paisprezece

ani, palid şi tare slăbit, şi a fost întâmpinat din nou cu aceleaşi rugăminți. Părintele Serghie şi-a amintit pilda judecătorului nedrept şi, de unde până atunci fusese pe deplin încredințat că trebuie să respingă rugămintea femeii, de data asta în sufletul lui s-a înfiripat îndoiala şi, odată îndoiala înstăpânită, s-a apucat să se roage şi a ținut-o tot într-o rugăciune până când în sufletul lui s-a născut o hotărâre. Şi hotărârea era că trebuie să îndeplinească rugămintea femeii, iar credința ei îi poate salva fiul. Că el, părintele Serghie, în cazul acesta nu este nimic altceva decât o unealtă neînsemnată, aleasă de Dumnezeu.

Şi, mergând la mamă, părintele Serghie i-a împlinit dorința. Şi-a aşezat mâna pe capul băiatului şi a început să se roage.

Mama a plecat împreună cu fiul ei şi o lună mai târziu acesta s-a înzdrăvenit, iar vestea despre sfânta putere tămăduitoare a pustnicului Serghie – cum i se spunea – s-a răspândit în tot ținutul. De atunci, nu trecea săptămână în care la părintele Serghie să nu vină bolnavi, care pe jos, care călare. Şi, cum nu-i refuzase pe unii, nu putea să-i refuze nici pe ceilalți. Îşi punea mâna asupra lor şi se ruga. Mulți se lecuiau, iar faima părintelui Serghie se întindea tot mai mult.

Aşa au trecut nouă ani în mănăstire şi treisprezece în sihăstrie. Părintele Serghie avea de-acum înfățişarea unui bătrân: barba îi era lungă şi căruntă, însă părul, deşi rar, era încă negru şi inelat.

VII

De câteva săptămâni, un gând stăruitor nu-i dădea pace părintelui Serghie: oare făcea bine că îngăduia o situație în care ajunsese nu atât din voia sa, cât împins de arhimandrit şi de egumen? Gândul acesta începuse să-l frământe de la vindecarea băiatului de paisprezece ani. De atunci, cu fiecare lună, cu fiecare săptămână sau zi care trecea, Serghie simțea cum viața lui lăuntrică se destrăma şi locul ei era luat de o altă viață, una superficială. Era ca şi cum ar fi fost întors pe dos de cineva.

Serghie vedea că devenise un mijloc de a atrage vizitatori şi donatori la mănăstire şi, de aceea, cei ce o conduceau îi creau toate condiţiile prin care el să le aducă cât mai multe foloase. De pildă, nu-l mai lăsau să facă nicio muncă. Îi pregăteau toate cele trebuincioase şi i se cerea doar să nu-i lipsească de binecuvântarea sa pe cei care veneau la el. Ca să-i fie mai uşor, stabiliseră până şi zile de primire. Fusese amenajată o cameră de primire pentru bărbaţi şi un spaţiu, împrejmuit cu o balustradă, ca să nu fie îmbrâncit de femeile care i se aruncau la picioare. De acolo putea să-i binecuvânteze pe toţi cei care veneau la el. Părintele Serghie nu avea cum să nu fie de acord cu cele ce i se spuneau: că oamenii au nevoie de el, că, împlinind legea iubirii întru Hristos, nu putea să nu le împlinească dorinţa de a-l vedea, că ar fi o cruzime să se îndepărteze de ei, însă, pe măsură ce se dedica acestui fel de viaţă, simţea cum ceea ce era profund devenea superficial, cum seca izvorul de apă vie dinlăuntrul său şi cum toate faptele sale erau din ce în ce mai mult pentru oameni, nu pentru Dumnezeu.

Fie că le dădea oamenilor poveţe sau doar îi blagoslovea, fie că se ruga pentru bolnavi sau îi sfătuia ce cale să urmeze în viaţă, fie că asculta vorbele de mulţumire ale celor pe care-i ajutase tămăduindu-i sau îndrumându-i, după cum spuneau ei, el nu putea să nu se bucure, să nu fie preocupat de influenţa lor asupra oamenilor. Se credea o făclie arzândă şi, cu cât creştea acest sentiment, cu atât simţea pălind în sufletul lui lumina sfântă a adevărului divin. „Oare cât din ceea ce făptuiesc e pentru Dumnezeu şi cât e pentru oameni?" Întrebarea aceasta îl muncea neîncetat şi nu era în stare să-şi răspundă sau, mai bine zis, nu se hotăra să-şi dea un răspuns. În adâncul sufletului său simţea că diavolul făcuse ca faptele în folosul omului să ia locul celor săvârşite întru Dumnezeu. O simţea pentru că, aşa cum înainte îi venea greu să fie smuls din singurătatea sa, acum aceeaşi singurătate o găsea greu de îndurat. Vizitatorii erau pentru el o povară, îl istoveau, însă în străfundul sufletului se bucura de prezenţa lor, îl bucura să audă laudele cu care ei îl înconjurau.

Într-o vreme îl bătuse gândul să plece, să se ascundă. Ajunsese chiar să pună totul la cale. Îşi pregătise o cămaşă țărănească, pantaloni, un caftan şi o căciulă, spunând că are nevoie de ele ca să le dea de pomană cerşetorilor. Aceste veşminte le ținea la el, chibzuind în fel şi chip cum avea să se îmbrace, cum o să-şi taie părul şi o să plece, la început cu trenul, preț de vreo trei sute de verste, apoi pe jos, din sat în sat. L-a descusut pe un bătrân, care fusese soldat, cum e să cutreieri de colo-colo, ce primea de pomană şi unde găsea adăpost. Soldatul i-a povestit cum şi pe unde oamenii sunt mai darnici şi mai primitori, iar părintele Serghie s-a gândit să facă întocmai. Într-o noapte chiar s-a îmbrăcat cu acele haine cu intenția să plece, însă tot nu ştia cum e mai bine: să rămână sau să fugă. La început a şovăit, apoi îndoiala s-a risipit, s-a împăcat cu situația lui şi s-a supus diavolului. Doar veşmintele țărăneşti îi mai aminteau de ceea ce gândise şi simțise odată.

Cu fiecare zi, venea la el tot mai multă lume şi îi rămânea tot mai puțin timp să-şi întărească sufletul şi să se roage. Uneori, în clipele mai senine, se gândea că el e ca locul de unde cândva țâşnea un izvor. „A fost un izvor firav de apă vie care curgea domol din ființa mea, prin ființa mea. Atunci trăiam viața cea adevărată, când «ea» mă ispitea (întotdeauna îşi aducea aminte cu însuflețire de noaptea aceea şi de ea, acum maica Agnia). Ea a sorbit din apa aceea curată, dar de atunci apa nu mai apucă să se adune, că tot vin cei însetați, îmbulzindu-se şi îmbrâncindu-se. Până la urmă au distrus tot, n-a mai rămas decât mâlul.” Aşa gândea el în rarele clipe de seninătate, însă starea lui obişnuită era cea de oboseală şi din pricina oboselii, de milă față de propria-i persoană.

Era primăvară, în ajunul Praznicului Cincizecimii. Părintele Serghie slujea vecernia în biserica sa din peşteră. Lume era câtă putea să încapă, adică vreo douăzeci de oameni. Erau doar oameni bogați – boieri şi negustori. Părintele Serghie ar fi primit pe oricine, dar alegerea o făceau călugărul pe care-l avea de ajutor şi călugărul de serviciu, trimis în fiecare zi de la mănăstire la chilia lui. Mulțimea, alcătuită din vreo optzeci de pelerini, îndeosebi femei, se îmbulzea afară aşteptându-l pe părintele

Serghie să iasă şi să-i binecuvânteze. Părintele Serghie ţinu slujba religioasă şi, când ieşi cu cântări de slavă ca să se îndrepte spre mormântul predecesorului său, se clătină şi ar fi căzut, dacă n-ar fi fost prins de un negustor care stătea în spatele lui şi apoi de călugărul care slujea ca diacon.

— Ce s-a întâmplat? Tăicuţule, părinte Serghie! Scumpule! Doamne! izbucniră femeile într-un glas. Eşti alb ca varul.

Dar părintele Serghie se îndreptă imediat şi, palid cum era, îi dădu la o parte pe negustor şi pe diacon şi continuă să cânte. Părintele Serapion, diaconul, dascălii şi Sofia Ivanovna, o doamnă care-şi petrecea mai tot timpul pe la sihăstrie şi avea grijă de părintele Serghie, îl rugară să întrerupă slujba.

— Nu-i nimic, spuse el schiţând un zâmbet pe sub mustaţă. Nu întrerupeţi slujba.

„Da, aşa fac sfinţii", se gândi el.

— E un sfânt! Un înger de la Dumnezeu! se auzi pe dată din spatele său glasul Sofiei Ivanovna şi al negustorului care îl sprijinise.

Părintele Serghie nu ţinu seama de rugăminţile lor stăruitoare şi continuă slujba. Strecurându-se cu greu prin spaţiile strâmte, se întoarseră în biserica micuţă unde părintele Serghie încheie vecernia, chiar dacă o mai scurtă un pic.

Îndată după slujbă, părintele Serghie îi binecuvântă pe cei prezenţi şi ieşi să se aşeze pe băncuţa de sub ulmul de la intrarea în peşteră. Voia să se odihnească, să respire aer proaspăt – simţea că are nevoie de asta –, dar nici n-apucă să iasă bine, că mulţimea se năpusti spre el, cerându-i binecuvântarea, sfatul şi ajutorul. Erau mai cu seamă femei care umblau în pelerinaj dintr-un loc sfânt în altul, de la un pustnic la altul, şi care se înduioşau în faţa oricăror relicve sfinte sau a oricărui schimnic. Părintele Serghie cunoştea acest gen răspândit de oameni, fără pic de credinţă, reci şi convenţionali; pelerinii de aici erau în mare parte soldaţi în retragere, desprinşi de viaţa aşezată, cei mai mulţi dintre ei bătrâni şi săraci, căzuţi în darul beţiei, care băteau drumurile de la o mănăstire la alta doar ca să capete ceva de mâncare; mai erau ţărani şi ţărănci de rând cu cerinţele lor

egoiste de a se însănătoşi sau de a-şi lămuri unele îndoieli legate de treburi cât se poate de practice, ca de pildă, cum să-şi mărite fata, cum să închirieze o prăvălie, să cumpere o bucată de pământ sau să-şi ispăşească păcatul pentru vreun copil din flori sau care se sufocase în somn. Toate acestea îi erau de mult cunoscute părintelui Serghie şi nu-i mai trezeau defel interesul. Ştia că de la aceşti oameni nu avea să afle nimic nou, că nu-i vor trezi nicio trăire religioasă, dar îi plăcea să-i vadă, ca pe o mulțime pentru care binecuvântarea şi cuvântul lui erau necesare şi prețioase. De aceea, se simțea şi împovărat de această gloată, dar, totodată, îi făcea şi plăcere. Părintele Serapion începu să-i alunge, spunând că părintele Serghie e obosit, dar acesta, amintindu-şi cuvântul *Evangheliei*, „Lăsați copiii să vină la mine", şi simțindu-se înduioşat la amintirea acestor vorbe, îi spuse să-i lase în pace.

Se ridică, se apropie de balustrada lângă care se buluceau oamenii şi începu să-i binecuvânteze şi să le răspundă la întrebări cu un glas al cărui timbru stins îl impresionă până şi pe el. Oricât şi-ar fi dorit însă, n-avea cum să-i primească pe toți: văzu din nou negru în fața ochilor, se clătină şi se prinse de balustradă. Simți iarăşi cum i se urcă sângele la cap, mai întâi se îngălbeni, ca pe urmă să se aprindă brusc la față.

— Pesemne că trebuie să las pe mâine. Acum nu mai sunt în stare, spuse el şi, blagoslovindu-i pe toți deodată, se îndreptă spre bancă.

Negustorul îl sprijini din nou şi, ducându-l de braț, îl ajută să se aşeze.

— Părinte! se auzi din mulțime. Părinte! Tăicuțule! Nu ne părăsi! Fără tine ne prăpădim!

După ce îl aşează pe părintele Serghie pe băncuța de sub ulm, negustorul îşi luă sarcina de polițai şi se-apucă foarte hotărât să alunge mulțimea. Ce-i drept, vorbea încet, ca să nu-l audă părintele Serghie, dar pe un ton aspru şi mânios:

— Căraţi-vă, căraţi-vă acum. V-a binecuvântat, ce vă mai trebuie? Marş de-aici, că altfel vă snopesc în bătaie. Hai, hai! Şi tu, mătuşă, tu, cea cu obiele negre! Hai, valea! Unde te bagi? Doar ți-a spus că gata. Mâine o fi ce-o da Dumnezeu, dar azi, gata, s-a terminat.

— Lasă-mă să-i văd un pic fața, tăicuță, se ruga bătrâna.

— Ți-arăt eu văzut! Unde te bagi?

Părintele Serghie observă că negustorul se poartă cu prea multă asprime şi, cu un glas stins, îi spuse posluşnicului să nu-i mai dea voie să alunge oamenii. Părintele Serghie ştia prea bine că negustorul tot o să-i gonească şi îşi dorea mult să rămână singur şi să se odihnească, dar îl trimise pe posluşnicul său să-i spună asta negustorului doar ca să facă impresie.

— Bine, bine. Nu-i gonesc, doar îi îndemn să plece. Altfel, ăştia sunt în stare să-i vină omului de hac. N-au pic de milă, numai la ei se gândesc... Ți-am spus că nu se poate. Pleacă. Vino mâine.

Şi îi goni pe toți.

Negustorul punea atâta zel, pentru că ținea la ordine şi îi făcea plăcere să alunge oamenii, să bruftuluiască mulțimea, dar, mai ales, fiindcă avea chiar el nevoie de părintele Serghie. Era văduv şi avea o singură fată, bolnavă, nemăritată, pe care o adusese de la o mie patru sute de verste depărtare la părintele Serghie, pentru ca acesta s-o tămăduiască. De doi ani de zile căuta s-o vindece şi mersese cu ea în diverse locuri. La început, a dus-o într-o clinică dintr-un oraş universitar, capitală de gubernie, dar fără folos. Apoi la un țăran din gubernia Samara, după care fata s-a simțit ceva mai bine. Pe urmă a văzut-o un doctor din Moscova, căruia i-a plătit o grămadă de bani, dar nici de data asta n-a ajutat la nimic. Acum, auzind că părintele are puteri tămăduitoare, îşi adusese fata la el. Aşadar, odată mulțimea izgonită, negustorul se apropie de părintele Serghie şi, căzând în genunchi, exclamă cu glas tare:

— Sfinte părinte, binecuvântează-mi fiica bolnavă, ca să scape de suferința bolii. Îndrăznesc să mă plec la sfintele tale picioare.

Şi îşi aşează mâinile căuş una peste cealaltă. Făcu şi rosti toate acestea ca şi când ar fi împlinit un lucru clar şi temeinic, consfințit de legi şi obiceiuri, ca şi cum trebuia să se roage întocmai aşa şi nu altcumva pentru vindecarea fiicei sale. Gesturile trădau o asemenea convingere, încât până şi părintelui Serghie i se păru că toate acestea chiar aşa trebuie spuse şi făcute. Totuşi, îi porunci să se ridice şi să-i povestească ce necaz are. Negustorul îi istorisi că fiică-sa, o fată de douăzeci şi doi de ani,

căzuse bolnavă cu doi ani în urmă, după moartea fulgerătoare a mamei sale. A scos un oftat – spuse el – şi din clipa aceea şi-a pierdut minţile. Şi, iată, după ce au străbătut un drum de o mie patru sute de verste, acum aşteaptă în arhondărie până ce părintele Serghie va porunci s-o aducă în faţa lui. Ziua stă înăuntru, fiindcă se teme de lumină, dar ar putea să iasă după apusul soarelui.

— Şi cum e? E slabă rău? întrebă părintele Serghie.

— Nu, nu-i prea slabă, ba chiar e voinică, doar că e „nerastenică", cum zice doctorul. Dacă părintele Serghie mi-ar îngădui s-o aduc azi, aş alerga într-un suflet. Sfinte părinte, fă să reînvie o inimă de părinte, să nu-i piară neamul, salvează prin ruga ta pe fiica lui bolnavă.

Şi negustorul se prăbuşi iarăşi în genunchi, plecându-şi capul peste mâinile făcute căuş, şi rămase nemişcat. Părintele Serghie îi porunci din nou să se ridice şi, cugetând la cât de grea e munca asta a lui pe care totuşi o îndură cu smerenie, tăcu câteva clipe şi apoi spuse:

— Bine, adu-o diseară. O să mă rog pentru ea, însă acum mă simt obosit. Şi închise ochii. Am să trimit vorbă când s-o aduci.

Negustorul se îndepărtă, păşind în vârfurile picioarelor pe nisip, făcând astfel să scârţâie şi mai tare cizmele, iar părintele Serghie rămase singur.

Toată viaţa părintelui Serghie însemna slujbe şi vizitatori, însă astăzi fusese o zi din cale-afară de grea. Dimineaţă purtase o lungă discuţie cu un înalt demnitar care venise la el; apoi primise vizita unei doamne şi a fiului ei. Acesta era un tânăr profesor ateu, pe care mama sa, o credincioasă înfocată şi devotată părintelui Serghie, îl adusese aici şi îl convinsese pe acesta să stea de vorbă cu fiul său. Discuţia fusese deosebit de anevoioasă. Era limpede că tânărul nu dorea să-l contrazică pe călugăr şi-i încuviinţa spusele întru totul, aşa cum faci cu un om slab, dar părintele Serghie vedea că tânărul nu-i dă crezare şi, totodată, se simte bine, e calm şi senin. Părintele Serghie îşi amintea acum această discuţie cu un sentiment de neplăcere.

— Vreţi să mâncaţi ceva, părinte? îl întrebă posluşnicul.

— Da, adu-mi câte ceva.

Posluşnicul se duse în chilioara construită la vreo zece paşi de intrarea în peşteră, iar părintele Serghie rămase singur.

Trecuse de mult vremea când părintele Serghie trăia şi îşi făcea toate treburile de unul singur şi se hrănea doar cu prescură şi cu pâine. De mult timp îl convinseseră că nu are dreptul să-şi nesocotească sănătatea şi îi aduceau doar bucate de post, dar hrănitoare. Mânca puțin din ele, dar mult mai mult decât înainte şi adeseori cu mare plăcere, nu ca odinioară, în silă şi cu sentimentul că păcătuieşte. Aşa a făcut şi acum. A mâncat toată caşa, a băut o ceaşcă cu ceai cu o jumătate de pâine albă.

Posluşnicul plecă, iar părintele Serghie rămase singur pe băncuța de sub ulm.

Era o minunată seară de mai. Abia înfrunziseră mestecenii, plopii, ulmii, mălinii şi stejarii. Tufele de mălin din spatele ulmului erau în floare şi încă nu se scuturaseră. Privighetorile, una foarte aproape şi încă două-trei în desişul de lângă râu, ciripeau şi umpleau văzduhul cu trilurile lor. Dinspre râu răzbătea cântecul muncitorilor care se întorceau pesemne de la muncă. Soarele apunea dincolo de pădure, străpungând frunzişul cu razele sale. În partea aceea, totul era scăldat în verde crud, iar în cealaltă parte, acolo unde se găsea ulmul, domnea întunericul. Cărăbuşii zburau, se izbeau şi cădeau.

După cină părintele se apucă să spună o rugăciune în gând: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-ne pe noi”, apoi începu să spună un psalm când, din senin, în mijlocul psalmului, o vrabie coborî în zbor de pe un tufiş pe pământ şi se aproprie de el ciripind şi țopăind, apoi se sperie de ceva şi îşi luă zborul. Era o rugăciune în care se vorbea despre lepădarea de cele lumeşti. Se grăbea s-o termine cât mai repede ca să trimită după negustorul cu fata bolnavă, care îi stârnise interesul. Îl interesa, fiindcă era ceva deosebit, o figură nouă, în plus şi tatăl, şi fiica vedeau deopotrivă în el un sfânt ale cărui rugi se împlineau. Deşi tăgăduia toate acestea, în străfundul sufletului său credea şi el că e adevărat.

Adesea se mira şi nu înțelegea cum de se întâmplase ca el, Stepan Kasatski, să ajungă un sfânt, ba chiar un făcător de minuni, dar nu avea nici umbră de îndoială că aşa stăteau lucrurile. N-avea cum să nu creadă

în acele minuni pe care le văzuse cu ochii săi, începând cu băiatul neputincios şi sfârşind cu ultima băbuţă care îşi recăpătase vederea graţie rugăciunii lui.

Oricât de ciudat părea, toate acestea chiar se întâmplaseră. Prin urmare, fiica negustorului îi trezise interesul, pentru că era o figură nouă, fiindcă aceasta credea în el şi, în plus, pentru că prin intermediul ei i se dădea ocazia să-şi dovedească încă o dată puterea tămăduitoare şi faima de care se bucura. „Vine lumea de la mii de verste depărtare, se scrie în ziare, a aflat împăratul, s-a dus vestea până în Europa, până în necredincioasa Europă", se gândea el. Şi deodată i se făcu ruşine de propria-i trufie şi începu iarăşi să se roage la Dumnezeu. „Doamne, Împărate ceresc, Mângâietorule, Duh al adevărului, vino şi te pogoară în noi, curăţă-ne de toată spurcăciunea, şi mântuieşte, Preabunule, sufletele noastre. Curăţă-mă de păcatul slavei lumeşti ce a pus stăpânire pe mine", repetă el amintindu-şi de câte ori înălţase această rugă şi cât de zadarnică se dovedise a fi. Rugăciunile lui făceau minuni pentru alţii, dar pentru el însuşi nu izbutea să-l înduplece pe Dumnezeu să-l izbăvească de această patimă meschină.

Îşi aminti rugăciunile de la începutul vieţii sale de schimnic, când se ruga lui Dumnezeu să-i dăruiască curăţenie sufletească, smerenie şi iubire şi, aşa cum i se părea lui pe-atunci, Domnul îi ascultase rugile. Fusese curat şi îşi retezase degetul. Duse la buze degetul din care mai rămăsese un ciot pe care se zbârcise pielea şi îl sărută. I se părea că fusese smerit atunci când firea lui păcătoasă îi pricinuia mereu scârbă; i se părea că avusese parte şi de iubire, când îşi amintea cu câtă duioşie îl întâmpinase pe bătrânul acela, pe soldatul acela beat care venise la el să-i ceară bani, sau cum o primise pe ea. Dar acum? Se întrebă dacă iubea pe cineva, dacă o iubea pe Sofia Ivanovna, pe părintele Serapion, dacă încercase vreun sentiment de iubire faţă de toţi cei care îl vizitaseră în ziua aceea, faţă de acel tânăr învăţat, cu care purtase discuţia aceea atât de moralizatoare, în care singura lui grijă fusese să-şi afişeze inteligenţa şi să-i arate că nu rămăsese în urmă în ale culturii. Dragostea lor îi aducea bucurie şi îi era

necesară, dar el nu le răspundea tot cu iubire. Acum nu mai simțea nici iubire, nici smerenie, nici puritate.

A fost bucuros să afle că fiica negustorului are douăzeci şi doi de ani şi ar fi vrut să afle dacă e frumoasă. Iar când întrebase dacă are vreo slăbiciune, dorea de fapt să ştie dacă are sau nu farmec feminin.

„Oare atât de jos să fi căzut? se întrebă el. Doamne, ajută-mă, întăreşte-mă, Doamne, Dumnezeul meu!" Şi, împreunându-şi mâinile, începu să se roage. Se auzeau triluri de privighetori. Un cărăbuş i se aşează pe sutană şi i se urcă pe ceafă. Îl azvârli jos. „Dar există El oare? Parcă aş bate la o uşă închisă pe dinafară... Dacă uşa are lacăt, îl pot vedea. Lacătul acesta sunt privighetorile, cărăbuşii, natura. Poate că tânărul acela avea dreptate." Începu să se roage cu glas tare. Şi se rugă îndelung până când gândurile acestea i se risipiră şi se simți din nou liniştit şi încrezător. Sună din clopoțel şi îi spuse posluşnicului că acum îi poate primi pe negustor şi pe fiica lui.

Negustorul îşi aduse fata de braț, o conduse până la chilie şi plecă îndată.

Era o fată blondă, din cale-afară de albă, palidă, grasă, foarte scundă, cu o față speriată de copil şi forme pline de femeie. Părintele Serghie rămăsese pe băncuța de la intrare. Trecând pe lângă el, fata se opri o clipă şi el o binecuvântă, dar părintele Serghie se îngrozi de felul în care îi cercetase trupul. Ea trecu mai departe, iar el se simți ca muşcat de şarpe. După expresia chipului ei, îşi dădu seama că e senzuală şi slabă de minte. Se ridică şi intră în chilie. Ea stătea pe un scăunel, aşteptându-l.

Când el apăru în prag, ea se ridică în picioare.

— Vreau la tăticu', spuse ea.

— Nu te teme, răspunse el. Ce te doare?

— Toate mă dor, spuse ea şi toată fața i se lumină într-un zâmbet.

— Ai să te însănătoşeşti, îi spuse el. Roagă-te.

— La ce să mă mai rog? M-am rugat destul şi nu mi-a ajutat la nimic. Şi zâmbea întruna. Roagă-te dumneata şi aşază-ți mâna asupra mea. Te-am visat.

— Cum m-ai visat?

— Am visat că ți-ai pus mâna pe pieptul meu, uite-aici.

Îi luă mâna şi o apăsă pe piept. El îi dăduse mâna dreaptă.

— Cum te cheamă? întrebă el tremurând din tot trupul şi simțindu-se învins, pentru că nu-şi mai putea înfrâna pofta trupească.

— Maria. Da' de ce?

Ea îi luă mâna şi i-o sărută, apoi îl cuprinse cu brațul de mijloc şi îl trase spre ea.

— Ce te-a apucat? întrebă el. Maria! Tu eşti diavolul.

— Păi nu-i mare lucru.

Şi, îmbrățişându-l, se aşează cu el pe pat.

În zori el ieşi în cerdac.

„Oare chiar s-au întâmplat toate acestea? O să vină tatăl ei, iar ea îi va povesti. E diavolul. Ce-mi rămâne de făcut? Uite toporul cu care mi-am tăiat degetul." Apucă toporul şi se îndreptă spre chilie. Posluşnicul îi ieşi în cale.

— Porunciți să tai lemne? Dați-mi toporul, vă rog.

Îi dădu toporul şi intră în chilie. Ea dormea întinsă pe pat. Îi aruncă o privire îngrozită. Trecu prin chilie, dădu jos din cui hainele țărăneşti, le îmbrăcă, luă foarfecele, îşi tăie părul şi, apucând pe poteca de sub munte, coborî la râu, unde nu mai fusese de patru ani.

De-a lungul râului era un drum pe care îl urmă până la prânz, când intră într-un lan de secară şi se culcă. Spre seară se apropie de un sat de pe malul râului, dar nu intră în el, ci o ținu tot pe malul râului până la o râpă, unde înnoptă.

Era în zorii zilei, cam cu o jumătate de ceas înainte de răsăritul soarelui. Totul era cenuşiu şi întunecat. Dinspre apus bătea un vânt rece de dimineață. „Da, trebuie s-o termin odată! Nu există Dumnezeu! Dar cum s-o termin? Să mă arunc în râu? Ştiu să înot şi n-o să mă înec. Să mă spânzur? Da, cu brâul, de o cracă." Asta i se păru nu doar cu putință, ci şi la îndemână, lucru care îl îngrozi. Voia, ca de obicei în clipele de disperare, să se roage. Dar nu avea cui să se roage. Dumnezeu nu exista. Stătea întins, sprijinit într-un cot. Şi deodată simți atât de tare nevoia să doarmă,

că nu-şi mai putu ține capul sus, întinse brațul, îşi aşează capul pe el şi adormi pe dată. Dar somnul acesta nu ținu decât o clipă. Se trezi imediat şi începu parcă să viseze, parcă să-şi amintească.

Şi se vede aproape copil, în casa mamei de la țară. De el se apropie o trăsură, din care coboară unchiul Nikolai Sergheevici, cu barba lui neagră, enormă, ca o lopată, şi Paşenka, o fetiță slăbuță, cu ochi mari, blânzi şi o față sfioasă, foarte tristă. Paşenka e lăsată în compania lor, a băieților. Ei trebuie să se joace cu ea şi asta-i plictiseşte fiindcă e proastă. Până la urmă, ei încep să-şi bată joc de ea şi o obligă să le arate cum ştie să înoate. Ea se întinde pe podea şi le arată mişcările pe uscat. Toți se prăpădesc de râs şi o fac proastă. Ea îşi dă seama şi roşeşte toată, se umple de pete şi îți inspiră milă, atâta milă, încât te mustră conştiința şi n-ai să poți uita vreodată zâmbetul ei schimonosit, plin de bunătate, umil. Serghie îşi aminteşte când a mai văzut-o după aceea. S-a întâmplat mult mai târziu, înainte ca el să se călugărească. Era măritată cu un moşier care îi tocase averea şi o bătea. Avea pe-atunci doi copii, un fiu şi o fiică. Băiatul a murit de mic.

Serghie îşi aminti cât de nefericită era. Apoi a văzut-o la mănăstire, văduvă. Era aceeaşi: nu putea spune că era proastă, dar era ştearsă, neînsemnată şi vrednică de milă. Venise cu fata ei şi cu logodnicul acesteia. Pe-atunci sărăciseră deja. Mai târziu a aflat că locuieşte într-un orăşel de provincie şi că este foarte săracă. „Da' ce mi-o fi venit să mă gândesc la ea? se întrebă el. Dar nu putea să facă altfel. Unde-o fi? Ce s-o fi ales de ea? O fi la fel de nefericită ca atunci când ne arăta cum se înoată, pe podea? Dar ce m-o fi apucat să mă gândesc la ea? Ce-o fi cu mine? Trebuie s-o termin odată."

I se făcu iarăşi frică şi, ca să alunge acest gând, începu să se gândească din nou la Paşenka.

Stătu aşa îndelung, gândindu-se ba că trebuie să-şi pună capăt zilelor, ba la Paşenka. I se părea că Paşenka e salvarea lui. Până la urmă adormi. În vis văzu un înger care veni la el şi îi spuse: „Du-te la Paşenka şi află de la ea ce trebuie să faci, care ți-e păcatul şi unde ți-e mântuirea".

Se trezi spunându-şi că vedenia aceasta îi fusese trimisă de Dumnezeu, se bucură şi hotărî să facă întocmai ce-i spusese îngerul. Ştia în ce oraş locuieşte – la trei sute de verste depărtare – şi plecă într-acolo.

VIII

Paşenka nu mai era de mult Paşenka, ci Praskovia Mihailovna, o bătrână uscăţivă şi zbârcită, soacra funcţionarului Mavrikiev, un ratat şi un beţiv. Locuia într-un oraş, capitală de judeţ, unde ginerele său primise ultima slujbă. Ea întreţinea întreaga familie: pe fiică-sa, pe ginere-său, care suferea de neurastenie, şi pe cei cinci nepoţi. Femeia îi întreţinea dând lecţii de muzică fetelor de negustori, cu cincizeci de copeici ora. Uneori avea câte patru lecţii pe zi, alteori cinci, aşa încât câştiga aproape şaizeci de ruble pe lună. Până una-alta din asta trăiau, în aşteptarea unei slujbe. Praskovia Mihailovna trimisese scrisori tuturor rudelor şi cunoştinţelor sale, cerându-le un post pentru ginerele ei. Îi scrisese şi lui Serghie, dar scrisoarea nu îl găsise.

Era sâmbătă, iar Praskovia Mihailovna frământa un cozonac cu stafide, asemeni aceluia pe care, pe vremuri, îl făcea atât de bine bucătarul iobag de pe moşia tatălui ei. A doua zi fiind sărbătoare, Praskovia Mihailovna voia să-şi cinstească nepoţeii.

Fiică-sa, Maşa, avea grijă de mezin, iar cei mai mari, un băiat şi o fetiţă, erau la şcoală. Ginerele său nu închisese un ochi toată noaptea, iar acum adormise. Praskovia Mihailovna nu prea dormise nici ea cu o noapte în urmă, încercând să domolească furia fiică-sii împotriva bărbatului ei.

Ea îşi dădea seama că ginerele ei, fiind o fiinţă slabă, nu era în stare să vorbească şi să trăiască altfel decât o făcea, iar reproşurile nevesti-sii nu ajutau la nimic, şi, de aceea, îşi dădea toată silinţa să-i domolească, să nu mai fie certuri şi necazuri. Aproape că nu suporta fizic duşmănia dintre oameni. I se părea cât se poate de limpede că aşa ceva n-are cum să îndrepte lucrurile, ci, dimpotrivă, doar le înrăutăţeşte. Dar la asta nici măcar nu se gândea, pur şi simplu suferea când vedea orice formă de

duşmănie, aşa cum suferi din pricina unui miros urât, a unui zgomot strident sau a unei lovituri.

Tocmai o învăța cu un aer mulțumit pe Lukeria cum se frământă aluatul, când Mişa, nepotul ei de şase ani, în şorțuleț şi cu ciorapi cârpiți în picioruşele-i strâmbe, dădu buzna în bucătărie.

— Bunico, te caută un moş urât, spuse el cu o față speriată.

Lukeria se uită afară.

— O fi vreun pribeag, cucoană.

Praskovia Mihailovna îşi frecă unul de altul coatele uscățive, îşi şterse mâinile de şorț şi era cât pe ce să dea fuga în casă după portofel ca să-i dea cinci copeici, când îşi aminti că nu are mărunțiş, aşa că se hotărî să-i dea în schimb nişte pâine. Se întoarse spre bufet, dar roşi toată amintindu-şi că-i păruse rău de bani şi, poruncindu-i Lukeriei să taie o felie de pâine, se duse să aducă o grivnă. „Asta să-ți fie pedeapsă, îşi spuse ea, acum dă îndoit."

Cerându-şi iertare, îi dădu pelerinului şi pâinea, şi banii. Nu numai că nu era mândră de generozitatea ei, ci, dimpotrivă, se simțea ruşinată că îi dă atât de puțin. Atât de impunătoare era înfățişarea pelerinului.

Cu toate că umblase trei sute de verste cerşind şi acum era zdrențuit din cap până-n picioare, slăbise şi se înnegrise, Serghie avea părul tuns şi purta căciulă şi cizme țărăneşti. Cu toate că se închina cu smerenie, îi rămăsese aceeaşi figură impunătoare care atrăgea atât de mult lumea. Dar Praskovia Mihailovna nu-l recunoscu. Nici nu avea cum să-l recunoască, fiindcă nu-l mai văzuse de aproape treizeci de ani.

— Să nu-ți fie cu supărare, tăicuțule. Poate vrei să mănânci ceva?

El luă pâinea şi banii. Praskovia Mihailovna se miră că în loc să plece, el se uită la ea.

— Paşenka, la tine am venit. Primeşte-mă.

O privi insistent şi rugător cu ochii lui negri, strălucind de lacrimile gata să-l podidească. Sub mustața căruntă buzele îi tremurau a jale.

Praskovia Mihailovna îşi duse mâna la pieptul uscățiv, deschise gura şi rămase încremenită cu privirea ațintită la chipul pelerinului.

— Nu se poate! Stiopa! Serghie! Părintele Serghie!

— Da, chiar el, rosti încet Serghie. Doar că nu Serghie, nu părintele Serghie, ci marele păcătos Stepan Kasatski, un om pierdut, un mare păcătos. Primeşte-mă, ajută-mă.

— E cu neputinţă! Cum de-ai ajuns în halul ăsta de umilinţă? Intră.

Ea îi întinse mâna, dar el nu i-o luă, ci o porni după ea.

Dar unde să-l ducă? Locuinţa era mică. La început, avusese o cămăruţă, mai degrabă o debara, dar la un moment dat o cedase şi pe aceasta fiicei sale, Maşa, care acum îşi legăna pruncul acolo.

— Stai aici deocamdată, îi spuse ea lui Serghie, arătându-i o laviţă din bucătărie.

Serghie se aşeză imediat şi, cu un gest care cu timpul îi devenise obişnuinţă, îşi scoase traista, mai întâi de pe un umăr, apoi de pe celălalt.

— Doamne, Dumnezeule, cât de smerit eşti, tăicuţă! Aveai atâta faimă şi deodată...

Serghie nu răspunse. Zâmbi doar cu blândeţe, aşezându-şi traista lângă el.

— Maşa, ştii cine e?

Şi Praskovia Mihailovna îi povesti fiicei în şoaptă cine era Serghie. Apoi scoaseră împreună patul şi leagănul din cămăruţă, ca să facă loc pentru Serghie.

Praskovia Mihailovna îl conduse în odăiţă.

— Odihneşte-te aici. Nu-ţi fie cu supărare, dar eu trebuie să plec.

— Unde?

— Am nişte lecţii. Mi-e şi ruşine să spun. Dau lecţii de muzică.

— Muzică? Asta-i bine. Un singur lucru te rog, Praskovia Mihailovna. Am venit la dumneata cu treabă. Când am putea să stăm de vorbă?

— Ar fi o cinste pentru mine. Diseară e bine?

— E bine, doar că mai am o rugăminte. Nu vorbi despre mine, nu spune cine sunt. Doar dumitale ţi-am mărturisit cine sunt. Nimeni nu ştie unde am plecat. Aşa trebuie.

— Ah... Şi eu i-am spus fiică-mii.

— Nu-i nimic, roag-o să nu spună nimănui.

Serghie îşi scoase cizmele, se întinse în pat şi adormi îndată după o noapte de nesomn şi un drum de patruzeci de verste.

Când Praskovia Mihailovna se întoarse, Serghie şedea în odăiță aşteptând-o. Nu ieşise la masă, dar mâncase supa şi caşa pe care Lukeria i le adusese acolo.

— Cum de-ai venit mai repede decât ai promis? o întrebă Serghie. Acum putem să stăm de vorbă?

— Cărui fapt datorez fericirea de a avea un asemenea musafir? Am amânat o lecție pe altă zi. Mereu am visat să vin la dumneata. Ți-am scris şi, deodată, ce fericire...

— Paşenka! Primeşte, te rog, cuvintele pe care ți le voi spune acum ca pe o spovedanie, ca pe vorbele pe care le-aş rosti în fața lui Dumnezeu în ceasul de apoi. Paşenka! Nu sunt un sfânt, nici măcar un om simplu, de rând. Sunt un păcătos, un nemernic, un stricat, un rătăcit, un trufaş, nu ştiu dacă mai rău decât toți ceilalți, dar, oricum, mai rău decât cei mai răi oameni.

La început, Paşenka îl privi cu ochii holbați, nevenindu-i să creadă. Aproape că îl credea. Apoi, când se încredință pe deplin de spusele lui, îi atinse mâna cu mâna ei şi, zâmbind compătimitor, îi spuse:

— Stiva, poate că exagerezi.

— Nu, Paşenka. Sunt un desfrânat, un ucigaş, am hulit numele lui Dumnezeu, am înşelat încrederea oamenilor.

— Dumnezeule! Ce tot spui? exclamă Praskovia Mihailovna.

— Dar trebuie să-mi duc zilele. Şi eu, care credeam că ştiu tot, care îi învățam pe alții cum să trăiască... Nu ştiu nimic de fapt şi te rog pe dumneata să mă înveți.

— Ce tot vorbeşti, Stiva? Râzi de mine. De ce râdeți voi mereu de mine?

— Bine, să zicem că aşa e... Dar spune-mi, totuşi, cum o duci, cum a fost viața ta?

— Eu? Păi am dus cea mai ticăloasă, cea mai mârşavă viață, iar acum Dumnezeu mă pedepseşte. Pe drept o duc atât de rău, atât de rău...

— Cum te-ai măritat? Cum ai trăit cu bărbatul tău?

— Totul a fost rău. M-am măritat, pentru că m-am îndrăgostit în felul cel mai urât. Tata se împotrivea, dar eu n-am ținut cont de nimic şi m-am măritat. Şi, odată măritată, în loc să-mi ajut bărbatul, l-am chinuit cu o gelozie pe care nu am fost în stare să mi-o înfrânez.

— Am auzit că bea.

— Da, dar nici eu nu m-am priceput să-l domolesc. Mereu îl ocăram. Iar asta-i o boală, se ştie doar. El nu se putea abține, iar eu, îmi amintesc ca acum, nu-i dădeam să bea. Au fost scene îngrozitoare între noi.

Îl privea pe Kasatski cu ochii ei minunați, în care se citea suferința stârnită de amintirea acelor vremuri.

Kasatski îşi amintea că i se povestise că bărbatul Paşenkăi o bătea. Iar acum, privindu-i gâtul subțire, zbârcit, cu venele proeminente în spatele urechilor, părul rar, jumătate cărunt, jumătate blond, parcă vedea aievea cum se petrecuseră toate acestea.

— Apoi am rămas singură cu doi copii şi fără niciun ban.

— Dar aveați o moşie.

— O, am vândut-o încă de pe când trăia Vasea şi am cheltuit toți banii. Trebuia să trăim, iar eu, ca toate domnişoarele de la noi, nu ştiam să fac nimic. Eu eram cea mai proastă, mai neajutorată. Aşa că am cheltuit tot, până la ultimul bănuț, am dat copiii la şcoală şi am mai învățat şi eu câte ceva. Apoi, pe neaşteptate, Mitea s-a îmbolnăvit şi l-a luat Dumnezeu. Manecika s-a îndrăgostit de Vanea, ginerele meu. Ce să zic, e un om bun, doar că e nefericit. E bolnav.

— Mamă, o întrerupse fiica ei. Ia-l dumneata pe Mişa. Nu pot să mă împart în două.

Praskovia Mihailovna tresări, se ridică şi ieşi păşind repede în ghetele ei ponosite. Se întoarse numaidecât cu un băiat de doi ani în brațe care se lăsă pe spate şi se agăță cu mânuțele de basmaua ei.

— Aşa, unde rămăsesem? A, da, avea o slujbă bună aici şi şeful lui era un om cumsecade, dar Vanea n-a putut să lucreze şi şi-a dat demisia.

— Ce boală are?

— Neurastenie, o boală îngrozitoare. Ne-am sfătuit cum să facem, ar trebui să meargă undeva, dar n-avem bani. Eu tot sper c-o să treacă de la sine. Nu îl doare ceva anume, dar...

— Lukeria! se auzi glasul supărat şi stins al ginerelui. Mereu e trimisă pe undeva când am nevoie de ea. Mamă!...

— Vin acum! se întrerupse din nou Praskovia Mihailovna. El n-a mâncat încă de prânz. Nu poate să ia masa cu noi.

Ieşi, roboti ceva în odaia alăturată şi se întoarse ştergându-şi mâinile uscăţive şi arse de soare.

— Uite-aşa îmi duc zilele. Ne tot plângem şi suntem veşnic nemulţumiţi, dar, slavă Domnului, nepoţii sunt cu toţii foarte buni şi sănătoşi şi până una-alta ne putem duce traiul. Dar ce tot vorbesc despre mine?

— Din ce trăiţi?

— Păi câştig şi eu câte ceva. Cât mă plictisea pe mine muzica, dar ce bine mi-a prins acum!

Îşi ţinea mâna micuţă pe scrinul lângă care stătea în picioare şi lovea încetişor lemnul cu degetele-i slabe, ca şi cum ar fi exersat la pian.

— Şi cât iei pe o lecţie?

— Primesc şi o rublă, şi cincizeci de copeici, ba chiar şi treizeci. Toţi sunt atât de buni cu mine.

— Şi cum merge? Copiii fac progrese? întrebă Kasatski, cu un zâmbet vag în privire.

Praskovia Mihailovna nu crezu pe moment că vorbeşte serios şi îl privi întrebător.

— Fac şi progrese. E o fetiţă foarte înzestrată, fiica unui măcelar. O fetiţă blândă, bună. Dacă aş fi fost o femeie deşteaptă, aş fi găsit, fără îndoială, prin relaţiile tatălui ei, o slujbă pentru ginerele meu. Dar eu n-am fost în stare de nimic şi uite în ce stare i-am adus pe toţi.

— Da, da, spuse Kasatski, plecându-şi capul. Dar dumneata, Paşenka, te duci la biserică? o întrebă el.

— Of, nu-mi mai aminti de asta. Am ajuns atât de rău, sunt atât de delăsătoare... Ţin posturile cu copiii şi mai merg câteodată la biserică, dar trec luni de zile când nici nu calc pe acolo. Îi trimit pe copii.

— Dar de ce nu mergi singură?

— Ca să spun drept, spuse ea roşind, mi-e ruşine pentru fiică-mea şi pentru nepoți să merg aşa jerpelită, iar ceva mai nou n-am. Mai şi lenevesc...

— Dar acasă te rogi?

— Mă rog, dar ce fel de rugăciune mai e şi aia, rostită aşa, papagaliceşte. Ştiu că nu aşa se cuvine, dar îmi lipseşte trăirea adevărată. Bine măcar că îmi recunosc nemernicia...

— Da, aşa, aşa, spuse Kasatski, încuviințându-i parcă vorbele.

— Vin, vin acum, răspunse ea ginerelui şi, după ce-şi potrivi basmaua pe cap, ieşi din cameră.

De data asta zăbovi mai mult. Când se întoarse, Kasatski stătea în aceeaşi poziție, cu coatele sprijinite pe genunchi şi capul plecat. Dar îşi pusese traista în spinare.

Când ea intră cu o lămpiță de tablă, fără abajur de sticlă, îşi ridică spre ea ochii frumoşi şi osteniți şi oftă din adâncul sufletului.

— Nu le-am spus cine eşti, începu ea cu sfială. Le-am spus doar că eşti un pelerin de neam nobil şi că te cunosc de multă vreme. Hai în sufragerie, să luăm ceaiul.

— Nu...

— Atunci ți-l aduc aici.

— Nu, n-am nevoie de nimic. Dumnezeu să te aibă-n pază, Paşenka. Eu plec. Dacă ai milă de mine, nu spune nimănui că m-ai văzut. În numele lui Dumnezeu Cel Viu, te rog stăruitor: nu spune nimănui... Îți mulțumesc. M-aş pleca la picioarele tale, dar ştiu că asta te-ar tulbura. Îți mulțumesc şi, în numele lui Hristos, iartă-mă.

— Binecuvântează-mă.

— Dumnezeu să te binecuvânteze. Iartă-mă, în numele lui Hristos.

Dădu să plece, dar ea nu-l lăsă până nu-i aduse pâine, covrigi şi unt. El le luă pe toate şi plecă.

Era întuneric şi nici n-apucă el să meargă mai departe de două case, că femeia îl şi pierdu din vedere. Ştia că înaintează pe drum doar după câinele protopopului, care lătra în urma lui.

„Acum ştiu ce tâlc are visul meu. Paşenka este exact cum ar fi trebuit să fiu eu şi n-am fost. Eu am trăit pentru oameni, prefăcându-mă că trăiesc pentru Dumnezeu, ea trăieşte pentru Dumnezeu, închipuindu-şi că trăieşte pentru oameni. Da, o faptă bună sau o cană cu apă oferită fără gândul la vreo răsplată, sunt mult mai preţioase decât binefacerile cu care i-am copleşit eu pe oameni. Dar am avut eu oare vreo fărâmă de dorinţă sinceră de a-l sluji pe Dumnezeu?" se întreba el, răspunzându-şi: „Dar totul a fost mânjit şi înăbuşit de faima lumească. Da, nu există Dumnezeu pentru cel care a trăit ca mine, de dragul slavei lumeşti. Îl voi căuta."

Şi, aşa cum venise până la Paşenka, o porni mai departe, din sat în sat, când împreună cu alţi pelerini, bărbaţi şi femei, când de unul singur, cerşind în numele lui Hristos pâine şi câte un loc de mas. Uneori îl mai ocăra câte o gospodină rea sau îl mai înjura câte un sătean beat, dar de cele mai multe ori îi dădeau de mâncare, apă de băut şi chiar merinde pentru drum. Înfăţişarea lui de boier câştiga bunăvoinţa unora. Alţii, dimpotrivă, parcă se bucurau că, uite, până şi un boier a ajuns în mizerie. Dar blândeţea lui îi cucerea pe toţi.

Adeseori, când găsea o *Evanghelie* în vreo casă, citea din ea şi întotdeauna, peste tot, oamenii se înduioşau şi îl ascultau cu atâta uimire de parcă auzeau un lucru nou şi totodată de mult ştiut.

Când izbutea să-i ajute pe oameni fie cu sfatul, fie cu ştiinţa sa de carte sau când îi împăca pe cei certaţi, n-apuca să vadă recunoştinţa lor, fiindcă pleca numaidecât. Şi puţin câte puţin, Dumnezeu începu să se arate în sufletul lui.

Odată mergea cu două bătrânele şi un soldat, când fură opriţi de un boier şi de o boieroaică într-un docar tras de un trăpaş, însoţiţi de un bărbat şi o doamnă călare. Soţul boieroaicei mergea cu fiică-sa călare, în vreme ce boieroaica era în docar alături de un călător, pare-se, francez.

Îi opriră pe drumeți ca să-i arate francezului *les pelerins*[109], care, după o superstiție răspândită printre ruşi, în loc să muncească, hoinăresc din loc în loc.

Vorbeau franțuzeşte, crezând că ceilalți nu-i înțeleg.

— *Demandez leur*, spuse francezul, *s'ils sont bien surs de ce que leur pelerinage est agreable à Dieu*[110].

Îi întrebară.

— Cum o da Domnul. Dacă picioarele ajung acolo, poate om ajunge şi cu inima, răspunseră bătrânelele.

Îl întrebară şi pe soldat. El le răspunse că e singur pe lume şi n-are unde să se adăpostească. Îl întrebară şi pe Kasatski cine este.

— Un rob al lui Dumnezeu.

— *Qu'est ce qu'il dit? Il ne repond pas?*[111]

— *Il dit qu'il est un serviteur de Dieu*[112].

— *Cela doit être un fils de prêtre. Il a de la race. Avez-vous de la petite monnaie?*[113]

Francezul avea mărunțiş şi dădu fiecărui pelerin câte douăzeci de copeici.

— *Mais dites leur que ce n'est pas pour des cierges que je leur donne, mais pour qu'ils se régalent de thé*, ceai, ceai, *pour vous, mon vieux*[114], spuse el zâmbind, bătându-l uşurel pe umăr pe Kasatski cu mâna sa înmănuşată.

— Hristos să fie cu voi, răspunse Kasatski, fără să-şi pună căciula şi plecându-şi capul pleşuv.

---

[109] Pelerinii (în fr., în orig.).

[110] Întrebați-i dacă sunt încredințați că pelerinajul lor este pe placul lui Dumnezeu (în fr., în orig.).

[111] Ce spune? Nu răspunde (în fr., în orig.).

[112] Spune că e un rob al lui Dumnezeu (în fr., în orig.).

[113] Trebuie să fie vreun fiu de preot. Se vede că e de neam. Aveți ceva mărunțiş? (în fr., în orig.).

[114] Dar spuneți-le că nu le dau pentru lumânări, ci ca să se cinstească cu ceai... pentru dumneata, moşule (în fr., în orig.).

Lui Kasatski îi aduse mare bucurie întâlnirea aceasta, pentru că izbutise să nesocotească părerea celorlalți şi făcuse lucrul cel mai simplu şi mai uşor de îndeplinit: luase smerit cele douăzeci de copeici şi le dăduse unui tovarăş de-al său, un cerşetor orb. Cu cât conta mai puțin pentru el părerea oamenilor, cu atât mai puternic simțea prezența lui Dumnezeu.

Aşa a dus-o Kasatski timp de opt luni, apoi a fost reținut în azilul din capitala unei gubernii, unde înnoptase alături de alți pelerini. Cum nu avea paşaport, a fost dus la secție. Când l-au întrebat unde-i sunt actele şi cine este, a răspuns că n-are acte şi că e robul lui Dumnezeu. L-au trecut în categoria vagabonzilor, l-au judecat şi l-au deportat în Siberia.

În Siberia s-a aşezat pe pământul unui țăran bogat şi acolo trăieşte şi astăzi. Munceşte în grădina de zarzavat a stăpânului, îi învață pe copii carte şi îngrijeşte de bolnavi.

1890-1898

După bal

Povestire

— Spuneți că omul nu e în stare să distingă singur între bine şi rău, că totul depinde de mediu, că mediul te înghite. Eu cred, în schimb, că totul ține de întâmplare. Să luăm, de pildă, cazul meu.

Aşa începu Ivan Vasilievici, un om respectat de toată lumea, după o discuție în care se susținuse că, pentru a atinge perfecțiunea, e nevoie mai întâi de toate să schimbi condițiile în care trăiesc oamenii. La drept vorbind, nimeni nu spusese că e imposibil să înțelegi singur ce e bine şi ce e rău, însă Ivan Vasilievici avea obiceiul să răspundă propriilor gânduri care-i veneau în timpul discuțiilor şi, cu acest prilej, să istorisească întâmplări din viața sa. Adeseori, povestea cu atâta însuflețire, încât uita cu totul de la ce pornise, mai ales că toate istoriile sale erau cât se poate de sincere şi veridice.

Aşa făcu şi acum.

— Să luăm cazul meu. Nu mediul a fost de vină că viața mea a luat-o pe acest făgaş. Pricina a fost cu totul alta.

— Şi care-i pricina aceasta? întrebarăm noi.

— E o poveste lungă. E mult de povestit ca să înțelegeți.

— Povestiți-ne totuşi.

Ivan Vasilievici căzu pe gânduri şi clătină din cap.

— Da, începu el. Viața mea s-a schimbat cu totul într-o noapte sau, mai bine zis, într-o dimineață.

— Dar ce s-a întâmplat?

— S-a întâmplat că eram îndrăgostit nebuneşte. Mai fusesem îndrăgostit, şi nu o dată, dar asta era iubirea cea mare. Toată povestea ține de trecut. Fetele ei sunt măritate de-acum. E vorba de B., da, de Varenka B.

Ivan Vasilievici ne spuse numele de familie.

— Şi la cincizeci de ani era tot o femeie superbă. În tinerețe însă, pe când avea optsprezece ani, era fermecătoare: înaltă, zveltă, grațioasă şi maiestuoasă. Da, acesta este cuvântul: maiestuoasă. Se ținea mereu neobişnuit de dreaptă, de parcă n-ar fi putut altfel, cu capul uşor dat pe spate şi, chiar dacă era slabă, ba chiar uscățivă, asta îi dădea, pe lângă frumusețea şi statura ei înaltă, un aer regesc care te-ar fi ținut la distanță, dacă n-ar fi fost zâmbetul gingaş, mereu vesel, înflorindu-i pe buze şi în ochii minunați şi strălucitori, radiind din întreaga sa făptură tânără şi grațioasă.

— Cât de frumos o descrie Ivan Vasilievici.

— Oricât m-aş strădui, tot nu sunt în stare să găsesc cuvintele potrivite ca să vă dați seama cum era. Dar nu despre asta e vorba: ceea ce vreau să vă povestesc s-a întâmplat în anii ‘40. Pe vremea aceea eram student la o universitate din provincie. Nu ştiu dacă a fost bine sau rău, dar în universitatea noastră nu existau pe atunci niciun fel de cercuri, nu ne pasionau teoriile. Eram pur şi simplu tineri şi trăiam aşa cum le stă bine tinerilor: studiam şi ne distram. Eu eram un flăcău foarte vesel şi dezghețat, pe deasupra şi bogat. Aveam un buiestraş grozav, îmi dădeam drumul la vale cu sania în compania domnişoarelor (patinajul încă nu era

la modă), chefuiam cu camarazii (Pe vremea aceea nu beam decât şampanie. Când rămâneam fără bani, răbdam, dar în niciun caz nu ne apucam să bem, ca acum, vodcă). Dar cel mai mult îmi plăceau seratele şi balurile. Dansam binişor şi nici urât nu eram.

— Ei, lăsați modestia la o parte, îl întrerupse una dintre interlocutoare. Că doar v-am văzut portretul în dagherotip. Nici vorbă de aşa ceva, eraţi chiar o mândreţe de bărbat.

— Aşa o fi, dar nu despre asta e vorba. Ei, şi eram eu îndrăgostit nebuneşte de fata asta. De Lăsata Secului, am fost invitat la un bal dat de mareşalul nobilimii, şambelan la curtea ţarului, un bătrânel bogat, blajin şi primitor. Invitaţii erau primiţi de soţia lui, o femeie la fel de blândă. Avea pe cap o diademă cu briliante şi era îmbrăcată într-o rochie de catifea cafenie ce-i lăsa dezveliţi sânii şi umerii ofiliţi de bătrâneţe, albi şi durdulii, ca în portretele împărătesei Elisabeta Petrovna. Balul era minunat: o sală splendidă, cu balcon pentru cor, nişte muzicanţi faimoşi pe atunci, de fapt, iobagii unui moşier meloman, un bufet îmbelşugat şi valuri de şampanie. Deşi eram mare amator de şampanie, nu am băut în noaptea aceea, fiindcă oricum eram beat de dragoste. În schimb, am dansat până nu m-au mai ţinut picioarele: şi cadriluri, şi valsuri, şi polci – se înţelege, pe cât s-a putut, toate cu Varenka. Ea purta o rochie albă cu cingătoare roz, mănuşi albe de căprioară, care-i ajungeau aproape până la coatele slabe şi ascuţite, şi pantofiori albi de atlaz. Mazurca mi-a furat-o Anisimov, un inginer antipatic. Nici până azi nu i-am iertat-o. Abia intrase Varenka în sala da bal, că el a şi invitat-o la dans, în timp ce eu, trecând pe la frizer şi apoi mergând să-mi iau mănuşile, întârziasem. Aşa că mazurca n-am dansat-o cu ea, ci cu o nemţoaică pe care o curtasem cu ceva timp înainte. Mă tem însă că în seara aceea m-am purtat foarte nepoliticos: n-am schimbat nicio vorbă cu ea, nici măcar n-am privit-o. Nu vedeam decât silueta înaltă şi zveltă a Varenkăi, în rochie albă cu cingătoare roz, chipul ei radios, îmbujorat, cu gropiţe în obraji şi ochii frumoşi şi calzi. Nu eram singurul care nu-şi putea lua privirea de la ea. Toţi o admirau, bărbaţi şi femei deopotrivă, cu toate că Varenka îi eclipsa pe toţi. Nu puteai să n-o admiri.

Deşi, potrivit protocolului, cum s-ar zice, nu fusesem partenerul Varenkăi la mazurcă, în realitate am dansat cu ea aproape fără oprire. Străbătea întreaga sală venind fără sfială spre mine, iar eu, fără să mai aştept invitaţia, eram în picioare într-o clipită, în vreme ce ea îmi mulţumea cu un zâmbet pentru flerul meu. Când eram condus la ea împreună cu alţii şi nu-şi dădea seama la timp în ce calitate[115] apărusem în faţa ei, oferea braţul altui partener, ridica din umerii micuţi şi îmi zâmbea în semn de părere de rău, parcă dorind să mă consoleze. Când figuri de mazurcă erau în paşi de vals, noi valsam îndelung, iar ea, cu respiraţia întretăiată, îmi spunea zâmbind: *„Encore”*[116]. Şi mai valsam o dată şi încă o dată până nu-mi mai simţeam trupul.

— Cum să nu-l simţiţi? Cred că vă simţeaţi trupul prea bine, mai ales când o cuprindeaţi de mijloc. Şi nu numai pe-al dumneavoastră, dar şi pe-al ei, spuse unul dintre cei prezenţi.

Ivan Vasilievici roşi brusc şi ripostă aproape răstindu-se:

— Aşa sunteţi voi, tineretul de azi. Nu vă gândiţi decât la trup. Pe vremea noastră nu era aşa. Cu cât eram mai îndrăgostit, cu atât femeia devenea mai imaterială în ochii mei. Voi nu vedeţi decât picioare, glezne şi mai ştiu eu ce. Dezbrăcaţi femeile de care sunteţi îndrăgostiţi, în timp ce pentru mine, după cum spunea Alphonse Karr – ce scriitor bun a fost! – obiectul dragostei era întotdeauna îmbrăcat în veşminte de bronz. Noi nu numai că nu dezbrăcam femeia, ci încercam să-i acoperim goliciunea asemeni fiului celui bun al lui Noe. Eh, dar voi n-aveţi cum să înţelegeţi...

— Nu-i luaţi în seamă divagaţiile. Apoi ce s-a întâmplat? interveni unul dintre noi.

— Am dansat aproape întreaga noapte cu ea fără să simt cum a trecut timpul. Cuprinşi parcă de un soi de disperare din pricina oboselii, muzicanţii reluau la nesfârşit aceeaşi mazurcă, cum se întâmplă de obicei la sfârşitul balului. Prin saloane, părinţii se ridicaseră de la mesele de joc,

---

[115] Ritual de alegere a unui partener de dans, constând în ghicirea unei „calităţi” stabilite anterior.

[116] Încă o dată (în fr., în orig.).

în aşteptarea supeului; lacheii alergau de colo-colo aducând la masă câte ceva. Era ora trei. Trebuia să profit de ultimele minute. Am invitat-o din nou şi pentru a suta oară am străbătut sala în paşi de dans.

— Cadrilul de după cină e al meu? am întrebat-o în timp ce o conduceam la locul ei.

— Desigur, dacă nu mă vor lua acasă, mi-a răspuns ea zâmbind.

— Nu te las eu, i-am spus.

— Dă-mi înapoi evantaiul, m-a rugat ea.

— Nu-mi vine să ți-l dau, i-am spus eu întinzându-i evantaiul alb, ieftin.

— Poftim, ca să nu-ți pară rău, spuse ea şi smulse din evantai o pană pe care mi-o oferi.

Am luat pana şi numai din privire mi-am putut exprima entuziasmul şi recunoştința. Eram nu doar vesel şi mulțumit, ci fericit de-a binelea, încercam un simțământ de beatitudine, eram bun, parcă nu mai eram eu, ci o ființă nepământeană care nu ştie ce-i răul, capabilă să facă numai bine. Am ascuns pana în mănuşă şi am rămas țintuit locului, negăsind forța să plec de lângă ea.

— Uite, îl roagă pe *papa* să danseze, îmi spuse, arătând spre un bărbat înalt şi chipeş, un colonel cu epoleți de argint, care stătea în prag alături de stăpâna casei şi de alte doamne. Era tatăl ei, un colonel cu epoleții de argint.

— Varenka, vino încoace, se auzi glasul puternic al gazdei, doamna cu diademă cu briliante şi umeri ca ai împărătesei Elisabeta.

Varenka se îndreptă spre uşă. M-am dus după ea.

— Convinge-l, *ma chère*, pe tatăl dumitale să-ți acorde un dans. Te rog, Piotr Vladislavici, spuse ea întorcându-se către colonel.

Tatăl Varenkăi era un bătrân încă verde, înalt şi foarte chipeş. Era rumen la față, mustața-i albă era răsucită *à la Nicolas I*, iar favoriții, tot albi, se uneau cu mustățile şi părul de pe tâmple, pieptănat înspre față. În ochii lui strălucitori şi pe buze se citea acelaşi zâmbet cald şi vesel ca al fiicei sale. Avea o statură bine legată, cu pieptul larg scos milităreşte în afară, împodobit doar cu câteva decorații, cu umeri puternici şi picioare

lungi şi suple. Era un comandant militar de modă veche, a cărui ținută amintea de slujitorii vrednici ai lui Nicolae I.

Când ne-am apropiat de uşă, colonelul tocmai se scuza, spunând că nu mai ştie să danseze. Îşi scoase totuşi cu un surâs sabia de la şold, o înmână unui tânăr serviabil şi, trăgându-şi mănuşa din piele de căprioară pe mâna dreaptă, spuse zâmbind: „Trebuie să facem totul ca la carte”, o luă pe fiica sa de mână şi se întoarse pe jumătate aşteptând tactul.

Auzind primele acorduri ale mazurcii, bătu sprinten dintr-un picior, îl aruncă în față pe celălalt, iar trupul lui înalt şi impunător se avântă în paşi de dans făcând înconjurul sălii mai întâi încetişor şi lin, apoi zgomotos şi năvalnic, tropotind şi izbindu-şi călcâiele. Silueta grațioasă a Varenkăi plutea parcă aeriană alături de el, scurtându-şi sau lungindu-şi la timp pasul, cu picioruşele ei mici, în pantofi albi de atlaz. Întreaga asistență urmărea fiecare mişcare a perechii de dansatori. Cât despre mine, nu numai că-i admiram, dar îi priveam cu o duioşie vecină cu extazul. Mă înduioşau îndeosebi cizmele lui, cu *sous-pied*-uri, nişte cizme frumoase din piele de viței, nu cum se purtau atunci, cu botul ascuțit, ci de modă veche, cu botul pătrat, fără toc, probabil făcute de cizmarul batalionului. „Ca să-şi poată îmbrăca şi scoate în lume fiica iubită, se mulțumeşte cu cizmele acestea cazone şi nu-şi cumpără altele la modă”, îmi spuneam în timp ce urmăream mişcat boturile pătrate ale cizmelor. Era clar că pe vremuri fusese un dansator neîntrecut, însă acum era greoi şi picioarele nu se mai dovedeau la fel de zvelte pentru toți paşii rapizi şi complicați pe care se străduia să-i facă. Totuşi, dădu două tururi de sală cu uşurință. Dar când, depărtându-şi repede picioarele şi apropiindu-le din nou – cam greoi, e drept – se lăsă pe un genunchi, iar ea, zâmbind şi potrivindu-şi rochia pe care el i-o agățase, îl ocoli cu grație, întreaga sală izbucni în aplauze furtunoase. Ridicându-se cu oarecare greutate, luă cu gingăşie capul fiicei sale între palme şi, sărutând-o pe frunte, o aduse lângă mine, crezând că eu îi sunt partenerul de dans. I-am spus că nu eu sunt cavalerul ei.

— Ei, ce mai contează, fă dumneata acum un tur cu Varenka, spuse el zâmbind blajin şi punându-şi din nou sabia la şold.

Aşa cum e de-ajuns o picătură ca să se reverse întregul conținut al unei sticle, la fel şi dragostea mea pentru Varenka mi-a descătuşat întreaga putere de a iubi până atunci tăinuită în suflet. În clipa aceea îmbrățişam întreaga lume cu dragostea mea. O iubeam şi pe gazda cu diademă şi bust ca al Elisabetei I, şi pe soțul ei, şi pe musafirii lor, şi pe lachei, ba chiar şi pe inginerul Anisimov care mă privea îmbufnat. Pentru tatăl ei însă, cu cizmele lui demodate şi surâsul la fel de cald ca al ei, încercam un sentiment plin de duioşie şi entuziasm.

Mazurca se sfârşise, iar gazdele invitau oaspeții la masă, însă colonelul B. se scuză, spunând că a doua zi trebuie să se trezească devreme, şi îşi luă rămas-bun. M-am speriat la gândul că o va lua şi pe Varenka, însă ea rămase cu mama ei.

După cină, am dansat cu ea cadrilul promis. Deşi fericirea mea părea fără margini, aceasta sporea necontenit. Niciunul dintre noi n-a vorbit despre dragoste. Nu mi-am pus întrebarea dacă o iubesc şi nici pe Varenka n-am întrebat-o ce simte pentru mine. O iubeam şi îmi era de ajuns. Mă temeam doar ca ceva să nu-mi curme fericirea.

Ajuns acasă, m-am dezbrăcat şi aveam de gând să mă culc, dar mi-am dat seama că era cu neputință. Țineam în mână pana din evantaiul ei şi mănuşa pe care mi-o dăduse la plecare, când le ajutasem pe mama ei şi apoi pe ea să urce în cupeu. Mă uitam cu ochii larg deschişi la cele două lucruşoare şi o vedeam ba în clipa când, dintre doi cavaleri, mă alegea pe mine spunându-mi cu glasul ei plăcut: „*Mândrie?* Nu-i aşa?”, după care îmi oferea bucuroasă mâna, ba la masă, sorbind din cupa de şampanie şi privindu-mă galeş pe sub sprâncene. Dar, mai întâi de toate, o vedeam dansând cu tatăl său, mişcându-se cu grație alături de el şi privind fericită şi satisfăcută, în numele amândurora, la spectatorii care-i urmăreau cu admirație. Şi, fără voie, îi contopeam şi pe unul şi pe celălalt în acelaşi sentiment gingaş şi tandru.

Locuiam pe atunci cu fratele meu, care între timp s-a prăpădit. Lui nu-i plăcea deloc lumea mondenă şi nu frecventa balurile; în plus, în perioada aceea îşi pregătea lucrarea de licență şi ducea o viață foarte ordonată. L-am găsit dormind. I-am privit capul ascuns în pernă, pe jumătate

înfăşurat cu un pled, şi m-a cuprins o milă plină de afecțiune, că el nu cunoştea şi nu avea cum să-mi împărtăşească fericirea. Lacheul nostru, iobagul Petruşa, mă întâmpină cu lumânarea în mână şi vru să mă ajute să mă dezbrac, dar l-am trimis la culcare. Fața lui somnoroasă şi părul vâlvoi mă înduioşaseră. Străduindu-mă să nu fac gălăgie, m-am strecurat în odaia mea în vârful picioarelor şi m-am aşezat pe pat. Nu, eram mult prea fericit ca să pot adormi. Pe deasupra, în casă era prea cald, aşa că, fără să-mi scot uniforma, am ieşit tiptil în antreu, mi-am pus mantaua, am deschis uşa din față şi am ieşit în stradă.

Plecasem de la bal după ora patru. Mai trecuseră vreo două ceasuri cu drumul spre casă şi cu timpul petrecut acolo, aşa că acum deja se luminase de ziuă. Era o vreme cețoasă, ca de Lăsata Secului. Zăpada apoasă se topea pe drumuri şi picura de pe toate streşinile. Familia B. locuia pe atunci la marginea oraşului, lângă un câmp întins, străjuit într-o parte de promenadă, iar în cealaltă de Pensionul de fete. Am străbătut străduța noastră pustie şi am ieşit în strada mare, unde am început să întâlnesc trecători şi cărăuşi ale căror sănii încărcate cu lemne lăsau urme de tălpici pe caldarâm. Caii ce-şi legănau ritmic capetele ude sub arcele lucioase, surugiii acoperiți cu rogojini, târşâindu-şi cizmele uriaşe pe lângă sănii, casele pe care ceața le făcea mai înalte – toate îmi erau deosebit de dragi şi îmi păreau pline de înțelesuri.

Când m-am apropiat de câmpul de lângă casa lor, am zărit în celălalt capăt, în direcția promenadei, ceva mare şi negru. Dintr-acolo răzbăteau până la mine sunete de flaut şi de tobă. Sufletul meu era numai muzică şi din când în când parcă se auzea tema mazurcii. Dar muzica de-acum era altfel: aspră şi prevestitoare de rău.

„Oare ce-o fi asta?”, m-am întrebat eu şi m-am luat după sunete, urmând un drum lunecos prin mijlocul câmpului. După vreo sută de paşi, am început să desluşesc prin ceață o mulțime de siluete negre. Pesemne, soldați. „Probabil fac instrucție”, m-am gândit eu şi m-am apropiat împreună cu un fierar, îmbrăcat într-un cojocel soios şi cu şorț pe deasupra, care mergea în fața mea şi căra ceva. Soldații în uniforme negre, aşezați pe două rânduri, față în față, stăteau nemişcați cu arma la picior.

În spatele lor, un toboşar şi un flautist repetau la nesfârşit aceeaşi melodie supărătoare şi stridentă.

— Ce-or fi făcând acolo? l-am întrebat pe fierarul care se oprise lângă mine.

— Îl pedepsesc pe un tătar pentru dezertare, îmi răspunse el mânios, privind spre celălalt capăt al rândurilor.

M-am uitat şi eu într-acolo şi între cele două rânduri am văzut ceva înspăimântător ce se apropia de mine. Era un om gol până la brâu, legat de armele celor doi soldaţi care-l conduceau. Alături păşea un ofiţer înalt, cu manta şi chipiu, al cărui chip mi s-a părut cunoscut. Smucindu-se din tot trupul, târşâindu-şi picioarele prin zăpada fleşcăită, condamnatul venea înspre mine prin ploaia de lovituri ce cădeau asupra lui din ambele părţi, când alunecând pe spate – şi atunci subofiţerii care-l conduceau îl împingeau în faţă –, când gata să se prăvălească în faţă, şi atunci subofiţerii îl ţineau să nu cadă şi-l trăgeau înapoi. Ofiţerul cel înalt păşea în urma lui hotărât şi nervos. Era tatăl Varenkăi, cu faţa lui rumenă, cu mustaţa şi cu favoriţii albi.

La fiecare lovitură, tătarul, parcă mirându-se, îşi întorcea faţa schimonosită de durere în partea de unde cădea lovitura şi, dezvelindu-şi dinţii, repeta aceleaşi cuvinte. Abia când s-a apropiat de mine, i-am desluşit vorbele. Spunea printre suspine: „Fraţilor, fie-vă milă! Fraţilor, fie-vă milă!”. Dar fraţii n-aveau niciun pic de milă şi, când convoiul a ajuns în dreptul meu, am văzut cum soldatul de alături a păşit ferm înainte şi l-a plesnit cu sete cu vergeaua pe spate. Tătarul s-a prăbuşit în faţă, dar plutonierii l-au ţinut şi o lovitură la fel de năprasnică a căzut asupra lui şi din partea cealaltă, apoi iarăşi din dreapta şi din nou din stânga... Colonelul păşea pe lângă el şi, uitându-se când la picioarele sale, când la osândit, trăgea aer în piept, umflându-şi obrajii, şi îl sufla domol afară, prin buzele ţuguiate. Când convoiul trecu de locul unde mă aflam, zării în treacăt spinarea celui pedepsit printre şirurile de soldaţi. Era atât de plină de pete, atât de udă, roşie şi hidoasă, încât nu-mi venea a crede că e trupul unui om.

— O, Doamne! exclamă fierarul lângă mine.

Convoiul se îndepărta, însă din amândouă părțile loviturile cădeau fără încetare peste omul acela care se poticnea şi se încovriga de durere; tobele băteau şi flautul cânta ca şi până atunci, iar silueta înaltă şi chipeşă a colonelului păşea la fel de hotărât alături de cel pedepsit. Deodată, colonelul se opri şi se repezi brusc la un soldat:

— Îți arăt eu cum să-l mângâi, tună glasul lui furios. Cât mai ai de gând să-l mângâi aşa? Cât?

Am văzut cum l-a plesnit peste față cu mâna lui puternică, în mănuşă de piele de căprioară, pe soldatul speriat, mărunțel şi slăbuț, doar fiindcă acesta nu lovise îndeajuns de puternic cu varga spinarea înroşită a tătarului.

— Să fie aduse alte nuiele! se răsti el privind în jur.

Atunci m-a văzut. Prefăcându-se că nu mă recunoaşte, se încruntă şi îmi întoarse grăbit spatele. Eu însă, m-am simțit atât de ruşinat încât, neştiind încotro să mă uit, de parcă aş fi fost prins asupra unei fapte cât se poate de josnică, mi-am plecat privirea şi am luat-o grăbit spre casă. Tot drumul mi-a răsunat în urechi când bubuitul tobei şi şuieratul flautului, când vorbele tătarului: „Fraților, fie-vă milă", când glasul arogant şi mânios al colonelului urlând: „Cât mai ai de gând să-l mângâi? Cât?". Totodată, sufletul mi-a fost cuprins de o tristețe aproape fizică, vecină cu greața. Eram atât de mâhnit, încât m-am oprit de câteva ori, fiindcă mi se părea că sunt cât pe ce să arunc afară toată groaza care mă cuprinsese la vederea acelei privelişti. Nu-mi aduc aminte cum am ajuns acasă şi m-am culcat. Dar nici n-am ațipit bine, că din nou am văzut şi am auzit totul şi am sărit din pat.

„E clar că el ştie ceva ce eu nu ştiu, îmi spuneam gândindu-mă la colonel. Dacă aş şti ceea ce ştie el, aş înțelege ce-am văzut şi nu m-aş mai frământa." Dar, oricât mi-am bătut capul, n-am putut afla ce ştia colonelul. Am adormit abia spre seară, şi asta numai după ce m-am dus la un prieten unde ne-am îmbătat criță amândoi.

Credeți cumva că atunci am ajuns la concluzia că tot ce văzusem era ceva rău? Nici pomeneală. „Dacă toate acestea se făceau cu atâta siguranță şi erau recunoscute ca necesare de toată lumea, era limpede că

ei ştiau un lucru pe care eu nu-l ştiam”, cugetam eu, încercând să-i găsesc rostul. Dar, oricât m-am străduit, n-a fost chip să-l aflu nici atunci, nici mai târziu. Şi întrucât nu l-am aflat, n-am putut să intru în armată, aşa cum îmi dorisem până atunci, ba chiar mai mult, n-am fost în stare nici măcar să am vreo slujbă. După cum vedeți, n-am fost bun de nimic.

— Ei, las’ că ştim noi cum n-ai fost dumneata bun de nimic, spuse unul dintre noi. Mai bine spune-ne câți oameni n-ar fi ajuns buni de nimic, dacă n-ai fi dumneata.

— Ei, astea sunt prostii de-a binelea, spuse sincer contrariat Ivan Vasilievici.

— Dar de dragoste ce s-a ales? am întrebat noi.

— Ce să se aleagă? Dragostea a început să pălească din ziua aceea. Când Varenka se cufunda în gânduri cu un surâs pe buze, aşa cum se întâmpla adesea, îmi aduceam aminte de colonel, de purtarea lui acolo, pe câmp, şi mă cuprindea o senzație neplăcută de stinghereală. Am început s-o văd tot mai rar. Şi aşa dragostea s-a topit pe nesimțite. Aşa că uite ce lucruri se pot întâmpla, în urma cărora viața omului se schimbă şi o apucă pe alt făgaş. Iar dumneavoastră spuneți că... încheie el.

1903

Hagi Murad

Mă întorceam acasă printre câmpuri. Era în toiul verii. Fânul de pe izlazuri fusese strâns şi acum se pregăteau să cosească secara.

În perioada aceasta a anului apare o bogăție încântătoare de flori: trifoi cu flori pufoase şi parfumate, în felurite culori: roşii, albe, roz, părăluțe semețe, margarete „mă iubeşte, nu mă iubeşte” albe ca laptele, cu miezul galben aprins, mirosind înțepător a putregai, cruşățea galbenă cu aromă de miere, campanule albe şi liliachii, aducând a lalele, cu lujere înalte, măzăriche agățătoare, sipici gălbui, roşietice, trandafirii şi viorii, pătlagină cu pufuşor trandafiriu şi parfum delicat, albăstrele de un siniliu puternic în soare şi la tinerețe şi azuriu-roşietice când se lasă seara şi se ofilesc, volbură gingaşă ce se trece repede, cu miros de migdale.

Adunasem un buchet mare de flori multicolore şi o pornisem spre casă, când am zărit într-un şanţ un superb ciulin zmeuriu, în plină floare, căruia pe la noi i se spune „tătar” şi pe care oamenii îl ocolesc atenţi cu coasa, iar dacă se întâmplă să-l taie, îl scot din fân ca să nu-şi înţepe mâinile. Îmi veni ideea să rup ciulinul şi să-l pun în mijlocul buchetului. Am coborât în şanţ şi, alungând bondarul catifelat ce aţipise dulce şi moleşit, înfipt în miezul florii, m-am apucat s-o smulg. Dar nu era simplu deloc. Nu numai că tulpina mă înţepa chiar şi prin batista cu care îmi înfăşurasem mâna, dar era şi atât de tare, încât m-am chinuit vreo cinci minute s-o rup fibră cu fibră. Când, în sfârşit, am izbutit, tulpina era zdrenţuită în ultimul hal şi nici floarea nu mi s-a mai părut atât de proaspătă şi de frumoasă. În afară de asta, arăta cam grosolan şi de prost-gust şi nu se potrivea cu florile gingaşe din buchet. Îmi părea rău că am distrus de pomană o floare ce fusese atât de frumoasă în tufa ei. „Şi totuşi, câtă energie şi forţă de a trăi, m-am gândit amintindu-mi cât mă căznisem s-o rup. Cu câtă tenacitate s-a apărat şi cât de scump şi-a vândut viaţa.”

Drumul spre casă trecea printr-un ogor de cernoziom proaspăt arat. Urcam o pantă uşoară pe o potecă prăfuită. Ogorul aparţinea unui moşier şi era foarte întins, astfel încât pe ambele părţi ale drumului şi drept în faţă spre munte nu se vedea decât ţarina neagră cu brazde egale, încă negrăpate. Pământul fusese bine arat: nicăieri pe câmp nu se vedea nicio plantă, niciun fir de iarbă – totul era negru. „Ce fiinţă crudă şi distrugătoare este omul! Câte vieţuitoare şi plante prăpădeşte pentru propria lui viaţă!”, mă gândeam, căutând fără să vreau ceva viu pe acest câmp negru şi mort. În faţa mea, la dreapta drumului, se zărea o tufă micuţă. Când m-am apropiat, am recunoscut un „tătar” de felul celui a cărui floare o rupsesem degeaba şi apoi o aruncasem.

Tufa de „tătar” avea trei braţe. Unul era rupt şi, ca o mână retezată, îşi ţea ciotul. Pe celelalte două rămăsese câte o floare. Florile acestea fuseseră roşii cândva, acum însă se înnegriseră. O tulpină era frântă la jumătate şi partea cu floarea terfelită la capăt stătea aplecată spre pământ. Cealaltă, deşi murdară de glodul negru, se ţinea dreaptă. Se vedea că tufa fusese strivită de o roată şi mult mai târziu se ridicase iarăşi; de aceea

stătea aplecată într-o rână, dar se înălțase din nou. Părea că cineva îi ciuntise trupul, îi smulsese măruntaiele, îi rupsese mâna, îi scosese ochii. Ea însă se ținea pe picioare şi nu se preda omului care-i potopise suratele din jur.

„Câtă energie! mi-am spus. Pe toate le-a învins omul, a nimicit milioane de ierburi, dar ciulinul ăsta nu se dă bătut."

Şi mi-am adus aminte de o veche istorie din Caucaz, pe care în parte am văzut-o cu ochii mei, în parte am auzit-o de la martori, iar restul mi l-am imaginat. Întâmplarea aceasta, aşa cum s-a închegat în memoria şi închipuirea mea, s-a petrecut precum urmează.

I

Era spre sfârşitul anului 1851.

Într-o seară rece de noiembrie, Hagi Murad intra călare în aulul cecen Mahket, un sat rebel, învăluit la ora aceea în fumul mirosind plăcut a tizic ars.

Abia se stinsese cântarea încordată a muezinului şi în aerul curat de munte, îmbibat de mirosul fumului de tizic, se desluşeau limpede, dinspre fântână – răzbătând prin mugetul vacilor şi behăitul oilor ce se împrăştiau pe la casele înghesuite ale satului, lipite unele de altele ca un fagure – glasurile guturale şi certărețe ale bărbaților şi cele ale femeilor şi copiilor.

Hagi Murad era *naibul*[117] lui Şamil[118], faimos pentru faptele lui de vitejie, care nu pornea la drum decât cu steagul său cu blazon şi însoțit de câteva zeci de *murizi*[119] care-şi demonstrau iscusința într-ale călăriei galopând în jurul lui. Acum însă, înfăşurat într-o pelerină caucaziană cu glugă, de sub care i se zărea puşca, el călătorea doar cu un singur *murid*,

---

[117] Căpetenie locală în Caucaz sau omul de încredere al comandantului.

[118] Şamil (1797-1871), lider al triburilor musulmane din Caucazul de Nord împotriva ruşilor în timpul Războiului Caucazului, al III-lea Imam al Daghestanului şi Ceceniei (1834-1859).

[119] Murid – slujitor pe lângă un preot musulman sau şef de trib.

străduindu-se să se strecoare cât mai neobservat cu putință şi privind scrutător cu ochii lui negri şi ageri chipurile localnicilor întâlniți în cale.

Ajuns în mijlocul satului, Hagi Murad n-o apucă pe ulița ce ducea în piață, ci coti la stânga, pe o ulicioară îngustă. Se opri lângă a doua *saklia*[120] îngropată în coasta dealului şi se uită în jur. Sub streaşina largă a pridvorului nu era nimeni, însă pe acoperiş, în spatele coşului de lut proaspăt vopsit, stătea culcat un om învelit cu un cojoc. Hagi Murad îl atinse uşurel cu coada biciuştii şi plesni din limbă. De sub cojoc se ridică un bătrân cu tichia de noapte pe cap, îmbrăcat într-un *beşmet*[121] zdrențuit şi slinos. Ochii bătrânului erau roşii şi umezi şi, ca să-şi dezlipească pleoapele fără gene, începu să clipească des. Hagi Murad rosti obişnuitul *Salam alaikum*[122] şi-şi descoperi fața.

— *Alaikum salam*, răspunse bătrânul şi, recunoscându-l pe Hagi Murad, îi zâmbi cu gura ştirbă.

Apoi se ridică şi căută să-şi vâre picioarele slăbite în papucii cu tocuri de lemn, lăsați lângă coş. După ce se încălță, îşi îmbrăcă fără grabă cojocul ponosit şi coborî cu spatele scara rezemată de acoperiş. În timp ce se îmbrăca şi cobora, bătrânul îşi clătina capul pe gâtul subțire, zbârcit şi ars de soare, molfăind fără încetare din gura-i ştirbă. Ajuns pe pământ, el apucă ospitalier de căpăstru calul lui Hagi Murad şi scărița din dreapta, însă *muridul* voinic şi sprinten, ce-l însoțea pe *naib*, sări iute din şa şi-l dădu la o parte, luându-i locul.

Hagi Murad coborî de pe cal şi, şchiopătând uşor, intră în pridvor. Îi ieşi repede în întâmpinare un băiat de vreo cincisprezece ani care îşi pironi mirat ochii strălucitori şi negri ca mura coaptă pe noii sosiți.

— Dă fuga la moschee şi cheamă-l pe taică-tău, îi porunci bătrânul şi, luând-o înaintea lui Hagi Murad, îi deschise uşa care scârțâi uşor. În timp ce musafirul intra în *saklia*, dintr-o altă încăpere apăru o femeie nu tocmai

---

120 Căsuță a locuitorilor din Caucaz.

121 Haină scurtă vătuită.

122 Formă de salut la musulmani cu sensul „Pace ție“.

tânără, firavă şi uscățivă, cu un *beşmet* roşu peste cămaşa galbenă şi şalvarii albaştri, ducând nişte perne în brațe.

— Binecuvântată fie venirea ta, spuse ea şi după ce se înclină adânc în fața lui, începu să aranjeze pernele de-a lungul peretelui din față ca oaspetele să se poată aşeza.

— Să-ți trăiască feciorii, răspunse Hagi Murad, scoțându-şi pelerina, puşca şi sabia, pe care apoi le dădu bătrânului.

Acesta atârnă cu grijă în cui puşca şi sabia lângă armele stăpânului casei, între două lighene mari ce străluceau pe peretele tencuit neted şi proaspăt văruit.

Hagi Murad îşi îndreptă pistolul la spate, se apropie de pernele aranjate de femeie şi, strângându-şi poalele *cerkezei,* se aşează. Bătrânul se aşează şi el pe călcâiele goale şi, cu ochii închişi, îşi ridică mâinile cu palmele în sus. Hagi Murad făcu la fel. Apoi amândoi rostiră rugăciunea şi îşi trecură mâinile de-a lungul feței, unindu-şi-le în vârful bărbii.

— *Ne habar*? îl întrebă Hagi Murad pe bătrân, adică: Ce mai e nou?

— *Habar iok* – Nimic nou, răspunse bătrânul, ațintindu-şi ochii roşii şi lipsiți de viață nu spre fața lui Hagi Murad, ci spre pieptul acestuia. Eu stau de obicei la prisacă, acum am venit doar să-mi vizitez feciorul. El e cel care ştie ce e pe-aici.

Hagi Murad înțelese că bătrânul nu vrea să-i spună ce ştie şi ce-ar fi vrut el să afle, aşa că dădu încetişor din cap şi nu mai insistă cu întrebările.

— Nimic bun şi nimic nou, începu totuşi bătrânul. Singura noutate e că toți iepurii se sfătuiesc cum să alunge vulturii. Iar vulturii îi tot sfâşie, când pe unul, când pe altul. Săptămâna trecută câinii de ruşi, vedea-i-aş sfârtecați, au dat foc la fânul celor din Micit, adăugă el cu glas hârâit şi încărcat de ură.

Intră *muridul* lui Hagi Murad, păşind uşor cu picioarele lui puternice pe lutul de pe jos. Îşi scoase şi el, la fel ca Hagi Murad, pelerina, puşca şi sabia şi, păstrându-şi doar pumnalul şi pistolul, şi le atârnă singur pe aceleaşi cuie unde se găseau şi armele stăpânului său.

— El cine e? întrebă bătrânul arătând către cel care intrase în odaie.

— *Muridul* meu. Numele lui e Eldar, răspunse Hagi Murad.

— Bine, zise bătrânul şi îi făcu semn lui Eldar să se aşeze pe o pernă de pâslă lângă Hagi Murad.

Eldar se aşează cu picioarele încrucişate şi-şi aţinti în tăcere ochii frumoşi, ca de berbec, pe chipul bătrânului care acum se luase cu vorba şi povestea cum săptămâna trecută flăcăii lor de ispravă prinseseră doi soldaţi: pe unul îl uciseseră, iar pe celălalt îl trimiseseră lui Şamil, la Vedeno. Hagi Murad îl asculta cu gândul aiurea, trăgând cu coada ochiului la uşă şi ciulind urechile la zgomotele de afară. Se auziră paşi în pridvor, uşa scârţâi şi în odaie intră stăpânul casei.

Sado era un bărbat de vreo patruzeci de ani cu bărbuţă, cu nasul lung şi cu ochii la fel de negri, deşi nu atât de strălucitori ca ai fiului său, băietanul de cincisprezece ani care alergase să-l cheme şi care acum intrase în *saklia* împreună cu tatăl lui şi se aşezase lângă uşă. După ce-şi scoase la intrare papucii de lemn, bărbatul îşi împinse pe ceafă *papaha*[123] veche şi ponosită – lăsând astfel să se vadă o parte din scăfârlia nerasă, acoperită cu păr negru – şi se aşează îndată pe vine în faţa lui Hagi Murad.

Asemenea bătrânului, închise ochii, îşi înalţă mâinile cu palmele în sus, rosti o rugăciune şi abia după aceea începu să vorbească. Spuse că Şamil poruncise ca Hagi Murad să fie prins viu sau mort, că trimişii lui o porniseră la drum chiar cu o zi înainte, că oamenii se tem să nu se supună poruncilor lui Şamil şi de aceea trebuie să fie cu băgare de seamă.

— În casa mea, adăugă Sado, câtă vreme sunt în viaţă, nu se va atinge nimeni de *kunakul*[124] meu. Dar afară, în câmp, cum facem? Trebuie să ne gândim.

Hagi Murad asculta atent şi dădea aprobator din cap. Când Sado isprăvi, spuse:

— Bine. Acum trebuie să trimitem pe cineva la ruşi cu o scrisoare. O să se ducă *muridul* meu, numai că ar avea nevoie de o călăuză.

---

[123] Căciulă de blană caucaziană.

[124] Prieten (în tătară, în orig.).

— Îl trimit pe fratele meu, Bata, zise Sado. Cheamă-l aici pe Bata, i se adresă el fiului său.

Băiatul sări iute în picioare, ca pe arcuri, şi o zbughi din *saklia* fluturându-şi braţele. Peste vreo zece minute se întoarse cu un cecen vânjos, ars de soare, cu picioarele scurte în jambiere negre lăsate neglijent în jos. Era îmbrăcat într-o *cerkezăă* jerpelită, galbenă, cu mânecile zdrenţuite ca nişte franjuri.

Hagi Murad se salută cu noul sosit şi pe loc, fără vorbe de prisos, îl întrebă de-a dreptul:

— Îl poţi conduce pe *muridul* meu la ruşi?

— Pot, se repezi vesel cu răspunsul Bata. Niciun cecen nu s-ar pricepe mai bine decât mine la aşa ceva. Unii promit marea cu sarea, dar nu fac nimic. Eu însă pot.

— Foarte bine, spuse Hagi Murad. Pentru osteneală ai să primeşti trei ruble, mai spuse el, arătându-i trei degete.

Bata încuviinţă din cap în semn că a înţeles, dar adăugă că nu banii îl interesează, ci onoarea de a-l sluji pe Hagi Murad. Toţi muntenii îl ştiau pe Hagi Murad, cum i-a trecut el prin sabie pe porcii de ruşi...

— Bine, îl întrerupse Hagi Murad. Funia-i bună lungă, iar vorba – scurtă.

— Bine, gata cu vorbăria.

— Acolo unde coteşte râul Argun, în faţa unui povârniş, e o poiană în pădure unde se înalţă două stoguri de fân. Ştii locul?

— Îl ştiu.

— Acolo mă aşteaptă trei călăreţi de-ai mei, spuse Hagi Murad.

— *Aya*[125], încuviinţă din cap Bata.

— Întreabă de Han Mahoma. El ştie ce are de făcut şi de vorbit. Du-l la comandantul ruşilor, la prinţul Voronţov[126]. Poţi să faci asta?

---

[125] Da (în tătară, în orig.).

[126] Semion Mihailovici Voronţov, fiul lui Mihail Semionovici Voronţov (1782-1856), prinţ rus şi mareşal, cunoscut pentru succesele sale în luptele cu Napoleon şi, mai ales, pentru participarea în Războiul Caucazian (1844-1853).

— O să-l duc.

— Să-l duci şi să-l aduci înapoi. Poți?

— Pot.

— Îl duci şi te întorci în pădure. Am să fiu şi eu acolo.

— O să le fac pe toate, zise Bata ridicându-se, apoi îşi duse mâinile la piept şi ieşi.

— Mai trebuie să trimit pe cineva în Ghehi, spuse Hagi Murad după ce Bata ieşi din odaie. Iată ce trebuie să..., începu el, apucând cu mâna unul dintre *hozârii*[127] de pe piept, dar îşi lăsă pe dată mâna jos şi tăcu, văzând pe cele două femei care intraseră în casă.

Una dintre ele, femeia slabă şi mai în vârstă care aşezase pernele, era nevasta lui Sado. Cealaltă, aproape o fetişcană, îmbrăcată în şalvari roşii şi *beşmet* verde, avea tot pieptul acoperit cu o salbă din monede de argint. La capătul cosiței ei negre şi aspre, nu foarte lungă, dar groasă, care atârna între umerii ei firavi, era prinsă o rublă de argint. Ochii ei ca murele, la fel cu cei ai tatălui şi fratelui său, străluceau vesel pe fața tânără ce se străduia să pară severă. Nu privea spre musafiri, dar se vedea că le simte prezența.

Nevasta lui Sado aduse o măsuță rotundă pe care erau aşezate ceainicul, colțunaşi, blinii în unt, brânză, *ciurek*[128] şi miere. Fata o urmă cu un lighean, un *kumgan*[129] şi un şergar.

În timp ce femeile aşezau cele aduse în fața oaspeților, mişcându-se fără zgomot în *ciuveacii*[130] lor roşii, Sado şi Hagi Murad nu scoaseră o vorbă. În tot acest răstimp, Eldar rămase încremenit, ca o statuie, privindu-şi cu ochii săi ca de berbec picioarele încrucişate. Doar după ce femeile ieşiră şi paşii lor uşori amuțiră în dosul uşii, Eldar răsuflă uşurat, iar Hagi Murad scoase dintr-un *hozâr* al *cerkezei* un cartuş, iar din lăcaşul gol al acestuia – un bilețel făcut sul.

---

[127] Tuburi metalice cu gloanțe sau cartuşe, fixate pe pieptul *cerkezei*.

[128] Lipie subțire, preparată cu lapte, unt şi cereale.

[129] Urcior din metal sau lut cu gurgui şi capac.

[130] Papuci orientali, uşori, fără tocuri, cu vârfurile ascuțite şi încovoiate.

— Să-l dai fiului meu, spuse, arătându-i biletul.

— Şi răspunsul cui să-l dau? întrebă Sado.

— Îl iei tu şi mi-l aduci mie.

— Aşa o să fac, zise Sado şi puse biletul într-unul din *hozârii cerkezei* sale. Apoi luă *kumganul* şi împinse ligheanul spre Hagi Murad. Acesta îşi suflecă mânecile *beşmetului*, lăsând să i se vadă braţele muşchiuloase şi albe, şi-şi vârî mâinile sub şuviţa de apă rece şi limpede ce curgea din *kumganul* ţinut de Sado. După ce-şi şterse mâinile cu ştergarul curat şi aspru, Hagi Murad se îndreptă spre masa cu bucate. Eldar făcu la fel. În timp ce oaspeţii mâncau, Sado, aşezat în faţa lor, le mulţumi de câteva ori pentru că îi onoraseră casa cu vizita lor. Băieţandrul stătea lângă uşă şi, fără să-şi desprindă ochii negri şi strălucitori de Hagi Murad, zâmbea parcă întărind cu zâmbetul său spusele tatălui său.

Deşi nu mâncase nimic de mai bine de o zi şi-o noapte, Hagi Murad gustă din pâine, din brânză şi, scoţând un cuţitaş de sub pumnal, luă cu el miere şi o întinse pe pâine.

— Mierea noastră e bună. Anul ăsta a fost ca niciodată: şi multă, şi bună, spuse bătrânul, vădit bucuros că Hagi Murad mânca din mierea lui.

— Mulţumesc, zise Hagi Murad şi se îndepărtă de masă.

Eldar ar fi vrut să mai mănânce, dar, la fel ca şi *murşidul*[131] său, se ridică şi îi întinse lui Hagi Murad ligheanul şi *kumganul*.

Sado ştia că primindu-l pe Hagi Murad în casa lui îşi pune în pericol viaţa, întrucât după cearta dintre Hagi Murad şi Şamil, toţi locuitorii Ceceniei fuseseră anunţaţi că li se interzice, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, găzduirea lui Hagi Murad. Ştia că locuitorii aulului puteau afla în orice clipă de prezenţa lui Hagi Murad în casa lui şi-i puteau cere să-l predea. Dar lucrul acesta nu-l tulbura deloc, ba chiar îl bucura. Sado socotea că e de datoria lui să-şi apere oaspetele – *kunakul* –, fie şi cu preţul propriei vieţi, şi era bucuros şi mândru că se purta cum trebuie.

---

131 Îndrumător, învăţător religios al unui *murid*.

— Câtă vreme eşti în casa mea şi mai am capul pe umeri, nimeni n-o să-ţi facă nimic, îi repetă el lui Hagi Murad.

Hagi Murad îl privi drept în ochii lui strălucitori şi, înţelegând că este sincer, îi spuse cu un aer aproape solemn:

— Să ai parte de viaţă şi bucurie.

Sado îşi duse mâinile la piept în semn de mulţumire pentru cuvintele frumoase.

După ce trase obloanele şi aşeză lemnele în vatră, Sado, binedispus şi înflăcărat de cele petrecute, ieşi din încăpere şi intră în acea parte din *saklia* unde locuia familia lui. Femeile încă nu dormeau şi vorbeau despre oaspeţii periculoşi care înnoptau în casa lor.

II

În aceeaşi noapte, din fortul înaintat Vozdvijenskoe, situat la o depărtare de cincisprezece verste de aulul în care rămăsese peste noapte Hagi Murad, ieşiră prin poarta Ceahghirinsk trei soldaţi şi un subofiţer. Soldaţii, în scurte îmblănite şi cu *papahă* pe cap, îşi duceau în bandulieră mantalele făcute sul. Erau încălţaţi în cizme cu carâmbii înalţi peste genunchi, ca toţi soldaţii caucazieni de atunci. Cu arma la umăr, ei merseră la început pe drum, apoi, după vreo cinci sute de paşi, o luară la dreapta, mai făcură vreo douăzeci de paşi prin frunzele uscate ce foşneau sub cizmele lor şi se opriră lângă un paltin frânt al cărui trunchi se zărea chiar şi pe întuneric. La paltinul acesta era trimisă de obicei o patrulă de pază.

Stelele luminoase, care păreau că aleargă peste vârfurile copacilor în timp ce soldaţii mergeau prin pădure, se opriră acum şi ele strălucind cu putere printre ramurile golaşe.

— Slavă Domnului, e uscat! zise subofiţerul Panov, dându-şi jos de pe umăr puşca lungă cu baionetă şi rezemând-o cu zgomot de trunchiul unui copac.

Cei trei soldaţi făcură la fel.

— Asta e, am pierdut-o, mormăi supărat Panov. Ori am uitat-o, ori mi-a sărit din raniță pe drum.

— Ce cauți? îl întrebă unul dintre soldați cu un glas vesel şi plin de viață.

— Luleaua. Dracu' ştie unde s-a rătăcit.

— Da' ciubucul îl mai ai? întrebă glasul vesel.

— Uite-l aici.

— De ce nu-l înfigi direct în pământ?

— Cum adică?

— Ne descurcăm noi într-o clipită.

Fumatul era interzis într-un post de observație, însă postul acesta era departe de a-şi merita numele, era mai degrabă un avanpost trimis aici ca să-i împiedice pe munteni să aducă pe furiş vreun tun – cum mai făcuseră înainte – şi să deschidă focul asupra fortului. Aşa că Panov nu socotea necesar să se lipsească de plăcerea fumatului şi de aceea primi propunerea glumețului. Acesta scoase din buzunar un cuțitaş şi se apucă să scormonească pământul. După ce făcu o gropiță, o netezi, fixă în ea ciubucul, apoi o umplu cu tutun pe care îl îndesă bine şi luleaua era gata. Flăcăruia chibritului lumină pentru o clipă fața cu pometii ieşiți în afară a soldatului culcat pe burtă. În ciubuc se auzi un şuierat uşurel şi Panov simți mirosul plăcut de mahorcă aprinsă.

— Ai aranjat-o? zise el, ridicându-se.

— Cum să nu?

— Straşnic flăcău, Avdeev! Mare meşter, n-am ce zice. Ia să vedem!

Avdeev se răsuci pe-o parte, făcându-i loc lui Panov şi scoțând fum pe gură.

Pufăind după pofta inimii, soldații începură să discute una-alta.

— Umblă vorba că iar şi-a vârât mâna în ladă comandantul companiei. Cică ar fi pierdut la cărți, spuse unul dintre soldați cu glas tărăgănat.

— O să-i pună înapoi, răspunse Panov.

— Păi se ştie că-i ofițer bun, îi întări spusele Avdeev.

— E bun, nimic de zis, continuă morocănos cel care pornise discuția, dar eu socot că cei din companie ar trebui să stea de vorbă cu el: dacă ai luat, spune cât şi când îi dai înapoi.

— Compania o să hotărască, spuse Panov, desprinzându-se pentru o clipă de ciubuc.

— Se ştie că obştea are ultimul cuvânt, îi ținu isonul Avdeev.

— Da' uite că spre primăvară trebuie să cumpărăm ovăz şi cizme, ne trebuie bani şi dacă el i-a luat..., insistă cel nemulțumit.

— V-am mai zis, cum va hotărî compania, repetă Panov. Nu e prima dată: ia bani şi pe urmă îi pune la loc.

În acea vreme, în Caucaz, fiecare companie se administra singură prin aleşii ei. Primea de la vistierie câte şase ruble şi cincizeci de copeici de om şi se aproviziona pe cont propriu: cultiva varză, cosea fân, avea căruțele ei, se mândrea cu caii ei bine hrăniți. Banii companiei erau păstrați într-o ladă, iar cheia se afla la comandantul companiei, care adesea lua bani cu împrumut de acolo. Aşa se întâmplase şi acum şi despre lucrul acesta vorbeau soldații. Morocănosul Nikitin voia să ceară socoteală comandantului, în timp ce Panov şi Avdeev nu credeau că e cazul.

După Panov fumă şi Nikitin care, după ce termină, îşi aşternu mantaua şi se aşeză pe ea cu spatele rezemat de un copac. Soldații tăcură. Se auzea doar cum vântul mişca vârfurile copacilor deasupra lor. Deodată, prin freamătul domol, neîntrerupt, al ramurilor, răzbătură urlete, țipete ascuțite, chelălăituri şi hohote de şacali.

— Ia te uită cum s-au dezlănțuit blestemații, zise Avdeev.

— Râd de tine, de mutra ta strâmbă, se auzi glasul subțirel al celui de-al patrulea soldat, un ucrainean.

Se lăsă din nou liniştea, doar vântul clătina crengile copacilor, când ascunzând, când dezvelind stelele pe cer.

— Ia zi-mi, Antonâci, îl întrebă deodată glumețul Avdeev pe Panov, nu ți se întâmplă niciodată să-ți fie urât?

— De ce să-mi fie urât? răspunse Panov fără chef.

— Păi uneori mi-e atât de urât că-mi vine să-mi pun capăt zilelor.

— Ca să vezi! exclamă Panov.

— De-aia mi-am băut banii atunci, mi se făcuse lehamite de toate. M-a năpădit urâtul aşa, dintr-odată. Şi mi-am spus: hai să mă îmbăt turtă.

— Uneori ți-e şi mai rău de la băutură.

— Chiar aşa a şi fost. Da' ce să-i faci?

— Da' ce te macină atât?

— Pe mine? Dorul de acasă.

— Asta înseamnă că o duceați bine,

— Nu eram bogați, dar o scoteam la capăt. O duceam binişor.

Şi Avdeev se porni să-i înşire aceeaşi istorie pe care i-o mai spusese de nenumărate ori.

— Am plecat de bunăvoie la armată în locul fratelui meu, povesti Avdeev. Avea cinci copii! Iar eu tocmai mă însurasem. Maică-mea a început să se roage de mine să plec eu. Mi-am zis: „Ce am de pierdut? Poate şi-or aminti de binele făcut". M-am înfățişat boierului. Boierul nostru, un om de treabă, îmi spune: „Eşti un flăcău de ispravă, du-te!". Aşa am plecat eu în locul fratelui meu.

— Ce să zic? Ai făcut bine, spuse Panov.

— Însă mă crezi ori nu, acum mă macină urâtul, Antonâci. Şi cel mai rău e când mă gândesc că am plecat în locul fratelui. Păi cum adică, el trăieşte regeşte, iar eu mă chinuiesc aici. Şi cu cât mă gândesc mai mult la asta, cu atât mai tare m-apasă urâtul. Am căzut în păcat, pasămite.

Avdeev tăcu.

— Ce zici, mai tragem un fum? întrebă Avdeev după o pauză.

— Aşa să fie, potriveşte ciubucul!

Dar soldații n-avură parte de fumat. Abia se ridicase Avdeev să fixeze iarăşi ciubucul în gropiță, că prin freamătul ramurilor se auziră nişte paşi pe drum. Panov apucă puşca şi-i dădu un ghiont lui Nikitin cu piciorul. Acesta se ridică în picioare şi-şi luă de jos mantaua. Se ridică şi al treilea soldat, Bondarenko.

— Ei, frații lor, am avut un vis...

— Sst... îl ți stui Avdeev pe Bondarenko şi soldații amuțiră cu urechile ciulite.

Nişte paşi uşori de oameni care nu purtau cizme se apropiau de grupul lor. Se auzeau tot mai desluşit în întuneric foşnet de frunze moarte şi trosnet de crenguțe uscate. Apoi răzbătură glasuri ce vorbeau în limba aceea specială, guturală, a cecenilor. Acum soldații nu numai că auzeau glasurile, ci şi zăriră două umbre ce se profilau printre copaci. O umbră era mai scundă, cealaltă mai înaltă. Când ajunseră în dreptul soldaților, Panov le ieşi în cale cu puşca în mână, însoțit de doi dintre tovarăşii lui.

— Care eşti acolo? strigă el.

— Cecen paşnic, începu cel scund. Era Bata. Armă ioc, sabie ioc, adăugă el arătând spre sine. *Chineaz*[132] trebuie.

Cel înalt stătea tăcut lângă tovarăşul său. Nici el nu avea arme asupra lui.

— E o iscoadă. Trebuie să-l ducem la comandantul regimentului, îi lămuri Panov pe ceilalți.

— *Chineaz* Voronțov mult trebuie la noi, problem important, spuse Bata.

— Bine, bine, vă ducem la el, zise Panov. Asta e, du-i tu împreună cu Bondarenko, se adresă el lui Avdeev, îi predai ofițerului de serviciu şi te întorci aici. Şi fii cu ochii în patru, ai grijă să le porunceşti să meargă în fața voastră. Ăştia cu capul ras sunt şmecheri.

— Da' asta ce-i? replică Avdeev, repezindu-şi puşca cu baionetă în vârf ca şi cum ar înjunghia pe cineva. O dată-i de ajuns s-o înfig în el şi-şi dă duhul pe loc.

— La ce-o să mai fie bun, dacă-l înjunghii, spuse Bondarenko. Haide, marş înainte!

Când nu se mai auziră paşii soldaților ce-i duceau pe ceceni, Panov şi Nikitin se întoarseră la locul lor.

— Dracu' îi poartă pe drumuri noaptea! spuse Nikitin.

— Pesemne e ceva urgent, răspunse Panov. Da' s-a făcut răcoare bine, adăugă el şi, despăturindu-şi mantaua, şi-o puse pe umeri şi se aşează rezemat de copac.

---

[132] Pronunțare stâlcită a cuvântului *kneaz* (prinț, în rusă).

Peste vreo două ceasuri se întoarseră Avdeev şi Bondarenko.

— Cum e, i-ați predat? întrebă Panov.

— I-am predat. Cei de la regiment încă nu se culcaseră. I-am dus direct la comandant. Da' ce flăcăi de treabă sunt ăştia, chit că-s cu capul ras, continuă Avdeev. Pe legea mea! Am şi stat de vorbă cu ei!

— Doar se ştie că te întinzi la vorbă, remarcă Panov nemulțumit.

— Zău că parcă ar fi ruşi de-ai noştri. Unul e însurat. *Maruşka*[133], îl întreb, *bar*[134]? *Bar*, zice el. *Baranciuk*[135], întreb, *bar*? *Bar*, zice. Mulți? O pereche, spune el. Uite-aşa am trăncănit întruna. Buni băieți!

— Buni, cum să nu? spuse Nikitin, da' aşteaptă tu să te nimereşti cu unul față în față, că una-două te lasă cu mațele pe dinafară.

— O să se lumineze în curând, zise Panov.

— Aşa-i, stelele au început să pălească, adăugă şi Avdeev, aşezându-se.

Şi soldații amuțiră din nou.

III

Geamurile cazărmilor şi ale căsuțelor în care trăiau soldații se întunecaseră de mult, dar într-una din cele mai arătoase clădiri ale fortului mai era încă lumină în ferestre. Aici locuia comandantul regimentului Kurinski, Semion Mihailovici Voronțov, aghiotant imperial şi fiul comandantului suprem. Voronțov cu soția sa, Maria Vasilievna, una dintre frumusețile celebre ale Petersburgului, trăiau în lux în micul fort caucazian, cum nu mai trăise nimeni până acum aici. Lui Voronțov însă şi, mai ales, soției lui li se părea că duc o viață nu doar modestă, ci şi plină de lipsuri. În schimb, pe localnici îi uimea traiul lor neobişnuit de bogat.

Acum, la miezul nopții, în salonul spațios, cu pardoseala acoperită de un covor uriaş, cu draperiile grele lăsate, gazdele şi musafirii stăteau la

---

[133] Nevastă.

[134] Este.

[135] Copil.

masa de joc, luminată de patru lumânări, şi jucau cărţi. Unul dintre jucători era chiar stăpânul casei, colonelul Voronţov, un bărbat blond cu faţa prelungă ce purta însemnele şi eghileţii de aghiotant imperial. Avea ca partener pe un tânăr cu părul vâlvoi şi cu o înfăţişare ursuză, absolvent al Universităţii din Petersburg, pe care prinţesa Voronţova îl angajase nu de multă vreme ca profesor pentru băieţelul ei din prima căsătorie. Împotriva lor jucau doi ofiţeri: comandantul de companie Poltoraţki, transferat aici din gardă, un ins cu faţa lată şi rumenă, şi aghiotantul regimentului care se ţinea drept în scaun, cu o expresie de răceală pe chipu-i frumos. Prinţesa Maria Vasilievna, o mândreţe de femeie, trupeşă, cu ochi mari şi sprâncene negre, stătea lângă Poltoraţki, atingându-i picioarele cu crinolina, şi se uita în cărţile lui. În cuvintele ei, în priviri şi în zâmbet, în toate mişcările corpului, în parfumul pe care-l răspândea în jur era ceva ce-l adusese pe Poltoraţki în stare să uite de toate în afară de conştiinţa apropierii ei şi acum făcea greşeală după greşeală, enervându-l tot mai rău pe partenerul său.

— Nu, nu se poate! Iar ai pierdut asul! izbucni roşu la faţă aghiotantul, când Poltoraţki aruncă asul pe masă.

Parcă trezit din somn, Poltoraţki se uită nedumerit cu ochii lui negri, blânzi şi cam depărtaţi unul de celălalt, la aghiotantul nemulţumit.

— Ei, iertaţi-l! zise zâmbind Maria Vasilievna. Vezi, doar ţi-am spus, se adresă ea lui Poltoraţki.

— Dar tocmai asta nu mi-aţi spus, replică Poltoraţki zâmbind.

— Oare? se îndoi prinţesa, zâmbind şi ea.

Zâmbetul acesta drept răspuns îl tulbură şi-l încântă atât de tare pe Poltoraţki, încât roşi până în vârful urechilor şi, adunând cărţile de pe masă, începu să le amestece.

— Nu e rândul tău să le împarţi, interveni sever aghiotantul şi, cu mâna lui albă cu inel pe deget, se apucă să dea cărţile în aşa fel de parcă ar fi vrut să scape de ele cât mai curând.

În salon intră valetul şi-i raportă prinţului că e aşteptat de ofiţerul de serviciu.

— Scuzați-mă, domnilor, spuse prințul în ruseşte, dar cu accent englezesc. Poate joci tu în locul meu, *Marie*.

— Sunteți de acord? întrebă prințesa, ridicându-se zveltă şi grațioasă de pe scaun, în foşnet de mătăsuri şi cu fața radiind fericită de un zâmbet învăluitor.

— Întotdeauna sunt de acord cu orice, spuse aghiotantul, încântat că în perechea adversă o să fie acum prințesa care habar n-avea să joace.

Poltoraţki doar îşi desfăcu larg mâinile zâmbind.

Roberul era pe terminate când prințul se întoarse în salon. Arăta grozav de binedispus şi plin de elan.

— Ştiți ce vă propun?

— Ei?

— Să bem şampanie.

— Pentru aşa ceva sunt gata oricând, spuse Poltoraţki.

— Cum să nu, ar fi foarte plăcut, încuviință şi aghiotantul.

— Vasili! Adu şampanie, ordonă prințul.

— De ce ai fost chemat? întrebă Maria Vasilievna.

— M-au căutat ofițerul de serviciu şi încă o persoană.

— Cine? De ce? se repezi Maria Vasilievna.

— Nu pot să-ți spun, răspunse Voronțov ridicând din umeri.

— Nu poți să spui, îl îngână Maria Vasilievna. Mai vedem noi.

Se aduse şampanie. Oaspeții băură câte un pahar şi, după ce încheiară jocul şi făcură socotelile, începură să-şi ia rămas-bun.

— Compania dumitale e de gardă mâine în pădure? îl întrebă prințul pe Poltoraţki.

— A mea. Dar de ce?

— Atunci ne vedem mâine, îi răspunse prințul, schițând un zâmbet.

— Foarte bucuros, zise Poltoraţki, fără să înțeleagă prea bine ce-i spusese Voronțov, preocupat doar de gândul că într-o clipă va strânge mâna mare şi albă a Mariei Vasilievna.

Aceasta, ca întotdeauna, nu numai că-i strânse mâna cu putere, dar i-o şi scutură energic. Şi după ce-i aminti de greşeala lui cu carourile jucate

aiurea, îi aruncă un zâmbet care lui Poltoraţki îi păru fermecător, duios şi plin de înţeles.

Poltoraţki plecă spre casă uşor exaltat, stare pe care o pot înţelege doar cei care, asemenea lui, crescuţi şi educaţi în înalta societate, după luni întregi de viaţă izolată în armată, întâlnesc din nou o femeie din cercul lor de mai înainte. Şi încă o femeie ca prinţesa Voronţova.

În faţa căsuţei în care locuia cu un camarad, împinse uşa de la intrare, dar văzu că era încuiată. Bătu, dar nu deschise nimeni. Supărat, începu să bată în uşa încuiată cu piciorul şi cu sabia. În spatele uşii se auziră paşi, şi Vavilo, un iobag, acum servitorul lui Poltoraţki, trase zăvorul.

— Ce-ţi veni să încui uşa?! Dobitocule!

— Da' se poate, Aleksei Vladimir...

— Iar te-ai îmbătat! Îţi arăt eu „da' se poate"...

Poltoraţki vru să-l lovească, însă se răzgândi.

— Dracu' să te ia. Aprinde lumânarea.

— Acuşica.

Vavilo era într-adevăr abţiguit, pentru că fusese invitat la onomastica magazionerului. Abia întors acasă, începuse să se gândească la viaţa lui în comparaţie cu cea a magazionerului Ivan Makeici. Acesta avea un salariu, era însurat şi spera ca peste un an să fie lăsat la vatră. Vavilo însă fusese luat pe sus de mic, adică pus să slujească la boieri, iar acum trecuse de patruzeci de ani, nu se însurase şi ducea o viaţă de campanie pe lângă boierul său cam zăpăcit. Boierul era bun, îl bătea rar, da' ce viaţă mai era şi asta! „Mi-a promis că-mi dă act de eliberare la întoarcerea din Caucaz, da' încotro să mă duc cu hârtia asta? Asta-i viaţă de câine!", îşi spunea Vavilo. Şi i se făcuse atât de somn, încât, de teamă să nu intre cineva şi să fure cine ştie ce, trăsese zăvorul şi adormise.

Poltoraţki intră în odaia în care locuia împreună cu camaradul său, Tihonov.

— Ei, cum e? Ai pierdut mult? îl întrebă acesta trezindu-se din somn.

— Dimpotrivă, am câştigat şaptesprezece ruble şi am băut o sticlă de Veuve Clicquot.

— Şi ai admirat-o pe Maria Vasilievna?

— Şi am admirat-o pe Maria Vasilievna, repetă Poltoraţki.

— Mai e puţin şi trebuie să ne sculăm, zise Tihonov. La şase trebuie s-o pornim.

— Vavilo, strigă Poltoraţki, ai grijă să mă trezeşti mâine la cinci.

— Cum să vă trezesc dacă mă luaţi la bătaie?

— Îţi poruncesc să mă trezeşti. M-ai auzit?

— Auzit, să trăiţi.

Vavilo ieşi din odaie, luând cizmele şi hainele stăpânului.

Poltoraţki se întinse în pat şi, zâmbind, îşi aprinse o ţigară şi stinse lumânarea. În întuneric vedea în faţa ochilor chipul zâmbitor al Mariei Vasilievna.

Nici soţii Voronţov nu se culcară imediat. După plecarea oaspeţilor, Maria Vasilievna se apropie de soţul ei şi, oprindu-se în faţa lui, îl întrebă cu severitate:

— *Eh bien, vous allez me dire qu'est ce que c'est?*

— *Mais, ma chère...*

— *Pas de „ma chère"! C'est un émissaire, n'est-ce pas?*

— *Quand même je ne puis pas vous le dire.*

— *Vous ne pouvez pas? Alors c'est moi qui vous le dire!*

— *Vous?*[136]

— Hagi Murad, nu-i aşa? întrebă prinţesa care auzise de tratativele din ultimele zile cu Hagi Murad şi acum presupunea că la soţul ei venise chiar el în persoană.

---

[136] — Ei bine, ai de gând să-mi spui ce se întâmplă?

— Dar, draga mea...

— Nicio „draga mea"! E un emisar, nu-i aşa?

— Totuşi nu pot să-ţi spun.

— Nu poţi? Atunci am să-ţi spun eu!

— Tu? (în fr., în orig.).

Voronțov nu avu cum să nege, însă o dezamăgi când îi spuse că nu fusese Hagi Murad, ci un trimis de-al lui care-l anunțase că Hagi Murad va veni să-l întâlnească în locul unde era stabilită tăierea pădurii.

În monotonia vieții la fort, evenimentul acesta îi încânta grozav pe soții Voronțov. Mai vorbiră puțin despre cât de mult o să-i placă această veste bătrânului Voronțov, apoi, spre trei dimineața, se duseră la culcare.

IV

După cele trei nopți nedormite pe care le petrecuse fugind de *murizii* trimişi de Şamil împotriva lui, Hagi Murad adormise îndată ce Sado ieşise din *saklia*, urându-i noapte bună. Adormise îmbrăcat, proptit în mână, cu cotul înfundat în pernele roşii şi moi, aduse de stăpânul casei. În apropiere, lângă perete, dormea Eldar, aşezat pe spate cu picioarele şi brațele, tinere şi vânjoase, larg desfăcute, astfel că pieptul bombat cu *hozârii* negri pe *cerkeza* albă părea mai ridicat decât capul palid, proaspăt ras, ce alunecase de pe pernă. Buza superioară, uşor ieşită în afară, ca la copii, deasupra căreia mijea un pufuşor, se ridica şi cobora, de parcă ar fi sorbit ceva. Dormea ca Hagi Murad: îmbrăcat, cu pistolul şi pumnalul la brâu. În vatră ardeau mocnit ultimele vreascuri, iar pe sobiță pâlpâia un opaiț.

Spre miezul nopții, uşa de la odaia de oaspeți scârțâi. Hagi Murad sări în picioare cu mâna pe pistol. În odaie intră Sado, păşind fără zgomot pe lutul de pe jos.

— Ce este, întrebă vioi Hagi Murad, ca şi cum n-ar fi dormit niciodată.

— Trebuie să chibzuim, răspunse Sado, aşezându-se pe vine în fața lui Hagi Murad. O femeie te-a văzut de pe acoperiş când venea, i-a povestit bărbatului ei şi acum tot satul ştie că eşti aici. Adineaori a venit o vecină la nevastă-mea să-i spună că bătrânii s-au strâns lângă geamie şi vor să te oprească aici.

— Trebuie să plecăm, zise Hagi Murad.

— Caii sunt gata, spuse Sado şi ieşi din *saklia*.

— Eldar, şopti Hagi Murad.

Auzindu-şi numele, dar, mai ales, auzind glasul *murşidului* său, Eldar sări pe picioarele-i vânjoase şi puse mâna pe *papahă*. Hagi Murad îşi luă armele şi-şi îmbrăcă mantaua. Eldar făcu la fel şi ieşiră amândoi tăcuți în pridvorul din fața căsuței. Băiatul cu ochii negri le aduse caii. La sunetul scos de copitele cailor pe drumul bătătorit din dreptul pridvorului, prin crăpătura uşii de la *saklia* vecină se iți un cap, apoi un bărbat o porni în goană la deal, spre moschee, bocănind din papucii din lemn.

Era o noapte fără lună, însă stelele străluceau intens pe cerul întunecat şi în întuneric se profilau acoperişurile căsuțelor deasupra cărora, în partea de sus a aulului, se înălța moscheea cu minaretul ei. De acolo răzbătea larmă de glasuri.

Apucându-şi la iuțeală puşca, Hagi Murad îşi vârî piciorul în scărița îngustă şi, fără zgomot, aproape pe neobservate, îşi avântă trupul şi se aruncă pe perna înaltă a şeii.

— Dumnezeu să vă răsplătească! spuse el gazdei, găsind cu o mişcare dibace a piciorului drept cealaltă scară, şi atinse uşurel cu biciuşca pe băiatul care-i ținea calul, ca să se dea la o parte. Acesta se feri în lături şi calul, parcă ştiind singur ce are de făcut, ieşi cu pas iute din străduță în drumul mare. Eldar călărea în urma lui, iar Sado, îmbrăcat într-o şubă şi fluturându-şi agitat brațele, aproape că fugea după ei, trecând de pe o parte a străduței înguste pe cealaltă. La ieşirea din aul, în drum, se ivi o umbră, apoi – o alta.

— Stai! Care eşti acolo? Opreşte-te! strigă un glas şi câțiva oameni îi baricadară calea.

În loc să se oprească, Hagi Murad scoase pistolul de la brâu şi îşi îndreptă în forță calul spre oamenii care-i ațineau calea. Aceştia se împrăştiară, iar Hagi Murad, fără să se uite în jur, se năpusti pe drum la vale, gonind din răsputeri. Eldar îl urma în trap întins. În spatele lor răsunară două împuşcături, cele două gloanțe şuierară pe lângă ei, fără să-i nimerească nici pe unul, nici pe celălalt. Hagi Murad continua să galopeze în acelaşi ritm. După vreo trei sute de paşi, îşi opri calul care sufla greu şi ciuli urechile. În față, în josul drumului, se auzea vuietul unei ape repezi. În spate, se auzea cântatul cocoşilor din aul. Printre aceste

zgomote, se distingeau glasuri şi tropot tot mai apropiat de copite. Hagi Murad dădu pinteni calului şi plecă mai departe la trap.

Călăreții care galopau în urma lor îi ajunseră în curând. Erau vreo douăzeci de săteni care hotărâseră să-l rețină pe Hagi Murad sau cel puțin să dea impresia asta, ca să pară curați în fața lui Şamil. Când se apropiară destul ca să-i desluşească în întuneric, Hagi Murad se opri şi, aruncând dârlogii, desfăcu învelitoarea puştii cu un gest familiar al mâinii stângi, iar cu dreapta scoase arma din ea. Eldar făcu la fel.

— Ce vreți? strigă Hagi Murad. Să mă prindeți? Hai, puneți mâna pe mine!

Şi ridică puşca. Locuitorii satului nu mai înaintară.

Ținând puşca în mână, Hagi Murad o porni în jos spre o vâlcea. Călăreții se luară după el, la distanță. Când Hagi Murad trecu pe partea cealaltă a vâlcelei, urmăritorii îi strigară să asculte ce au să-i spună. Drept răspuns, Hagi Murad trase un foc şi-şi continuă drumul în galop. Când îşi opri calul nu se mai auzeau nici urmăritorii, nici cocoşii. Din pădure se desluşeau tot mai clar susurul unei ape şi, din timp în timp, țipătul unei bufnițe. Zidul negru al pădurii se zărea la doi paşi. Era chiar locul unde îl aşteptau *murizii* săi. Apropiindu-se de el, Hagi Murad se opri, trase aer în piept şi fluieră, apoi aşteptă în tăcere. După un minut, din depărtare se auzi un fluierat asemănător. Hagi Murad se abătu din drum şi intră în pădure. După vreo sută de paşi, zări printre trunchiurile copacilor un foc, umbrele unor oameni aşezați în jurul lui şi un cal împiedicat cu şaua pusă, pe care flăcările îl luminau până la jumătate.

Unul dintre oamenii din jurul focului se ridică repede în picioare şi, apropiindu-se de Hagi Murad, apucă dârlogii şi scara. Era Hanefi, avar de baştină, fratele de cruce al lui Hagi Murad, care avea grijă de gospodăria acestuia.

— Stingeți focul, spuse Hagi Murad, coborând de pe cal.

Oamenii începură să împrăştie vreascurile şi să le calce în picioare.

— A trecut Bata pe aici? întrebă Hagi Murad, apropiindu-se de o manta desfăcută pe jos.

— A fost, dar a plecat de mult cu Han Mahoma.

— Pe unde au luat-o?

— Pe drumul acela, răspunse Hanefi, arătând în direcția opusă aceleia de unde venise Hagi Murad.

— Bine, zise Hagi Murad şi, scoțând puşca, se apucă s-o încarce. Trebuie să fim cu luare-aminte, am fost urmărit, se adresă el celui care stinsese focul.

Acesta era cecenul Gamzalo. El se apropie de manta, îşi ridică de pe ea puşca vârâtă în învelitoare şi o porni fără un cuvânt spre marginea poienii, spre locul de unde venise Hagi Murad. După ce descălecă, Eldar îşi apucă de dârlogi calul, îl luă şi pe cel al lui Hagi Murad şi îi priponi strâns pe amândoi de nişte copaci, apoi, la fel ca Gamzalo, se duse cu puşca pe umăr la celălalt capăt al poienii. Focul era stins şi pădurea nu mai părea atât de întunecată ca înainte, deşi stelele licăreau slab pe cer.

Privind stelele, mai cu seamă Cloşca cu Pui, ce se înălțase binişor pe bolta cerului, Hagi Murad socoti că e mult după miezul nopții şi că trecuse timpul rugăciunii de noapte. Îi ceru totuşi lui Hanefi *kumganul* pe care acesta îl purta pretutindeni cu el în desagi şi, punându-şi mantaua, se îndreptă spre apă.

Se descălță, se spălă ritualic pe picioare, apoi păşi desculț pe manta, se aşeză pe vine şi, astupându-şi urechile cu degetele şi închizând ochii, rosti rugăciunile obişnuite cu fața spre Răsărit.

După aceea, se întoarse la locul lui unde erau desagii, se aşeză pe manta, îşi sprijini mâinile pe genunchi şi, cu capul plecat, căzu pe gânduri.

Hagi Murad crezuse întotdeauna în norocul lui. Când punea ceva la cale, credea cu convingere în reuşită şi chiar izbândea în toate. Aşa se întâmplase, cu rare excepții, pe tot parcursul vieții lui furtunoase de luptător. La fel spera să se întâmple şi acum. Îşi imagina cum va porni cu oastea pe care i-o va da Voronțov împotriva lui Şamil, cum îl va lua prizonier şi se va răzbuna, iar țarul rus, drept răsplată, îl va pune conducător nu doar al Avariei, ci şi al Ceceniei întregi, care i se va supune lui. Gândindu-se la toate astea nici nu observă când îl fură somnul.

Visă că împreună cu voinicii săi, care cântau şi strigau „Cu Hagi Murad înainte!”, dă năvală peste Şamil şi îl prinde împreună cu toate nevestele lui,

auzi în somn bocetele şi hohotele lor de plâns. Se deşteptă. Cântecul *La ilaha*[137], strigătele „Cu Hagi Murad înainte!” şi plânsetele nevestelor lui Şamil erau de fapt urletele, vaierele şi hohotele şacalilor care-l treziseră. Hagi Murad îşi înălță capul, se uită printre trunchiurile copacilor la cerul care se lumina dinspre Răsărit şi-l întrebă pe *muridul* ce şedea în apropierea lui de Han Mahoma. Aflând că acesta nu se întorsese încă, Hagi Murad îşi înclină capul şi ațipi din nou.

Îl trezi glasul vesel al lui Han Mahoma, care se înapoiase cu Bata din solia sa. Se aşeză imediat lângă Hagi Murad şi începu să-i povestească cum îl întâmpinaseră soldații şi-l conduseseră chiar la prinț, ce vorbise cu acesta, cum se bucurase prințul şi cum făgăduise să-l întâlnească pe Hagi Murad în locul unde ruşii vor tăia pădurea, pe malul celălalt al râului Micik, în poiana Şalinskaia. Bata întrerupea istorisirea camaradului său, intervenind cu alte amănunte.

Hagi Murad vru să afle cuvânt cu cuvânt ce anume răspunsese Voronțov la propunerea sa de a trece de partea ruşilor. Şi Han Mahoma, şi Bata spuseră într-un glas că prințul făgăduise să-l primească pe Hagi Murad ca pe un oaspete şi să facă astfel ca totul să fie bine pentru el. Hagi Murad mai întrebă de drumul într-acolo şi, după ce Han Mahoma îl încredință că ştie perfect pe unde s-o ia şi o să-l ducă direct la ruşi, scoase banii şi-i dădu lui Bata cele trei ruble promise. Apoi le porunci oamenilor lui să-i scoată din desagi puşca incrustată cu aur şi *papaha* cu turban, iar pe *murizi* îi puse să se gătească pentru a se înfăți̦şa ruşilor aşa cum se cuvine. În timp ce curățau armele, şeile, harnaşamentele şi caii, stelele păliră şi cerul se lumină. Începu să adie un vânticel de zori de zi.

---

[137] *La ilaha ilallah* (Nu există alt dumnezeu în afara lui Allah), cuvinte din crezul religios musulman.

V

Dis-de-dimineață, când încă nu se luminase de ziuă, două companii de soldați cu topoare, sub comanda lui Poltoraţki, ieşiră pe poarta Ceahghirinsk, merseră vreo zece verste şi, după ce desfăşurară un rând de trăgători, se apucară, în revărsatul zorilor, să taie pădurea. Pe la ora opt, ceața amestecată cu fumul înmiresmat al vreascurilor umede, ce trosneau şi pârâiau în focurile aprinse, începu să se ridice, şi tăietorii, care mai înainte nu zăreau nimic nici la cinci paşi, ci doar se auzeau unii pe alții, începură să vadă şi focurile, şi drumul de pădure, acoperit de trunchiuri doborâte. Soarele ba se arăta ca o pată luminoasă în ceață, ba se ascundea din nou. Într-o poiană, nu prea departe de drum, stăteau aşezați pe tobe Poltoraţki şi subalternul său, ofițerul Tihonov, doi ofițeri din compania a treia şi baronul Freze, colegul lui Poltoraţki din corpul de paji, fost ofițer din cavaleria de gardă, degradat din pricina unui duel. În jurul lor rămăseseră aruncate ambalajele de la gustări, mucuri de țigări şi sticle goale. Ofițerii băuseră vodcă, gustaseră câte ceva şi acum atacau sticlele de bere Porter. Toboşarul destupa a opta sticlă. Deşi nu dormise bine, Poltoraţki era cuprins de elan sufletesc şi de o bună dispoziție lipsită de griji, ca întotdeauna când se afla printre soldații şi camarazii săi într-un loc unde primejdia amenința la tot pasul.

Ofițerii purtau o discuție aprinsă pe marginea ultimei noutăți – moartea generalului Slepțov. Niciunul dintre ei nu vedea în moartea aceasta evenimentul cel mai important al vieții – curmarea ei şi reîntoarcerea la izvorul ce-i dăduse naştere –, ci doar vitejia unui brav ofițer care se năpustise asupra muntenilor cu sabia în mână, căsăpindu-i cu înverşunare.

Toți ofițerii, mai ales cei care primiseră botezul focului, ştiau prea bine sau putuseră afla că în războiul din Caucaz, ca de altfel în orice război, nu există asemenea lupte corp la corp, cu săbii şi baionete, aşa cum se presupune şi cum sunt descrise în cărți (iar dacă au loc astfel de lupte, sunt măcelăriți întotdeauna doar cei ce fug). Totuşi, născocirea aceasta acceptată de toți le dădea acel aer de voioşie şi mândrie calmă pe care îl

afişau fie printr-o poză provocatoare, fie printr-o atitudine mai cumpătată. Aşezaţi pe tobele lor, ofiţerii fumau, beau şi glumeau, fără să se sinchisească de moartea care, ca şi în cazul lui Slepţov, ar fi putut să se abată în orice clipă asupra oricăruia dintre ei. Şi, într-adevăr, ca un răspuns la aşteptarea lor, în mijlocul discuţiei, răsună pocnetul puternic al unei împuşcături din partea stângă a drumului, şi un glonţ şuieră vesel în ceaţă, izbindu-se de un copac. Soldaţii răspunseră cu câteva focuri greoaie şi zgomotoase la detunătura adversarului.

— Ehei! strigă voios Poltoraţki. Asta-i dinspre lanţul de trăgători. Păi, frate Kostea, se adresă el lui Freze, eşti un norocos. Du-te la compania ta. Punem acuşica de-o luptă de toată frumuseţea! Un adevărat spectacol!

Baronul retrogradat sări în picioare şi se îndreptă cu paşi repezi spre locul înecat în fum unde se afla compania sa. Lui Poltoraţki i se aduse micuţul murg *kabardin,* acesta încălecă, îşi alinie compania şi o porni spre lanţul trăgătorilor, de unde se auziseră împuşcăturile. Lanţul de trăgători se afla la marginea pădurii, în faţa unei vâlcele pustii. Vântul bătea înspre pădure şi se putea vedea clar nu doar povârnişul ei, ci şi versantul opus.

Când Poltoraţki se apropie de trăgători, soarele se ivi din ceaţă şi pe partea cealaltă a vâlcelei, lângă o altă pădurice, se zăriră câţiva călăreţi la o distanţă de vreo sută de stânjeni. Erau cecenii care-l urmăriseră pe Hagi Murad şi acum voiau să vadă venirea acestuia în tabăra rusească. Unul dintre aceştia trăsese în lanţul de trăgători şi câţiva soldaţi îi răspunseseră. Cecenii se retraseră şi focul încetă. Dar Poltoraţki, apropiindu-se cu compania lui, ordonă să se tragă şi îndată ce răsună comanda se auzi răpăitul vesel şi vioi al puştilor, acompaniat de nori mici de fum ce se risipeau repede. Bucuroşi de această distracţie, soldaţii se grăbeau să-şi încarce armele şi trăgeau foc după foc. Galopând unul după altul şi întărâtaţi pesemne de elanul ruşilor, cecenii traseră câteva focuri asupra lor. Un glonţ atinse un soldat. Era tocmai Avdeev care se afla în postul de observaţie. Când ajunseră în apropierea lui, camarazii îl găsiră cu faţa în jos, apăsându-şi cu amândouă mâinile rana din burtă şi legănându-se ritmic într-o parte şi alta.

— Numai ce începusem să-mi încarc arma, când aud un pocnet, spuse un soldat de lângă el. Mă uit şi-l văd că scapă puşca din mână.

Avdeev făcea parte din compania lui Poltoraţki. Văzând că soldaţii se îngrămădesc în jurul rănitului, Poltoraţki se apropie.

— Ce-i cu tine, frate, te-au nimerit? întrebă el. Unde?

Avdeev nu răspunse.

— Numai ce începusem să-mi încarc arma, Înălţimea Voastră, începu iarăşi colegul lui Avdeev, când aud un pocnet; mă uit şi-l văd cum scapă arma din mână.

— Ţî-ţî, plescăi din limbă Poltoraţki. Cum e, Avdeev, te doare?

— Nu mă doare, da' nu mă lasă să merg. Poate-mi daţi o gură de vodcă, Înălţimea Voastră.

Vodca, mai bine zis spirtul pe care-l beau soldaţii în Caucaz, nu era greu de găsit, şi Panov, încruntat şi cu o faţă gravă, îi aduse un căpăcel de spirt. Avdeev luă o înghiţitură, dar respinse îndată căpăcelul cu mâna.

— Sufletul n-o vrea, zise el, bea tu.

Panov bău ce rămăsese. Avdeev încercă din nou să se ridice şi căzu la loc. Soldaţii aşternură pe jos o manta şi-l aşezară pe ea.

— Înălţimea Voastră, vine colonelul, îi spuse plutonierul-major lui Poltoraţki.

— Bine, ai tu grijă de el, zise Poltoraţki şi, agitându-şi biciuşca, plecă în trap întins în întâmpinarea lui Voronţov.

Voronţov venea călare pe un armăsar roib, de rasă englezească, însoţit de aghiotantul regimentului, de un cazac şi un interpret cecen.

— Ce s-a întâmplat aici, la voi? îl întrebă el pe Poltoraţki.

— Un grup de ceceni a atacat lanţul de trăgători, răspunse acesta.

— Ei, ei, dumneata ai pus la cale toată tărăşenia asta.

— Nu eu, prinţe, spuse zâmbind Poltoraţki, ei ne-au căutat pricină.

— E adevărat că a fost rănit un soldat?

— Aşa e, din păcate. E un soldat de nădejde.

— A fost rănit grav?

— Se pare că da, în burtă.

— Dar ştii unde merg acum? îl întrebă Voronţov.

— Nu ştiu.

— Nici măcar nu ghiceşti?

— Nu.

— A apărut Hagi Murad şi ne întâlnim cât de curând.

— Nu se poate!

— Ieri a venit un trimis din partea lui, zise Voronțov, stăpânindu-şi cu greu un zâmbet de bucurie. Acum mă aşteaptă probabil în poiana Şalinskaia. Aşază-ți trăgătorii în fața poienii şi apoi vino după mine.

— Am înțeles, spuse Poltoraţki salutând cu mâna la căciulă şi plecă la compania sa.

Îşi conduse oamenii pe partea dreaptă şi ordonă plutonierului-major să facă acelaşi lucru pe partea stângă. Iar pe rănit îl duseră în fort patru soldați.

Poltoraţki se întorcea la Voronțov, când zări în urma lui nişte călăreți care veneau spre el. Ofițerul se opri şi-i aşteptă.

În fruntea lor mergea pe un cal cu coama albă un bărbat cu înfățişare impunătoare, îmbrăcat într-o *cerkezăalbă*, cu turban peste *papahă* şi cu armele incrustate cu aur. Era Hagi Murad. Se apropie de Poltoraţki şi îi spuse ceva în tătară. Poltoraţki ridică din sprâncene, îşi desfăcu brațele în semn că nu înțelege şi zâmbi. Hagi Murad îi răspunse tot cu un zâmbet, copilăresc şi plin de bunătate, care-l ului pe Poltoraţki. Acesta nu se aştepta deloc ca temutul muntean să arate astfel. Şi-l închipuia mohorât, aspru şi neprietenos, iar în fața lui stătea un om cât se poate de simplu, zâmbindu-i blajin, nu ca un străin, ci ca un vechi prieten. Un singur lucru îl deosebea de ceilalți: ochii lui foarte depărtați care te priveau drept în față, scrutător şi cu stăpânire de sine.

Suita lui Hagi Murad era formată din patru oameni. Din ea făcea parte Han Mahoma care cu o noapte înainte fusese la Voronțov. Era un bărbat cu ochii negri, strălucitori, parcă fără pleoape, cu fața rotundă şi rumenă ce trăda dragostea de viață. Mai era un bărbat vânjos, robust şi păros, cu

sprâncenele îmbinate. Acesta era *tavlinul*[138] Hanefi, care se îngrijea de toate bunurile lui Hagi Murad. Ţinea de frâu un cal de rezervă, cu desagi umpluţi până la refuz. Ieşeau însă în evidenţă ceilalţi doi: unul – tânăr, cu talia subţire ca de femeie, dar lat în spate, cu o bărbuţă blondă ce abia îi mijea, o mândreţe de bărbat cu ochi frumoşi ca de berbec – acesta era Eldar, iar celălalt – chior, fără sprâncene şi gene, cu o barbă roşcată tunsă scurt şi cu o cicatrice care-i brăzda nasul şi faţa – era cecenul Gamzalo.

Poltoraţki i-l arătă lui Hagi Murad pe Voronţov care apăruse pe drum. Hagi Murad se îndreptă spre acesta şi, când ajunse în dreptul lui, se opri, îşi duse mâna dreaptă la piept şi, oprindu-se, spuse ceva în tătară. Tălmaciul cecen traduse:

— Mă predau ţarului rus şi vreau să-i slujesc. De mult doream lucrul acesta, dar nu m-a lăsat Şamil.

După ce-l ascultă pe tălmaci, Voronţov îi întinse lui Hagi Murad mâna în mănuşă din piele de căprioară. Hagi Murad privi mâna întinsă şi, după ce ezită o clipă, o strânse cu putere şi mai rosti câteva cuvinte, uitându-se când la tălmaci, când la Voronţov.

— Spune că n-a vrut să se înfăţişeze nimănui altcuiva decât domniei-tale, pentru că eşti fiul serdarului. Te-a respectat foarte mult dintotdeauna.

Voronţov dădu din cap în semn că-i mulţumeşte. Hagi Murad mai adăugă ceva, arătând spre suita sa.

— Spune că oamenii aceştia, *murizii* lui, vor face la fel ca el, îi vor sluji pe ruşi.

Voronţov îi cuprinse cu privirea şi le făcu şi lor semn din cap.

Veselul Han Mahoma, cu ochii negri şi parcă fără pleoape, dădu şi el din cap şi-i spuse ceva lui Voronţov, pare-se, ceva nostim, pentru că avarul păros zâmbi, arătându-şi dinţii de un alb strălucitor. Roşcovanul Gamzalo îi aruncă însă lui Voronţov o privire scurtă, apoi îşi aţinti ochiul sângeriu pe urechile calului.

---

[138] Muntean din Daghestan.

În timp ce Voronțov şi Hagi Murad, urmați de oamenii lor, se îndreptau spre fort, soldații care rupseseră rândurile şi se adunaseră grămadă comentau cele întâmplate:

— Câte suflete a prăpădit, blestematul! Şi acum, poftim, ai noştri nu mai ştiu cum să-i facă pe plac, spuse unul dintre ei.

— Păi cum altfel? A fost primul comandir al lui Şamil. Iar acum, ca să vezi...

— Da' e chipeş, nimic de zis, un adevărat *djighit*[139].

— Ce zici de roşcovanul ăla? Se uită pe sub sprâncene ca o fiară!

— Oh, pesemne e câinos rău la suflet.

Toți îl remarcaseră mai ales pe roşcovan.

Din locul unde se tăia pădurea, soldații care se aflau mai aproape de drum alergară să-i privească. Ofițerul strigă la ei, dar Voronțov îl opri.

— Lasă-i să se uite la vechea lor cunoştință. Ştii cine-i ăsta? îl întrebă Voronțov pe un soldat din apropiere, pronunțând rar cuvintele cu accentul lui englezesc.

— Nu ştiu, Luminăția Voastră.

— De Hagi Murad ai auzit?

— Cum să n-aud, Luminăția Voastră, l-am bătut de multe ori.

— Ei, dar şi noi ne-am căpătat-o de la el.

— Cum ziceți, Luminăția Voastră, răspunse soldatul, încântat că stătuse de vorbă cu comandantul.

Hagi Murad îşi dădu seama că se vorbea despre el şi un zâmbet vesel licări în privirea lui. Voronțov se întoarse în fort foarte binedispus.

VI

Voronțov era cât se poate de satisfăcut că lui anume îi fusese dat să-l atragă şi să-l întâmpine pe cel mai însemnat şi mai puternic duşman al Rusiei, al doilea după Şamil. Un singur lucru nu-i era pe plac:

---

[139] Călăreț din Caucaz, vestit prin iscusința sa de a călări şi de a mânui armele.

comandantul suprem al trupelor din Vozdvijenskoe era generalul Meller-Zakomelski şi se cuvenea ca întreaga acțiune să fie întreprinsă cu aprobarea lui. Iar Voronțov făcuse totul din proprie inițiativă, fără să-l informeze, deşi risca să aibă neplăceri mai târziu. Gândul acesta îi otrăvea oarecum bucuria.

Ajuns acasă, Voronțov îi lăsă în grija aghiotantului regimentului pe *murizii* lui Hagi Murad, iar pe acesta îl invită în casă.

Prințesa Maria Vasilievna, gătită şi zâmbitoare, însoțită de fiul ei, un băiețel de şase ani, drăgălaş şi cu părul cârlionțat, îl întâmpină pe Hagi Murad în salon. Ducându-şi mâinile la piept, oaspetele îi spuse cumva solemn, prin intermediul tălmaciului, că se socoate *kunakul* prințului, întrucât acesta îl primise în casa lui şi că pentru un *kunak* întreaga familie a prințului este la fel de sfântă ca şi prințul însuşi. Mariei Vasilievna îi plăcură şi înfățişarea, şi manierele lui Hagi Murad. Faptul că el roşise când ea îi întinsese mâna mare şi albă o făcu şi mai binevoitoare în privința lui. Îl invită să ia loc şi, după ce-l întrebă dacă doreşte cafea, porunci să fie servit. Hagi Murad refuză totuşi cafeaua când i se aduse. Înțelegea puțin ruseşte, dar nu putea vorbi şi când nu înțelegea, zâmbea, iar zâmbetul lui îi plăcea Mariei Vasilievna, la fel cum îi plăcuse şi lui Poltoraţki. Băiețelul Mariei Vasilievna, cu păr cârlionțat şi ochi jucăuşi, căruia ea îi spunea Bulka[140], stătea lângă mama lui şi nu-şi dezlipea privirea de Hagi Murad, despre care auzise că ar fi un luptător faimos.

Lăsându-l pe Hagi Murad în compania soției, Voronțov se duse la cancelarie să dispună înştiințarea conducerii în legătură cu trecerea lui Hagi Murad de partea lor. După ce scrise raportul către comandantul flancului stâng – generalul Kozlovski –, care se afla în Groznaia, şi o scrisoare tatălui său, Voronțov o porni în grabă spre casă, temându-se că soția ar putea fi nemulțumită că-i lăsase în grijă un străin de temut, cu care trebuia să se poarte în aşa fel, încât nici să nu-l jignească, nici să nu-l răsfețe prea tare. Dar teama lui se dovedi a fi fost neîntemeiată. Hagi

---

[140] Chiflă (rusă).

Murad stătea în fotoliu, ținându-l pe genunchi pe Bulka, fiul vitreg al lui Voronțov, şi asculta atent, cu capul aplecat, ce-i spunea tălmaciul care-i traducea cuvintele Mariei Vasilievna. Râzând cu poftă, Maria Vasilievna îi spunea că, dacă el ar dărui fiecărui *kunak* obiectul personal pe care acesta îl laudă, ar ajunge în curând să umble în costumul lui Adam.

La intrarea prințului, Hagi Murad se ridică în picioare, dându-l jos de pe genunchi pe Bulka care părea mirat şi ofensat de gestul oaspetelui. Expresia jucăuşă a feței lui deveni pe dată gravă şi severă. Se aşează doar după ce luă loc şi Voronțov. Continuând conversația, îi răspunse Mariei Vasilievna că aşa e legea lor, să-i ofere *kunakului* orice e pe placul acestuia.

— Fiul tău e *kunak* meu, adăugă el în ruseşte, mângâind părul cârlionțat al băiețelului care i se cățărase din nou pe genunchi.

— Banditul tău e încântător, îi spuse soțului în franțuzeşte Maria Vasilievna. Bulka s-a apucat să-i admire pumnalul şi el i l-a dăruit.

Bulka îi arătă pumnalul tatălui său vitreg.

— *C'est un objet de prix*[141], zise Maria Vasilievna.

— *Il faudra trouver l'occasion de lui faire cadeau*[142], replică Voronțov.

Hagi Murad stătea cu ochii plecați şi, mângâind părul băiețelului, repeta:

— *Djighit, djighit*.

— E un pumnal minunat, nespus de frumos, spuse Voronțov, scoțând până la jumătate lama bine ascuțită din oțel de Damasc cu un şănțuleț pe mijloc. Mulțumeşte-i.

Apoi se adresă interpretului:

— Întreabă-l cu ce-i pot fi de folos.

Interpretul traduse şi Hagi Murad răspunse pe loc că nu-i trebuie nimic, dar că îl roagă să fie dus într-un loc unde să se poată ruga. Voronțov chemă valetul şi îi porunci să îndeplinească dorința oaspetelui.

---

[141] E un obiect prețios (în fr., în orig.).

[142] Va trebui să găsim un prilej de a-i face un cadou (în fr., în orig.).

Fața lui Hagi Murad, după ce acesta rămase singur în camera ce-i fusese pusă la dispoziție, se schimbă: expresia de mulțumire când duioasă, când gravă, dispăru lăsând loc îngrijorării.

Voronțov îl primise mult mai bine decât se aşteptase. Dar cu cât era mai bună primirea făcută, cu atât mai puțin se încredea Hagi Murad în Voronțov şi în ofițerii acestuia. Se temea de ce putea fi mai rău: să fie arestat, pus în lanțuri şi trimis în Siberia sau chiar să fie ucis. Şi, de aceea, era precaut.

Îl întrebă pe Eldar, care venise pe la el, unde erau adăpostiți *murizii* şi caii şi dacă le fuseseră luate armele.

Eldar îi raportă că oamenilor li se oferise o magazie, caii fuseseră duşi în grajdurile prințului, nu le luase nimeni armele, iar tălmaciul îi ospătează acum cu bucate şi ceai.

Hagi Murad clătină nedumerit din cap, se dezbrăcă şi îşi spuse rugăciunile. După ce le isprăvi, porunci să-i fie adus pumnalul de argint, se îmbrăcă, îşi puse cingătoarea şi se aşeză cu picioarele pe divan aşteptând să vadă ce-o să se mai întâmple.

La ora patru îl chemară să ia masa cu prințul.

La masă Hagi Murad nu mâncă decât puțin pilaf pe care şi-l puse în farfurie din partea de unde se servise şi Maria Vasilievna.

— Se teme să nu-l otrăvim, îi spuse ea soțului. A luat de unde am luat şi eu.

Apoi se întoarse spre Hagi Murad, întrebându-l prin interpret, când îşi va face din nou rugăciunea. Hagi Murad ridică cinci degete arătând spre soare.

— Vasăzică în curând.

Voronțov îşi scoase ceasul Breguet[143] şi apăsă arcul. Ceasul sună de patru şi un sfert. Sunetul acesta îl uimi, pare-se, pe Hagi Murad, pentru că îl rugă pe prinț să mai sune o dată şi să-l lase să privească ceasul.

---

[143] Ceas de buzunar cu sonerie, lucrat în atelierul lui Abraham-Louis Breguet (1747-1823).

— *Voilà l'occasion. Donnez-lui la montre*[144], îi spuse Maria Vasilievna soțului.

Voronțov îi oferi imediat ceasul lui Hagi Murad, care-şi duse mâna la piept şi-l primi. Apăsă de câteva ori arcul micuț, ascultând şi dând aprobator din cap.

După masă, prințul fu anunțat că a sosit aghiotantul lui Meller-Zakomelski.

Aghiotantul îi transmise prințului că generalul, care tocmai aflase de trecerea lui Hagi Murad de partea lor, e foarte nemulțumit că nu fusese înştiințat şi cere ca Hagi Murad să fie dus îndată la el. Voronțov răspunse că ordinul generalului va fi îndeplinit şi, prin intermediul tălmaciului, îi spuse lui Hagi Murad de cererea generalului şi îl rugă să meargă împreună cu el la Meller.

Aflând de ce venise aghiotantul, Maria Vasilievna înțelese imediat că între soțul ei şi general ar putea avea loc o scenă neplăcută şi, cu toate obiecțiile prințului, se pregăti să-i însoțească pe el şi pe Hagi Murad la general.

— *Vous feriez beaucoup de rester; c'est mon affaire, mais pas la vôtre*.

— *Vous ne pouvez m'empêcher d'aller voir madame la general*.[145]

— Ai putea merge altădată.

— Vreau să merg acum.

Nu era nimic de făcut. Voronțov consimți şi plecară toți trei.

Când ajunseră, Meller, cu o politețe rece, de rău augur, o conduse pe Maria Vasilievna la soția lui, iar aghiotantului îi ordonă să-l însoțească pe Hagi Murad în sala de primire şi să nu-l lase să iasă până la noi ordine.

— Vă rog, îi spuse el lui Voronțov, deschizând uşa de la birou şi făcându-i loc prințului să intre înaintea lui.

În birou, se opri în fața acestuia şi, fără să-l invite să se aşeze, îi spuse:

---

[144] Iată prilejul să-i oferi ceasul (în fr., în orig.).

[145] — Ai face mai bine să rămâi acasă: e problema mea, nu a ta.

— Nu mă poți împiedica să merg s-o văd pe doamna general (în fr., în orig.).

— Aici eu sunt comandantul general şi orice tratative cu duşmanul trebuie duse cu aprobarea mea. De ce nu mi-aţi raportat că Hagi Murad a trecut de partea noastră?

— Trimisul lui Hagi Murad a venit la mine şi mi-a comunicat dorinţa acestuia de a se preda mie, răspunse Voronţov, palid de emoţie, aşteptându-se la o ieşire grosolană din partea generalului şi, totodată, molipsindu-se de furia lui.

— Vă întreb din nou, de ce nu mi-aţi raportat?

— Intenţionam s-o fac, domnule baron, dar...

— Pentru dumneavoastră nu sunt baron, ci Excelenţa Voastră.

Şi, deodată, supărarea baronului, ţinută în frâu atâta vreme, răbufni. Îi spuse în faţă tot ce clocotea de mult în sufletul său.

— Nu-mi servesc de douăzeci şi şapte de ani suveranul, ca persoane intrate de ieri-alaltăieri în armată, folosindu-se de relaţiile lor de rudenie, să dea ordine sub nasul meu în probleme care nu-i privesc.

— Vă rog, Excelenţa Voastră, să nu spuneţi lucruri neadevărate despre mine, îl întrerupse Voronţov.

— Spun adevărul şi nu permit..., vorbi şi mai enervat generalul.

În clipa aceea intră Maria Vasilievna în foşnet de fuste, urmată de soţia lui Meller-Zakomelski, o doamnă de statură mijlocie, cu o înfăţişare modestă.

— E prea mult, domnule Baron, Simon n-a vrut să vă creeze neplăceri, începu Maria Vasilievna.

— Dar, prinţesă, eu nu spun că...

— Hai să lăsăm deoparte povestea asta. Ştiţi vorba aceea: mai bine o pace strâmbă decât o judecată dreaptă. Dar ce tot spun eu...?

Începu să râdă.

Supărarea generalului nu rezistă râsului fermecător al frumoasei femei. Pe sub mustaţă i se ivi un zâmbet.

— Recunosc că am greşit, spuse Voronţov, însă...

— Ei, şi eu m-am cam aprins, zise Meller şi-i întinse mâna prinţului.

Pacea fiind încheiată, hotărâră ca Hagi Murad să rămână un timp la Meller, iar mai târziu să fie trimis comandantului flancului stâng.

Hagi Murad şedea în camera de alături şi, deşi nu înțelegea ce se vorbea, pricepu ce trebuia să priceapă şi anume că discutau despre el, că plecarea lui de la Şamil era un fapt extrem de important pentru ruşi şi că ar putea pretinde mult de la ei, numai dacă nu-l vor surghiuni sau ucide. Mai înțelese, de asemenea, că Meller-Zakomelski, deşi comandant, nu are aceeaşi greutate ca Voronțov, subalternul său, şi că Voronțov e mai important decât Meller-Zakomelski, astfel că atunci când Meller îl chemă la el şi începu să-i pună tot felul de întrebări, Hagi Murad afişă o atitudine mândră şi sobră, spunând că a plecat din inima munților ca să slujească țarul alb şi că despre asta va da socoteală doar serdarului, adică prințului Voronțov[146], comandantul suprem, aflat la Tiflis[147].

VII

După ce fusese rănit, Avdeev a fost dus la spitalul instalat într-o căsuță acoperită cu şindrilă, aflată în apropierea ieşirii din fort, şi pus într-un pat liber din salonul comun.

În salon erau patru bolnavi: unul se zbătea în fierbințeala tifosului, altul, palid, cu cearcăne vineții sub ochi, căsca fără încetare în aşteptarea unei noi crize, ultimii doi, fuseseră răniți într-un atac cu trei săptămâni în urmă, unul în palmă (acesta stătea în picioare) şi celălalt în umăr (era culcat în pat). Toți, în afara celui bolnav de tifos, se strânseră în jurul nou-venitului, punând întrebări celor care-l aduseseră.

— Uneori plouă cu gloanțe de parcă ar fi boabe de mazăre şi nu se întâmplă nimic, iar acum să fi fost doar vreo cinci împuşcături, povesti unul dintre cei care-l transportaseră.

— Fiecare cu ce i-e dat.

— Oh! gemu Avdeev, stăpânindu-se să țipe de durere când îl culcară în pat. După ce îl aşezară, el îşi încruntă sprâncenele fără să mai geamă, dar

---

[146] Adică M.S. Voronțov (v. nota 2, p. 467).

[147] Actualul Tbilisi.

începu să-şi mişte necontenit tălpile. Îşi ținea mâinile peste rană cu privirea aținti tă în gol.

Veni doctorul şi ordonă să fie întors pe burtă ca să vadă dacă nu cumva glonțul ieşise prin spate.

— Asta ce mai e? întrebă doctorul arătând spre nişte cicatrice albe ce se întretăiau pe spate şi pe fund.

— O poveste veche, Înălțimea Voastră, rosti Avdeev gemând.

Erau urmele unei pedepse primite pentru că băuse nişte bani care nu-i aparțineau.

Îl întoarseră din nou şi doctorul scormoni îndelung cu o sondă în burta lui, dădu de glonț, dar nu izbuti să i-l scoată. După ce îi pansă rana şi-i puse un plasture, doctorul plecă. Cât timp medicul îl scormonise în rană şi îl bandajase, Avdeev zăcuse cu dinții încleştați şi ochii închişi. După plecarea acestuia, deschise ochii şi privi mirat în jur. Se uita țintă la bolnavi şi la felcer, dar parcă nu-i vedea pe ei, ci altceva, ceva uluitor.

Sosiră Panov şi Serioghin, colegii lui, însă Avdeev zăcea mereu la fel, privind în gol. Multă vreme n-a fost în stare să-i recunoască, deşi ochii îi erau aținti ți asupra lor.

— Piotra, nu vrei să trimiți vorbă acasă? îl întrebă Panov.

Avdeev nu răspunse, cu toate că se uita la el.

— Spune-mi, nu vrei să transmiți ceva acasă? repetă Panov, atingându-i mâna rece, mare şi ciolănoasă.

Avdeev se dezmetici parcă dintr-odată.

— A, ai venit, Antonâci!

— Da, uite, am venit. Nu vrei să trimiți vorbă acasă? O să scrie Serioghin.

— Serioghin, articulă Avdeev, întorcându-şi cu greu privirea spre Serioghin, scrii tu?... Atunci scrie aşa: „Fiul vostru, Petruha, vă doreşte cu limbă de moarte viață lungă". Îl invidiam pe frate-miu. Ți-am zis eu azi dimineață... Da' acum îmi pare bine. Las' să trăiască în pace. Să-l ajute Dumnezeu, eu sunt bucuros. Aşa să scrii.

După aceste cuvinte tăcu îndelung privindu-l țintă pe Panov.

— Da' luleaua ai găsit-o? întrebă el deodată.

Panov clătină din cap fără să răspundă.

— Luleaua, luleaua, zic, ai găsit-o? repetă Avdeev.

— Era în raniță.

— Ca să vezi! Ei, şi acum dați-mi o lumânare, n-o mai duc mult, spuse Avdeev.

Tocmai atunci intră Poltoraţki să-şi viziteze soldatul.

— Ce-i, frate, ți-e rău? întrebă el.

Avdeev închise ochii şi-i făcu semn din cap că nu. Fața lui cu pomeții ieşiți în afară era palidă şi gravă. Nu-i răspunse, doar repetă adresându-i-se lui Panov:

— Dă-mi o lumânare. O să mor.

Îi puseră o lumânare în mână, însă degetele nu se mai îndoiau şi atunci i-o fixară între ele şi-l ajutară s-o țină în sus. Poltoraţki plecă, iar cinci minute mai târziu felcerul îşi lipi urechea de pieptul lui Avdeev şi spuse că acesta îşi dăduse duhul.

În raportul expediat la Tiflis, moartea lui Avdeev era descrisă astfel: „Pe data de 23 noiembrie două companii ale regimentului Kurinski au ieşit din fort ca să taie o pădure. Pe la mijlocul zilei o bandă numeroasă de munteni au atacat pe neaşteptate soldații. Lanțul de trăgători a început să se retragă şi, totodată, cea de a doua companie a declanşat un atac la baionetă, alungându-i pe munteni. În luptă au fost răniți doi soldați, iar unul a murit. Muntenii însă au pierdut în jur de o sută de oameni, ucişi şi răniți”.

VIII

În ziua în care Petruha Avdeev se stingea în spitalul din Vozdvijenskoe, bătrânul lui tată, nevasta fratelui în locul căruia plecase la oaste şi fiica acestuia, fată de măritat, treierau ovăzul pe aria înghețată. În ajun ninsese din greu şi spre dimineață se lăsase un ger cumplit. Bătrânul se trezise la al treilea cântat al cocoşului şi, zărind lumina puternică a lunii ce răzbătea prin geamul înghețat, coborî de pe cuptor, se încălță, îşi puse cojocul şi

căciula şi plecă în hambar. După ce munci acolo vreo două ore, se întoarse în izbă şi-şi trezi fiul şi pe femei. Când femeile[148] şi fata ajunseră la hambar, locul era curățat, lopata de lemn stătea înfiptă în zăpada albă şi sfărâmicioasă, alături se vedea târnul cu nuielele în sus, iar snopii de ovăz erau înşiruiți pe două rânduri, unul după altul, pe aria curată. Luară îmblăciele şi se apucară să treiere, lovind ritmic de câte trei ori. Bătrânul lovea cu putere cu îmblăciul greu, sfărâmând paiele, fata lovea snopii regulat de sus în jos, iar nora îi răsturna.

Luna apusese şi mijeau zorile. Un rând era pe terminate, când veni la ei fiul cel mare, Akim, îmbrăcat într-un cojoc scurt şi cu căciula pe cap.

— De ce leneveşti? se răsti tatăl la el, oprindu-se din treierat şi sprijinindu-se în îmblăciu.

— Păi trebuia să vadă cineva de cai.

— Să vadă de cai, îl îngână tatăl. O să vadă bătrâna de ei. Pune mâna pe îmblăciu. Atârnă slana pe tine, beţivanule!

— Păi ce, beau din banii tăi? bombăni fiul.

— Ce-ai zis? întrebă amenințător bătrânul, încruntându-se şi lovind tare spicele.

Fiul apucă în tăcere îmblăciul şi lucrul continuă în patru: trac, ta-pa-tac, trac, ta-pa-tac... Trac! lovi zgomotos îmblăciul greu al bătrânului după alte trei lovituri scurte.

— Ia te uită ce mai grumaz, ca de mare boier, iar pe mine nu se țin nădragii, boscorodi bătrânul, lovind spicele din nou, şi, ca să nu piardă ritmul, răsuci îmblăciul în aer.

Isprăviră un rând de snopi şi femeile începură să adune paiele cu grebla.

— Prost a fost Petruha că a plecat în locul tău. La militărie ți-ar fi scos prostia din cap, iar el ar fi muncit cât cinci ca tine.

— Gata, taică, ajunge, îl întrerupse nora, aruncând în lături legăturile de paie zdrobite.

---

[148] Inadvertență în original. De fapt, nora.

— Păi da, trebuie să hrănesc singur şase guri, că la lucru nu se înghesuie niciunul. Petruha însă muncea cât doi, nu ca...

Pe poteca bătătorită venea dinspre casă o bătrână, făcând să scârțâie zăpada sub opincile ei noi, legate strâns pe obielele de lână. Bărbații strângeau grămadă cu grebla ovăzul nevânturat, femeile şi fata măturau locul.

— A trecut starostele pe aici. Trebuie să ieşim la boieresc să cărăm cărămidă, îi anunță bătrâna. V-am pregătit câte ceva de mâncare. Haideți.

— Bine. Înhamă surul şi du-te, îi spuse bătrânul lui Akim. Da' vezi să nu fiu obligat să răspund eu pentru tine, ca mai deunăzi. Aminteşte-ți de Petruha.

— Când era acasă îl ocărai pe el, se stropşi Akim la taică-su, iar dacă nu-i aici, îmi cauți mie pricină.

— Înseamnă că asta meriți, îi replică mânioasă mama. N-ai ce te compara cu Petruha.

— Bine, bine! zise fiul.

— Cum adică „bine"? Ai dat făina pe băutură şi acum zici: „bine".

— Să nu ne mai batem gura cu ce-a fost, zise nora.

Apoi toți lăsară jos îmblăciele şi o porniră spre casă.

Certurile dintre tată şi fiu începuseră de mult, cam de când plecase Piotr la armată. Chiar şi atunci bătrânul simțise că schimbase uliul pe cuc. E drept că după tradiție, aşa cum o pricepuse bătrânul, la oaste pleca fiul fără copii în locul celui cu familie. Akim avea patru copii, în timp ce Piotr n-avea niciunul, dar era harnic ca tatăl său: îndemânatic, priceput, puternic, răbdător şi, mai ales, sârguincios. Îşi găsea mereu ceva de făcut. Dacă trecea pe lângă oameni care lucrau ceva, le dădea imediat o mână de ajutor, la fel cum făcea şi tatăl său: ba cosea vreo două brazde, ba încărca o căruță, ba reteza un copac sau tăia lemne. Bătrânului îi era milă de el, dar n-avea încotro. Cătănia era ca o moarte. Soldatul era pierdut pentru cei de-acasă şi n-avea niciun rost să-ți mai aminteşti de el, să-ți răscoleşti sufletul. Doar din când în când, ca şi acum, bătrânul îl pomenea ca să-l împungă pe fiul mai mare. Mama însă îl pomenea adesea şi chiar din al

doilea an îl tot ruga pe bătrân să-i trimită lui Petruha ceva bani. Dar acesta făcea pe surdul.

Gospodăria familiei Avdeev era bogată, iar bătrânul pusese bănişori buni deoparte, dar pentru nimic în lume nu s-ar fi atins de agoniseala lui. Acum, auzindu-l că pomeneşte de mezinul plecat, bătrâna se hotărî să-l mai roage o dată ca, după ce o să vândă ovăzul, să-i trimită lui Petruha măcar o rublă. Zis şi făcut. Când rămase singură cu bătrânul, după ce tinerii plecară la boieresc, ea îl convinse pe bărbatul ei să-i trimită lui Piotr o rublă din banii de pe ovăz. Aşa că, după ce patruzeci şi două de puduri din grămezile de ovăz vânturat fură încărcate în trei sănii, aşternute cu pânze groase de cânepă, bine închise cu copci de lemn, mama îi dădu bătrânului o scrisoare scrisă de mâna dascălului la dictarea ei, iar bătrânul îi făgădui că în oraş o să adauge o rublă în plicul pe care o să-l expedieze lui Piotr.

Îmbrăcat într-un cojoc nou şi în caftan, cu obiele curate şi albe de lână, bătrânul luă scrisoarea, o puse în traistă şi, după ce înălță o rugăciune lui Dumnezeu, se urcă în prima sanie şi porni spre oraş. Ultima sanie era condusă de nepotul său. În oraş, bătrânul ceru unui portar să-i citească scrisoarea şi-i ascultă atent cuvintele, clătinând aprobator din cap.

În scrisoare, mama lui Petruha începea cu o binecuvântare, apoi îi transmitea salutări din partea tuturor, îl vestea de moartea naşului şi, spre sfârşit, îl anunța că Aksinia (nevasta lui Piotr) „n-a mai vrut să stea cu noi şi a plecat în lumea largă. Se spune că trăieşte bine şi cinstit". Mai amintea şi de darul trimis, de rublă, şi în încheiere bătrâna mâhnită, cu lacrimi în ochi, îi ceruse dascălului să scrie cuvânt cu cuvânt următoarele:

„Şi să mai ştii, fecioraşul meu drag, Petruşenka, puişorul meu, că mi-am plâns toate lacrimile cu gândul la tine. Soarele meu scump, cui m-ai lăsat tu?..." Aici bătrâna izbucnise în hohote de plâns şi spusese:

— Aşa să rămână.

Aşa rămăsese scris, însă lui Petruha nu i-a fost dat să primească nici vestea că nevasta îi plecase de-acasă, nici rubla, nici ultimele cuvinte ale mamei. Scrisoarea şi banii se întoarseră cu înştiințarea că Petruha fusese

ucis în luptă, „apărându-şi ţarul, patria şi credinţa pravoslavnică”. Aşa scrisese furierul.

Primind această veste, bătrâna jeli cât îi îngădui timpul, apoi se apucă de treabă. Însă în prima duminică se duse la biserică şi împărţi bucăţi de prescură „pentru pomenirea robului lui Dumnezeu, Piotr”.

Aksinia, nevasta soldatului, se boci şi ea, auzind de moartea „soţului iubit” cu care „trăise doar un an”, îl jelea şi pe el, dar şi viaţa ei irosită. Printre suspine, ea pomenea şi „pletele blonde ale lui Piotr Mihailovici, şi dragostea lui, şi traiul ei amar alături de orfanul Vanka” şi îl dojenea cu asprime „pe Petruşa pentru că arătase milă pentru fratele lui, iar de biata pribeagă printre străini nu se îndurase”.

Dar în adâncul sufletului, Aksinia se bucura de moartea lui Piotr.

Rămăsese din nou grea cu vechilul la care locuia şi acum nimeni nu mai putea s-o jignească, iar vechilul putea s-o ia de nevastă, aşa cum îi promisese când o ademenise să facă dragoste.

IX

Mihail Semionovici Voronţov, fiul ambasadorului rus în Anglia, fusese crescut acolo şi avea o educaţie europeană, lucru rar la acea vreme pentru un demnitar rus. Era un om ambiţios, blând şi binevoitor cu inferiorii şi un curtean rafinat cu superiorii. Nu înţelegea viaţa trăită în afara puterii şi a supunerii. Dobândise cele mai înalte grade şi decoraţii şi era socotit un militar iscusit, chiar învingătorul lui Napoleon la Krasnoe. În 1851, trecuse de şaptezeci de ani, dar era încă verde, se mişca sprinten şi, mai cu seamă, îşi păstrase agerimea unei inteligenţe subtile şi agreabile, folosită pentru a-şi menţine puterea şi pentru a-şi afirma renumele pretutindeni. Era stăpânul unei averi uriaşe – a lui şi a soţiei, contesa Braniţkaia – şi mai primea şi o leafă consistentă în calitate de guvernator general. O mare parte din venituri le cheltuia pe construcţia unui palat şi a unui parc pe coasta meridională a Crimeii.

În seara zilei de 7 decembrie 1851, la palatul lui din Tiflis sosi o troică din care coborî un curier. Obosit şi negru de praf, ofițerul care aducea din partea generalului Kozlovski vestea că Hagi Murad se predase ruşilor trecu pe lângă santinele, după ce-şi dezmorți puțin picioarele, şi urcă pe peronul larg al intrării palatului rezidențial. Era ora şase seara şi Voronțov se pregătea să ia masa, când i se raportă sosirea curierului. Voronțov îl primi fără zăbavă şi astfel întârzie câteva minute la masă. Când apăru în salon, invitații – vreo treizeci la număr, unii aşezați în jurul prințesei Elisabeta Ksaverievna, alții în picioare în grupuri lângă ferestre – se întoarseră cu fața spre cel care tocmai intrase. Voronțov purta, ca de obicei, o tunică militară neagră cu contraepoleți şi o cruce albă la gât. Fața lui şireată, proaspăt rasă, arbora un zâmbet plăcut, în timp ce ochii lui mijiți îi priveau pe cei adunați în încăpere.

Intră cu paşi uşori şi grăbiți, scuzându-se în fața doamnelor că întârziase, îi salută pe bărbați şi, apropiindu-se de prințesa gruzină Manana Orbeliani – o femeie de o frumusețe orientală, înaltă şi trupeşă, de vreo patruzeci şi cinci de ani –, îi oferi brațul ca s-o conducă la masă. Prințesa Elisabeta Ksaverievna îi dădu brațul unui general roşcovan cu mustățile țepoase, care era în trecere prin oraş. Prințul gruzin îi oferi brațul contesei Choiseul, prietena prințesei. Doctorul Andreevski, aghiotanții şi ceilalți, unii însoțind doamne, alții nu, o porniră în urma celor trei perechi. Valeții, în livrea, cu ciorapi şi pantofi în picioare, trăgeau mai deoparte scaunele şi apoi le apropiau de masă pentru fiecare persoană care se aşeza. *Maâtre d'hôtel* turna solemn supa aburindă dintr-un castron de argint.

Voronțov se aşează la mijlocul mesei lungi, iar soția sa, prințesa Voronțova, luă loc vizavi, alături de general. În dreapta lui şedea frumoasa Orbeliani, iar la stânga – o prințesă gruzină ce zâmbea tot timpul, o tânără grațioasă, oacheşă, cu obrajii rumeni şi împodobită cu bijuterii strălucitoare.

— *Excellentes, chère amie*, răspunse Voronțov la întrebarea prințesei ce fel de veşti primise prin curier. *Simon a eu de la chance*[149].

Şi începu să povestească, în aşa fel ca toți cei de la masă să audă uluitoarea noutate – doar pentru el nu era chiar o noutate, căci tratativele se duceau de multă vreme – că faimosul Hagi Murad, cel mai curajos ofițer al lui Şamil, se predase ruşilor şi urma să fie adus la Tiflis astăzi sau mâine.

Toți mesenii, chiar şi tinerii, aghiotanții şi funcționarii – care se aflau la cele două capete ale mesei şi care până în clipa aceea se amuzaseră de ceva, sporovăind între ei cu voce scăzută – tăcură, ascultând cu atenție.

— Dar dumneata, generale, l-ai întâlnit pe acest Hagi Murad? îl întrebă prințesa pe vecinul ei, generalul roşcovan, cu mustața țepoasă, când prințul termină ce avea de spus.

— Nu doar o dată, prințesă.

Şi generalul povesti cum în 1843, după ce muntenii cuceriseră fortul Guerguebil, Hagi Murad se ciocnise cu detaşamentul generalului Passek[150] şi cum îl ucisese pe colonelul Zolotuhin aproape sub ochii lor.

Voronțov îl asculta pe general cu un zâmbet binevoitor, vizibil mulțumit că acesta intrase în conversație. Dar deodată fața lui Voronțov căpătă o expresie absentă şi abătută.

Pus pe vorbă, generalul începuse să povestească despre o altă întâlnire cu Hagi Murad.

— El este acela, spuse el, Excelența Voastră precis îşi aminteşte, care, în „expediția pesmeților”[151], a pus la cale o ambuscadă în timpul operației de salvare.

— Unde? întrebă Voronțov, mijindu-şi ochii.

---

[149] Excelente, prietenă dragă. Simon a avut noroc (în fr., în orig.).

[150] Diomid Vasilievici Passek (1808-1845), erou al Războiului din Caucaz, ucis în luptele de acolo.

[151] Poreclă dată de soldați expediției de la Dargo din 1845, de sub conducerea lui Mihail Semionovici Voronțov, pornită pentru a aduce în Dargo un transport de alimente şi muniții, absolut necesar trupelor ruseşti.

Ceea ce viteazul general numea „operație de salvare” era acea întâmplare nefericită din campania de la Dargo, când într-adevăr ar fi pierit întreg detaşamentul, inclusiv prințul Voronțov care-l conducea, dacă nu le-ar fi venit în ajutor alte trupe. Toată lumea ştia prea bine că acea campanie sub comanda lui Voronțov, în care ruşii pierduseră mulți oameni, ucişi sau răniți, şi câteva tunuri, fusese un episod ruşinos şi, de aceea, în prezența lui Voronțov se vorbea despre campania aceasta doar în termenii pe care prințul îi folosise în raportul său către țar, unde era numită o strălucită faptă de arme a trupelor ruseşti. Iar expresia „operație de salvare” arăta limpede că lupta de la Dargo nu fusese „o strălucită faptă de arme”, ci o greşeală care costase multe vieți omeneşti. Toți înțelegeau prea bine lucrul acesta, însă unii se prefăceau că nu observă sensul cuvintelor generalului, alții aşteptau speriați să vadă ce-o să urmeze, iar câțiva zâmbeau aruncându-şi priviri cu subînțeles.

Doar generalul roşcovan, cu mustața țepoasă, nu sesiza nimic şi, furat de istorisirea lui, răspunse liniştit:

— Atunci, în timpul operației de salvare, Excelența Voastră.

Prins de subiectul lui favorit, generalul povesti amănunțit cum „acest Hagi Murad tăiase cu atâta dibăcie detaşamentul în două, încât dacă n-ar fi intervenit operația de salvare – părea că-i place grozav să repete cuvintele «operația de salvare» –, ne-ar fi rămas tuturor oasele acolo, pentru că...”

Generalul nu apucă să-şi ducă vorba până la capăt, pentru că Manana Orbeliani, dându-şi seama despre ce se întâmplă, îl întrerupse întrebându-l dacă s-a instalat destul de confortabil la Tiflis. Mirat, generalul se uită la toți ceilalți, inclusiv la aghiotantul său care îl scruta din capătul mesei cu o privire plină de înțeles, şi într-o clipă pricepu totul. Uitând să mai răspundă prințesei, amuți, se încruntă şi începu să mănânce în grabă, pe nemestecate, delicatesele din farfuria sa, fără să le vadă sau să le simtă gustul.

Toți tăceau stingheriți. Situația jenantă o salvă un prinț gruzin, care şedea vizavi de prințesa Voronțova, prost ca noaptea, dar neobişnuit de rafinat şi abil în a-i linguşi pe ceilalți. Ca şi cum n-ar fi observat nimic, el

începu să povestească cum a răpit-o Hagi Murad pe văduva lui Ahmed, hanul Mehtulei:

— A intrat noaptea în sat, a înşfăcat ce-i trebuia şi apoi a dispărut în galop cu oamenii lui.

— Dar la ce-i trebuia tocmai femeia asta? întrebă prinţesa.

— Era duşmanul bărbatului ei, l-a tot urmărit, dar până în clipa morţii hanului n-a izbutit să dea de el, aşa că s-a răzbunat pe văduva lui.

Prinţesa îi traduse în franceză vechii sale prietene, contesa Choiseul, care stătea lângă prinţul gruzin.

— *Quelle horreur*![152] rosti contesa, închizând ochii şi clătinând din cap.

— O, nu, o contrazise Voronţov zâmbind, mi s-a spus că s-a purtat ca un adevărat cavaler cu ostatica şi mai târziu i-a dat drumul.

— Da, a fost răscumpărată.

— Bineînţeles, totuşi a dat dovadă de noblеţe.

Cuvintele prinţului dădură tonul altor poveşti despre Hagi Murad. Mesenii înţeleseseră că în măsura în care or să-i acorde mai multă importanţă lui Hagi Murad, vor fi mai pe placul prinţului.

— Omul acesta are un curaj uimitor. E o persoană remarcabilă.

— Cum să nu? În 1849 a năvălit ziua în amiaza mare în Temir-Han-Şura şi a prădat dughenele negustorilor!

Un armean aşezat la capătul mesei, care se găsea în acea vreme în Temir-Han-Şura, povesti amănunţit această ispravă a lui Hagi Murad.

Una peste alta, mai tot timpul s-a vorbit doar despre el. Care mai de care se grăbea să-i laude vitejia, agerimea minţii şi mărinimia. Cineva povesti cum ordonase Hagi Murad să fie ucişi douăzeci şi şase de prizonieri. Însă până şi acest fapt a fost primit cu replica obişnuită:

— Ce să-i faci? *À la guerre comme à la guerre*.[153]

— E un om mare, nimic de zis.

---

[152] Ce oroare! (în fr., în orig.).

[153] La război ca la război (în fr., în orig.).

— Dacă s-ar fi născut în Europa, ar fi ajuns poate un alt Napoleon, spuse prințul gruzin cel prost, care avea darul linguşirii.

Ştia prea bine că orice aluzie la Napoleon îi făcea plăcere lui Vorонțov, care purta crucea albă la gât ca recompensă pentru o victorie asupra împăratului francez.

— Ei, dacă nu un Napoleon, atunci măcar un brav general de cavalerie, spuse Vorонțov.

— Dacă nu un Napoleon, atunci un Murat[154].

— Mai ales că numele lui e Hagi Murad.

— Dacă Hagi Murad e de partea noastră, a venit sfârşitul lui Şamil, îşi dădu cu părerea cineva.

— Ei simt că acum (acest „acum" însemna: sub comanda lui Vorонțov) n-au cum să reziste, zise altcineva.

— *Tout cela est grace à vous*[155], spuse Manana Orbeliani.

Prințul Vorонțov se străduia să domolească valurile de linguşire care începuseră să-l potopească. Totuşi îi făceau plăcere, aşa că după masă, când îşi conduse doamna în salon, era cât se poate de binedispus.

În salon, în timp ce se servea cafeaua, prințul era deosebit de amabil cu toată lumea şi, apropiindu-se de generalul roşcovan cu mustața țepoasă, se sili să-i arate că nu-i observase gafa.

După ce trecu pe la toți musafirii, prințul se aşează la o partidă de cărți. Juca de obicei numai vechiul joc *lomber*[156]. Parteneri îi erau prințul gruzin, un general armean care învățase jocul de la valetul prințului, şi, al patrulea, doctorul Andreevski, celebru pentru autoritatea sa.

Vorонțov tocmai îşi pusese pe masă tabachera de aur cu portretul lui Alexandru I, desfăcuse pachetul cu cărți satinate şi se pregătea să le

---

[154] Joachim Murat (1767-1815), Mare Duce de Clèves şi Berg, mareşal al Imperiului Francez şi rege al Regatului celor două Sicilii din 1808 la 1815.

[155] Toate acestea vi se datorează (în fr., în orig.).

[156] Joc de cărți răspândit mai ales în vremea țarinei Ecaterina I. Jocul (*hombre*) a apărut în Spania (secolul al XVI-lea).

împartă, când intră valetul său, italianul Giovanni, cu o scrisoare pe o tavă de argint.

— Încă un curier, Excelența Voastră.

Voronțov lăsă cărțile deoparte şi, scuzându-se, desfăcu plicul şi începu să citească.

Scrisoarea era de la fiul său. Acesta îi povestea cum trecuse Hagi Murad de partea ruşilor şi discuția aprinsă pe care o avusese cu Meller-Zakomelski.

Prințesa se apropie şi întrebă ce scrie fiul lor.

— Mereu acelaşi lucru. *Il a eu quelques désagréments avec le comandant de la place. Simon a eu tort*.[157] *But all's well that ends well*[158], îi spuse soției, dându-i scrisoarea. Apoi îşi invită partenerii, care aşteptau respectuos, să ia câte o carte.

După ce se împărțiră cărțile, Voronțov îşi deschise tabachera şi, aşa cum făcea întotdeauna când era foarte binedispus, luă cu degetele albe, zbârcite de bătrânețe, o priză de tutun franțuzesc şi o duse la nas.

X

A doua zi, când Hagi Murad apăru în casa lui Voronțov, sala de aşteptare gemea de lume. Era aici şi generalul de ieri cu mustața țepoasă, acum în uniformă de gală garnisită cu toate decorațiile, venit să-şi ia rămas-bun; mai era şi un comandant de regiment, amenințat să fie dat în judecată pentru abuzuri în aprovizionarea regimentului; era prezent şi un bogătaş armean (protejat de doctorul Andreevski) care deținea monopolul pe vodcă şi acum făcea demersuri pentru prelungirea contractului; mai era şi văduva unui ofițer ucis, îmbrăcată în negru din cap până în picioare, care solicita o pensie sau şcoală pentru copiii ei pe socoteala statului; un prinț gruzin scăpătat, într-un magnific costum tradițional, care încerca să

---

[157] A avut ceva neplăceri cu comandantul fortăreței. Simon n-a avut dreptate (în fr., în orig.).

[158] Dar totul e bine când se termină cu bine (în engl., în orig.).

obțină domeniul expropriat al unei biserici; un şef de poliție cu un sul mare de hârtie ce conținea proiectul unui plan nou de cucerire a Caucazului; un han sosit aici doar din dorința de a povesti alor săi că a fost în vizită la prinț.

Toți îşi aşteptau rândul să fie conduşi, unul câte unul, în biroul prințului de către un tânăr aghiotant frumos şi cu părul blond.

Când Hagi Murad, cu pasul vioi, dar uşor şchiopătând, intră în sala de aşteptare, toate privirile se îndreptară asupra lui şi el îşi auzi din toate părțile numele pronunțat în şoaptă.

Hagi Murad era îmbrăcat într-o *cerkezăă* lungă şi albă, peste un *beşmet* cafeniu-închis, cu un galon fin de argint la guler. Purta jambiere şi *ciuveaci* de aceeaşi culoare, mulați ca o mănuşă pe laba piciorului. Pe capul ras avea o *papahă* cu turban, chiar acelaşi turban din cauza căruia, în urma denunțului lui Ahmed Han, fusese arestat de generalul Klugenau, fapt ce-l făcuse să treacă de partea lui Şamil. Hagi Murad păşea grăbit pe parchetul sălii de aşteptare, legănându-şi talia zveltă şi şchiopătând uşurel: avea un picior mai scurt decât celălalt. Ochii lui mult depărtați unul de altul priveau liniştiți drept înainte, lăsând impresia că nu vede pe nimeni.

Frumosul aghiotant îl salută şi-l invită să ia loc până îl va anunța pe prinț. Însă Hagi Murad refuză să se aşeze şi, cu o mână sprijinită pe pumnal şi cu un picior mai în față, începu să-i privească disprețuitor pe cei din jurul lui.

Interpretul, prințul Tarhanov, se apropie de Hagi Murad, încercând să lege o conversație cu el. Hagi Murad însă îi răspundea în silă şi laconic. Din birou ieşi un prinț kumâk, care venise să se plângă de şeful de poliție. Apoi aghiotantul îl chemă pe Hagi Murad, îl conduse la uşa biroului şi îl invită să intre.

Voronțov îl primi pe Hagi Murad, stând în picioare lângă masă. Fața albă şi îmbătrânită a comandantului suprem rus nu mai era atât de zâmbitoare ca în ajun, ci mai degrabă severă şi solemnă.

Intrând în camera spațioasă cu ferestre mari acoperite cu storuri verzi, în mijlocul căreia trona o masă imensă, Hagi Murad îşi duse mâinile mici, arse de soare, la piept, în locul unde se întâlneau piepții *cerkezei* albe, şi,

cu capul plecat, rosti fără grabă, distinct şi respectuos, în graiul kumâk, pe care-l ştia bine:

— Mă pun sub înalta protecţie a Marelui ţar şi a Domniei Voastre. Promit să slujesc cu credinţă, până la ultima picătură de sânge, pe ţarul alb şi sper să fiu folositor în războiul cu Şamil, duşmanul meu şi al dumneavoastră.

După ce-l ascultă pe interpret, Voronţov se uită la Hagi Murad, iar acesta îl privi drept în faţă pe Voronţov.

Ochii celor doi se întâlniră, spunându-şi unul altuia lucruri pe care cuvintele nu le-ar fi putut exprima, cu totul altceva decât spusele tălmaciului. Privirile lor scoteau la iveală adevărul: ochii lui Voronţov îi trădau gândul că nu credea o vorbă din intenţiile declarate ale celuilalt, că ştia că acesta e duşmanul a tot ce e rusesc şi că aşa va rămâne în veci, că acum se supune doar pentru că e silit s-o facă. Hagi Murad înţelegea toate acestea şi totuşi îl încredinţa de devotamentul său. Ochii lui însă spuneau că bătrânul din faţa lui ar face mai bine să se gândească la moarte decât la război, dar că, în pofida vârstei, era atât de şiret, încât interlocutorul trebuia să fie prudent. Voronţov descifra şi el privirea lui Hagi Murad, dar lui Hagi Murad îi comunica doar ceea ce socotea necesar pentru reuşita războiului.

— Spune-i, se adresă Voronţov tălmaciului (îi tutuia pe ofiţerii tineri), că suveranul nostru e tot atât de milostiv pe cât e de puternic şi că e posibil ca la rugămintea mea să-l ierte şi să-l primească în slujba sa. I-ai transmis? întrebă el, uitându-se la Hagi Murad. Mai spune-i că până în clipa când voi primi decizia milostivă a suveranului iau asupra mea sarcina de a-l primi şi de a-i face şederea la noi cât mai plăcută.

Hagi Murad îşi duse încă o dată mâinile la piept şi prinse a vorbi cu însufleţire.

Spuse, după cum traducea interpretul, că şi înainte, pe când conducea Avaria, în anul ‘39, slujise cu credinţă ruşilor şi nu i-ar fi trădat niciodată dacă duşmanul său, Ahmed Han, care voia să-l distrugă, nu l-ar fi vorbit de rău în faţa generalului Klugenau.

— Ştiu, ştiu, zise Voronţov (deşi, chiar dacă ştiuse, uitase de mult). Ştiu, repetă el, aşezându-se şi arătându-i lui Hagi Murad divanul de lângă perete.

Dar Hagi Murad nu se aşează, ci doar ridică din umerii săi robuşti în semn că nu îndrăzneşte să stea jos în prezenţa unei persoane atât de importante.

— Şi Ahmed Han, şi Şamil sunt duşmanii mei, continuă el, întorcându-se spre tălmaci. Spune-i aşa prinţului: Ahmed Han a murit şi nu mai am cum să mă răzbun, însă Şamil trăieşte şi nu voi închide ochii până nu-i voi plăti cu vârf şi îndesat, spuse el încruntându-şi sprâncenele şi încleştându-şi fălcile.

— Da, da, zise liniştit Voronţov. Dar cum vrea să i-o plătească lui Şamil? se adresă el tălmaciului. Spune-i totuşi că poate să ia loc.

Hagi Murad refuză şi de astă dată să se aşeze, iar la întrebarea pusă răspunse că tocmai de aceea a trecut de partea ruşilor, ca să-i ajute să-l biruie pe Şamil.

— Bine, bine, încuviinţă Voronţov. Şi ce anume vrea să facă? Ia loc, ia loc...

Hagi Murad se aşează şi spuse că, dacă îl vor trimite pe linia lezghină[159] şi-i vor da trupe, îşi dă cuvântul că va ridica tot Daghestanul şi atunci Şamil nu va mai putea rezista.

— E o idee bună. Şi e cu putinţă, rosti Voronţov. Am să reflectez la asta.

Interpretul îi traduse lui Hagi Murad cuvintele lui Voronţov. Acesta căzu pe gânduri.

— Spune-i serdarului, adăugă el, că familia mea se află în mâinile duşmanului şi atâta vreme cât ai mei sunt în munţi, sunt legat de mâini şi de picioare şi nu pot să slujesc ruşilor. Dacă îl atac direct, el îmi va ucide soţia, mama, copiii. Dar dacă prinţul îmi va salva familia printr-un schimb de prizonieri, atunci fie voi muri, fie îl voi zdrobi pe Şamil.

---

[159] Linie de fortificaţii, pe care ruşii au început s-o construiască în 1830 pentru apărarea Gruziei (ce fusese alipită Imperiului rus) împotriva lezghinilor.

— Bine, bine, spuse Voronțov. O să ne gândim la asta. Acum să meargă la şeful de Stat-major şi să-i relateze amănunțit situația, intențiile şi dorințele sale.

Aşa luă sfârşit prima întâlnire a lui Hagi Murad cu Voronțov.

În seara aceleiaşi zile, la noul teatru, decorat în stil oriental, se juca o operă italiană. Voronțov se afla în loja lui, când la parter apăru şchiopătând silueta impozantă a lui Hagi Murad cu turban pe cap. Era însoțit de Loris-Melikov, aghiotantul lui Voronțov, şi se aşează în primul rând. După ce asistă la primul act cu demnitatea lui orientală, de musulman, fără urmă de mirare şi cu un aer indiferent, Hagi Murad se ridică şi se îndreptă spre ieşire, privind liniştit pe cei din jur şi atrăgând asupra sa atenția tuturor.

A doua zi, care cădea într-o luni, în casa Voronțovilor avea loc serata săptămânală obişnuită. În sala de primire, spațioasă şi puternic luminată, răsuna muzica orchestrei ascunse în seră. Femei tinere şi mai puțin tinere, în rochii ce le dezgoleau brațele, gâtul şi aproape tot pieptul, se învârteau în brațele bărbaților în uniforme strălucitoare. Lângă bufet, valeți în fracuri roşii, jambiere şi pantofi turnau şampanie şi serveau bomboane doamnelor. Trecând de la un musafir la altul cu un zâmbet binevoitor, soția „serdarului", şi ea pe jumătate dezgolită în ciuda anilor nu tocmai puțini, îi spuse lui Hagi Murad, cu ajutorul interpretului, câteva cuvinte amabile. Acesta privea invitații cu aceeaşi indiferență cu care se uitase la spectatori cu o seară în urmă, la teatru. Apoi, după stăpâna casei, se apropiară de Hagi Murad şi alte femei semidezgolite. Fără să se ruşineze, stăteau în fața lui şi îl întrebau zâmbind unul şi acelaşi lucru: cum îi place ce vede aici. Chiar şi Voronțov, cu epoleți de aur şi eghileți, cu crucea albă la gât şi galon, veni la el şi-i puse aceeaşi întrebare, pare-se convins ca toți ceilalți dinainte că nu se putea ca acesta să nu fie încântat de ce vedea acolo. Hagi Murad îi răspunse prințului, la fel ca şi celorlalți, că la ei nu există astfel de obiceiuri, fără să precizeze dacă lucrul acesta e bun sau rău.

Hagi Murad încercă să vorbească puțin cu Voronțov şi aici, la bal, despre răscumpărarea familiei sale, însă prințul, prefăcându-se că nu-l

aude, se depărtă. Loris-Melikov îi explică mai târziu lui Hagi Murad că balul nu era locul potrivit pentru asemenea discuții.

Când bătu de unsprezece, Hagi Murad verifică ora pe ceasul dăruit de Maria Vasilievna şi îl întrebă pe Loris-Melikov dacă poate pleca. Acesta îi spuse că ar putea, dar ar fi mai bine să rămână. Totuşi Hagi Murad nu mai rămase şi plecă cu trăsura pusă la dispoziția lui spre locuința ce îi fusese destinată.

XI

Hagi Murad se afla de cinci zile la Tiflis, când Loris-Melikov, aghiotantul lui Voronțov, veni la el din ordinul comandantului suprem.

— Şi capul, şi mâinile sunt bucuroase să-l slujească pe serdar, spuse Hagi Murad cu tactul lui dintotdeauna, înclinându-şi capul şi ducându-şi mâinile la piept. Porunceşte, adăugă el, privindu-l blând în ochi pe Loris-Melikov.

Loris-Melikov se aşează pe un fotoliu lângă masă, iar Hagi Murad luă loc în fața lui pe o sofa joasă şi, punându-şi mâinile pe genunchi, îşi aplecă fruntea, gata să asculte cuvintele aghiotantului. Loris-Melikov, care vorbea curent limba tătară, îi spuse că prințul, deşi cunoaşte trecutul lui Hagi Murad, ar vrea să afle din gura lui toată povestea vieții sale.

— Îmi povesteşti mie, zise Loris-Melikov, iar eu îmi notez, apoi traduc în ruseşte şi prințul o să trimită însemnările țarului.

Hagi Murad tăcu câteva clipe (nu numai că nu întrerupea niciodată spusele cuiva, dar aştepta să vadă dacă interlocutorul mai are ceva de adăugat), pe urmă îşi înălță capul, dându-şi *papaha* pe ceafă şi surâse cu acel zâmbet de copil cu care o fermecase pe Maria Vasilievna.

— Pot să fac asta, spuse el vizibil măgulit de ideea că istoria lui va fi citită de suveran.

— Povesteşte-mi (în limba tătară nu se foloseşte adresarea de politețe) tot de la început, spuse Loris-Melikov, scoțându-şi din buzunar un carnețel de note.

— Pot să fac asta, doar că sunt multe, prea multe de povestit. Am trecut printr-o groază de întâmplări, zise Hagi Murad.

— Dacă nu reuşeşti azi, isprăveşti altă dată, replică Loris-Melikov.

— Să încep cu începutul?

— Da, chiar de la început: unde te-ai născut, unde ai trăit...

Hagi Murad îşi înclină capul şi rămase aşa vreme îndelungată. Apoi luă un beţişor căzut lângă sofa, scoase de sub pumnalul cu mâner de fildeş, incrustat cu aur, un cuţitaş cu lamă din oţel de Damasc, ascuţit ca un brici, şi începu să cresteze în lemn în timp ce povestea.

— Scrie: m-am născut în Ţelmes, un aul mic, cât o căpăţână de măgar, cum se spune pe la noi în munţi, începu el. Nu departe de noi, la două bătăi de puşcă, se află Hunzah, locul de reşedinţă al hanilor. Familia noastră era apropiată de a lor. Mama mea îl alăptase pe Abununţal Han, fiul cel mare al hanului şi astfel am ajuns şi eu un apropiat al hanilor. Erau trei: Abununţal Han, fratele de lapte al fratelui meu Osman, Umma Han, fratele meu de cruce, şi Bulaci Han, mezinul, cel pe care Şamil l-a aruncat în prăpastie. Dar asta s-a întâmplat mai târziu. Aveam vreo cincisprezece ani când prin sate au început să umble *murizii*. Loveau pietrele cu săbii de lemn şi strigau: „Musulmani, *hazavatul*[160]!". Cecenii au trecut cu toţii de partea lor, ba chiar şi avarii au prins să li se alăture. Pe atunci trăiam la palat. Eram tratat ca un frate al hanilor: făceam tot ce-mi doream şi ajunsesem bogat. Aveam şi cai, şi arme, şi bani. Trăiam după placul inimii şi nu-mi făceam gânduri. Şi am dus-o aşa până când Ghazi Mullah[161] a fost ucis şi în locul lui a venit Hamza. Acesta le-a trimis hanilor soli să-i anunţe că dacă nu vor primi *hazavatul* va distruge Hunzahul. Trebuia luată o hotărâre bine cumpănită. Hanii se temeau de ruşi, se temeau şi să accepte *hazavatul*, astfel că soţia hanului m-a trimis

---

[160] Cuvânt de proveniență arabă, cu sensul de „atac, incursiune rapidă". Având în lumea islamică sensul de „război în numele credinței", *hazavatul* reprezintă una din manifestările jihadului, în comunitățile nomade, în scopul capturării de bunuri. În secolul al XIX-lea, semnifica lupta muntenilor din Caucaz împotriva politicii de cotropire a Rusiei.

[161] Ghazi Mullah (1795-1832), savant şi ascet avar, primul imam al Daghestanului (1829-1832), al cărui succesor a fost Hamza Bek (1832-1834).

cu cel de-al doilea fiu al ei, Umma Han, la Tiflis să cerem ajutor de la comandantul suprem rus împotriva lui Hamza. Comandantul suprem al ruşilor era baronul Rosen. Nu ne-a primit nici pe mine, nici pe Umma Han, însă a poruncit să ni se spună că ne va ajuta. Dar n-a făcut nimic, doar ofițerii lui mai treceau pe la noi să joace cărți cu Umma Han. Îl îmbătau cu vin şi-l târau prin locuri deocheate, iar el a pierdut la cărți tot ce avea. La trup era puternic ca un taur şi curajos ca un leu, dar la suflet era moale ca apa. Şi-ar fi pierdut la cărți ultimii cai şi ultimele arme, dacă nu l-aş fi scos eu de acolo. După drumul la Tiflis, mi-am schimbat gândurile şi-am început să-i îndemn pe soția hanului şi pe hanii cei tineri să accepte *hazavatul*.

— Dar de ce ți-ai schimbat gândurile? îl întrebă Loris-Melikov. Nu ți-au plăcut ruşii?

Hagi Murad tăcu un timp.

— Nu, nu mi-au plăcut, răspunse el hotărât şi închise ochii. A mai fost o întâmplare care m-a făcut să accept *hazavatul*.

— Ce întâmplare?

— Lângă Ţelmes, hanul şi cu mine am avut o ciocnire cu trei *murizi*: doi au fugit, iar pe al treilea l-am ucis eu cu un glonț. Când m-am apropiat de el să-i iau arma, încă mai sufla. S-a uitat la mine şi mi-a spus: „M-ai omorât, dar mie mi-e bine. Tu însă eşti un musulman tânăr şi puternic, primeşte *hazavatul*. E porunca Domnului”.

— Şi ce-ai făcut? L-ai primit?

— Nu, dar am început să mă gândesc, răspunse Hagi Murad şi-şi continuă istorisirea. Când Hamza s-a apropiat de Hunzah, i-am trimis pe bătrâni la el să-i spunem că suntem de acord să acceptăm *hazavatul* numai dacă ne dă un învățat să ne explice ce trebuie să facem. Hamza a poruncit să li se radă mustățile bătrânilor, să li se găurească nările şi să li se atârne de nas câte o lipie şi i-a expediat înapoi. Bătrânii au povestit că Hamza e gata să ne trimită un şeic ca să ne instruiască pentru *hazavat* numai cu condiția ca soția hanului să-i dea drept ostatic pe fiul cel mai mic. Ea i-a dat crezare şi i l-a trimis pe Bulaci Han. Hamza l-a primit bine pe Bulaci Han şi i-a chemat la el şi pe frații mai mari. A poruncit solilor să

ne spună că el doreşte să slujească hanilor la fel cum şi tatăl lui îl slujise pe tatăl lor. Mama hanilor era o femeie slabă din fire, proastă şi înfumurată, ca toate femeile care ajung să trăiască după capul lor. S-a temut să-şi trimită amândoi fiii şi l-a pornit la drum doar pe Umma Han. Am plecat şi eu cu el. Cu o verstă înainte ne-au întâmpinat *murizi* care cântau, trăgeau cu arma şi îşi dansau iscusit caii în jurul nostru. Când am ajuns în tabără, Hamza a ieşit din cortul lui, s-a apropiat de scărița calului pe care-l călărea Umma Han şi l-a primit ca pe un han. A spus: „N-am făcut casei voastre niciun rău şi nici n-am de gând să-i fac. Numai să nu mă ucideți şi să nu mă împiedicați să convertesc pe oamenii voştri la *hazavat*. Iar eu am să vă slujesc cu toată oastea mea, aşa cum şi tatăl meu l-a slujit pe-al vostru. Lăsați-mă să trăiesc în casa voastră. Am să vă ajut cu sfaturile mele, iar voi puteți face ce doriți". Umma Han vorbea anevoie de felul lui. Nici acum nu ştia ce să spună şi tăcea. Atunci am zis eu că, dacă aşa stau lucrurile, să vină Hamza la Hunzah. Hanii şi mama lor îl vor primi cu toate onorurile. Dar ei nu m-au lăsat să-mi duc vorba până la capăt şi acesta a fost momentul când a avut loc primul meu conflict cu Şamil. Era şi el aici, stătea lângă imam. „Nu tu eşti cel întrebat, ci hanul", mi-a spus. Am tăcut, iar Hamza l-a condus pe Umma Han în cort. Apoi m-a chemat Hamza şi mi-a poruncit să plec cu solii lui la Hunzah. Solii au început s-o convingă pe mama hanilor să-l pornească spre Hamza şi pe fiul cel mai mare. Mi-am dat seama că e vorba de trădare la mijloc şi am sfătuit-o să nu-l trimită pe fiul ei acolo. Dar femeia are tot atâta minte cât păr are oul. Le-a dat crezare solilor şi i-a poruncit fiului să plece. Abununțal însă se împotrivea. Atunci ea i-a spus: „E limpede că ți-e frică". Ştia, ca o albină, în ce loc înțepătura e mai dureroasă. Abununțal s-a aprins, nu i-a zis o vorbă şi a poruncit să i se pună şaua pe cal. Am plecat cu el. Hamza ne-a întâmpinat cu şi mai mult fast decât pe Umma Han. Ne-a ieşit el însuşi în întâmpinare la vreo două bătăi de puşcă de poalele muntelui. În urma lui veneau călăreți cu flamuri, care cântau *La ilaha ilallah*, trăgeau focuri de armă şi-şi jucau cu iscusință caii. Când am ajuns în tabără, Hamza l-a condus pe han în cort, iar eu am rămas afară cu caii. Eram acolo, la poalele muntelui, când s-au auzit împuşcături din cort. Am

alergat într-acolo. Umma Han zăcea pe burtă într-o baltă de sânge, iar Abununțal se bătea cu *murizii*. Jumătate din fața lui era despicată şi atârna. Cu o mână îşi ținea obrazul tăiat, cu cealaltă îi reteza cu pumnalul pe cei care se apropiau de el. Sub ochii mei l-a spintecat pe fratele lui Hamza şi era gata să se arunce asupra altuia, când *murizii* au început să tragă în direcția lui şi el s-a prăbuşit.

Hagi Murad se opri. Chipul lui ars de soare devenise purpuriu, iar ochii i se injectaseră de sânge.

— M-a cuprins spaima şi am fugit.

— Cum aşa? se miră Loris-Melikov. Şi eu care credeam că nu ți-a fost niciodată frică de nimic.

— După întâmplarea asta, niciodată. De atunci mi-am amintit întotdeauna de ruşinea pe care am încercat-o şi îndată ce îmi aminteam, nu-mi mai era frică de nimic.

XII

— E de-ajuns pentru azi. Trebuie să-mi spun rugăciunile, spuse Hagi Murad şi-şi scoase din buzunarul *cerkezei* ceasul Breguet dăruit de Voronțov, apăsă cu grijă arcul şi ascultă atent, aplecându-şi capul într-o parte şi stăpânindu-şi un zâmbet copilăresc. Ceasul bătu de douăsprezece ori şi un sfert.

— E un peşcheş de la *kunak* Voronțov, spuse el zâmbind. Om bun.

— Da, e bun, confirmă Loris-Melikov. Şi ceasul e bun. Atunci, spune-ți rugăciunile, iar eu am să aştept.

— *Iacşi*, bine, zise Hagi Murad şi se duse în camera lui.

Rămas singur, Loris-Melikov îşi notă în carnețel ce era mai important din istorisirea lui Hagi Murad, apoi îşi aprinse o țigară şi începu să măsoare încăperea în lung şi-n lat. Apropiindu-se de uşa odăii opuse camerei lui Hagi Murad, Loris-Melikov auzi glasuri ce vorbeau repede şi cu însuflețire în limba tătară. Ghici că acolo erau *murizii* lui Hagi Murad şi, deschizând uşa, intră.

În odaie plutea acel miros acrişor de piele, specific muntenilor. Lângă fereastră, roşcovanul Gamzalo cel chior, îmbrăcat într-un *beşmet* jerpelit şi soios, şedea pe o manta desfăcută şi împletea un căpăstru, povestind înflăcărat ceva cu glasul lui răguşit. La apariţia lui Loris-Melikov, tăcu pe dată şi, fără să-i dea atenţie, îşi continuă treaba. În faţa lui stătea veselul Han Mahoma, ai cărui ochi negri fără gene străluceau; arătându-şi dinţii albi, el repeta mereu unul şi acelaşi lucru. Frumosul Eldar, cu mânecile suflecate pe mâinile-i puternice, curăţa chingile unei şei atârnate în cui. Hanefi, cel mai harnic dintre toţi şi care se îngrijea de gospodăria lui Hagi Murad, lipsea din încăpere. Se dusese la bucătărie să pregătească mâncarea.

— Despre ce discutaţi voi aici? îl întrebă Loris-Melikov pe Han Mahoma, după ce-i dădu bineţe.

— Îl tot laudă pe Şamil, răspunse Han Mahoma, întinzându-i mâna. Zice că Şamil e un om mare. Şi învăţat, şi sfânt, şi *djighit*.

— Atunci de ce a plecat de la el dacă îl laudă atât?

— A plecat, dar tot îl laudă, spuse Han Mahoma scăpărând scântei din ochi şi arătându-şi dinţii.

— Şi chiar îl socoteşti sfânt? îl întrebă Loris-Melikov pe Gamzalo.

— Sfânt a fost Mansur[162], nu Şamil, zise Han Mahoma. Era cu adevărat un sfânt. Câtă vreme a fost imam, poporul arăta altfel. Umbla prin aule, oamenii veneau la el, îi sărutau poala *cerkezei*, se căiau de păcate şi jurau să nu mai facă rele. Bătrânii povestesc că pe atunci toţi oamenii trăiau ca nişte sfinţi: nu fumau, nu beau, nu lipseau de la nicio rugăciune, îşi iertau unii altora jignirile, iertau chiar şi vărsarea de sânge. Dacă găseau bani sau obiecte le legau de un par şi le lăsau la marginea drumului. Pe atunci şi Dumnezeu le dădea oamenilor spor în toate, nu ca acum.

— Nici acum, în munţi, oamenii nu beau şi nu fumează, spuse Gamzalo.

— Şamil al tău e un „lamoroi”, zise Han Mahoma, făcându-i cu ochiul lui Loris-Melikov.

---

[162] Şeik al-Mansur (1765-1794), primul imam al Caucazului între anii 1785-1791, lider militar, religios şi politic.

Muntenii erau numiți „lamoroi” în bătaie de joc.

— Munteanul e „lamoroi”. Dar în munți trăiesc vulturi, replică Gamzalo.

— Bravo! Ai întors-o bine din condei, recunoscu Han Mahoma, arătându-şi dinții şi bucurându-se de răspunsul abil al adversarului său.

Zărind portțigaretul de argint din mâna lui Loris-Melikov, îl rugă să-i dea o țigară. Când Loris-Melikov îi atrase atenția că legea le interzice fumatul, Han Mahoma îi făcu cu ochiul şi, întorcându-şi capul spre camera lui Hagi Murad, răspunse că e voie dacă nu e văzut. Şi începu să pufăie, fără să tragă fumul în piept şi rotunjindu-şi cu stângăcie buzele roşii când îi dădea drumul afară.

— Nu e bine ce faci, îi spuse cu severitate Gamzalo şi ieşi din odaie.

Han Mahoma îi făcu şi lui cu ochiul şi, continuând să fumeze, îl întrebă pe Loris-Melikov de unde ar fi mai bine să cumpere un *beşmet* de mătase şi o *papahă* albă.

— De ce? Ai chiar atât de mulți bani?

— Am de ajuns, răspunse Han Mahoma, făcând iarăşi cu ochiul.

— Întreabă-l de unde are bani, interveni Eldar, întorcându-şi fața frumoasă şi zâmbitoare spre Loris.

— Păi, i-am câştigat, zise repede Han Mahoma.

Şi povesti cum, plimbându-se cu o zi în urmă prin Tiflis, dăduse peste un grup de oameni, armeni şi soldați ruşi care jucau rişca. Miza era mare: trei galbeni şi mulți arginți. Han Mahoma pricepuse pe loc în ce constă jocul şi, zăngănindu-şi monedele de aramă pe care le avea în buzunar, intrase în cerc anunțând că merge pe toată miza.

— Cum adică pe toată miza? Aveai atâția bani? întrebă Loris-Melikov.

— N-aveam decât douăsprezece copeici, răspunse Han Mahoma dezvelindu-şi dinții.

— Şi dacă pierdeai?

— Păi uite aici.

Şi Han Mahoma arătă spre pistol.

— Ai fi renunțat la el?

— De ce să renunț? Aş fi fugit, iar dacă m-ar fi oprit vreunul, l-aş fi împuşcat şi gata.

— Şi până la urmă ai câştigat?

— *Aya*, am strâns tot bănetul şi am plecat.

Loris-Melikov îi înțelegea întru totul pe Han Mahoma şi pe Eldar. Han Mahoma era un hâtru şi petrecăreț care nu ştia cum să-şi cheltuiască surplusul de vitalitate, totdeauna vesel, uşuratic, jucându-se cu propria-i viață şi cu viețile altora. Din pricina acestui joc cu viața trecuse de partea ruşilor şi la fel de bine putea să se întoarcă la Şamil. Şi Eldar putea fi descifrat cu uşurință: era un om calm, puternic şi hotărât, devotat trup şi suflet *murşidului* său. Numai roşcovanul Gamzalo era de nepătruns. Loris-Melikov vedea bine nu numai că îi era credincios lui Şamil, dar şi că avea față de toți ruşii o repulsie de neînvins, simțea dispreț, scârbă şi ură. Şi de aceea Loris-Melikov nu putea înțelege de ce trecuse de partea ruşilor. De câteva ori îi trecuse prin minte gândul, împărtăşit şi de alte câteva persoane din conducere, că trădarea lui Hagi Murad şi poveştile lui despre duşmănia cu Şamil erau o înşelăciune, că de fapt venise la ei doar ca să descopere punctele slabe ale ruşilor, ca apoi să fugă în munți şi să-şi îndrepte forțele într-acolo unde ruşii erau mai vulnerabili. Iar Gamzalo, prin toți porii ființei sale, confirma o atare bănuială. „Ceilalți doi, ba chiar şi Hagi Murad, îşi spunea Loris-Melikov, se pricep să-şi ascundă intențiile, însă acesta se trădează prin ura lui fățişă."

Loris-Melikov încercă să intre în vorbă cu el. Îl întrebă dacă nu se plictiseşte aici. Dar Gamzalo, fără să se oprească din treabă şi uitându-se chiorâş la Loris- Melikov cu singurul lui ochi, mormăi scurt cu glas răguşit:

— Nu, nu mă plictisesc.

Şi tot aşa răspunse şi la celelalte întrebări.

În timp ce Loris-Melikov se afla în odaia *nukerilor*[163], intră şi al patrulea *murid* al lui Hagi, avarul Hanefi, acoperit pe față, pe gât şi pe pieptul proeminent cu un păr des, ca o blană. Acesta era un bărbat harnic şi zdravăn, care nu se întindea la vorbă, mereu absorbit de munca lui. La fel ca şi Eldar, se supunea stăpânului său fără să stea pe gânduri.

---

[163] *Nuker*, luptător din garda hanilor mongoli, termen extins din secolul al XIV-lea şi la popoarele din Caucaz.

Când intră în odaia *nukerilor* să ia nişte orez, Loris-Melikov îl opri şi-l întrebă de unde este şi dacă îl slujeşte de multă vreme pe Hagi Murad.

— De cinci ani, răspunse Hanefi. Suntem amândoi din acelaşi aul. Tatăl meu l-a ucis pe unchiul lui, iar ei au vrut să mă ucidă pe mine, zise el privindu-l liniştit pe sub sprâncenele stufoase pe Loris-Melikov. Atunci i-am rugat să mă primească la ei ca pe un frate.

— Ce înseamnă „ca pe un frate”?

— Nu mi-am ras capul două luni, nu mi-am tăiat unghiile şi apoi am venit la ei. M-au lăsat să intru la Patimat, mama lor. Patimat m-a hrănit de la sânul ei şi aşa am ajuns fratele lui Hagi Murad.

Din camera alăturată se auzi glasul lui Hagi Murad. Eldar recunoscu pe dată chemarea stăpânului şi, ştergându-se pe mâini, se îndreptă grăbit, cu paşi mari, spre sufragerie.

— Te cheamă la el, zise el după ce se întoarse.

Loris-Melikov îi mai dădu o ţigară lui Han Mahoma cel hâtru şi intră în sufragerie.

XIII

Acolo, Hagi Murad îl întâmpină cu o faţă zâmbitoare.

— Ei, bine, continuăm? întrebă el aşezându-se pe sofa.

— Sigur că da, răspunse Loris-Melikov. Am trecut pe la *nukerii* tăi, am stat de vorbă. Unul dintre ei e un flăcău tare glumeţ, adăugă el.

— Da, e Han Mahoma, un om mai uşuratic, zise Hagi Murad.

— Mi-a plăcut mult tânărul acela frumos.

— A, Eldar. E tânăr, dar hotărât. Are o voinţă de fier.

Tăcură amândoi.

— Deci continuăm?

— Da, da.

— Ţi-am povestit cum au fost ucişi hanii. Ei, bine, după ce i-a ucis, Hamza a venit la Hunzah şi s-a aşezat în palatul hanilor, începu Hagi Murad. Mai rămăsese doar mama hanilor. Hamza a chemat-o la el. Ea s-a

pornit să-l ocărască. Hamza i-a făcut un semn din cap *muridului* său Aselder şi acesta a lovit-o pe la spate, omorând-o.

— De ce a omorât-o? întrebă Loris-Melikov.

— Păi ce putea să facă? Odată ce-ai sărit cu picioarele dinainte, sari şi cu cele dinapoi. Trebuia să termine cu tot neamul. Aşa au şi făcut. Şamil l-a ucis şi pe mezin, l-a aruncat într-o prăpastie. Avaria întreagă s-a supus lui Hamza, doar eu şi fratele meu n-am vrut să ne supunem. Trebuia să răzbunăm sângele hanilor. Ne-am prefăcut că ne supunem, dar numai la răzbunare ne era gândul. Ne-am sfătuit cu bunicul nostru şi am hotărât să-l pândim când iese din palat, să-l atacăm pe neaşteptate şi să-l ucidem. Cineva a tras cu urechea şi ne-a pârât lui Hamza, care l-a chemat la el pe bunicul nostru şi i-a zis: „Ai grijă că dacă e adevărat că nepoții tăi mi-au pus gând rău, ai să atârni împreună cu ei de aceeaşi grindă. Eu împlinesc voia lui Dumnezeu şi nimeni n-o să-mi stea în cale. Mergi şi ține minte ce ți-am spus“. Bunicul a venit acasă şi ne-a povestit. Atunci am hotărât să nu mai aşteptăm şi să facem ce e de făcut în prima zi de sărbătoare, la moschee. Tovarăşii noştri au refuzat să ne însoțească, n-am rămas decât eu şi fratele meu. Ne-am înarmat fiecare cu câte două pistoale, ne-am pus mantalele şi am plecat la moschee. Hamza a intrat împreună cu treizeci de *murizi*, toți cu săbiile scoase. Alături de Hamza păşea Aselder, *muridul* său preferat, acela care retezase capul mamei hanilor. Zărindu-ne, ne-a strigat să ne dăm jos mantalele şi s-a apropiat de mine. Aveam pumnalul în mână, aşa că l-am ucis şi m-am aruncat asupra lui Hamza. Însă fratele meu, Osman, trăsese deja în el. Hamza era încă viu şi, cu pumnalul în mână, se năpustise asupra fratelui meu, dar eu l-am dat gata cu o lovitură în cap. Erau treizeci de *murizi*, iar noi eram doar doi. L-au omorât pe fratele meu Osman, în timp ce eu m-am apărat şi apoi, sărind pe fereastră, am reuşit să scap. La vestea că Hamza a fost ucis, s-a răsculat tot poporul şi *murizii* au fugit, iar cei care au rămas au fost omorâți până la ultimul.

Hagi Murad se opri răsuflând greu.

— Totul s-a petrecut cu bine, continuă el, mai târziu însă lucrurile s-au înrăutățit. Şamil i-a luat locul lui Hamza. A trimis soli să-mi ceară să mă aliez cu el împotriva ruşilor, iar dacă refuzam, mă amenința că va devasta

Hunzahul şi mă va ucide. I-am transmis că nici nu voi merge la el şi nici n-o să-l las să vină peste mine.

— De ce nu te-ai dus la el? întrebă Loris-Melikov.

Hagi Murad se încruntă şi nu răspunse imediat.

— Nu puteam. Şamil avea mâinile mânjite cu sângele fratelui meu Osman şi al lui Abununțal Han. Nu m-am dus la el. Generalul Rosen mi-a dat gradul de ofițer şi a poruncit să fiu conducătorul Avariei. Toate bune, dacă Rosen nu l-ar fi numit mai înainte la conducerea Avariei pe hanul din Kazi-Kumuh, Mahomed Mirza, şi apoi pe Ahmed Han, care mă ura de moarte. Acesta o peţise pentru fiul lui pe Saltanet, fata mamei hanilor. Fusese refuzat şi el mă socotea pe mine vinovat în povestea asta. În ura lui şi-a trimis *nukerii* să mă omoare, însă eu am izbutit să scap. Atunci m-a pârât generalului Klugenau că nu-i oblig pe avari să le dea lemne soldaților ruşi. I-a mai spus că mi-am pus turban, uite, chiar pe ăsta – Hagi Murad îi arătă lui Loris-Melikov turbanul de pe *papaha* sa –, dovadă că am trecut de partea lui Şamil. Generalul nu i-a dat crezare şi a poruncit ca nimeni să nu se atingă de mine. Dar când generalul a plecat la Tiflis, Ahmed Han a procedat după capul lui: m-a prins cu ajutorul unei companii de soldați, m-a pus în lanțuri şi m-a legat de un tun. Şase zile şi şase nopți m-au ținut aşa. În a şaptea zi m-au dezlegat şi m-au trimis la Temir-Han-Şura. Mă escortau patruzeci de soldați cu puştile încărcate. Eram cu mâinile legate, iar lor li se ordonase să mă împuşte dacă încerc să fug. Ştiam asta. În apropiere de Moksoh, cărarea se îngusta, având pe dreapta o râpă adâncă de vreo cincizeci de stânjeni. Am trecut la dreapta soldatului de lângă mine, pe marginea râpei. Soldatul a vrut să mă oprească, dar eu am sărit în jos, trăgându-l după mine şi pe soldat. Acesta s-a lovit mortal, eu însă, precum se vede, am rămas în viață. Mi-am rupt coastele, mâinile, un picior, mi-am spart şi capul. Ar fi trebuit să mă târăsc mai departe, dar n-am fost în stare. Mi se învârtea capul şi am adormit. M-am trezit ud de sânge. Mă găsise un cioban, chemase oamenii şi mă căraseră în aul. Coastele şi capul s-au vindecat, s-a vindecat şi piciorul, doar că a rămas mai scurt.

Şi Hagi Murad îşi întinse piciorul deformat.

— Mă folosesc de el şi asta e bine, spuse el. Pe urmă oamenii au aflat ce mi s-a întâmplat şi au început să vină la mine. M-am înzdrăvenit şi m-am stabilit la Ţelmes. Avarii mi-au cerut din nou să le fiu conducător, adăugă liniştit Hagi Murad cu o mândrie stăpânită. Am acceptat.

Hagi Murad se ridică în grabă, luă din desagi un portofel, scoase două scrisori îngălbenite şi i le întinse lui Loris-Melikov. Scrisorile erau din partea generalului Klugenau. Loris-Melikov le citi. În prima dintre ele scria:

„Sublocotenent Hagi Murad! Ai slujit sub ordinele mele, am fost mulţumit de tine şi te-am considerat un om de ispravă. Nu de mult, general-maiorul Ahmed Han m-a informat că eşti un trădător, că porţi turban, că ai legături cu Şamil, că îndemni poporul să nu se supună autorităţilor ruseşti. Am dat ordin să fii arestat şi adus la mine, dar tu ai fugit. Nu ştiu dacă e bine sau rău, pentru că nu ştiu dacă eşti vinovat sau nu. Acum însă ascultă-mă: dacă în faţa Marelui ţar conştiinţa ta e curată, dacă eşti pe deplin nevinovat, vino la mine. Să nu te temi de nimic, sunt apărătorul tău. Hanul nu-ţi va face niciun rău, el însuşi este în subordinea mea, aşa că n-ai de ce să te temi“.

În continuare, Klugenau scria că întotdeauna şi-a ţinut cuvântul dat, că a fost un om drept şi-l povăţuia stăruitor să vină la el.

Când Loris-Melikov termină de citit, Hagi Murad puse mâna pe cealaltă scrisoare, dar nu i-o dădu până nu-i povesti aghiotantului ce-i răspunsese generalului la prima scrisoare.

— I-am scris că am purtat turban nu de dragul lui Şamil, ci pentru a-mi salva sufletul, că nu vreau şi nu pot să trec de partea lui Şamil, fiindcă e răspunzător de moartea tatălui, a fraţilor şi a rudelor mele, dar nici de partea ruşilor nu pot trece, întrucât aceştia m-au dezonorat. În Hunzah, în timp ce eram legat, un nemernic s-a spurcat pe mine. Şi nu pot veni alături de ruşi până când omul acela nu va fi ucis. Dar lucrul cel mai important este că mă tem de vicleanul Ahmed Han. Şi atunci generalul mi-a trimis scrisoarea asta, încheie Hagi Murad, întinzându-i cealaltă hârtie îngălbenită.

„Mi-ai răspuns la scrisoare şi îţi mulţumesc, citi Loris-Melikov. Îmi scrii că nu ţi-ar fi frică să te întorci, dar că dezonoarea ce ţi-a fost adusă de un

ghiaur te împiedică să faci lucrul acesta. Eu însă te încredinţez că legea rusească este dreaptă şi vei vedea cu ochii tăi cum e pedepsit cel care a îndrăznit să te jignească. Am dat deja ordin să fie cercetat cazul cu pricina. Ascultă-mă, Hagi Murad. Am dreptul să fiu nemulţumit de tine, pentru că nu ai încredere în mine şi în onoarea mea, însă te iert ştiind firea bănuitoare a muntenilor. Dacă ai cugetul curat şi dacă porţi turban doar pentru salvarea sufletului, atunci ai dreptate şi poţi să te uiţi cu curaj în ochii guvernanţilor ruşi şi în ai mei. În privinţa celui care te-a dezonorat, te asigur că va fi pedepsit. *Averea îţi va fi înapoiată* şi singur vei vedea şi vei afla ce înseamnă legea rusească. Cu atât mai mult cu cât ruşii privesc altfel la astfel de lucruri; prestigiul tău nu a scăzut cu nimic în ochii lor pentru că un ticălos oarecare te-a necinstit. Eu însumi le-am permis celor din Ghimri[164] să poarte turban şi cântăresc acţiunile lor aşa cum se cuvine. Aşadar, îţi repet, n-ai de ce să te temi. Vino la mine cu omul pe care ţi-l trimit acum; îmi este credincios, *nu e sclavul duşmanilor tăi*, ci prietenul unui om care se bucură de o deosebită atenţie din partea guvernului.“

Mai departe Klugenau îl sfătuia din nou să treacă de partea ruşilor.

— Nu i-am dat crezare, spuse Hagi Murad când Loris-Melikov termină de citit scrisoarea, şi nu m-am dus la Klugenau. Lucrul de căpetenie era să mă răzbun pe Ahmed Han şi n-aş fi putut s-o fac trecând de partea ruşilor. Între timp Ahmed Han împresurase Ţelmesul şi voia să mă prindă sau să mă omoare. Aveam prea puţini oameni şi n-aveam cum să-l răzbesc. Şi iată că tocmai atunci a venit o solie cu o scrisoare de la Şamil. Îmi făgăduia să mă ajute să-l înving şi să-l ucid pe Ahmed Han, dându-mi în stăpânire şi Avaria întreagă. Am chibzuit îndelung şi am trecut de partea lui Şamil. Şi de atunci am luptat fără încetare împotriva ruşilor.

Şi aici Hagi Murad îi istorisi toate faptele sale războinice. Erau foarte multe şi, într-o bună măsură, Loris-Melikov le cunoştea. Campaniile şi ofensivele lui erau uimitoare prin rapiditatea şi curajul atacurilor, încununate întotdeauna de succes.

---

[164] Aul în Daghestan, cunoscut şi ca loc de naştere al lui Şamil.

— N-a existat niciodată o prietenie adevărată între mine şi Şamil, îşi isprăvi istorisirea Hagi Murad. El se temea de mine, dar îi eram de folos. S-a întâmplat însă că odată am fost întrebat cine o să fie imam după Şamil. Am răspuns că imam o să fie acela care o să aibă sabia mai ascuțită. Vorbele mele au ajuns la urechile lui Şamil şi el a încercat să scape de mine. M-a trimis în Tabasaran. M-am dus acolo şi-am făcut rost de o mie de berbeci şi trei sute de cai. Dar el a spus că n-am făcut ce trebuie, m-a schimbat din slujba de *naib* şi a poruncit să-i trimit lui toți banii. I-am trimis o mie de galbeni, însă *murizii* lui au venit peste mine şi mi-au luat toată averea. Mi-a cerut să mă duc la el. Ştiam că vrea să mă omoare şi nu m-am dus. Aşa că a trimis oameni după mine. M-am apărat şi am fugit la Voronțov. Dar nu mi-am putut lua familia. Mama, soția şi fiul meu sunt în mâinile lui. Aşa să-i spui serdarului: câtă vreme familia mea e acolo, nu pot să fac nimic.

— O să-i transmit, spuse Loris-Melikov.

— Fă tot ce poți, străduieşte-te. Ce-i al meu e şi al tău, numai ajută-mă pe lângă prinț. Sunt legat, iar capătul funiei e în mâna lui Şamil.

Cu aceste cuvinte Hagi Murad îşi încheie povestea.

XIV

În ziua de 20 decembrie Voronțov scrise în limba franceză ministrului de război Cernâşov[165] următoarea scrisoare:

„Nu v-am scris cu ultimul curier, iubite prinț, din dorința de a lua mai întâi o hotărâre în privința lui Hagi Murad şi pentru că de vreo două-trei zile nu mă simt prea bine. În ultima scrisoare v-am anunțat venirea aici a lui Hagi Murad: a sosit la Tiflis pe data de 8, iar în ziua următoare am făcut cunoştință şi timp de opt sau nouă zile am stat de vorbă cu el, tot chibzuind cum ne-ar putea fi de folos în continuare, dar mai ales ce să

---

[165] Aleksandr Ivanovici Cernâşov (1786-1857), general rus, ministru de război între anii 1827-1852.

facem cu el acum, când este extrem de îngrijorat de soarta familiei lui. El mi-a explicat, după toate semnele, cu deplină sinceritate, că, atâta vreme cât ai lui sunt în mâinile lui Şamil, el este ca paralizat, n-are cum să ne slujească şi să ne dovedească recunoştinţa pentru primirea caldă şi pentru iertarea acordată. Incertitudinea legată de soarta celor dragi îl macină profund, iar persoanele desemnate de mine să stea cu el aici mă asigură că nu doarme nopţile, abia se atinge de mâncare şi se roagă neîncetat. Ne cere doar permisiunea să se plimbe călare, însoţit de câţiva cazaci – singura plăcere posibilă pentru el, dar şi o necesitate în virtutea obişnuinţei sale de atâţia ani. A trecut în fiecare zi pe la mine să afle dacă nu am veşti despre familia lui, rugându-mă să dau ordin să fie strânşi toţi prizonierii pe care-i avem pe diferite linii ale frontului, pentru a-i propune lui Şamil drept schimb, la care ar adăuga şi ceva bani. Sunt oameni care îi vor da bani în scopul acesta. Mi-a tot repetat: «Salvaţi-mi familia şi apoi daţi-mi posibilitatea să vă slujesc (în opinia lui, cel mai bine ar fi pe linia lezghină), iar dacă după o lună de zile n-am să vă aduc un mare serviciu, să mă pedepsiţi aşa cum veţi crede de cuviinţă».

I-am răspuns că toate acestea mi se par corecte întru totul şi că mulţi ruşi nu i-ar da crezare dacă familia lui ar rămâne în munţi, în loc să se afle la noi, ca ostatică. I-am mai spus că voi face tot posibilul să strâng prizonierii din graniţele noastre şi că, deşi nu am dreptul, conform regulamentului, să-i dau bani pentru răscumpărare, ca adaos la cei obţinuţi de el, am să găsesc, poate, alte mijloace să-l ajut. După aceea, i-am mărturisit deschis părerea mea, că Şamil nu-i va reda familia în niciun caz, că – cine ştie? – o să-i promită iertarea lui totală şi acordarea funcţiilor deţinute înainte sau o să-l ameninţe că, dacă nu se întoarce, o să-i omoare mama, soţia şi cei şase copii. L-am întrebat dacă-mi poate spune sincer ce-ar face în situaţia în care ar primi din partea lui Şamil o atare propunere. Hagi Murad şi-a înălţat ochii şi mâinile spre cer şi mi-a răspuns că toate sunt după voia Domnului, dar că niciodată nu se va preda duşmanului, pentru că este convins pe deplin că Şamil nu-l va ierta şi nu-l va lăsa prea multă vreme printre cei vii. În ce priveşte uciderea întregii sale familii, nu crede că Şamil va proceda atât de nesăbuit. În primul rând, pentru a nu-şi

duce duşmanul la disperare, făcându-l astfel şi mai periculos. În al doilea rând, pentru că în Daghestan sunt multe persoane, unele foarte influente, care l-ar opri de la aşa ceva. În sfârşit, mi-a repetat de câteva ori că, oricare ar fi voia Domnului pe viitor, pe el îl preocupă acum doar răscumpărarea familiei şi că mă imploră, în numele Domnului, să-l ajut şi să-i permit să se întoarcă la graniţa Ceceniei unde, prin intermediul şi cu ajutorul comandanţilor noştri, ar putea avea legături cu familia sa, ar căpăta veşti despre adevărata ei situaţie şi despre şansele de salvare. Mi-a mai spus că mulţi oameni, chiar şi câţiva *naibi* din această parte duşmănoasă a ţării, îi sunt mai mult sau mai puţin devotaţi, că în sânul acestei populaţii, neutre sau supuse ruşilor, ar putea stabili, cu ajutorul nostru, legături foarte folositoare pentru atingerea scopului ce nu-i dă pace zi şi noapte. Rezolvarea acestei probleme l-ar linişti şi i-ar da posibilitatea să acţioneze în favoarea noastră şi să ne câştige încrederea. Mă roagă să-l trimit din nou în Groznaia, escortat de douăzeci sau treizeci de cazaci curajoşi, care-l vor ajuta nu doar să se apere de duşmani, ci să fie şi o garanţie a sincerităţii intenţiilor sale.

Acum înţelegeţi, iubite prinţ, că toată povestea aceasta mă îngrijorează cu atât mai mult cu cât, oricum ai întoarce-o, răspunderea cade mai ales pe umerii mei. Ar fi cât se poate de imprudent să-i dăm întru totul crezare, dar dacă am vrea să-i retezăm orice posibilitate de fugă, ar trebui să-l închidem. Însă, după părerea mea, ar fi un gest nedrept şi lipsit de tact politic. O asemenea măsură, căreia i-ar merge vestea în tot Daghestanul, ne-ar dăuna, întrucât le-ar tăia cheful de luptă acelora (şi sunt destui) care sunt gata să pornească mai mult ori mai puţin pe faţă împotriva lui Şamil şi care se interesează de soarta celui mai viteaz şi mai întreprinzător ajutor al imamului, silit de împrejurări să se predea în mâinile noastre. Dacă l-am trata pe Hagi Murad ca pe un prizonier, efectul benefic al trădării sale faţă de Şamil s-ar pierde cu totul.

De aceea, cred că nu puteam face altfel decât am făcut, simţind totuşi că aş putea să fiu acuzat de o greşeală gravă, dacă lui Hagi Murad îi trece prin cap să fugă iarăşi. În slujbă şi în astfel de treburi încâlcite e greu, ca să nu spun imposibil, să urmezi un drum drept, fără riscul de a greşi şi

fără a-ți asuma răspunderea pentru decizia luată. Dar, odată ce drumul ți se pare drept, trebuie să mergi pe el, fie ce-o fi.

Vă rog, iubite prinț, să supuneți toate acestea examinării Majestății Sale Împăratului şi am să fiu fericit dacă Augustul nostru Suveran va binevoi să încuviințeze măsurile mele. Tot ce v-am scris am transmis şi generalilor Zavadovski şi Kozlovski, luând în calcul întrevederea viitoare a lui Kozlovski cu Hagi Murad pe care l-am prevenit că, fără aprobarea acestuia, nu poate să întreprindă nimic sau să plece în altă parte. I-am explicat că pentru noi ar fi şi mai bine dacă ar călători escortat de ruşi, altminteri Şamil va bate toba pretutindeni că îl ținem închis. Însă, totodată, i-am smuls promisiunea că nu va merge niciodată la Vozdvijenskoe, întrucât fiul meu – căruia i s-a predat inițial şi pe care-l consideră *kunakul* (prietenul) său – nu este comandantul acestui loc şi astfel s-ar putea să apară neînțelegeri. De altfel, Vozdvijenskoe e prea aproape de o populație numeroasă, ostilă ruşilor, în timp ce Groznaia este mai potrivită din toate punctele de vedere pentru legăturile pe care Hagi Murad vrea să le aibă cu oamenii săi de încredere.

În afara celor douăzeci de cazaci aleşi care, la rugămintea lui, nu se vor depărta un pas de el, l-am trimis pe căpitanul de cavalerie Loris-Melikov, un ofițer remarcabil şi foarte inteligent, vorbitor de tătară, care-l cunoaşte bine pe Hagi Murad şi se bucură, pare-se, de încrederea deplină a acestuia. În cele zece zile petrecute aici, Hagi Murad a locuit în aceeaşi casă cu prințul Tarhanov, locotenent-colonel, comandantul ținutului Şubinsk, care se află aici cu treburi de serviciu. Este o persoană cu adevărat merituoasă, pe care mă pot bizui. Şi el a câştigat încrederea lui Hagi Murad şi cu ajutorul lui – vorbeşte la perfecțiune tătara – am dezbătut problemele cele mai delicate şi de mare taină.

M-am sfătuit cu Tarhanov şi el a fost întru totul de acord cu mine că fie trebuia procedat aşa cum am făcut eu, fie îl închideam în temniță, luând cele mai severe măsuri de pază – pentru că la un tratament rău din partea noastră, supravegherea lui n-ar fi fost deloc uşoară –, fie îl expulzam din țară. Dar ultimele două modalități nu numai că ar fi desființat orice avantaj pentru noi de pe urma dușmăniei dintre Hagi Murad şi Şamil, dar

ar fi curmat definitiv valul de nemulțumire al muntenilor şi şansa de a-i ațâța împotriva lui Şamil. Prințul Tarhanov mi-a mărturisit că el e sigur de sinceritatea lui Hagi Murad care nu se îndoieşte nicio clipă că Şamil nu-l va ierta niciodată şi va porunci să fie omorât în pofida iertării promise. Singurul lucru care-l îngrijorează pe Tarhanov în privința lui Hagi Murad este ataşamentul acestuia față de religia sa şi nu-şi ascunde temerea că Şamil ar putea să-l influențeze pe Hagi Murad pe această cale. Însă, cum v-am mai spus, Şamil n-o să-l convingă niciodată că nu-i va lua viața acum sau mai târziu după întoarcerea sa.

Iată, iubite prinț, tot ce doream să vă comunic în privința acestui episod din misiunea noastră aici.“

XV

Raportul acesta a fost expediat din Tiflis în 24 decembrie. În ajunul noului an 1852, un curier special, după ce goni zece cai şi lovi până la sânge zece vizitii, predă scrisoarea prințului Cernâşov, ministrul de război de atunci. Iar la 1 ianuarie 1852 Cernâşov aduse şi acest raport al lui Voronțov, împreună cu alte acte, țarului Nicolae.

Cernâşov nu-l simpatiza pe Voronțov şi din pricina respectului unanim de care se bucura acesta, şi din pricina averii lui imense, şi pentru că era boier de viță, în timp ce el era totuşi *un parvenu*[166], dar mai cu seamă din pricina bunăvoinței deosebite pe care i-o arăta împăratul. De aceea Cernâşov se folosea de orice prilej pentru a-i face cât mai mult rău lui Voronțov. Într-un raport anterior privind campania din Caucaz, Cernâşov reuşise să stârnească nemulțumirea lui Nicolae împotriva lui Voronțov, întrucât din neglijența comandamentului muntenii masacraseră aproape în întregime un mic detaşament. Acum Cernâşov avea de gând să prezinte într-o lumină defavorabilă dispozițiile date de Voronțov în privința lui Hagi Murad. Voia să-i insufle suveranului ideea că Voronțov, arătând

[166] Parvenit (în fr., în orig.).

întotdeauna protecție băştinaşilor, ba chiar dând dovadă de slăbiciune în fața lor în dauna ruşilor, procedase greşit când îl lăsase pe Hagi Murad în Caucaz; că, după toate probabilitățile, Hagi Murad trecuse de partea ruşilor doar pentru a spiona mijloacele lor de apărare şi, de aceea, ar fi fost mai bine să fie trimis în centrul Rusiei şi să fie folosit doar atunci când familia lui eliberată din munți va fi putut constitui o garanție a devotamentului său.

Dar acest plan al lui Cernâşov dădu greş, pentru că în dimineața de 1 ianuarie Nicolae era extrem de prost dispus şi, doar de dragul de a contrazice, n-ar fi primit de la nimeni nicio propunere, oricare ar fi fost ea. Cu atât mai puțin era înclinat să primească propunerea lui Cernâşov pe care îl tolera numai pentru că deocamdată era de neînlocuit. Altminteri, îl socotea un mare ticălos, ştiind strădaniile acestuia în timpul procesului decembriştilor de a-l pierde pe Zahar Cernâşov[167] pentru a pune mâna pe averea lui. Aşa că, datorită proastei dispoziții a lui Nicolae, Hagi Murad rămase în Caucaz şi soarta lui nu se schimbă aşa cum s-ar fi putut întâmpla dacă Cernâşov şi-ar fi prezentat raportul într-un moment mai bun.

Era ora nouă şi jumătate, când pe o vreme cețoasă şi un ger de minus douăzeci de grade, vizitiul corpolent şi bărbos, cu o bonetă azurie de catifea în colțuri ascuțite, aşezat pe capra unei sănii mici, asemenea celor cu care se plimba Nicolae, trase în fața intrării secundare a Palatului de Iarnă şi-l salută prieteneşte din cap pe prietenul său, vizitiul prințului Dolgoruki, care după ce îşi adusese stăpânul, îl aştepta de ceva timp în fața intrării. Îşi pusese hățurile sub fundul mare şi vătuit şi îşi freca mâinile înghețate.

Cernâşov purta o manta cu guler argintiu de zibelină şi un tricorn cu pene de cocoş, cum cerea regulamentul. Dând la o parte blana de urs, îşi scoase precaut picioarele înghețate fără galoşi (se mândrea că nu poartă niciodată galoşi), îşi îndreptă spatele şi păşi pe covor, zăngănind din

---

[167] Zahar Grigorievici Cernâşov (1797-1862), conte, decembrist, căpitan într-un regiment de cavalerie de gardă, condamnat la doi ani de muncă silnică.

pinteni, spre uşa pe care un portar i-o deschise politicos. În vestibul, după ce-şi aruncă mantaua în mâinile unui majordom bătrân ce se apropiase în fugă, Cernâşov se opri în faţa oglinzii şi-şi scoase cu grijă pălăria de pe peruca frizată. Privindu-se în oglindă, îşi aranjă favoriţii şi şuviţa de pe frunte cu un gest obişnuit al mâinilor sale uscăţive, îşi potrivi crucea de la gât, eghileţii şi epoleţii mari cu însemnele imperiale şi, înaintând nesigur pe picioarele bătrâne ce nu-l mai ascultau, începu să urce scara cu pantă lină, aşternută cu un covor.

Trecând pe lângă majordomii care, postaţi în uniformă de gală în dreptul uşii, se înclinau slugarnici în faţa lui, Cernâşov intră în sala de primire. Ofiţerul de serviciu, numit de curând aghiotant, strălucind în uniforma lui nouă cu epoleţi şi eghileţi, cu faţa rumenă, încă tânără, cu mustăcioară neagră şi cu părul de pe tâmple adus spre ochi, la fel cum şi-l aranja ţarul Nicolae, îi ieşi înainte plin de respect. Ministrul adjunct de război, prinţul Vasili Dolgoruki, cu o expresie de plictiseală întipărită pe faţa obtuză, împodobită şi ea cu favoriţi, mustaţă şi cu părul pe tâmple adus spre ochi, à la Nicolae, se ridică în întâmpinarea lui Cernâşov salutându-l.

— *L'empereur?* [168] se adresă Cernâşov aghiotantului, uitându-se întrebător spre uşa cabinetului.

— *Sa Majesté vient de rentrer*[169], răspunse aghiotantul, vizibil satisfăcut de timbrul propriului său glas.

Apoi, călcând pe parchet atât de uşor şi de lin, încât un pahar plin cu apă, pus pe capul lui, nu s-ar fi vărsat, se apropie de uşa care se deschise fără zgomot şi, arătându-şi prin toată fiinţa sa respectul pentru locul în care se afla, dispăru în spatele ei.

Între timp, Dolgoruki îşi deschise servieta, verificându-şi hârtiile dinăuntru.

---

[168] Împăratul? (în fr., în orig.).

[169] Împăratul tocmai s-a întors (în fr., în orig.).

Cernâşov îşi dezmorţea picioarele mergând prin cameră şi încerca să-şi amintească tot ce avea de spus împăratului. Ajunsese chiar lângă uşa cabinetului, când ea se deschise şi aghiotantul, parcă mai radios şi mai plin de respect ca înainte, îi invită înăuntru pe ministru şi pe adjunctul său.

Palatul de Iarnă fusese reconstruit de mult în urma incendiului şi Nicolae locuia chiar acolo, un etaj mai sus. Cabinetul în care primea rapoartele miniştrilor şi ale înalţilor funcţionari era o încăpere foarte înaltă cu patru ferestre mari. Pe peretele principal atârna portretul împăratului Alexandru I. Între ferestre se aflau două birouri. De-a lungul pereţilor stăteau înşirate câteva scaune, iar în centru trona o masă de lucru imensă, în faţa căreia era fotoliul lui Nicolae şi alte scaune pentru cei primiţi în audienţă.

Îmbrăcat într-o tunică neagră cu contraepoleţi, Nicolae stătea la masă, sprijinindu-şi de spătarul fotoliului trunchiul uriaş, strâns bine cu o curea peste pântecele proeminent, şi se uita ţintă la cei doi nou-sosiţi cu privirea lui lipsită de viaţă. Faţa sa prelungă şi palidă, cu o frunte teşită imensă, ce ieşea în evidenţă între tâmplele cu părul bine netezit, îmbinându-se de minune cu peruca sub care era ascunsă chelia, astăzi părea încremenită şi deosebit de rece. Ochii lui tulburi priveau şi mai inexpresiv decât de obicei, iar buzele strânse sub mustăţile întoarse în sus, obrajii plini, proaspăt raşi, susţinuţi de gulerul înalt, cârnăciorii regulaţi ai favoriţilor şi bărbia sprijinită în guler dădeau chipului său un aer nemulţumit, dacă nu chiar mânios. Pricina acestei proaste dispoziţii era oboseala. Iar pricina oboselii era balul mascat din ajun, unde, ca de obicei, se plimbase purtându-şi coiful cu o pasăre în vârf, ce făcea parte din uniforma ofiţerilor din cavaleria de gardă, prin mulţimea care se înghesuia să-l vadă şi apoi se trăgea timidă în lături pentru a face loc persoanei sale masive şi arogante. Acolo o întâlnise din nou pe femeia mascată care la ultimul bal costumat dispăruse după ce-i aţâţase senzualitatea bătrânească cu albeaţa pielii ei, cu alcătuirea minunată a trupului şi cu glasul tandru, făgăduindu-i că se vor revedea la următorul bal. Ieri se apropiase de el şi ţarul nu-i mai dăduse drumul. O condusese în loja special amenajată pentru asemenea

întâlniri, unde putea rămâne între patru ochi cu doamna aleasă. Ajungând în tăcere în dreptul uşii de la lojă, îl căută din privire pe valet, dar acesta nu era acolo. Nicolae se încruntă şi împinse el însuşi uşa lojii, lăsând-o pe doamnă să treacă înainte.

— *Il y a quelque'un*[170], spuse masca, oprindu-se.

Loja era într-adevăr ocupată. Pe un mic divan îmbrăcat în catifea, şedeau, strânşi unul într-altul, un ofițer de ulani şi o tinerică drăguță, cu părul blond şi buclat, îmbrăcată într-un domino, dar cu masca scoasă. Văzând statura țeapănă şi chipul mânios al țarului, femeia blondă îşi ascunse pe dată fața în dosul măştii, în timp ce ofițerul de ulani rămase pe divan, înlemnit de groază, cu ochii țintă la Nicolae.

Oricât de mult se obişnuise cu groaza pe care o inspira oamenilor, lucrul acesta îi făcea plăcere întotdeauna şi uneori îl amuza să-i uluiască pe cei paralizați de frică, adresându-le vorbe blânde. Procedă la fel şi de astă dată.

— Ei, amice, eşti mai tânăr decât mine, îi spuse el ofițerului încremenit de spaimă, ai putea să-mi cedezi locul.

Ofițerul sări în picioare şi, ba pălind, ba roşind, ieşi din lojă în tăcere cu spinarea plecată, în urma tinerei mascate, iar Nicolae rămase singur cu aleasa lui.

Aceasta se dovedi a fi fata frumuşică şi inocentă, de vreo douăzeci de ani, a unei guvernante suedeze. Ea îi povesti lui Nicolae că încă din copilărie se îndrăgostise de el, de imaginea lui din portrete, că îl diviniza şi se hotărâse să-i atragă atenția cu orice preț. Şi iată că izbutise şi, după cum spunea, nu-i mai trebuia nimic altceva. Fata a fost apoi condusă în locul unde Nicolae avea de obicei întâlniri galante şi unde el a rămas mai bine de un ceas.

Când se întoarse noaptea în camera sa şi se întinse pe patul îngust şi tare, de care era mândru, şi se acoperi cu mantaua pe care o socotea (după cum o şi spunea) la fel de vestită ca tricornul lui Napoleon, nu putu

---

[170] Aici e cineva (în fr., în orig.).

să adoarmă multă vreme. Îşi amintea ba de faţa albă, când speriată, când radioasă, a fetei, ba de umerii plini şi puternici ai amantei sale permanente, Nelidova, şi făcea comparaţie între cele două femei. Nu-i trecea nicidecum prin cap că dezmăţul unui bărbat însurat este un lucru nedemn şi s-ar fi mirat grozav dacă cineva l-ar fi condamnat pentru aşa ceva. Dar, deşi era convins că se purtase cum se cuvine, rămăsese totuşi cu un gust neplăcut şi, pentru a înăbuşi senzaţia aceasta, începu să se gândească la ceea ce îl liniştea întotdeauna, adică la însemnătatea propriei sale persoane.

Cu toate că adormise târziu, se sculă, ca întotdeauna, la ora opt şi, după toaleta obişnuită de dimineaţă, când îşi freca cu gheaţă trupul masiv şi îndestulat, spuse rugăciunile cu care se obişnuise din copilărie – *Preasfântă Născătoare*, *Crezul* şi *Tatăl nostru*, fără să dea nicio importanţă cuvintelor rostite. Apoi ieşi prin scara secundară pe chei, în manta şi chipiu.

Pe la mijlocul cheiului întâlni un elev de la Şcoala de drept, la fel de corpolent ca şi el, în uniformă şi cu pălărie. Văzând uniforma şcolii pe care n-o prea înghiţea din pricina spiritului ei liber-cugetător, ţarul Nicolae se încruntă, însă statura înaltă, poziţia de drepţi exemplară şi salutul cu cotul bine scos în afară îi înmuiară nemulţumirea.

— Cum te cheamă? îl întrebă.

— Polosatov, Majestatea Voastră imperială.

— Bravo!

Elevul rămăsese nemişcat, cu mâna la pălărie. Nicolae se opri.

— Vrei să intri în armată?

— Nu, Majestatea Voastră.

— Ce imbecil!

Şi, întorcându-i spatele, Nicolae porni mai departe, rostind cu voce tare primele cuvinte care-i treceau prin minte. „Koperwein, Koperwein“, repetă el de câteva ori numele fetei din ajun. „Oribil, oribil“. Nu se gândea la ce spune, dar îşi înăbuşea sentimentul neplăcut prin atenţia pe care o dădea rostirii cuvintelor. „Da, ce-ar fi fost acum Rusia fără mine, îşi zicea, simţind că iarăşi îl acaparează acel sentiment de nemulţumire. Da, ce-ar fi

ajuns fără mine nu doar Rusia, ci şi Europa.“ Îşi aminti de cumnatul său, regele Prusiei, de slăbiciunea şi prostia lui, şi clătină din cap.

La înapoiere, văzu trăsura Elenei Pavlovna care, însoţită de un valet îmbrăcat în roşu, se apropia de intrarea Saltâkovski a palatului. Pentru el, Elena Pavlovna[171] era întruchiparea acelor oameni de nimic care nu se rezumau doar la opinii despre ştiinţă şi poezie, dar şi despre felul de a guverna, închipuindu-şi că ei ar putea cârmui o ţară mai bine decât o făcea el, Nicolae. Ştia că oricât i-ar fi strivit pe aceşti oameni, ei tot ieşeau la suprafaţă. Îşi aduse aminte de fratele său, Mihail Pavlovici, care se prăpădise de curând. Îl copleşi un sentiment de tristeţe şi ciudă. Se încruntă şi, întunecându-se la faţă, începu din nou să bâiguie primele cuvinte ce-i veneau la îndemână. Încetă doar când intră în palat. Ajuns în camera sa, îşi netezi în faţa oglinzii favoriţii şi părul de la tâmple şi, răsucindu-şi mustăţile, trecu direct în cabinetul unde i se aduceau rapoartele.

Îl primi mai întâi pe Cernâşov. Acesta văzu îndată, după expresia feţei şi, mai ales, după cea a ochilor, că ţarul nu e în apele sale şi, având cunoştinţă de aventura din ajun, înţelese pricina. Nicolae îi răspunse cu răceală la salut, îl invită să ia loc şi-şi pironi asupra lui privirea lipsită de viaţă.

Prima problemă din raport privea descoperirea unei delapidări comise de funcţionarii de la intendenţă, a doua era legată de chestiunea deplasării de trupe la graniţa prusacă, apoi urma chestiunea unor decoraţii de Anul Nou pentru câteva persoane care nu figurau pe lista iniţială; după care venea la rând raportul lui Voronţov despre trecerea lui Hagi Murad de partea ruşilor şi, în fine, cazul neplăcut al studentului de la Academia de medicină care atentase la viaţa unui profesor.

Nicolae ascultă în tăcere şi cu buzele strânse raportul despre delapidare, fără să-şi ia ochii de la şuviţa de păr de pe fruntea lui Cernâşov, în timp ce cu mâinile sale mari şi albe, având un singur inel de aur pe degetul inelar,

---

[171] Marea Ducesă Elena Pavlovna a Rusiei (prinţesa Charlotte de Württemberg) (1807-1873), soţia Marelui Duce Mihail Pavlovici al Rusiei, fratele ţarului Nicolae I al Rusiei.

netezea foile de hârtie de pe masă. Era convins că toți furau. Ştia că acum va trebui să-i pedepsească pe funcționarii de la intendență, luase hotărârea să-i trimită pe toți în armată ca simpli soldați, dar totodată ştia şi că asta nu-i va împiedica pe cei care le vor lua locul să facă acelaşi lucru. Era în firea funcționarilor să fure, iar datoria lui era să-i pedepsească şi, oricât de tare îl plictisea treaba asta, şi-o îndeplinea cu conştiinciozitate.

— După cum se vede, în toată Rusia există doar un singur om cinstit, spuse el.

Cernâşov înțelese pe dată că acest singur om cinstit din Rusia era chiar Nicolae şi zâmbi aprobator.

— Aşa se pare, Majestatea Voastră.

— Las-o aici, am să pun rezoluția mai târziu, spuse Nicolae luând hârtia şi punând-o pe partea stângă a mesei.

Apoi Cernâşov începu să prezinte raportul privind decorațiile şi deplasarea de trupe. Nicolae aruncă o privire peste listă, şterse câteva nume şi apoi ordonă scurt şi ferm să fie mutate două divizii la granița prusacă.

Nicolae nu putea nicidecum să-i ierte regelui Prusiei constituția pe care o dăduse țării după 1848. De aceea, deşi afişa față de cumnat cele mai bune sentimente în scrisori şi în cuvinte, socotea că e necesar să aibă pentru orice eventualitate nişte trupe la granița Prusiei. Acestea puteau fi de folos şi pentru a apăra tronul cumnatului în caz că poporul s-ar fi revoltat în Prusia (Nicolae vedea pretutindeni pregătiri de răscoală), la fel cum apăraseră şi Austria împotriva ungurilor. În plus, trupele erau utile la graniță şi pentru a da mai multă greutate sfaturilor pe care le dădea regelui Prusiei.

„Da, ce s-ar fi ales de Rusia, dacă nu eram eu?“, îşi spuse din nou.

— Ce mai urmează? întrebă el.

— Curierul din Caucaz, spuse Cernâşov şi începu să-i relateze cele scrise de Vorontov în legătură cu trecerea lui Hagi Murad de partea ruşilor.

— Ca să vezi, zise Nicolae. E un bun început.

— E limpede că planul elaborat de Majestatea Voastră prinde să-şi arate roadele, spuse Cernâşov.

Această laudă a aptitudinilor sale strategice îi făcea o deosebită plăcere ţarului, pentru că, deşi se fălea cu ele, în adâncul sufletului recunoştea că nu le are. Şi acum voia să audă cât mai multe laude la adresa persoanei sale.

— Tu cum înţelegi povestea asta? întrebă el.

— Iată cum văd eu lucrurile: dacă ar fi fost urmat de la bun început planul Majestăţii Voastre – o înaintare treptată, fie şi mai lentă, pe parcursul căreia să fie tăiate pădurile şi distruse rezervele –, atunci Caucazul ar fi fost cucerit de multă vreme. Cred că Hagi Murad a trecut de partea noastră doar din motivul acesta. Şi-a dat seama că nu mai au cum să reziste.

— E adevărat, încuviinţă Nicolae.

Planul înaintării treptate în teritoriul inamicului prin tăierea pădurilor şi distrugerea proviziilor de alimente aparţinea lui Ermolov [172] şi Veliaminov [173] şi era total opus planului conceput de Nicolae, conform căruia trebuia cucerită reşedinţa lui Şamil şi nimicit întreg cuibul de bandiţi de acolo printr-un atac fulgerător. Planul acesta fusese aplicat în 1845, în expediţia de la Dargo, care costase atât de multe vieţi omeneşti. Cu toate acestea, Nicolae îşi atribuia tactica înaintării treptate, a tăierii constante a pădurilor şi a distrugerii proviziilor. Pentru a crede că o asemenea tactică îi aparţine, ţarul ar fi trebuit să lase în umbră tocmai insistenţa cu care încurajase expediţia militară din 1845, care avusese o strategie diametral opusă. Dar Nicolae nu lăsa nimic în umbră şi se mândrea şi cu planul expediţiei din ’45, şi cu planul înaintării treptate, chiar dacă se băteau cap în cap. Linguşirea făţişă şi permanentă, împotriva oricărei evidenţe, a celor din jur îl duseseră până acolo că nu-şi mai vedea propriile contraziceri, nu-şi mai potrivea faptele şi vorbele cu realitatea, cu logica, ba chiar şi cu bunul simţ, ci, dimpotrivă, era convins

---

[172] Aleksei Petrovici Ermolov (1777-1861), faimos comandant al armatei ruse şi om politic.

[173] Aleksei Aleksandrovici Veliaminov (1785-1838), general rus.

că toate dispozițiile sale, oricât de absurde, nedrepte şi incoerente ar fi fost, deveneau chibzuite, drepte şi coerente, doar pentru că el era autorul lor.

La fel a fost şi hotărârea privind cazul studentului de la Academia de medicină, subiectul următorului raport al lui Cernâşov după cel al situației din Caucaz.

Cazul arăta precum urmează: un tânăr, care căzuse de două ori la examen, se prezentase şi a treia oară, iar când profesorul care-l examinase îl respinsese iarăşi, studentul bolnav de nervi, convins că i se face o nedreptate, apucase un briceag de pe masă şi, într-un acces de nebunie, se aruncase asupra profesorului, provocându-i câteva răni uşoare.

— Cum îl cheamă? întrebă Nicolae.

— Brzezowski.

— E polonez?

— Polonez de origine şi catolic, răspunse Cernâşov.

Nicolae se încruntă.

Le făcuse mult rău polonezilor. Ca să se justifice, trebuia să fie convins că toți polonezii sunt ticăloşi. Prin urmare, îi socotea ca atare şi-i ura pe măsura răului făcut.

— Aşteaptă puțin, spuse el şi, închizând ochii, îşi lăsă capul în jos.

Cernâşov ştia – auzise nu o dată lucrul acesta chiar de la Nicolae însuşi – că, atunci când trebuia să rezolve o problemă importantă, era de ajuns să se concentreze câteva clipe şi inspirația îi venea dintr-odată, soluția cea mai corectă apărea de la sine, ca şi cum un glas lăuntric i-ar fi spus ce trebuie să facă. Acum se gândea cum să-şi satisfacă mai bine ura față de polonezi, sentiment stârnit de istoria acestui student. Şi glasul lăuntric îi şopti următoarea decizie. Luă raportul şi pe marginea lui notă cu scrisul lui mare: *„Merită pedeapsa cu moartea. Dar, slavă Domnului, la noi nu există pedeapsa cu moartea. Şi nu sunt eu acela care s-o introducă. Să fie trecut de douăsprezece ori de-a lungul unui rând de o mie de soldați. Nicolae“*. Şi-şi puse semnătura încheiată cu o buclă uriaşă şi nefirească.

Nicolae ştia prea bine că douăsprezece mii de lovituri de vergi însemnau nu doar o moarte sigură şi chinuitoare, ci şi o cruzime inutilă, pentru că cinci mii de lovituri erau de ajuns să ucidă şi pe cel mai puternic om. Însă

lui îi plăcea să fie crud şi nemilos şi totodată să creadă că în Rusia nu există pedeapsa cu moartea.

După ce scrise rezoluția, împinse foaia spre Cernâşov.

— Uite-o, spuse el. Citeşte-o.

Cernâşov o citi şi-şi înclină capul în semn de surprindere respectuoasă în fața unei decizii atât de înțelepte.

— Şi să fie scoşi toți studenții în piață să asiste la pedeapsă, adăugă Nicolae.

„O să le fie de folos. Stârpesc eu spiritul ăsta revoluționar, îl smulg din rădăcină“, îşi spuse el.

— Am înțeles! zise Cernâşov şi, după câteva clipe de tăcere, timp în care îşi îndreptă şuvița de pe frunte, se întoarse la raportul situației din Caucaz.

— Atunci ce porunciți să-i răspund lui Mihail Semionovici?

— Să urmeze cu strictețe tactica mea de a devasta casele, de a distruge proviziile de alimente din Cecenia şi de a-i hărțui pe munteni prin atacuri, răspunse Nicolae.

— Şi în privința lui Hagi Murad ce porunciți? întrebă Cernâşov.

— Voronțov scrie că vrea să-l folosească în Caucaz.

— Nu e riscant? ripostă Cernâşov, ocolind privirea lui Nicolae. Mă tem că Mihail Semionovici e prea încrezător.

— Dar tu cum vezi lucrurile? îl întrebă Nicolae, care remarcase intenția lui Cernâşov de a pune într-o lumină proastă decizia lui Voronțov.

— Cred că ar fi mai sigur să-l trimitem în Rusia.

— Aşa crezi tu, rosti Nicolae în bătaie de joc, dar eu nu cred aşa şi sunt de acord cu Voronțov. Să-i scrii în sensul acesta.

— Am înțeles! spuse Cernâşov şi, ridicându-se, îşi luă rămas-bun.

Îşi luă rămas-bun şi Dolgoruki, care în timpul raportului nu scosese decât câteva cuvinte despre deplasarea trupelor, ca răspuns la întrebările lui Nicolae.

După Cernâşov a fost primit Bibikov, guvernatorul general al Ținutului de Vest, care venise să-şi ia la revedere. După ce aprobă măsurile luate de Bibikov împotriva țăranilor răsculați care nu voiau să treacă la ortodoxie, țarul îi porunci să-i predea pe toți cei nesupuşi Curții Marțiale spre a fi

judecați. Asta însemna să fie condamnați la bătaia cu vergi între două rânduri de soldați. În plus, ordonă să fie trimis în armată, ca simplu soldat, redactorul unui ziar care publicase informații despre trecerea câtorva mii de suflete de pe proprietățile Statului pe domeniile Casei imperiale.

— Procedez astfel, pentru că aşa consider eu că trebuie, spuse el. Şi nu permit nimănui să comenteze deciziile mele.

Bibikov înțelegea toată cruzimea dispoziției privitoare la uniați şi toată nedreptatea trecerii țăranilor de pe proprietățile statului în cele particulare, adică transformarea singurilor țărani liberi din acea vreme în iobagi ai familiei imperiale. Dar n-avea cum să riposteze. Să nu fie de acord cu hotărârile lui Nicolae însemna să se lipsească de poziția strălucită de care beneficia şi pe care o dobândise de-a lungul a patruzeci de ani. De aceea, îşi plecă în semn de supunere capul al cărui păr negru începuse să încărunțească, arătând astfel că e gata să pună în aplicare voința supremă a țarului, atât de crudă, de nebunească şi de nedreaptă.

După ce-i dădu drumul lui Bibikov, Nicolae, cu conştiința datoriei bine împlinite, se întinse, se uită la ceas şi se duse să se îmbrace ca să iasă în lume. Îşi puse tunica cu lentă, epoleți şi decorații şi o porni spre sala de primire, unde mai mult de o sută de bărbați în uniforme şi femei în rochii elegante şi decoltate, stând în picioare pe locurile stabilite dinainte, aşteptau cu emoție venirea lui.

Cu privirea lipsită de viață, cu pieptul bombat şi cu pântecele scos în afară deasupra şi dedesubtul centurii bine strânse, el înaintă printre cei ce-l aşteptau. Simțind că toate privirile slugarnice şi temătoare sunt ațintite asupra lui, adoptă o ținută şi mai solemnă. Când dădea cu ochii de fețe cunoscute, îşi amintea de numele lor, se oprea şi spunea câteva cuvinte, uneori în ruseşte, alteori în franceză şi, fixându-le cu ochii reci şi lipsiți de viață, asculta ce i se răspundea.

După felicitările de rigoare, Nicolae intră în biserică.

La fel ca şi mirenii, Dumnezeu, prin slujitorii săi, îl saluta şi-l proslăvea pe Nicolae, iar el primea saluturile şi elogiile ca pe ceva cuvenit, deşi îl plictiseau. Dar trebuia să fie aşa, pentru că de persoana lui depindeau bunăstarea şi fericirea întregului univers şi, deşi toate astea îl oboseau, el

nu refuza totuşi lumii sprijinul său. Când la încheierea liturghiei un diacon pieptănat cu artă intonă „Mulți ani trăiască“, iar cântăreții cu voci minunate preluară cu însuflețire cuvintele acestea, Nicolae se uită în jur, o zări pe Nelidova cu umerii ei somptuoşi şi decise în favoarea ei comparația cu fata din ajun.

După liturghie, se duse la împărătească şi petrecu în sânul familiei câteva minute, glumind cu soția şi copiii. Apoi, trecând prin sălile Ermitajului, merse la ministrul Curții, Volkonski, şi, printre altele, îi porunci să-i dea din veniturile sale personale o pensie anuală mamei fetei din seara trecută. De la ministru se duse să-şi facă plimbarea obişnuită.

În ziua aceea masa de prânz se lua în Sala pompeiană. În afara fiilor mai mici, Nikolai şi Mihail, mai fuseseră invitați baronul Lieven, contele Rjevusski, Dolgoruki, trimisul Prusiei şi aghiotantul regelui Prusiei.

În aşteptarea împăratului şi a împărătesei, între trimisul Prusiei şi baronul Lieven se legă o discuție interesantă pe marginea ultimelor veşti îngrijorătoare primite din Polonia.

— *La Pologne et le Caucase se sont les deux cautères de la Russie*, spuse Lieven. *Il nous faut cent milles hommes à peu près dans chacun de ces deux pays*[174].

Trimisul afişă un aer mirat.

— *Vous dites la Pologne*[175], interveni el.

— *Oh, oui, c'étais un coup de maâtre de Maeternich de nous en avoir laissé d'embarras...*[176]

Tocmai atunci intră împărăteasa, clătinând din cap şi cu un surâs încremenit pe buze, urmată de împărat.

La masă, Nicolae le povesti de trecerea lui Hagi Murad la ruşi şi declară că războiul din Caucaz se va încheia în curând, ca urmare a dispozițiilor

---

[174] Polonia şi Caucazul sunt cele două plăgi ale Rusiei. Ne trebuie cel puțin o sută de mii de oameni în fiecare din aceste două țări (în fr., în orig.).

[175] Ați spus: Polonia (în fr., în orig.).

[176] O, da, încurcătura în care ne-a băgat Metternich a fost o lovitură de maestru (în fr., în orig.).

lui de a-i hărțui pe munteni prin tăierea pădurilor şi prin sistemele de fortificații.

Trimisul Prusiei schimbă o privire rapidă cu aghiotantul prusac cu care chiar în dimineața aceea vorbise despre nefericita slăbiciune a lui Nicolae de a se socoti un mare strateg, dar lăudă cu voce tare planul țarului care vădea încă o dată deosebite calități strategice.

După masă, Nicolae se duse la un spectacol de balet, unde prin fața lui se perindară sute de femei aproape despuiate, doar în nişte costumaşe mulate pe corp. Una dintre dansatoare îi plăcu în chip deosebit, astfel că îl chemă la el pe maestrul de balet, îi mulțumi şi îi porunci să-i înmâneze acesteia un inel cu briliante.

A doua zi, la o nouă întrevedere cu Cernâşov, Nicolae confirmă dispoziția dată lui Voronțov să hărțuiască şi mai tare Cecenia şi să o împresoare din toate părțile, acum când Hagi Murad trecuse la ruşi.

Cernâşov îi scrise lui Voronțov în acest sens şi un alt curier, gonind caii până la istov şi umplând de sânge fețele vizitiilor, o porni în galop spre Tiflis.

XVI

Pentru a îndeplini ordinul țarului Nicolae, în ianuarie 1852 începu incursiunea împotriva Ceceniei.

Detaşamentul desemnat pentru incursiune era format din patru batalioane de infanterie, două sotnii de cazaci şi opt tunuri. Coloana înainta pe drum. Pe ambele laturi ale ei, coborând şi urcând prin vâlcele, mergeau în lanț neîntrerupt soldații din regimentul de vânători, în cizme înalte, îmbrăcați în scurte îmblănite, cu *papaha* pe cap, cu puştile la umăr şi cu cartuşierele în bandulieră.

Ca întotdeauna când se afla pe pământul duşmanului, detaşamentul păstra tăcerea cât mai mult cu putință. Doar din când în când se auzea fie zăngănitul tunurilor zdruncinate prin şanțuri, fie fornăitul sau nechezatul câte unui cal ce nu înțelegea ordinul de păstrare a liniştii, fie strigătul

răguşit şi înfundat al vreunui comandant, supărat pe subalterni pentru că lanţul de vânători e ba prea lăbărţat, ba prea aproape sau prea departe de coloană. Liniştea a fost curmată doar o singură dată, când din spatele unei tufe de ciulini, aflată între lanţ şi coloană, au sărit o capră cu burta şi dosul albe şi cu spinarea cenuşie şi un ţap în aceleaşi culori, cu cornițele arcuite îndărăt. Speriate, frumoasele animale se avântară spre coloană în salturi mari, îndoindu-şi picioarele din față, şi ajunseră atât de aproape, încât câțiva soldați se apucară să le fugărească, chiuind şi râzând, cu intenția să le înjunghie cu baioneta. Dar animalele se întoarseră, trecură în goană prin lanțul de vânători şi, urmărite de câțiva călăreți şi de câinii companiei, dispărură în munți, parcă zburând.

Era încă iarnă, însă soarele începuse să se înalțe pe cer şi la amiază, când detaşamentul pornit din zorii zilei străbătuse deja vreo zece verste, încălzea zdravăn, iar razele lui erau atât de strălucitoare, încât te dureau ochii dacă te uitai la oțelul baionetelor sau la scânteierile ce izbucneau brusc pe arama tunurilor ca nişte sori mai mici.

Detaşamentul tocmai trecuse peste un râu repede şi limpede, în față se întindeau câmpuri arate şi fânețe pe vâlcele nu prea adânci, iar mai departe se zăreau munții negri, acoperiți de păduri. Dincolo de munți se înălțau stânci trufaşe, în timp ce pe orizontul înalt se profilau piscurile înzăpezite, mereu încântătoare, mereu schimbătoare, jucându-se cu lumina în luciri de diamante.

În fruntea companiei a cincea, mergea Butler, un ofițer înalt şi frumos, îmbrăcat într-o tunică neagră, cu *papahă* pe cap şi cu sabia la umăr. Venise de curând de la corpul de gardă şi acum încerca din plin sentimentul bucuriei de viață, dar şi al amenințării morții. Îşi dorea cât mai multă acțiune şi avea conştiința participării la un eveniment deosebit de însemnat, condus de o singură voință. Butler pornea pentru a doua oară la luptă şi se gândea cu plăcere că uite acum vor începe să tragă în coloană, dar el nu numai că nu se va feri de ghiulele şi nu va da atenție şuieratului gloanțelor, dar, aşa cum făcuse mai înainte, o să-şi ridice capul, o să-şi învăluie camarazii şi soldații cu o privire surâzătoare şi o să le vorbească despre altceva pe un ton cât se poate de calm.

Detaşamentul părăsi drumul bun şi coti pe unul mai puțin umblat, ce trecea printr-o mirişte de porumb şi o lua spre pădure, când dintr-odată – nu se ştie de unde – o ghiulea zbură prin aer cu un şuierat lugubru şi căzu în mijlocului convoiului de care cu provizii, răscolind pământul din câmpul de lângă drum.

— Începe, spuse Butler zâmbind vesel, adresându-se camaradului care mergea alături.

Şi într-adevăr, în urma obuzului, dinspre pădure apăru o ceată compactă de călăreți ceceni cu drapelele în vânt. În mijlocul lor flutura un drapel verde şi bătrânul plutonier-major al companiei, cu privirea ageră la distanță, îi spuse lui Butler, care era miop, că acolo ar putea fi chiar Şamil în persoană. Ceata coborî pe munte la vale, apoi se ivi pe culmea unei vâlcele din dreapta şi începu să gonească în jos. Generalul, un om mic de statură, într-o tunică neagră şi călduroasă, pe cap cu o *papahă*, împodobită cu un ciucure mare şi alb, se apropie pe buiestraşul său de compania lui Butler şi îi ordonă acestuia să pornească la dreapta împotriva călăreților ceceni. Butler îşi întoarse repede compania în direcția indicată, dar nu apucă să coboare spre vâlcea, că din spate auzi două lovituri de tun, una după alta. Se uită în jur: doi nori de fum vinețiu se ridicau deasupra a două tunuri, întinzându-se de-a lungul văii. Ceata de călăreți, luată vădit prin surprindere de artilerie, bătu în retragere. Compania lui Butler începu să tragă în urma muntenilor şi toată valea se umplu de fumul prafului de puşcă. Doar pe înălțimile vâlcelei se zăreau muntenii retrăgându-se în grabă şi răspunzând cu focuri de armă cazacilor care-i urmăreau. Detaşamentul o porni mai departe după munteni şi în albia celei de a doua vâlcele dădură de un aul.

Butler cu compania sa intră în aul, în urma cazacilor. Nu era țipenie de om. Soldaților li se ordonă să ardă grânele, fânul, ba chiar şi casele. Prin tot aulul se împrăştie un fum înecăcios prin care soldații umblau de colo-colo, scoțând de prin căsuțe ce găseau, dar mai cu seamă prinzând şi împuşcând găinile pe care muntenii nu apucaseră să le ia cu ei. Ofițerii se aşezară ceva mai departe de locul fumegând ca să mănânce şi să bea. Plutonierul-major le aduse pe o scândură câțiva faguri cu miere. Nu se

vedea picior de cecen prin preajmă. Puțin după amiază se dădu ordin de retragere. Companiile se aliniară în coloană dincolo de aul şi Butler trebui să rămână în ariergardă. Nici nu porniră bine, că apărură cecenii care, urmărindu-i, trăgeau în ei din goana cailor.

Când detaşamentul ieşi la loc deschis, muntenii îi lăsară în pace. În compania lui Butler nu fusese nimeni rănit şi el se întorcea plin de voie bună.

După ce trecură înapoi prin vadul râului pe care-l traversaseră de dimineață, detaşamentul se răsfiră pe păşuni şi pe miriştile de porumb. Cântăreții din fiecare companie ieşiră în față şi începură să cânte. Nu era nici urmă de vânt, văzduhul proaspăt era atât de curat şi de limpede, încât munții înzăpeziți ce se aflau la o sută de verste mai departe păreau extrem de aproape. Când amuțeau cântăreții, se auzea doar tropotul ritmic al picioarelor şi huruitul tunurilor ca un fond sonor pe care începea şi se termina cântecul. Cântecul soldaților din compania a cincea a lui Butler fusese compus de un iuncher întru slava regimentului şi era cântat pe o melodie populară cu refrenul: „Nimeni nu-i ca noi, vânători, vânători!“.

Butler călărea alături de superiorul lui direct, maiorul Petrov, cu care locuia, şi nu-şi mai încăpea în piele de bucurie că luase hotărârea să plece din unitatea de gardă şi să vină în Caucaz. Părăsise Petersburgul mai ales pentru că pierduse la cărți până se ruinase. Se temuse că nu va fi în stare să se abțină de la joc, deşi nici măcar nu mai avea cu ce. Acum toată povestea asta se încheiase. Avea cu totul altă viață, şi încă una frumoasă şi plină de fapte vitejeşti. Aici uitase şi de averea pierdută, şi de datoriile neplătite. Caucazul, războiul, soldații, ofițerii, maiorul Petrov, un om curajos, bețiv şi bun la suflet – toate astea i se păreau atât de minunate, încât uneori nici nu-i venea să creadă că nu se află la Petersburg, că nu joacă în disperare cărți şi nu mizează în camerele îmbâcsite de fum de țigară, urându-l pe crupier şi simțind că-i plesneşte capul de durere, ci se află aici, într-un ținut încântător, printre aceşti bravi caucazieni.

„Nimeni nu-i ca noi, vânători, vânători!“ cântau soldații. Calul lui mergea vioi în ritmul melodiei. Trezorka, câinele cenuşiu şi lățos al companiei lui Butler, alerga cu coada îmbârligată în fața soldaților şi cu un

aer preocupat, de parcă el ar fi fost căpetenia. Butler îşi simţea sufletul cuprins de voie bună, de linişte şi bucurie. Pentru el războiul însemna să se expună primejdiei, riscului de a muri şi prin asta socotea că merită şi decoraţii, şi respect din partea camarazilor de aici şi a prietenilor din Rusia. Cealaltă faţă a războiului – moartea, rănile soldaţilor, ale ofiţerilor şi muntenilor –, oricât ar părea de ciudat, nu-i apărea în minte. Ba chiar, fără să-şi dea seama, ca să nu-şi strice imaginea poetică a războiului, nu se uita niciodată la cei ucişi sau răniţi. Aşa făcu şi acum. Ruşii aveau trei morţi şi douăzeci de răniţi. El trecu pe lângă un cadavru ce zăcea pe spate şi doar cu coada ochiului observă poziţia nefirească a mâinii ca de ceară şi o pată roşie întunecată la cap. Nu se opri să vadă mai bine. În ce priveşte muntenii, aceştia îi apăreau doar ca nişte *djighiţi* de care trebuia să se apere.

— Uite, aşa stau lucrurile, frăţioare, îi spuse maiorul în pauza dintre două cântări. Nu-i ca la voi în Piter[177]: aliniere la dreapta, aliniere la stânga! Aici, după ce ne-am dat osteneala, mergem acasă. Maşurka o să ne dea plăcintă şi o ciorbă grozavă de varză. Asta da, viaţă! Nu-i aşa? Şi-acum cu *Zorile s-au ivit* înainte, comandă el soldaţilor cântecul preferat.

Maiorul trăia ca soţ şi soţie cu fiica unui felcer. La început i se spunea Maşka, apoi Maria Dmitrievna. Maria Dmitrievna era o femeie frumoasă de vreo treizeci de ani, blondă şi pistruiată, care n-avea copii. Oricare ar fi fost trecutul ei, acum îi era prietenă credincioasă maiorului, îl îngrijea ca o dădacă, dădăceală de care el avea nevoie, pentru că adeseori se îmbăta de nu mai ştia pe ce lume se află.

Când au ajuns în fort, totul s-a petrecut aşa cum prevăzuse maiorul. Maria Dmitrievna îi hrăni cu bucate gustoase din belşug pe el şi pe Butler şi pe încă doi ofiţeri din detaşament, invitaţi de maior. Maiorul se îndestulă şi bău atât de zdravăn, că i se împleticea limba, şi se duse la culcare. Obosit şi el, dar mulţumit şi un pic ameţit de *cihirul* băut peste măsură, Butler se retrase în odăiţa lui şi abia reuşi să se dezbrace şi să-şi pună

---

[177] Denumire colocvială pentru Sankt Petersburg.

palma sub capul lui frumos, cu părul creț, că şi căzu într-un somn adânc, neîntrerupt şi fără vise.

XVII

Aulul pustiit de atacul ruşilor era tocmai acela în care Hagi Murad îşi petrecuse noaptea dinaintea trecerii sale la ruşi.

Sado, cel la care înnoptase Hagi Murad, fugise cu familia în munți când ruşii se apropiau de aul. La întoarcere, îşi găsi *saklia* distrusă: acoperişul prăbuşit, uşa şi stâlpii de la intrare arşi, iar interiorul pângărit. Fiul său, băiatul acela frumos, cu ochi strălucitori, care se uita plin de admirație la Hagi Murad, fusese adus mort la moschee, pe spinarea unui cal acoperit cu o manta. Îl străpunseseră cu baioneta pe la spate. Femeia plăcută la înfățişare, care îl servise pe Hagi Murad în timpul vizitei sale, stătea acum aplecată asupra fiului ei, cu părul despletit, cu cămaşa sfâşiată pe piept, descoperindu-i sânii bătrâni şi lăsați, şi îşi înfigea până la sânge unghiile în obraji, urlând fără încetare. Sado luă un târnăcop şi o lopată şi ieşi cu rudele sale să sape un mormânt fiului. Bătrânul bunic şedea lângă peretele căsuței dărăpănate şi, crestând o nuia, privea năuc în gol. Tocmai se întorsese de la stupărie, unde două stoguri mici de fân fuseseră incendiate. Caişii şi vişinii, sădiți şi îngrijiți de bătrân, fuseseră doborâți şi arşi, dar, lucrul cel mai grav, ruşii dăduseră foc la stupii cu albine. Bocetele femeilor răsunau din toate casele şi din piața unde se mai aduseseră două cadavre. Copiii mici urlau laolaltă cu mamele lor. Mugeau de foame şi vitele pe care sătenii nu mai aveau cu ce să le hrănească. Copiii mai mari nu se jucau, ci se uitau speriați la oamenii mari.

În fântână fuseseră aruncate mizerii, fără îndoială intenționat, ca să nu se mai poată folosi apa. Fusese spurcată şi moscheea, iar acum molahul şi *mutalimii*[178] o curățau.

---

[178] Mutalim – elev al unei şcoli religioase musulmane.

Bătrânii se adunaseră în piață şi, stând pe vine, discutau despre ce e de făcut în situația de acum. Nu pomenea nimeni de ura împotriva ruşilor. Sentimentul care-i stăpânea pe toți cecenii, de la mic la mare, era mai puternic decât ura. Aici nu era vorba de ură, întrucât ei refuzau să-i considere ființe omeneşti pe câinii de ruşi, ci de repulsie, scârbă şi uluire în fața cruzimii fără rost a acestor creaturi. Astfel că dorința de a-i distruge, aşa cum stârpeşti şobolanii, păianjenii veninoşi şi lupii, era pentru ei la fel de firească ca sentimentul de autoconservare.

Locuitorii aulului aveau de ales: ori să rămână pe loc şi să refacă cu eforturi teribile tot ce-şi înjghebaseră cu atâta trudă, bunurile distruse atât de uşor şi de prosteşte, aşteptând ca în orice clipă să se repete nelegiuirea, ori, în pofida legii religioase, a dezgustului şi a disprețului față de ruşi, să se supună acestora.

După ce-şi făcură rugăciunile, bătrânii hotărâră cu toții să trimită soli la Şamil, cu rugămintea să le vină în ajutor, şi apoi se apucară să înlăture stricăciunile.

XVIII

A treia zi după atac, dimineața nu prea devreme, Butler ieşi prin cerdacul din spate în stradă să se plimbe şi să ia puțin aer înainte de ceaiul pe care îl bea de obicei cu Petrov. Soarele se ridicase deasupra munților şi te dureau ochii să priveşti casele albe de lut de pe partea dreaptă a străzii, în schimb, ca întotdeauna, era plăcut şi odihnitor să priveşti spre stânga, la munții negri, acoperiți de păduri, care se înălțau în depărtări, lăsând să se întrevadă printre ei lanțul de piscuri alburii de zăpadă ce se străduiau, ca întotdeauna, să se asemene cu norii.

Butler admira munții, trăgea adânc aer în piept şi era bucuros că trăieşte, că lui anume îi e dat să trăiască, şi că se află într-un ținut atât de minunat. Se bucura puțin şi pentru că se comportase atât de bine în lupta de ieri şi la atac, dar mai ales în timpul retragerii, când treaba se înfierbântase destul de tare. Se bucura şi amintindu-şi că, la întoarcerea

lor din misiune, Maşa sau Maria Dmitrievna, femeia lui Petrov, îi ospătase şi se purtase simplu şi drăguț cu toată lumea, însă, după cum i se păruse lui, fusese tandră îndeosebi cu el. Cu cosița ei bogată, cu umerii largi, cu pieptul înalt şi cu zâmbetu-i luminos pe chipul blajin acoperit de pistrui, Maria Dmitrievna îl atrăgea fără voia lui. El era un holtei tânăr şi voinic şi uneori avea impresia că ea parcă l-ar fi dorit. Butler însă socotea că lucrul acesta n-ar fi cinstit față de camaradul său sincer şi bun la suflet, drept care păstra cu Maria Dmitrievna o relație cât se poate de simplă şi respectuoasă, bucuros că reuşea să se poarte astfel.

Gândurile îi fură abătute de tropotul unor copite de cai ce se auzeau venind înspre el pe drumul prăfuit. Păreau a fi mulți oameni călare. Îşi înălță capul şi zări în capătul străzii un grup de călăreți ce se apropiau la pas. În fața a vreo douăzeci de cazaci înaintau doi bărbați: unul într-o *cerkezăalbă* şi cu *papahă* înaltă cu turban pe cap, celălalt – un ofițer rus, negricios, cu nasul acvilin, într-o *cerkezăalbastră*, cu risipă de argint pe ornamentele hainei şi ale armelor. Bărbatul cu turban călărea un roib roşcat de toată frumusețea cu capul mic şi ochi superbi. Ofițerul era pe un cal înalt şi cu o ținută elegantă, rasa Karabah. Mare amator de cai, Butler aprecie pe dată vigoarea şi puterea primului cal şi se opri să afle cine erau oamenii aceştia.

— Asta casă comandant militar? îl întrebă ofițerul, arătând cu biciuşca spre casa lui Ivan Matveevici şi trădându-şi obârşia străină prin accent şi prin forma invariabilă a cuvintelor.

— Chiar asta e, răspunse Butler. Dar acesta cine este? continuă el, apropiindu-se de ofițer şi arătând din ochi spre bărbatul cu turban.

— Hagi Murad este. Venit aici, musafir la comandant militar, răspunse ofițerul.

Butler ştia de Hagi Murad şi de trecerea lui la ruşi, dar nu se aştepta deloc să-l vadă aici, într-un fort atât de mic.

Hagi Murad îl privea prietenos.

— Noroc, *koşkoldâ*[179], îl salută Butler în tătară, formulă învățată de curând.

— *Sau bul*[180], răspunse Hagi Murad, dând din cap.

Apoi se apropie de Butler şi-i întinse mâna, în care ținea biciuşca atârnată de două degete.

— Comandant? întrebă el.

— Nu, comandantul e înăuntru, mă duc să-l chem, se adresă Butler ofițerului şi, urcând treptele, împinse uşa.

Dar uşa „intrării principale“, cum o numea Maria Dmitrievna, era încuiată. Butler bătu, însă nu răspunse nimeni, aşa că ocoli casa spre intrarea din spate. Îşi strigă ordonanța, dar tot nu răspunse nimeni şi, pentru că nu găsi pe niciuna dintre cele două ordonanțe, intră în bucătărie. Legată la cap cu un batic, îmbujorată, cu mânecile suflecate pe brațele ei albe şi pline, Maria Dmitrievna tăia un aluat întins pe masă, alb ca mâinile ei, în bucățele mici pentru piroşti.

— Unde s-au evaporat ordonanțele? o întrebă el.

— S-au dus să se aghesmuiască, spuse Maria Dmitrievna. Da' ce treabă ai cu ei?

— Să descuie uşa. În fața casei stă o ceată întreagă de munteni. A venit Hagi Murad.

— Altceva nu ți-ai găsit să scorneşti, zise Maria Dmitrievna zâmbind.

— Nu glumesc, chiar aşa este. Aşteaptă în fața cerdacului.

— Chiar aşa?

— De ce-aş minți? Du-te şi dumneata să-i vezi în fața casei.

— Ia te uită ce istorie! exclamă Maria Dmitrievna, lăsându-şi mânecile în jos şi pipăindu-şi cu mâna agrafele din cosița bogată. Atunci mă duc să-l trezesc pe Ivan Matveevici.

— Las' că mă duc eu. Iar tu, Bondarenko, mergi să descui uşa, spuse Butler.

---

[179] Bine ați venit (în tătară, în orig.).

[180] Să fii sănătos (în tătară, în orig.).

— E bine şi aşa, zise Maria Dmitrievna şi se apucă iarăşi de treabă.

Aflând că Hagi Murad venise la el, Ivan Matveevici, care auzise de prezența acestuia în Groznaia, nu se miră câtuşi de puțin, ci, ridicându-se din pat, îşi răsuci o țigară, o aprinse şi începu să se îmbrace, tuşind gros şi bombănindu-şi şefii care i-l trimiseseră pe „diavolul ăsta“. După ce se îmbrăcă, ceru ordonanței să-i dea „doctoria“. Ştiind că „doctoria“ se numea vodcă, soldatul se conformă.

— Nimic mai rău decât să amesteci băuturile, mormăi el, după ce dădu pe gât vodca şi mâncă o bucățică de pâine neagră. Uite, ieri am băut *cihir* şi azi mă doare capul. Ei, acum sunt gata, anunță el şi intră în sufragerie unde Butler îi condusese deja pe Hagi Murad şi pe ofițerul care-l însoțea.

Acesta din urmă îi înmână lui Ivan Matveevici ordinul comandantului flancului stâng al armatei de a-l primi pe Hagi Murad şi de a-l lăsa să comunice cu muntenii prin intermediul emisarilor, dar să nu i se permită ieşirea din fort decât însoțit de un grup de cazaci.

Când termină de citit ordinul, Ivan Matveevici îl fixă pe Hagi Murad cu privirea, apoi se afundă din nou în citirea documentului. După ce-şi mai trecu de câteva ori privirea de la hârtie la oaspete, rămase, în sfârşit, cu ochii ațintiți asupra lui Hagi Murad şi zise:

— *Iakşi, bek, iakşi*[181]. Să rămână la noi. Spune-i că mi s-a ordonat să nu-i dau drumul de aici. Iar dacă-i ordin, e lucru sfânt. Dar unde să-l instalăm? Tu ce părere ai, Butler? În cancelarie?

Butler nu apucă să răspundă, că Maria Dmitrievna, care venise din bucătărie şi stătea în cadrul uşii, se adresă lui Ivan Matveevici:

— De ce în cancelarie? Mai bine aici. Îi dăm camera de oaspeți şi cămara. Cel puțin o să-l avem sub ochi, spuse ea şi se uită la Hagi Murad, dar când privirile li se întâlniră, se uită iute în altă parte.

— Ce să zic, cred că Maria Dmitrievna are dreptate, spuse Butler.

— Ia du-te în altă parte, femeile n-au ce căuta aici, zise Ivan Matveevici, încruntându-se.

---

[181] Foarte bine, domnule, foarte bine (în tătară, în orig.).

În tot acest răstimp, Hagi Murad stătuse jos cu mâna pe mânerul pumnalului şi cu un zâmbet vag ironic pe buze. Le spuse că îi este totuna unde locuieşte. Singurul lucru de care are nevoie şi pe care serdarul i-l îngăduise era să țină legătura cu muntenii şi de aceea ar dori ca aceştia să fie lăsați să vină la el. Ivan Matveevici îl asigură că aşa va face şi îl rugă pe Butler să se ocupe de oaspeți până li se va aduce o gustare şi li se vor pregăti camerele, în timp ce el va pleca la cancelarie să alcătuiască documentele necesare şi să dea dispozițiile de rigoare.

Relațiile lui Hagi Murad cu noile sale cunoştințe s-au lămurit de la bun început. Față de Ivan Matveevici a simțit repulsie şi dispreț din prima clipă şi în continuare l-a tratat mereu de sus. Îi plăcea în chip deosebit Maria Dmitrievna care-i pregătea şi-i aducea mâncarea. Îi plăcea şi simplitatea, şi frumusețea ei aparte, diferită de a femeilor din neamul lui, şi atracția ei pentru el care i se transmitea automat şi lui. Încerca să n-o privească, să nu-i vorbească, dar ochii i se îndreptau fără voie spre ea, urmărindu-i mişcările.

Cu Butler s-a împrietenit din primul moment al cunoştinței lor. Discuta îndelung cu el şi cu plăcere, întrebându-l de viața lui şi povestindu-i de a sa, îi relata veştile primite de la emisari în legătură cu situația familiei lui, ba chiar îi cerea sfatul în privința deciziilor ce trebuiau luate.

Veştile aduse de emisarii lui nu erau bune. În cele patru zile petrecute în fort, aceştia au venit de două ori şi în ambele dăți noutățile au fost proaste.

XIX

Curând după ce Hagi Murad trecuse de partea ruşilor, familia lui fusese dusă în aulul Vedeno, unde era ținută sub pază în aşteptarea hotărârii lui Şamil. Femeile – bătrâna Patimat şi cele două soții ale lui Hagi Murad, cu cei cinci copii mici trăiau în stare de arest în *saklia* sutaşului Ibrahim Raşid, în timp ce fiul lui Hagi Murad, Iusuf, un tânăr de optsprezece ani, era închis în temniță, adică într-o groapă mai adâncă de un stânjen,

împreună cu patru nelegiuiți care aşteptau, ca şi el, să li se hotărască soarta.

Iar hotărârea nu se luase, pentru că Şamil era plecat să lupte împotriva ruşilor.

La 6 ianuarie 1852, Şamil se întorcea acasă, în Vedeno, după o bătălie cu ruşii care socoteau că acesta fusese înfrânt şi nevoit să se retragă în Vedeno. Însă după părerea lui Şamil şi a *murizilor* săi, el învinsese şi-i gonise pe ruşi. În lupta aceasta, Şamil în persoană trăsese cu puşca, ceea ce se întâmpla foarte rar. Scoțându-şi sabia din teacă, îşi repezise calul împotriva duşmanilor, dar *murizii* care-l însoțeau îl opriseră. Doi dintre ei fuseseră ucişi chiar lângă el.

Era ziua în amiaza mare când Şamil, împreună cu o ceată de *murizi* care îşi etalau calitățile de adevărați *djighiți*, trăgând din puşti şi din pistoale şi cântând fără încetare *La ilaha ilallah*, apărură în aulul unde îşi aveau locuințele.

Toți locuitorii marelui aul Vedeno ieşiseră în stradă şi se urcaseră pe acoperişuri ca să-şi întâmpine conducătorul şi, în semn de triumf, trăgeau şi ei din puşti şi din pistoale. Şamil venea pe un cal alb arăbesc care, înfierbântat, fornăia vesel simțind apropierea casei. Harnaşamentul calului era foarte simplu, fără podoabe de aur sau argint: un căpăstru roşu de piele, lucrat cu finețe, cu o tăietură subțire de-a lungul lui, scări metalice ca nişte cupe şi o pocladă roşie ce se zărea de sub şa. Imamul purta o haină de postav cafeniu, cu garnitură de blană neagră la gât şi la mâneci. Talia lui suplă era încinsă strâns cu o curea neagră de care atârna un pumnal. Pe cap avea o *papaha* înaltă cu fundul turtit şi cu un ciucure negru, înfăşurată de un turban alb al cărui capăt îi cădea pe lângă gât. Era încălțat în *ciuveaci* verzi, iar pulpele îi erau cuprinse în jambiere negre, cusute pe margini cu găitan simplu.

În mare, imamul nu purta nimic strălucitor, astfel că statura lui înaltă, dreaptă şi puternică, în veşminte lipsite de podoabe, înconjurată de *murizi* ale căror haine şi arme erau ornate din belşug cu aur şi argint, răspândea acel aer de măreție pe care el conta şi pe care se pricepea să-l insufle poporenilor. Chipul palid, încadrat de o barbă roşcată, tunsă scurt, cu

ochii mici şi mijiți, era încremenit, ca tăiat în piatră. Străbătând aulul, el simțea miile de ochi ațintiți asupra lui, însă privirea sa nu căta la nimeni. Soțiile lui Hagi Murad şi copiii ieşiseră în prag cu toți ceilalți ai casei unde locuiau să vadă sosirea lui Şamil. Numai bătrâna Patimat, mama lui Hagi Murad, rămăsese înăuntru, şezând ca de obicei pe jos, cu părul cărunt despletit, cuprinzându-şi genunchii ascuțiți cu brațele ei lungi. Ochii săi negri şi arzători priveau clipind des la focul de vreascuri ce se stingea în vatră. Ca şi fiul ei, îl urâse dintotdeauna pe Şamil, iar acum îl ura mai mult ca oricând şi nu dorea să-l vadă.

Nu vedea intrarea triumfală a lui Şamil nici fiul lui Hagi Murad. Din groapa lui întunecată şi urât mirositoare auzea doar împuşcăturile şi cântecele şi se chinuia cum numai tinerii plini de viață, dar lipsiți de libertate, se pot chinui. Stând în duhoarea gropii împreună cu ceilalți nefericiți închişi acolo, murdari şi secătuiți de puteri, urându-se unii pe alții, el îi invidia acum din tot sufletul pe cei care, bucuroşi de aer curat, de lumină şi libertate, îşi jucau voinicește caii în jurul comandantului lor, trăgeau focuri şi cântau în cor *La ilaha ilallah*.

După ce trecu prin aul, Şamil intră într-o curte spațioasă, alipită de alta interioară, unde se afla seraiul. Doi lezghini înarmați îl întâmpinară în fața porții deschise a primei curți, care era ticsită de lume. Veniseră cu treabă oameni din locuri îndepărtate, erau şi alții cu tot felul de cereri, dar şi persoane chemate de Şamil la judecată. La intrarea lui Şamil, toți cei din curte se ridicară şi îl salutară respectuos, ducându-şi mâinile la piept. Câțiva stăteau în genunchi şi rămaseră aşa tot timpul cât Şamil traversă curtea de la prima poartă spre cealaltă din interior. Deşi Şamil recunoscuse printre cei care-l aşteptau multe fețe neplăcute lui şi destui solicitatori plicticoşi care cereau să fie luați în seamă, el trecu printre ei cu acelaşi chip împietrit şi, ajungând în curtea interioară, descălecă lângă intrarea în casa din stânga porții.

Încordarea de după luptă era mai mult sufletească decât fizică, pentru că Şamil ştia prea bine că atacul lui fusese un eşec, deşi toți din jur îl considerau o victorie, ştia că multe aule cecene fuseseră pârjolite şi distruse şi că cecenii, un popor nechibzuit şi schimbător, vor şovăi, iar

unii dintre ei, mai apropiați de ruşi, vor trece de partea lor. Toate acestea îl apăsau, trebuia să ia măsuri, însă în clipa asta Şamil n-avea chef nici să întreprindă ceva, nici să se gândească la vreo soluție. Acum voia doar odihnă şi desfătarea în mângâierile celei mai iubite dintre soțiile sale, Aminet, o kistină[182] de optsprezece ani, sprintenă şi cu ochi negri.

Dar n-avea cum s-o vadă acum pe Aminet, care era pe aproape, în spatele gardului ce despărțea în curtea interioară încăperile femeilor de cele ale bărbaților. Şamil era sigur că chiar în clipa când descăleca, Aminet şi celelalte soții îl priveau prin crăpătura gardului, însă n-avea cum să meargă la ea, nu putea nici măcar să se întindă pe salteaua de puf şi să-şi odihnească trupul ostenit. Mai înainte de toate trebuia să facă *namazul*[183] de amiază, de care n-avea niciun chef, dar pe care nu-l putea neglija, dată fiind poziția lui de lider religios al poporului. Pe de altă parte, de rugăciunea asta avea nevoie ca de hrana zilnică. Şi el îşi făcu spălatul ritual şi rugăciunea. Apoi îi chemă pe cei care-l aşteptau.

Primul intră Djemal Edin, socrul şi învățătorul său, un bătrân înalt, plăcut la înfățişare, cu o barbă albă ca neaua şi cu obrazul rumen. După ce înălță o rugăciune Domnului, începu să-l întrebe pe Şamil cum au decurs luptele şi îi povesti ce s-a petrecut în munți în lipsa lui. Printre întâmplările de tot felul – omoruri din răzbunare, furturi de vite, acuzații de nerespectarea *tarikatului*[184] (fumat şi băut de vin) – Djalil Edin îl anunță că Hagi Murad trimisese oameni ca să-i ducă pe ai săi la ruşi, dar că planul fusese descoperit şi familia acestuia se găsea acum sub pază la Vedeno, aşteptând hotărârea imamului. În camera de oaspeți de alături se adunaseră bătrânii ca să dezbată toate aceste probleme şi Djemal Edin îl sfătui pe Şamil să-i întâlnească înainte de a-i lăsa să plece, întrucât aceştia îl aşteptau de trei zile.

---

[182] Kistinii, grup etnic din Caucazul de Nord.

[183] Rugăciune a mahomedanilor, care se face de cinci ori pe zi.

[184] *Şariat*, *tarikat* şi *hakika* reprezintă cele trei etape ale desăvârşirii spirituale în religia musulmană, fiecare având codul său de norme etice.

După ce mâncă bucatele aduse de Zaidet, o femeie negricioasă şi urâtă, cu nasul ascuțit, pe care n-o iubea, dar care era prima lui soție, Şamil trecu în camera de oaspeți.

Cei şase bătrâni din Sfatul său, cu bărbi albe, cărunte sau roşcate, pe cap cu *papaha* înaltă, cu şi fără turban, îmbrăcați în *beşmeturi* şi *cerkeze* noi, cu pumnale la cingătoare, se ridicară în întâmpinarea lui Şamil care era cu un cap mai înalt decât ei. Şi ei, şi Şamil îşi înălțară brațele cu palmele întoarse şi, închizând ochii, rostiră o rugăciune, apoi îşi şterseră fața cu mâinile, coborându-le de-a lungul bărbii şi împreunându-le. După aceea se aşezară cu toții, cu Şamil în mijloc, pe o pernă mai înaltă, şi se apucară să dezbată toate chestiunile ce trebuiau rezolvate.

Cazurile învinuiților de fărădelegi au fost judecate după *şariat*: pe doi bărbați acuzați de furt îi pedepsiră cu tăierea mâinii, pe altul îl condamnară la moarte prin tăierea capului, pentru omor, iar trei dintre ei fură iertați. Apoi începură să discute problema cea mai însemnată: ce măsuri să ia împotriva cecenilor care treceau de partea ruşilor. Pentru zădărnicirea unor asemenea fapte, Djemal Edin compusese următoarea proclamație:

„Vă doresc pace veşnică întru Dumnezeu cel atotputernic. Aud că ruşii vă ademenesc şi vă cheamă să vă supuneți lor. Nu le dați crezare şi nu vă înrobiți lor, ci răbdați. Dacă nu veți primi răsplată pentru aceasta în viața de aici, veți fi răsplătiți în cea viitoare. Aduceți-vă aminte cum era înainte, când vă luau armele. Dacă în 1840 Dumnezeu nu v-ar fi luminat mintea, acum ați fi fost soldați şi ați fi purtat baionete în loc de pumnale, iar soțiile voastre n-ar mai fi umblat în şalvari şi ar fi fost pângărite. Chibzuiți la cele viitoare după cele ce-au fost. Mai bine să mori în luptă cu ruşii decât să trăieşti cu necredincioşii. Aveți răbdare şi eu am să vin la voi cu Coranul şi sabia şi am să vă conduc împotriva ruşilor. Aşa că acum vă poruncesc cu străşnicie nu numai să nu puneți ceva la cale, dar nici măcar să nu vă treacă prin cap gândul să vă supuneți ruşilor“.

Şamil aprobă proclamația şi, după ce o semnă, hotărî să fie răspândită prin aule.

Apoi dezbătură cazul lui Hagi Murad, de mare însemnătate pentru Şamil. Deşi nu voia să recunoască, ştia că dacă Hagi Murad, cu abilitatea, curajul şi vitejia sa, ar fi fost alături de el, nu s-ar fi întâmplat nimic din cele ce se petreceau acum în Cecenia. Ar fi fost bine să se împace cu Hagi Murad şi să se bucure din nou de serviciile lui. Dar dacă aşa ceva nu era posibil, nu putea totuşi să admită ca el să-i ajute pe ruşi. Şi de aceea trebuia neapărat să-l cheme aici şi apoi să-l ucidă. Putea ori să trimită la Tiflis pe cineva ca să-l omoare acolo, ori să-l cheme încoace şi să termine cu el. Singurul mijloc de a-l ademeni era familia lui şi mai ales fiul său pe care – Şamil o ştia prea bine – Hagi Murad îl iubea nespus. Trebuia aşadar să acționeze prin intermediul fiului.

În timp ce bătrânii se sfătuiau, Şamil închise ochii şi rămase tăcut.

Bătrânii ştiau că lucrul acesta însemna că el ascultă glasul prorocului care-i arăta ce trebuie făcut. După cinci minute de tăcere solemnă, Şamil deschise ochii pe jumătate şi spuse:

— Aduceți-l la mine pe fiul lui Hagi Murad.

— E aici, zise Djemal Edin.

Într-adevăr, Iusuf, fiul lui Hagi Murad, slab, palid, cu hainele zdrențuite şi mirosind urât, dar frumos la trup şi la față, cu ochii la fel de negri şi arzători, ca ai bunicii sale Patimat, se afla lângă poarta exterioară, aşteptând să fie chemat.

Iusuf nu împărtăşea sentimentele tatălui său împotriva lui Şamil. Nu ştia tot ce se întâmplase în trecut sau chiar dacă ştia, pentru că nu trăise acele evenimente, nu înțelegea de ce tatăl său îl urăşte cu atâta îndârjire pe Şamil. Nu-şi dorea decât să-şi ducă mai departe viața uşoară şi în huzur pe care, ca fiu de *naib*, o avusese în Hunzah şi i se părea total fără rost să-l dușmănească pe Şamil. În pofida convingerilor tatălui său, era încântat de Şamil şi avea un adevărat cult pentru el, ca mai toți muntenii. Acum intră în camera de oaspeți plin de respect şi de teamă şi, oprindu-se la uşă, întâlni privirea crâncenă, printre pleoapele întredeschise, a lui Şamil. Rămase o clipă nemişcat, apoi se apropie de Şamil şi-i sărută mâna mare şi albă, cu degete lungi.

— Tu eşti fiul lui Hagi Murad?

— Da, imam.

— Ştii ce a făcut el?

— Ştiu, imam, şi-mi pare rău.

— Ştii să scrii?

— M-am pregătit să fiu molah.

— Atunci scrie tatălui tău că, dacă se întoarce la mine până la *bairam*[185], am să-l iert şi totul va fi ca înainte. Dacă însă rămâne la ruşi – Şamil îşi încruntă ameninţător sprâncenele –, bunica şi mama ta vor fi trimise la îndemâna altora prin aule, iar ţie am să-ţi tai capul.

Pe faţa lui Iusuf nu tresări niciun muşchi. Tânărul îşi plecă fruntea în semn că înţelesese cuvintele lui Şamil.

— Aşa să-i scrii şi apoi dă-i scrisoarea trimisului meu.

Şamil tăcu şi se uită lung la Iusuf.

— Scrie-i că mi s-a făcut milă de tine şi că n-am să te ucid, ci am să-ţi scot ochii, aşa cum procedez cu toţi trădătorii. Pleacă.

Iusuf păru liniştit în prezenţa lui Şamil, dar când îl scoaseră din cameră, se aruncă asupra celui care-l însoţea, îi smulse pumnalul din teacă şi vru să-şi taie beregata, dar îl prinseră de mâini, îl legară şi-l duseră înapoi în groapă.

În aceeaşi zi, pe înserate, după ce-şi încheie rugăciunea, Şamil îşi puse blana albă, trecu dincolo de gard în acea parte a curţii, unde erau cămările nevestelor lui, şi se îndreptă spre odaia lui Aminet. Dar Aminet nu era acolo, se dusese la soţiile mai bătrâne. Străduindu-se să nu fie zărit, stătea în spatele uşii aşteptând-o. Aminet însă era supărată pe Şamil, fiindcă îi dăruise nişte mătase lui Zaidet, nu ei. Îl văzuse când ieşise şi o pornise spre încăperea ei, căutând-o. Nu se întorsese dinadins. Rămase îndelung în uşa camerei lui Zaidet şi, chicotind uşurel, urmărea silueta albă care ba intra, ba ieşea din odaia ei. După ce o aşteptă în zadar, Şamil se întoarse la el abia la vremea rugăciunii de la miezul nopţii.

---

185 Cea mai mare sărbătoare la musulmani, care durează trei zile.

XX

Hagi Murad locuia de o săptămână în fort, în casa lui Ivan Matveevici. Deşi Maria Dmitrievna se certa cu părosul Hanefi (Hagi Murad nu luase cu el decât pe Hanefi şi pe Eldar), iar odată chiar îl îmbrâncise afară din bucătărie, gest pentru care acesta era cât p-aci s-o înjunghie, era limpede că nutrea pentru Hagi Murad un sentiment de respect şi simpatie. Acum nu-i mai aducea ea mâncarea (îi lăsase lui Eldar grija asta), dar se folosea de orice prilej să-l vadă şi să-i facă pe plac. Lua parte cu însufleţire la discuţiile despre familia lui, ştia câte soţii are, câţi copii şi vârsta fiecăruia, iar după sosirea vreunui emisar se interesa pe unde putea de rezultatele tratativelor.

În timpul acestei săptămâni, Butler se împrietenise la cataramă cu Hagi Murad. Uneori venea Hagi Murad în odaia lui, alteori se ducea Butler la el. Uneori stăteau de vorbă cu ajutorul interpretului, alteori se înţelegeau prin mijloace proprii, prin semne şi, mai ales, prin zâmbete. Era limpede că Hagi Murad îl îndrăgise pe Butler. Lucrul acesta se vedea din atitudinea lui Eldar faţă de el. Când Butler intra în odaia lui Hagi Murad, Eldar îl întâmpina cu un zâmbet larg care-i dezvelea dinţii de un alb strălucitor, îi punea în grabă perne sub fund şi-i lua sabia, dacă o avea la el.

Butler făcuse cunoştinţă şi se împrietenise şi cu părosul Hanefi, fratele de cruce al lui Hagi Murad. Hanefi ştia multe cântece de-ale muntenilor şi le cânta foarte bine. Ca să-i facă plăcere lui Butler, Hagi Murad îl chema pe Hanefi şi-l punea să cânte cântecele pe care le socotea mai frumoase. Hanefi avea o voce înaltă de tenor şi cânta neobişnuit de expresiv, pronunţând clar cuvintele. Unul dintre cântecele preferate ale lui Hagi Murad îl tulbură mult pe Butler prin melodia lui solemnă şi tristă. Îl rugă pe interpret să i-l traducă şi-şi notă cuvintele.

Era un cântec despre răzbunarea sângelui prin sânge, acea tradiţie care-i lega pe Hanefi şi Hagi Murad.

Cuvintele sunau astfel:

„Pământul se va usca pe mormântul meu şi mă vei uita, iubita mea mamă! Iarba va acoperi mormintele din ţintirim şi-ţi va înăbuşi durerea,

bătrânul meu tată. Lacrimile se vor usca în ochii surorii mele şi durerea din inima ei îşi va lua zborul.

Dar tu, frate mai mare, n-ai să mă uiți până ce moartea nu mi-o vei răzbuna. N-o să mă uiți nici tu, al doilea frate al meu, până ce nu vei zăcea lângă mine.

Eşti fierbinte, glonțule, şi moarte mi-aduci, dar n-ai fost tu oare robu-mi credincios? O să m-acoperi, neagră țărână, dar nu pe tine oare te-am frământat în copitele calului? Eşti rece, moarte, dar n-am fost eu oare stăpânul tău? Țărâna îmi va primi trupul, cerul îmi va primi sufletul".

Hagi Murad asculta întotdeauna cu ochii închişi cântecul acesta şi la ultima notă prelungă, ce se stingea încet, spunea în ruseşte:

— Cântec bun, cântec înțelept.

Odată cu sosirea lui Hagi Murad şi cu apropierea de el şi de *murizii* lui, Butler era tot mai fermecat de poezia vieții aparte, plină de energie, pe care o duceau muntenii. Îşi făcuse rost de un *beşmet*, de o *cerkezăş* şi de jambiere şi i se părea că el însuşi e muntean şi duce o viață ca a lor.

În ziua plecării lui Hagi Murad, Ivan Matveevici adună câțiva ofițeri ca să-l petreacă. Aceştia şedeau care în jurul unei măsuțe unde Maria Dmitrievna le turna ceai, care la o altă masă cu vodcă, *cihir* şi gustări, când Hagi Murad, îmbrăcat de drum şi înarmat, intră în cameră şchiopătând, cu paşi grăbiți şi uşori.

Se ridicară cu toții în picioare şi-i strânseră pe rând mâna. Ivan Matveevici îl invită să stea pe divan, dar el, mulțumindu-i, se aşează pe un scaun lângă fereastră. Nu-l tulbură deloc tăcerea care se lăsă în încăpere la intrarea lui. Se uită atent la cei din jur şi-şi opri privirea pe masa pe care erau samovarul şi gustările. Petrokovski, un ofițer ager la minte, care îl vedea pentru prima dată pe Hagi Murad, îl întrebă prin interpret, dacă i-a plăcut la Tiflis.

— *Aya*, răspunse el.

— Spune că da, traduse interpretul.

— Şi ce i-a plăcut mai mult?

Hagi Murad răspunse ceva.

— Cel mai mult i-a plăcut teatrul.

— Dar la balul comandantului suprem i-a plăcut?

Hagi Murad se încruntă.

— Fiecare popor îşi are obiceiurile sale. La noi femeile nu se îmbracă aşa, spuse el uitându-se spre Maria Dmitrievna.

— Dar ce nu i-a plăcut acolo?

— Avem noi un proverb care sună cam aşa, îi spuse el tălmaciului. Câinele l-a ospătat pe catâr cu carne, iar catârul pe câine cu fân şi amândoi au rămas flămânzi. Hagi Murad surâse. Fiecare popor găseşte că obiceiurile lui sunt cele bune.

Conversația se întrerupse aici. Ofițerii se apucară unii să bea ceai, alții să ia din gustări. Hagi Murad luă paharul de ceai oferit de Maria Dmitrievna şi-l puse în fața sa.

— Mai doreşti ceva? Frişcă? O chiflă?

Hagi Murad înclină din cap.

— Aşadar, ne spunem la revedere! spuse Butler, atingându-i genunchiul. Când ne mai vedem?

— La revedere, la revedere, spuse zâmbind Hagi Murad în ruseşte. *Kunak bulur*. Eu *kunak* bun la tine. E timpul – haida plecat eu, zise el clătinând din cap în direcția în care trebuia să plece.

În uşa camerei apăru Eldar cu ceva mare şi alb peste umăr şi cu o sabie în mână. Hagi Murad îl chemă lângă el. Eldar se apropie cu paşi mari şi îi dădu mantaua albă şi sabia. Hagi Murad se ridică în picioare, luă mantaua şi, aruncându-şi-o pe braț, i-o întinse Mariei Dmitrievna, spunându-i ceva tălmaciului. Acesta spuse:

— El a zis: ai lăudat mantaua, primeşte-o.

— De ce? întrebă Maria Dmitrievna, roşind.

— Aşa trebuie. *Adat*[186] aşa, explică Hagi Murad.

— Dacă-i aşa, mulțumesc, spuse Maria Dmitrievna luând mantaua. Dea Domnul să-ți recapeți fiul. *Ulan iakşi*[187], adăugă ea. Tradu-i că îi doresc să-şi recapete toată familia.

---

[186] Cuvânt arab cu sensul de „obiceiuri“. În cazul de față, obicei din perioada preislamică, devenit lege prin împământenire.

Hagi Murad o privi pe Maria Dmitrievna şi dădu aprobator din cap. Apoi luă din mâinile lui Eldar sabia şi i-o întinse lui Ivan Matveevici. Acesta o primi şi-i spuse tălmaciului:

— Spune-i să primească de la mine juganul murg, altceva n-am ce să-i dăruiesc.

Hagi Murad îşi flutură mâna prin faţa obrazului în semn că nu-i trebuie nimic şi că n-o să ia murgul, apoi, arătând cu mâna spre munţi şi spre inima sa, se îndreptă spre uşă. Ceilalţi porniră în urma lui. Ofiţerii care rămăseseră în cameră scoaseră sabia dăruită din teacă ca să-i cerceteze lama şi deciseră că era o *Gurda*[188] veritabilă.

Butler ieşi cu Hagi Murad în pridvor. Dar aici se petrecu un lucru la care nu se aştepta nimeni şi care s-ar fi putut termina cu moartea lui Hagi Murad, dacă acesta n-ar fi fost atât de ager, de curajos şi de îndemânatic.

Locuitorii aulului Taş Kiciu, care-l ţineau la mare cinste pe Hagi Murad şi nu o dată veniseră în fort ca măcar să-l vadă pe celebrul *naib*, îi trimiseseră soli cu trei zile înainte de plecare să-l invite în ziua de vineri la moscheea lor. Dar cnejii kumâci din Taş Kiciu, care-l urau pe Hagi Murad şi doreau răzbunare prin sânge, aflând de invitaţie, dăduseră de ştire locuitorilor că nu-l vor lăsa pe Hagi Murad în moschee. Oamenii se răzvrătiseră şi se luaseră la bătaie cu susţinătorii cnejilor. Autorităţile ruseşti potoliseră muntenii şi trimiseseră vorbă lui Hagi Murad să nu se ducă la moschee. Hagi Murad se supusese ordinului şi toată lumea crezuse că incidentul luase sfârşit.

Dar chiar în clipa plecării lui Hagi Murad, când acesta ieşise în pridvor, iar caii stăteau la intrare, Arslan Han, pe care-l cunoşteau şi Butler, şi Ivan Matveevici, se apropie călare de casă.

Zărindu-l pe Hagi Murad, scoase pistolul de la cingătoare şi-l îndreptă spre el. Dar nu apucă să tragă, pentru că Hagi Murad, cu tot şchiopătatul lui, se aruncă din prag, ca o pisică, asupra lui Arslan Han. Acesta trase,

---

187 Flăcău de ispravă (tătară).

188 Sabie preţioasă şi rară, devenită legendară la popoarele din Caucaz.

însă nu-l nimeri. Hagi Murad alergă spre el, cu o mână prinse calul de dârlogi, iar cu cealaltă scoase pumnalul din teacă, strigând ceva în tătară.

Butler şi Eldar ajunseră în acelaşi timp la cei doi duşmani şi îi apucară de mâini. La auzul împuşcăturii ieşi din casă şi Ivan Matveevici.

— Ce-ţi veni, Arslan, să pui la cale o asemenea ticăloşie la mine acasă? spuse el după ce află cum stau lucrurile. Nu e bine, frate. Pe câmp n-are decât să învingă cine-i mai tare, dar să provoci la mine vărsare de sânge...

Arslan Han, un bărbat mic de statură, palid şi cu mustăţile negre, coborî tremurând de pe cal, îi aruncă lui Hagi Murad o privire încărcată de ură şi intră cu Ivan Matveevici în casă. Hagi Murad se întoarse la caii lui, răsuflând greu şi zâmbind.

— De ce voia să-l omoare? îl întrebă Butler pe tălmaci.

— Spune că aşa e legea la noi, traduse acesta cuvintele lui Hagi Murad. Arslan trebuie să se răzbune pentru sângele vărsat. De aceea voia să-l omoare.

— Dar dacă îl va ajunge din urmă pe drum? întrebă Butler.

Hagi Murad surâse.

— Asta e. Dacă mă omoară înseamnă că aşa e voia lui Allah. Şi acum, rămâi cu bine, zise el din nou în ruseşte şi, cu mâna în coama calului, îmbrăţişă cu privirea pe cei ce ieşiseră să-l petreacă. Ochii lui se încrucişară tandru cu cei ai Mariei Dmitrievna.

— Rămâi cu bine, măicuţă, i se adresă el. Eu mulţumesc.

— Dea Domnul să-ţi răscumperi familia, repetă ea.

El nu înţelese cuvintele, dar simţi simpatia ei şi-şi plecă fruntea a salut.

— Ai grijă să nu-ţi uiţi *kunakul*, zise Butler.

— Spune-i că îi sunt prieten credincios, n-am să-l uit niciodată, răspunse el cu ajutorul interpretului şi, în pofida piciorului beteag, îşi săltă repede şi uşor trupul pe şaua înaltă, abia atingând scara.

După ce-şi aranjă sabia şi-şi pipăi cu un gest maşinal pistolul, se îndepărtă de casa lui Ivan Matveevici, cu acea înfăţişare mândră şi războinică a oricărui muntean călare. Hanefi şi Eldar încălecară şi ei, îşi luară rămas-bun cu prietenie de la gazde şi ofiţeri şi porniră la trap în urma *murşidului* lor.

Ca întotdeauna, cei rămaşi începură să vorbească despre cel care tocmai plecase.

— Ce om minunat!

— Ca un lup s-a aruncat asupra lui Arslan Han, se schimbase cu totul la față.

— Dar o să ne tragă pe sfoară. Cred că e tare viclean, spuse Petrokovski.

— Dea Domnul să fie vicleni ca el cât mai mulți ruşi, se amestecă înciudată Maria Dmitrievna. Săptămâna asta, cât a stat la noi, n-am văzut decât lucruri bune la el, adăugă ea. Binevoitor, inteligent şi cu simțul dreptății.

— Cum de-ai aflat toate astea?

— Uite aşa, am aflat.

— Te-ai amorezat de el, nu-i aşa? spuse Ivan Matveevici, care tocmai intrase.

— M-oi fi amorezat şi ce vă pasă? De ce clevetiți pe seama unui om de ispravă? O fi el tătar, dar e de ispravă.

— Ai dreptate, Maria Dmitrievna, spuse Butler. Foarte bine că i-ai luat apărarea.

XXI

Viața celor din forturile de avangardă pe linia cecenă îşi urma cursul obişnuit. Între timp, mai fuseseră două alarme la care au dat fuga câteva companii şi au apărut în galopul cailor cazaci şi milițieni, însă de fiecare dată muntenii n-au putut fi ajunşi. Într-o zi, la Vozdvijenskoe, nişte munteni au furat opt cai căzăceşti şi l-au omorât pe cazacul care-i ducea la adăpat. De la ultimul atac, când distruseseră aulul în care înnoptase Hagi Murad, ruşii n-au mai pornit altele. Se aştepta însă o expediție de

amploare în Cecenia Mare, în urma numirii unui nou comandant al flancului stâng în persoana prințului Bariatinski[189].

Îndată după sosirea sa în Groznaia, prințul Bariatinski, prieten al țareviciului, fost comandant al regimentului Kabardinski, iar acum comandant al flancului stâng, formă un detaşament pentru a duce la îndeplinire măsurile stabilite de țar, despre care Cernâşov îi scrisese lui Voronțov. Detaşamentul alcătuit în Vozdvijenskoe ieşi pe poziție în direcția Kurinsk, unde trupele tăiau pădurea.

Tânărul Voronțov locuia într-un cort magnific de postav, iar soția lui, Maria Vasilievna venea în tabără, rămânând adesea şi peste noapte. Relația dintre Maria Vasilievna şi Bariatinski nu mai era un secret pentru nimeni şi de aceea ofițerii care nu erau în anturajul lor şi soldații foloseau cuvinte grele la adresa ei, pentru că prezența ei în tabără însemna ca ei să fie trimişi în patrule de noapte. Muntenii obişnuiau să aducă tunuri în apropiere şi să tragă în direcția taberei. Însă majoritatea obuzelor nu-şi atingeau ținta şi de aceea, de regulă, nu se luau măsuri de apărare. Dar ca să împiedice muntenii să-şi aducă tunurile prea aproape şi astfel s-o sperie pe Maria Vasilievna, se trimiteau patrule. Să patrulezi însă noapte de noapte ca să nu sperii o cucoană era un lucru neplăcut şi umilitor, drept care şi soldații, şi ofițerii care nu erau primiți în înalta societate o blagosloveau pe Maria Vasilievna cu vorbe rele.

Venise din fortul său şi Butler ca să-şi petreacă zilele de concediu şi pentru a-şi întâlni colegii de la Corpul de paji şi pe vechii camarazi care acum făceau parte din regimentul Kurinski sau erau aghiotanți şi ofițeri de ordonanță pe lângă comandament. Chiar de la început se simțise foarte bine cu ei. Se instalase în cortul lui Poltoraţki şi-şi găsise aici cunoştințe care-l primiseră cu multă bucurie. Se dusese şi la Voronțov, pe care-l cunoştea cât de cât, pentru că un timp fuseseră în acelaşi regiment. Voronțov îl primi cât se poate de amical, îl prezentă prințului Bariatinski

---

[189] Aleksandr Ivanovici Bariatinski (1815-1879), feldmareşal. În calitatea sa de comandant suprem al Armatei caucaziene (1856-1859), reuşeşte să pună capăt Războiului din Caucaz prin cucerirea Caucazului de Răsărit.

şi-l invită la masa de rămas-bun pe care o dădea în onoarea fostului comandant al flancului, generalul Kozlovski, predecesorul lui Bariatinski.

Prânzul a fost minunat. Fuseseră aduse şi aşezate în şir şase corturi. De-a lungul lor fusese întinsă o masă încărcată cu veselă şi sticle. Toate acestea aminteau de viaţa din Petersburg în Garda imperială. La ora două se aşezară la masă. De-o parte şi de alta, la mijloc, şedeau Kozlovski şi Bariatinski. În dreapta lui Kozlovski se afla Voronţov, la stânga lui – soţia acestuia. Pe ambele laturi ale mesei, pe lungimea ei, erau aşezaţi ofiţerii regimentelor Kabardinski şi Kurinski. Butler şedea lângă Poltoraţki şi amândoi sporovăiau veseli şi ciocneau cu ofiţerii din preajmă. Când petrecerea se încinse şi ordonanţele începură să toarne din belşug şampanie în pahare, Poltoraţki îi spuse cu teamă sinceră şi părere de rău lui Butler:

— O să se facă de râs „nu-i aşa“ al nostru.

— Cum aşa?

— Păi trebuie să ţină un discurs. Şi cum ar putea?

— Da, frate, vorbeau între ei şi alţi ofiţeri, nu-i acelaşi lucru cu a lua cu asalt baricade sub o ploaie de gloanţe. Ba mai are alături şi o doamnă, ca să nu mai spun şi de ofiţerii aceştia din înalta societate. Zău că te apucă mila când te uiţi la el.

Dar iată că sosi şi clipa solemnă. Bariatinski se ridică în picioare şi, închinând o cupă de şampanie, ţinu un mic discurs în cinstea lui Kozlovski. După ce termină, se ridică şi Kozlovski, care începu cu un glas destul de ferm:

— Din voia Majestăţii Sale, plec de aici, mă despart de voi, domnilor ofiţeri. Dar să mă consideraţi mereu, nu-i aşa, împreună cu voi... Dumneavoastră, domnilor, vă e cunoscut, nu-i aşa, acest adevăr că unde-i unul, nu-i putere. De aceea, toate cu câte am fost răsplătit în slujba mea, nu-i aşa, toate decoraţiile cu care am fost copleşit prin marea generozitate a Majestăţii Sale, nu-i aşa, poziţia şi reputaţia mea, toate, absolut toate – aici glasul începu să-i tremure – vi le datorez, nu-i aşa, vouă şi numai vouă, dragii mei prieteni! – Faţa lui zbârcită se zbârci şi mai mult. Scoase un

suspin şi ochii i se umplură de lacrimi. – Din toată inima vă aduc, nu-i aşa, recunoştinţa mea sinceră şi cordială...

Incapabil să mai spună ceva, Kozlovski începu să-i îmbrăţişeze pe ofiţerii care veneau la el. Toată lumea era înduioşată. Prinţesa îşi ascunse faţa în batistă. Cu buzele tremurând de emoţie, prinţul Semion Mihailovici clipea mărunt. Lăcrimară şi alţi ofiţeri. Nu-şi putu stăpâni lacrimile nici Butler, care-l cunoştea prea puţin pe Kozlovski. Întreaga scenă îi plăcea nespus de mult. Apoi se porniră toasturile pentru Bariatinski, pentru Voronţov, pentru ofiţeri, pentru soldaţi. Oaspeţii se ridicară de la masă ameţiţi şi de vinul băut şi de entuziasmul cazon la care erau deosebit de sensibili.

Vremea era splendidă, însorită şi blândă, aerul – proaspăt şi înviorător. De pretutindeni se auzeau focurile trosnind, răsunau cântece. Părea că oamenii sărbătoreau ceva anume. Înduioşat şi extrem de binedispus, Butler intră în cortul lui Poltoraţki. Aici se adunaseră câţiva ofiţeri, pregătiseră masa de joc, iar aghiotantul pusese la bătaie o sută de ruble. De două ori ieşi Butler din cort, pipăindu-şi portofelul din buzunarul pantalonilor. Până la urmă, nu mai rezistă şi, deşi se jurase că nu mai joacă şi-şi dăduse cuvântul şi fraţilor săi, începu să mizeze.

Nu trecu nici măcar o oră şi Butler, roşu la faţă şi transpirat, mânjit de cretă pe haine, cu coatele proptite pe masă, nota coloane cu cifrele mizelor pe dosul unei cărţi de joc îndoite la colţuri. Pierduse atât de mult, încât îi era teamă să facă suma cifrelor. Dar, şi fără să mai socotească, ştia că solda pe care ar fi putut s-o primească în avans şi preţul calului său, tot n-ar fi fost de ajuns să achite toţi banii datoraţi aghiotantului pe care nici nu-l cunoştea. Ar mai fi jucat, dar aghiotantul, cu o faţă severă, puse cu mâinile sale albe şi curate pachetul de cărţi pe masă şi se apucă să socotească cifrele scrise cu creta din coloana de sub numele lui Butler. Jenat, Butler îl rugă să-l ierte că nu poate plăti pe loc întreaga sumă pierdută, dar că o va trimite de acasă. În timp ce vorbea, simţi că celorlalţi li se făcuse milă de el şi că toţi, chiar şi Poltoraţki, îi ocoleau privirea. Era ultima lui seară aici. Ar fi putut să nu joace şi să se ducă la Voronţov,

unde fusese invitat, şi „totul s-ar fi terminat cu bine“, îşi spuse el. Iar acum situaţia lui nu era doar proastă, ci de-a dreptul îngrozitoare.

După ce-şi luă rămas-bun de la camarazi şi de la cunoscuţi, se duse acasă, unde se culcă imediat. Dormi optsprezece ore în şir, aşa cum fac cei care pierd la cărţi. Maria Dmitrievna, căreia îi ceruse o monedă de cincizeci de copeici ca să-i dea un bacşiş cazacului care-l însoţise, înţelese după faţa lui posomorâtă şi răspunsurile scurte că pierduse la cărţi şi sări cu gura pe Ivan Matveevici că îl lăsase să plece.

A doua zi, Butler se trezi la ora douăsprezece şi, aducându-şi aminte de situaţia sa, vru să se cufunde din nou în uitarea de sine din care tocmai ieşise, dar nu mai avea cum. Trebuia să ia măsuri ca să plătească cele 470 de ruble datorate practic unui necunoscut. Una din posibilităţi era să-i scrie fratelui său, căindu-se de greşeala comisă şi implorându-l să-i trimită pentru ultima oară 500 de ruble în contul morii ce le mai rămăsese în proprietate comună. Apoi scrise unei rubedenii zgârcite, cu rugămintea să-i dea, cu orice dobândă, tot cinci sute de ruble. Pe urmă se duse la Ivan Matveevici, ştiind că acesta, sau mai degrabă Maria Dmitrievna, are bani, şi-l rugă să-i împrumute cinci sute de ruble.

— Ţi-aş da, spuse Ivan Matveevici, ţi-aş da imediat, dar Maşka n-o să vrea. Femeile astea sunt strânse rău la pungă, naiba să le mai înţeleagă. Dar trebuie să ieşi cumva din încurcătură, ce naiba! N-ai putea să încerci la blestematul ăla de intendent?

Dar nici nu intra în discuţie să încerce la intendent. Aşa că salvarea lui Butler nu putea veni decât de la fratele său sau de la rubedenia zgârcită.

XXII

Cum nu-şi atinsese scopul în Cecenia, Hagi Murad se întoarse la Tiflis. Se ducea la Voronţov în fiecare zi şi, când era primit, îl ruga să-i strângă pe prizonierii munteni şi să-i predea lui Şamil în schimbul familiei sale. Îi repeta mereu că altminteri e cu mâinile legate şi nu poate să le slujească ruşilor şi să-l distrugă pe Şamil, aşa cum şi-ar dori. Voronţov îi promitea

vag că o să facă ce poate, dar tot amâna, spunând că va rezolva problema imediat ce va veni la Tiflis generalul Argutinski[190], cu care trebuia să se sfătuiască. Atunci Hagi Murad începu să-l roage pe Voronțov să-i permită să stea un timp la Nuha, un orăşel din Transcaucazia, de unde i-ar putea fi mai la îndemână să poarte negocieri cu Şamil şi oamenii de încredere ai acestuia în privința familiei sale. În afară de asta, la Nuha, oraş mahomedan, se afla o moschee unde i-ar fi fost mai uşor să-şi facă rugăciunile cerute de legea mahomedană. Voronțov scrise în acest sens la Petersburg, dar între timp îi îngădui lui Hagi Murad să se mute la Nuha.

Pentru Voronțov şi pentru autoritățile petersburgheze, ca şi pentru majoritatea ruşilor care ştiau povestea lui Hagi Murad, trecerea acestuia de partea rusească însemna fie o întorsătură fericită în războiul din Caucaz, fie pur şi simplu un eveniment vrednic de luat în seamă. Pentru Hagi Murad însă, toată istoria asta, mai ales în ultimul timp, însemna o cotitură cumplită în viața lui. Fugise din munți în parte ca să se salveze, în parte din ură față de Şamil, şi, oricât de greu îi fusese să facă gestul acesta, îşi atinsese scopul. La început se bucurase de reuşita lui şi chiar se gândise la nişte planuri de atac împotriva lui Şamil. Dar pe urmă văzu că salvarea familiei sale, care i se păruse uşor de aranjat, era mai complicată decât îşi imaginase. Şamil pusese mâna pe ai săi, îi ținea în captivitate şi-l amenința că pe femei le va trimite separat prin aule la îndemâna oricui, iar pe băiat îl va ucide sau îi va scoate ochii. Acum venise la Nuha cu intenția să încerce să-şi smulgă familia din mâinile lui Şamil, prin viclenie sau prin forță, cu ajutorul susținătorilor săi din Daghestan. Ultimul emisar care venise la Nuha îi comunicase că avarii devotați lui se pregătesc să-i răpească pe ai săi şi să treacă împreună cu ei la ruşi, dar că, fiind prea puțini la număr, nu au curajul să facă lucrul acesta în locul unde erau întemnițați ai lui, adică în Vedeno, ci s-ar încumeta dacă familia ar fi mutată din Vedeno în altă parte. Ei făgăduiau să ducă operațiunea la bun

---

190 Moisei Zaharovici Argutinski-Dolgorukov (1797-1855), general aghiotant, erou al Războiului din Caucaz, îl învinsese în 1848 pe Hagi Murad la Tabarasan.

sfârşit pe drumul spre noul adăpost. Hagi Murad îi porunci să le spună prietenilor săi că vor primi trei mii de ruble pentru salvarea familiei.

În Nuha, lui Hagi Murad i se pusese la dispoziție o casă nu prea mare, cu cinci odăi, nu prea departe de moscheea şi de palatul hanilor. În casă mai locuiau ofițerii desemnați să-l supravegheze, interpretul şi *nukerii* lui. Viața lui Hagi Murad se scurgea în aşteptarea şi primirea emisarilor din munți, dar şi în plimbări călare prin împrejurimi, lucru care i se îngăduise.

La 8 aprilie, după o astfel de plimbare, Hagi Murad află că în lipsa lui venise un funcționar din Tiflis. În pofida dorinței de a şti cât mai repede ce veşti îi aducea, Hagi Murad, înainte de a intra în încăperea unde-l aşteptau funcționarul şi şeful de poliție, se duse în camera lui şi îşi făcu rugăciunea de amiază şi abia pe urmă intră în odaia care servea şi de sufragerie, şi de sală de primire. Funcționarul din Tiflis, consilierul de stat Kirillov, un bărbat scund şi rotofei, îi transmise dorința lui Voronțov să vină pe 12 aprilie la Tiflis pentru o întrevedere cu Argutinski.

— *Iakşi*, spuse Hagi Murad supărat.

Nu-i plăcuse deloc funcționarul Kirillov.

— Dar banii i-ai adus?

— I-am adus, răspunse Kirillov.

— De data asta pentru două săptămâni, zise Hagi Murad, arătându-i zece degete şi apoi încă patru. Dă-mi-i.

— Vi-i dau imediat, spuse funcționarul, scoțând punga din geanta de voiaj. La ce i-or fi trebuind banii? îi spuse în rusă şefului de poliție, crezând că Hagi Murad nu pricepe, dar acesta înțelese cuvintele şi-i aruncă o privire furioasă.

În timp ce scotea banii, Kirillov, încercând să lege o conversație cu Hagi Murad, ca să aibă ce-i povesti lui Voronțov la întoarcere, îl întrebă prin interpret dacă nu se plictiseşte aici. Hagi Murad îl privi disprețuitor, dintr-o parte, pe omulețul grăsuliu, îmbrăcat în civil şi neînarmat, şi nu-i răspunse. Tălmaciul repetă întrebarea.

— Spune-i că nu vreau să vorbesc cu el. Să-mi dea banii.

Şi se aşează din nou la masă, pregătindu-se să numere banii.

Kirillov scoase monedele de aur şi le aşează în şapte coloane de câte zece galbeni (Hagi Murad primea cinci galbeni pe zi) şi le împinse spre Hagi Murad. Acesta îi vărsă în mâneca *cerkezei,* se ridică şi, absolut pe neaşteptate, îl plesni uşurel cu palma peste chelie pe consilierul de stat, după care se îndreptă spre ieşire. Kirillov sări ca ars şi porunci interpretului să-i spună că n-are dreptul să facă un asemenea gest, întrucât gradul lui e similar celui de colonel. Şeful de poliție întări şi el spusele consilierului de stat. Dar Hagi Murad dădu din cap în semn că ştie şi ieşi din încăpere.

— Ce să-i faci? spuse şeful de poliție. Bagă pumnalul în tine şi cu asta basta. Cu diavolii ăştia n-ai cum să te înțelegi. Văd că începe să-şi facă de cap.

Îndată ce se lăsă întunericul, sosiră din munți doi emisari cu glugile trase bine peste ochi. Şeful de poliție îi conduse în odaia lui Hagi Murad. Unul dintre ei era un *tavlin* negricios şi corpolent, celălalt – un bătrân uscățiv. Veştile aduse nu erau îmbucurătoare pentru Hagi Murad. Prietenii lui care se angajaseră să-i salveze familia acum refuzau categoric de frica lui Şamil care îi amenința cu cele mai crunte pedepse pe cei care l-ar ajuta pe Hagi Murad. După ce-i ascultă până la capăt pe emisari, Hagi Murad îşi sprijini coatele pe picioarele încrucişate şi, aplecându-şi capul acoperit de *papahă*, se cufundă în tăcere. Chibzuia profund, ştiind că o face pentru ultima dată, că trebuia să ia o hotărâre decisivă. Apoi îşi înălță capul, scoase doi galbeni şi, dând câte unul fiecărui emisar, spuse:

— Plecați.

— Ce răspuns să le dăm?

— Răspunsul va fi acela pe care-l va da Dumnezeu. Plecați.

Emisarii se ridicară în picioare şi ieşiră, în timp ce Hagi Murad continua să şadă pe covor, cu coatele sprijinite pe genunchi. Rămase astfel multă vreme, adâncit în gânduri.

„Ce să fac? Să mă încred în Şamil şi să mă întorc la el? E şiret ca o vulpe şi o să mă înşele. Chiar dacă n-o să mă înşele, nu pot să mă supun vicleanului ăsta roşcovan. Nu pot, pentru că acum, după ce am stat la ruşi, n-o să mai aibă încredere în mine“, îşi spunea Hagi Murad.

Îşi aminti de povestea tavlină despre un şoim care, prins de oameni, a trăit printre ei şi după o vreme s-a întors în munți, la ai săi. S-a întors, însă cu picioarele legate cu o frânghie cu clopoței, aşa că şoimii nu l-au primit înapoi. „Zboară la cei care ți-au pus clopoței de argint. Noi nu avem nici clopoței, nici picioarele legate.“ Şoimul n-a vrut să-şi părăsească locul de baştină şi a rămas. Dar ceilalți şoimi nu l-au vrut, s-au năpustit asupra lui şi l-au omorât.

„Tot aşa mă vor ucide şi pe mine“, îşi spuse Hagi Murad.

„Să rămân aici? Să îngenunchez Caucazul țarului, să câştig glorie, ranguri, avuții? Se prea poate“, se gândi el, amintindu-şi de întâlnirile cu Voronțov şi de cuvintele măgulitoare ale prințului.

„Trebuie să iau o hotărâre, altfel Şamil o să-mi omoare familia.“

Hagi Murad stătu treaz toată noaptea, frământat de gânduri.

XXIII

Spre miezul nopții hotărârea fusese luată. O să fugă în munți şi cu avarii credincioşi lui o să năvălească în Vedeno, unde ori va muri, ori îşi va elibera familia. Nu se decise dacă o să-i ducă pe ai săi înapoi la ruşi sau o să meargă cu ei la Hunzah şi o să se lupte cu Şamil. Ştia doar că acum trebuia să fugă de la ruşi în munți. Şi se apucă pe dată să-şi pună hotărârea în aplicare. Îşi luă de sub pernă *beşmetul* negru, vătuit, şi merse în camera *nukerilor* care locuiau de partea cealaltă a tindei. Îndată ce ieşi în tinda a cărei uşă era deschisă, se simți învăluit în răcoarea umedă a nopții cu lună, iar în urechi îi răsunară dintr-odată ciripitul şi trilurile privighetorilor din grădina de lângă casă.

După ce străbătu tinda, Hagi Murad deschise uşa de la odaia *nukerilor*. Înăuntru era întuneric, doar luna nouă, în primul pătrar, lumina puțin prin ferestre. Masa şi două scaune erau trase mai la o parte, iar cei patru *nukeri* se culcaseră pe jos, pe covoare şi pe mantalele întinse. Hanefi dormea afară, lângă cai. Auzind scârțâitul uşii, Gamzalo se ridică într-o rână, se uită spre Hagi Murad şi, recunoscându-l, se culcă din nou. Eldar

însă, care dormea alături, sări în picioare şi îşi îmbrăcă repede *beşmetul*, aşteptând ordinele lui Hagi Murad. Kurban şi Han Mahoma dormeau duşi. Hagi Murad îşi puse pe masă *beşmetul* care la atingerea lemnului scoase un zgomot de obiect tare. Erau galbenii cusuți în căptuşeala lui.

— Coase-i şi pe aceştia, spuse Hagi Murad, întinzându-i lui Eldar ultimii galbeni primiți.

Eldar luă banii şi, mergând spre locul mai luminat, scoase de sub pumnal un briceag şi se apucă să desprindă căptuşeala *beşmetului*. Gamzalo se trezi şi el şi se aşeză turceşte.

— Iar tu, Gamzalo, pune-i pe băieți să verifice puştile şi pistoalele, să pregătească încărcătura. Mâine plecăm departe, spuse Hagi Murad.

— Praf de puşcă avem, avem şi gloanțe. Toate vor fi gata, răspunse Gamzalo şi începu să mormăie ceva nedesluşit.

Gamzalo pricepuse de ce le poruncise Hagi Murad să încarce armele. De la bun început îşi dorise un singur lucru: să măcelărească şi să omoare cât mai mulți câini de ruşi şi apoi să fugă în munți. Şi cu cât trecea timpul, dorința lui devenea mai arzătoare. Iar acum, văzând că şi Hagi Murad voia acelaşi lucru, era mulțumit.

După ce Hagi Murad ieşi din odaie, Gamzalo îşi trezi camarazii şi toată noaptea cei patru controlară puştile, pistoalele, amorsele, bucățelele de cremene, le înlocuiră pe cele uzate, puseră praf de puşcă proaspăt pe tigăițe, umplură *hozârii* cu cartuşe potrivite şi cu gloanțe, după ce le înfăşurară în cârpe îmbibate cu grăsime, ascuțiră săbiile şi pumnalele şi le unseră tăişurile.

Înainte de revărsatul zorilor, Hagi Murad ieşi din nou în tindă ca să-şi ia apă pentru spălatul ritual. La ora aceasta din zi, trilurile privighetorilor erau mai dese şi răsunau mai tare decât în timpul nopții, iar din camera *nukerilor* se auzeau hârşâitul ritmic şi şuieratul tăişului de oțel al pumnalelor ascuțite pe piatră. Hagi Murad scosese apă din hârdău şi se îndrepta spre uşa sa, când desluşi dinspre odaia *murizilor*, pe lângă hârşâitul oțelului frecat de piatră, glasul subțire al lui Hanefi care cânta un cântec pe care-l ştia bine. Hagi Murad se opri şi începu să asculte.

În cântec se povestea cum *djighitul* Hamza, împreună cu vitejii săi, a furat de la ruşi o herghelie de cai albi, cum, pe malul celălalt al Terekului, l-a ajuns un prinț rus care l-a încercuit cu oştirea sa, ca pădurea de deasă. Apoi cântecul spunea cum Hamza cu vitejii săi şi-au ucis caii şi, ascunşi în spatele stivei însângerate de cadavre, s-au luptat cu ruşii cât au mai avut gloanțe în puşti, pumnale la cingători şi sânge în vine. Dar, înainte de a-şi da ultima suflare, Hamza a zărit pe cer câteva păsări cărora le-a strigat: „Voi, păsări călătoare, zburați la casele noastre şi spuneți-le mamelor, surorilor şi albelor fete că am pierit cu toții în numele *hazavatului*. Spuneți-le că trupurile noastre nu-şi vor afla odihna în morminte, că lupii flămânzi ne vor roade şi împrăştia oasele, iar corbii negri ne vor ciuguli ochii“.

Aşa se încheia cântecul şi pe aceste ultime cuvinte, cântate pe o melodie tânguitoare se suprapuse glasul puternic al veselului Han Mahoma care strigă tare chiar la sfârşit: *La ilaha ilallah*, dând drumul şi unui chiot pătrunzător. Apoi totul amuți, auzindu-se din nou doar trilurile şi ciripitul privighetorilor din grădină, iar din spatele uşii – hârşâitul ritmic şi uneori şuieratul oțelului alunecând repede pe piatră.

Hagi Murad rămase atât de adâncit în gânduri, încât nici nu observă că apa curgea din urciorul care se înclinase. Clătină din cap a dojană şi intră în odaia lui.

După ce-şi termină *namazul* de dimineață, Hagi Murad îşi verifică armele şi se aşează pe marginea patului. Nu mai avea nimic de făcut. Ca să poată pleca, trebuia să ceară permisiunea şefului de poliție. Dar afară era încă întuneric şi şeful de poliție dormea.

Cântecul lui Hanefi îi adusese aminte de un alt cântec, compus de mama lui, care povestea o întâmplare adevărată de pe vremea când abia se născuse. O ştia din gura mamei sale.

Cântecul suna astfel:

„Pumnalul tău de Damasc a străpuns sânu-mi alb, dar eu mi-am strâns la piept fecioraşul, soarele meu, l-am spălat cu sângele meu fierbinte, şi rana, fără leacuri şi ierburi, s-a vindecat. De moarte nu m-am temut, nu se va teme nici fecioraşul meu *djighit*“.

Cuvintele cântecului făceau aluzie la tatăl lui Hagi Murad şi aveau următorul înţeles: când venise pe lume Hagi Murad, soţia hanului îl născuse şi ea pe al doilea fiu, pe Umma Han, şi-i ceruse mamei lui Hagi Murad să-l alăpteze, aşa cum făcuse şi cu fiul mai mare, Abununţal. Dar Patimat nu voia să-şi părăsească propriul copil şi răspunsese că nu se va duce la palat. Tatăl lui Hagi Murad se supărase şi-i poruncise să dea ascultare soţiei hanului. Când ea refuză din nou, el o lovi cu pumnalul şi ar fi omorât-o, dacă ceilalţi ai casei n-ar fi scăpat-o din mâinile lui. Patimat nu-şi părăsise copilul şi îl alăptase. Aceasta era întâmplarea din care se iscaseră cuvintele cântecului.

Hagi Murad îşi aduse aminte cum mama lui, culcându-l lângă ea, sub cojoc, pe acoperişul casei, îi cânta cântecul acesta şi cum el o ruga să-i arate locul unde rămăsese urma rănii. O vedea aievea în faţa ochilor, nu zbârcită, căruntă şi ştirbă, cum o părăsise ultima oară, ci tânără, frumoasă şi atât de voinică, încât îl ducea în spate, într-un coş, la bunic, peste munţi, când el avea vreo cinci ani şi atârna de-acum destul de greu.

Îşi aminti şi de bunicul lui, smochinit la faţă şi cu barba albă, argintar de meserie, care bătea argintul pe nicovală cu mâinile sale noduroase şi-l punea pe nepot să-şi spună rugăciunile. Îşi aminti de fântâna de sub munte, unde mergea cu mama lui după apă, ţinându-se de şalvarii ei. Îşi aminti de câinele costeliv care-l lingea pe faţă şi, mai ales, de mirosul fumului şi de gustul laptelui acru, când se ducea după mamă-sa în şopronul unde ea mulgea vaca şi fierbea laptele. Îşi aminti cum îl răsese mama lui pe cap pentru prima oară şi cât de mult se mirase văzându-şi scăfârlia rotundă şi albăstrie în luciul ligheanului de aramă atârnat de perete.

Şi tot văzându-se pe sine la o vârstă fragedă, îşi aminti şi de Iusuf, fiul său iubit, căruia el însuşi îi răsese pentru prima oară capul. Acum Iusuf era o mândreţe de *djighit* tânăr. Şi-l aminti aşa cum îl văzuse ultima oară. Era în ziua când pleca din Ţelmes. Fiul îi adusese calul şi-i ceruse voie să-l conducă. Era îmbrăcat de drum, înarmat şi-şi ţinea calul de frâu. Chipul lui tânăr, frumos şi îmbujorat, ca şi statura lui zveltă şi înaltă (era mai înalt decât tatăl lui) trădau curajul tinereţii şi bucuria de a trăi. Umerii

largi, în pofida vârstei sale, şoldurile puternice de om tânăr şi talia subțire şi suplă, brațele lungi şi vânjoase, forța, grația şi agilitatea mişcărilor sale umpleau de bucurie sufletul tatălui care-l admira clipă de clipă.

— Mai bine rămâi. Acum eşti singurul bărbat în casă. Ai grijă de mama şi de bunica ta, îi spusese Hagi Murad.

Îşi aminti expresia entuziastă şi mândră de pe fața lui Iusuf care, îmbujorându-se de plăcere, răspunsese că atâta vreme cât o să fie în viață nimeni n-o să le facă rău mamei sau bunicii sale. Încălecase totuşi şi-şi condusese tatăl până la pârâu. De acolo o pornise înapoi şi de atunci Hagi Murad nu-şi mai văzuse nici soția, nici mama, nici fiul.

Şi iată că Şamil tocmai acestui tânăr voia să-i scoată ochii! Iar la ce-i va face soției, refuza să se gândească.

Gândurile acestea îl tulburară atât de tare, încât nu mai putu să stea locului. Sări în picioare, se apropie grăbit de uşă şi, deschizând-o, îl strigă pe Eldar. Soarele încă nu răsărise, dar se luminase de ziuă. Privighetorile încă mai cântau.

— Du-te şi spune-i şefului de poliție că vreau să fac o plimbare. Şi pune şaua pe cai, spuse el.

XXIV

Singura mângâiere a lui Butler din vremea aceea era poezia traiului ostăşesc care-l acaparase nu numai în orele de slujbă, ci şi în viața sa particulară. Îmbrăcat într-un costum cerchez, învățase să-şi danseze calul ca un *djighit* şi mersese cu Bogdanovici în două atacuri prin surprindere, dar în ambele dăți nu prinseseră şi nu uciseseră pe nimeni. Curajul dovedit şi prietenia cu Bogdanovici, vestit pentru vitejiile sale, le resimțea ca pe ceva plăcut şi important. Îşi achitase datoria, împrumutând bani cu o dobândă uriaşă de la un evreu. De fapt, doar amânase rezolvarea unei situații încurcate. Încerca să nu se gândească la asta şi, în afară de poezia vieții ostăşeşti, căuta uitarea în băutură. Bea vin din ce în ce mai mult şi cu fiecare zi tăria lui morală slăbea văzând cu ochii. Acum nu se mai purta

cu Maria Dmitrievna ca Iosif cel Frumos, ci, dimpotrivă, începuse s-o curteze grosolan, lovindu-se, spre marea lui mirare, de o împotrivire fermă care-l ruşină nespus.

Spre sfârşitul lui aprilie, în fort sosi, ca întărire, un detaşament trimis de Bariatinski pentru o nouă deplasare de trupe prin întreaga Cecenie, socotită a fi de necucerit. Cele două companii ale regimentului Kabardinski, care formau acest detaşament, au fost primite, după o tradiție statornicită în Caucaz, ca oaspeți de către companiile ce se aflau în Kurinsk. Soldații au fost cantonați în cazarme şi li s-a servit nu doar o cină cu caşă şi carne de vită, ci şi cu vodcă, iar ofițerii au fost repartizați în locuințele gradaților din partea locului, care, după obicei, i-au ospătat din belşug pe nou-veniți.

Ospățul se încheie cu un chef zdravăn cu cântece, iar Ivan Matveevici, beat criță, cu fața nu roşie, ci pământie, şedea călare pe un scaun şi, cu sabia în mână, tăia duşmani închipuiți. Apoi începu ba să înjure, ba să hohotească de râs, ba să joace pe melodia cântecului său preferat: „De ani buni Şamil e răzvrătit, tra-ra-ratata, de ani buni“.

Butler era şi el aici şi se străduia să vadă poezia ostăşiei şi în aşa ceva, dar în adâncul sufletului îi era milă de Ivan Matveevici, care era cu neputință de stăvilit. Simțind aburul beției în cap, Butler se strecură încetişor afară şi se duse acasă.

Luna plină scălda în razele ei căsuțele albe şi pietrele de pe drum. Era atât de multă lumină, încât se distingea fiecare pietricică, fir de pai sau baligă. În apropierea casei o întâlni pe Maria Dmitrievna cu o broboadă pe cap ce-i acoperea şi umerii. Din clipa când îl respinsese, el evita, ruşinat, să dea ochii cu ea. Acum însă, sub clar de lună şi uşor abțiguit, se bucură c-o întâlneşte şi avu poftă să-i intre din nou în grații.

— Încotro? o întrebă.

— Păi să văd ce face moşneagul meu, răspunse ea prietenos.

Deşi respingea ferm şi cu sinceritate avansurile lui Butler, nu-i plăcea că în ultima vreme el o tot ocolea.

— Ce să te mai duci, o să vină el singur acasă.

— Chiar o să vină?

— Dacă nu vine singur, o să-l aducă alții.

— Tocmai asta e, că n-aş vrea să se întâmple aşa, spuse ea. Zici să nu mă duc?

— Da, nu te duce. Mai bine să mergem acasă.

Maria Dmitrievna se întoarse din drum şi o porni spre casă cu Butler. Luna strălucea atât de tare, încât pe lângă umbra lor care înainta de-a lungul drumului se mişca şi un fel de aură în jurul capului. Butler se uita la aura umbrei capului său şi se pregătea să-i spună Mariei Dmitrievna că totuşi ea îi place la fel de mult, dar nu ştia cum să înceapă. Iar ea aştepta să vadă ce-o să-i spună. Şi aşa, tăcând amândoi, se apropiau de casă, când de după colţ apărură câţiva călăreţi. Era un ofiţer însoţit de o escortă.

— Pe cine Dumnezeu escortează? spuse Maria Dmitrievna ferindu-se în lături.

Lumina lunii cădea în spatele călăreţului, astfel că Maria Dmitrievna îl recunoscu abia când acesta ajunse în dreptul lor. Era ofiţerul Kamenev care slujise cândva cu Ivan Matveevici şi, de aceea, Maria Dmitrievna îl cunoştea.

— Piotr Nicolaevici, dumneata eşti? i se adresă ea.

— Eu în carne şi oase, răspunse Kamenev. Ia te uită, Butler! Salut! Nu te-ai culcat încă? Te plimbi cu Maria Dmitrievna? Fii atent, că o păţeşti cu Ivan Matveevici. Dar el unde e?

— Păi nu se aude unde? zise Maria Dmitrievna arătând în direcţia de unde răzbăteau cântece şi gălăgie. E chef mare.

— Adică ai voştri chefuiesc?

— Nu, au venit cei din Hasaviurt şi se dă banchetul de primire.

— Aşa da, nu-i de colea. Am venit la ţanc. Am de schimbat două vorbe cu Ivan Matveevici.

— Ai o treabă anume cu el? îl întrebă Butler.

— Ar fi o trebuşoară.

— Bună sau rea?

— Depinde pentru cine! Pentru noi bună, pentru alţii oribilă, răspunse Kamenev şi începu să râdă.

Între timp, şi cei care mergeau pe jos, şi cei călare se apropiară de casa lui Ivan Matveevici.

— Cihirev! strigă Kamenev unui cazac. Vino încoa.

Cazacul se desprinse de grup şi se apropie. Era îmbrăcat în uniforma cazacilor de pe Don, în cizme şi manta, iar în spatele şeii atârnau desagii.

— Hai, scoate-l.

Cazacul descălecă şi el şi scoase din desagă un săculeț cu ceva înăuntru. Kamenev apucă săculeţul şi-şi vârî mâna în el.

— Aşadar să vă arăt noutatea? N-o să vă speriați? i se adresă el Mariei Dmitrievna.

— De ce să mă sperii? răspunse ea.

— Iat-o, spuse Kamenev, scoțând afară un cap de om pe care-l arătă în aşa fel încât să fie văzut mai bine în lumina lunii.

— Îl recunoaşteți?

Era o căpățână rasă cu fruntea proeminentă deasupra ochilor, cu o barbă neagră, tunsă scurt şi cu mustăcioară. Un ochi era deschis, celălalt pe jumătate închis, craniul era despicat, dar nu până la capăt. În jurul nărilor sângele se închegase negru. Gâtul era înfăşurat într-un prosop însângerat. În pofida rănilor de pe cap, buzele vineții se îmbinau într-o expresie blândă şi copilărească.

Maria Dmitrievna îl privi o clipă şi, fără o vorbă, se întoarse şi intră cu paşi grăbiți în casă.

Butler nu-şi putea desprinde ochii de la capul acesta înspăimântător. Era chiar capul lui Hagi Murad cu care nu demult îşi petrecea serile în conversații atât de prieteneşti.

— Cum aşa? Cine l-a ucis? Unde? întrebă el.

— A vrut s-o şteargă şi l-am prins, răspunse Kamenev, înapoind cazacului capul, apoi intră în casă cu Butler. A murit însă ca un viteaz, adăugă el.

— Dar cum s-a întâmplat?

— Aveți un pic de răbdare să vină Ivan Matveevici şi am să povestesc cu de-amănuntul. Doar de asta am fost trimis aici. Umblu prin forturi şi aule şi arăt capul.

Trimiseră pe cineva după Ivan Matveevici care, după ce se întoarse acasă pe şapte cărări, însoţit de doi ofiţeri, beţi şi ei, începu să-l îmbrăţişeze pe Kamenev.

— Am venit, spuse Kamenev, să vă aduc capul lui Hagi Murad.

— Minţi! L-au omorât?

— Da, voia să fugă.

— Am zis eu c-o să ne tragă pe sfoară. Aşadar, unde e? Vreau să zic, căpăţâna. Arată-mi-o.

Îl strigară pe cazac şi acesta aduse sacul. Scoaseră capul şi Ivan Matveevici se uită îndelung la el, cu ochi tulburi de beţie.

— A fost totuşi un viteaz, spuse el. Dă-l încoace să-l pup.

— Aşa e, a fost un cap semeţ, îi întări vorbele unul dintre ofiţeri.

După ce-l cercetară cu toţii, îl dădură înapoi cazacului. Acesta îl vârî în sac, străduindu-se apoi să-l lase jos cu grijă, fără să-l lovească prea tare de podea.

— Şi ce trebuie să le spui oamenilor când îl arăţi? întrebă un ofiţer.

— Nu, daţi-l încoace să-l pup. Mi-a dăruit o sabie, striga Ivan Matveevici.

Butler ieşi în pridvor. Maria Dmitrievna şedea pe a doua treaptă a scării. Îi aruncă o privire lui Butler şi-şi întoarse capul supărată.

— Ce-i cu dumneata, Maria Dmitrievna? întrebă Butler.

— Sunteţi cu toţii nişte călăi. Nu pot să vă mai văd în faţa ochilor. Da, nişte călăi sadea, zise ea ridicându-se.

— Oricui i se poate întâmpla. Aşa e războiul, replică el, neştiind ce să spună.

— Războiul! strigă Maria Dmitrievna. Care război? Sunteţi nişte călăi, nimic altceva. Mortul trebuie îngropat, iar lor le arde de glume. Nişte călăi sadea, repetă ea coborând din cerdac şi dispăru în casă prin uşa din spate.

Butler se întoarse în salon şi îl rugă pe Kamenev să povestească amănunţit cum se petrecuseră lucrurile. Şi Kamenev povesti, iar povestea era precum urmează.

XXV

Lui Hagi Murad i se îngăduise să se plimbe călare în apropierea oraşului, dar neapărat însoţit de o escortă de cazaci. În Nuha erau vreo cincizeci de cazaci, dintre care zece fuseseră desemnaţi să slujească la comandament. Iar celorlalţi, dacă ar fi fost trimişi să-l escorteze pe Hagi Murad, câte zece de fiecare dată, cum suna ordinul, le-ar fi venit rândul prea des. Astfel că în prima zi au trimis zece cazaci, dar pe urmă au hotărât să trimită doar câte cinci, cu rugămintea ca Hagi Murad să nu-şi ia cu el toţi *nukerii*. În 25 aprilie însă acesta ieşi la plimbare cu toţi oamenii săi. În timp ce Hagi Murad încăleca, comandantul observă că *nukerii* se pregăteau să plece cu el şi îi spuse că n-are voie să-i ia pe toţi, dar Hagi Murad, ca şi când nu l-ar fi auzit, îşi porni calul, iar comandantul nu mai stărui. Cazacii se aflau sub comanda subofiţerului Nazarov, cavaler al Ordinului Sfântul Gheorghe, un flăcău voinic şi de ispravă, rumen la faţă, cu părul blond tuns scurt căzăceşte. Era fiul cel mare dintr-o familie săracă de staroveri, care crescuse fără tată şi acum îi întreţinea pe ceilalţi din familie: o mamă bătrână, trei surori şi doi fraţi.

— Ai grijă, Nazarov, nu-i lăsa prea departe! îi strigă comandantul.

— Am înţeles, Înălţimea Voastră, răspunse Nazarov şi, ridicându-se în scări, cu puşca la umăr, o porni la trap pe juganul său roib, robust şi ascultător, cu botul avântat în faţă. Ceilalţi patru cazaci erau: Ferapontov, un tip înalt şi slab, un hoţ de prima clasă şi mare potlogar, care-i vânduse lui Gamzalo praful de puşcă; Ignatov, un bărbat trecut de prima tinereţe, zdravăn, care se fălea cu forţa lui şi acum îşi încheia serviciul militar; Mişkin, un tinerel destul de firav de care râdeau toţi, şi Petrakov, un flăcău blond, singur la părinţi, întotdeauna blând şi vesel.

De dimineaţă fusese ceaţă, dar spre prânz cerul se înseninase şi soarele strălucea pretutindeni: şi pe frunzişul proaspăt, şi pe iarba crudă, şi pe lanurile de grâu abia încolţit, şi pe suprafaţa încreţită a unui râu repede ce se zărea în stânga drumului.

Hagi Murad călărea la pas. Cazacii şi *nukerii* îl urmau fără să se depărteze prea tare. Întâlniră femei purtând coşuri pe cap, soldaţi în

căruțe şi harabale scârțâind pe drum, trase de bivoli. După vreo două verste, Hagi Murad dădu pinteni *kabardinului* său alb şi acesta o porni atât de iute, încât *nukerii* fură nevoiți să meargă la trap întins. La fel făcură şi cazacii.

— Ce cal bun are, spuse Ferapontov. Dacă ne era duşman, ca mai înainte, l-aş fi dat jos de pe el.

— Da, frățioare, pe un asemenea cal luai trei sute de ruble la Tiflis.

— Cu calul meu l-aş putea întrece, zise Nazarov.

— Cum să nu, replică Ferapontov.

Hagi Murad călărea tot mai iute.

— Ei, *kunak*, nici chiar aşa. Ia-o mai încet! îi strigă Nazarov, încercând să-l ajungă din urmă.

Hagi Murad îi aruncă o privire şi continuă să gonească în tăcere, fără să încetinească goana.

— Să ştii că diavolii ăştia şi-au pus ceva în gând, spuse Ignatov. Ia te uită la ei cum gonesc.

Se mai fugăriră aşa încă o verstă în direcția munților.

— Îți spun că n-ai voie! îi strigă din nou Nazarov.

Hagi Murad nu răspunse şi nu se mai uită înapoi, ci doar mări viteza, trecând de la trapul întins la galop.

— Degeaba, că tot nu-mi scapi, îi strigă Nazarov, atins în amorul propriu.

Îşi lovi cu cravaşa roibul vânjos şi, ridicându-se în scări şi aplecându-se în față, o porni în galop după Hagi Murad.

Cerul era atât de senin, aerul atât de proaspăt, forța vieții pulsa cu atâta bucurie în sufletul lui Nazarov când zbura pe drumul neted după Hagi Murad, contopit parcă într-o singură ființă cu calul său supus şi puternic, încât nici nu-i trecea prin cap că s-ar putea întâmpla ceva rău, dureros sau chiar îngrozitor. Se bucura că fiecare salt al calului micşora distanța dintre el şi fugar, iar acesta îşi dădea seama după tropotul tot mai aproapiat al calului vânjos că în scurt timp cazacul îl va ajunge din urmă. Aşa că apucă pistolul cu mâna dreaptă, în timp ce cu stânga încercă să-şi domolească *kabardinul* ațâțat de tropotul de copite din spatele lui.

— Îți repet că n-ai voie! strigă Nazarov şi, ajungând aproape în dreptul lui Hagi Murad, întinse mâna să-i prindă calul de dârlogi.

Nu apucă să-l prindă, când răsună o împuşcătură.

— Ce te-a apucat? țipă Nazarov ducându-şi mâna la piept. Pe ei, băieți! ordonă el şi, clătinându-se, se prăvăli pe oblâncul şeii.

Dar muntenii puseseră mâna pe arme înaintea cazacilor şi acum trăgeau în ei şi-i tăiau cu săbiile. Nazarov atârna de gâtul calului speriat ce-l purta în jurul tovarăşilor săi. Calul lui Ignatov căzuse prinzându-i piciorul sub el. Doi munteni, îşi scoseseră săbiile şi, fără să coboare de pe cal, îl loveau peste cap şi brațe. Petrakov se năpusti să-şi salveze camaradul, dar în aceeaşi clipă două gloanțe îl arseră, unul în spate şi celălalt în coaste, şi el se prăbuşi ca un sac de pe cal.

Mişkin îşi întoarse calul şi o porni în galop spre fort. Hanefi şi Han Mahoma se aruncară pe urmele lui, însă acesta era mult prea departe şi muntenii nu izbutiră să-l ajungă.

Văzând că nu-i pot veni de hac cazacului, Hanefi şi Han Mahoma se întoarseră la ai săi. Gamzalo luă pumnalul lui Ignatov şi îl spintecă şi pe Nazarov, după ce-l dădu jos de pe cal, în timp ce Han Mahoma aduna de la cei ucişi ranițele cu cartuşe. Hanefi voia să ia calul lui Nazarov, însă Hagi Murad îi strigă că nu trebuie şi se avântă în galop pe drum. *Murizii* galopau în urma lui, alungând calul lui Petrakov care se ținea după ei. Erau cam la trei verste de Nuha, printre plantațiile de orez, când din turnul fortului răsună o împuşcătură. Era semnalul de alarmă.

Petrakov zăcea pe spate cu burta sfârtecată, cu fața lui tânără îndreptată spre cer. Agoniza mişcând spasmodic din buze ca un peşte pe uscat.

— Vai, Doamne, Dumnezeule, ce mi-ați făcut! izbucni comandantul fortului, luându-se cu mâinile de cap, când află de fuga lui Hagi Murad. M-ați omorât! I-ați scăpat, bandiților! urla el ascultând raportul lui Mişkin.

Se dădu alarma peste tot şi fură trimişi pe urmele fugarilor nu numai cazacii aflați în fort, ci şi milițienii din aulele paşnice, atâția câți au putut fi adunați. Se anunță o recompensă de o mie de ruble celui care-l va aduce pe Hagi Murad, viu sau mort. La două ore din clipa când Hagi Murad şi

oamenii săi fugiseră de sub paza cazacilor, mai mult de două sute de bărbați călare goneau în spatele şefului de poliție să-i găsească şi să-i prindă pe fugari.

După ce străbătură câteva verste pe drumul mare, Hagi Murad îşi opri calul alb ce se făcuse cenuşiu de atâta sudoare şi sufla greu. La dreapta se vedeau căsuțele şi minaretul satului Belardjik, la stânga se întindeau nişte ogoare, la capătul cărora se zărea un râu. Cu toate că drumul spre munți era la dreapta, Hagi Murad o apucă în sens opus, la stânga, făcându-şi socoteala că potera se va repezi s-o ia exact la dreapta. Iar el o s-o ia prin câmp, o să treacă râul Alazani şi o să iasă la drumul mare unde n-o să-l aştepte nimeni. Apoi va merge înainte până la pădure, o să traverseze iarăşi râul şi o să se strecoare în munți prin pădure. Cu acest plan în minte o luase la stânga. Însă se dovedi că n-avea cum să ajungă la râu. Plantațiile de orez pe care trebuia să le străbată fuseseră inundate de curând, aşa cum se întâmpla întotdeauna primăvara, şi se transformaseră într-o mlaştină în care caii se afundau până mai sus de pinteni. Hagi Murad şi *nukerii* săi încercară s-o apuce ba la dreapta, ba la stânga, sperând că vor găsi un loc mai uscat, însă câmpul unde nimeriseră era inundat peste tot şi acum mustea de apă. Caii îşi scoteau picioarele afundate în noroiul lipicios, pocnind ca dopul de la o sticlă destupată, şi după câțiva paşi se opreau răsuflând greu.

Se chinuiră atât de multă vreme, încât îi prinse înserarea, fără să se apropie de râu. La stânga văzură o insuliță acoperită cu tufe înfrunzite şi Hagi Murad hotărî să intre în tufăriş şi să stea acolo până la căderea nopții, lăsând şi caii osteniții să se odihnească.

În tufăriş, Hagi Murad şi *nukerii* săi descălecară şi, după ce împiedicară picioarele cailor, îi lăsară să pască, iar ei se apucară să mănânce din pâinea şi brânza pe care şi le luaseră cu ei. Luna, care la început luminase locul, se ascunse în spatele munților şi se lăsă întunericul. În Nuha erau tare multe privighetori, dar aici se cuibăriseră numai vreo două. Amuțiră câtă vreme Hagi Murad şi ai săi pătrunseseră cu zgomot printre tufe, însă, după ce oamenii se liniştiră, începură să cânte din nou, chemându-se una

pe alta. Cu urechile ciulite la orice sunet în noapte, Hagi Murad le asculta fără să vrea.

Trilurile lor îi aminteau de cântecul despre *djighitul* Hamza, pe care-l auzise cu o noapte înainte, când ieşise după apă. Acum în orice clipă s-ar fi putut afla în situația lui Hamza. Îi trecu prin minte gândul că chiar aşa se va şi întâmpla şi dintr-odată îşi simți inima grea. Îşi aşternu pe jos mantaua şi îşi făcu *namazul*. Abia şi-l termină, că auzi un zgomot ce se apropia. Era un tropot de copite al unui număr mare de cai care înaintau lipăind prin mlaştină. Han Mahoma alergă spre una dintre marginile desişului şi, cu privirea lui ageră, zări în întuneric umbre de cai şi oameni apropiindu-se. Hanefi văzu aceeaşi mulțime de umbre din altă margine. Era Karganov, comandantul militar al ținutului cu milițienii lui.

„Ei bine, ne vom lupta la fel ca Hamza“, îşi spuse Hagi Murad.

După ce se dăduse alarma, Karganov, cu o sută de gărzi şi cazaci, se repezise în căutarea lui Hagi Murad, dar nu dăduse nici de el, nici de vreo urmă a lui. Karganov se întorcea la fort fără nicio speranță, când spre seară întâlni un tătar bătrân. Karganov îl întrebă dacă n-a văzut cumva şase călăreți şi acesta îi răspunse că, într-adevăr, zărise şase călăreți care, după ce se învârtiseră prin lanul de orez, dispăruseră în tufărişul de unde strângea el de obicei lemne. Karganov îl luă cu el pe bătrân, o porni înapoi şi, văzând caii împiedicați, se convinse că Hagi Murad era acolo. În timpul nopții încercui locul cu oamenii săi şi aşteptă dimineața ca să-l prindă pe Hagi Murad, viu sau mort.

Dându-şi seama că e încercuit, Hagi Murad căută cu privirea în jur şi descoperi în mijlocul desişului un şanț vechi. Hotărî să se adăpostească în el şi să lupte cât timp le vor ajunge munițiile şi puterile. Le spuse asta şi camarazilor săi şi le porunci să ridice o întăritură de-a lungul şanțului. *Nukerii* se apucară îndată să taie crengi, să sape pământul cu pumnalele şi să înalțe un parapet. Hagi Murad muncea cot la cot cu ei.

Nici nu se lumină bine, că de tufăriş se apropie comandantul sotniei care strigă:

— Ei, Hagi Murad! Predă-te! Suntem mulți, iar voi puțini!

Drept răspuns, din şanţ se ivi un fir de fum, răsună o împuşcătură şi un glonţ nimeri în calul unui miliţian. Calul se smuci într-o parte şi apoi se prăbuşi. Pe dată începură să păcăne puştile miliţienilor de la marginea desişului şi gloanţele lor, şuierând şi vâjâind, retezau frunzele şi crenguţele, loveau în parapet, fără să-i atingă însă pe cei pitiţi în spatele lui. A fost nimerit doar calul lui Gamzalo, care se depărtase de ceilaţi. Rana era la cap. Calul nu căzu, ci rupându-şi piedica de la picioare şi trosnind printre tufe, se repezi spre ceilalţi cai. Se lipi de ei, udând iarba fragedă cu sângele lui. Hagi Murad şi ai săi trăgeau doar când vreunul dintre miliţieni ieşea mai în faţă şi rareori îşi ratau ţinta. Trei dintre miliţieni fură răniţi, iar ceilalţi nu numai că şovăiau să se arunce asupra lui Hagi Murad şi a oamenilor săi, dar se retrăgeau tot mai mult, trăgând de la depărtare, la nimereală.

Se scursese mai mult de un ceas de la începutul luptei. Soarele se ridicase binişor pe cer şi Hagi Murad încă se mai gândea să încalece şi să-şi croiască drum cu *nukerii* săi spre râu, când se auziră strigătele unei alte mulţimi de oameni sosiţi la faţa locului. Era Hagi Aga din Mehtula cu vreo două sute de oşteni. Hagi Aga fusese cândva *kunak* cu Hagi Murad şi stătuse cu el în munţi, dar mai târziu trecuse de partea ruşilor. Cu el venise şi Ahmed Han, fiul duşmanului lui Hagi Murad. La fel cum făcuse Karganov, Hagi Aga începu prin a-i striga lui Hagi Murad să se predea, dar şi acum acesta îi răspunse cu o împuşcătură.

— Puneţi mâna pe săbii, băieţi! strigă Hagi Aga, scoţând-o pe-a lui.

Răsunară glasurile a sute de oameni care se năpustiră chiuind în tufăriş.

Miliţienii alergau printre tufe, dar din spatele întăriturii păcăniră una dupa alta câteva împuşcături. Căzură trei oameni. Atacanţii se opriră şi deschiseră focul de la marginea desişului. În timp ce trăgeau, se apropiau de şanţ făcând salturi de la o tufă la alta. Unii izbuteau să înainteze, alţii cădeau sub gloanţele lui Hagi Murad şi ale oamenilor săi. Hagi Murad trăgea fără să dea greş, la fel şi Gamzalo rareori risipea vreun glonţ de pomană şi de fiecare dată când vedea că a nimerit scotea un chiot de bucurie. Kurban şedea la marginea şanţului şi cânta *La ilaha ilallah*.

Trăgea fără să se grăbească, însă nimerea doar din când în când. Iar Eldar tremura din tot corpul de nerăbdare să se arunce cu pumnalul asupra duşmanilor şi trăgea des, dar cam la nimereală, uitându-se mereu la Hagi Murad şi scoţându-şi mereu capul peste marginea şanţului. Cu mânecile suflecate, părosul Hanefi îndeplinea şi aici rolul de slujitor. Încărca armele pe care le întindea lui Hagi Murad şi lui Kurban, îndesând sârguincios pe ţeavă cu o vergea de fier gloanţele înfăşurate în cârpe îmbibate cu ulei şi turnând dintr-un tub metalic praf de puşcă uscat în tigăiţe. Han Mahoma nu stătea în şanţ, ca ceilalţi, ci alerga de la întăritură la cai ca să-i ducă într-un loc mai ferit, ţipând întruna şi trăgând cu puşca fără să se ajute de crăcană. Pe el l-au rănit primul. Glonţul îl nimeri în grumaz şi el se lăsă pe spate, scuipând sânge şi înjurând. Apoi fu rănit Hagi Murad. Glonţul îi străpunse umărul. Hagi Murad smulse o bucată de vată din *beşmet*, o înfundă în rană şi continuă să tragă.

— Să tăbărâm pe ei cu săbiile, spuse a treia oară Eldar.

Ieşi din şanţ, gata să se arunce asupra duşmanilor, dar chiar în clipa aceea îl lovi un glonţ. Se clătină şi căzu pe spate, pe piciorul lui Hagi Murad. Acesta se uită la el. Frumoşii lui ochi de berbec îl priveau fix, cu un aer grav. Gura, cu buza superioară ieşită în afară, ca la copii, îi zvâcnea, fără să se deschidă. Hagi Murad îşi scoase piciorul de sub el şi continuă să tragă. Hanefi se aplecă peste cadavrul lui Eldar şi se apucă să scoată din *cerkeza* acestuia cartuşele nefolosite. Între timp, Kurban cânta fără încetare, încărcându-şi fără grabă arma şi trăgând.

Alergând în salturi de la o tufă la alta, adversarii se apropiau tot mai mult cu ţipete şi chiote. Pe Hagi Murad îl lovi un alt glonţ în partea stângă. Se lungi în şanţ şi, rupând o altă bucată de vată, îşi astupă rana. Dar de astă dată rana era mortală şi el simţi că i se apropie sfârşitul. Amintiri şi chipuri i se perindau unele după altele prin faţa ochilor cu o rapiditate uimitoare. Îl vedea ba pe vânjosul Abununţal Han care, ţinându-şi cu mâna obrazul sfârtecat ce atârna, se năpustea cu pumnalul în cealaltă mână asupra duşmanului, ba pe bătrânul Voronţov, cu faţa vicleană şi excesiv de palidă, auzindu-i glasul catifelat, ba pe Iusuf, fiul său, ba pe

soția lui Sofiat, ba chipul smead al duşmanului său Şamil, cu barba roşcată şi ochii mijiți.

Însă toate amintirile acestea se derulau repede prin mintea lui, fără să-i trezească nici milă, nici ură sau vreo dorință oarecare. Toate păreau atât de mărunte în comparație cu ceea ce începuse şi urma să se întâmple. Trupul său viguros îşi continua totuşi treaba începută. Îşi adună ultimele puteri, se ridică deasupra şanțului, trase în primul om care se apropia în fugă şi-l nimeri. Omul se prăbuşi. Apoi Hagi Murad ieşi din şanț şi cu pumnalul în mână o porni înainte, şchiopătând din greu, în direcția duşmanilor. Răsunară câteva împuşcături, el se clătină şi căzu. Câțiva milițieni se aruncară cu un strigăt triumfător înspre trupul prăvălit. Însă trupul ce părea fără viață se mişcă brusc. Mai întâi se înălță capul însângerat, descoperit şi ras, apoi trunchiul, şi, apucându-se de un copac, Hagi Murad se ridică în picioare. Arăta atât de fioros, încât cei care alergau spre el se opriră. Deodată însă tresări, se desprinse de copac şi căzu cu fața la pământ, ca un ciulin cosit, fără să mai mişte.

Zăcea încremenit, dar încă mai simțea. Când Hagi Aga, care se apropiase primul de el, îl izbi cu pumnalul său mare în țeastă, i se păru că e lovit în cap cu un ciocan, dar nu izbuti să-şi dea seama cine o face şi de ce. Aceasta a fost ultima senzație legată de trupul său. Nu mai simțea nimic. Duşmanii călcau în picioare şi sfârtecau ceva ce nu mai avea nicio legătură cu el. Punând piciorul pe spatele acestui trup, Hagi Aga îi reteză capul din două lovituri şi apoi, cu grijă ca să nu-şi murdărească *ciuveacii*, îl rostogoli mai la o parte cu piciorul. Un sânge roşu aprins țâşni din arterele gâtului şi altul negru prinse să curgă din cap, acoperind iarba din preajmă.

Karganov, Hagi Aga, Ahmed Han şi toți milițienii, ca vânătorii în jurul fiarei ucise, se strânseră lângă trupurile lui Hagi Murad şi ale oamenilor săi (pe Hanefi, Kurban şi Gamzalo îi legaseră), apoi, risipiți printre tufe, îşi sărbătoriră victoria în fumul prafului de puşcă, sporovăind veseli.

Privighetorile, care amuțiseră în timpul împuşcăturilor, se porniră iarăşi să cânte, la început una din apropiere, apoi şi altele din depărtări.

De moartea aceasta mi-a amintit ciulinul strivit din mijlocul câmpului arat.

1896-1904

Cuponul fals

Partea întâi

I

Feodor Mihailovici Smokovnikov, preşedintele trezoreriei de gubernie, un om de o cinste exemplară, cu care se şi mândrea, pe de o parte, liberal cu vederi înguste, nu doar liber-cugetător, pe de altă parte, duşman declarat al oricărei manifestări religioase, în care vedea o rămăşiță a superstițiilor, se întorsese de la serviciu în cea mai proastă dispoziție. Guvernatorul îi trimisese o hârtie cât se poate de stupidă, din care s-ar fi putut presupune că Feodor Mihailovici procedase necinstit într-o problemă. Furios, acesta îi scrisese pe loc un răspuns îndrăzneț şi muşcător.

Acasă, lui Feodor Mihailovici i se păru că toate se făceau în ciuda lui.

Era cinci fără cinci minute şi se gândea că îndată avea să fie servită cina, dar masa încă nu era gata. Feodor Mihailovici trânti uşa şi plecă în camera lui. Auzi o bătaie în uşă. „Cine dracu' o mai fi?", se întrebă el şi strigă:

— Cine e?

În cameră intră un băiat de cincisprezece ani, elev în clasa a cincea de gimnaziu, fiul lui Feodor Mihailovici.

— Ce vrei?

— Azi e întâi.

— Şi ce? Vrei bani?

Aveau o înțelegere ca în data de întâi a fiecărei luni tatăl să îi dea fiului trei ruble, bani de buzunar. Feodor Mihailovici se încruntă, scoase portofelul, căută în el şi scoase un cupon de două ruble şi jumătate, apoi

mai numără încă cincizeci de copeici din portmoneul în care ținea mărunțiș. Băiatul tăcea, fără să ia banii.

— Tată, te rog, dă-mi și în avans.

— Ce?

— Nu ți-aș cere, dar am luat cu împrumut și mi-am dat cuvântul de onoare, am promis... Și ca om cinstit, nu pot... îmi mai trebuie trei ruble, zău, n-o să-ți mai cer... nu numai că n-o să-ți mai cer, dar... te rog, tată.

— Eu ți-am spus o vorbă...

— Știu, tată, dar asta e singura dată...

— Primești trei ruble pe lună și tot nu ți se pare destul. La vârsta ta eu nu căpătam nici măcar cincizeci de copeici.

— Acum toți colegii mei primesc mai mult. Petrov, Ivanițki au câte cincizeci de ruble bani de buzunar.

— Iar eu îți spun că dacă te comporți în felul ăsta, ai să ajungi un escroc. Să nu zici că nu ți-am spus.

— Adică ce mi-ai spus? Dumneata nu te pui niciodată în situația mea, iar eu n-o să am încotro și o s-ajung un nemernic. Dumitale ți-e ușor să vorbești.

— Marș de-aici, haimana! Afară!

Feodor Mihailovici sări în picioare și se repezi la fiu-său.

— Cară-te, am spus! N-ar strica să pun ciomagul pe voi.

Băiatul se sperie și se înfurie. Era mai degrabă furios decât speriat și, lăsându-și capul în jos, se îndreptă cu pas grăbit către ușă. Feodor Mihailovici nu avea de gând să-l lovească, dar propria-i mânie îi făcea plăcere. Continuă să urle aruncându-i vorbe de ocară în timp ce băiatul se îndrepta spre ușă.

Când veni fata în casă să-l anunțe că masa e gata, Feodor Mihailovici se ridică.

— În sfârșit, spuse el. Mi-a trecut și pofta de mâncare.

O porni spre sufragerie cu un aer îmbufnat.

La masă, nevastă-sa îl întrebă ceva, dar el i-o reteză mormăind supărat un răspuns în doi peri, astfel încât femeii îi pieri cheful de vorbă. Nici

băiatul nu-şi ridica ochii din farfurie şi nu scotea o vorbă. Mâncară în tăcere şi tot fără un cuvânt se ridicară de la masă şi plecară care încotro.

După masă, liceanul se întoarse în camera lui, scoase din buzunar cuponul şi mărunţişul şi le aruncă pe masă. Apoi îşi dădu jos uniforma şi îmbrăcă un veston. Mai întâi se apucă să înveţe dintr-o carte jerpelită de gramatică latină, apoi puse cârligul la uşă, trase cu mâna banii de pe masă într-un sertar, scoase din el câteva foiţe de ţigară, umplu una, o astupă cu vată şi se apucă să fumeze.

Petrecu vreo două ceasuri cu nasul în cartea de gramatică şi în caiete fără să priceapă nimic. Apoi se ridică şi începu să măsoare camera cu pas apăsat rememorând scena dintre el şi taică-său. Îi veneau în minte toate insultele, mai ales faţa lui furioasă, de parcă l-ar fi auzit şi l-ar fi văzut chiar în clipa aceea. „Haimana! N-ar strica să pun ciomagul pe voi." Şi cu cât îşi amintea mai multe, cu atât mai furios era pe tatăl său. Îşi aminti cum îi spusese: „Parcă văd ce-o să iasă din tine. Un escroc. Aşa să ştii". „Dacă-i pe-aşa, chiar că o s-ajung un escroc. Lui îi convine. A uitat cum era când era tânăr. Păi ce crimă am făcut? M-am dus şi eu la teatru, n-aveam bani şi m-am împrumutat de la Petea Gruşeţki. Ce e rău în asta? Altuia i s-ar fi făcut milă, m-ar fi întrebat ce s-a întâmplat, pe când el nu ştie decât să înjure şi să se gândească la interesul lui. Dar când duce el lipsă de ceva, atunci face tărăboi în toată casa. Şi tot eu sunt escrocul. Nu, mi-o fi el tată, dar nu-l iubesc."

La uşă bătu fata în casă care îi aduse un bileţel.

— A zis că vrea un răspuns.

În bileţel scria: „E a treia oară de când te rog să-mi înapoiezi cele şase ruble pe care ţi le-am împrumutat, iar tu te fofilezi. Nu aşa procedează oamenii cinstiţi. Te rog să mi le trimiţi imediat prin persoana care a adus biletul. Şi eu am mare nevoie. Chiar nu poţi să faci cumva rost de bani?

Al tău coleg, care te disprețuieşte sau te respectă după cum îi vei înapoia sau nu banii. Gruşeţki".

„Ei, ca să vezi! Ce nemernic! Nu poate să mai aştepte. Să mai încerc ceva."

Mitea se duse la maică-sa. Ea era ultima speranță. Mama lui era bună şi n-o s-o lase inima să-l refuze. Poate că l-ar fi ajutat şi acum, dar era îngrijorată din pricina lui Petea, mezinul de doi ani, care se îmbolnăvise. Se supără pe Mitea pentru că dăduse buzna şi făcea gălăgie şi îl refuză din capul locului.

El mormăi ceva printre dinți şi dădu să plece. Mamei i se făcu milă de el şi-l chemă înapoi.

— Stai, Mitea! spuse ea. Acum n-am, dar mâine fac rost.

Dar Mitea încă fierbea de mânie împotriva lui taică-său.

— Ce să fac cu ei mâine când eu am nevoie de ei azi? Să ştii că mă duc la un coleg.

Ieşi trântind uşa după el.

„Nu-mi mai rămâne altceva de făcut. O să mă învețe el unde să-mi amanetez ceasul”, se gândi el pipăindu-şi ceasul din buzunar.

Mitea scoase cuponul şi mărunțişul din sertar, îşi puse paltonul şi plecă la Mahin.

II

Mahin era un licean cu mustață. Avea patima jocului de cărți, avusese de-a face cu femei şi banii nu-i lipseau niciodată. Locuia cu o mătuşă. Mitea ştia că Mahin e un băiat rău, dar când se afla în compania lui, i se supunea fără să vrea. Mahin era acasă şi se pregătea să plece la teatru. În cămăruța lui murdară mirosea a săpun parfumat şi a apă de colonie.

— Mai rău nici că se poate, frate, spuse Mahin după ce Mitea îi povesti necazul său şi îi arătă cuponul şi cele cincizeci de copeici, adăugând că ar avea nevoie de nouă ruble. Poți să amanetezi ceasul, dar am putea s-o scoatem la capăt şi mai bine, îi spuse Mahin şi îi făcu cu ochiul.

— Cum adică?

— Foarte simplu, îi răspunse Mahin luând cuponul. Punem un 1 înainte de 2 r. 50 şi o să fie 12 r. 50.

— Da’ există din astea?

— Cum să nu? La biletele de o mie de ruble. Şi eu am plasat unul de felul ăsta.

— Aşa să fie?

— Ce zici, îi dăm drumul? spuse Mahin luând stiloul şi netezind cuponul cu un deget de la mâna stângă.

— Păi, nu e bine...

— Ei, prostii.

„Chiar aşa, se gândi Mitea amintindu-şi din nou cum îl insultase tatăl său. Vasăzică escroc. Ei bine, atunci o să fiu un escroc.” Se uită la Mahin; acesta îl privea zâmbind calm.

— Ei, îi dăm drumul?

— Îi dăm.

Mahin desenă plin de zel cifra 1 înainte.

— Şi-acum să mergem la prăvălie... Aici, în colţ, la articole fotografice. Oricum aveam nevoie de o ramă, uite, pentru poza asta.

Scoase fotografia unei fete cu ochi mari, păr bogat şi un bust de toată frumuseţea.

— Ce zici de puicuţa asta? Face toate paralele, nu?

— Da, sigur că da. Da’ cum...

— Foarte simplu. Să mergem.

Mahin se îmbrăcă şi ieşiră împreună.

III

Clopoţelul de la uşa de intrare răsună când cei doi liceeni intrară în magazinul de articole foto, măsurând cu privirea prăvălia pustie cu rafturi pline de felurite accesorii şi cu vitrine pe tejghele. Pe uşa din spate apăru o femeie nu tocmai frumoasă, cu o faţă blajină. După ce trecu după tejghea, îi întrebă ce doresc.

— O ramă drăguţă, *madame*.

— La ce preţ? întrebă doamna, alegând repede şi cu îndemânare cu mâinile în mitene, din care ieşeau degetele cu articulaţiile umflate, tot felul

de modele de rame. Astea costă cincizeci de copeici, iar astea sunt mai scumpe. A, uite-aici una foarte frumoasă, model nou, la o rublă şi douăzeci.

— Bine, daţi-mi-o pe asta. Da' nu s-ar putea să o lăsaţi la o rublă?

— La noi nu merge cu tocmeala, spuse doamna cu demnitate.

— Bine, treacă de la mine, spuse Mahin, punând cuponul pe tejghea.

— Daţi-ne rama şi restul. Dar mai repede. Că întârziem la teatru.

— Aveţi timp berechet, spuse doamna şi începu să analizeze cuponul cu ochii ei miopi.

— O să arate binişor în rama asta. Ce zici? îl întrebă Mahin pe Mitea.

— Alţi bani n-aveţi ? întreabă vânzătoarea.

— Din păcate, nu. Mi l-a dat tata şi oricum trebuie să-l schimb.

— N-aveţi cumva o rublă şi douăzeci?

— Am doar cincizeci de copeici. Doar nu credeţi că vrem să vă înşelăm cu bani falşi?

— A, nu, nici pomeneală.

— Atunci daţi-ne cuponul înapoi. O să-l schimbăm.

— Aşadar cât trebuie să vă dau restul?

— Unsprezece ruble şi ceva.

Vânzătoarea socoti pe abac, descuie sertarul, scoase o hârtie de zece ruble şi, scormonind prin mărunţiş, adună încă şase monede de douăzeci de copeici şi două de cinci.

— Fiţi amabilă şi împachetaţi-o, spuse Mahin luând banii fără grabă.

— Îndată.

Vânzătoarea împachetă rama şi o legă cu o sfoară.

Mitea răsuflă uşurat abia când auzi clopoţelul de la intrare în urma lor şi se văzu din nou în stradă.

— Ţine astea zece ruble. Restul îl opresc eu. Ţi-l dau eu înapoi.

Şi Mahin plecă la teatru, iar Mitea o porni către Gruşeţki ca să-şi plătească datoria.

IV

Un ceas mai târziu după plecarea liceenilor, apăru şi patronul magazinului şi se-apucă să numere banii încasați.

— Of, femeie fără minte! Toantă mai eşti! se răsti el la nevastă-sa văzând cuponul şi observând din capul locului că e fals. Ce te-a apucat să primeşti cupoane?

— Dar şi tu, Jenea, ai primit cupoane, chiar de față cu mine, tot de douăsprezece ruble, îi ripostă nevasta nedumerită, amărâtă şi gata să-i dea lacrimile. Nici nu ştiu cum m-au prostit liceenii ăia, continuă ea. Ăla frumuşel, mai ales, părea atât de *comme il faut*.

— O tâmpită *comme il faut*, asta eşti! îşi continuă soțul insultele în timp ce număra banii. Dacă primesc un cupon, mă uit ce scrie pe el. Da' tu, la bătrânețe, te uiți, bag seamă, numai la mutra liceenilor.

Nevasta, ajunsă la capătul răbdării, se înfurie şi ea.

— Un bărbat pe cinste, n-am ce zice! Tot ce ştii e să-i judeci pe alții, dar când pierzi la cărți chiar şi cincizeci şi patru de ruble, nu mai e nicio problemă.

— Asta e altceva.

— N-am ce vorbi cu tine, îi zise femeia şi plecă în camera ei.

Acolo, îşi aminti cum familia ei se împotrivise acestei căsătorii, socotind că bărbatu-său avea o poziție socială mult inferioară, şi cum ea fusese cea care stăruise să se mărite cu el. Îşi mai aminti şi de copilul care-i murise, de nepăsarea cu care bărbatul ei primise această pierdere. O cuprinse o ură atât de înverşunată împotriva lui, încât o fulgeră gândul că mai bine l-ar vedea mort. Gândul acesta însă o îngrozi, aşa că se îmbrăcă în grabă şi plecă. Când bărbatul veni acasă, femeia dispăruse. Fără să-l mai aştepte, ea se îmbrăcase şi plecase singură la o cunoştință, un profesor de franceză, unde fuseseră invitați în seara aceea.

V

La profesorul de franceză, un rus de origine poloneză, s-a servit un ceai de gală cu prăjiturele, după care oaspeții s-au aşezat la câteva mese să joace vint.

Soția negustorului de articole fotografice se aşează la o masă cu stăpânul casei, cu un ofițer şi cu o doamnă bătrână şi surdă, cu perucă, văduva unui proprietar de magazin de muzică, mare amatoare de cărți, dar şi iscusită în ale jocului. Soției negustorului îi picau numai cărți bune. Ea anunță de două ori că a făcut şlem. Alături avea o farfurioară cu struguri şi o pară, iar ea era într-o dispoziție de zile mari.

— Dar ce e cu Evgheni Mihailovici de nu apare? întrebă stăpâna casei de la cealaltă masă. Noi l-am înscris al cincilea.

— S-o fi luat cu socotelile, răspunse soția lui Evgheni Mihailovici. Azi e zi de plată la alimente şi la lemne.

Amintindu-şi de scena dintre ei, se încruntă, iar mâinile înmănuşate începură să-i tremure de furie împotriva lui.

— Ia te uită, vorbeşti de lup şi lupul la uşă, îi spuse gazda lui Evgheni Mihailovici care tocmai intra. De ce-ai întârziat?

— M-am luat cu treburi, răspunse Evgheni Mihailovici pe un ton vesel, frecându-şi mâinile.

Şi, spre mirarea soției, veni lângă ea şi îi spuse:

— Ştii... cuponul ăla... am scăpat de el.

— Nu mai spune!

— Da, l-am dat unui mujic pe lemne.

Şi Evgheni Mihailovici povesti tuturor, plin de indignare, în timp ce nevastă-sa mai intervenea cu câte un amănunt, cum nişte potlogari de liceeni o păcăliseră pe soția lui.

— Ei, şi-acum la treabă, spuse el şi, aşezându-se la o masă când îi veni rândul, se apucă să amestece cărțile.

VI

Într-adevăr, Evgheni Mihailovici plasase cuponul lui Ivan Mironov, un țăran de la care cumpărase lemne.

Ivan Mironov făcea negoț precum urmează: cumpăra de la depozite un stânjen de lemne cu care umbla prin tot oraşul şi le aşeza în aşa fel, încât dintr-un stânjen ieşeau cinci sferturi pe care le vindea cu prețul cu care s-ar fi putut cumpăra un sfert de la depozit. În ziua aceea nefericită, Ivan Mironov cărase dis-de-dimineață o optime de stânjen pe care o vânduse pe loc. Apoi, mai încărcase încă una sperând să o vândă şi pe aceasta, dar îl prinsese seara învârtindu-se de pomană cu ea prin oraş, că nu se ivise niciun muşteriu. Dădea numai peste orăşeni pricepuți, care cunoşteau prea bine şiretlicurile obişnuite ale țăranilor care umblau să vândă lemne şi nu credeau că lemnele sunt aduse de la țară, aşa cum îi încredința el. Îl ajunsese foamea şi degerase în cojocul ponosit şi în sumanul zdrențuit. Spre seară, gerul coborâse până la douăzeci de grade sub zero. Căluțul, pentru care n-avea nici urmă de milă, fiindcă oricum avea de gând să-l vândă neguțătorilor de piei, înțepenise de tot. Aşa că Ivan Mironov era gata să dea lemnele chiar şi în pierdere, când îl întâlni pe Evgheni Mihailovici care se întorcea acasă de la prăvălie, unde fusese după tutun.

— Ia-le, boierule, că le dau ieftin. Căluțul meu a obosit de tot...

— De unde eşti?

— De la țară. Lemnele îs ale mele... Îs bune, uscate.

— Las' că vă ştim noi. Ia zi, cât ceri pe ele?

Ivan Mironov ceru mult la început, apoi mai lăsă din preț, iar în cele din urmă le vându la prețul său obişnuit.

— Asta e numai pentru dumneata, boierule, că nu trebuie să le car departe, spuse el.

Evgheni Mihailovici nu se tocmi prea mult, bucurându-se la gândul că va scăpa de cupon. Anevoie, înhămându-se chiar el la hulube, Ivan Mironov aduse lemnele în curte şi le descărcă singur în magazie. Rândaşul nu era acasă. La început, Ivan Mironov şovăi dacă să ia cuponul sau nu,

însă Evgheni Mihailovici îi vorbi atât de convingător, iar țăranului i se păru un boier atât de însemnat, încât, în cele din urmă, căzu la învoială.

Intrând în camera slugilor prin pridvorul din spate, Ivan Mironov se închină, îşi scutură barba de țurțuri şi, suflecându-şi poalele caftanului, scoase dintr-o pungă de piele opt ruble şi cincizeci de copeici, pe care i le dădu rest lui Evgheni Mihailovici. Apoi înveli cuponul în hârtie şi-l băgă în pungă.

Ivan Mironov mulțumi boierului cum se cuvine şi, îndemnând nu cu biciul, ci cu codirişte gloaba aproape înghețată, sortită pieirii, care abia îşi mai târa picioarele, o porni cu căruța goală la cârciumă.

Acolo, ceru vin şi ceai de opt copeici. Dezmorțit, ba chiar asudat, discuta vesel nevoie mare cu un rândaş care stătea chiar la masa lui. Şi, prinzând chef de vorbă, îi istorisi acestuia toată viața sa de-a fir a păr. Îi spuse că e din satul Vasilievskoe, la douăsprezece verste depărtare de oraş, că s-a despărțit de tatăl şi frații săi, iar acum locuieşte cu nevasta şi cei doi copii: pe cel mare abia îl dăduseră la şcoală şi de-aceea încă nu le era de mare ajutor în gospodărie. Îi mai spuse că aici o să înnopteze într-o şandrama şi că a doua zi avea în gând să meargă la târgul de animale să-şi vândă mârțoaga şi, cine ştie, poate o să-şi cumpere alt cal dac-o găsi ceva potrivit. Îi mai povesti că îi lipseşte doar o rublă ca să facă douăzeci şi cinci, din care jumătate îi are într-un cupon. Scoase cuponul şi i-l arătă rândaşului. Acesta n-avea carte, dar îi spuse că şi el obişnuia să schimbe bani ca ăştia pentru locatari, şi banii sunt buni, dar se întâmplă să mai fie şi falşi, aşa că, pentru mai multă siguranță, l-ar sfătui să plătească aici cu ei. Ivan Mironov îi dădu chelnerului cuponul şi ceru să-i aducă restul, dar, în locul restului, apăru mandatarul birtului, un bărbat chel, cu fața lucioasă, ținând cuponul în mâna grăsună.

— Banii dumitale nu-s buni, spuse el arătându-i cuponul, dar fără să i-l dea înapoi.

— Ba-s buni, mi i-a dat un boier.

— Tocmai asta e, că nu-s buni. Sunt falşi.

— Dacă-s falşi, dă-i încoa.

— Nu, frate, ăştia de teapa ta trebuie învăţaţi minte. I-ai falsificat împreună cu te miri ce şarlatani.

— Sidor! Cheamă un sergent, i se adresă chelnerului.

Ivan Mironov era băut şi, în starea aceasta, îi venea cam greu să se stăpânească. Îl apucă pe mandatar de guler şi începu să urle:

— Dă-mi-i înapoi. Mă duc la boier. Ştiu unde stă.

Mandatarul cârciumii se smuci din strânsoarea lui Ivan Mironov. Cămaşa i se rupse pârâind.

— Aşa carevasăzică! Ia pune mâna pe el!

Chelnerul îl înşfăcă pe Ivan Mironov şi tot atunci apăru şi vardistul. După ce ascultă cu un aer de mare şef ce se întâmplase, hotărî pe loc:

— La secţie.

Vardistul băgă cuponul în portofelul său şi-l duse pe Ivan Mironov la secţie cu cal cu tot.

VII

Ivan Mironov îşi petrecu noaptea în arest în compania beţivilor şi a hoţilor. Abia a doua zi, pe la amiază, şeful de secţie ceru să-l vadă. După ce îl supuse unui interogatoriu, îl trimise însoţit de un vardist la prăvălia lui Evgheni Mihailovici. Ivan Mironov reţinuse şi strada, şi casa.

Când vardistul îl chemă afară pe boier şi-i arătă cuponul şi pe Ivan Mironov, care susţinea că îl primise chiar de la boierul acesta, Evgheni Mihailovici făcu mai întâi o faţă mirată, apoi aspră.

— Ce te-a apucat? Pesemne că ţi-ai pierdut minţile. Îl văd pentru prima oară.

— Boierule, e păcat... Cu toţii o să ne prăpădim, spuse Ivan Mironov.

— Ce l-a apucat pe omul ăsta? Ai visat, probabil. Altcuiva trebuie că i-ai vândut lemnele, spuse Evgheni Mihailovici. Staţi aşa, mă duc s-o întreb pe nevastă-mea. Poate o fi cumpărat ea lemne ieri.

Evgheni Mihailovici ieşi şi-l chemă numaidecât pe rândaşul Vasili, un bărbat arătos, neobişnuit de puternic şi viclean, vesel şi bine îmbrăcat. Îi

spuse că dacă va fi întrebat de unde au luat ultima dată lemne, să spună că de la depozit, că ei nu cumpără de obicei de la țărani.

— E aici un mujic care pretinde că eu i-aş fi dat un cupon fals. Mujicul e un prost, Dumnezeu ştie ce îndrugă, pe când tu eşti om cu capul pe umeri. Aşa că să spui că noi cumpărăm lemne numai de la depozit. Uite, ăştia sunt pentru tine, de mult voiam să-ți dau de o scurtă, adăugă Evgheni Mihailovici şi îi dădu rândaşului cinci ruble.

Luând banii, lui Vasili îi sticliră ochii, aruncă o privire mai întâi la bancnotă, apoi la chipul lui Evgheni Mihailovici, îşi scutură pletele şi schiță un zâmbet.

— Se ştie că mujicii sunt grei de cap. Dacă n-au carte... Nu vă faceți griji. Ştiu ce să spun.

Oricât l-a implorat Ivan Mironov, cu lacrimi în ochi, pe Evgheni Mihailovici să-şi recunoască cuponul, iar pe rândaş să-i întărească spusele, amândoi o țineau pe-a lor: că niciodată n-au luat lemne cu căruța. Şi vardistul îl duse înapoi la secție pe Ivan Mironov, învinuit de falsificarea cuponului.

Abia după ce-l mitui cu cinci ruble pe şeful de secție, urmând sfatul unui conțopist beat, închis cu el, Ivan Mironov scăpă din închisoare, fără cupon şi cu doar şapte ruble din cele douăzeci şi cinci pe care le avusese cu o zi înainte. Din astea şapte ruble, trei le dădu pe băutură, apoi se înființă acasă la nevastă-sa cu fața făcută zob şi mort de beat.

Nevastă-sa stătea să nască şi se simțea rău. Începu să-l înjure, el o îmbrânci, iar ea îl luă la bătaie. Fără să-i răspundă, Ivan Mironov se întinse pe laviță cu fața în jos şi izbucni în hohote de plâns.

Abia a doua zi femeia pricepu ce se întâmplase şi, dând crezare bărbatului ei, îl blestemă îndelung pe ticălosul de boier care îl înşelase pe Ivan al ei. Odată trezit din beție, Ivan îşi aminti ce-l sfătuise un meşter cu care băuse în ajun, şi se hotărî să se plângă unui avocat.

VIII

Avocatul luă cazul nu atât pentru banii pe care putea să-i câştige, cât pentru că îi dăduse crezare lui Ivan şi rămăsese indignat de neruşinarea cu care ţăranul fusese înşelat.

La tribunal se prezentară ambele părţi. Rândaşul Vasili era martor. În faţa judecătorului scena se repetă întocmai: Ivan Mironov îl tot pomenea pe Dumnezeu şi cum că o să murim cu toţii. Deşi fapta josnică şi periculoasă îi măcina conştiinţa, pentru Evgheni Mihailovici era târziu să-şi mai schimbe mărturia şi, cu acelaşi calm aparent, continuă să nege totul.

Rândaşul Vasili, care între timp mai primise zece ruble, afirmă surâzător şi senin că nu-l văzuse în viaţa lui pe Ivan Mironov. Iar când fu chemat să jure, îşi învinse teama ce-l rodea pe dinăuntru şi repetă senin cuvintele jurământului după bătrânul preot, chemat în acest scop, legându-se pe cruce şi pe sfânta Evanghelie să rostească numai adevărul.

Procesul se încheie. Judecătorul respinse plângerea lui Ivan Mironov şi hotărî ca acesta să plătească cinci ruble cheltuieli de judecată, de care Evgheni Mihailovici îl iertă, plin de mărinimie. Înainte de a-l elibera, judecătorul îi ţinu o lecţie lui Ivan Mironov ca de acum înainte să fie mai atent când o să-i treacă prin minte să învinuiască oameni onorabili şi să fie recunoscător că l-au iertat de cheltuielile de judecată şi nu l-au condamnat pentru calomnie, urmând să stea vreo trei luni la închisoare.

— Mulţam frumos, spuse Ivan Mironov şi ieşi din sala de judecată, clătinând din cap şi oftând adânc.

Totul părea să se fi încheiat cu bine pentru Evgheni Mihailovici şi rândaşul Vasili. Însă doar părea aşa. Se petrecuse un lucru nebăgat în seamă de nimeni, dar mult mai important decât ce se putea vedea cu ochiul liber.

Vasili se mutase de la ţară la oraş de mai bine de trei ani. Cu fiecare an, el îi dădea tatălui său tot mai puţini bani, iar pe nevastă-sa n-o chemase la el, fiindcă n-avea nevoie de ea. Aici, la oraş, avea câte neveste poftea, şi mai bune decât toanta lui. Cu fiecare an ce trecea, Vasili uita din ce în ce

mai mult legea satului şi se deprindea cu rânduielile vieții la oraş. Acolo totul era grosolan, cenuşiu, sărăcăcios, domnea dezordinea, în vreme ce aici totul era stilat, bun, curat, era bogăție şi domnea ordinea. Iar el era tot mai încredințat că oamenii de la țară trăiesc fără să gândească, asemeni fiarelor sălbatice, în timp ce aici sunt oameni adevărați. Citea cărticele de autori buni, romane, mergea la spectacole la casa de cultură. La țară nici în vis nu vezi aşa ceva. Acolo, bătrânii grăiesc astfel: trăieşte în lege cu nevasta ta, munceşte, nu te ghiftui, nu te găti, pe când aici oamenii sunt deştepți, învățați. Asta înseamnă că ei cunosc adevăratele legi, gustă viața din plin. Şi totul e bine. Până la istoria cu cuponul, Vasili tot nu credea că boierii n-au nicio lege care să-i îndrume în viață. Trăia cu impresia că el nu le cunoaşte legea, dar că ea există. Însă ultima tărăşenie cu cuponul şi, mai ales, jurământul lui mincinos care, în ciuda temerilor sale, nu dusese la nimic rău, ba, dimpotrivă, îi mai băgase în buzunar încă zece ruble, îi întări pe deplin convingerea că nu există nicio lege şi că trebuie să-ți trăieşti viața din plin. Aşa trăise până atunci, aşa trăi şi mai departe. La început profita doar de pe urma cumpărăturilor chiriaşilor, dar nu se dovedi îndeajuns ca să-i acopere toate cheltuielile. Se apucă să fure, de pe unde putea, bani şi lucruri de preț din apartamentele chiriaşilor. Îi fură chiar lui Evgheni Mihailovici portofelul. Acesta îi dovedi vinovăția, însă nu-l dădu în judecată, ci doar îl dădu afară.

Vasili nu voia să se întoarcă acasă, ci rămase la Moscova, cu amanta sa, căutându-şi altceva de muncă. Îşi găsi o slujbă de rândaş la un negustor, dar pe bani puțini. Vasili se angajă, dar chiar în luna următoare fu prins furând saci. Stăpânul nu înaintă nicio plângere, ci îi dădu o mamă de bătaie şi îl izgoni. După episodul acesta, nu-şi mai găsi altceva de lucru, banii îi prăpădi pe traiul de fiecare zi, îmbrăcămintea i se ponosi şi în cele din urmă rămase doar cu un veston zdrențuit, o pereche de nădragi şi nişte ghete scâlciate. Ibovnica îl părăsi. Însă Vasili nu-şi pierdu nici curajul, nici buna dispoziție şi, după sosirea primăverii, plecă pe jos acasă.

IX

Piotr Nikolaevici Sventițki, un omuleț mic de statură, îndesat, cu ochelari negri (suferea de ochi şi îl păştea pericolul să-şi piardă de tot vederea) se sculă, aşa cum îi era obiceiul, înainte să se lumineze de ziuă şi, după ce bău un pahar cu ceai, îmbrăcă scurta căptuşită cu piei de miel şi plecă să-şi vadă de treburi prin gospodărie.

Piotr Nikolaevici fusese funcționar la vamă şi, cât lucrase acolo, agonisise optsprezece mii de ruble. Cu doisprezece ani în urmă ieşise la pensie – nu chiar de bunăvoie – şi cumpărase o moşioară de la un boier tânăr care îşi irosise averea. Piotr Nikolaici se însurase încă din vremea când era funcționar. Nevastă-sa, o orfană săracă dintr-o veche familie de nobili, acum o femeie trupeşă, durdulie şi frumoasă, nu-i dăruise copii. În tot ce făcea, Piotr Nikolaici se dovedea a fi un om serios şi perseverent. Deşi n-avea habar de gospodărie – era fiul unui şleahtic polonez –, se pusese pe treabă cu atâta sârg, încât, în zece ani, moşia părăginită de trei sute de deseatine devenise o moşie model. Toate construcțiile, de la casă la hambar şi la acoperişul pompei de incendiu, erau trainice, solide, acoperite cu tablă şi vopsite la timp. În magazia de unelte erau aşezate în perfectă ordine căruțe, pluguri de lemn, pluguri de fier, grape. Hamurile erau unse. Deşi nu erau mari, caii erau aproape toți din propria crescătorie, roibi, bine hrăniți, viguroşi, numai unul şi unul. Batoza lucra într-un şopron acoperit, nutrețul era ținut într-o magazie specială, iar zeama de bălegar se scurgea într-o groapă pietruită. Vacile, tot din propria-i crescătorie, nici ele prea mari, erau lăptoase. Porcii erau de rasă englezească. Avea şi poiată de păsări şi o rasă de găini care făceau multe ouă. Pomii din livadă erau văruiți şi, cum se usca unul, îndată era plantat altul în loc. Toate erau făcute gospodăreşte, adică trainic, curat şi conştiincios. Piotr Nikolaici se bucura de gospodăria lui şi era mândru că obținuse toate acestea fără să-i asuprească pe țărani, ci, dimpotrivă, purtându-se drept cu ei, chiar dacă sever. Chiar şi printre boieri era cunoscut pentru atitudinea lui moderată, mai degrabă liberală decât conservatoare, luând întotdeauna apărarea oamenilor din popor în fața adepților iobăgiei. Fii bun cu ei şi ei îți vor

răspunde tot cu bunătate. E adevărat că nu trecea cu vederea stângăciile şi greşelile argaților, ba uneori îi mai şi îmboldea să muncească, dar casa şi masa erau dintre cele mai bune, leafa le-o plătea mereu la timp, iar de sărbători îi cinstea cu vodcă.

Păşind cu băgare de seamă prin zăpada care se topea – era în februarie – Piotr Nikolaici se îndreptă spre izba argaților trecând pe lângă grajduri. Era încă întuneric, ba chiar beznă din cauza ceții, dar în ferestre se vedea lumină. Argații se trezeau. Avea de gând să-i zorească. După cum le dăduse poruncă, trebuiau să meargă cu şase cai în zăvoi să aducă ultimele lemne.

„Asta ce-o mai fi?", se gândi el văzând poarta grajdului deschisă.

— Hei, cine-i acolo?

Nu-i răspunse nimeni. Piotr Nikolaici intră în grajd.

— Hei, cine-i acolo?

Nici de data asta nu primi niciun răspuns. Era întuneric, păşea pe moale şi mirosea a bălegar. În staulul din dreapta uşii stătea o pereche de roibi tineri. Piotr Nikolaici întinse mâna – era gol. Pipăi cu piciorul. S-or fi întins pe jos? Dar nici cu piciorul nu găsi nimic. „Unde or fi dus caii?", se întrebă el. De înhămat nu-i înhămaseră, săniile erau toate afară. Piotr Nikolaevici ieşi din grajd şi strigă tare:

— Hei! Stepan!

Stepan era vătaful. Tocmai ieşea din izbă.

— Iuhu! răspunse vesel Stepan.

— Dumneata eşti, Piotr Nikolaici? Vin şi băieții îndată.

— Da' de ce-ați lăsat grajdul deschis?

— Grajdul? Habar n-am. Hei, Proşka, adu felinarul!

Proşka veni îndată cu felinarul. Intrară în grajd. Stepan pricepu numaidecât ce se întâmplase.

— Ne-au călcat hoții, Piotr Nikolaici. E spart lacătul.

— Glumeşti...

— I-au luat tâlharii. Maşka nu-i aici, nici Uliul. Ba Uliul îi aici. Pătatu' lipseşte. Nici Frumuşelu' nu-i.

Lipseau trei cai. Piotr Nikolaici nu scoase un cuvânt. Stătea încruntat răsuflând anevoie.

— Of, de-ar începea pe mâna mea. Cine a fost de pază?

— Petka. L-a furat somnul.

Piotr Nikolaici depuse plângere la poliție, la şeful de secție, la şeful *zemstvei*[191]. Îşi trimise şi el oamenii pe urmele hoților. Dar nici urmă de cai.

— Blestemații! spunea Piotr Nikolaici. Ce-au putut să facă! Dacă nici eu nu le-am făcut bine. Las' că le-arăt eu. Tâlhari. Asta sunt toți. Nişte tâlhari. Schimbăm noi calimera de-acum încolo.

X

Între timp, hoții scăpaseră de cei trei cai roibi. Pe Maşka o vânduseră unor țigani pentru optsprezece ruble, pe Pătatu' îl schimbaseră cu calul unui țăran care locuia la patruzeci de verste, iar pe Frumuşelu' îl goniseră într-o fundătură şi îl tăiaseră. Pielea i-o vânduseră pe trei ruble. Capul celor întâmplate fusese Ivan Mironov. Lucrase la Piotr Nikolaici, ştia rosturile moşiei şi se hotărâse să-şi recupereze banii. Aşa că pusese la cale hoția.

După ghinionul cu cuponul fals, Ivan Mironov o ținuse tot într-o beție şi ar fi continuat la fel dacă nevastă-sa nu i-ar fi ascuns hamurile, hainele şi tot ce putea fi cheltuit pe băutură. Cât o ținuse într-o beție, Ivan Mironov se gândise întruna nu numai la cel care-i pricinuise nedreptatea, dar şi la toți boierii şi boiernaşii care-şi asigură traiul doar jecmănindu-i pe cei asemenea lui. Odată, Ivan Mironov bău cu țăranii de prin partea Podolskului. Pe drum, aceştia, beți turtă, îi povestiră cum furaseră caii unui sătean. Ivan Mironov se apucă să-i ocărască pe hoții de cai fiindcă făcuseră rău unui țăran. „E păcat, spunea el, pentru țăran, calul îi e ca un frate, iar tu îl nenoroceşti. Dacă e să furi, fură de la boieri. Câinii ăştia chiar o merită." Tot vorbind de una-alta, țăranii din Podolsk îi spuseră că

---

191 Administrație locală în Rusia țaristă.

nu-i treabă uşoară să furi cai de la boieri. Trebuie să cunoşti rosturile gospodăriei şi, fără un om de-al tău acolo, n-ai cum să reuşeşti. Atunci Ivan Mironov îşi aminti de Sventiţki, la care muncise ca argat. Îşi aduse aminte că, atunci când îşi încheiaseră socotelile, îi oprise o jumătate de rublă pentru un cui rupt, dar mai cu seamă îşi aduse aminte de căluţii roibi cu care lucrase acolo.

Ivan Mironov trecu pe la Sventiţki, chipurile să se angajeze, dar de fapt ca să vadă cum stau lucrurile şi să afle ce-l interesa. Şi, după ce află că nu stă nimeni de pază, iar caii rămân singuri în boxele din grajd, îi conduse pe hoţi într-acolo şi duseră la capăt jaful.

După ce împărţi câştigul cu ţăranii din Podolsk, Ivan Mironov se întoarse acasă cu cinci ruble. Cum n-avea cal, n-avea nici ce face acasă. Aşa că, de-atunci, Ivan Mironov intră în cârdăşie cu hoţii de cai şi cu ţiganii.

XI

Piotr Nikolaici Sventiţki se străduia din răsputeri să pună mâna pe hoţ. Hoţia nu putea fi săvârşită fără ajutorul unui om de-al casei, aşa că începu să-şi bănuiască oamenii şi, luându-i la întrebări ca să afle cine nu fusese acasă în noaptea cu pricina, află că lipsise Proşka Nikolaev, un tinerel abia întors de la oaste, un flăcău frumos şi isteţ, pe care Piotr Nikolaici îl mai lua în locul vizitiului să mâne birja în drumurile sale. Piotr Nikolaici era prieten cu şeful de secţie, ba mai mult, îi cunoştea la fel de bine şi pe ispravnic, şi pe mareşalul nobilimii din gubernie, şi pe şeful *zemstvei*, şi pe judecătorul de instrucţie. Toate aceste personaje veneau la zilele lui de onomastică şi ştiau prea bine gustul lichiorurilor savuroase şi al ciupercilor marinate – mânătărci, ghebe şi bureţi iuţi. Acum toţi îl compătimeau şi încercau să-i dea o mână de ajutor.

— Poftim, şi dumneata îi aperi, îi spunea şeful de secţie. Ia te uită ce istorie, iar dumneata le iei apărarea. Aveam dreptate când îţi spuneam că

sunt mai răi ca fiarele. Fără bici şi fără nuia nu te descurci cu ei. Şi zici că e vorba de Proşka, cel pe care-l mai iei la drum ca vizitiu?

— Da, el.

— Ia cheamă-l încoa!

Îl chemară pe Proşka şi începură să-l chestioneze:

— Unde-ai fost peste noapte?

Proşka îşi scutură pletele şi îi sclipiră ochii.

— Acasă.

— Cum acasă, când toți argații spun că n-ai fost?

— Cum vă e voia.

— Ce-are a face voia mea? Spune-mi unde ai fost.

— Acasă.

— Bine. Vătăşel, du-l la secție.

— Cum vă e voia.

Şi Proşka n-a spus unde fusese, fiindcă noaptea aceea o petrecuse la drăguța lui, la Paraşa, căreia îi făgăduise că n-o va da de gol. Şi n-a dat-o. Cum n-aveau dovezi, i-au dat drumul. Dar Piotr Nikolaici era încredințat că era mâna lui şi a prins ciudă pe el. Într-o zi, când Piotr Nikolaici l-a luat pe Prokofi la un drum, l-a trimis după cai de schimb. Ca de obicei, Proşka luase cu ei două măsuri de ovăz. Ajunşi la un han, a dat o măsură şi jumătate cailor, iar jumătatea rămasă a schimbat-o pe băutură. Aflând acest lucru, Piotr Nikolaici l-a predat judecătorului de pace care l-a condamnat la trei luni de temniță. Orgolios din fire, Proşka se socotea deasupra celorlalți şi era îngâmfat. Închisoarea l-a umilit. Nu mai avea motiv să se fudulească şi brusc a pus nasul în pământ.

Proşka s-a întors de la închisoare plin de înverşunare, nu atât împotriva lui Piotr Nikolaici, cât împotriva întregii lumi.

După cum umbla vorba, Prokofi, odată ieşit din puşcărie, a decăzut, s-a lenevit, s-a apucat de băut şi, nu după mult timp, a fost prins furând nişte haine de la o negustorească şi a ajuns iar la închisoare.

Cât despre cai, Piotr Nikolaici a aflat doar că fusese găsită o piele de roib, pe care a recunoscut-o ca fiind a lui Frumuşelu'. Iar faptul că hoții scăpaseră nepedepsiți îl înfuria şi mai tare. De-acum nu-i mai putea suferi

pe mujici, vorbea despre ei cu ură şi nu pierdea niciun prilej să-i prigonească.

XII

Dacă Evgheni Mihailovici, scăpat de cupon, şi-l scosese din minte, nevasta lui, Maria Vasilievna, dimpotrivă, nu-şi putea ierta faptul că se lăsase păcălită, nu-l putea ierta nici pe bărbatul ei pentru cuvintele grele pe care i le aruncase şi, mai ales, nu-i putea ierta nici pe cei doi puştani nemernici care o înşelaseră cu atâta iscusinţă.

Chiar din ziua cu pricina, ea începu să se uite cu atenţie la toţi liceenii. Odată l-a întâlnit pe Mahin, dar nu l-a recunoscut, pentru că el, văzând-o, a făcut o asemenea mutră, încât faţa i s-a schimbat cu totul. Însă pe Mitea Smokovnikov, cu care se ciocnise nas în nas pe trotuar la vreo două săptămâni după istoria cu cuponul, îl recunoscu din capul locului. Îl lăsă să treacă, apoi se întoarse şi se luă după el. După ce ajunse în dreptul locuinţei şi află al cui fiu era, se duse a doua zi la liceu unde, pe coridor, îl întâlni pe Mihail Vvedenski, profesorul de religie. Acesta o întrebă ce doreşte, iar ea îi răspunse că vrea să discute cu directorul.

— Directorul lipseşte, e bolnav. Pot să vă ajut eu sau să-i transmit ceva din partea dumneavoastră?

Maria Vasilievna se hotărî să-i povestească tot profesorului de religie.

Profesorul Vvedenski rămăsese văduv, absolvise Academia de teologie şi era extrem de vanitos. Cu un an în urmă îl întâlnise la o reuniune pe tatăl lui Smokovnikov şi, după ce se contrazisese cu el într-o discuţie despre religie, în care Smokovnikov îi desfiinţase punct cu punct toate argumentele şi îl luase în derâdere, hotărâse să-şi îndrepte atenţia asupra băiatului. Văzându-l la fel de indiferent faţă de problemele religioase ca şi necredinciosul său tată, începu să-l persecute şi chiar îl pică la examen.

Aflând de la Maria Vasilievna de isprava tânărului Smokovnikov, Vvedenski nu putu să-şi stăpânească satisfacţia, văzând în asta o confirmare a bănuielilor sale legate de imoralitatea celor lipsiţi de călăuza

bisericii. Prin urmare, se hotărî să se folosească de această situație – după cum încerca să se convingă singur – ca să demonstreze pericolul ce-i amenință pe cei care se leapădă de biserică. Dar în adâncul sufletului, voia doar să se răzbune pe ateul mândru şi îngâmfat.

— Da, e trist, foarte trist, spuse părintele Mihail Vvedenski, mângâind marginile netede ale crucii de pe piept. Sunt foarte bucuros că mi-ați împărtăşit mie această problemă. Ca slujitor al bisericii, îmi voi da silința să nu-l las pe acest tânăr fără povață, dar, în acelaşi timp, mă voi strădui să fiu cât se poate de blând cu băiatul.

„Da, mă voi purta potrivit rangului meu", îşi spunea părintele Mihail, crezând că uitase cu totul duşmănia pe care i-o arătase tatăl şi că nu se gândeşte decât la binele şi salvarea băiatului.

A doua zi la ora de religie părintele Mihail le povesti elevilor de-a fir a păr istoria cu cuponul fals, adăugând că făptaşul este unul dintre elevii liceului.

— Fapta e urâtă, ruşinoasă, spuse el, dar şi mai rău e să o ascunzi. Dacă făptaşul se află printre voi, ceea ce eu nu cred, atunci e mai bine să-şi recunoască greşeala decât să se ascundă.

Rostind aceste cuvinte, părintele Mihail se uita fix la Mitea Smokovnikov. Elevii, urmărindu-i privirea, se întoarseră către Smokovnikov. Acesta roşi tot, îl trecură toate năduşelile şi, izbucnind în plâns, ieşi în fugă din clasă.

Aflând cele întâmplate, mama lui Mitea îşi descusu fiul până află adevărul şi se duse numaidecât la magazinul de articole fotografice. Îi plăti patroanei douăsprezece ruble şi cincizeci de copeici, convingând-o să nu dea în vileag numele liceanului. Cât despre fiul său, îi porunci să nu recunoască nimic, cu atât mai puțin în fața tatălui său.

Într-adevăr, când află şi Feodor Mihailovici de scena din clasă, iar fiul său, pe care îl chemase să-i dea socoteală, tăgădui totul, se duse la director şi, după ce îi relată toată istoria, îi spuse că atitudinea profesorului de religie e cât se poate de condamnabilă şi că nu va lăsa lucrurile aşa. Directorul îl chemă pe preot şi între acesta şi Feodor Mihailovici se iscă o explicație aprinsă.

— O femeie proastă s-a luat de fiul meu pe nedrept, apoi chiar ea şi-a retras mărturia, iar dumneavoastră n-aţi găsit altceva mai bun de făcut decât să ponegriţi un băiat cinstit şi sincer.

— Nu l-am ponegrit şi nu vă îngădui să-mi vorbiţi astfel. Uitaţi ce rang port.

— Puţin îmi pasă de rangul dumneavoastră.

— Concepţiile dumneavoastră greşite sunt bine-cunoscute în tot oraşul, izbucni părintele Mihail pe un ton atât de furios, încât bărbia tremurândă făcu să i se scuture şi bărbuţa rară.

— Domnilor, părinte, se străduia directorul să-i potolească, fără sorţi de izbândă.

— Rangul ce-l port mă obligă să mă preocup de educaţia morală şi religioasă a elevilor mei.

— Lăsaţi prefăcătoria la o parte! Parcă nu ştiu că nu crezi nici în dracu', nici în tat-su!

— Socot că e nedemn de mine să vorbesc cu un om ca dumneavoastră, spuse părintele Mihail, jignit de ultimele cuvinte rostite de Smokovnikov, mai ales fiindcă le ştia adevărate. Absolvise cursurile Academiei de teologie şi de aceea nu mai credea de mult în credinţa pe care o propovăduia; credea doar că toţi oamenii trebuie să se silească să creadă în ceea ce el însuşi se silea să creadă.

Smokovnikov era indignat nu atât de atitudinea profesorului de religie, cât de faptul că o găsea foarte grăitoare pentru acel gen de influenţă clericală care începea să se manifeste la noi. De aceea, povestea tuturor această întâmplare.

La rândul său, părintele Vvedenski, văzând cum manifestările nihilismului şi ale ateismului prind rădăcini tot mai adânci nu doar în rândul tinerei generaţii, ci şi printre cei mai vârstnici, era tot mai încredinţat că trebuie să se lupte cu ele. Cu cât condamna mai tare necredinţa lui Smokovnikov şi a celor asemeni lui, cu atât se convingea şi mai mult de tăria şi statornicia credinţei sale şi cu atât mai puţin simţea nevoia s-o verifice şi s-o pună în armonie cu propria lui viaţă. Credinţa sa,

recunoscută de toți cei din jur, era principala armă pe care părintele Mihail o folosea împotriva celor care o contestau.

Aceste gânduri, stârnite înlăuntrul său de disputa cu Smokovnikov, precum şi neplăcerile care au urmat la liceu – adică mustrarea şi observațiile din partea superiorilor – l-au făcut să ia o hotărâre care-l tot ispitea de mult, încă de la moartea soției: să se călugărească şi să aleagă cariera pe care o urmaseră câțiva dintre colegii săi de la Academie, unul ajungând arhiereu, iar altul arhimandrit, pe cale să devină episcop.

La sfârşitul anului şcolar, Vvedenski a părăsit liceul, s-a călugărit luându-şi numele de Misail. N-a trecut mult şi a fost numit rector al unui Seminar dintr-un oraş de pe Volga.

XIII

În acest răstimp, Vasili rândaşul o pornise pe drumul cel mare mergând către sud.

Ziua mergea, iar noaptea polițaiul satului îi găsea loc de mas în câte o casă din sat. Peste tot îi dădeau câte o bucată de pâine, iar uneori chiar îl puneau la masă. Într-un sat din gubernia Oriol, unde înnoptase, află că un negustor, care luase în arendă o livadă de la un moşier, caută paznici de ispravă. Vasili se săturase să umble cu cerşitul şi, cum nici acasă n-avea chef să se întoarcă, se duse la negustorul cu livada şi se angajă paznic cu cinci ruble pe lună.

Pe Vasili îl încântă nespus viața pe care o ducea în coliba lui, mai ales când începură să se coacă perele, iar paznicii aduseră de pe aria boierească snopi zdraveni de paie, proaspăt scoase de sub batoză. Cât era ziua de lungă, sta culcat în fânul proaspăt, înmiresmat, lângă grămăjoarele de mere văratice şi tomnatice, ce cădeau din pomi, mai parfumate decât paiele, mai arunca din când în când o privire să nu se furişeze copiii după mere, fluiera şi cânta din toată inima. Iar la cântat nu-l întrecea nimeni pe Vasili. Avea şi o voce frumoasă. Vasili glumea cu femeile şi fetele din sat care veneau la mere şi, după cum îi mergeau sau

nu la inimă, le dădea mai multe sau mai puține pe ouă sau pe copeici; apoi se tolănea din nou. Nu pleca de la colibă decât ca să mănânce dimineața, la prânz şi seara.

Vasili n-avea decât o cămaşă, una roz, de stambă, şi aia numai găuri, nădragi nici atât, dar trupul îi era puternic şi sănătos, iar când luau de pe foc ceaunul cu caşă, Vasili înghițea cât trei, aşa că paznicului celui bătrân nu-i rămânea decât să se minuneze. Noaptea, Vasili nu dormea. Ba fluiera, ba mai striga după cei ce veneau la furat, iar pe întuneric vedea până departe, ca o pisică. Odată, nişte flăcăiandri din sat s-au furişat în livadă ca să scuture mere. Vasili s-a apropiat tiptil şi s-a năpustit asupra lor. În zadar au încercat ei să se apere, că el i-a gonit pe toți, iar pe unul dintre ei l-a dus la colibă şi l-a dat pe mâna stăpânului.

Prima colibă a lui Vasili se afla într-o livadă mai îndepărtată; a doua, în care s-a mutat după ce se trecuseră perele, era la vreo patruzeci de paşi de casa boierului. Aici Vasili o ducea şi mai bine. Ziua întreagă se uita cum domnii şi domnişoarele jucau tot felul de jocuri, se plimbau cu trăsura sau pe jos, iar seara şi noaptea cântau la pian, la vioară, din gură sau dansau. Vedea cum domnişoarele stăteau cu studenții la fereastră şi se drăgosteau, după care unii plecau la plimbare pe aleile întunecate de tei, unde lumina lunii răzbătea doar în pete şi fâşii. Vedea slugile alergând de colo-colo cu mâncăruri şi băuturi şi cum bucătarii, spălătoresele, rândaşii, grădinarii şi vizitiii munceau din greu doar ca boierii să mănânce, să bea şi să se veselească. Uneori boierii tineri mai veneau şi pe la coliba lui. El alegea şi le oferea merele cele mai bune, zemoase şi pârguite, iar domnişoarele muşcau pe dată din ele crănțănind, le lăudau, spuneau ceva în franceză – Vasili îşi dădea seama că vorbeau despre el –, după care îl puneau să cânte.

Vasili se desfăta privind viața aceasta care-i amintea de traiul lui la Moscova, iar gândul că banii sunt totul îi pătrundea din ce în ce mai adânc în cap.

Aşa că începu să se gândească cum să facă rost dintr-odată de cât mai mulți bani. Îşi aminti cum, înainte nu scăpa nicio ocazie şi hotărî că aşa nu se mai poate, că nu mai trebuie să şterpelească tot ce-i pică, ci să

chibzuiască, să afle totul dinainte şi să lucreze curat, ca să nu lase nicio urmă. Către Sfânta Maria Mică se culeseră şi ultimele mere din soiul Antonovka. Stăpânul scosese un câştig frumuşel şi, mulţumindu-le, îşi încheie socotelile cu toţi paznicii, inclusiv cu Vasili.

Vasili se îmbrăcă – boierul cel tânăr îi dăruise o scurtă şi o pălărie –, dar nu se întoarse acasă. Îl scârbea din cale-afară gândul la viaţa aspră, de ţăran, aşa că se întoarse la oraş în compania unor soldaţi beţivi care păziseră livada împreună cu el. Chiar în noaptea în care ajunse la oraş, se hotărî să spargă şi să jefuiască prăvălia unde lucrase el cândva şi al cărei stăpân îl bătuse şi îl alungase fără să-i plătească. Cunoştea bine locul şi ştia unde sunt banii. Îl puse pe un soldat să stea de pază, iar el sparse fereastra dinspre curte, se strecură înăuntru şi luă toţi banii. Făcu totul cu îndemânare, fără să lase nicio urmă. Vasili luase trei sute şaptezeci de ruble. Dădu o sută de ruble tovarăşului său, iar cu restul plecă în alt oraş unde o ţinu tot într-un chef cu te miri ce prieteni şi prietene.

XIV

Între timp, Ivan Mironov devenise un hoţ de cai priceput, îndrăzneţ şi norocos. Afimia, nevastă-sa, care cândva îl ocăra că treaba merge prost, cum spunea ea, acum era mulţumită şi mândră că bărbatul ei avea cojoc cu faţă de postav, iar ea – broboadă şi şubă nouă.

În sat şi în împrejurimi toată lumea ştia că nu se săvârşea niciun furt de cai fără el, dar se temeau să-l pârască, pentru că oricum ieşea basma curată chiar şi atunci când era bănuit de câte ceva. Ultimul furt fusese săvârşit noaptea, la Kolotovka. Când avea ocazia, Ivan Mironov îşi alegea victima şi, de cele mai multe ori, îi prăda pe moşieri şi negustori. Numai că pe aceştia era mai complicat să-i jefuieşti. De aceea, când nu-i venea la îndemână să fure de la ei, se mulţumea şi cu caii ţăranilor. Ca şi acum, când de la Kolotovka a furat din ocol ce cai s-au nimerit. De fapt, nu el o făcuse, ci Gherasim, un flăcăiandru descurcăreţ, care furase caii la îndemnul lui. Sătenii au observat lipsa cailor abia la ziuă şi s-au risipit

care încotro să-i caute. Caii erau ascunşi într-o râpă din pădurea statului. Ivan Mironov avea de gând să-i țină acolo până în noaptea următoare, iar mai târziu s-o întindă cu ei la un rândaş pe care-l cunoştea, la vreo patruzeci de verste. Ivan Mironov se duse să-l vadă pe Gherasim în pădure, îi aduse plăcinte şi vodcă, apoi porni spre casă pe o cărare prin pădure pe care spera să nu întâlnească pe nimeni. Spre ghinionul lui însă, dădu peste paznicul pădurii, un soldat.

— Ai fost după ciuperci? îl întrebă soldatul.

— Da, dar azi n-am găsit niciuna, răspunse Ivan Mironov arătând coşulețul din coajă de tei pe care îl luase pentru orice eventualitate.

— Da, vara asta e cam săracă în ciuperci, spuse soldatul. Poate în post să mai iasă câte unele, adăugă el şi trecu mai departe.

Soldatul îşi dădu seama că aici ceva nu mirosea a bine. Ivan Mironov n-avea ce să caute cu noaptea în cap în pădurea statului. Soldatul se întoarse şi se apucă să răscolească pădurea. Lângă râpă, auzi fornăit de cai şi se apropie tiptil de locul de unde venea zgomotul. Iarba din râpă era bătătorită şi plină de baligă de cal. Ceva mai încolo stătea Gherasim şi mânca ceva. De copac erau legați doi cai.

Soldatul dădu fuga în sat, de unde se întoarse cu starostele, vătăşelul şi doi martori. Se apropiară din trei părți de locul unde şedea Gherasim şi puseră mâna pe el. Gherasim nu tăgădui nimic, ba mai mult, beat cum era, recunoscu imediat tot ce făcuse. Povesti cum Ivan Mironov îi dăduse de băut şi îl îndemnase să fure caii, promițând că vine azi în pădure după ei. Sătenii lăsară caii şi pe Gherasim în pădure, iar ei se aşezară la pândă în aşteptarea lui Ivan Mironov. La căderea întunericului, se auzi un fluierat. Gherasim îi răspunse. Abia începu Ivan Mironov să coboare în râpă, că se năpustiră asupra lui şi-l duseră în sat. A doua zi de dimineață, lumea se adunase buluc în fața casei primarului.

Ivan Mironov fu scos afară şi supus unui interogatoriu. Stepan Pelagheiuşkin, un țăran înalt, cam adus de spate, cu brațele lungi, cu un nas acvilin şi cu o față posomorâtă, începu să-i pună primul întrebări. Stepan era un holtei şi îşi încheiase serviciul militar. Nici nu plecase bine de la taică-său şi abia începuse să-şi încropească o gospodărie, că îi şi

furaseră calul. Apoi, după un an de muncă în mină, mai agonisise doi cai. Amândoi îi fuseseră furați.

— Spune unde mi-s caii, izbucni Stepan, palid de furie, privind posomorât ba în pământ, ba la Ivan.

Ivan Mironov nu recunoscu nimic. Atunci Stepan îi trase un pumn în față, spărgându-i nasul din care țâşni sânge.

— Spune sau te omor!

Ivan Mironov tăcea, cu capul plecat. Stepan îl mai lovi o dată cu mâna lui lungă, apoi încă o dată. Ivan continua să tacă, doar capul i se bălăbănea când într-o parte, când în cealaltă.

— Pe el! strigă starostele.

Şi toată lumea se năpusti asupra lui Ivan Mironov. Acesta căzu fără să scoată un cuvânt şi apoi strigă:

— Barbarilor, diavolilor, omorâți-mă în bătaie. Nu mi-e frică de voi.

Atunci Stepan luă o piatră dintr-o grămadă şi îi zdrobi capul lui Ivan Mironov.

XV

Ucigaşii lui Ivan Mironov, printre care şi Stepan Pelagheiuşkin, fură judecați. Învinuirile aduse lui erau mai grele decât ale celorlalți, fiindcă toți declaraseră că el îi zdrobise cu piatra capul lui Ivan Mironov. Stepan nu tăinui nimic la judecată. Explică însă că după ce îi fuseseră furați şi ultimii doi cai, anunțase la post şi aceştia ar fi putut fi găsiți dacă s-ar fi pornit pe urma țiganilor, însă şeful de secție nici măcar n-a vrut să-l primească şi n-a început defel nicio cercetare.

— Ce era să mai facem cu unul ca el? Ne-a nenorocit.

— Şi de ce nu l-au bătut şi ceilalți, ci doar dumneata? întrebă procurorul.

— Nu-i adevărat, toți l-au bătut, mulțimea a hotărât să-i facă de petrecanie. Eu i-am dat doar ultima lovitură. La ce bun să-l mai fi chinuit de pomană?

Judecătorii rămaseră uimiți de calmul desăvârşit cu care Stepan îşi istorisea fapta, cum țăranii îl luaseră la bătaie pe Ivan Mironov şi cum el îi dăduse ultima lovitură.

Într-adevăr, Stepan nu vedea nimic îngrozitor în această crimă. Cât fusese la oaste, fusese nevoit să împuşte un soldat şi, ca şi atunci, nici acum nu vedea nimic îngrozitor în uciderea lui Ivan Mironov. L-au ucis şi cu asta basta. Astăzi pe el, mâine pe mine.

Stepan primi o pedeapsă uşoară: doar un an de închisoare. Îi luară hainele țărăneşti care fură depuse la magazie, de unde i se dădu un număr de înregistrare. În schimbul lor, el primi uniformă şi încălțări de puşcăriaş.

Stepan nu avusese niciodată respect pentru autorități, dar acum se încredințase pe deplin că toate oficialitățile, toți boierii, toți, în afară de țar – singurul care avea milă de popor şi era drept –, toți erau nişte tâlhari care sugeau sângele poporului. Cele istorisite de deportații şi ocnaşii cu care se împrietenise în închisoare îi întăreau părerea asta. Unul fusese trimis la ocnă pentru că dăduse în vileag hoțiile şefilor, altul fiindcă lovise un superior care, pe nedrept, pusese sechestru pe averea unui țăran, al treilea pentru falsificarea unor bilete de bancă. Boierii, negustorii, orice ar fi făcut, scăpau toți basma curată, în vreme ce țăranul nevoiaş, pentru o nimica toată, era trimis la închisoare să hrănească păduchii.

Cât a fost la închisoare, venea nevastă-sa în vizită. În lipsa lui, femeia o dusese oricum greu, dar acum, fiindcă îi arsese şi casa, pierduse totul şi ajunsese să trăiască din cerşit împreună cu copiii. Nenorocirile ce se abătuseră pe capul nevesti-sii îl întărâtară şi mai mult pe Stepan. La închisoare era furios pe toată lumea. Odată, mai să-l omoare pe bucătar cu toporul. Drept care a mai primit un an. În anul acela a aflat că-i murise nevasta şi că se alesese praful de casa lui...

După ce şi-a ispăşit pedeapsa, Stepan a fost chemat la magazie şi şi-a primit înapoi din raft hainele în care venise aici.

— Şi eu unde să mă duc acum? îl întrebă el pe magazioner în timp ce se îmbrăca.

— Acasă, fireşte.

— Nu mai am casă. Nu-mi rămâne decât să ies la drumul mare şi să jefuiesc oamenii.

— Păi, dacă te-apuci de jefuit, ai să ajungi iar la noi.

— Ei, asta nu se ştie.

Şi Stepan plecă. O porni, totuşi, spre casă. N-avea unde merge în altă parte.

Până să ajungă acasă, trase să înnopteze la un han pe care-l ştia, unde era şi-o cârciumă.

Hanul era ţinut de un târgoveţ pântecos din Vladimir, care îl cunoştea pe Stepan. Mai ştia şi că avusese ghinionul să ajungă la închisoare, aşa că îl opri să înnopteze la el.

Târgoveţul acesta bogat îl lăsase fără nevastă pe un ţăran din vecini şi acum trăia cu ea. Femeia îi era şi slujnică, şi nevastă.

Stepan ştia toată tărăşenia: cum orăşeanul îl nedreptăţise pe ţăran, cum femeiuşca asta nemernică îşi lăsase bărbatul, iar acum punea slană pe ea şi îşi bea ceaiul, toată numai sudoare. Îi oferi, din milă, şi lui Stepan un pahar cu ceai. La han nu mai sosiseră alţi drumeţi. Pe Stepan îl culcară în bucătărie. Matriona îşi termină treaba şi se duse în casa mare. Stepan se întinse pe cuptor, dar n-avea somn. Se foia întruna, făcând să trosnească surcelele puse la uscat pe cuptor. Nu-i ieşea din minte burdihanul mare al târgoveţului, revărsându-se de sub cingătoarea rubăştii spălăcite de stambă. Nu-i dădea pace gândul să împlânte cuţitul în burta asta şi să-i scoată praporul. Şi să facă la fel şi cu femeiuşca. Ba îşi spunea: „Ei, să-i ia dracu', oricum mâine plec", ba şi-l amintea pe Ivan Mironov şi iarăşi se gândea la burta târgoveţului şi la gâtlejul alb şi asudat al Matrionei. „Dacă e să-i ucid, atunci pe amândoi!" Se auzi al doilea cântat al cocoşilor. „Dacă tot e s-o fac, acum trebuie, că pe urmă se luminează de ziuă." Cuţitul şi toporul le zărise de cu seară. Se dădu jos de pe cuptor, luă toporul şi cuţitul şi ieşi din bucătărie. În acea clipă, se auzi zăvorul de la uşa de alături. Târgoveţul apăru în prag. Stepan nu făcu aşa cum plănuise. N-apucă să mai folosească cuţitul, ci ridică toporul, lovi cu sete şi îi crăpă târgoveţului capul în două. Acesta se prăvăli pe pragul uşii, apoi la pământ.

Stepan intră în casa mare. Matriona sări în picioare şi rămase lângă pat doar în cămaşă. Stepan o omorî şi pe ea cu acelaşi topor.

Apoi aprinse o lumânare, scoase banii din sertar şi plecă.

XVI

În capitală unui judeţ, într-o casă mai izolată, trăia un bătrân cam beţivan, fost funcţionar, acum căzut în patima băuturii, împreună cu cele două fiice ale sale şi un ginere. Fata măritată avea şi ea darul beţiei şi ducea o viaţă desfrânată. Fiica cea mare, în schimb, văduva Maria Semionovna, o femeie de cincizeci de ani, uscăţivă şi zbârcită, îi întreţinea singură pe toţi. Avea o pensie de două sute cincizeci de ruble din care trăia întreaga familie. În casă, Maria Semionovna era singura care muncea. Avea grijă de bătrânul său tată, beţiv, şi de copilul soră-sii. Tot ea gătea şi spăla rufele. Şi, aşa cum se întâmplă de obicei, pe umerii ei cădeau şi celelalte treburi ale casei, şi tot pe ea o ocărau, ba chiar cumnatu-său o mai şi bătea când se îmbăta. Ea le îndura pe toate resemnată şi fără o vorbă, şi, tot cum se întâmplă de obicei, cu cât era mai mult de muncă, cu atât izbutea să facă şi alte treburi. Îi ajuta şi pe săraci, luându-şi de la gură şi dând hainele de pe ea, îi ajuta şi pe cei bolnavi.

Odată, croitorul din sat, care era olog, a venit la Maria Semionovna să lucreze. Trebuia să prefacă *podiovka* bătrânului şi să îmbrace cu postav scurta îmblănită a Mariei Semionovna, ca să aibă ce pune pe ea iarna, când mergea la piaţă.

Croitorul cel şchiop era un om deştept şi înzestrat cu spirit de observaţie. Ocupaţia sa îi dăduse să prilejul să vadă tot felul de oameni, iar beteşugul ce-l ţintuia în scaun îl făcuse să cugete mult la cele văzute. În săptămâna petrecută la Maria Semionovna, a fost cu neputinţă să nu se minuneze de viaţa pe care o ducea femeia. Într-o zi, pe când el cosea în bucătărie, a venit şi ea ca să spele nişte prosoape şi a început să-l întrebe de viaţa lui. El îi povesti cum îl nedreptăţise frate-său şi cum se despărţise de el.

— M-am gândit c-o să-mi fie mai bine aşa, dar tot în sărăcie o duc.

— E mai bine să nu schimbi nimic, ci să trăieşti viaţa aşa cum e, spuse Maria Semionovna.

— Păi mă uit la dumneata, Maria Semionovna, şi mă minunez cum te zbaţi singură să te îngrijeşti de toate şi de toţi. Iar din partea lor nu prea văd să ai parte de bine.

Maria Semionovna nu răspunse nimic.

— Pesemne, te-ai luat după ce scrie în cărţi, că răsplata pentru toate acestea o vei primi pe lumea cealaltă.

— Asta n-avem cum să ştim, spuse Maria Semionovna, dar e mai bine să trăim aşa.

— Aşa scrie în cărţi?

— Da, scrie şi în cărţi, spuse ea şi îi citi *Predica de pe munte* din *Evanghelie*.

Croitorul căzu pe gânduri. Şi când plecă acasă, după ce-şi încheiară socotelile, chibzui îndelung la ceea ce văzuse la Maria Semionovna, la ce îi spusese şi citise ea.

XVII

Piotr Nikolaici îşi schimbase purtarea faţă de ţărani, dar şi ţăranii se purtau altfel cu el. Nici nu trecuse anul, că aceştia tăiaseră deja douăzeci şi şapte de stejari şi dăduseră foc la arie şi la un şopron care nu era asigurat. Piotr Nikolaici hotărî că nu mai e chip să trăiască cu oamenii din partea locului.

Tot atunci Livenţovii căutau un vechil pentru moşiile lor, iar mareşalul nobilimii îl recomandase pe Piotr Nikolaici drept cel mai bun gospodar din judeţ. Moşiile Livenţovilor erau foarte întinse, dar nu aduceau niciun venit, iar ţăranii nu scăpau niciun prilej să profite. Piotr Nikolaici se apucă să pună lucrurile în ordine şi, după ce îşi dădu în arendă propria moşie, se mută cu nevastă cu tot în îndepărtata gubernie de pe Volga.

Piotr Nikolaici iubise dintotdeauna legea şi ordinea, însă acum, mai mult ca niciodată, nu putea să îngăduie ca gloata asta sălbatică, necioplită, care nesocotea legea, să pună mâna pe o proprietate ce nu-i aparţinea. Era bucuros că avea ocazia să le dea o lecţie şi se-apucă temeinic de treabă. Pe un ţăran îl băgă la puşcărie pentru că furase lemne, pe altul îl snopi în bătaie cu mâna lui, fiindcă nu se dăduse din drum şi nu îşi scosese căciula. Cât despre păşunile în dispută, pe care ţăranii le considerau proprietatea lor, Piotr Nikolaici îi anunţă că le va confisca vitele, dacă şi le mai lasă să pască acolo.

Veni primăvara şi ţăranii dădură drumul vacilor să pască pe fâneţele boierului, aşa cum făcuseră până atunci. Piotr Nikolaici adună toţi argaţii şi le porunci să bage vitele în ograda boierească. Ţăranii erau plecaţi la arat aşa că, în pofida ţipetelor femeilor, argaţii mânară vitele în curte. Întorşi de la muncă, sătenii veniră cu toţii la curtea boierului să-şi ceară vitele. Piotr Nikolaici ieşi la ei cu puşca pe umăr (tocmai se întorsese dintr-o inspecţie) şi îi anunţă că le dă înapoi doar dacă plătesc câte cincizeci de copeici de fiecare cornută şi câte zece copeici de fiecare oaie. Ţăranii începură să strige că păşunile sunt ale lor, că şi părinţii şi bunicii le avuseseră în stăpânire şi că nicio lege nu-ţi dă dreptul să pui mâna pe vitele altora.

— Dă-ne vitele înapoi, altfel o să iasă rău, ameninţă un bătrân năpustindu-se asupra lui Piotr Nikolaici.

— Ce-o să iasă rău? strigă Piotr Nikolaici, alb ca varul, apropiindu-se de bătrân.

— Dă-ni-le, că intrăm în păcat, şnapanule.

— Ce? zbieră Piotr Nikolaici şi îl plesni pe bătrân peste faţă.

— Să nu îndrăzneşti să ne baţi. Flăcăi, luaţi vitele cu forţa.

Mulţimea se apropie încet. Piotr Nikolaici dădu să plece, dar ţăranii nu-l lăsară. Încercând să-şi croiască drum, puşca se descărcă şi omorî un ţăran. Se iscă o încăierare cruntă. Piotr Nikolaici fu călcat în picioare şi, cinci minute mai târziu, trupul său desfigurat fu târât într-o râpă.

Ucigaşii au fost judecaţi de tribunalul militar, iar pe doi dintre ei i-au condamnat la moarte prin spânzurătoare.

XVIII

În satul din care era croitorul, cinci țărani bogați luau în arendă de la un moşier, pentru o mie de ruble, o sută cinci deseatine de pământ arabil gras, negru ca smoala, pe care, la rândul lor, îl dădeau în arendă mujicilor – unora cu optsprezece, altora cu cincisprezece ruble. Nicio bucată de pământ nu cobora mai jos de douăsprezece ruble. Astfel ieşea un câştig frumuşel. Arendaşii îşi opreau şi ei câte cinci deseatine şi pământul acesta le revenea gratis. Unul dintre cei cinci asociați muri într-o bună zi şi ceilalți îi propuseră croitorului şchiop să intre în tovărăşie cu ei.

Când să împartă pământul, croitorul nu bău vodcă, iar când veni vorba cât pământ să dea fiecăruia, croitorul spuse răspicat că toți trebuie să plătească la fel şi că nu trebuie să ia de la arendaşi bani în plus, ci doar atât cât trebuie.

— Cum aşa?

— Doar n-om fi păgâni. Asta şade bine boierilor, dar noi suntem creştini. Trebuie să urmăm cuvântul lui Dumnezeu. Aşa spune legea lui Hristos.

— Şi unde se găseşte legea asta, mă rog?

— Păi în carte, în *Evanghelie*. Veniți la mine duminică să vă citesc şi apoi o să discutăm.

Duminică, veniră la croitor nu chiar toți, ci doar trei, iar el începu să le citească.

După ce le citi cinci capitole din *Matei*, se apucară să discute. Toți ascultau, dar numai unul dintre ei, Ivan Ciuev, îşi însuşi cele auzite. Şi o făcu atât de temeinic, încât începu să trăiască întru totul după cuvântul Domnului. Familia lui îi călcă pe urme. El renunță la pământul de prisos, oprindu-şi doar partea ce i se cuvenea.

Şi oamenii au prins să vină la croitor şi la Ivan. Au început să înțeleagă şi, înțelegând, s-au lăsat de fumat, de băutură, nu s-au mai certat aruncând vorbe de ocară, ba chiar se ajutau unii pe ceilalți. N-au mai mers la biserică, iar icoanele le-au dus popii. Aşa s-a întâmplat în şaptesprezece gospodării. Şaizeci şi cinci de suflete cu totul. Speriat de

toate acestea, preotul l-a înştiinţat pe arhiereu. Acesta a chibzuit cum să facă şi a hotărât să-l trimită în sat pe arhimandritul Misail, fostul profesor de religie de la liceu.

XIX

Arhiereul îl pofti pe Misail să se aşeze şi se apucă să-i povestească despre cele întâmplate în eparhia sa.

— Pricina tuturor relelor e că ei sunt săraci cu duhul şi neştiutori. Tu eşti un om învăţat, mă bizui pe tine. Mergi de cheamă oamenii şi lămureşte-i de faţă cu toată lumea.

— Dacă Sfinţia Voastră îmi dă binecuvântarea, îmi voi da toată silinţa, spuse părintele Misail.

Misiunea aceasta îl bucura. Orice prilej de a-şi dovedi credinţa îi aducea bucurie. Convertindu-i pe ceilalţi, se convingea tot mai puternic de propria-i credinţă.

— Dă-ţi toată silinţa. Mi se rupe sufletul pentru turma mea, îi spuse arhiereul, luând fără grabă cu mâinile sale albe şi grăsulii paharul cu ceai pe care i-l întindea slujitorul.

— De ce-mi dai în fiecare zi aceeaşi dulceaţă? Adu-mi alta, se întoarse el către slujitor. Tare mă doare sufletul, foarte tare, continuă el adresându-se lui Misail.

Misail era încântat să-şi dovedească zelul. Însă, fiind un om modest, ceru bani de drum şi, de teamă că norodul necioplit ar putea să i se împotrivească, ceru şi de la guvernator o dispoziţie ca, la nevoie, poliţia locală să-i vină în ajutor.

Arhiereul aranjă totul după dorinţa lui, iar Misail, după ce îşi pregăti cu ajutorul servitorului şi al bucătăresei o ladă cu provizii trebuincioase, căci avea să meargă într-un loc uitat de lume, o porni la drum. Plecând în această misiune, Misail încerca un sentiment plăcut, avea conştiinţa însărcinării primite. Totodată i se risipea orice îndoială în ce priveşte propria-i credinţă, ba mai mult, era pe deplin încredinţat de adevărul ei.

Gândurile sale se îndreptau nu spre esența credinței, în care el vedea o axiomă, ci spre negarea acelor argumente care atingeau formele ei exterioare.

XX

Preotul satului şi preoteasa îl primiră pe Misail cu mare cinste şi a doua zi chemară la biserică tot norodul. Misail ieşi în amvon în odăjdii noi de mătase, cu crucea pe piept şi părul pieptănat cu grijă. Alături şedea preotul, ceva mai încolo paracliserii şi cântăreții, iar la uşile laterale – polițiştii. Veniseră şi sectanții, în cojoacele lor învechite şi slinoase.

După slujbă, Misail ținu o predică, în care povățui pe fiii rătăcitori să se întoarcă în sânul bisericii mamă, amenințându-i cu chinurile iadului şi făgăduind iertare deplină celor care se vor căi.

Sectanții tăceau. Dar când au început să le pună întrebări, au răspuns.

Întrebați de ce s-au îndepărtat de biserică, ei răspunseră că biserica cinsteşte chipuri de lemn, făcute de mâna omului, şi că în *Scriptură* nu scrie aşa ceva, ba chiar mai mult, prorocii afirmă contrariul. Când Misail îl întrebă pe Ciuev dacă e adevărat că ei numesc sfintele icoane – scânduri, acesta îi răspunse: „Păi întoarce şi tu o icoană, care-o fi, şi ai să te convingi cu ochii tăi”. Când îi întrebară de ce nu recunosc preoțimea, ei răspunseră că în *Scriptură* stă scris: „În dar ați luat, în dar să dați”, însă popii îşi împart harul numai pe bani. Toate încercările lui Misail de a se sprijini pe *Sfânta Scriptură*, se izbeau de obiecțiile calme şi neclintite ale croitorului şi ale lui Ivan, care trimiteau la *Scriptura* pe care o cunoşteau temeinic. Misail se mânie şi îi amenință cu puterea lumească. Sectanții îi răspunseră că în *Scriptură* se spune: „Dacă M-au prigonit pe Mine, şi pe voi vă vor prigoni”.

Discuțiile n-au dus la niciun rezultat şi totul s-ar fi încheiat cu bine, însă a doua zi, la slujbă, Misail a ținut o predică, vorbind despre cât de primejdioşi sunt cei care ademenesc şi afirmând că li s-ar cuveni pedeapsa cea mai grea, iar în rândul mulțimii care ieşea din biserică se răspândi

zvonul cum că păgânilor nu le-ar strica o lecție ca să nu mai tulbure poporul. Şi în aceeaşi zi, chiar când Misail se desfăta cu somon şi coregon argintiu, în compania arhiereului şi a unui inspector de la oraş, în sat se iscă o încăierare. Ortodocşii se îngrămădiseră în fața izbei lui Ciuev, aşteptându-i pe sectanți să iasă ca să-i snopească în bătaie. Aceştia din urmă erau vreo douăzeci, bărbați şi femei. Predica lui Misail, iar acum gloata pravoslavnicilor cu vorbele lor amenințătoare stârniseră în sectanți un sentiment de ură pe care nu-l mai încercaseră până atunci. Se înserа, femeile se pregăteau să mulgă vacile, dar pravoslavnicii nu se clinteau şi aşteptau. Când un băiat dădu să iasă, îl luară la bătaie şi-l goniră înapoi în izbă. Înăuntru sectanții discutau ce să facă, fără să ajungă la vreo înțelegere.

Croitorul spunea că trebuie să îndure şi să nu se apere. Ciuev, dimpotrivă, era de părere că dacă stau şi rabdă or să fie răpuşi până la unul, aşa că înşfăcă vătraiul şi ieşi din izbă. Pravoslavnicii se năpustiră asupra lui.

— Na-vă, după legea lui Moise, strigă el şi începu să dea în pravoslavnici, scoțând un ochi unuia dintre ei.

Ceilalți ieşiră în fugă din izbă şi se întoarseră pe la casele lor.

Ciuev a fost judecat şi condamnat la surghiun pentru încercare de convertire şi batjocorirea celor sfinte.

În schimb, părintele Misail a fost răsplătit şi făcut arhimandrit.

XXI

Cu doi ani în urmă, din ținuturile cazacilor de pe Don venise la studii la Petersburg o tânără frumoasă şi trupeşă, pe numele ei Turceaninova, o fată cu un aer oriental. Ea îl cunoscuse la Petersburg pe studentul Tiurin, fiul şefului *zemstvei* din gubernia Simbirsk, şi se îndrăgostise de el. Dar nu-l iubea cu acea dragoste obişnuită, animată de dorința de a-i deveni soție şi mamă a copiilor lui, ci cu o dragoste camaraderească ce se hrănea mai cu seamă din revolta şi ura amândurora nu doar față de regimul

existent, ci şi faţă de reprezentanţii săi, şi totodată din conştiinţa superiorităţii lor morale, culturale şi intelectuale asupra acestora.

Învăţa bine, reţinea cursurile cu uşurinţă şi îşi lua examenele. În plus, citea cu nesaţ toate cărţile noi. Era încredinţată că menirea ei nu e să facă copii şi să-i crească – ba chiar simţea scârbă şi dispreţ pentru aşa ceva –, ci să distrugă orânduirea existentă care încătuşa cele mai bune forţe ale poporului, iar pe de altă parte să le arate oamenilor drumul cel nou în viaţă pe care i-l dezvăluiseră scriitorii europeni din ultima vreme. Trupeşă, frumoasă şi rumenă în obraji, cu pielea albă, cu ochi negri şi sclipitori, ea stârnea în bărbaţi sentimente pe care nu le dorea şi pe care nici nu le putea împărtăşi, într-atât era de absorbită de activităţile ei propagandistice. Totuşi, îi plăcea că trezeşte aceste sentimente şi, chiar dacă nu se dichisea, nu-şi neglija aspectul. Era încântată că e pe placul bărbaţilor şi că poate să-şi arate disprețul sincer faţă de tot ceea ce alte femei preţuiesc atât de mult. Opiniile ei legate de metodele de luptă cu sistemul mergeau mai departe decât cele ale tovarăşilor săi şi ale prietenului ei, Tiurin. Ea admitea că în luptă sunt bune şi pot fi folosite toate mijloacele, inclusiv crima. Cu toate ideile ei revoluţionare, Katia Turceaninova era o femeie foarte bună la suflet şi gata oricând să renunţe fără să pregete la interesul, plăcerea şi bunăstarea sa în favoarea celorlalţi. Se bucura sincer ori de câte ori avea ocazia să facă un bine cuiva, fie el copil, bătrân sau animal.

Turceaninova îşi petrecea vara într-o capitală de gubernie pe Volga, la o prietenă a ei, învăţătoare la ţară. În acelaşi judeţ locuia şi Tiurin, la tatăl său. Toţi trei, împreună cu medicul judeţului, se vedeau des, făceau schimb de cărţi, purtau discuţii aprinse şi îşi arătau deschis indignarea faţă de situaţia din ţară. Moşia Tiurinilor se afla lângă cea a Livenţovilor, unde Piotr Nikolaici intrase vechil. Imediat după ce Piotr Nikolaici a sosit la moşie şi s-a apucat să facă ordine, tânărul Tiurin, observând spiritul independent şi dârzenia ţăranilor de pe moşia Livenţovilor în a-şi apăra drepturile, a început să se intereseze de ei, să meargă tot mai des în sat şi să discute cu ei, răspândind în rândurile lor teoria socialismului, în general, şi a naţionalizării pământului, în special.

Procesul care a început în urma uciderii lui Piotr Nikolaici a însemnat pentru cercul revoluționarilor din capitala guberniei un motiv temeinic de indignare pe care şi-au arătat-o cu curaj. Vizitele dese în sat ale lui Tiurin şi discuțiile cu țăranii au fost dezvăluite la judecată. S-a făcut o percheziție acasă la Tiurin, unde s-au găsit câteva manifeste revoluționare, aşa că studentul a fost arestat şi dus la Petersburg.

Turceaninova plecă să-l vadă la închisoare, dar nu i se dădu voie într-o zi oarecare, ci doar în ziua de vizite, când se întâlni cu Tiurin, cu două rânduri de zăbrele între ei. Indignarea ei spori şi mai tare în urma acestei întâlniri, dar ajunse la culme când un chipeş ofițer de jandarmi se arătă dispus să-i facă oarece favoruri dacă ea i-ar accepta propunerile. Lucrul acesta o aduse în ultimul grad de revoltă şi furie împotriva tuturor autorităților. Se duse să se plângă şefului poliției. Ca şi jandarmul, acesta îi repetă acelaşi lucru: că ei nu pot face nimic, că trebuie respectat ordinul ministrului. Aşa că înaintă un memoriu ministrului cerând o audiență, însă cererea îi fu respinsă. Atunci se hotărî să facă un gest disperat şi îşi cumpără un revolver.

XXII

Ministrul primea în audiență la ora lui obişnuită. Lăsă deoparte trei petiționari, îl primi pe guvernator, apoi se apropie de o femeie tânără şi frumoasă, cu ochii negri, îmbrăcată în negru, care stătea în picioare cu o hârtie în mâna stângă. Un licăr dezmierdător şi lasciv se aprinse în ochii ministrului la vederea frumoasei petiționare, însă amintindu-şi de poziția pe care o ocupa, făcu o față serioasă.

— Ce doriți? întrebă el, apropiindu-se de ea.

Fără să-i răspundă, ea scoase de sub pelerină mâna în care ținea revolverul şi, țintind pieptul ministrului, trase, fără să nimerească însă.

Ministrul încercă s-o prindă de mână, dar ea se smuci şi mai trase un foc. Ministrul o luă la fugă, iar fata fu prinsă. Tremura şi nu era în stare să

scoată o vorbă. Apoi izbucni brusc într-un râs isteric. Ministrul nici măcar nu era rănit.

Femeia aceasta era Turceaninova. Ea fu dusă în arestul preventiv. Ministrul, în schimb, după ce primi felicitări şi mărturii de compasiune de la persoane sus-puse, ba chiar şi de la suveran, numi o comisie de cercetare a complotului ce se soldase cu acest atentat.

Nu era vorba de niciun complot, fireşte, însă atât ofiţerii de poliţie, cât şi cei ai poliţiei secrete se apucară să cerceteze plini de zel firele complotului inexistent, dovedind cu scrupulozitate că-şi merită pe deplin leafa: se trezeau cu noaptea în cap, făceau percheziţie după percheziţie, copiau hârtii, cărţi, citeau jurnale, scrisori private, făceau în temeiul lor rezumate pe care le scriau cu caractere splendide pe hârtia cea mai bună, au anchetat-o nu o dată pe Turceaninova, au pus-o faţă în faţă cu diverşi suspecţi, cu intenţia de a scoate de la ea numele complicilor săi.

Ministrul era un om bun la suflet şi îi era grozav de milă de cazaca asta frumoasă şi trupeşă, dar îşi spunea că pe umerii lui stau îndatoriri grele, de stat, pe care el trebuie să le urmeze, oricât de greu i-ar veni. Şi când un fost coleg al său, un şambelan, prieten al Tiurinilor, îl întâlni la un bal al Curţii şi interveni în favoarea lui Tiurin şi a Turceaninovei, ministrul ridică din umeri, boţind panglica roşie de pe jiletca albă şi spuse:

— *Je ne demanderais pas mieux que de lâcher cette pauvre fillette, mais vous savez – le devoir*[192]*.*

Între timp, Turceaninova stătea în arestul preventiv, ciocănea calmă în perete, comunicând cu tovarăşii ei sau citea cărţile ce i se dădeau. Alteori însă era cuprinsă de furie şi deznădejde, se dădea cu capul de pereţi, ţipa şi râdea în hohote.

---

[192] Aş fi foarte bucuros să-i dau drumul acestei biete fete, dar ştiţi, nu mă lasă datoria (în fr., în orig.).

XXIII

Într-o zi, Maria Semionovna îşi ridicase pensia de la trezorerie şi, în drum spre casă, se întâlni cu un cunoscut al ei, un profesor.

— Ei, Maria Semionovna, ţi-ai încasat bănetul? îi strigă el de peste stradă.

— L-am încasat, îi răspunse Maria Semionovna. Mi-ajunge cât să-mi astup găurile.

— Hai că sunt ceva bănuţi, îţi astupi găurile şi-ţi mai şi rămân, spuse profesorul şi, luându-şi rămas-bun, îşi văzu de drum.

— Cu bine, îi răspunse Maria Semionovna şi, în timp ce îl petrecea pe profesor cu privirea, se ciocni de un om înalt cu mâini foarte lungi şi o faţă severă.

Dar, în apropierea casei, fu surprinsă să-l zărească din nou pe omul cu braţe lungi. Urmărind-o până o văzu intrată în casă, acesta mai zăbovi o vreme, se întoarse şi plecă.

Pe Maria Semionovna o încercă la început teama, apoi se întristă. Dar după ce intră în casă şi împărţi darurile bătrânului şi micuţului ei nepot Fedea, un băieţel limfatic, după ce o mângâie pe Trezorka, căţeluşa care scheuna de bucurie, se simţi din nou în largul ei. În cele din urmă îi dădu tatălui ei banii şi se apucă de treburi, care la ea nu se terminau niciodată.

Omul de care se ciocnise era Stepan.

De la hanul unde îl omorâse pe hangiu, Stepan n-o luase spre oraş. Curios lucru, amintirea crimei săvârşite nu numai că nu-l tulbura, ci, dimpotrivă, îi venea în minte de câteva ori pe zi. Îi făcea plăcere să se gândească că e în stare să comită o crimă atât de curat şi cu atâta dibăcie, fără ca nimeni să afle şi să-l împiedice s-o repete şi altă dată, împotriva altora. Stând în birt, cu un ceai şi o vodcă în faţă, îi cerceta pe cei din jur având în cap unul şi acelaşi gând: cum ar putea să-i ucidă. S-a dus să înnopteze la un consătean, cărăuş de meserie. Acesta nu era acasă. Stepan a spus că-l aşteaptă şi a intrat în vorbă cu femeia lui. Mai târziu însă, când ea s-a întors cu faţa spre cuptor, i-a trecut prin cap s-o ucidă. Uimit de gândul acesta, el a clătinat din cap, dojenindu-se de unul singur,

totuşi a scos cuțitul din carâmbul cizmei şi i-a tăiat beregata. Copiii au început să țipe, i-a ucis şi pe ei, după care a plecat în grabă, cu gândul să înnopteze altundeva. A tras la o cârciumă dintr-un sat şi a rămas acolo peste noapte.

A doua zi, s-a întors în capitala județului şi a auzit pe stradă discuția dintre Maria Semionovna şi profesor. Privirea ei îi dăduse fiori. Totuşi, se hotărî să pătrundă în casă şi să ia banii încasați de femeie în ziua aceea. În timpul nopții, sparse broasca şi intră în casa mare. Fiica mezină, cea măritată, îl auzi prima şi începu să țipe. Stepan o înjunghie pe loc. Se trezi şi ginerele şi sări la Stepan. Îl prinse de beregată şi se luptă îndelung cu el, însă Stepan îşi dovedi puterea. După ce-i făcu şi lui de petrecanie, Stepan, stârnit şi tulburat în urma încăierării, trecu în odaia alăturată, despărțită printr-un perete subțire, unde stătea culcată în pat Maria Semionovna. Se ridică, uitându-se la Stepan cu o privire îngrozită, dar blândă, în timp ce se tot închina. Privirea ei îl înfricoşă pe Stepan. Plecă ochii în pământ.

— Unde ții banii? întrebă el fără să ridice privirea.

Ea tăcea.

— Unde ții banii? repetă el, arătându-i cuțitul.

— Ce te-a apucat? Se poate una ca asta? întrebă ea.

— Vezi bine că se poate.

Stepan se apropie de ea, pregătindu-se s-o prindă de mâini ca să nu-l încurce, dar femeia nu-şi ridică brațele, nu se împotrivi, ci le duse la piept şi oftă din greu repetând:

— Oh, e mare păcat! Ce te-a apucat? Ai milă de tine. Nenoroceşti sufletele altora, dar mai cu seamă îl nenoroceşti şi pe-al tău... O-oh! strigă ea.

Stepan nu-i mai putu îndura glasul şi privirea şi îi reteză beregata cu cuțitul. „Ce s-o mai lungim atâta cu vorba!” Ea căzu pe pernă şi începu să horcăie, umplând perna de sânge. El o lăsă acolo şi se-apucă să cotrobăie prin casă, adunând lucrurile ce i se păreau de preț. După ce strânse tot ce era de luat, Stepan îşi aprinse o țigară, mai zăbovi puțin, îşi curăță hainele şi plecă. Credea că şi crima aceasta va trece neobservată ca şi cele dinainte, dar, până să găsească un loc de mas, se simți cuprins dintr-odată de o

sfârşeală care parcă îi muiase genunchii. Se culcă într-un şanţ şi zăcu acolo tot restul nopţii, toată ziua şi toată noaptea următoare.

Partea a doua

I

În timp ce zăcea în şanţ, lui Stepan i se arăta neîncetat chipul blând, scofâlcit şi speriat al Mariei Semionovna şi îi auzea glasul. „Se poate una ca asta?" – îi spunea ea cu glasul ei neobişnuit, peltic, tânguitor. Şi Stepan rememoră clipă cu clipă crima ce-o săvârşise. Îngrozit, închidea ochii şi îşi clătina capul pletos, de parcă ar fi încercat să alunge din el aceste gânduri şi amintiri. O clipă scăpa de ele, dar în locul lor apărea mai întâi o arătare neagră, apoi alta şi după ele se iveau şi mai multe arătări negre cu ochi roşii, toate se schimonoseau şi repetau întruna acelaşi lucru: „Ai isprăvit cu ea, acum isprăveşte şi cu tine, altfel n-o să-ţi dăm pace". Stepan deschidea ochii şi vedea iarăşi chipul femeii, îi auzea glasul, i se făcea milă de ea şi îl cuprindea frica şi scârba de el însuşi. Închidea iarăşi ochii şi iarăşi i se arătau creaturile negre.

A doua zi, spre seară, se ridică, se târî cu chiu, cu vai până la o cârciumă şi se-apucă de băut. Dar oricât bea, nu se ameţea deloc. Şedea la masă în tăcere şi dădea pe gât pahar după pahar. În crâşmă intră un uriadnic.

— Cum te cheamă? îl întrebă uriadnicul.

— Eu mi-s ăla care i-am înjunghiat ieri pe toţi ăia din Dobrotvorov.

L-au legat şi, după ce l-au ţinut o zi la secţia din sat, l-au trimis la închisoarea din capitala de gubernie. Gardianul-şef, recunoscându-şi fostul puşcăriaş scandalagiu, acum un criminal notoriu, îl luă în primire pe un ton plin de asprime:

— Bagă de seamă, tu să nu te pui cu mine, tună el pe un ton răguşit, încruntându-se şi scoţând în afară falca de jos. Cum am observat ceva, te-am şi omorât în bătaie. Nu mai fugi tu de la mine.

— La ce să mai fug, îi răspunse Stepan, plecându-şi privirea. Doar m-am predat singur.

— Tu să-ți ții gura. Şi când vorbeşte un şef, să faci bine să-l priveşti drept în ochi, zbieră gardianul şi îi trosni un pumn în falcă.

În acest răstimp, Stepan vedea iarăşi chipul femeii şi îi auzea glasul. Amenințările gardianului n-ajungeau până la el.

— Ce? întrebă el, venindu-şi în fire când simți pumnul în față.

— Hai-hai! Marş! Nu te mai preface!

Gardianul-şef se aştepta la scandaluri, la comploturi puse la cale în cârdăşie cu ceilalți puşcăriaşi, la încercări de evadare. Însă nu se întâmplă nimic din toate acestea. Ori de câte ori temnicerul sau chiar gardianul-şef îşi mai aruncau o privire prin vizetă în celulă, Stepan stătea pe sacul plin cu paie, cu capul sprijinit în palme şi mormăia întruna ceva. Nici în timpul interogatoriilor judecătorului de instrucție nu semăna cu ceilalți puşcăriaşi: era distrat, nu asculta întrebările, iar când pricepea ce e întrebat, răspundea atât de sincer, încât judecătorul de instrucție, deşi era deprins să-i încolțească pe inculpați cu şiretenie şi iscusință, încerca un sentiment asemănător celui pe care-l ai când te afli pe întuneric, la capătul unei scări, şi ridici piciorul să păşeşti pe o treaptă care nu există. Stepan îşi istorisea toate crimele, încruntându-şi sprâncenele şi cu privirea ațintită într-un punct, pe un ton simplu, serios, străduindu-se să-şi amintească toate amănuntele. „A ieşit desculț – povestea Stepan despre prima crimă – a rămas în prag şi atunci eu i-am tras una, de-a început pe loc să horcăie, apoi m-am dus numaidecât s-o termin şi cu nevastă-sa” ş.a.m.d. Când procurorul veni în inspecție prin celulele închisorii, îl întrebă pe Stepan dacă are vreo plângere şi dacă-i trebuie cumva ceva. El răspunse că nu-i trebuie nimic şi că nu-l supără nimeni. Făcând câțiva paşi pe coridorul rău mirositor, procurorul se opri şi-l întrebă pe gardianul-şef care-l însoțea cum se comportă acest deținut.

— Nu pot să-mi stăpânesc admirația, îi răspunse acesta, mulțumit că Stepan lăudase felul în care este tratat. Face două luni de când e la noi şi are o purtare exemplară. Mă tem doar să nu pună ceva la cale. E un om curajos şi de o forță neobişnuită.

II

În prima lună de închisoare pe Stepan îl chinuia necontenit una şi aceeaşi imagine: vedea peretele cenuşiu al celulei sale, auzea zgomotele din puşcărie – larma din celula comună de sub el, paşii santinelei pe coridor, ticăitul ceasului – şi în acelaşi timp o vedea pe ea, cu privirea ei blajină care-l biruise încă din clipa în care se întâlniseră pe stradă, îi vedea gâtul slab şi zbârcit, pe care îl retezase, şi în urechi îi suna glasul ei duios şi tânguitor, rostind peltic: „*Nenoroceşti sufletele altora, dar mai cu seamă îl nenoroceşti şi pe-al tău. Se poate una ca asta?*”. Apoi glasul amuțea şi i se arătau cele trei creaturi negre. Şi se iveau oricum, indiferent dacă-şi ținea ochii închişi sau deschişi. Când avea ochii închişi, îi apăreau mai desluşit. Când deschidea ochii, se făceau totuna cu uşile, cu pereții şi piereau puțin câte puțin, dar apoi apăreau iarăşi, încolțindu-l din trei părți, schimonosindu-se şi repetând întruna: „Isprăveşte, isprăveşte. Poți să-ți faci un laț, poți să-ți dai foc”. Şi atunci pe Stepan îl treceau fiorii şi se apuca să spună toate rugăciunile pe care le ştia: *Preasfântă Născătoare*, *Tatăl nostru*, care păreau să-i aducă linişte în suflet. În timp ce rostea rugăciunile, frânturi din viața lui începeau să i se deruleze în minte. Îşi amintea de tatăl şi de mama sa, de sat, apoi de câinele Volciok, de bunicul care stătea întins pe cuptor, de băncuța pe care se juca cu băieții; apoi îşi amintea de fete şi de cântecele lor, iar la urmă îi veneau în minte caii: cum i-au fost furați, cum l-au prins pe hoț şi cum l-a omorât el cu piatra. Îşi amintea şi de prima închisoare şi de cum ieşise de acolo, îşi aducea aminte şi de hangiul gras, şi de nevasta cărăuşului, de copii, apoi îşi amintea iarăşi de ea. Atunci îl lua cu călduri şi, azvârlind zeghea de pe umeri, sărea de pe patul de scânduri şi, ca o fiară în cuşcă, începea să măsoare cu paşi repezi celula strâmtă, de-a lungul şi de-a latul, întorcându-se brusc când ajungea în dreptul pereților umezi şi cenuşii. Şi începea iarăşi să spună rugăciuni, dar rugăciunile nu-l mai ajutau.

Într-una din lungile seri de toamnă, când vântul şuiera şi vuia prin burlane, istovit de-atâta alergătură prin celulă, Stepan se aşează pe pat şi simți că nu mai avea putere să lupte, că îl biruiseră arătările cele negre şi

că nu-i mai rămânea decât să se supună lor. Observase mai de mult răsuflătoarea sobei. Dacă agăța de ea o sfoară subțire sau fâşii înguste de pânză, acestea n-aveau cum să alunece. Dar totul trebuia rostuit cu judecată. Aşa că s-a pus pe treabă şi două zile a făcut fâşii din sacul pe care dormea (când intra gardianul în celulă, acoperea patul cu zeghea). Lega fâşiile cu noduri şi le punea în două ca să nu se rupă şi să-l țină. Câtă vreme pregătea toate acestea, nu se mai chinuia. Când isprăvi, făcu un laț, îl petrecu în jurul gâtului, se urcă pe pat şi se spânzură. Dar chiar când începu să-i iasă limba din gură, fâşiile se rupseră şi el căzu. Auzind zgomot, temnicerul intră în celulă. Acesta îl chemă pe felcer, iar pe Stepan îl duseră la spital. A doua zi îşi reveni complet, aşa că îl scoaseră de acolo, dar nu-l mai lăsară într-o celulă separată, ci într-una comună.

Celula comună o împărțea cu alți douăzeci de puşcăriaşi, dar se simțea de parcă ar fi fost singur: nu vedea şi nu vorbea cu nimeni, era muncit tot timpul de chinul de până atunci. Îi venea greu mai ales când toți dormeau, în timp ce el nu închidea un ochi. I se tot arăta femeia aceea, îi auzea glasul, apoi veneau din nou arătările cele negre cu ochii lor înspăimântători şi îl întărâtau.

Ca şi mai înainte, spunea rugăciuni şi, tot ca înainte, nu-i aduceau nicio alinare.

Într-o zi, după rugăciune, femeia îi apăru din nou în fața ochilor şi el începu s-o implore, să se roage de sufletul ei să-l elibereze, să-l ierte. Spre dimineață, se prăbuşi pe sacul mototolit şi căzu într-un somn adânc, iar în vis, ea se apropie de el cu gâtul său slab, zbârcit şi retezat.

— Ei, mă ierți?

Ea se uită la el cu privirea-i blândă, fără să-i răspundă nimic.

— Mă ierți?

Şi aşa o întrebă de trei ori. Dar ea tot nu-i răspunse nimic. Apoi el se trezi. De atunci s-a simțit uşurat şi parcă şi-a mai venit în fire. A privit în jur şi pentru prima oară a început să se apropie de tovarăşii lui de celulă şi să discute cu ei.

III

În aceeaşi celulă cu Stepan se găseau şi Vasili, care fusese din nou prins furând şi condamnat la exil, şi Ciuev, condamnat tot la surghiun. Cât era ziua de lungă, Vasili ori cânta cu glasul său minunat, ori le istorisea păţaniile sale tovarăşilor de celulă. În schimb, Ciuev lucra neobosit – îşi cosea câte o haină sau câte o rufă – sau citea din *Evanghelie* şi din *Psaltire*.

Întrebat de Stepan pentru ce fusese deportat, Ciuev îi răspunse că pentru adevărata credinţă a lui Hristos, fiindcă mincinoşii de popi nici nu vor să audă de cei ce trăiesc întru *Evanghelie* şi îi dau în vileag. Când Stepan îl întrebă mai departe ce spune legea *Evangheliei*, acesta îl lămuri că legea ei nu-ţi îngăduie să te rogi la chipuri făcute de mâna omului, că trebuie să te închini numai întru spirit şi adevăr. Şi îi povesti cum aflaseră această credinţă adevărată de la croitorul olog când se împărţea pământul.

— Şi cu faptele rele cum rămâne? întrebă Stepan.

— Totul e scris acolo.

Şi Ciuev îi citi:

„Când va veni Fiul Omului întru slava Sa şi toţi sfinţii îngeri cu El, atunci va şedea pe tronul slavei Sale. Şi se vor aduna înaintea Lui toate neamurile, şi-i va despărţi pe unii de alţii precum desparte păstorul oile de capre. Şi va pune oile de-a dreapta Sa, iar caprele de-a stânga. Atunci Împăratul va zice celor de-a dreapta Sa: Veniţi, binecuvântaţii Părintelui Meu, moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămând am fost şi Mi-aţi dat să mănânc; însetat am fost şi Mi-aţi dat să beau; străin am fost şi M-aţi primit. Gol am fost şi M-aţi îmbrăcat; bolnav am fost şi M-aţi cercetat; în temniţă am fost şi aţi venit la Mine. Atunci drepţii Îi vor răspunde, zicând: Doamne, când Te-am văzut flămând şi Te-am hrănit? Sau însetat şi Ţi-am dat să bei? Sau când Te-am văzut străin şi Te-am primit, sau gol şi Te-am îmbrăcat? Sau când Te-am văzut bolnav sau în temniţă şi am venit la Tine? Iar Împăratul, răspunzând, le va zice: Adevărat zic vouă, întrucât aţi făcut unuia dintr-aceşti fraţi ai Mei, prea mici, Mie Mi-aţi făcut. Atunci va zice şi celor de-a stânga: Duceţi-vă de la

Mine, blestemaților, în focul cel veşnic, care este gătit diavolului şi îngerilor lui. Căci flămând am fost şi nu Mi-ați dat să mănânc; însetat am fost şi nu Mi-ați dat să beau; Străin am fost şi nu M-ați primit; gol, şi nu M-ați îmbrăcat; bolnav şi în temniță, şi nu M-ați cercetat. Atunci vor răspunde şi ei, zicând: Doamne, când Te-am văzut flămând, sau însetat, sau străin, sau gol, sau bolnav, sau în temniță şi nu Ți-am slujit? Atunci le va răspunde, zicând: Adevărat zic vouă: Întrucât nu ați făcut unuia dintre aceştia prea mici, nici Mie nu Mi-ați făcut. Şi vor merge aceştia la osândă, iar drepții la viață veşnică”[193].

Vasili, care se aşezase pe jos în fața lui Ciuev şi ascultase cele citite, dădu din capul său frumos în semn de aprobare.

— Aşa-i drept, grăi el hotărât. Mergeți, blestemaților, la osândă veşnică, că n-ați hrănit pe nimeni şi v-ați îmbuibat doar voi. Aşa le trebuie. Ia dă-ncoa’ să citesc şi eu nițel, adăugă el, dornic să le-arate cum ştie el să citească.

— Dar oare iertarea are să vină? întrebă Stepan, care ascultase în tăcere, cu capul pletos în pământ.

— Stai aşa, taci o clipă, îi spuse Ciuev lui Vasili, care repeta întruna că bogații nici nu l-au hrănit pe străin, nici nu s-au dus să-l vadă în temniță. Stai aşa, ce Dumnezeu, repetă Ciuev, răsfoind *Evanghelia*. Găsind pasajul pe care-l căuta, Ciuev netezi pagina cu mâna lui puternică şi mare, care se albise în închisoare.

— ”Şi duceau şi alți doi făcători de rele, ca să-i omoare împreună cu El – cu Hristos adică, începu Ciuev. Şi când au ajuns la locul ce se cheamă al Căpățânii, L-au răstignit acolo pe El şi pe făcătorii de rele, unul de-a dreapta şi altul de-a stânga. Iar Iisus zicea: Părinte, iartă-le lor, că nu ştiu ce fac [...]. Şi poporul sta privind, iar căpeteniile îşi băteau joc de El, zicând: Pe alții i-a mântuit; să Se mântuiască şi pe Sine însuşi, dacă El este Hristosul, Alesul lui Dumnezeu. Şi Îl luau în râs şi ostaşii, care se apropiau aducându-I oțet. Şi zicând: Dacă Tu eşti regele iudeilor,

---

[193] *Matei*, 25, 31-46 (n.a.).

mântuieşte-Te pe Tine însuți! Şi deasupra Lui era scris cu litere greceşti, latineşti şi evreieşti: Acesta este regele iudeilor. Iar unul dintre făcătorii de rele Îl hulea zicând: Nu eşti Tu Hristosul? Mântuieşte-Te pe Tine Însuți şi pe noi. Iar celălalt, răspunzând, îl certa, zicând: Nu te temi tu de Dumnezeu, că în aceeaşi osândă eşti? Şi noi pe drept, căci noi primim cele cuvenite după faptele noastre; Acesta însă n-a făcut niciun rău. Şi zicea lui Iisus: Pomeneşte-mă, Doamne, când vei veni în Împărăția Ta. Şi Iisus i-a zis: Adevărat grăiesc ție, astăzi vei fi cu Mine în rai!"[194]

Stepan şedea dus pe gânduri fără să scoată o vorbă. Părea că ascultă, dar nu mai pricepea nimic din cele ce citea Ciuev mai departe.

„Carevasăzică iată ce înseamnă credința adevărată, se gândea el. Vor fi mântuiți doar cei care au dat să mănânce şi să bea săracilor, care s-au dus să-i vadă pe cei aflați în temniță. Iar cei care n-au făcut nimic din toate acestea vor ajunge în iad. Şi totuşi tâlharul nu s-a căit decât pe cruce, da' tot a ajuns în rai". Stepan nu vedea aici nicio nepotrivire; dimpotrivă, un lucru îl adeverea pe celălalt: milostivii vor ajunge în rai, iar nemilostivii vor sfârşi în iad. Aşadar, reiese că toți trebuie să fie milostivi, iar faptul că Hristos l-a iertat pe tâlhar înseamnă că şi Hristos era milostiv. Toate aceste lucruri erau cu totul noi pentru Stepan. Se mira doar de ce până atunci îi fuseseră ascunse. Aşa că din clipa aceea începu să-şi petreacă timpul liber cu Ciuev, punându-i tot felul de întrebări şi ascultându-l. Şi, ascultând, înțelegea. I se dezvălui astfel înțelesul în mare al întregii învățături, acela că oamenii sunt frați şi că trebuie să se iubească şi să aibă milă unul de celălalt şi atunci tuturor le va fi bine. Şi când asculta, îşi însuşea ca pe ceva uitat, dar cunoscut, tot ceea ce întărea înțelesul în linii mari al acestei învățături şi nu lăsa la o parte ceea ce nu-l confirma, punând asta pe seama lipsei sale de înțelegere.

Şi din momentul acela Stepan deveni alt om.

---

[194] *Luca*, 23, 32-43 (n.a.).

IV

Stepan Pelagheiuşkin fusese şi până atunci un om blajin, dar în ultima vreme schimbarea ce se petrecuse într-însul îi uimea din cale-afară şi pe gardianul-şef, şi pe temniceri, şi pe tovarăşii săi de celulă. Fără să i se ordone, făcea toate muncile mai grele înaintea celorlalţi, curăţând până şi hârdăul din celulă. Dar, în pofida acestei supuneri, tovarăşii săi de puşcărie îl respectau şi se temeau de el, cunoscându-i fermitatea şi forţa fizică neobişnuită, mai ales după istoria cu cei doi vagabonzi care se năpustiseră asupra lui, dar de care se descotorosise, rupându-i braţul unuia dintre ei. Vagabonzii se apucaseră să joace cărţi cu un deţinut tânăr destul de înstărit căruia îi luaseră cam tot ce avea. Stepan îi sărise în apărare, şi recuperase toţi banii pe care-i câştigaseră vagabonzii. Aceştia începuseră să-l înjure, apoi săriseră la bătaie, dar el îi dovedise pe amândoi. Când gardianul-şef a căutat să afle de la ce se iscase cearta, vagabonzii i-au spus că Pelagheiuşkin îi luase la bătaie. Stepan n-a încercat să-şi dovedească nevinovăţia. Şi-a primit supus cele trei zile de carceră şi apoi a fost mutat într-o celulă separată.

Stepan îndura cu greu traiul în celula separată, fiindcă era departe de Ciuev şi de *Evanghelie*. Pe lângă asta, se temea că ea îi va apărea din nou şi că se vor întoarce arătările cele întunecate. Dar n-avu nicio vedenie. Sufletul îi era prea plin de ceva nou, ce-i aducea mulţumire sufletească. Singurătatea sa ar fi fost prilej de bucurie, dacă ar fi putut citi şi dacă ar fi avut cu el o *Evanghelie*. Ar fi căpătat el o *Evanghelie*, dar nu ştia să citească.

Pe când era copil, se-apucase să înveţe alfabetul după metoda bătrânească: az, buki, vedi[195], dar, pentru că nu-l ducea capul, n-a trecut de alfabet şi n-a putut să priceapă cu niciun chip cum se leagă silabele, aşa că a rămas fără carte. Acum însă era hotărât să înveţe să citească şi îi ceru gardianului o *Evanghelie*. Acesta îi aduse una şi Stepan se apucă de

---

[195] Primele litere din alfabetul slavon.

treabă. Recunoştea literele, dar îi era cu neputinţă să lege vreo silabă. Oricât îşi bătea capul să înţeleagă cum se formează cuvinte din litere, nu se lega nimic. Nopţi în şir nu punea geană pe geană, nu îi ardea de mâncare şi de atâta tristeţe îl năpădiră păduchii, de care nu mai putea scăpa.

— Ce-i, tot nu i-a dat de cap? îl întrebă temnicerul într-o zi.

— Nu.

— Da' *Tatăl nostru* îl ştii?

— Îl ştiu.

— Păi citeşte-l. Uite aici!

Şi temnicerul îi arătă pasajul din *Evanghelie* unde se afla *Tatăl nostru*.

Stepan începu să citească *Tatăl nostru*, comparând literele pe care le ştia cu sunetele cunoscute. Şi dintr-odată i se dezlegă taina îmbinării literelor şi începu să citească. A fost o mare bucurie pentru el. Şi de-atunci nici că s-a mai oprit din citit, iar înţelesul care i se dezvăluia puţin câte puţin din cuvintele pe care le alcătuia cu greu căpăta o importanţă şi mai mare.

De-acum, singurătatea nu-l mai apăsa, ci îl bucura. Era cu totul absorbit de ocupaţia sa şi nu se bucură deloc când îl mutară la loc într-o celulă comună, pentru a face loc unor deţinuţi politici, tocmai aduşi în închisoare.

V

Acum, nu Ciuev, ci Stepan era cel care citea adeseori din *Evanghelie* în celulă şi, în timp ce unii deţinuţi cântau cântece necuviincioase, alţii ascultau ce citea sau ce discuta despre cele citite. Dintre toţi, doi îl ascultau întotdeauna în tăcere şi cu luare-aminte: Mahorkin, un ucigaş condamnat la ocnă, care îndeplinea şi sarcina de călău, şi Vasili, care fusese prins furând şi îşi aştepta judecata în aceeaşi închisoare. De când era închis, Mahorkin îşi îndeplinise de două ori îndatoririle de călău şi de fiecare dată fusese nevoit să meargă în alte închisori, pentru că nu se

găsea nimeni să execute sentințele judecătorilor. Țăranii care îl omorâseră pe Piotr Nikolaici fuseseră judecați de un tribunal militar şi condamnați la moarte prin spânzurătoare.

Pe Mahorkin îl chemară la Penza ca să-şi facă treaba de călău. Înainte, când se iveau asemenea cazuri, Mahorkin îi scria pe loc – ştia bine carte – o hârtie guvernatorului, în care îl anunța că e trimis la Penza pe post de călău şi, prin urmare, îl ruga pe şeful guberniei să-i acorde diurna cuvenită; acum însă, spre uimirea directorului închisorii, anunță că n-are de gând să meargă şi că nu va mai face pe călăul.

— Ți s-a făcut de bătaie? zbieră directorul închisorii.

— Dacă-i vorba de bătaie, o s-o îndur, dar nicio lege nu spune să omori.

— Ce te-a apucat? Te-ai molipsit de la Pelagheiuşkin? Ia uite unde era prorocul în puşcărie. Stai că ți-arăt eu ție.

VI

Între timp, Mahin, liceanul care-l învățase pe Smokovnikov să falsifice cuponul, absolvise liceul şi Facultatea de drept. Datorită succesului pe care-l avea la femei, îndeosebi la fosta amantă a unui bătrân adjunct de ministru, fusese numit judecător de instrucție, deşi era foarte tânăr. Ajunsese un om de rea credință, înglodat în datorii, mare crai şi, pe deasupra, cartofor, dar fiind abil, isteț şi înzestrat cu o memorie bună, se descurca de minune în treburile judecătoreşti.

Mahin era judecător de instrucție chiar în circumscripția unde avea să fie judecat Stepan Pelagheiuşkin. Încă de la primul interogatoriu, Stepan îl uimi cu răspunsurile sale simple, sincere şi calme. Mahin simțea fără să vrea că omul care-i stătea înainte, ferecat în lanțuri şi ras în cap, adus sub escortă şi aflat sub paza a doi soldați care aveau să-l ducă înapoi ca să-l pună iarăşi sub lacăt, era cu desăvârşire liber şi ajunsese la o înălțime morală de neatins pentru el. Tocmai de aceea, în timp ce-l chestiona, Mahin îşi făcea întruna curaj şi se îmbărbăta să nu se piardă cu firea şi să nu se încurce. Îl uimea felul în care Stepan vorbea despre faptele săvârşite,

ca despre nişte lucruri întâmplate cândva demult, pe care nu el le săvârşise, ci altcineva.

— Şi nu ți-a fost milă de ei? îl întrebă Mahin.

— Nu. Pe atunci nu înțelegeam.

— Bine, dar acum?

Stepan zâmbi trist.

— Acum să mă ardă de viu şi n-aş face aşa ceva.

— De ce?

— Fiindcă am înțeles că toți oamenii sunt frați.

— Cum aşa? Şi eu îți sunt frate?

— Sigur că da.

— Cum vine asta: îți sunt frate, dar te trimit la ocnă?

— Fiindcă nu înțelegeți.

— Ce nu înțeleg?

— Nu înțelegeți de vreme ce mă judecați.

— Bine, să continuăm. Pe urmă unde te-ai dus?...

Dar, înainte de orice, pe Mahin l-au uimit cele aflate de la gardianul-şef în legătură cu felul în care Pelagheiuşkin îl influențase pe călăul Mahorkin care, cu riscul de a fi pedepsit, refuzase să-şi îndeplinească îndatoririle.

VII

La o serată la familia Eropkin, unde se aflau şi două domnişoare – fete bogate pe care Mahin le curta în acelaşi timp –, după ce s-au cântat romanțe (Mahin s-a distins prin talentul său muzical; se pricepea de minune şi să cânte, şi să acompanieze), acesta le povesti total nepăsător, dar cu precizie şi lux de amănunte – avea o memorie extraordinară – despre ciudatul criminal care reuşise să convertească un călău. De aceea şi reuşea Mahin să rețină şi să povestească totul atât de bine, pentru că îi privea întotdeauna cât se poate de indiferent pe oamenii cu care avea de-a face. Pentru că nu se punea în starea sufletească a celorlalți, nu se pricepea s-o facă, putea să-şi amintească perfect tot ce se întâmpla cu ei,

ce făceau şi spuneau. Însă Pelagheiuşkin chiar îi trezise interesul. Nu pătrunsese în sufletul lui Stepan, însă, fără să vrea, se întrebase ce-o fi în sufletul lui şi, negăsind răspuns, dar simțind că dăduse peste un caz deosebit, povesti la serată întreaga istorie: cum fusese convertit călăul, ce-i relatase gardianul-şef, cât de bizară era purtarea lui Pelagheiuşkin, cum citeşte din *Evanghelie* şi ce influență puternică are asupra tovarăşilor săi de puşcărie.

Povestea lui Mahin stârni interesul tuturor, dar mai ales al Lizei, mezina familiei Eropkin, o fată de optsprezece ani care tocmai se întorsese de la pension şi îşi revenea din bezna şi din constrângerea ipocriziei în care crescuse, asemeni celui care iese la suprafață de la fundul apei şi trage cu nesaț în piept aerul proaspăt al vieții. Ea începu să-l chestioneze pe Mahin cum şi de ce a avut loc această transformare cu Pelagheiuşkin, iar Mahin îi istorisi ce auzise de la Stepan despre ultima crimă: cum acea femeie atât de bună, ultima ucisă, prin blândețea, umilința şi curajul în fața morții, îl biruise şi-i deschisese ochii şi cum mai târziu lectura *Evangheliei* îi desăvârşise schimbarea.

Mult timp în noaptea aceea, Liza Eropkina nu putu să adoarmă. De câteva luni bune, în sufletul ei se dădea o luptă între viața de lume, spre care o ademenea sora ei, şi pasiunea pentru Mahin, la care se adăuga dorința de a-l aduce pe drumul cel bun. Iar dorința aceasta din urmă se dovedise a fi cea mai puternică. Mai auzise şi înainte de femeia ucisă. Acum însă, după această moarte înfiorătoare şi după ce-i povestise Mahin prin vorbele lui Pelagheiuşkin, ajunsese să cunoască în cele mai mici amănunte istoria Mariei Semionovna care o uimise.

Pe Liza o cuprinse dorința arzătoare de a fi ca Maria Semionovna. Fiind bogată, se temea că Mahin o curtează doar pentru banii ei. Aşa că se hotărî să-şi împartă moşia şi îi mărturisi lui Mahin această intenție.

Acesta, bucuros că are prilejul să-şi dovedească dragostea sa dezinteresată, îi spuse Lizei că o iubeşte, dar nu pentru banii ei, şi că această hotărâre, în care el vedea o dovadă de generozitate, îl impresionează profund. Între timp Liza începuse să se lupte cu maică-sa (moşia era părintească), care nu-i dădea voie s-o împartă. Mahin era de

partea Lizei. Şi cu cât o ajuta mai mult, cu atât pătrundea mai adânc în această lume a aspirațiilor spirituale pe care o întruchipa Liza, o lume nouă pentru el, care-i fusese cu desăvârşire străină până atunci.

VIII

În celulă domnea o linişte deplină. Stepan stătea întins în patul lui de scânduri, dar încă nu adormise. Vasili se apropie de el, îl trase de picior şi-i făcu semn cu ochiul să se scoale şi să vină până la el. Stepan se dădu jos din pat şi se duse la Vasili.

— Frățioare, spuse Vasili, fii bun şi ajută-mă.

— Cu ce?

— Păi, uite... Vreau să fug.

Şi Vasili îi mărturisi lui Stepan că avea totul pregătit ca să fugă.

— Mâine pun de-o răzmeriță, spuse el arătând spre deținuții care dormeau. Ei or să dea vina pe mine şi pe urmă or să mă mute la etaj. Acolo ştiu eu ce şi cum. Tu doar să slăbeşti ivărul de la morgă.

— Asta pot s-o fac. Şi încotro ai să te duci?

— Unde-oi vedea cu ochii. Oare puțini oameni răi sunt în lumea largă?

— Asta aşa e, frate, doar că nu nouă ne e dat să-i judecăm.

— Ei, şi pe urmă, eu mi-s ucigaş? N-am omorât niciun suflet. Şi ce dacă am furat? Ce-i rău în asta? Păi ei nu-i jefuiesc pe-ai noştri?

— Asta-i treaba lor. Ei or să răspundă.

— Da' de ce să-şi bată joc de noi? Uite, eu am jefuit o biserică. Cui am făcut eu rău? Acum nu vreau să mă mai încurc cu prăvălii, vreau să pun mâna pe o avere zdravănă şi s-o împart oamenilor buni.

Între timp, un deținut se ridicase din pat şi trăgea cu urechea. Stepan şi Vasili se despărțiră.

A doua zi Vasili făcu întocmai cum îşi pusese în plan. Începu să se plângă că pâinea e necoaptă şi-i îndemnă pe toți deținuții să-l cheme pe gardianul-şef şi să-şi spună păsul. Acesta veni, îi înjură pe toți şi, aflând

că Vasili pusese la cale toată tărăşenia, ordonă să fie închis singur într-o celulă separată de la etaj.

Vasili atât aştepta.

IX

Vasili cunoştea bine celula de sus, unde fusese mutat. Ştia bine cum e făcută podeaua, aşa că, odată ajuns acolo, se şi apucă s-o desfacă. Când deschizătura ajunse destul de mare să se poată strecura prin ea, scoase grinzile tavanului de dedesubt şi sări la etajul de jos, în morga închisorii. În ziua aceea, pe masa de la morgă zăcea un cadavru. Tot acolo se găseau şi sacii pentru saltele. Vasili ştia asta şi de aceea se şi bizuia pe încăperea aceasta. Zăvorul de la uşa camerei fusese tras şi pus la loc de formă. Vasili ieşi pe uşă şi se duse în latrina care se construia la capătul coridorului. În latrină era o gaură care ducea de la etajul doi până la subsol. După ce nimeri uşa, Vasili se întoarse în morgă, luă pânza de pe mortul rece ca gheața (în timp ce o ridica, îi atinse mâna), apoi luă sacii, îi legă între ei ca să facă o frânghie pe care o duse în latrină; acolo, legă frânghia de o grindă şi coborî pe ea. Dar frânghia nu ajungea până la podea. El nu ştia dacă mai e mult sau puțin până jos, dar, neavând încotro, fiindcă stătea atârnat în aer, sări. Îşi răni picioarele, dar putea să meargă.

La subsol erau două ferestre. Ar fi putut să se strecoare, dar aveau gratii de fier. Trebuia să le scoată. Dar cu ce? Vasili începu să caute în jur. La subsol erau nişte capete de scânduri. Găsi o bucată, ascuțită la un capăt, şi începu să scoată cu ea cărămizile în care erau înfipte zăbrelele. Munci din greu la treaba asta. Cocoşii cântau de-acum a doua oară şi gratiile tot nu se clinteau. Până la urmă, ieşiră dintr-o parte. Vasili băgă scândura pe dedesubt şi se opinti cu toată forța, gratia se smulse cu totul, dar o cărămidă căzu cu zgomot. Ar fi putut să-l audă santinelele. Vasili încremeni. Peste tot era linişte. Se cățără pe fereastră. Ieşi afară. Acum trebuia să sară peste zid. Într-un colț al curții era o anexă. Trebuia să se cațăre pe ea şi de acolo să sară peste zid. Ar fi fost bună bucata de

scândură. Fără ea n-avea cum să ajungă sus. Vasili se târî înapoi în subsol. Apoi se strecură din nou cu scândura şi stătu în loc, trăgând cu urechea ca să-şi dea seama unde e santinela. Santinela, după cum îşi făcuse şi el socoteala, patrula pe cealaltă latură a pătratului curții. Vasili se apropie de anexă, propti scândura şi se urcă. Dar scândura alunecă şi el căzu. Vasili era în şosete. Le scoase ca să se agațe cu picioarele, propti din nou scândura, sări pe ea şi se prinse cu mâna de jgheab. „Doamne, nu te rupe, ține-mă!" Se agăță de jgheab cu putere şi iată-l cu un genunchi pe acoperiş. Santinela se apropie. Vasili se făcu una cu acoperişul şi încremeni. Santinela nu observă nimic şi se depărtă iarăşi. Vasili sări în picioare. Tabla trosneşte sub paşii lui. Încă un pas, doi şi gata, e la zid. Poate să-l atingă cu mâna. Un braț, apoi celălalt, apoi se întinde cu tot corpul şi iată-l pe zid. Măcar de nu s-ar lovi când o să sară. Vasili se răsuceşte, se agață cu mâinile, se întinde, ridică o mână, apoi pe cealaltă – Doamne, ajută! E pe pământ. Şi pământul e moale. Picioarele îi sunt întregi şi o ia la fugă.

Într-o mahala, Malania îi deschide uşa şi el se strecoară sub plapuma caldă, din petice, îmbibată cu miros de năduşeală.

X

Voinică, frumoasă, mereu calmă, fără copii, grasă ca o vacă stearpă, nevasta lui Piotr Nikolaici văzuse de la fereastră cum îi fusese omorât bărbatul şi apoi târât undeva, pe câmp. Aşa cum se întâmplă de obicei, la vederea acestui măcel, pe Natalia Ivanovna (aşa o chema pe văduva lui Piotr Nikolaici) a cuprins-o o spaimă cumplită ce i-a înăbuşit toate celelalte sentimente. Dar de îndată ce gloata s-a făcut nevăzută după gardul grădinii şi larma vocilor s-a potolit, iar Malania, fata în casă, a venit în fugă, desculță, cu ochii holbați, dându-i de ştire, de parcă ar fi fost prilej de bucurie, că Piotr Nikolaici fusese ucis şi azvârlit într-o râpă, din groaza de la început s-a înfiripat un sentiment nou, bucuria că a scăpat de un despot, cu ochii ascunşi în spatele ochelarilor săi negri, care vreme de

nouăsprezece ani o ținuseră în robie. Era înfricoşată de acest simțământ pe care nu l-ar fi recunoscut nici față de sine însăşi, darămite în fața altora. În timp ce-i spălau trupul sfârtecat, gălbejit şi păros şi-l aşezau în coşciug, o cuprinse groaza şi plânse în hohote. Când veni judecătorul de instrucție care se ocupa de cazurile deosebit de importante şi o interogă ca martoră, observă chiar în camera judecătorului doi țărani în lanțuri, socotiți drept principalii vinovați. Unul era bătrân, cu barba lungă, albă şi creață, cu fața senină, frumoasă şi severă. Celălalt, deloc bătrân, cam țigănos de felul lui, avea ochii negri strălucitori şi părul creț, vâlvoi. Ea declară ce ştia şi recunoscu în aceşti doi indivizi chiar pe cei care-l prinseseră primii de mâini pe Piotr Nikolaici. Cu toate că țăranul țigănos, fulgerând-o cu privirea şi rotindu-şi ochii de sub sprâncenele care se mişcau necontenit, îi spusese cu mustrare în glas: „E păcat, cucoană! Cu toții o să murim!”, nu i-a fost câtuşi de puțin milă de ei. Dimpotrivă, în timpul anchetei a încercat-o un sentiment de duşmănie şi a simțit nevoia să se răzbune pe ucigaşii soțului ei.

Dar o lună mai târziu, când cazul a fost mutat la tribunalul militar şi s-a dat sentința prin care opt oameni au fost condamnați la muncă silnică, iar alți doi, bătrânul cu barbă albă şi țigănuşul tuciuriu, cum îi spuneau ceilalți, la spânzurătoare, Natalia a simțit ceva neplăcut. Dar starea aceasta neplăcută, de îndoială, a trecut repede sub impresia actului solemn al judecății. De vreme ce autoritățile socotesc că aşa trebuie, atunci înseamnă că aşa e bine.

Execuția urma să aibă loc în sat. Când s-a întors duminică de la liturghie, Malania, în rochie nouă şi cu pantofi noi, a anunțat-o pe cucoană că se ridică spânzurătoarea şi că pe miercuri se aşteaptă un călău de la Moscova, iar rudele condamnaților jelesc întruna, de se-aude în tot satul.

Natalia Ivanovna n-a ieşit din casă, ca să nu vadă nici spânzurătoarea, nici lumea din sat. Avea o singură dorință: să se termine cât mai degrabă ce trebuia să se întâmple. Nu se gândea decât la ea şi puțin îi păsa de cei condamnați şi de familiile lor.

XI

Marți, la Natalia Ivanovna veni în vizită şeful de secție, pe care îl cunoştea. Ea îl cinsti cu vodcă şi ciuperci murate. După ce-şi bău vodca şi gustă câte ceva, şeful de secție o informă că execuția nu va mai avea loc a doua zi.

— Cum aşa? De ce?

— Ceva uimitor. Nu s-a putut găsi călău. Era unul la Moscova, dar, cum mi-a povestit fi-miu, omul a citit şi a răscitit *Evanghelia*, iar acum zice că nu mai poate să ucidă. Chiar el e condamnat pentru crimă la muncă silnică, iar acum, deodată, cică nu e în stare să omoare oameni, după cum spune legea. L-au amenințat cu bătaia cu vergile. Faceți cum voiți, zice, dar nu pot.

Natalia Ivanovna roşi brusc, mai mult chiar, gândurile ce i se buluceau în cap o făcură s-o treacă năduşelile.

— Oare e cu neputință să fie iertați?

— Cum să fie iertați odată ce au fost condamnați de tribunal? Numai țarul poate să-i ierte.

— Dar cum s-ar putea să afle țarul?

— Au dreptul să ceară grațierea.

— Din cauza mea îi execută, spuse toanta de Natalia Ivanovna. Iar eu îi iert.

Şeful de secție izbucni în râs.

— Prea bine, atunci cere dumneata grațierea.

— Se poate?

— Sigur că se poate.

— Dar mai e timp?

— Poți să trimiți o telegramă.

— Țarului?

— Şi țarului. De ce nu?

Vestea despre refuzul călăului, care era gata mai degrabă să sufere decât să ucidă, îi răscolise dintr-odată sufletul Nataliei Ivanovna, iar acel

sentiment de compasiune şi groază care fusese gata să izbucnească de câteva ori răzbătu la suprafață şi puse stăpânire pe ea.

— Dragul meu Filipp Vasilievici, scrie-mi telegrama. Vreau să-l rog pe țar să-i grațieze.

Şeful de secție clătină din cap.

— Oare n-om da de belea din pricina asta?

— Doar eu sunt răspunzătoare. Nu zic nimic de dumneata.

„Ce femeie bună, se gândi şeful de secție, e atât de cumsecade. Dacă şi a mea ar semăna cu ea, ar fi Raiul pe pământ, nu ca acum."

Şi şeful de secție îi scrise țarului următoarea telegramă: „Majestății Sale Imperiale, Împăratului. Preasupusa Majestății Voastre Imperiale, văduva asesorului de colegiu Piotr Nikolaevici Sventițki, care a fost ucis de țărani, căzând la sfintele picioare ale Majestății Voastre Imperiale (acest pasaj din telegramă îi plăcea deosebit de mult şefului de secție în timp ce-l compunea), vă imploră să-i grațiați pe țăranii cutare şi cutare, din gubernia, județul, plasa, satul cutare, condamnați la pedeapsa cu moartea".

Şeful de secție expedie chiar el telegrama, iar Natalia Ivanovna se bucură şi îşi simți sufletul uşurat. I se părea că dacă ea, văduva celui ucis, iartă şi cere grațierea vinovaților, țarul n-are cum să nu-i grațieze.

XII

Liza Eropkin era într-o stare de permanentă exaltare. Cu cât păşea mai adânc pe calea vieții creştineşti care i se înfățişase, cu atât devenea mai încredințată că aceasta e calea cea dreaptă şi cu atât mai mult i se umplea inima de bucurie.

Acum avea două țeluri ce-i erau aproape de suflet: primul, să-l convertească pe Mahin sau, cum îşi spunea ea, să-l întoarcă la el însuşi, la firea lui bună, minunată. Îl iubea şi în lumina dragostei sale descoperise ceea ce era divin în sufletul lui şi se regăsea în sufletul tuturor oamenilor. Dar ea vedea în această temelie a vieții, comună tuturor oamenilor, o

bunătate, o gingăşie şi o superioritate care-i erau proprii numai lui. Al doilea ţel era să nu mai fie bogată. Întâi de toate, voia să scape de avere ca să-l pună la încercare pe Mahin. Apoi voia lucrul acesta pentru sine, pentru sufletul ei, aşa cum spunea *Evanghelia*. În primul rând se apucă să-şi împartă avuţia în dreapta şi-n stânga, dar tatăl său îi puse stavilă. Mai mult însă decât el, îi slăbi avântul mulţimea care dăduse năvală, cerându-i bani personal ori prin scrisori. Atunci se hotărî să-l roage pe un stareţ, renumit prin sfinţenia vieţii sale, să-i primească banii şi să dispună de ei cum crede el că-i mai bine. Auzind acestea, tatăl ei se mânie şi în timpul unei discuţii aprinse o făcu nebună şi psihopată şi o ameninţă că va lua măsuri ca s-o ferească de ea însăşi, ca pe o nebună.

Liza se molipsi de tonul mânios şi supărat al tatălui şi, fără să-şi dea seama cum, izbucni în lacrimi de furie şi îi aruncă tatălui său tot felul de cuvinte grele, făcându-l despot, ba chiar om lacom de câştig.

Apoi îi ceru iertare. El îi spuse că nu e supărat, dar fata vedea că se simţea jignit şi că în străfundul sufletului său încă n-o iertase. Cu Mahin nu voia să discute despre asta. Iar sora ei, văzând că Mahin o iubeşte pe Liza şi fiind geloasă din pricina asta, se înstrăinase cu totul. Liza n-avea cui să împărtăşească ce simte, nici cui să-şi spună păsul.

„În faţa Domnului trebuie să mă căiesc", îşi spuse ea. Şi, cum erau în postul mare, se hotărî să postească, iar la spovedanie să mărturisească totul duhovnicului şi să-i ceară sfatul cum să facă mai departe.

Nu departe de oraşul ei se afla mănăstirea unde trăia stareţul care ajunsese vestit pentru viaţa pe care o ducea, ca şi pentru învăţăturile, prevestirile şi vindecările puse în seama lui.

Stareţul primise o scrisoare de la bătrânul Eropkin în care îl prevenea din timp de sosirea fiicei sale şi de starea ei anormală de exaltare. El îşi mai exprima încrederea că stareţul o va aduce din nou pe calea cea dreaptă, calea de mijloc a oricărui bun creştin ce nu se abate de la condiţiile vieţii, aşa cum îi era dată.

Istovit de câtă lume primise în ziua aceea, stareţul o primi pe Liza şi o îndemnă cu blândeţe să fie cumpătată şi să se supună împrejurărilor date şi părinţilor săi. Liza tăcea, se roşise toată şi o treceau toate năduşelile,

dar când părintele încheie, se porni să-i spună cu lacrimi în ochi, la început şoväind, că Hristos a zis: „Lasă pe tatăl şi pe mama ta şi urmează-mă”. Apoi, înflăcărându-se tot mai mult, îi explică stareţului cum vede ea creştinismul. La început, acesta zâmbi reţinut şi o contrazise aducându-i ca argument învăţăturile obişnuite, apoi însă tăcu şi începu să ofteze repetând întruna: „Oh, Doamne!”.

— Bine, vino mâine să te spovedeşti, îi spuse el şi o binecuvântă cu mâna lui zbârcită.

A doua zi, stareţul o spovedi şi, fără să mai revină la discuţia din ajun, îi dădu drumul, refuzând scurt să ia pe umerii săi răspunderea de a dispune de averea ei.

Puritatea, devotamentul desăvârşit şi înflăcărarea acestei fete îl impresionară profund pe stareţ. De multă vreme voia să se rupă de lume, dar mănăstirea avea trebuinţă de munca lui care aducea venituri. Iar el îngăduia acest lucru, deşi într-un fel simţea că situaţia lui acolo e falsă. Îl socoteau un sfânt, un făcător de minuni, însă el nu era decât un om slab, robit succesului. Iar sufletul acestei fete care i se mărturisise îl făcu să vadă limpede şi înlăuntrul sufletului său. Îşi dădu seama cât de departe se găsea de ceea ce ar fi dorit să fie şi încotro îl trăgea inima.

Curând după vizita Lizei, s-a încuiat în chilie şi abia după trei săptămâni a ieşit să slujească în biserică. După slujbă a rostit o predică în care şi-a recunoscut greşelile şi a scos la iveală păcatele oamenilor, chemându-i la căinţă.

La fiecare două săptămâni ţinea predici, la care venea tot mai multă lume. Iar faima sa de predicator se răspândea cu repeziciune. Predicile sale erau deosebite, se remarcau prin îndrăzneală şi sinceritate. Şi de aceea aveau un efect atât de puternic asupra celorlalţi.

XIII

În acest răstimp, Vasili a făcut întocmai ce-şi propusese. Într-o noapte, cu ajutorul unor tovarăşi, pătrunse în casa unui bogătaş, Krasnopuzov.

Ştia cât e de zgârcit şi de desfrânat. Se strecură în biroul lui şi luă treizeci de mii de ruble. Apoi îşi urmă planul punct cu punct. Se lăsă până şi de băut şi se apucă să împartă banii furaţi mireselor sărace. Le înzestra, răscumpăra din datorii, iar el stătea ascuns. Singura lui grijă era să împartă banii cum se cuvine. Dădea bani şi poliţiei, aşa că oamenii legii nu-l mai căutau.

Inima îi era plină de bucurie. Şi când, în cele din urmă, a fost prins, la tribunal s-a lăudat râzând că banii stăteau rău la bogătanul burtos care nici măcar nu le mai ştia socoteala, în timp ce el, Vasili, îi făcuse din nou să circule, ajutându-i pe oamenii cumsecade.

Iar apărarea lui a fost atât de veselă şi binevoitoare, încât juraţii erau cât pe-aci să-l achite. L-au condamnat, totuşi, la deportare.

Vasili le-a mulţumit, prevenindu-i că o să fugă din nou.

XIV

Telegrama trimisă de Sventiţkaia ţarului rămase fără urmări. Comisia de petiţii hotărî mai întâi că nici măcar nu e cazul să-l informeze pe ţar în legătură cu ea, iar mai târziu, în timpul unui dejun la palat, când veni vorba de cazul Sventiţki, directorul îl anunţă pe ţar că soţia celui ucis de ţărani îi trimisese o telegramă.

— *C'est très gentil de sa part*[196], spuse o doamnă din familia imperială.

Dar suveranul oftă, ridică din umerii împodobiţi cu epoleţi şi spuse: „Legea!", întinzând paharul în care lacheul turnă vin spumos de Moselle. Toţi se prefăcură uimiţi de înţelepciunea cuvântului rostit de împărat. Şi nu se mai pomeni nimic de telegramă. Iar cei doi ţărani, cel bătrân şi cel tânăr, fură spânzuraţi de un călău tătar, ucigaş fioros şi atins de sodomie, adus din Kazan.

---

[196] Foarte drăguţ din partea ei (în fr., în orig.).

Bătrâna vru să îmbrace trupul moşneagului ei cu cămaşă albă, să-i pună în picioare obiele albe şi cizme noi, dar nu-i dădură voie şi cei doi spânzurați fură îngropați în aceeaşi groapă după gardul cimitirului.

— Prințesa Sofia Vladimirovna mi-a spus că e un predicator extraordinar, îi spuse într-o zi fiului său mama țarului, împărăteasa cea bătrână. *Faites le venir. Il peut prêcher à la cathédrale*[197].

— Nu, mai bine să predice la noi, spuse împăratul şi porunci ca Isidor să fie invitat la palat.

Toate persoanele de vază se adunară în capela palatului. Prezența noului predicator, atât de neobişnuită, era un adevărat eveniment.

Apăru un bătrânel cărunt şi slăbuț care îi cuprinse pe toți cu privirea şi rosti: „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh” şi apoi îşi începu predica.

La început, totul a mers bine, dar cu cât înainta, era din ce în ce mai rău. *„Il devenait de plus en plus agressif”*[198], avea să remarce mai târziu împărăteasa. Tuna şi fulgera contra tuturor. Vorbea despre execuții. Punea necesitatea pedepsei cu moartea pe seama proastei guvernări. Cum se poate să ucizi oameni într-o țară creştină?

Toți se uitau unul la altul, preocupați doar de lipsa de cuviință a predicii şi de situația jenantă în care se afla țarul, însă nimeni n-a spus nimic. După ce Isidor rosti „Amin”, mitropolitul se apropie şi-l chemă la el.

După discuția cu mitropolitul şi cu procurorul general, bătrânelul fu trimis îndată înapoi la mănăstire, dar nu la a lui, ci la cea din Suzdal, unde era stareț şi conducător părintele Mihail.

XV

Toți se prefăceau că nu se întâmplase nimic neplăcut în timpul predicii lui Isidor şi nimeni nu mai aminti de ea. Până şi țarul trăia cu impresia că

---

[197] Invită-l aici. Poate să predice la catedrală (în fr., în orig.).

[198] Devenea din ce în ce mai agresiv (în fr., în orig.).

vorbele stareţului nu lăsaseră nicio urmă asupra lui, dar, de vreo două ori în decursul zilei, îi veni în minte execuţia ţăranilor a căror graţiere o ceruse Sventiţkaia în telegrama ei. Peste zi, împăratul participă la o paradă, ieşi la plimbare, îi primi pe miniştri, apoi luă prânzul, iar seara merse la un spectacol de teatru. Ca de obicei, ţarul adormi de îndată ce puse capul pe pernă. În noaptea aceea îl trezi din somn un vis înfricoşător: pe un câmp era o puzderie de spânzurători în care se legănau cadavre, şi cadavrele astea scoteau limba, şi limbile lor se lungeau şi se tot lungeau. Şi cineva striga: „E opera ta, e opera ta”. Ţarul se trezi lac de sudoare şi căzu pe gânduri. Pentru prima oară chibzui la responsabilitatea ce-i apăsa pe umeri şi în minte îi veniră vorbele bătrânelului...

Dar el vedea doar de departe pe omul din sine şi nu era în stare să se dedice cerinţelor simple omeneşti din pricina cerinţelor ce-l copleşeau din toate părţile, în calitatea lui de suveran; iar să recunoască întâietatea cerinţelor omului în faţa obligaţiilor ţarului îi era cu neputinţă.

XVI

După ce-şi ispăşi a doua condamnare, Prokofi, flăcăul acela, odinioară dichisit, sprinten şi ambiţios, ieşi din închisoare un om sfârşit. Când era treaz, lenevea şi, oricât l-ar fi ocărât tatăl său, nu făcea decât să mănânce. Nu muncea deloc, ba chiar mai şterpelea câte un lucru ca să-l dea la cârciumă pe băutură. Trândăvea, tuşea şi scuipa. Doctorul la care se dusese îl ascultase la plămâni şi dăduse din cap.

— Ţie, frăţioare, îţi trebuie ceva ce n-ai.

— Păi mereu e aşa, asta se ştie.

— Bea lapte şi nu mai fuma.

— Acum e post şi nici vacă n-am.

Odată, era primăvară, toată noaptea n-a închis un ochi, se simţea trist şi îi venea să bea. De acasă nu mai avea ce să şterpelească. Îşi puse şapca pe cap şi ieşi. Merse pe uliţă şi ajunse la casa parohială. Grapa diaconului era rezemată de gardul de nuiele. Prokofi se apropie, aruncă grapa pe

umăr şi o porni către cârciuma Petrovnei. „Oi căpăta pe ea o sticlă de vodcă.” Dar nici nu se depărtă bine, că diaconul ieşi în prispă. Se luminase de-a binelea, aşa că-l văzu pe Prokofi cu grapa lui pe umăr.

— Hei, ce faci acolo? strigă diaconul.

Vecinii ieşiră din curți, îl înşfăcară pe Prokofi şi îl băgară la răcoare. Judecătorul de pace îl condamnă la unsprezece luni de închisoare.

Era toamnă. Prokofi fu mutat în spitalul închisorii. Îl chinuia o tuse de-i sfâşia tot pieptul. Şi nu putea nicicum să se încălzească. Cine era mai zdravăn nu tremura de frig. Prokofi însă tremura zi şi noapte. Gardianul-şef economisea lemne şi nu făcea focul în spital până în noiembrie. Prokofi suferea trupeşte, dar cel mai tare îl durea sufletul. Îi era lehamite de toate şi-i ura pe toți: şi pe diacon, şi pe gardianul-şef că nu încălzea sobele, şi pe temnicer, şi pe vecinul de pat, cel cu buza umflată şi roşie. Prinsese ură şi pe deținutul cel nou care tocmai fusese internat. Puşcăriaşul acesta era Stepan. Se îmbolnăvise de brâncă şi fusese adus la spital, unde-l aşezaseră în pat cu Prokofi. La început Prokofi l-a urât, mai târziu însă a ajuns să-l îndrăgească într-atât, că abia aştepta să stea de vorbă cu el. Numai după ce discuta cu el i se mai domolea tristețea din suflet. Stepan istorisea tuturor ultima crimă pe care o săvârşise şi ce efect avusese asupra lui.

— Nici pomeneală să țipe sau să se apere cumva, povestea el, ci doar „Na, spintecă. Să nu-ți fie milă de mine, zice, ci de tine”.

— Se ştie, fireşte, e teribil să ucizi un suflet; odată a fost nevoie să tai un berbec şi n-am simțit nicio bucurie. Uite că eu n-am ucis pe nimeni, de ce m-or fi nenorocit ticăloşii ăştia? N-am făcut nimănui niciun rău...

— Ei, o să se țină cont de toate.

— Unde?

— Cum unde? Dar Dumnezeu?

— Nu prea dă semne că ar exista. Eu unul, frate, nu cred. Mă gândesc că dacă mori, creşte iarba peste tine. Şi cu asta basta.

— Cum poți să gândeşti aşa? Câți oameni n-am omorât eu, iar ea, inimă de aur, nu alta, nu făcea decât să-i ajute pe cei din jur. Şi cum crezi tu că amândurora o să ne meargă la fel mai departe? Nu, stai să vezi...

— Aşadar tu crezi că sufletul rămâne după ce mori?

— D-apăi cum? Sigur că da.

Prokofi a tras mult până să moară. Se sufoca. Dar în ceasul din urmă simți deodată o uşurare. Atunci îl chemă pe Stepan.

— Ei, frate, rămâi cu bine. Se vede că mi-a sunat ceasul. Şi eu care mă temeam, da' acum nu mai simt nici urmă de frică. Numai de s-ar termina mai repede.

Şi Prokofi îşi dădu duhul în spital.

XVII

În acest răstimp, afacerile lui Evgheni Mihailovici mergeau din ce în ce mai rău. Magazinul era ipotecat. Marfa nu se vindea. În oraş se mai deschisese o prăvălie, iar dobânzile trebuiau plătite. Trebuia să se împrumute din nou cu dobândă. În cele din urmă prăvălia cu mărfuri a fost scoasă la vânzare. Evgheni Mihailovici şi nevastă-sa au dat fuga peste tot, dar n-au făcut rost de cele patru sute de ruble de care aveau nevoie pentru a-şi salva prăvălia.

Mai trăgeau oarecare speranță la negustorul Krasnopuzov a cărui ibovnică o cunoştea pe soția lui Evgheni Mihailovici. Însă de-acum tot oraşul aflase că Krasnopuzov fusese jefuit de o sumă enormă de bani. Se vorbea de o jumătate de milion de ruble.

— Cine să-i fi furat? se întreba nevasta lui Evgheni Mihailovici. Cu siguranță a fost Vasili, fostul nostru rândaş. Umblă vorba că acum aruncă cu banii în dreapta şi-n stânga, ba chiar că a cumpărat şi poliția.

— Era un nemernic, spuse Evgheni Mihailovici. Şi ce uşor i-a fost atunci să jure fals. Nu mi-ar fi trecut prin cap aşa ceva.

— Cică ar fi umblat şi pe la noi prin curte. Bucătăreasa zicea că el a fost. Şi că ar fi măritat paisprezece fete sărace.

— Ei, scorneli.

În clipa aceea în magazin intră un bărbat ciudat, mai în vârstă, îmbrăcat într-o scurtă de molton.

— Ce vrei?

— Aveți o scrisoare.

— De la cine?

— E scris acolo.

— Ar trebui să şi răspund, nu? Atunci aşteaptă.

— Nu pot.

Şi, înmânând plicul, bărbatul cel straniu plecă în grabă.

— Ciudat lucru!

Evgheni Mihailovici rupse plicul gros şi nu-i veni să-şi creadă ochilor: înăuntru erau hârtii de câte o sută de ruble. Patru. Ce înseamnă asta? Tot în plic mai era şi o scrisoare plină de greşeli adresată lui Evgheni Mihailovici: „În *Evanghelie* se spune la rău să răspunzi cu bine. Dumneata miie miai făcut mult rău cu cuponul cela şi eu mam purtat nedrept cu țăranu cela şi uite că mie ie milă de tine. Aşa că ia patru hârtii şi aduț aminte de rândaşul tău Vasili”.

— Nu se poate, asta-i de necrezut, spunea Evgheni Mihailovici, adresându-se ba soției, ba lui însuşi.

Ori de câte ori îşi amintea sau vorbea cu nevastă-sa despre episodul acesta, îl podideau lacrimile şi sufletul îi tresălta de bucurie.

XVIII

Paisprezece fețe bisericeşti erau deținute în închisoarea din Suzdal, mai ales pentru abateri de la credința ortodoxă. Tot acolo fusese trimis şi Isidor. Părintele Mihail îl primi în mănăstire pe Isidor potrivit documentului cu care fusese adus, dar, fără să vorbească cu el, ordonă să fie băgat într-o celulă separată, ca un criminal vinovat de o faptă gravă. Isidor se afla de trei săptămâni în închisoare, când părintele Mihail trecu pe la deținuți. Intră şi la Isidor şi îl întrebă dacă n-are nevoie de ceva.

— De multe aş avea nevoie, dar nu pot să spun de față cu alții. Dă-mi ocazia să stau de vorbă cu tine între patru ochi.

Din privirile pe care le schimbară, Mihail înțelese că n-are de ce să se teamă. Porunci ca Isidor să fie dus în chilia lui iar când rămaseră singuri, îi spuse:

— Ei, acum vorbeşte.

Isidor căzu în genunchi.

— Frate! spuse Isidor. Ce faci? Ai milă de tine. Că nu există ticălos mai mare ca tine, căci tu ai pângărit tot ce-i sfânt...

O lună mai târziu Mihail trimise hârtiile prin care cerea să fie pus în libertate nu numai Isidor, dar şi ceilalți şapte deținuți pocăiți, iar el ceru voie să se retragă într-un schit, ca pustnic.

XIX

Au trecut zece ani.

Mitea Smokovnikov terminase cursurile şcolii politehnice. Acum lucra ca inginer cu leafă mare la nişte mine de aur din Siberia. Într-o zi trebuia să facă o inspecție în zonă. Directorul îi propuse să-l ia cu el pe ocnaşul Stepan Pelagheiuşkin.

— Cum să iau un ocnaş? Nu e periculos?

— Cu el nu-i niciun pericol. E un om sfânt. Întrebați pe cine vreți.

— Dar de ce a fost trimis la ocnă?

Directorul zâmbi.

— A omorât şase suflete şi totuşi e un sfânt. Răspund cu capul pentru el.

Şi Mitea plecă împreună cu Stepan, acum un om pleşuv, slab şi ars de soare.

Pe drum, Stepan se îngriji de Smokovnikov ca de propriul său copil, aşa cum purta de grijă oricui, când se ivea ocazia, şi îi istorisi totodată întreaga lui poveste. Mai mult, îi mărturisi cum trăieşte acum şi în virtutea căror idei.

Şi uimitor lucru: Mitea Smokovnikov, a cărui viaţă însemnase până atunci doar băutură, mâncare, jocuri de cărţi, beţii şi femei, zăbovi întâia dată asupra înţelesului vieţii. Iar gândurile acestea nu i-au mai dat pace de atunci, răscolindu-i sufletul fără contenire. I se oferi un post foarte avantajos. Îl refuză şi se hotărî să-şi cumpere o moşie cu banii pe care-i avea, să se însoare şi să-şi slujească poporul cum va putea mai bine.

XX

Aşa a şi făcut. Dar, mai întâi de toate, s-a dus la tatăl său cu care era în relaţii proaste din pricina noii familii pe care acesta şi-o întemeiase. Acum Mitea era hotărât să se apropie de tatăl său. Şi făcu întocmai. La început, tatăl său a rămas mirat, l-a luat peste picior, apoi însă a încetat să-l mai zgândăre, amintindu-şi că nu o dată se făcuse vinovat în faţa lui.

1902-1904

Ceresc şi pământesc

Istoria aceasta s-a petrecut în anii ‘70, în Rusia, în toiul luptei revoluţionarilor împotriva guvernului.

Generalul guvernator al Ţinutului de Sud, un neamţ zdravăn cu mustăţile pe oală, cu privirea rece şi o faţă inexpresivă, îmbrăcat într-o tunică militară, cu crucea albă[199] la gât, stătea în birou, la masa de lucru pe care se aflau patru lumânări cu abajururi verzi, revăzând hârtiile lăsate de şeful de cabinet şi semnându-le. „General-aghiotant cutare” îşi aplica el semnătura cu o codiţă prelungă pe fiecare act, punându-l apoi deoparte.

Printre hârtii era şi condamnarea la moarte prin spânzurare a lui Anatoli Svetlogub – candidat în ştiinţe la Universitatea din Novorosibirsk – pentru participarea la un complot ce viza răsturnarea guvernului în

[199] Crucea Ordinului Sf. Gheorghe era cea mai înaltă distincţie militară în timpul Imperiului Rus.

funcție. Încruntându-şi mai tare sprâncenele, generalul semnă şi hârtia asta. Apoi îi netezi atent colțurile cu degetele-i albe, bine îngrijite, zbârcite de bătrânețe şi de atâta spălat, şi o puse la o parte. Hârtia următoare privea stabilirea sumelor pentru transportul de alimente. Citi conştiincios cele scrise acolo, reflectând la cât de corect sau nu erau calculate sumele, când brusc îşi aduse aminte de discuția cu adjunctul său despre cazul lui Svetlogub. Generalul fusese de părere că dinamita găsită la Svetlogub nu demonstra neapărat o intenție criminală. Adjunctul însă insistase pe ideea că, în afară de dinamită, mai erau şi multe alte indicii care dovedeau că Svetlogub era capul bandei. Amintindu-şi de discuția aceea, generalul căzu pe gânduri, iar sub tunica vătuită în dreptul pieptului şi cu revere tari ca de carton, inima începu să i se zbată tare şi neregulat. Începu să respire cu atâta greutate, încât crucea mare, albă, obiectul bucuriei şi mândriei lui, începu să-i tresalte pe piept. Mai avea încă posibilitatea să-l întoarcă din drum pe şeful de cabinet şi măcar să amâne sentința, dacă nu poate s-o anuleze.

„Să-l întoarcă din drum? Să nu-l întoarcă?"

Inima începu să-i bată şi mai neregulat. Sună. Intră curierul cu paşi repezi, fără zgomot.

— Ivan Matveevici a plecat?

— Nu, Excelența voastră, a binevoit să se ducă la cancelarie.

Inima generalului ba se oprea, ba zvâcnea des. Îşi aminti de sfaturile doctorului care-l consultase cu câteva zile în urmă.

„Important este, îi spusese acesta, ca îndată ce vă simțiți inima în piept, să încetați orice activitate şi să faceți ceva plăcut. Cele mai rele sunt emoțiile. În niciun caz să nu vă lăsați pradă lor."

— Porunciți să-l chem?

— Nu, nu trebuie, răspunse generalul. „Da, îşi spuse el, şovăiala tulbură organismul mai mult decât orice altceva. Am semnat şi basta. *Ein jeder macht sich sein Bett und muss d'rauf schlafen*[200], îşi repetă el

---

[200] Cum îți vei aşterne, aşa vei dormi (în germ., în orig.).

proverbul preferat. Şi nici măcar nu mă priveşte pe mine. Sunt executantul voinţei supreme şi trebuie să mă ridic deasupra unor astfel de considerente", adăugă el şi-şi încruntă sprâncenele ca să trezească în el cruzimea ce nu-i stătea în fire.

Deodată îşi aduse aminte de ultima întrevedere cu Suveranul care, adoptând un aer serios, îşi aţintise privirea asupra lui şi-i spusese: „Mă bizui pe tine: aşa cum nu te-ai cruţat în război, la fel de hotărât să fii şi în lupta cu roşiii – să nu te laşi nici înşelat, nici intimidat. Rămâi cu bine!". Şi, după ce-l îmbrăţişase, îi întinsese umărul să i-l sărute. Generalul îşi aminti de scena asta şi de răspunsul dat Suveranului: „Singura mea dorinţă este să-mi dau viaţa în slujba ţarului meu şi a patriei".

Amintindu-şi de înduioşarea slugarnică pe care o simţise la gândul devotamentului său dus până la sacrificiu, alungă îndoielile care-l tulburaseră pentru o clipă, semnă restul hârtiilor şi mai sună o dată.

— Ceaiul e servit? întrebă el.

— Va fi servit îndată, Excelenţa voastră.

— Bine, poţi pleca.

Generalul oftă adânc şi, frecându-şi cu mâna locul din dreptul inimii, se îndreptă cu pas greoi spre o încăpere spaţioasă şi pustie. După ce o străbătu păşind pe parchetul proaspăt lustruit, intră în salonul de unde răzbăteau voci.

Soţia generalului avea oaspeţi: guvernatorul cu soţia – o prinţesă bătrână, mare patrioată – şi un ofiţer de gardă, logodnicul mezinei generalului, încă nemăritată.

Soţia generalului, o femeie uscăţivă, cu o faţă distantă şi buze subţiri, stătea la o măsuţă joasă, pe care se afla serviciul de ceai cu un ceainic din argint aşezat pe un suport, şi povestea pe un ton aparent întristat soţiei guvernatorului, o doamnă corpolentă ce făcea pe tinerica, cât e de îngrijorată în legătură cu sănătatea soţului ei.

— În fiecare zi vin noi şi noi rapoarte care scot la iveală comploturi şi tot felul de lucruri îngrozitoare... Şi toate cad pe umerii lui Basile, care trebuie să ia decizii.

— Ah, ce să mai vorbim! spuse prințesa. *Je deviens féroce quand je pense à cette maudite engeance*[201].

— Da, da, e teribil! Mă credeți sau nu, dar lucrează douăsprezece ore pe zi şi cu inima lui bolnavă, pur şi simplu mă tem...

Nu-şi duse vorba până la capăt pentru că îşi văzu bărbatul intrând pe uşă.

— Da, trebuie să-l ascultați neapărat. Barbini e un tenor uimitor, continuă ea, zâmbindu-i amabil soției guvernatorului şi vorbind cu atâta naturalețe despre cântărețul proaspăt sosit în oraş, de parcă numai despre asta discutaseră până acum.

Fiica generalului, o fată plăcută la înfățişare, puțin cam plinuță, şedea cu logodnicul ei într-un colț îndepărtat al salonului, în spatele unui paravan chinezesc. Se ridică şi, împreună cu logodnicul, se apropie de tatăl ei.

— Ia te uită, nici nu ne-am văzut pe ziua de azi! spuse generalul, sărutându-şi fiica şi strângând mâna logodnicului.

După ce se salută cu oaspeții, generalul se aşează la o măsuță şi se lansă într-o discuție cu guvernatorul despre ultimele noutăți.

— Nu, nu, e interzisă orice discuție pe probleme de serviciu, îl întrerupse pe guvernator soția generalului. De altfel, iată-l şi pe Kopiev. El o să ne povestească ceva amuzant. Bine ai venit, Kopiev.

Renumit pentru voioşia şi vorbele sale de spirit, Kopiev le povesti într-adevăr ultima anecdotă la modă care-i făcu pe toți să râdă.

II

— Nu, aşa ceva nu se poate, nu se poate, nu se poate! Dați-mi drumul! țipa cu glas ascuțit mama lui Svetlogub, smulgându-se din mâinile

---

[201] Turbez de mânie când mă gândesc la stirpea asta blestemată (în fr., în orig.).

profesorului de liceu – un camarad al fiului ei – şi ale doctorului care se chinuiau s-o țină locului.

Mama lui Svetlogub era o femeie plăcută, încă tânără, cu bucle ce începuseră să-i încărunțească şi cu laba gâştei la ochi. Profesorul, camaradul lui Svetlogub, aflând că sentința de condamnare la moarte fusese semnată, intenționase s-o pregătească cu multă grijă pentru vestea cumplită, dar nici nu apucase să scoată două vorbe, că ea ghicise după tonul glasului şi după duioşia privirii lui că se întâmplase lucrul de care se temea.

Scena aceasta se petrecea într-o cameră micuță a celui mai bun hotel din oraş.

— Da' de ce mă țineți? Dați-mi drumul! țipa ea, smulgându-se din strânsoarea doctorului, care cu o mână o apucase de cotul ei ascuțit, în timp ce cu cealaltă punea pe măsuța ovală din fața canapelei o sticluță cu picături.

Ea era bucuroasă că o ține cineva, pentru că simțea că trebuie să întreprindă ceva, dar ce anume – nu ştia şi se temea de propriile-i reacții.

— Liniştiți-vă. Beți câteva picături de valeriană, îi spunea doctorul, turnându-i într-un păhărel un lichid tulbure.

Femeia se domoli brusc, îşi aplecă fruntea pe pieptul căzut, parcă frângându-se în două, şi, închizând ochii, se lăsă în jos pe canapea.

Îşi aminti cum, cu trei luni în urmă, fiul ei îşi luase rămas-bun de la ea cu o față misterioasă şi tristă. Apoi şi-l aminti cum era la opt ani, un băiețel într-o hăinuță de catifea, cu picioruşele goale şi cu bucle blonde.

„Chiar lui, acestui băiețel... or să-i facă aşa ceva!"

Sări în picioare, împinse masa la o parte şi se smulse din mâinile doctorului. Când ajunse la uşă, căzu din nou într-un fotoliu.

— Şi se mai spune că există Dumnezeu! Ce fel de Dumnezeu e acela care permite aşa ceva? Să-l ia dracu'pe Dumnezeul ăsta! țipa ea, ba izbucnind în hohote plâns, ba râzând isteric. Îl vor spânzura, îl vor spânzura pe cel care a renunțat la tot, la carieră, la avere. Şi-a dat toată averea altora, a cedat-o poporului, a dat tot ce avea, spunea ea şi, deşi înainte îşi mustrase fiul din pricina asta, acum scotea la iveală, în fața

propriilor ei ochi, spiritul lui de sacrificiu. Şi tocmai lui îi fac asta! Iar dumneata spui că există Dumnezeu!

— Eu nu spun nimic, vă rog doar să luați picăturile.

— Nu vreau nimic. Ha-ha-ha, râdea şi plângea ea în hohote, înnebunită de deznădejde.

Spre căderea nopții era atât de vlăguită, încât nu mai putea nici să vorbească, nici să plângă. Se uita în gol cu o privire încremenită, de nebună. Doctorul îi făcu o injecție cu morfină şi ea adormi.

Somnul a fost fără vise, dar când se trezi starea ei se înrăutăți şi mai tare. Cel mai mult o îngrozea că oamenii pot fi atât de cruzi, nu doar jandarmii şi aceşti generali cu obrajii raşi, ci şi ceilalți, toată lumea: şi fata de serviciu de pe etaj cu o față liniştită, care venise să deretice, şi vecinii din camera alăturată care petreceau plini de voie bună şi râdeau, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

III

Svetlogub se afla singur într-o celulă de mai bine de o lună şi în răstimpul acesta trecuse prin multe.

Încă din copilărie simțise inconştient minciuna situației sale deosebite de om bogat şi, deşi se străduise să-şi înăbuşe sentimentul acesta, i se întâmpla adesea, când se lovea de necazurile oamenilor simpli sau, pur şi simplu, când chiar el trecea prin momente bune, de bucurie intensă, să i se facă ruşine la gândul că țărani, bătrâni, femei şi copii se nasc, cresc şi mor nu numai fără să cunoască acele bucurii trăite de el şi, prin urmare, fără să le poată prețui, dar nici măcar nu au cum să-şi tragă sufletul după atâta muncă sau cum să scape de nevoi. După ce absolvise facultatea, ca să se elibereze de povara acestei minciuni de care era conştient, deschisese o şcoală la el în sat, o şcoală model, o prăvălie cooperatistă de consum şi un azil pentru bătrânii şi bătrânele fără adăpost. Însă, ciudat lucru, de când se ocupa cu asemenea treburi, îi era şi mai ruşine de oamenii din popor decât pe vremea când lua cina cu amicii sau îşi procura un cal

scump de călărie. Simțea că toate astea nu erau ce trebuie, ba chiar mai mult de atât: ascundeau în ele ceva urât şi necinstit din punct de vedere moral.

Într-una din aceste stări tulburi, legate de activitățile sale din sat, s-a dus la Kiev şi s-a întâlnit cu unul dintre cei mai apropiați colegi de facultate. După trei ani de la întâlnirea lor, acesta va fi împuşcat în şanțul fortăreței din Kiev.

Colegul acesta, un om înflăcărat şi pasionat, hărăzit cu multe daruri de la natură, l-a atras într-o societate al cărei scop era luminarea poporului, trezirea conştiinței drepturilor sale şi organizarea în rândurile lui a unor cercuri bine închegate, care năzuiau să-i elibereze pe oamenii simpli de sub puterea moşierilor şi a guvernului. Discuțiile cu el şi cu prietenii lui l-au făcut să înțeleagă mai limpede ceea ce până atunci doar intuia vag. Acum ştia ce are de făcut. Fără să rupă legăturile cu noii camarazi, s-a întors în sat, unde a început o cu totul altă activitate. A devenit el însuşi învățător, a organizat cursuri pentru adulți, cărora le citea cărți şi broşuri, le explica țăranilor situația în care se aflau. În afară de asta, tipărea cărți şi broşuri ilegale de popularizare şi contribuia cu tot ce putea la organizarea unor centre asemănătoare în alte sate, fără să se atingă de partea de avere a mamei lui.

Chiar de la primii paşi în această nouă activitate, Svetlogub întâmpinase două obstacole neaşteptate: primul era că majoritatea oamenilor din popor nu numai că erau indiferenți la tot ce propovăduia el, dar îl şi priveau aproape cu dispreț. (Îl înțelegeau şi-l simpatizau doar persoanele ieşite din comun şi, adesea, oamenii de o moralitate îndoielnică.) Celălalt obstacol era din partea guvernului. Şcoala a fost închisă, lui şi celor apropiați li s-au făcut percheziții şi le-au fost confiscate cărțile şi hârtiile.

Svetlogub n-a dat prea multă atenție primului obstacol, adică indiferenței poporului, pentru că era prea indignat din pricina celui de-al doilea: constrângerile din partea guvernului, jignitoare şi lipsite de sens. Acelaşi lucru îl resimțeau şi camarazii săi din alte localități, astfel că indignarea împotriva guvernului, atâtată de ambele părți, a ajuns până

acolo, că majoritatea adepților acestei societăți s-a decis să se împotrivească guvernului prin forță.

Conducătorul societății cu pricina era un oarecare Mejenețki, considerat de toată lumea drept un om cu o voință neclintită, cu o logică de neînvins şi dedicat trup şi suflet cauzei revoluției.

Svetlogub a intrat sub influența acestui om şi cu aceeaşi energie, de care dăduse dovadă când lucrase în mijlocul oamenilor din popor, se dedică activității teroriste.

Era un lucru periculos, dar exact pericolul îl atrăgea cel mai mult pe Svetlogub.

Îşi spunea: „Victorie sau martiriu, iar dacă e să fie martiriu, atunci şi el e tot o victorie, însă în viitor". Şi flacăra care se aprinsese în sufletul lui nu numai că nu se stinsese pe parcursul a şapte ani de activitate revoluționară, dar se întețise şi mai tare, susținută de dragostea şi respectul celor în mijlocul cărora se învârtea.

Nu-i păsa deloc de faptul că-şi dăduse toată averea – moştenită de la tatăl său – acestei cauze, cum nu-i păsa nici de eforturile şi nevoile pe care le îndura adesea în activitatea lui. Un singur lucru îl întrista: amărăciunea provocată de aceste îndeletniciri mamei sale şi fetei – pupila ei –, care locuia în casa lor părintească şi îl iubea.

Nu demult, un camarad terorist, urmărit de poliție, un om la care nu ținea, ba chiar îi era antipatic, îl rugase să ascundă nişte dinamită. Svetlogub acceptase fără să şovăie, tocmai pentru că nu-l simpatiza, dar a doua zi i s-a făcut o percheziție şi a fost găsită dinamita. La toate întrebările de unde şi-o procurase, Svetlogub a refuzat să răspundă.

Şi iată că martiriul aşteptat începu. În ultima vreme, când atâția prieteni fuseseră executați, închişi sau deportați, când atâtea femei sufereau, Svetlogub aproape că-şi dorise martiriul. Astfel că în primele momente ale arestării şi ale interogatoriului el a trăit o stare de surescitare, aproape de bucurie.

A încercat sentimentul acesta în timp ce-l dezbrăcau şi-l percheziționau, l-a încercat şi când l-au dus la închisoare şi când uşa de fier a fost încuiată în urma lui. Dar după o zi, două, trei, după alte câteva săptămâni,

în celula umedă, murdară, în care mişunau tot felul de insecte, în singurătatea şi leneveala forţată, întreruptă doar de comunicarea prin ciocănituri în perete cu ceilalţi camarazi închişi, care-i transmiteau numai veşti proaste şi întristătoare, şi uneori de interogatoriile ce i le luau nişte oameni reci şi duşmănoşi care se străduiau să smulgă de la el acuzaţii împotriva tovarăşilor săi, puterile lui morale şi fizice au slăbit treptat şi el a început să tânjească şi să-şi dorească – după cum îşi spunea – un sfârşit, oricare ar fi el, al acestei situaţii chinuitoare. Tristeţea îi era sporită şi de îndoiala în propriile sale forţe. În a doua lună de temniţă începu să-i treacă prin minte să declare tot, numai să fie eliberat. Îl îngrozea slăbiciunea lui, însă nu mai găsea în el puterea de odinioară, ajunsese să se urască şi să se dispreţuiască, suferind astfel şi mai mult.

Lucrul cel mai îngrozitor era că în închisoare i se făcuse teribil de milă de forţa şi bucuriile tinereţii, pe care le jertfise cu atâta uşurinţă când fusese liber şi care acum i se păreau atât de încântătoare, încât se dezicea de ceea ce considerase că e bine, uneori chiar se dezicea de întreaga lui activitate de până atunci. Îl bătea gândul că ar fi fost atât de bine şi frumos să fi trăit în libertate, în satul lui, în aer curat, sau în străinătate, în mijlocul prietenilor pe care-i iubea şi care-l iubeau. Să se fi căsătorit cu fata aceea sau cu alta şi să fi dus împreună o viaţă simplă şi luminoasă, plină de bucurii.

IV

În a doua lună de închisoare, într-una din zilele chinuitor de monotone, la controlul obişnuit, gardianul-şef îi înmână lui Svetlogub o carte micuţă cu o cruce aurită pe coperta maronie, spunându-i că soţia guvernatorului vizitase închisoarea şi lăsase câteva *Evanghelii*, pentru care se primise încuviinţarea să fie împărţite deţinuţilor. Svetlogub mulţumi şi cu un zâmbet în colţul gurii puse cărţulia pe măsuţa prinsă în perete.

Când rămase singur, îşi anunţă vecinul prin ciocănituri în zid că trecuse gardianul-şef care, fără să fi spus ceva deosebit, îi adusese o *Evanghelie*, iar vecinul îi răspunse că şi el primise una.

După masă, Svetlogub deschise cărţulia cu foile lipite între ele de umezeală şi se apucă să citească. Până atunci nu citise niciodată din ea. Tot ce ştia despre *Evanghelie* era ce-l învăţase la liceu profesorul de religie şi ceea ce citeau psalmodiind în biserică popii şi diaconii.

„Capitolul 1. Cartea neamului lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam, Isaac a născut pe Iacov, Iacov a născut pe Iuda... – citi el. – Zorobabel a născut pe Abiud." Totul era exact cum se aştepta: o bazaconie încâlcită care nu folosea la nimic. Dacă nu s-ar fi aflat în închisoare, n-ar fi putut duce la capăt nici măcar o pagină, dar aici continuă să citească în virtutea inerţiei. „Ca Petruşka[202] al lui Gogol", se gândi el. Citi primul capitol despre naşterea dintr-o fecioară şi despre proorocirea cum că noului născut i se va da numele de Emanuel, însemnând „Cu noi este Dumnezeu". „Dar despre ce proorocire o fi vorba aici?", se gândi el şi citi mai departe. Citi şi al doilea capitol – despre steaua călăuzitoare, şi pe al treilea – despre Ioan care se hrănea cu lăcuste, şi pe al patrulea – despre un diavol care îi propunea lui Hristos un exerciţiu de gimnastică, să sară de pe acoperiş. Toate astea i se păreau atât de neinteresante, încât, în pofida plictiselii din închisoare, îi veni să închidă cartea şi să revină la îndeletnicirea lui obişnuită de seară, adică să-şi scoată cămaşa şi să prindă pureci, când, brusc îşi aminti că la examenul de la sfârşitul clasei a cincea de liceu uitase una dintre „fericirile" *Predicii de pe munte*, iar părintele cu faţa rumenă şi părul creţ se supărase şi-i pusese un doi. Nu-şi aminti despre ce „fericire" era vorba, aşa că se apucă să le citească. „Fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a lor este împărăţia cerurilor", citi el. „Asta se referă, se prea poate, şi la noi", îşi spuse. „Fericiţi veţi fi voi când vă vor ocărî şi vă vor prigoni. [...] Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, [...] că aşa au prigonit pe proorocii cei dinainte de voi". „Voi sunteţi sarea pământului:

---

[202] Sluga lui Cicikov, din *Suflete moarte* de N. Gogol.

dacă sarea se va strica, cu ce se va săra? De nimic nu mai e bună decât să fie aruncată afară şi călcată în picioare de oameni."[203] „Asta chiar că se referă la noi", se gândi şi citi mai departe. După ce termină capitolul 5, căzu pe gânduri: „Nu vă mâniați, nu preacurviți, îndurați răul, iubiți pe vrăjmaşii voştri".

„Păi, dacă toți ar trăi aşa, se gândi el, n-ar mai fi nevoie de nicio revoluție." Citind mai departe, pătrundea tot mai mult sensul acelor pasaje din carte care îi deveneau limpezi întru totul. Şi cu cât citea mai departe, cu atât mai mult se contura ideea că în cartea aceasta se spune ceva deosebit de important. Şi important, şi simplu, şi răscolitor, ceva ce nu mai auzise niciodată, dar cunoscut parcă dintotdeauna.

„Atunci Iisus a zis ucenicilor Săi: Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-Mi urmeze Mie. Că cine va voi să-şi scape viața, o va pierde; iar cine îşi va pierde viața pentru Mine, o va afla. Pentru că ce-i va folosi omului, dacă va câştiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?"[204].

— Da, da, asta e! exclamă el deodată cu lacrimi în ochi. Tocmai asta am vrut şi eu să fac. Da, exact asta am vrut: să-mi dăruiesc sufletul; nu să-l păstrez, ci să-l dăruiesc. Asta e bucuria, asta e viața.

„Multe le-am făcut de ochii lumii, pentru gloria lumească, îşi spunea, n-am căutat gloria celor mulți, ci gloria impresiei bune din partea celor pe care-i respectam şi-i iubeam: Nataşa, Dmitri Şelomov, şi atunci apăreau îndoielile, mă simțeam nelinişti. Mi-era bine doar când făceam ce-mi cerea sufletul, când voiam să mă dăruiesc, să dau totul..."

Din ziua aceea Svetlogub a început să-şi petreacă cea mai mare parte a timpului citind şi reflectând la cele spuse în carte. Lectura aceasta îi provoca nu doar un soi de înduioşare care îi abătea atenția de la condițiile în care se afla, dar şi un fel de a gândi pe care nu şi-l ştiuse până atunci. Se întreba de ce oamenii, toți oamenii, nu trăiesc aşa cum scrie în cartea

---

[203] *Matei*, 5, 10-13.

[204] *Matei*, 16, 24-26.

aceasta. „Să trăieşti astfel e atât de bine nu pentru un singur om, ci pentru toată lumea. Dacă ai trăi în chipul acesta, n-ai mai avea parte de durere şi de nevoi, ci doar de fericire. Numai de s-ar termina povestea asta, să fiu liber din nou, îşi spunea uneori. La un moment dat or să-mi dea drumul sau or să mă trimită la ocnă. Însă e totuna, oriunde se poate trăi astfel. Şi aşa am să trăiesc. Se poate şi trebuie să trăieşti aşa, să trăieşti altfel ar fi o sminteală."

V

Într-una din zilele când se afla într-o asemenea dispoziție de bucurie şi emoție, în celula lui intră, la o oră neobişnuită, gardianul-şef care îl întrebă dacă se simte bine şi dacă nu doreşte ceva. Svetlogub se miră, neînțelegând ce înseamnă schimbarea asta şi ceru țigări, aşteptându-se să fie refuzat. Însă gardianul îi răspunse că o să i le trimită îndată şi, într-adevăr, îi aduse un pachet de țigări şi chibrituri.

„Pesemne că a intervenit cineva pentru mine", se gândi Svetlogub şi, aprinzându-şi o țigară, începu să păşească dintr-o parte în alta a celulei, chibzuind la semnificația acestei schimbări.

A doua zi, îl duseră la tribunal. În clădirea tribunalului, unde mai fusese de câteva ori, nu avu loc niciun interogatoriu. Unul dintre judecători, fără să-l privească, se ridică din fotoliul său – se ridicară apoi şi ceilalți – şi, ținând în mână o hârtie, începu să citească tare, cu un glas nefiresc şi monoton.

Svetlogub asculta şi se uita la fețele judecătorilor. Aceştia îl priveau şi ascultau cu chipuri solemne şi posomorâte.

Pe hârtie era scris că Anatoli Svetlogub, pentru participarea dovedită în mişcarea revoluționară ce are drept scop răsturnarea guvernului într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat, este condamnat la pierderea tuturor drepturilor civile şi la moarte prin spânzurătoare.

Svetlogub auzea şi pricepea sensul vorbelor rostite de ofițer. Observă şi stupiditatea cuvintelor: „într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat" şi

„lipsirea de drepturi” a omului condamnat la moarte, dar nu înțelegea deloc ce legătură au cu el toate astea.

Doar după ce i se spuse că poate să plece şi ieşi însoțit de jandarm în stradă, începu să desluşească rostul celor comunicate la tribunal.

„Ceva nu-i în ordine, nu... E ceva absurd. E cu neputință”, îşi spunea, urcând în trăsura ce-l purta înapoi la închisoare.

Se simțea atât de plin de viață, încât nu-şi putea imagina moartea: era incapabil să lege noțiunea de „eu” cu ideea morții, cu lipsa „eu”-lui.

Întors în celulă, Svetlogub se aşează pe pat şi, închizând ochii, se străduia să-şi închipuie ce-l aşteaptă, însă nu izbuti. Nu putea nicicum să-şi imagineze că n-o să mai existe, că nişte oameni şi-ar putea dori să-l omoare.

„Mă vor omorî, mă vor spânzura pe mine, un tânăr cumsecade, fericit, iubit de atâția oameni – îşi aminti de iubirea mamei, a Nataşei, a prietenilor. Cine şi de ce să facă aşa ceva? Şi apoi ce-o să fie când eu n-am să mai fiu? E cu neputință”, îşi spunea.

Veni un gardian. Svetlogub nu-l auzise intrând.

— Cine e? Ce doriți? rosti Svetlogub, nerecunoscându-l. Ah, da, dumneavoastră sunteți! Când o să se întâmple asta? întrebă el.

— Nu ştiu, răspunse gardianul şi, după câteva clipe de tăcere, îi spuse pe ocolite cu glasul blând: Preotul nostru e aici şi ar dori să... înainte de... ar dori să vă vadă...

— N-am nevoie, n-am nevoie, nu-mi trebuie nimic! Plecați de aici! strigă Svetlogub.

— Poate vreți să-i scrieți cuiva? E voie, spuse temnicerul.

— Da, da, trimiteți-mi ce trebuie. O să scriu.

Gardianul ieşi.

„Prin urmare, mâine dimineață, se gândi el. Aşa se procedează întotdeauna. Mâine dimineață n-am să mai fiu... Nu, nu e cu putință, visez.”

Apăru însă gardianul, cel pe care-l ştia, şi-i aduse două tocuri, călimară, coli de hârtie şi plicuri albăstrii. Apoi puse un taburet lângă masă. Totul era aievea, nicidecum un vis.

„Trebuie să nu mă gândesc la asta, să nu mă gândesc. Da, da, să scriu. O să-i scriu mamei”, îşi spuse Svetlogub, se aşează pe taburet şi începu pe dată să scrie.

„Draga mea, scumpa mea! scrise el, izbucnind în plâns. Iartă-mă, iartă-mă pentru toată durerea pricinuită. Poate că am greşit sau poate că nu, dar nu puteam face altfel. Un singur lucru te rog, să mă ierți.”

„Am mai scris asta, se gândi. Dar, oricum, nu mai am când să transcriu.”

„Nu-mi duce dorul, scrise el mai departe. Puțin mai devreme, puțin mai târziu... oare nu-i totuna? Nu mă tem şi nu regret ce am făcut. N-aş fi putut să fac altfel. Numai să mă ierți. Şi nu te supăra pe ei, nici pe cei cu care am lucrat, nici pe cei care mă vor executa. Şi unii, şi ceilalți n-au avut cum să facă altfel: iartă-i, că ei nu ştiu ce fac. Nu îndrăznesc să spun aceleaşi cuvinte şi despre mine, însă le am în suflet şi ele mă liniştesc şi mă înalță. Iartă-mă, îți sărut mâinile dragi, zbârcite şi îmbătrânite! – Două lacrimi picurară una după alta pe hârtie şi se întinseră pe ea. – Nu plâng de frică sau de amărăciune, ci de înduioşare în fața celor mai solemne clipe din viața mea şi pentru că te iubesc. Nu-i dojeni pe prietenii mei, ci iubeşte-i. Mai ales pe Prohorov, tocmai fiindcă el a fost pricina morții mele. Este o mare bucurie să-l iubeşti pe cel căruia, indiferent dacă e vinovat, îți vine să-i faci reproşuri, să-i porți ură. Să iubeşti un asemenea om – pe duşmanul tău – e o fericire atât de mare. Nataşei să-i spui că iubirea ei mi-a fost mângâiere şi bucurie. Nu-mi dădeam seama de asta prea clar, dar în adâncul sufletului o ştiam. Mi-a fost mai uşor să trăiesc, ştiind că ea există şi mă iubeşte. Şi cam asta e tot. Rămâi cu bine!”

Reciti scrisoarea şi, văzând în finalul ei numele lui Prohorov, îşi aminti brusc că scrisoarea ar putea fi citită, cu siguranță va fi citită, şi lucrul acesta îl va distruge pe Prohorov.

— Doamne, Dumnezeule, ce-am făcut! strigă el deodată şi, rupând scrisoarea în fâşii lungi, se apucă să le ardă cu grijă la flacăra lămpii.

Disperat, se aşează să scrie din nou, dar acum se simțea liniştit, aproape bucuros.

Luă o altă foaie şi se apucă pe dată să-şi aştearnă pe hârtie gândurile care i se buluceau în cap, unul după altul.

„Scumpă şi iubită mamă! începu el, în timp ce ochii i se înceţoşară iarăşi de lacrimi, astfel că trebui să şi le şteargă cu mâneca de la zeghe ca să poată vedea ce scrie. Aşa cum nu m-am ştiut pe mine însumi, tot aşa n-am ştiut nici toată forţa dragostei şi a recunoştinţei mele faţă de tine, care au existat dintotdeauna în sufletul meu. Acum le ştiu şi le simt, şi când îmi aduc aminte de neînţelegerile noastre, de cuvintele rele pe care ţi le-am spus, mă doare şi mi se face ruşine, îmi sunt aproape de neînţeles. Aşadar iartă-mă şi aminteşte-ţi doar de părţile bune ale fiinţei mele, dacă am avut şi dintr-acestea.

De moarte nu mă tem. La drept vorbind, n-o înţeleg şi nu cred în ea. Căci dacă există moarte, distrugere totală, oare nu-i totuna dacă mori mai devreme sau mai târziu, cu treizeci de ani sau doar cu treizeci de minute? Iar dacă nu există moarte, chiar că e totuna dacă mori mai devreme sau mai târziu."

„Ce atâta filosofie? se gândi el. Trebuie să-i scriu ce era în scrisoarea cealaltă şi ceva de bine în finalul ei. Da, aşa o să fac." „Pe prietenii mei nu-i dojeni, ci iubeşte-i, mai ales pe acela care a fost, fără voia lui, pricina morţii mele. Sărut-o pe Nataşa din partea mea şi spune-i că am iubit-o dintotdeauna."

Împături scrisoarea, lipi plicul şi se aşează pe marginea patului cu mâinile pe genunchi şi înghiţindu-şi lacrimile.

Tot nu-i venea să creadă că trebuie să moară. Punându-şi iar şi iar întrebarea dacă nu cumva visează, încercă în zadar de câteva ori să se trezească. Gândul acesta atrase după sine alt gând: nu cumva viaţa întreagă nu-i decât un vis din care te trezeşti în moarte? Şi dacă e aşa, atunci conştientizarea vieţii în astă lume nu este cumva doar trezirea din visul unei vieţi anterioare ale cărei amănunte nu mi le amintesc? Atunci viaţa aici şi acum nu este un început, ci doar o nouă formă de viaţă. Voi muri şi voi trece într-o nouă formă. Îi plăcu gândul acesta; dar când încercă să găsească reazem în el simţi că nici acesta, nici oricare altul nu-i dă curaj în faţa morţii. Într-un târziu obosi să-şi tot bată capul. Creierul

nu mai lucra. Închise ochii şi rămase îndelung aşa, fără să se mai gândească la nimic.

„Cum aşa? Ce-o să fie? îşi aminti el din nou. Nimic? Nu, nu chiar nimic. Dar atunci ce?”

Şi deodată înțelese cu toată claritatea că pentru un om în viață nu există şi nici nu poate exista vreun răspuns la toate aceste întrebări.

„Atunci de ce mi le pun? De ce? Chiar, de ce? Nu trebuie să-mi pun asemenea întrebări, trebuie să trăiesc aşa cum am trăit când am scris scrisoarea asta. Până la urmă toți suntem condamnați de mult, dintotdeauna, şi totuşi trăim. Trăim bine, cu bucurie doar când... iubim. Da, când iubim. Iată, am scris scrisoarea, am iubit când am scris-o şi mi-a fost bine. Aşa şi trebuie să trăim. Se poate trăi astfel oricând şi oriunde, şi în libertate, şi în închisoare, şi acum, şi mâine, până la sfârşit.”

Acum îşi dorea să schimbe o vorbă cu cineva, cu blândețe şi dragoste. Bătu în uşă, iar când paznicul intră la el îl întrebă cât e ceasul şi dacă o să-i vină schimbul în curând. Paznicul însă nu-i răspunse nimic. Atunci îl rugă să-l cheme pe gardianul-şef. Acesta veni şi-l întrebă dacă are nevoie de ceva.

— Uite, am scris o scrisoare mamei, vă rog să i-o dați, spuse el şi, amintindu-şi de mama sa, îl podidiră lacrimile.

Gardianul luă scrisoarea şi, făgăduindu-i că o va transmite mamei, dădu să plece, dar Svetlogub îl opri.

— Ascultați-mă puțin, sunteți un om bun. De ce faceți o slujbă atât de grea? îl întrebă, atingându-i cu blândețe mâneca.

Gardianul zâmbi încurcat şi cu tristețe şi, plecându-şi ochii, îi răspunse:

— Păi, trebuie să trăiesc.

— Renunțați la slujba asta. Ați putea oricând să vă găsiți altceva de lucru. Sunteți un om atât de bun. Cine ştie, aş putea să...

Gardianul icni brusc a plâns, se întoarse repede şi ieşi trântind uşa.

Emoția gardianului îl înduioşă şi mai tare pe Svetlogub. Stăpânindu-şi lacrimile de bucurie, începu să măsoare celula de la un perete la altul, dar nu-l mai încerca niciun fel de teamă, ci doar o stare de înduioşare care îl înălța deasupra lumii.

Exact acea întrebare cu care se chinuise atât de tare fără să poată răspunde, despre ce se va întâmpla cu el după moarte, acum i se părea rezolvată nu printr-un răspuns pozitiv, rațional, ci prin conştiința acelei vieți autentice pe care o simțea înlăuntrul lui.

Îşi aminti cuvintele evanghelice: „Adevărat, adevărat zic vouă: bobul de grâu, când cade în pământ, de nu va muri, rămâne singur; iar dacă va muri, multă roadă aduce”[205]. „Iată, şi eu cad în pământ. Da, e adevărat, adevărat”, se gândi el.

„De-aş adormi, ca să nu mă lase puterile mai târziu”, îşi spuse el deodată. Se întinse pe pat, închise ochii şi adormi pe loc.

Se trezi la şase dimineața, copleşit de impresia visului luminos şi vesel de peste noapte. Se făcea că, împreună cu o fetiță bălaie, se cățăra prin pomi rămuroşi, plini de cireşe negre, coapte, şi le aduna într-un lighean mare de aramă. Dar cireşele nu cădeau în lighean, ci se împrăştiau pe jos, iar nişte animale ciudate, ce aduceau a pisici, le prindeau şi le aruncau în sus şi din nou le prindeau. Uitându-se la ele, fetița hohotea de un râs atât de molipsitor, încât şi Svetlogub începu să râdă vesel în somn, fără să ştie de ce. Deodată ligheanul de aramă alunecă din mâinile fetiței. Svetlogub încercă să-l prindă, dar nu izbuti, şi ligheanul, lovindu-se de crengi, căzu cu un zăngănit metalic pe pământ. El se trezi zâmbind, în timp ce în urechi stăruia sunetul prelung al ligheanului căzut pe jos. Zăngănitul acesta era, de fapt, zgomotul zăvoarelor de fier ce se deschideau. Din coridor se auzeau paşi şi zornăit de arme. Svetlogub îşi aminti brusc totul. „Ah, de-aş adormi din nou!”, se gândi el, dar nu mai avea cum să adoarmă. Paşii se apropiau de uşa lui. Auzi cum cheia caută să intre în broasca lacătului şi cum uşa scârțâie, deschizându-se.

În celulă intrară gardianul şef şi un ofițer de jandarmi, însoțit de o escortă.

---

[205] *Ioan*, 12, 24.

„Moartea? Ei, şi ce? Mă duc. Da, asta-i bine. Totul e bine”, se gândi Svetlogub, simțind cum îi revine starea aceea de înduioşare solemnă din ziua precedentă.

VI

În aceeaşi închisoare în care era închis Svetlogub se afla şi un bătrân rascolnic[206], un credincios de rit vechi care nu recunoştea clerul, punea la îndoială autoritățile statului şi căuta credința adevărată. El nega nu doar biserica nikoniană[207], ci şi guvernul din vremea lui Petru, pe care-l socotea antihrist. Spunea că autoritatea imperială este „puterea tutunului”. Îndeobşte spunea ce gândea, vorbind de rău popii şi demnitarii, lucru pentru care fusese judecat şi întemnițat şi apoi mutat dintr-o închisoare în alta. Nu-i păsa că nu e liber, ci închis, că gardienii îl înjurau, că i se puseseră cătuşe, că ceilalți deținuți, colegi de cameră, râdeau de el, că aceştia, ca şi cei din conducerea închisorii, se lepădaseră de Dumnezeu, se înjurau unii pe alții şi pângăreau în toate felurile chipul lui Dumnezeu din ei, toate acestea le văzuse pretutindeni în lume pe vremea când era în libertate. Ştia că lucrurile acestea se petreceau pentru că oamenii îşi pierduseră adevărata credință şi se răzlețiseră ca nişte căței orbi de mama lor. Totuşi ştia şi că adevărata credință există. O ştia pentru că o simțea în inima lui. Şi el o căuta peste tot. Mai presus de orice spera s-o găsească în *Apocalipsa* lui Ioan.

„Cine este nedrept să nedreptățească înainte. Cine este spurcat să se spurce şi mai greu. Cine este drept să facă dreptate mai departe. Cine este sfânt să se sfințească şi mai mult. Iată, vin curând şi plata Mea este cu

---

[206] Prototipul personajului este Mihail Maksimovici Maksimov (1840-1910), un starover care-l vizita uneori pe Lev Tolstoi. Era poreclit „Puterea tutunului”, ca şi personajul lui Tolstoi, după felul în care eticheta cu înverşunare statul autocratic rus, acuzat printre altele şi că ocrotea Biserica nikoniană. Expresia „puterea tutunului” se referă la faptul că staroverii considerau tutunul „iarba dracului”, iar pe cei care fumau – slugi ale antihristului.

[207] Nikon (1605-1681), patriarh al Bisericii ortodoxe ruse (1652-1658). Reformele introduse de el au provocat schisma credincioşilor de rit vechi, cunoscuți sub numele de rascolnici.

Mine, ca să dau fiecăruia, după cum este fapta lui."[208] Citea mereu această carte tainică şi clipă de clipă îl aştepta pe „Cel ce va veni", care nu numai că va da „fiecăruia după fapta lui", dar va şi dezvălui oamenilor întreg adevărul Domnului Dumnezeu.

În dimineața execuției lui Svetlogub, rascolnicul auzi tobele şi, cățărându-se pe fereastră, văzu printre gratii cum în curte fusese adusă o căruță şi cum din închisoare ieşi tânărul cu ochi senini şi părul numai bucle, care se urcă în ea zâmbind. În mâna lui albă, nu prea mare, se zărea o carte. Tânărul strângea cartea la piept – bătrânul recunoscu *Evanghelia* – şi, salutând din cap pe deținuții adunați la ferestre, cu acelaşi surâs pe buze, schimbă o privire şi cu el. Caii o porniră din loc şi căruța cu tânărul luminos ca un înger, înconjurat de santinele, ieşi pe poartă, huruind pe pietrele caldarâmului.

Rascolnicul coborî de la fereastră, se aşeză pe marginea patului şi căzu pe gânduri. „Omul acesta a aflat adevărul, se gândi el. De aceea slugile antihristului au să-l stranguleze cu o funie, ca să nu-l mai dezvăluie nimănui."

VII

Era o dimineață mohorâtă de toamnă. Nu se zărea nici urmă de soare. Dinspre mare sufla un vânt umed şi cald.

Aerul proaspăt, casele, oraşul, caii, oamenii care-l priveau – toate acestea îl încântau pe Svetlogub. Stând pe o banchetă în căruță, cu spatele la vizitiu, el privea fără să vrea fețele soldaților din escortă şi ale trecătorilor întâmplători.

Era dis-de-dimineață şi pe străzile aproape pustii, pe unde era dus, nu se vedeau decât muncitori. Stropiți de var, nişte zidari cu şorțuri, care veneau grăbiți din sens opus, se opriră şi se întoarseră, păşind pe lângă căruță. Unul dintre ei zise ceva, dădu din mână şi toți o porniră înapoi, la

---

[208] *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul*, 22, 11-12.

treaba lor. Câțiva căruțaşi care transportau nişte drugi de fier ce zdrăngăneau, după ce-şi traseră caii masivi mai la o parte, ca să facă loc căruței, se opriră şi se uitară nedumeriți şi curioşi la Svetlogub. Unul dintre ei îşi scoase căciula şi-şi făcu semnul crucii. O bucătăreasă cu şorț în față şi bonetă pe cap dădu să iasă pe poartă cu un coş în mână, dar, văzând căruța, intră iute în curte şi se întoarse în fugă de acolo însoțită de o altă femeie. Cu ochii larg deschişi şi respirația tăiată, ele petrecură cu privirea căruța până ce aceasta dispăru în zare. Un bărbat cărunt şi nebărbierit, îmbrăcat în zdrențe, îi spunea ceva, vădit dezaprobator, unui portar, însoțindu-şi vorbele cu gesturi hotărâte şi arătând spre Svetlogub. Doi băieți alergând în trap ajunseră din urmă căruța şi începură să meargă pe trotuar în rând cu ea, cu capetele întoarse, fără să se uite în fața lor. Cel mai mare dintre ei mergea cu paşi repezi, cel mic, fără şapcă pe cap, privind speriat spre căruță, se ținea cu greu după cel mare şi cu picioruşele scurte se tot împiedica în graba lui. Întâlnindu-i privirea, Svetlogub îi făcu semn din cap. Gestul acesta din partea omului înspăimântător purtat în căruță îl tulbură atât de tare pe băiat, încât holbându-şi ochii şi deschizând gura, dădu să plângă. Atunci Svetlogub îi trimise o sărutare cu vârful degetelor şi-i zâmbi cu duioşie. Şi, pe neaşteptate, băiatul îi răspunse cu un zâmbet blând şi drăgăstos.

Pe tot parcursul drumului, gândul la ce-l aşteaptă nu-i întunecă lui Svetlogub starea de linişte solemnă.

Doar când îl coborâră din căruța ajunsă în dreptul spânzurătorii şi când văzu stâlpii cu traversa dintre ei şi funia ce se clătina uşor în adierea vântului, simți parcă o lovitură în inimă. Brusc i se făcu greață, dar nu ținu mult. În jurul eşafodului văzu rândurile negre ale soldaților cu puşti prin fața cărora se preumblau ofițerii. Abia începuseră să-l coboare din căruță, că dintr-odată răsună bătaia tobelor care-l făcu să tresară. Svetlogub zări în spatele rândurilor de soldați trăsurile cu domni şi doamne care veniseră, fără îndoială, să asiste la spectacol. În prima clipă, toată această imagine îl miră pe Svetlogub, însă îşi aminti pe loc cum era el înainte de închisoare şi îi păru rău că oamenii aceştia nu ştiu ce ştie el

acum. „Dar vor afla. Eu voi muri, dar adevărul nu moare. Îl vor afla ei. Eu nu, însă ei ce fericiți ar putea fi şi chiar vor fi.”

Îl conduseră pe eşafod, iar în urma lui urcă un ofițer. Tobele amuțiră şi ofițerul citi cu un glas nefiresc – ce abia se auzea în mijlocul câmpului larg şi după bătaia tobelor – sentința aceea stupidă de condamnare la moarte pe care i-o citiseră şi la tribunal: despre „pierderea tuturor drepturilor civile” ale celui ce urma să fie omorât şi despre „un viitor mai apropiat sau mai depărtat”. „De ce, de ce fac ei toate astea? se gândea Svetlogub. Ce păcat că ei încă nu ştiu şi că eu nu mai am cum să le împărtăşesc tot ce-am aflat. Dar tot vor afla până la urmă.”

De Svetlogub se apropie un preot uscățiv, cu părul lung şi rar, îmbrăcat într-o sutană violet, cu o cruce nu prea mare de aur pe piept şi cu una mare de argint în mâna-i albă, slabă şi noduroasă, ce-i ieşea de sub manşeta neagră de catifea.

— Domnul e milostiv, începu el, trecându-şi crucea din mâna stângă în cea dreaptă şi îndreptând-o spre Svetlogub.

Acesta tresări şi se dădu mai la o parte. Era cât pe aci să scape câteva vorbe neplăcute preotului care, deşi participa la uciderea lui, vorbea de milă. Amintindu-şi însă cuvintele din *Evanghelie*: „Iartă-i, că nu ştiu ce fac”, se stăpâni şi spuse timid:

— Iertați-mă, n-am nevoie de aşa ceva. Vă rog să mă iertați, dar chiar n-am nevoie. Vă mulțumesc.

Şi îi întinse preotului mâna. Acesta trecu din nou crucea în mâna stângă, îi strânse mâna lui Svetlogub şi, străduindu-se să nu-l privească în față, coborî de pe eşafod. Tobele ropotiră din nou, acoperind toate celelalte sunete. În urma preotului, făcând să tremure scândurile eşafodului, de Svetlogub se apropie un bărbat de vârstă mijlocie, cu umerii căzuți şi mâinile musculoase, îmbrăcat cu un surtuc peste rubaşcă. După ce aruncă o privire spre condamnat, omul acesta veni lângă el şi, învăluindu-l într-un damf de vin şi sudoare, îi apucă cu degetele-i puternice mâinile mai sus de încheietură, i le strânse tare, până la durere, apoi i le întoarse la spate şi i le legă bine. Apoi se opri o clipă, parcă chibzuind la ceva. Se uita când la Svetlogub, când la nişte obiecte pe care

le luase cu el şi le pusese deoparte pe platformă, când la funia ce atârna de traversă. Chibzuind la ce-i trebuie, se duse lângă ştreang, meşteri ceva la el şi îl împinse pe Svetlogub înainte, mai aproape de laţ şi de marginea platformei.

La fel cum atunci, la citirea sentinţei de condamnare la moarte, Svetlogub nu putuse pătrunde întreaga semnificaţie a ceea ce i se comunica, nici acum nu putea pătrunde sensul a ce se va întâmpla în clipa următoare şi se uita mirat la călăul care-şi îndeplinea grăbit îngrozitoarea lui sarcină, cu îndemânare şi cu un aer preocupat. Călăul avea o faţă cât se poate de banală de rus pus pe treabă: nici rea, nici concentrată, aşa cum o au cei care se străduiesc să ducă la bun sfârşit un lucru complicat şi necesar.

— Vino un pic mai încoace... adică veniţi..., spuse călăul cu glas răguşit, împingându-l spre spânzurătoare.

Svetlogub veni mai aproape.

„Ajută-mă, Doamne, miluieşte-mă”, rosti el.

Svetlogub nu credea în Dumnezeu, ba chiar râdea adesea de cei ce credeau. Nici acum nu credea în Dumnezeu, nu credea nu numai pentru că nu-l putea exprima în cuvinte, ci şi pentru că nu-l putea cuprinde cu mintea. Dar ceea ce înţelegea el acum din Cel căruia i se adresa – n-avea nicio îndoială – era ceva mai real decât orice ştiuse vreodată. Mai ştia şi că această invocare era necesară şi importantă. O ştia, fiindcă invocarea Domnului îl liniştise şi-l întărise.

Păşi spre spânzurătoare şi, cuprinzând dintr-o singură privire rândurile de soldaţi şi mulţimea pestriţă de spectatori, îşi mai spuse o dată: „De ce, de ce fac ei asta?”. I se făcu milă şi de ei, şi de el, şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Nu ţi-e milă de mine? întrebă el, prinzând privirea ochilor cenuşii şi ageri ai călăului.

Călăul se opri pentru o clipă. Pe chip îi apăru brusc o expresie de răutate.

— Ca să vezi! Îi arde de discuţii! mârâi el, apoi se aplecă repede spre podea, acolo unde îşi pusese haina şi un soi de pânză, şi, îmbrăţişându-l

pe la spate pe Svetlogub cu o mişcare dibace a mâinilor, îi îndesă pe cap un sac de pânză pe care-l trase în grabă până la jumătatea spinării şi a pieptului.

„Părinte, în mâinile Tale încredinţez Duhul Meu”[209], îşi aminti Svetlogub cuvintele *Evangheliei*.

Duhul său nu se împotrivea morţii, dar trupul tânăr şi puternic n-o primea, nu i se supunea şi voia să se lupte.

Ar fi vrut să ţipe, să se smulgă de acolo, dar în aceaşi clipă simţi o scuturătură, îşi pierdu punctul de sprijin, îl sufocă scurt o spaimă animalică şi totul dispăru.

Trupul lui Svetlogub se legăna atârnat în ştreang. Umerii i se ridicară şi se lăsară de două ori.

După ce aşteptă vreo două minute, călăul, încruntându-se posomorât, puse mâinile pe umerii celui spânzurat şi cu un gest hotărât îl împinse puţin în jos. Mişcările disparate ale corpului conteniră, rămase doar legănarea uşoară a unei păpuşi ce atârna în sac, cu capul nefiresc ieşit înainte şi cu picioarele întinse, în ciorapi de puşcăriaş.

Călăul coborî de pe platformă şi îl anunţă pe comandant că trupul poate fi scos din ştreang şi îngropat.

Peste un ceas, luară trupul din spânzurătoare şi îl duseră într-un cimitir nesfinţit.

Călăul îndeplinise ceea ce intenţionase şi se învoise să facă, dar nu-i fusese uşor să-şi facă datoria. Cuvintele lui Svetlogub: „Şi nu ţi-e milă de mine?” nu-i ieşeau din minte. Călăul era un ocnaş, un criminal, iar funcţia de călău îi oferea o libertate relativă şi ceva confort în traiul lui de temniţă, dar din ziua aceea el a refuzat să-şi mai îndeplinească sarcina pe care şi-o luase asupra sa şi în aceeaşi săptămână şi-a băut nu numai toţi banii căpătaţi pentru execuţie, dar şi îmbrăcămintea destul de scumpă, ba chiar a ajuns să fie băgat la carceră, iar din carceră a fost mutat la spital.

---

[209] *Luca*, 23, 46.

VIII

Unul dintre capii partidului terorist, Ignati Mejeneţki, cel care îl atrăsese pe Svetlogub în activitatea teroristă, a fost mutat, din gubernia unde îl arestaseră, în Petersburg. În aceeaşi închisoare se găsea şi bătrânul rascolnic care asistase la executarea lui Svetlogub. Era condamnat la deportare în Siberia. Bătrânul încă se mai gândea fără încetare cum şi unde să afle credinţa cea adevărată şi uneori îşi amintea de tânărul acela senin care, mergând la moarte, zâmbea fericit.

Când îi ajunse la urechi că în aceeaşi închisoare este întemniţat şi camaradul acelui tânăr, rascolnicul se bucură şi îl rugă pe paznic să-l ducă la prietenul lui Svetlogub.

Cu toată rigoarea disciplinei din închisoare, Mejeneţki întreţinea totuşi legături cu oameni din partidul său şi aştepta în fiece zi veşti în legătură cu planul aruncării în aer a trenului imperial, un plan pus la cale de el în cele mai mici detalii. Când paznicul intră în celula lui şi-i spuse încetişor, cu prudenţă, că un deţinut vrea să-l vadă, Mejeneţki se bucură sperând că întâlnirea aceasta îi va da posibilitatea să comunice cu partidul său.

— Cine e? întrebă el.

— Un ţăran.

— Şi ce vrea?

— Să vorbească despre credinţă.

Mejeneţki zâmbi.

— Păi atunci adu-l la mine, spuse el.

„Rascolnicii urăsc şi ei guvernul. Poate o să-mi fie de folos”, îşi spuse el.

Paznicul plecă şi peste câteva minute deschise uşa şi lăsă să intre în celulă un bătrân uscăţiv, nu prea înalt, cu părul des şi cu o bărbuţă de ţap, rară şi căruntă. Avea ochii albaştri, blânzi şi obosiţi.

— Ce vrei de la mine? îl întrebă Mejeneţki.

Bătrânul îşi ridică ochii spre el şi, plecându-i apoi în grabă, îi întinse o mână nu prea mare, uscată şi energică.

— Ce vrei de la mine? repetă Mejeneţki.

— Am o vorbă cu tine.

— Ce vorbă?

— Despre credință.

— Despre ce credință?

— Se spune că împărtăşeşti aceeaşi credință cu tânărul acela pe care slugile lui antihrist l-au pus în lațul spânzurătorii, la Odessa.

— Care tânăr?

— Acela pe care l-au spânzurat astă-toamnă la Odessa.

— Aşa e, te referi la Svetlogub?

— Chiar la el. Ți-e prieten?

La fiecare întrebare, bătrânul îl privea cercetător şi cu blândețe pe Mejenețki, apoi îşi lăsa îndată ochii în jos.

— Da, mi-e apropiat.

— Şi sunteți de aceeaşi credință?

— Bineînțeles că da, răspunse Mejenețki zâmbind.

— Păi, tocmai despre asta vreau să vorbim.

— Şi ce anume vrei să ştii?

— Vreau să cunosc credința voastră.

— Credința noastră... Atunci stai jos, spuse Mejenețki ridicând din umeri. Uite în ce constă credința noastră. Noi credem că sunt oameni care, după ce au pus mâna pe putere, chinuiesc şi înşală poporul. Că trebuie, fără să-ți precupețeşti puterile, să te lupți împotriva acestora ca să scapi poporul pe care ei îl exploatează, spuse din obişnuință Mejenețki, pe care îl chinuiesc, se corectă el. Aşadar, pe oamenii aceştia trebuie să-i distrugi. Ei ucid şi atunci trebuie să-i omori, până când o să le vină mintea la cap.

Bătrânul rascolnic oftă fără să-şi ridice ochii.

— Credința noastră înseamnă că, fără să ne cruțăm, trebuie să răsturnăm guvernul despotic şi să punem în loc unul liber, unul ales, care să țină cu poporul.

Bătrânul oftă din rărunchi, se ridică, îşi îndreptă poala cămăşii, se lăsă în genunchi şi se aşternu la picioarele lui Mejenețki, lovindu-se cu fruntea de scândurile murdare ale duşumelei.

— De ce mi te închini?

— Nu mă amăgi, spune-mi care este cu adevărat credința voastră, se rugă bătrânul, fără să se ridice şi fără să înalțe capul.

— Ți-am spus care este credința noastră. Şi acum scoală de jos, că altfel nu mai vorbesc cu dumneata.

Bătrânul se ridică.

— Asta era şi credința tânărului aceluia? întrebă el, stând în picioare în fața lui Mejenețki şi privindu-l când şi când în față cu ochii lui blânzi pe care şi-i pleca îndată în jos.

— Chiar asta era, de aceea l-au şi spânzurat. Iar pe mine, pentru aceeaşi credință, mă vor duce acum în fortăreața Petru şi Pavel.

Bătrânul făcu o plecăciune adâncă şi ieşi fără o vorbă din celulă.

„Nu, nu în asta credea tânărul acela, se gândea el. Tânărul acela cunoştea credința adevărată, iar omul ăsta ori s-a lăudat că este de aceeaşi credință, ori nu vrea să mi-o împărtăşească... Ei bine, am să ajung s-o cunosc de unul singur. Aici sau în Siberia. Dumnezeu e pretutindeni şi tot pretutindeni sunt şi oameni. Dacă ai pornit-o la drum, întrebi pe unde s-o iei", îşi spunea bătrânul şi luând iarăşi în mână *Noul Testament*, care se deschidea singur la *Apocalipsă*, îşi puse ochelarii, se aşează la fereastră şi se apucă să citească.

IX

Au mai trecut şapte ani. Mejenețki îşi ispăşise condamnarea la regim celular în fortăreața Petru şi Pavel şi acum era trimis la ocnă.

Îndurase multe în aceşti şapte ani, dar felul de a gândi nu i se schimbase şi nici energia nu-i slăbise. La interogatoriile care i se luaseră înainte de întemnițarea în fortăreață, îi uimise pe anchetatorii şi judecătorii săi cu dârzenia şi disprețul față de cei în puterea cărora se afla. În adâncul sufletului suferea că fusese prins şi că astfel nu mai putea duce la capăt treaba începută, dar nu-şi arăta chinul prin care trecea: îndată ce intra în contact cu oamenii legii, în el se aprindea o ură înverşunată. Tăcea când i se puneau întrebări şi vorbea doar când se ivea

prilejul să-i insulte pe anchetatori, adică pe ofițerul de jandarmi sau pe procuror.

La fraza obişnuită: „V-ați putea uşura situația recunoscându-vă sincer faptele”, el zâmbise disprețuitor şi, după o tăcere scurtă, răspunsese:

— Dacă credeți că promițându-mi avantaje sau înfricoşându-mă mă veți forța să-mi trădez tovarăşii, înseamnă că judecați după felul dumneavoastră de a fi. Vă închipuiți oare că făcând acele lucruri pentru care mă judecați nu m-am pregătit pentru ce e mai rău? Aşa că n-o să mă puteți speria sau lua prin surprindere în niciun chip. Puteți să faceți cu mine ce vreți, tot n-am să vorbesc.

Şi-i mersese la inimă să vadă cum anchetatorii se uitau jenați unul la altul.

Când îl închiseră în fortăreața Petru şi Pavel într-o celulă mică şi umedă, cu geam întunecat la fereastra înaltă, el înțelese că întemnițarea lui nu va dura luni, ci ani întregi şi îl cuprinse groaza. Îngrozitoare erau liniştea mormântală, desăvârşită, şi conştiința faptului că nu era singur, că aici, dincolo de zidurile de nepătruns, se aflau şi alți deținuți condamnați la zece, douăzeci de ani, care se sinucideau, se spânzurau, înnebuneau sau se prăpădeau cu încetul de tuberculoză. În temniță erau şi femei, şi bărbați, poate chiar şi prieteni de-ai lui... „Vor trece anii şi îți vei ieşi şi tu din minți, te vei spânzura sau vei muri şi nu se va mai şti nimic de tine”, îşi spunea el.

Şi în sufletul lui creştea ura împotriva tuturor oamenilor şi mai ales împotriva celor care erau pricina întemnițării lui. Ura asta cerea prezența obiectului urii, cerea agitație şi tumult. Iar aici domnea o linişte mormântală, se auzeau doar paşii înfundați ai unor oameni tăcuți care nu răspundeau la întrebări, răzbătea zgomot de uşi deschise şi închise la orele obişnuite de masă. Prin geamurile tulburi se strecura lumina soarelui ce se înălța, apoi iarăşi întuneric şi aceeaşi linişte, aceiaşi paşi înfundați şi aceleaşi zgomote. Şi tot aşa şi azi, şi mâine... Iar ura, negăsind o ieşire, îi rodea inima.

Încerca să bată în uşă, dar nu i se răspundea, iar ciocăniturile stârneau din nou aceiaşi paşi înfundaţi şi glasul monoton al gardianului care îl ameninţa cu carcera.

Singurele clipe de odihnă şi alinare erau cele din timpul somnului. În schimb, trezirea era cumplită. În vis se vedea întotdeauna liber şi preocupat, în majoritatea cazurilor, de treburi pe care el le socotea total nepotrivite cu activitatea revoluţionară. Ba cânta la o vioară ciudată, ba le făcea curte fetelor, ba se plimba cu barca, ba mergea la vânătoare, ba căpăta titlul de doctor al unei universităţi străine pentru o descoperire ştiinţifică ciudată şi rostea discursul de mulţumire de după banchet. Visele erau atât de vii, iar realitatea atât de anostă şi monotonă, încât amintirea lor devenea aproape mai reală decât realitatea.

În vise îl chinuia doar faptul că, de cele mai multe ori, se trezea în clipa în care era pe punctul să ducă la capăt ce-şi propusese sau ce-şi dorea. Simţea brusc o strângere de inimă şi toată ambianţa plăcută pierea fără urmă; rămâneau dorinţa chinuitoare, neîmplinită, mereu acelaşi perete cenuşiu cu pete de umezeală, luminat de un bec slab, şi sub trup – patul tare cu salteaua cu paie îngrămădite pe-o parte.

Somnul era singurul răstimp mai plăcut. Dar cu cât se prelungea întemniţarea, cu atât dormea mai puţin. Aştepta somnul ca pe cea mai mare fericire, şi-l dorea şi, cu cât şi-l dorea mai tare, cu atât mai greu adormea. Era de ajuns să-şi pună întrebarea: „Am s-adorm oare?” şi starea de somnolenţă trecea pe dată. Alergatul sau săritul prin celulă nu ajutau la nimic. Mişcările tot mai repezi doar îi slăbeau puterile, îi iritau nervii şi mai tare, îi provocau dureri în moalele capului şi era suficient să închidă ochii, că pe un fond întunecat cu scânteieri începeau să se ivească mutre cu părul zburlit sau pleşuve, cu guri mari şi strâmbe, una mai înfiorătoare decât alta. Mutrele acestea se schimonoseau în cele mai sinistre feluri. Apoi ele începură să-i apară şi când avea ochii deschişi. Nu mai erau doar mutre, ci şi trupuri întregi care prindeau să vorbească şi să ţopăie. Totul devenea macabru, el sărea speriat în picioare, se dădea cu capul de perete şi ţipa. Ferestruica din uşă se deschidea.

— Nu e voie să ţipi, spunea un glas calm şi impasibil.

— Cheamă-l pe gardianul-şef! urla Mejeneţki.

Nu primea niciun răspuns şi ferestruica se închidea la loc.

Pe Mejeneţki îl cuprindea o disperare atât de cumplită, încât nu-şi mai dorea decât moartea.

Odată, pe când se afla într-o asemenea stare, se hotărî să-şi ia viaţa. În celulă era o răsuflătoare de care ar fi putut prinde o frânghie cu laţ şi apoi, urcat în picioare pe pat, să se spânzure. Dar nu avea frânghie. Începu să rupă cearşaful în fâşii, dar acestea se dovediră a fi prea puţine. Atunci se hotărî să moară prin înfometare şi nu mâncă două zile, dar în a treia zi se simţi foarte slăbit şi halucinaţiile se repetară cu o intensitate şi mai mare. Când îi aduseră mâncarea, îl găsiră pe jos fără simţire, cu ochii deschişi.

Veni doctorul, îl întinse pe pat, îi dădu brom şi morfină şi Mejeneţki adormi.

Când se trezi a doua zi, doctorul stătea aplecat deasupra lui şi clătina din cap. Deodată pe Mejeneţki îl cuprinse acea bine-cunoscută ură înverşunată, care înainte îi dădea puteri şi pe care n-o mai încercase de multă vreme.

— Cum de nu ţi-e e ruşine să lucrezi aici! îi spuse el doctorului în timp ce acesta, cu capul plecat, îi lua pulsul. De ce mă îngrijeşti acum, ca pe urmă să fiu torturat din nou? E ca şi cum ai asista la o bătaie cu vergile după care ai îngădui ca ea să se repete.

— Fii bun şi culcă-te pe spate, zise doctorul fără să-l privească şi scoţând stetoscopul din buzunarul lateral.

— Aceia vindecau rănile ca să dea şi restul de cinci mii de nuiele. La dracu', la naiba! urlă el dintr-odată, coborându-şi iute picioarele din pat. Şterge-o de aici, pot să crăp şi fără dumneata!

— Nu e bine ce faci, tinere, avem şi noi răspunsuri la grosolănii.

— La dracu', la dracu'!

Mejeneţki arăta atât de înspăimântător, încât doctorul se grăbi să iasă afară.

X

Poate din pricina doctoriilor, poate depăşise perioada de criză sau poate ura izbucnită împotriva doctorului îl vindecase, fapt este că din ziua aceea Mejeneţki îşi luă soarta în mâini şi începu o cu totul altă viaţă.

„N-au cum să mă ţină veşnic aici şi nici n-or s-o facă, îşi spunea el. Au să mă elibereze cândva. Poate că – este foarte posibil – se va schimba regimul (ai noştri îşi fac treaba în continuare), iar eu trebuie să mă ţin în viaţă ca să ies de aici puternic şi sănătos şi să fiu în stare să-mi continui munca."

Cu gândul acesta în minte, chibzui îndelung la un mod de a-şi duce viaţa şi găsi următoarea soluţie: se culca la nouă seara şi se străduia sa rămână în pat, fie că dormea sau nu, până la cinci dimineaţa. Atunci se scula, punea lucrurile în ordine, se spăla, făcea gimnastică şi apoi – după cum îşi spunea singur – pleca după treburi. În imaginaţia lui o pornea prin Petersburg, din Nevski Prospekt pe Nadejdinskaia, străduindu-se să-şi închipuie ce-ar fi putut întâlni pe drumul acesta: firme, case, sergenţi de stradă, trăsuri şi pietoni. Pe Nadejdinskaia, intra în casa unui cunoscut, colaborator al său, unde, împreună cu camarazii lor, puneau la cale următoarea acţiune. Aveau loc dezbateri, dispute, Mejeneţki vorbea şi în numele lui, şi al altora. Uneori vorbea cu voce tare, astfel că gardianul îi făcea observaţie prin ferestruică, însă Mejeneţki nu-l lua în seamă şi-şi derula mai departe imaginara lui zi petersburgheză. După ce zăbovea vreo două ceasuri la prietenul său, se întorcea acasă şi lua masa, mai întâi în mintea lui, apoi în realitate, adică mânca ce i se aducea, întotdeauna cu măsură. Apoi îşi imagina că rămâne acasă şi-şi petrece timpul ocupându-se de istorie, de matematică, iar uneori, duminica, chiar şi de literatură. A se ocupa de istorie însemna că, alegându-şi o epocă şi o ţară, rememora faptele în ordine cronologică. Iar la matematică făcea calcule mental şi rezolva probleme de geometrie. (Îndeletnicirea asta îl încânta cel mai tare.) Duminicile îşi rememora scrierile lui Puşkin, Gogol, Shakespeare, ba chiar compunea în minte texte proprii.

Înainte de a adormi mai făcea o mică excursie imaginară, purtând cu camarazii săi, bărbați şi femei, tot felul de conversații, de obicei vesele şi presărate cu glume, iar uneori, serioase. Unele discuții le reproduceau pe cele avute cândva, altele erau improvizate pe loc. Aşa se derulau lucrurile până la căderea nopții. Înainte de a se culca, mai făcea, ca exercițiu, două mii de paşi prin celulă, pe urmă se băga în pat şi de cele mai multe ori adormea.

A doua zi o lua de la capăt. Câteodată pleca în sud şi instiga poporul, începea o revoltă şi împreună cu oameni din popor îi alunga pe moşieri şi împărțea pământul țăranilor. Totuşi, nu-şi imagina dintr-odată toate astea, ci treptat şi amănunțit. În închipuirea lui, partidul revoluționar ieşea victorios pretutindeni, puterea guvernului slăbea şi partidul ajungea în situația să-şi convoace toți membrii. Familia imperială şi toți asupritorii piereau şi se constituia republica, iar el, Mejenețki, era ales preşedinte. Uneori ajungea prea repede la etapa aceasta şi atunci o lua de la capăt, atingându-şi scopul prin alte mijloace.

Aşa a dus-o un un an, doi, trei, uneori abătându-se de la acest program riguros, dar în majoritatea cazurilor ținându-se de el. Controlându-şi imaginația, scăpase de halucinații. Doar când şi când mai avea insomnii şi năluciri, îi apăreau din nou mutre hâde în fața ochilor şi atunci el privea spre răsuflătoare, închipuindu-şi cum prinde zdravăn funia de ea, cum face lațul şi se spânzură. Dar crizele acestea nu durau mult. Le biruia.

Aşa a trăit el timp de şapte ani. Când se împlini sorocul de stat în închisoare şi îl duseră la ocnă, Mejenețki era în deplinătatea puterilor sale, sănătos şi oțelit sufleteşte.

XI

A fost transportat singur în regim de criminal deosebit de periculos, fără să i se dea posibilitatea să intre în contact cu alții. Doar în închisoarea din Krasnoiarsk a izbutit pentru prima oară să comunice şi cu alți condamnați politici, trimişi şi ei la ocnă. Aceştia erau şase: două femei şi

patru bărbați, tineri cu toții, de o altă factură, necunoscută lui Mejenețki. Erau revoluționarii generației mai noi, urmașii lui, și de aceea îl interesau în mod deosebit. Mejenețki se așteptase să găsească în ei oameni care-i păşeau pe urme, prețuind astfel tot ce fusese făcut de predecesorii lor, mai ales de el, Mejenețki. Se pregătise să fie blând și protector cu ei, însă, spre marea lui surprindere, tinerii aceştia nu numai că nu-l socoteau predecesorul și învățătorul lor, dar se purtau cu el cumva îngăduitor, ocolind și scuzându-i ideile învechite. În opinia lor, a acestor noi revoluționari, tot ce făcuseră Mejenețki și tovarășii lui fusese doar un șir de greşeli, precum încercările de a instiga țăranii și, îndeosebi, teroarea și asasinatele (guvernatorul Kropotkin[210], Mezențov[211] și însuși Alexandru al II-lea[212]). Toate acestea duseseră țara în perioada de reacțiune, care triumfase în timpul lui Alexandru al III-lea și împinseseră societatea înapoi, înspre perioada iobăgiei. Calea de eliberare a poporului, în opinia lor, era cu totul alta.

Disputele între Mejenețki și noile lui cunoștințe au durat două zile și aproape două nopți. Mai ales conducătorul lor, Roman – toți ceilalți îl tutuiau – l-a întristat grozav pe Mejenețki prin fermitatea de neclintit a convingerilor sale și prin negarea respectuoasă, dar ironică a întregii activități din trecut a lui și a tovarășilor săi.

În concepția lui Roman, poporul era o mulțime necioplită, „o turmă”, iar cu un popor aflat pe o treaptă atât de joasă a dezvoltării sale nu se putea face nimic. Orice încercare de a ridica populația Rusiei de la sate era același lucru cu încercarea de a da foc la piatră sau gheață. Poporul trebuia educat, deprins cu ideea de solidaritate, și asta o putea face doar marea industrie și, decurgând din ea, organizarea socialistă a maselor.

---

[210] Dmitri Nikolaevici Kropotkin (1836-1879), general guvernator al Harkovului, a fost rănit mortal la Harkov, în 9/21 februarie 1879, de Grigori Goldenberg, membru al organizației „Narodnaia volia” (Voința poporului).

[211] Nikolai Vladimirovici Mezențov (1827-1878), om politic și de stat, a fost înjunghiat mortal la Sankt Petersburg, de către S.M. Kravcinski, în 4 august 1878.

[212] Țarul Alexandru al II-lea a fost rănit mortal la 1/13 martie 1881 de explozia unei bombe aruncate la picioarele lui de Ignati Grinevițki, membru al organizației anarhiste „Narodnaia volia”.

Pământul nu-i era necesar poporului, pentru că tocmai pământul îl făcea conservator şi sclav. Nu doar la noi, ci şi în Europa. Şi cita din memorie părerile unor autorităţi în materie şi o mulţime de date statistice. Poporul trebuia să fie eliberat de pământ. Cu cât mai repede, cu atât mai bine. Cu cât se vor duce mai mulţi în fabrici, cu cât capitaliştii vor acapara mai multe pământuri, cu cât asuprirea va fi mai cruntă, cu atât va fi mai bine. Doar solidaritatea oamenilor din popor ar fi putut să distrugă tirania, mai ales capitalismul, iar la solidaritatea aceasta se putea ajunge numai prin uniuni şi corporaţii de muncitori, adică numai atunci când ţăranii vor înceta să mai fie proprietari de pământ şi vor deveni proletari.

Mejeneţki discuta şi se înflăcăra. Îl irita mai ales una dintre femei, o brunetă drăguţă cu părul lung şi ochi extrem de strălucitori care, stând la fereastră, ca şi cum n-ar fi luat parte la discuţii, arunca uneori câte un cuvânt ce întărea argumentele lui Roman sau doar lua în râs spusele lui Mejeneţki.

— Poţi oare să transformi toţi lucrătorii pământului în muncitori? întreba Mejeneţki.

— De ce nu? riposta Roman. Este o lege economică general valabilă.

— De unde ştim că legea asta e general valabilă? spunea Mejeneţki.

— Citiţi-l pe Kautsky[213], intervenea bruneta, zâmbind ironic.

— Chiar dacă admitem, continua Mejeneţki, (deşi eu nu admit aşa ceva) că poporul ar putea deveni proletariat, de unde ştiţi că va îmbrăca forma preconizată de voi?

— Pentru că lucrul acesta este argumentat ştiinţific, intervenea bruneta, întorcându-şi faţa de la fereastră.

Iar când discuţia ajunse la forma de activitate necesară pentru a-şi atinge scopul, diferenţa de opinii ieşi şi mai tare la iveală. Roman şi prietenii lui susţineau că trebuie pregătită o armată a muncitorilor, trebuie sprijinită transformarea ţăranilor în muncitori şi că în rândurile acestora

---

[213] Karl Kautsky (1854-1938), om politic german şi unul dintre teoreticienii marxismului, lider al social-democraţiei germane, devenit după Primul Război Mondial unul dintre adversarii bolşevismului.

trebuie răspândit socialismul. Mai afirmau că nu e necesar ca guvernul să fie înfruntat pe față, ci, dimpotrivă, trebuie folosit pentru a se atinge scopul revoluționarilor. Iar Mejeneţki insista că e nevoie de o luptă fățişă cu guvernul, că acesta trebuie să fie terorizat, pentru că „e mai puternic şi mai viclean decât voi. Nu voi veți păcăli guvernul, ci el pe voi. Noi ne-am propagat ideile în popor şi ne-am luptat cu guvernul”.

— Şi multe ați mai înfăptuit! spuse ironic bruneta.

— Şi eu cred că o luptă fățişă cu guvernul este o irosire inutilă de forțe, adăugă Roman.

— 1 martie[214] – o irosire de forțe! izbucni Mejeneţki. Ne-am jertfit pe noi înşine, ne-am jertfit viețile, în timp ce voi stați liniştiți acasă, bucurându-vă de viață, şi faceți doar propagandă.

— Nu ne bucurăm chiar aşa de mult de viață, replică liniştit Roman, uitându-se la tovarăşii săi, şi izbucni în râs, un râs nemolipsitor, dar puternic, distinct şi arogant.

Bruneta clătină din cap şi zâmbi ironic.

— Nu ne bucurăm chiar aşa de mult de viață, repetă Roman, şi dacă ne aflăm aici, asta se întâmplă din pricina reacțiunii, urmarea acelui 1 martie.

Mejeneţki tăcu. Simțind că se sufocă de mânie, ieşi pe coridor.

XII

Încercând să se liniştească, Mejeneţki începu să umble încoace şi încolo pe coridor. Până la apelul de seară, uşile camerelor erau deschise. Un deținut înalt şi blond, a cărui expresie blândă a feței nu era alterată nici măcar de țeasta pe jumătate rasă, se apropie de Mejeneţki.

— În camera noastră e un deținut care v-a zărit şi m-a rugat: „Cheamă-l, zice, la mine”.

— Ce deținut?

---

[214] 1/13 martie 1881, data la care țarul Alexandru al II-lea a fost asasinat de Grinevițki, membru al organizației „Narodnaia volia”.

— E poreclit „Puterea tutunului”. Un bătrânel din rândul rascolnicilor. „Cheamă-l la mine, zice, pe omul acela.” Adică pe domnia-ta.

— Şi unde e?

— Uite aici, în camera noastră. „Strigă-l, zice, pe boierul acela.”

Mejeneţki intră împreună cu deţinutul într-o încăpere nu prea mare, cu paturi din scânduri pe care stăteau puşcăriaşii, unii şezând, alţii culcaţi.

La marginea patului, zăcea pe scândurile goale, acoperit cu un halat cenuşiu, taman acel bătrân rascolnic care, cu şapte ani în urmă, venise la Mejeneţki să-l întrebe de Svetlogub. Faţa palidă a bătrânului se uscase şi se zbârcise, părul însă îi era tot des, iar bărbuţa-i rară încărunţise de tot şi stătea zburlită. Ochii lui albaştri erau blânzi şi cercetători. Era culcat pe spate şi se vedea că are febră: pometii obrajilor erau acoperiţi de o roşeaţă bolnăvicioasă.

Mejeneţki se apropie de el.

— Ce vrei de la mine? îl întrebă.

Bătrânul se înălţă cu greu într-un cot şi-i întinse o mână mică, uscată şi tremurândă. Adunându-şi puterile să vorbească, parcă făcându-şi avânt, începu să respire cu greutate şi, trăgându-şi anevoie răsuflarea, rosti încet:

— Domnul să fie cu tine. Nu mi-ai spus atunci, dar eu am să spun tuturor.

— Ce să le spui?

— Despre miel... despre miel am să le spun... tânărul acela era împreună cu mielul. Şi cei ce sunt cu el sunt aleşii şi dreptcredincioşii.

— Nu înţeleg, spuse Mejeneţki.

— Caută de înţelege cu sufletul. Ţarii vor primi putere odată cu fiara. Dar mielul îi va birui.

— Care ţari? întrebă Mejeneţki.

— Sunt şapte ţari: cinci au căzut, unul a rămas, unul încă nu e, adică n-a venit. Şi când va veni, nu stă mult... adică îi vine sfârşitul... ai înţeles?

Mejeneţki clătina din cap, gândind că bătrânul aiurează şi că vorbele lui n-au niciun sens. La fel credeau şi ceilalţi deţinuţi, tovarăşii săi de cameră. Cel cu capul pe jumătate ras, care îl chemase pe Mejeneţki, se apropie de

el şi, atingându-l uşurel cu cotul ca să-i atragă atenţia, îi făcu cu ochiul spre bătrân.

— Moşneagul nostru, „Puterea tutunului”, trăncăneşte verzi şi uscate, da’ nici el nu ştie ce spune.

La fel credeau, uitându-se la bătrân, şi Mejeneţki şi ceilalţi din încăpere. Bătrânul însă ştia prea bine ce spusese, iar spusele lui aveau un înţeles limpede şi adânc pentru el. Înţelesul era că răul n-o să mai domnească mult în lume, că mielul îi va birui pe toţi prin bunătate şi smerenie, că mielul va şterge orice lacrimă şi atunci n-o să mai fie nici plâns, nici boală, nici moarte. Şi el simţea că lucrul acesta se împlineşte de pe acum, se împlineşte pretutindeni în lume, pentru că se împlinea în sufletul lui luminat de apropierea morţii.

— Hai, vino repede! Amin. Vino, Doamne, Iisuse Hristoase! rosti el şi zâmbi uşor, cu înţeles, dar lui Mejeneţki i se păru un zâmbet de nebun.

XIII

„Iată un reprezentant al poporului, îşi spunea Mejeneţki, ieşind de la bătrân. Unul dintre cei mai buni. Şi ce beznă e în capul lui! Ei (se referea la Roman şi la prietenii lui) spun că nu se poate face nimic cu un asemenea popor, în stadiul de acum.”

Un timp, Mejeneţki îşi dusese activitatea revoluţionară în mijlocul poporului şi cunoştea toată „inerţia” – cum o numea el – a ţăranului rus. Avusese de-a face şi cu soldaţi în termen şi cu alţii, lăsaţi la vatră, cunoştea credinţa lor oarbă în jurământ, în obligaţia de a se supune, şi mai ştia că nu puteau fi influenţaţi printr-un raţionament logic. Ştia toate astea, dar niciodată nu trăsese concluzia ce venea de la sine din cunoştinţele căpătate. Discuţia cu noii revoluţionari îl mâhnise şi-l supărase.

„Ei afirmă că tot ce-am făcut noi, ce-au făcut Halturin[215], Kibalcici[216], Perovskaia[217] a fost inutil, ba chiar dăunător, că tocmai acțiunile acestea au provocat reacțiunea lui Alexandru al III-lea, că din pricina lor poporul e convins că întreaga activitate revoluționară porneşte de la moşieri, care l-au omorât pe țar pentru că le-a luat iobagii. Ce prostie! Câtă lipsă de înțelegere şi ce impertinență să judeci lucrurile în felul ăsta!", se gândea el, continuând să umble pe coridor.

Toate camerele erau cu uşile închise, în afară de cea în care se aflau noii revoluționari. Apropiindu-se, Mejenețki auzi râsul brunetei pe care n-o putea suferi şi glasul puternic şi hotărât al lui Roman. Era limpede că vorbeau despre el. Mejenețki se opri să asculte. Roman tocmai spunea:

— Nu înțelegeau legile economice şi de aceea nu-şi dădeau seama ce făceau. Şi aici, în mare parte, a fost...

Mejenețki nu avu puterea şi nici nu dori să asculte până la capăt ce fusese „în mare parte", nu mai era nevoie. Tonul din glasul lui Roman demonstra întregul dispreț al acestor oameni față de el, Mejenețki, eroul revoluției, care-şi sacrificase doisprezece ani din viață pentru scopul acesta.

Sufletul lui Mejenețki se umplu de o ură înverşunată, cum nu mai simțise vreodată. O ură împotriva tuturor şi a tot, împotriva acestei lumi absurde, în care puteau să trăiască doar oamenii aflați la nivelul dobitoacelor, ca bătrânul acela cu mielul lui, sau călăi şi temniceri pe jumătate animale, sau aceşti doctrinari obraznici şi înfumurați, morți încă din faşă.

Intră paznicul de serviciu şi le duse pe deținutele politice în partea rezervată lor. Mejenețki se retrase în capătul mai îndepărtat al coridorului ca să nu le întâlnească. La întoarcere, paznicul încuie uşa de la camera

---

[215] Stepan Nikolaevici Halturin (1857-1882), membru al organizației „Narodnaia volia", a fost autorul unei tentative de asasinat asupra țarului Alexandru al II-lea (5 februarie 1880) şi a participat la asasinarea procurorului V. S. Strelnikov (18 martie 1882).

[216] Nikolai Ivanovici Kibalcici (1853-1881), membru al organizației „Narodnaia volia", om de ştiință, a participat la asasinarea lui Alexandru al II-lea.

[217] Sofia Lvovna Perovskaia (1853-1881) a făcut parte din conducerea organizației „Narodnaia Volia" şi a organizat împreună cu Andrei Jeliabov asasinarea lui Alexandru al II-lea.

noilor deținuți politici şi-i ordonă lui Mejeneţki să intre în celula lui. Acesta se supuse automat, dar îl rugă să nu-i încuie uşa.

În celula sa, Mejeneţki se culcă pe pat, cu faţa la perete.

„Oare, într-adevăr, îşi irosise de pomană toate forţele? Energia, voinţa, genialitatea lui (nu considerase niciodată pe cineva mai presus de el în privinţa calităţilor spirituale) fuseseră irosite în zadar?" Îşi aminti că nu demult, pe drumul spre Siberia, primise o scrisoare de la mama lui Svetlogub, care îl dojenea ca o femeie, adică prosteşte, în opinia lui, pentru că îl dusese la pierzanie pe fiul ei, atrăgându-l în partidul revoluţionar. Când primise scrisoarea, doar zâmbise dispreţuitor: ce putea să înţeleagă femeia asta proastă din ţelurile împărtăşite de el şi Svetlogub? Dar acum, aducându-şi aminte de scrisoare şi de firea plăcută, încrezătoare şi înflăcărată a lui Svetlogub, începu să se gândească la el, apoi la propria sa viaţă. Oare toată viaţa lui fusese o greşeală? Închise ochii şi încercă să adoarmă, dar deodată simţi îngrozit că-i revenise acea stare care îl chinuise în prima lună în fortăreaţa Petru şi Pavel. Simţi aceeaşi durere în moalele capului, văzu aceleaşi mutre oribile, cu părul zburlit şi cu gurile mari, pe un fond întunecat cu steluţe, toate acele creaturi îi apărură în faţa ochilor deschişi. În plus, un delincvent în pantaloni cenuşii şi cu capul ras se legăna deasupra lui. Şi, prin asociaţie de idei, Mejeneţki începu din nou să caute din privire răsuflătoarea de care ar fi putut să prindă o funie.

O ură insuportabilă, care se cerea consumată, îi ardea inima. Nu putea să stea locului, nu putea să se liniştească, nu putea să-şi alunge gândurile.

„Cum să fac?", începu el să se întrebe. „Să-mi tai venele? N-o să ştiu cum. Să mă spânzur? Bineînţeles, e cel mai simplu."

Îşi aminti de funia cu care era legat braţul de lemne din coridor. „Să mă urc pe lemne sau pe taburet. Pe coridor umblă gardianul. Dar el o să adoarmă sau o să plece. Trebuie să aştept şi pe urmă să iau funia şi s-o agăţ de răsuflătoare."

Stând în picioare lângă uşa celulei, Mejeneţki asculta paşii gardianului şi, din timp în timp, când acesta se îndepărta spre capătul coridorului, arunca o privire prin uşa crăpată. Gardianul nici nu pleca, nici nu

adormea. Mejeneţki asculta încordat sunetul paşilor lui pe coridor şi aştepta.

În timpul acesta, în camera unde se afla bătrânul bolnav, în întunericul abia luminat de o lampă ce fumega, în zgomotele nopții – respirația celorlalți în somn, bolboroseli, gemete, sforăituri şi tuse –, se săvârşea lucrul cel mai solemn din lume. Bătrânul rascolnic murea şi duhului său i se dezvăluia ceea ce el dorise şi căutase cu atâta pasiune de-a lungul întregii sale vieți. În mijlocul unei lumini orbitoare, el vedea mielul sub înfățişarea unui tânăr luminos, iar în fața acestuia se afla o mulțime imensă de oameni de toate națiile, îmbrăcați în veşminte albe. Şi toți se bucurau, căci răul pierise de pe pământ. Bătrânul ştia că toate acestea se înfăptuiseră şi în sufletul lui, şi în lume. Se simțea alinat şi pătruns de o mare bucurie.

Însă pentru oamenii din cameră, realitatea era că bătrânul horcăia zgomotos în agonia morții. Vecinul lui se trezi şi-i trezi şi pe ceilalți. Când horcăitul încetă, iar bătrânul se linişti şi începu să se răcească, tovarăşii lui de cameră se porniră să bată în uşă.

Gardianul descuie uşa şi intră. Peste vreo zece minute, doi deținuți scoteau cadavrul din încăpere şi-l duceau spre camera mortuară. Gardianul ieşi în urma lor şi încuie uşa din nou. Coridorul rămase pustiu.

„Încuie, încuie, se gândi Mejeneţki, care urmărea din dosul uşii sale tot ce se întâmpla, n-ai să mă împiedici să plec din mijlocul acestei grozăvii absurde.”

Mejeneţki nu mai încerca spaima aceea interioară care-l chinuise până acum. Era bântuit de un singur gând: ca nu cumva ceva să-l împiedice să-şi ducă intenția până la capăt.

Se apropie cu inima fremătând de legătura de lemne, desfăcu frânghia, o trase de sub ele şi, uitându-se spre uşă, o duse la el în celulă. Acolo se urcă pe taburet şi o petrecu în jurul răsuflătorii. După ce legă funia, strânse tare nodul, iar din cele două capete făcu un laț. Lațul era prea jos. Legă din nou frânghia, făcu din nou un laț, îl verifică pe măsura gâtului şi,

trăgând nelinişţit cu urechea şi uitându-se spre uşă, îşi vârî capul în laţ, îl potrivi bine şi, împingând taburetul, rămase atârnat în aer...

Numai la rondul de dimineaţă gardianul îl văzu pe Mejeneţki stând în picioare cu genunchii îndoiţi, lângă taburetul răsturnat pe-o parte. Îl scoaseră din ştreang. Veni în fugă şi gardianul-şef şi, aflând că Roman era doctor, îl chemă să dea primul ajutor spânzuratului.

Folosiră toate metodele de readucere la viaţă, dar Mejeneţki nu-şi reveni.

Trupul lui Mejeneţki fu dus în camera mortuară şi aşezat pe o laviţă, lângă trupul bătrânului rascolnic.

1903-1904

Kornei Vasiliev

I

Kornei Vasiliev avea cincizeci şi patru de ani când venise ultima dată în sat. În părul lui negru, cârlionţat nu se vedea încă niciun fir alb, şi numai barba neagră începuse să-i încărunţească în dreptul pometilor. Faţa lui era netedă, rumenă, ceafa lată şi puternică, şi tot corpul lui vânjos era acoperit cu un strat de grăsime de la viaţa sătulă, de oraş.

Cu douăzeci de ani în urmă îşi făcuse serviciul militar şi se întorsese cu bani. La început, deschise o prăvălie, apoi lăsă prăvălia şi începu să facă negoţ cu vite. Mergea după „marfă" (vite) la Cerkasî şi le aducea la Moscova.

În satul Gai, în casa lui de piatră cu acoperiş din tablă, locuiau bătrâna lui mamă, soţia cu cei doi copii (o fetiţă şi un băiat), precum şi un nepot orfan – un puşti mut, de cincisprezece ani – şi un lucrător. Kornei fusese însurat de două ori. Prima lui soţie fusese o femeie cam plăpândă şi bolnăvicioasă şi murise fără să aibă copii, iar el, un văduv trecut de prima tinereţe, se însură a doua oară cu o fată frumoasă şi sănătoasă, fiica unei văduve sărace dintr-un sat vecin. Copiii lui erau de la cea de-a doua soţie.

Kornei vânduse atât de avantajos ultima „marfă" la Moscova, încât câştigase vreo trei mii de ruble. Aflând de la un consătean că, nu departe

de satul lui, un moşier scăpătat vindea avantajos o dumbravă, îi veni ideea să se ocupe şi cu negoțul cu lemne. Cunoştea câte ceva despre îndeletnicirea asta, fiindcă înainte de a începe serviciul militar muncise ca ajutor de vechil la un negustor de lemne.

La stația de cale ferată de unde drumul o lua spre Gai, Kornei întâlni pe un consătean de-al lui din Gai, pe Kuzma chiorul. Kuzma venea la fiecare tren după clienți cu perechea lui de cai lățoşi şi cam prăpădiți. Era sărac şi de aceea nu-i plăceau oamenii bogați şi, mai ales, nu-l avea la inimă pe bogătaşul Kornei, pe care îl ştia de pe vremea când i se spunea Korniuşka.

Kornei, îmbrăcat într-un surtuc îmblănit şi un cojoc până-n pământ, cu o valijoară în mână, ieşi în fața gării şi, scoțându-şi burta înainte, se opri, răsuflând din greu şi privind în dreapta şi în stânga. Era dimineață. Vremea era liniştită, mohorâtă şi se lăsase un pic de ger.

— Cum e, nene Kuzma, n-ai găsit clienți să-i duci cu sania? zise el. Mă iei pe mine, ce zici?

— Păi dacă-mi dai o rublă, te iau.

— Las' că şi şapte grivne-s de ajuns.

— Ai făcut burtă, şi tot vrei să scoți treizeci de copeici de la un om sărac.

— Bine, lasă, îți dau cât vrei, zise Kornei.

Şi aşezându-şi în mica sanie valiza şi bocceaua, se instală în largul lui pe locul din spate. Kuzma rămase pe capră.

— Bine. Dă-i drumul.

Ieşiră din hârtoapele de pe lângă gară la drum neted.

— Ei, ia spune ce mai e pe la voi, mai bine zis, pe la noi prin sat? întrebă Kornei.

— Puține-s bune.

— Cum aşa? Bătrâna mea trăieşte?

— Trăieşte. Mai deunăzi a fost la biserică. Bătrâna ta trăieşte. Trăieşte şi gospodina ta cea tânără. Ce face? Şi-a luat un argat nou.

Şi Kuzma râse ciudat, după cum i se păru lui Kornei.

— Ce argat? Da' cu Petra ce e?

— Petra s-a îmbolnăvit. L-a luat pe Evstignei Belîi din Kamenka, zise Kuzma, adică un om din satul ei.

— Ia te uită! făcu Kornei.

Încă de pe când Kornei o pețea pe Marfa, femeile din sat şuşoteau pe seama ei şi a lui Evstignei.

— Chiar aşa, Kornei Vasilici, zise Kuzma. În ziua de azi, muierile şi-au cam luat nasul la purtare.

— Că bine zici! i-o luă gura pe dinainte lui Kornei. Da' a cam îmbătrânit surul ăsta al tău, adăugă el, vrând să schimbe vorba.

— Nici eu nu mai sunt chiar tânăr. Şi el precum stăpânul, răspunse Kuzma, dând bice juganului lățos şi cu picioare strâmbe.

La jumătatea drumului era un han. Kornei îi porunci să oprească şi intră. Kuzma îşi priponi calul de o iesle goală şi se apucă să aşeze căpăstrul pe capul calului, fără să se uite la Kornei şi aşteptând ca acesta să-l cheme.

— Intră, nene Kuzma, zise Kornei, ieşind în uşă, să bei un păhărel.

— Păi oi veni, răspunse Kuzma, prefăcându-se că nu se grăbeşte.

Kornei ceru o sticlă de vodcă şi îl cinsti pe Kuzma. Kuzma, care nu mâncase de dimineață, se ameți pe dată. Şi îndată ce se ameți, începu să-i povestească lui Kornei în şoaptă, aplecându-se spre el, ce se mai vorbea prin sat. Iar acolo umbla vorba că Marfa, nevasta lui, îşi luase ca argat pe fostul ei ibovnic şi că trăieşte cu el.

— Mie nu-mi pasă, da' mi-e milă de tine, zicea Kuzma, beat. Numai că nu-i frumos, râde lumea. Se vede că nu se teme de păcat. Lasă, lasă, îmi spuneam, aşteaptă, că vine el, stăpânul. Asta e, frate Kornei Vasilici.

Kornei asculta în tăcere cuvintele lui Kuzma şi sprâncenele lui dese îi coborau tot mai jos peste ochii strălucitori şi negri precum cărbunele.

— Ei, cum e? Adăpi acum caii? întrebă el doar după ce goliră sticla. Dacă nu, să mergem.

Plăti hangiului şi ieşi pe uliță.

Ajunse acasă pe înserate. Primul care-i ieşi în cale fu chiar Evstignei Belîi, omul la care-i stătuse mintea tot drumul. Kornei îl salută. Văzând fața uscățivă şi spălăcită a lui Evstignei, care începuse să se agite, Kornei clătină din cap a nedumerire. „M-a mințit, câinele bătrân, îşi spuse el cu

gândul la cuvintele lui Kuzma. Da' cine ştie? Las' că aflu eu care-i adevărul."

Kuzma stătea lângă cal şi-i făcea cu singurul lui ochi, arătând spre Evstignei.

— Vasăzică stai la noi? întrebă Kornei.

— Păi, trebuie să muncesc undeva, răspunse Evstignei.

— Ai făcut focul în casă?

— Cum să nu? Matveevna e acolo, răspunse Evstignei.

Kornei urcă în pridvor. Auzind voci, Marfa ieşi în tindă şi, văzându-şi bărbatul, se înroşi, îi dădu bineţe în grabă şi cu multă gingăşie.

— Mămuca şi cu mine aproape că nu te mai aşteptam, zise ea, intrând în casă după Kornei.

— Ei, şi cum o duceţi fără mine?

— Păi o ducem ca şi înainte, spuse ea şi, luând-o în braţe pe fetiţa de doi ani care o trăgea de fustă şi-i cerea lapte, intră cu paşi mari şi hotărâţi în tindă.

Mama lui Kornei, cu ochii la fel de negri ca ai lui, intră şi ea în odaie, târându-şi cu greu picioarele.

— Mulţumesc c-ai venit să ne vezi, zise ea clătinând din capul ce-i tremura.

Kornei îi povesti mamei sale cu ce treburi venise şi, amintindu-şi de Kuzma, ieşi să-i ducă banii. De cum deschise uşa spre tindă, îi văzu pe Marfa şi Evstignei în dreptul uşii care dădea în curte. Stăteau aproape unul de celălalt şi ea îi spunea ceva. Văzându-l pe Kornei, Evstignei o şterse în curte, iar Marfa se apropie de samovar şi potrivi coşul care duduia deasupra acestuia.

Kornei trecu tăcut pe la spatele ei aplecat şi, luându-şi bocceaua, îl chemă pe Kuzma să bea ceai în odaia cea mare. Înainte de ceai, Kornei împărţi darurile aduse de la Moscova celor de acasă: mamei, o broboadă de lână, lui Fedka, o carte cu poze, nepotului mut, o jiletcă, iar soţiei, stambă de o rochie.

Cât timp băură ceai, Kornei stătu încruntat şi tăcut. Râdea numai din când în când uitându-se la mutul care îi distra pe toţi cu bucuria lui. Nu-

şi mai încăpea în piele de mândru ce era de jiletca lui. O împăturea şi o desfăcea, o îmbrăca şi, uitându-se la Kornei, îşi săruta mâna şi zâmbea.

După ceai şi cină, Kornei se duse îndată în odaia unde dormea cu Marfa şi cu fetița. Marfa rămase în odaia mare să strângă vasele. Kornei şedea singur la masă şi aştepta, cu capul sprijinit în mână. Furia împotriva nevestei îi răvăşea tot mai tare sufletul. Luă de pe perete abacul, scoase din buzunar un carnețel şi, încercând să-şi abată gândurile, se apucă de socotit. Socotea, aruncând din când în când câte o privire spre uşă şi trăgând cu urechea la glasurile din casă.

De câteva ori auzi deschizându-se uşa de la intrare, cineva ieşi în tindă, dar nu era ea. În sfârşit, se auziră paşii ei, uşa se deschise brusc şi Marfa, rumenă şi frumoasă, cu o basma roşie pe cap, intră cu fetița în brațe.

— Pesemne eşti ostenit de la drum, zise ea zâmbind, ca şi cum n-ar fi observat fața lui posomorâtă.

Kornei îi aruncă o privire şi-şi continuă socotitul, deşi nu mai avea ce.

— S-a făcut târziu, zise dânsa şi lăsând jos fetița din brațe se duse după peretele subțire despărțitor.

El o auzea cum face patul şi culcă fetița.

„Râde lumea, îşi aminti el cuvintele lui Kuzma. Aşteaptă tu...", se gândi el, trăgându-şi cu greu răsuflarea, şi se ridică încet. Puse ciotul de creion în buzunarul de la vestă, atârnă abacul în cui, îşi scoase haina şi se apropie de uşa peretelui despărțitor. Ea stătea cu fața spre icoane şi se ruga. El se opri aşteptând. Ea îşi făcu cruce vreme îndelungată, bătu mătănii, spunând în şoaptă rugăciuni. Lui i se păru că terminase de mult toate rugăciunile şi că acum le repeta înadins. Dar iată că Marfa făcu o mătanie până la pământ, se îndreptă, mai şopti câteva cuvinte de rugăciune şi se întoarse cu fața spre el.

— Agaşka a adormit, zise ea arătând spre fetiță şi, zâmbind, se aşează pe patul care scârțâia.

— Evstignei e de multă vreme aici? întrebă Kornei intrând pe uşă.

Marfa îşi aruncă calmă una dintre cozile ei groase de pe umăr pe piept şi începu să şi-o despletească mişcându-şi repede degetele. Îl privea drept în față, iar ochii ei râdeau.

— Cine, Evstignei? Da' cine mai ştie, să fie vreo două-trei săptămâni.

— Trăieşti cu el? rosti Kornei.

Ea scăpă cosița din mână, apoi o prinse din nou şi se apucă s-o împletească la loc.

— Câte nu mai scorneşte lumea! Dacă trăiesc cu Evstignei? spuse femeia, pronunțând apăsat numele lui Evstignei. Scorneli! Cine ți-a zis?

— Spune: este adevărat sau nu? întrebă Kornei şi-şi strânse pumnii puternici înfundați în buzunare.

— N-are rost să flecărim degeaba. Să-ți scot ghetele?

— Eu pe tine te întreb, repetă el.

— Ca să vezi ce mare scofală. Ce-mi trebuie mie Evstignei? ripostă ea. Cine te-a minţit în halul ăsta?

— Ce-ai vorbit cu el acolo în tindă?

— Ce-am vorbit? I-am zis că trebuie o doagă nouă la butoi. Da' de ce te legi de mine?

— Îți poruncesc să spui adevărul. Te omor, târâtură afurisită.

O înşfăcă de cosiță.

Ea îşi smulse cosița din mâna lui, cu fața schimonosită de durere.

— Atâta ştii să faci: să loveşti. Ce-am văzut eu bun de la tine? La aşa viață, ce-ai putea să faci?

— Ce să faci, adică? rosti el, îndreptându-se spre ea.

— De ce mi-ai smuls jumate de cosiță? Uite cum iese părul, şuviţe-şuviţe. Ce te legi de mine? Chiar aşa, de ce...

Nu apucă să-şi ducă vorba până la capăt. Kornei o prinse de mână, o smuci de pe pat şi începu s-o lovească în cap, în şolduri, în piept. Cu cât o bătea mai mult, cu atât furia se aprindea mai tare în el. Ea striga, se apăra, voia să scape, însă el nu-i dădea drumul. Fetița se trezi şi se repezi la mama ei.

— Mămucă, urlă ea.

Kornei o apucă pe fetiță de braț, o desprinse de mama ei şi o aruncă într-un colț, ca pe un pisoi. Fetița scoase un țipăt ascuțit şi peste câteva clipe nu se mai auzi deloc.

— Tâlharule! Ai omorât copilul! striga Marfa, dând să se ridice ca să se ducă la fetiță.

Însă el o înşfăcă din nou şi o lovi atât de tare în piept, încât ea căzu pe spate şi încetă să mai strige. Numai fetița urla disperată, fără să-şi tragă răsuflarea.

Bătrâna, fără broboadă, cu părul cărunt răvăşit, tremurând din cap şi clătinându-se pe picioare, intră în odaie şi, fără să se uite la Kornei sau la Marfa, se apropie de nepoata care se îneca în lacrimi şi o ridică.

Kornei stătea în picioare, răsuflând greu şi privind în jur ca şi cum atunci s-ar fi dezmeticit din somn, fără să ştie parcă unde este şi ce se întâmplă cu el.

Marfa îşi înălță capul şi, gemând, începu să-şi şteargă cu cămaşa fața însângerată.

— Nelegiuit blestemat! rosti ea. Trăiesc cu Evstignei şi am trăit şi înainte. N-ai decât să mă omori în bătaie. Iar Agaşka nu-i fata ta, cu el am făcut-o, zise ea repede şi-şi acoperi fața cu cotul, aşteptând să fie lovită.

Însă Kornei părea că nu înțelege nimic, răsufla cu greutate şi privea buimac în jur.

— Ia te uită ce i-ai făcut fetişoarei: i-ai rupt mâna, zise bătrâna, arătându-i mânuța sucită a fetiței care nu mai contenea cu țipetele.

Kornei se întoarse şi ieşi în tăcere în tindă şi apoi în cerdac.

Afară vremea era mohorâtă şi la fel de geroasă. Fulgi înghețați îi cădeau pe obrajii aprinşi şi pe frunte. Se aşează pe o treaptă şi începu să mănânce zăpadă, adunând-o cu mâna de pe parmalâcul cerdacului. Din spatele uşii se auzeau gemetele Marfei şi plânsul tânguitor al fetiței. Pe urmă se deschise uşa care dădea în tindă şi el auzi cum mama şi fetița ieşiră din cameră şi, traversând tinda, intrară în odaia mare. Kornei se ridică şi intră şi el în odaie. Lampa acoperită ardea cu flacără slabă pe masă. Din spatele peretelui despărțitor se auzeau gemetele Marfei, care se întețiră la intrarea lui. El se îmbrăcă în tăcere, scoase de sub laviță geamantanul, îşi aşează lucrurile şi îl legă cu sfoară.

— Pentru ce m-ai lovit? De ce? Ce ți-am făcut? începu Marfa cu glas plângăreț. Kornei nu-i răspunse, ridică geamantanul şi-o porni cu el spre

uşă. Ocnaşule! Tâlharule! Aşteaptă tu, c-ai s-o pățeşti. Sau crezi că pentru tine nu există judecată? spuse ea cu alt glas, plin de ură.

Kornei nu răspunse, împinse uşa cu piciorul şi o trânti atât de tare, încât se cutremurară pereții.

Intrând în casa mare, Kornei îl trezi pe mut şi-i porunci să înhame caii. Mutul, care nu se dezmeticise bine, se uită mirat şi întrebător la unchiul său şi începu să-şi netezească părul cu amândouă mâinile. Înțelegând, în cele din urmă, ce i se cerea, sări în picioare, îşi puse cizmele de pâslă, scurta zdrențuită de blană, luă felinarul şi ieşi în curte.

Se luminase de-a binelea când Kornei, însoțit de mut, ieşi pe poartă într-o sanie lată şi joasă şi plecă înapoi pe drumul pe care venise cu Kuzma cu o seară înainte.

Ajunse la stație cu cinci minute înainte de plecarea trenului. Mutul îl văzu cum îşi cumpără bilet, îşi ia geamantanul, se urcă în tren şi îi face semn cu capul. Apoi vagonul dispăru sub ochii lui.

În afară de loviturile primite în față, Marfa se alesese cu două coaste rupte şi cu capul spart. Fiind însă zdravănă şi sănătoasă, tânăra femeie îşi reveni într-o jumătate de an, iar urmele bătăii dispărură cu totul. Dar fetița rămase pe jumătate schiloadă pentru totdeauna. Avea două oase rupte la o mână, astfel că un braț îi era strâmb.

De Kornei, nimeni nu mai auzi nimic din clipa în care plecase. Nu se ştia dacă murise sau mai trăia.

II

Au trecut şaptesprezece ani. Era toamnă târzie. Soarele nu se înălța prea sus pe cer, iar după trei se lăsa amurgul. Cireada din Andreevka se întorcea în sat. Ciobanului năimit i se încheiase sorocul şi acesta plecase înainte de Lăsata Secului, astfel că acum duceau vitele la păscut femeile şi copiii.

Turma abia ieşise de pe țarina de ovăz la drumul mare de pământ destul de noroios, brăzdat de făgaşe şi acoperit de urmele copitelor

despicate, şi se apropia de sat mugind şi behăind fără încetare. În față mergea un bătrân înalt, adus puțin de spate, cu barba căruntă şi părul creț, cărunt şi el. Purta o zeghe înnegrită de ploaie şi peticită, pe cap avea o căciulă mare, iar în spate ducea un sac din piele. Numai sprâncenele dese îi erau negre. Mergea mişcându-şi cu greu prin noroi ghetele ude ucrainene, butucănoase şi rupte, şi la fiecare al doilea pas se sprijinea într-un toiag de stejar. Când turma îl ajunse din urmă, el se opri, sprijinit în toiag. Nevasta tânără care mâna cireada, cu capul acoperit cu o basma grosolană de in, cu fusta sumeasă şi în picioare cu cizme bărbăteşti, trecea în fugă de pe o parte a drumului pe cealaltă, gonind oile şi porcii care rămâneau în urmă. Când ajunse în dreptul bătrânului, ea se opri şi-l cercetă cu privirea.

— Ziua bună, unchiaşule, îi dădu ea binețe cu glas tânăr, sonor şi blând.

— Ziua bună, fată cuminte, răspunse bătrânul.

— Rămâi aici peste noapte, nu-i aşa?

— Aşa se pare. Am ostenit, rosti bătrânul cu glasul răguşit.

— Să nu mergi la *deseatski*[218], unchiaşule, zise cu blândețe nevasta tânără. Vino direct la noi, a treia izbă din capătul satului. Soacră-mea îi primeşte în casă pe călători.

— A treia izbă? Adică cea a lui Zinoveev? întrebă bătrânul ridicând cu tâlc din sprâncene.

— Nu cumva îi cunoşti?

— Am mai fost pe aici.

— Ce ai, Fediuşka, de-ți curg balele? Cotonoaga a rămas de tot în urmă, strigă nevasta cea tânără, arătând spre o oaie care mergea şchiopătând în trei labe în urma turmei. Ridicând nuieluşa cu mâna dreaptă, în timp ce cu mâna stângă, deformată, îşi ținea basmaua pe cap în chip ciudat, din jos în sus, o luă la fugă înapoi după oaia neagră şi şontoroagă, udă toată, desprinsă de turmă.

---

[218] Înainte de 1917, persoană aleasă din rândul țărănimii, cu atribuții polițieneşti.

Bătrânul era Kornei. Iar nevasta cea tânără era chiar Agaşka, căreia îi rupsese mâna cu şaptesprezece ani în urmă.

III

Dintr-un om puternic, bogat şi mândru, Kornei Vasiliev devenise cel de acum: un cerşetor bătrân care nu avea nimic în afară de hainele zdrenţuite de pe el, un livret militar şi două ruble în traistă. Această schimbare se petrecuse atât de încet, puţin câte puţin, încât nici el n-ar fi putut spune când începuse şi cum anume. Kornei ştia un singur lucru în care credea cu tărie: vina pentru nenorocirea lui o purta ticăloasa de nevastă-sa. Îl durea şi i se părea ciudat să-şi aducă aminte ce fusese înainte. Iar când îşi aducea aminte, se gândea cu ură la cea pe care o credea pricina tuturor relelor pe care le suferise în cei şaptesprezece ani.

În noaptea când îşi stâlcise în bătaie nevasta, se dusese la moşierul care vindea dumbrava. Nu reuşise s-o cumpere. Fusese deja cumpărată de altcineva, aşa că el se întorsese la Moscova, unde căzuse în patima beţiei. Mai băuse el şi înainte, însă acum a băut în neştire două săptămâni în şir, iar când s-a trezit din beţie, a plecat mai la sud să cumpere vite. N-a fost o tranzacţie izbutită şi a ieşit în pagubă. Mai încercă o dată. Nu i-a mers nici a doua oară. Aşa că peste un an, din trei mii de ruble nu i-au mai rămas decât douăzeci şi cinci şi s-a văzut nevoit să se angajeze la stăpân. Mai băuse el şi înainte, dar acum începu să bea tot mai des.

La început, a fost vechil la un crescător de vite, însă în anul următor, s-a îmbătat la un drum şi negustorul l-a concediat. Apoi, printr-o cunoştinţă, şi-a găsit de lucru la un neguţător de vinuri, însă nici aici n-a rămas prea mult. S-a încurcat la socoteli şi a fost dat afară. Să se întoarcă acasă, îi era şi ruşine şi, în plus, îl apuca mânia la un asemenea gând. „Or trăi ei şi fără mine. Poate că nici băiatul nu-i al meu”, îşi spunea el.

Îi mergea din ce în ce mai prost. Fără băutură nu putea trăi. N-a mai încercat să se angajeze ca vechil, ci ca păzitor de vite, dar pe urmă nici în slujba asta nu l-a mai primit nimeni.

Cu cât îi era mai greu, cu atât mai mult o învinuia pe nevastă-sa, iar ura împotriva ei îi ardea sufletul tot mai tare.

Ultima dată Kornei s-a angajat ca păzitor la vitele unui necunoscut. În vite a dat o molimă. Nu era vina lui Kornei, însă stăpânul s-a supărat şi a încheiat socotelile şi cu el, şi cu vechilul. Pentru că nu se mai putea tocmi la nimeni, Kornei se hotărî să plece în lume. Îşi făcu rost de nişte cizme solide, de o traistă, luă cu el ceai, zahăr şi opt ruble şi se duse la Kiev. La Kiev nu-i plăcu şi o porni spre Caucaz, la Noul Athos. Înainte de a ajunge acolo, se îmbolnăvi de friguri. Îl lăsară puterile de tot. Îi mai rămăseseră doar şaptezeci de copeici şi nu mai avea niciun cunoscut, astfel că luă hotărârea să meargă acasă la fiul lui. „Poate că ticăloasa mea o fi murit de-acum, îşi spuse el. Iar dacă o mai fi în viaţă, măcar înainte de moarte am să-i spun tot. Să afle nelegiuita ce-a făcut din mine”, se gândi el şi o porni spre casă.

Frigurile îl scuturau o dată la fiecare două zile. Puterile îl lăsau tot mai mult, aşa încât nu putea să meargă mai mult de zece-cincisprezece verste pe zi. Cu vreo două sute de verste înainte de casă, i se terminară toţi banii. Merse mai departe cerşind în numele lui Hristos şi înnoptând acolo unde îl îndruma *deseatski*. „Poţi să te bucuri, uite în ce hal m-ai adus!”, i se adresa el în gând nevestei şi, după un vechi obicei, mâinile bătrâne şi slabe i se strângeau în pumni. Dar acum nu mai avea nici pe cine să bată şi nici putere în pumni.

Cele două sute de verste le-a străbătut în două săptămâni şi, la patru verste de casă, vlăguit şi bolnav, ajunse la locul unde se întâlni, fără să o recunoască şi fără să fie recunoscut, cu acea Agaşka pe care lumea o socotea fiica lui, deşi nu era, fetiţa căreia el îi rupsese mâna.

IV

Făcu aşa cum îi spusese Agafia. Ajuns la gospodăria lui Zinoviev, rugă să fie lăsat peste noapte acolo şi primi încuviinţarea.

Intrând în izbă, Kornei se închină la icoane, ca de obicei, şi dădu bineţe gazdelor.

— Ai îngheţat de tot, moşule! Urcă pe cuptor, îi spuse stăpâna casei, o bătrânică uscăţivă şi veselă, care tocmai strângea de pe masă.

Bărbatul Agafiei, un ţăran cu un aer tineresc, şedea pe o bancă lângă masă şi turna gaz în lampă.

— Da' ud mai eşti, moşule! zise el. Ce să-i faci, usucă-te!

Kornei se dezbrăcă, se descălţă, îşi atârnă obielele în faţa sobei şi se urcă pe cuptor.

Agafia intră în izbă cu un urcior. Izbutise să aducă turma şi să rânduiască vitele la locul lor.

— N-a venit pe aici un călător bătrân? întrebă ea. I-am zis să vină la noi.

— Uite-l acolo, zise stăpânul casei, arătând spre sobă, unde şedea Kornei, ştergându-şi picioarele păroase şi slabe.

Gazdele îl chemară la ceai şi pe Kornei. El coborî de pe cuptor şi se aşeză pe marginea băncuţei. Îi dădură o cană cu ceai şi o bucată de zahăr.

Au vorbit despre vreme, despre recoltă. E greu de strâns grâul. Pe câmpurile moşierilor, căpiţele au încolţit. Cum încep să le ducă de acolo – începe ploaia. Mujicii şi-au strâns grâul, dar la stăpâni se înc inge de tot în câmp. Iar şoarecii mişună prin snopi, de te-apucă groaza.

Kornei povesti că văzuse pe drum un câmp plin de căpiţe. Tânăra nevastă îi turnă a cincea cană de ceai slab, abia gălbui, şi i-l întinse.

— Lasă, unchiaşule, bea şi să fii sănătos, răspunse ea la refuzul lui.

— Da' de ce ai mâna beteagă? o întrebă el, apucând cu grijă cana plină şi ridicând din sprâncene.

— I-a fost ruptă în copilărie, zise soacra vorbăreaţă. Tatăl ei a vrut s-o omoare pe Agaşka noastră.

— Păi de ce? întrebă Kornei.

Uitându-se la faţa tinerei, îşi aminti deodată de Evstignei Belîi cu ochii lui albaştri, şi mâna care ţinea cana începu să-i tremure aşa de tare, încât vărsă jumătate din ceai până s-o pună pe masă.

— A fost un om la noi în Gai, tatăl ei, Kornei Vasilievici se numea. Un bogătaş. S-a pornit împotriva neveste-sii. A stâlcit-o în bătaie, iar pe ea uite cum a schilodit-o.

Kornei tăcea, uitându-se pe sub sprâncenele lui negre, ce i se tot mişcau, când la gazdă, când la Agaşka.

— Da' de ce? întrebă el, muşcând din zahăr.

— Cine ştie? Câte nu se mai trăncănesc pe seama femeii, iar ea trebuie să răspundă, zise bătrâna. Din pricina unui argat s-a iscat toată tărăşenia. Argatul, un om de treabă, era din satul nostru. A şi murit la ei în casă.

— A murit? repetă Kornei şi tuşi înfundat.

— A murit demult... De la ei am luat-o pe tânăra noastră. O duceau bine. Erau cei mai înstăriți din sat. Câtă vreme a fost în viață stăpânul casei.

— Da ce-a pățit? se interesă Kornei.

— Pesemne o fi murit şi el. De atunci s-a dus totul de râpă. Să tot fie vreo cincisprezece ani.

— Or fi mai mulți, că mămuca mi-a zis că abia mă înțărcase.

— Şi tu nu eşti supărată pe el că ți-a rupt?... întrebă Kornei şi începu să plângă încetişor.

— Păi nu era un străin, doar era tatăl meu. Hai, mai bea ceai, că ai venit pe frig. Să-ți torn?

Kornei nu răspunse şi începu să plângă cu suspine.

— Ce-i cu tine?

— Nu-i nimic, doar aşa. Iartă-mă, Hristoase.

Şi Kornei se prinse cu mâini tremurânde de stâlpul de la pat şi se cățără cu picioarele lui mari şi slabe pe cuptor.

— Ia te uită, îi zise bătrânica fiului său, făcându-i cu ochiul spre bătrân.

V

A doua zi Kornei se sculă înaintea celorlalți. Se dădu jos de pe cuptor, îşi frecă obielele uscate ca să le înmoaie, încălță cu greu cizmele scorojite şi îşi puse traista în spate.

— Da' nu vrei să mănânci ceva, unchiaşule? întrebă bătrâna.

— Să vă ajute Dumnezeu. O pornesc la drum.

— Uite, ia măcar nişte turtițe de ieri. Ți le pun în traistă.

Kornei mulțumi şi-şi luă rămas-bun.

— Să treci pe la noi când te întorci, de-om mai fi în viață...

Afară se lăsase o ceață deasă de toamnă care învăluia tot satul. Kornei însă cunoştea bine drumul, fiece coborâş sau suiş, fiece tufă, toate sălciile de pe drum şi pădurile la dreapta şi la stânga, chiar dacă în şaptesprezece ani unele mai fuseseră tăiate, cele bătrâne se făcuseră tinere, iar altele îmbătrâniseră.

Satul Gai era acelaşi ca odinioară, doar că la marginea lui se mai construiseră câteva case noi. Unele dintre casele de lemn erau acum din cărămidă. Casa lui de piatră era neschimbată, numai că se învechise. Acoperişul nu mai fusese vopsit de mult, dintr-un colț al casei lipseau nişte cărămizi, iar cerdacul se lăsase într-o parte.

În timp ce el se apropia de fosta lui casă, pe poarta care scârțâia ieşi o iapă cu un mânz, un jugan bătrân sur şi un cârlan. Calul sur părea copia iepei pe care Kornei o adusese de la iarmaroc cu un an înainte de plecarea lui de acasă.

„O fi, pesemne, acela pe care-l purta în pântece pe atunci. Aceeaşi crupă teşită, acelaşi piept larg şi aceleaşi picioare lățoase", se gândi el.

Caii erau mânați la adăpat de un puşti cu ochi negri şi opinci noi în picioare. „O fi nepotul meu, adică fiul lui Fedka, are ochii negri ca el", îşi spuse Kornei.

Băiețelul aruncă o privire spre bătrânul necunoscut şi o luă la fugă după mânzul de vreun an, cu coama tunsă, care începuse să se joace în noroi. În urma băiatului fugea un câine, la fel de negru ca Volciok cel de altădată.

„Să fie cumva Volciok?”, îşi zise el. Şi socoti că acela ar fi trebuit să aibă acum douăzeci de ani.

Se apropie de cerdac, urcă anevoie treptele pe care şezuse odinioară înghiţind zăpadă de pe parmalâc şi deschise uşa în tindă.

— Ce intri fără să ceri voie? se auzi din izbă un glas de femeie.

El îi recunoscu vocea. Şi iat-o şi pe ea, o bătrână uscăţivă, vânoasă şi zbârcită, ivindu-se în prag. Kornei se aşteptase s-o vadă pe Marfa cea tânără şi frumoasă, care-l jignise cândva. O ura şi-ar fi vrut să-i facă reproşuri şi când colo în faţa lui stătea o bătrână oarecare.

— Dacă vrei pomană, cere la fereastră, spuse ea cu un glas pătrunzător şi strident.

— N-am venit după pomană, ripostă Kornei.

— Atunci de ce? La ce ai venit?

Deodată femeia se opri. Şi el văzu după faţa ei că îl recunoscuse.

— Că nu puţini de-alde voi umblă creanga pe-aici. Hai, du-te, pleacă. Mergi cu Dumnezeu.

Kornei se rezemă cu spatele de perete şi, sprijinindu-se în toiag, o ţintui cu privirea. Simţi cu uimire că din sufletul său pierise acea ură împotriva ei, pe care o dusese cu sine atâţia ani, şi că un fel de slăbiciune plină de duioşie pune stăpânire pe el.

— Marfa! Cu toţii murim.

— Pleacă, du-te cu Dumnezeu, zise ea repede şi cu ură.

— Nimic mai mult n-ai să-mi spui?

— N-am ce să-ţi spun, răspunse ea. Mergi cu Dumnezeu. Du-te, pleacă. Pe-aici umblă brambura mulţi diavoli şi trântori ca tine.

Ea se întoarse cu paşi repezi în izbă şi trânti uşa.

— De ce-i vorbeşti urât? se auzi o voce de bărbat, şi pe uşă intră cu toporul la brâu un ţăran negricios, ce semăna leit cu Kornei, cel de acum patruzeci de ani, doar că era mai mic de statură şi mai slab. Ochii negri însă îi erau la fel de strălucitori.

Era chiar Fedka, căruia cu şaptesprezece ani în urmă îi dăruise o cărţulie cu poze. Acesta o dojeni pe maică-sa că nu-i dăduse nimic cerşetorului. Cu el intrase înăuntru şi nepotul mut, ţinând de asemenea

un topor la brâu. Acum era un bărbat în toată firea, cu mustăcioara rară, vânos, cu zbârcituri pe față, cu o privire pătrunzătoare, hotărâtă şi cercetătoare. Cei doi bărbați tocmai mâncaseră de dimineață şi erau gata să plece în pădure.

— Aşteaptă o clipă, unchiaşule, spuse Feodor şi făcu semn mutului mai întâi spre bătrân, apoi spre casă. Şi îi arătă cu mâna cum se taie pâinea.

Feodor ieşi în uliță, iar mutul se întoarse în izbă. Kornei continua să stea în picioare, cu capul plecat, rezemat de perete şi proptit în toiag. Simțea o mare slăbiciune şi-şi stăpânea cu greu hohotele de plâns. Mutul ieşi din casă cu o bucată mare şi aromitoare de pâine neagră, proaspăt scoasă din cuptor, şi, făcându-şi semnul crucii, i-o întinse lui Kornei. Acesta luă pâinea, îşi făcu şi el semnul crucii, iar mutul se întoarse spre uşa din izbă şi, trecându-şi mâinile peste față, se prefăcu că scuipă. Aşa îşi arăta el ciuda pe mătuşă. Deodată încremeni cu gura căscată, privindu-l țintă pe Kornei, de parcă l-ar fi recunoscut. Kornei nu-şi mai putu stăpâni lacrimile şi, ştergându-şi ochii, nasul şi barba căruntă cu poalele hainei, se întoarse şi ieşi din casă. Încerca un sentiment aparte de înduioşare, de smerenie exaltată în fața celorlalți, în fața ei, a fiului, a tuturor oamenilor, şi sentimentul acesta îi sfâşia sufletul, aducându-i şi bucurie, şi durere, în acelaşi timp.

Marfa îl privea de la fereastră şi răsuflă uşurată doar când văzu că bătrânul dispăruse după colțul casei.

După ce se asigură că bătrânul plecase, Marfa se aşează la războiul de țesut. Lovi de vreo zece ori cu spata, însă mâinile n-o prea ajutau, aşa că se opri şi începu să se gândească, să-şi aducă aminte cum îl văzuse pe Kornei acum – îl recunoscuse –, pe bărbatul ei care o snopise în bătaie şi care mai înainte o iubise, şi i se făcu groază de ceea ce tocmai făcuse. Nu se purtase cum ar fi trebuit. Dar cum ar fi trebuit să se poarte? Căci el nu-i spusese că era Kornei şi că venise acasă.

Apucă din nou suveica şi continuă să țească până seara.

VI

Kornei ajunse cu greu, spre seară, la Andreevka şi ceru din nou să fie lăsat să înnopteze la Zinovievi. Aceştia îl primiră.

— Ei, unchiaşule, de ce n-ai plecat mai departe?

— N-am plecat. M-am simţit slăbit. După cum se vede, trebuie s-o pornesc înapoi. Mă primiţi peste noapte?

— Sigur că da, cuptorul n-are de suferit de pe urma ta. Du-te să te usuci.

Pe Kornei l-au scuturat frigurile toată noaptea. Spre dimineaţă aţipi, iar când se trezi, toţi ai casei se împrăştiaseră pe la treburile lor, iar în izbă nu mai rămăsese decât Agafia.

Kornei stătea culcat pe cuptor, pe un caftan uscat pe care i-l aşternuse bătrâna. Agafia scotea pâinea din cuptor.

— Fată cuminte, o chemă el cu glas stins, vino încoace.

— Acuşica, unchiaşule, răspunse ea scoţând pâinile. Ţi-e cumva sete? Vrei nişte cvas?

El nu răspunse.

După ce scoase şi ultima pâine, ea se apropie de bătrân cu o cană de cvas. El nu se întoarse spre ea şi nu se apucă să bea, ci, aşa cum stătea cu faţa în sus, începu să vorbească, fără s-o privească.

— Gaşa, îi spuse el cu glas scăzut, mi s-a împlinit sorocul. Vreau să mor. Aşa că să mă ierţi, în numele lui Dumnezeu.

— Dumnezeu să te ierte. Păi mie nu mi-ai făcut niciun rău...

El tăcu un timp.

— Şi te mai rog ceva: să mergi, fată cuminte, la mama şi să-i spui că... pribeagul... adică să-i spui... că pribeagul de ieri, să-i spui...

Îl podidi un plâns cu suspine.

— Da' ieri ai fost la ai noştri?

— Am fost. Spune-i că pribeagul de ieri... pribeagul, spune-i..., se opri din nou din pricina hohotelor de plâns şi, într-un târziu, după ce-şi adună ultimele puteri, îşi încheie vorba: pribeagul a venit să-şi ia rămas-bun de la ea.

Începu să scotocească în haină în dreptul pieptului.

— Am să-i zic, unchiaşule, am să-i zic. Dar ce tot cauți tu acolo? zise Agafia.

Fără să-i răspundă şi strâmbându-se din pricina efortului, bătrânul scoase de la piept, cu mâna-i slabă şi păroasă, o hârtie şi i-o întinse.

— Ia asta şi dă-o cui întreabă de ea. E livretul meu militar. Slavă Domnului, mi s-au dezlegat toate păcatele.

Chipul lui căpătă o expresie solemnă. Sprâncenele i se ridicară, ochii încremeniră ațintiți în tavan şi el se linişti.

— O lumânare, rosti el, fără să-şi mişte buzele.

Agafia înțelese. Luă de la icoană o lumânare începută de ceară, o aprinse şi i-o dădu. El o apucă uşurel cu degetul mare.

Agafia se duse să pună livretul într-un sipet, iar când se apropie de bătrân, văzu că lumânarea îi căzuse din mână, ochii nemişcați nu mai vedeau, iar pieptul nu mai respira. Agafia îşi făcu semnul crucii, suflă în lumânare, scoase un prosop curat şi-i acoperi fața.

Marfa nu putu să adoarmă toată noaptea tot gândindu-se la Kornei. A doua zi de dimineață, îmbrăcă un zăbun, îşi acoperi capul cu o broboadă şi plecă să vadă pe unde era bătrânul de aseară. La puțină vreme, află că bătrânul e în Andreevka. Marfa luă o nuia din gard şi o porni spre Andreevka. Cu cât înainta, cu atât i se făcea tot mai frică. „Îmi cer iertare, îl iau acasă şi dezlegăm păcatul. Măcar să moară lângă fiul lui”, se gândea ea.

Apropiindu-se de gospodăria fiicei ei, Marfa văzu o mulțime mare de oameni adunați lângă izbă. Unii stăteau în tindă, alții sub ferestre. Toți ştiau de-acum că bogătaşul acela, Kornei Vasiliev, care cu douăzeci de ani în urmă era vestit în satele din jur, murise ca un pribeag sărac în casa fiicei lui. Muierile şuşoteau între ele, oftau şi se văitau.

Când Marfa intră în izbă şi lumea îi făcu loc să treacă, ea văzu sub icoane trupul mortului, spălat, îmbrăcat şi acoperit cu o pânză. Lângă el stătea Filipp Kononâci, care citea cu glas tărăgănat, ca un țârcovnic, cuvintele *Psaltirii*.

Nu mai putea nici să-l ierte, nici să-i ceară iertare. Iar pe chipul îmbătrânit, sever şi frumos al lui Kornei nu se putea desluşi dacă el o iertase sau mai era încă mânios.

1905